

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE OSMANLI TOPLUMUNDA SUÇ

DOKTORA TEZİ

FUNDA ÖZTÜRK

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Galip Çağ

BOLU, HAZİRAN - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Funda ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “**TANZİMAT DÖNEMİ’NDE OSMANLI TOPLUMUNDA SUÇ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir 01/06/2023.

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Galip ÇAĞ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Levent DÜZCÜ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Fahri KILIÇ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Serkan YAZICI
Sinop Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Tufan TURAN
Sakarya Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 22/06/2023 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 13 olarak tespit edilmiştir.

.....

FUNDA ÖZTÜRK

ÖZET

**TANZİMAT DÖNEMİ'NDE OSMANLI TOPLUMUNDA SUÇ
DOKTORA TEZİ
FUNDA ÖZTÜRK
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ GALİP ÇAĞ)
BOLU, HAZİRAN- 2023
XI + 377**

İnsanlık tarihi kadar eski olan suç her dönemin/çağın inanç, kültür, eğitim ve düşünce yapısından etkilenmiştir. İslam hukuku, anlayışı ve kültürüyle şekillenen Anadolu toplumunun tarihi süreç içerisinde yaşanan değişime uyum sağlamasına çalışılınca yeni bir döneme adım atılmıştır. Artık Osmanlı Devleti, Tanzimat dönemiyle birlikte yeni bir oluşum içerisine girmiştir. Böylece hukuk, idare, ekonomi, eğitim birçok alanda değişim ve gelişim yaşanmıştır. Bu değişim ise suç ve suçlu üzerinde belirli bir etkiye sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin hukuk yapısı şer'î ve örfî hukuk sistemi dahilinde şekillenmişken Tanzimat döneminde İslam hukukundan ayrılma/farklılaşma başlamıştır. Kanunlaştırma hareketiyle laik hukuk sistemine geçiş sürecinin ilk adımları atılmıştır.

Bu çalışmayla Tanzimat döneminde yaşanan değişimin suç ve suçlu üzerindeki etkisinin yanı sıra suçun ve suçluların yapılan yenilikler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Neticesinde suçun nedenleri ve sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ağırlık noktası mahkeme kayıtları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin incelediği suç vakalarına ait arşiv belgeleri gibi döneme ait suç belgeleri olmuştur. Bu sayede Tanzimat döneminin Anadolu'daki yaşamı suç üzerinden daha canlı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Olayın geçtiği yer, zaman, kişiler (mağdur, suçlu, zanlı, yardımcı) ve belgelerde belirtilen kişilerin yaşları ve meslekleri gibi unsurların suç ve suçlu üzerindeki etkisi belirtilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Osmanlı Devleti, Tanzimat, Anadolu, Suç, Ceza Kanunu.

ABSTRACT

CRIME IN THE OTTOMAN SOCIETY OF THE TANZIMAT ERA

PHD THESIS

FUNDA ÖZTÜRK

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF HISTORY

(SUPERVISOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ GALİP ÇAĞ)

BOLU, JUNE - 2023

XI+ 377

Crime, which is as old as the history of humanity, has been affected by the belief, culture, education and mentality of every era. When the Anatolian society, which was shaped by Islamic law, its understanding and culture, tried to adapt to the change in the historical process, a new era was stepped into. No longer the Ottoman State has entered a new formation with the Tanzimat period. Thus, changes and developments have been experienced in many fields such as law, administration, economy, education. This change has had a certain effect on the crime and criminal.

While the legal structure of the Ottoman State was shaped within the sharia and customary law system the separation/differentiation from Islamic law began during the Tanzimat period. With the enactment movement, the first steps of the transition to the secular legal system have been taken.

With this study, the effect of the change experienced in the Tanzimat period on crime and criminals, as well as the effect of crime and criminals on innovations were examined. As a result of the causes and consequences of the crime were tried to be revealed. In this context, the point of emphasis was on criminal documents the period, such as court records and archival documents belonging to the crime cases examined by the Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye. In this way, the life of the Tanzimat period in Anatolia was tried to be revealed more vividly through crime. The place, time, persons (victim, criminal, suspect, accomplice) and the ages and occupations of the persons mentioned in the documents was specified the effect of these elements on the offence and the offender.

KEYWORDS: Ottoman State, Tanzimat, Anatolia, Crime, Penal Code.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	viii
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	ix
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
1. 1840 CEZA KANÛNNÂMESİ KAPSAMINDAKİ SUÇ TÜRLERİ	20
1.1 1840 Ceza Kanûnnâmesi	20
1.2 1840-1851 Yılları Arasında Osmanlı Toplumunda Suç Türleri.....	24
1.2.1 Adam Öldürme-Katl Suçu	24
1.2.2 İhtilal-İsyan-Fesat Suçu	48
1.2.3 Vergi Borcunun Ödenmemesi Suçu	78
1.2.4 Rüşvet Suçu	90
1.2.5 İrtikab ve İhtilas (Zimmet) Suçu.....	109
1.2.6 Devlet Malına Zarar Suçu.....	119
1.2.7 Mal ve Emlake Tasallut Suçu	123
1.2.8 Şekavet (Soygunculuk-Haydutluk) Suçu.....	129
1.2.9 Teşhir-i Silah Suçu	146
1.2.10 Hakaret-Darp Suçu	154
1.2.11 Diğer Suçlar	163
İKİNCİ BÖLÜM	165
2. 1851 CEZA KANÛNNÂMESİ KAPSAMINDAKİ SUÇ TÜRLERİ	165
2.1 1851 Kanûn-ı Cedîd	165
2.2 1851-1858 Yılları Arasında Osmanlı Toplumunda Suç Türleri.....	168
2.2.1 Hataen Katl Suçu	169
2.2.2 Katle Yardım Suçu	180
2.2.3 Evrakta Sahtecilik Suçu	191
2.2.4 Kalbazanlık Suçu	198
2.2.5 Kız Kaçırma Suçu.....	214
2.2.6 Narhtan Fazlasına Eşya Satma Suçu.....	221
2.2.7 Hırsızlık Suçu	233
2.2.8 Diğer Suçlar	249

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	254
3. 1858 CEZA KANÛNNÂME-İ HÜMÂYÛNU KAPSAMINDAKİ SUÇ	
TÜRLERİ	254
3.1 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu	254
3.2 Laik Hukuk Sürecine Geçiş.....	261
3.3 1858-1876 Yılları Arasında Osmanlı Toplumunda Suç Türleri.....	276
3.3.1 Tecavüz Suçu.....	276
3.3.2 Çocuk Düşürme Suçu	289
3.3.3 Kundaklama Suçu.....	294
3.3.4 Eski Eser Tahribat Suçu.....	298
3.3.5 Dolandırıcılık-İflas Suçu	301
3.3.6 Zabıtaya Muhalefet Suçu	304
3.3.7 İftira ve Sırrın İfşası Suçu.....	310
3.3.8 Yalancı Şahitlik Suçu	314
3.3.9 Hayvan-Ziraat Zarar Verme Suçu.....	318
3.3.10 Ruhsatsız Matbaa Açma ve Basım Suçu	321
3.3.11 Diğer Suçlar	329
SONUÇ.....	336
KAYNAKÇA	354
EKLER.....	367

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: 1840 Ceza Kanûnnâmesi Kapsamında Suç Türleri.....	22
Tablo 1.2: Konya’da Yol Kesen Eşkıyaların Gasp Ettiği Mal ve Eşyalar.....	133
Tablo 2.1: 1851 Kanûn-ı Cedîd Kapsamında Suç Türleri.....	166
Tablo 2.2: Belirlenen Fiyattan Fazlasına Satılmak Üzere Saklanan Odunlar.....	225
Tablo 2.3: Çalınan Eşya Örnekleri.....	239
Tablo 3.1: 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu Kapsamında Suç Türleri.....	256

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

A.} AMD.	: Sadaret Âmedî Kalemi Evrakı
A.} DVN.	: Sadaret Dîvân Kalemi Evrakı
A.} DVN. MHM	: Sadaret Mühimme Evrakı
A.} DVN.MKL	: Sadaret Mukavelenameler
A.} M...	: Sadaret Müteferrik Evrakı
A.} MKT	: Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı
A.} MKT. DV	: Sadaret Deavi Evrakı
A.} MKT. MHM	: Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı
A.} MKT. MVL	: Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı
A.} MKT. NZD	: Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı
A.} MKT. UM	: Sadaret Umum Vilayet Evrakı
BEOAYN. d...	: Bâb-ı Âli Evrak Odası BEOAYN. d... Defterleri
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
C. ADL	: Cevdet Adliye
C. AS	: Cevdet Askeriye
C. DH	: Cevdet Dahiliye
C. NF	: Cevdet Nafia
C. TZ	: Cevdet Timar
C. ZB	: Cevdet Zabtiye
çev.	: çeviren
DH. MKT	: Dahiliye Mektubi Kalemi
ed.	: editör
HR. MKT	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
HR. SFR.3	: Hariciye Nezareti Londra Sefareti
HR. SYS	: Hariciye Nezareti Siyasi
HR. TO	: Hariciye Nezareti Tercüme Odası
İ. DH	: İrade Dahiliye
İ. MMS	: İrade Meclis-i Mahsus
İ. MSM	: İrade Mesail-i Mühimme
İ. MVL	: İrade Meclis-i Vâlâ

MB. İ	: Mabeyn-i Hümayûn Evrakı İradeleri
MF. MKT	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MSGSÜ	: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
MVL	: Meclis-i Vâlâ
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi
TS. MA. e	: Topkapı Sarayı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Y.EE	: Yıldız Esas Evrakı
ŞD	: Şûrâ-yı Devlet Şûrâ-yı Devlet
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: ve devamı
yay. haz.	: yayına hazırlayan

TEŞEKKÜR

“Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Toplumda Suç” adlı tez çalışmamı hazırlamamda bana yardımcı olan, eğitimci ahlakı ve değerleriyle yolumu aydınlatan, nezaketi ve güzel kalbiyle her daim destek veren değerli hocam/danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Galip Çağ’a teşekkürlerimi sunarım. TİK toplantılarında fikir ve görüşleriyle çalışmama katkı sağlayan değerli hocalarım Doç. Dr. Fahri Kılıç ve Prof. Dr. Levent Düzcü’ye teşekkür ederim. Savunma sınavında yapıcı eleştirileri ile tezimize katkı sağlayan Prof. Dr. Serkan Yazıcı ve Doç. Dr. Tufan Turan hocalarıma teşekkür ederim.

Madden ve manen desteklerini benden esirgemeyen güzel ailem babam Erdal Öztürk annem Fatma Öztürk’e canım ablalarım Elif Yılmaz ve Figen Öztürk’e eniştem Derya Yılmaz’a ve yeğenim Zeynep Elif Yılmaz’a teşekkür ederim.

GİRİŞ

Suç, insanoğlunun varlığından itibaren ortaya çıkan ve sosyal düzeni hem etkileyen hem de ondan etkilenen bir kavramdır. Tarih boyunca da suç ve suçlular üzerinde çeşitli araştırmalar yapılarak suç ve suçun oluşumu hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bunun için geçmişten günümüze çeşitli araştırma yöntemleri geliştirilmiştir. Neticesinde ise suça dair çeşitli veriler elde edilmiştir. Bu veriler de zamanla suç biliminin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Ancak çalışmanın henüz başında suç bilimini ele almadan önce bazı düşünürlerin suçla alakalı görüşlerine kısaca değinmekte fayda vardır. Voltaire; suç için adam öldürme, hırsızlık, zina gibi suçlar dünyanın neresine giderseniz gidin suç olarak görülür ve toplum tarafından cezalandırılır der. Fakat İngiltere’de kabul gören bir şey İtalya’da suç olarak görülse de bu suçun tüm dünyaya karşı yapılmış gibi görülüp cezalandırılması gerekir mi? ya da bir yargıcın Lorette’te cezalandırdığını Raguse’da olsaydım cezalandıramazdım diye düşünmesi gerekmez mi? (Voltaire, 2017) gibi sorular sorarak suçun evrenselliğini sorgular. Bentham, suçu faydalılık ilkesine göre toplumun iyiliği için suç olması gereken her türlü eylem (Bentham, 2017) olarak ifade eder. Beccaria, insanların toplum içinde yaşama zorunluluğu ile kişisel çıkarlarının çatışması nedeniyle oluşturulan sözleşmelerden kargaşa çıkar. Bu kargaşanın ilk basamağında doğrudan doğruya toplumu yıkan eylemler yer alırken son basamağında toplum üyelerine yapılan küçük haksızlıklar bulunur. Bu basamaklar arasında ise suç olarak adlandırılan eylemler vardır (Beccaria, 2016) der. Lombroso her suçun kaynağını çeşitli nedenlere bağlar. Bu nedenlerle suçun ortaya çıkışını ve insan üzerindeki etkilerini inceler. Buna göre iklim-aylar-mevsimler, ırk etkileri, kültür ve kültürsüzlük, nüfus, açlık, içkiler, eğitim, terbiye-yetimler, irsiyet, yaş, cinsiyet, medeni hal ile mesleklerin insan üzerindeki etkileri ve suçun oluşumunda nasıl bir etkiye sahip olduğunu (Lombroso, 1935) açıklamaya çalışır. Adler, suçu hukuk kuralları tarafından yasaklanan davranışlar olarak tanımlar. Durkheim’a göre suç insanlığın doğasından kaynaklanan bir olgudur. Garofalo ise halkın ahlak dışı ve zararlı olarak gördüğü davranışları suç olarak niteler. Suç üzerindeki bu düşünceler zaman içerisinde sistemli bir hal alarak suçun oluşumu, nedenleri gibi unsurlar dikkate alınıp suç teorileri oluşturulur. Bu teoriler ise suç biliminin yani kriminolojinin ortaya çıkmasını sağlar (Darçın - Darçın, 2017).

Bu izahtan sonra kriminoloji, suçun oluşmasına neden olan süreçleri, suçlu ve suçlunun sosyal çevre ile olan ilişkisini, suçun nedenlerini ve faktörlerini belirleyen, suça neden olan unsurları ve bu süreci açıklayan bilim olarak tanımlanabilir. Ortaya çıkışı XIX. yüzyılın başlarına denk gelir. Suça dair başlayan sistematik araştırma beraberinde Klasik Okul, Pozitivist Okul ve Chicago (Şikago) Okulu'nun doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Klasik Okul, eşit ve insancıl cezaların uygulanmasını ve cezanın suça uygun olması gerekliliğini savunmuştur. Bu okul suç davranışını değil suç ve hukuku temel alır. Beccaria ve Bentham eseriyle dönemi etkilerken dönemin hukuk ve ceza sistemini de eleştirirler. Nitekim bu düşünürler dönemin aydınlanma felsefesinden etkilenerek suça dair görüşlerini açıklamışlardır. Bu görüş de hümanizm düşünce akımı doğrultusundadır. Cezanın temelinde suçu önleme kaygısı olmalıdır yoksa cezanın kendisi kötüdür. Ayrıca klasikler, insanların özgür iradeye sahip olduğunu ve iyi kötü arasında seçim yapabileceklerine inanmışlardır.

Pozitivist Okul, insan davranışlarının biyolojik, psikolojik ve sosyal unsurlar tarafından belirlendiğini söylemiştir. Bu unsurlar arasında maddi hususlar, ırk, coğrafya, iklim, yaş, cinsiyet, kültür, din, nüfus ve benzerleri sayılabilir. Suça bakış açısında ise determinist olup suçlu davranışa yönelmişlerdir. Ferri, klasiklerin cezanın azaltılmasına odaklandığını söylerken pozitivistlerin ise cezanın azaltılması haricinde suçun da azaltılmasına odaklandığını ifade etmiştir.

Suç alanında çalışma yapan ünlü pozitivistler ise Adolphe Quetelet, Andre Guerry, Cesare Lombroso, Raffaele Garofalo ve Enrico Ferri'dir.

Chicago (Şikago) Okulu insan davranışının genetik değil sosyal ve maddi çevrenin etkisiyle şekillendiğini savunmuştur. Suç istatistikleri, nüfus sayımı gibi resmi verilerin kullanımı ile yaşam öyküsü, olay inceleme metotlarını kullanarak suça dair açıklamalarda bulunmaya çalışmışlardır (Sokullu, 2018).

Bu çalışmada suç üzerinde etki eden dış etkenlerin ya da insan psikolojisinin ayrıntıları ile ele alınması tercih edilmemiştir. Çünkü belgelerde her zaman suçlunun yaşı, mesleği, eğitimi, sosyal statüsü hakkında bilgi edinilememektedir. Anlık öfke doğrultusunda hareket edildiği kimi olaylarda anlaşılma ile birlikte genel olarak suçlunun psikolojisini ifade eden açıklamalarda söz konusu değildir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde suçlu psikolojisine ilişkin bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Bu nedenle olaylar dönemin genel koşulları çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmiştir. Örneğin adam öldürme ile ilgili kimi belgelerde

suçlunun deli/mecnun olması gibi hususlar söz konusudur. Ancak bu teşhis de tamamen bilimsel yöntemlere dayandırılarak konulmamıştır. Örneğin Trabzon (A.) MKT. MVL, No. 4, Gömlek No. 27) ve İzmir’de (MVL, No. 743, Gömlek No. 48) katilin deli olduğuna dair verilen hükümde araştırma yapıldığı ve suçlunun deli olduğuna dair şahitlerin olduğundan bahsedilir. Fakat bu kişilerin bir hekim kontrolünden geçtiği ya da bir heyet tarafından incelemeye tabii tutulduğuna dair bilgi yoktur. Hekim kontrolünden bahsedilmemesi böyle bir uygulamanın olup olmadığını düşündürülebilir. Deli olarak addedilen kişinin bîmarhâneye/tımarhaneye gönderilmesi kararının alınması ise bu alanda hekimlerin olduğu ve çalışmaların yapıldığına işaret eder. Ancak bu durumda suç ve suçlu psikolojisi hakkında çalışma yapılıp yapılmadığının göstergesi olmayabilir.

1858 Ceza Kanûnu’nda “*mücrimin bir cürmü hîn-i irtikabında cinnet halinde bulunduğu sabit olur ise mücazat-ı kanuniyeden ma’fuv olur*” (madde 41). “*Bir kimse bir cürmü asla rızası olmayarak mecburen işlediği sabit olur ise kezalik mücazat-ı kanuniyen ma’fuv tutulur. Ancak bu babda muteber olan mecburiyet cürmün derecatına göre ol kimseyi şiar-ı töhmetten bütün bütün berû’z-zimmet gösterecek bir keyfiyet ve kendisinin mukavemet edemeyeceği bir zaruret olmak lazım gelip ebeveynin evlada ve efendinin hizmetkara emri gibi tazim ve ihtiramdan neş’et eden haller mecburiyet addolunmaz*” (madde 42) hükmüne yer verilir. Suçlunun psikolojik durumu yani suçu işlediği anda cinnet geçirmesi ve genel olarak da akli dengesi ile ilgili hususların dikkate alınması önem arz eder. Ancak bu maddenin uygulamasının tıbbi açıdan nasıl gerçekleştirildiğine dair incelenilen belgelerde yeteri kadar bilgi sahibi olunamadığı söylenebilir.¹ Bu gibi durumlar ise tarihte olup bitmiş vakaların kriminoloji biliminin ele aldığı ayrıntılarla ortaya konulamamasına neden olmuştur.

¹ Michel Foucault “*XIX. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti*” adlı eserinde 1835 yılında Fransa’da gerçekleşen bir cinayet vakasını ele alır. 1810 Fransız Ceza Kanunu ve zaman içinde cinayet hususunda kanunda değişen maddeler vaka incelemesinde ele alınır. Fransa Ceza Kanunu’nun altmış dördüncü maddesinde cezai sorumluluktan muafiyet kapsamında ele alınan cinnet ve deliliğe dair hükümlere yer verilir. Bu eserde hem psikiyatri alanında suçlu üzerinde nasıl çalışmalar yapıldığı hem de yargılama süreci hakkında bilgi edinilebilir. Keza çocukluğundan itibaren etrafındaki kişilerce deli olarak düşünülen kişinin deli olmadığı ve davranış bozukluğu olan kişilerin farklı hastalıklara sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti’nin 1858 Ceza Kanûnu’nda suç sırasında yaşanan cinnet halini ele alması suç ve suçlu kavramları için önemlidir. Ancak bu dönemde Osmanlı toplumunda yaşanan suç vakalarında özel ayrıntılar söz konusu olamayabilmektedir. 1858 Ceza Kanûnu kapsamında ele alınan tecavüz suçlamalarında kimi vakalarda ayrıntılı sorgu tutanaklarına rastlanmakla birlikte tecavüz eden kişinin psikolojisine dair analizle karşılaşılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada vaka incelemelerinde dönemin genel koşulları dikkate alınarak vakalar yorumlanmaya çalışılır.

Tanzimat Döneminde Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nin yönetim ve idari sisteminde gerçekleşen değişimin temelinde iç ve dış etkenlerin varlığı önemli rol oynamıştır. Fakat Tanzimat'tan önce yaşanan siyasi gelişmelerde Tanzimat döneminin nasıl şekil alabileceğine dair dair ipuçları vermektedir.

1828-1829 Türk-Rus Harbi ve neticesinde imzalanan Edirne Barış Antlaşması'nda; Sırbistan ve Eflak Boğdan'a verilen haklar genişletilecek, Rus ticaret gemileri Boğaz'dan serbest geçiş hakkı elde edecek ve Rusya uyruklu kişiler Osmanlı topraklarında ve denizlerinde tam serbestlikle ticaret yapabilecekler, Yunanistan'ın kurulmasını ve bağımsızlığını öngören anlaşma ve protokolü kabul edilecek (Ayverdi, 2022) denilir. Bu gelişmeler Boğazların kapalılık ilkesinin ticaret gemileri yönünden değiştiğini gösterir. Yine Rusya, Balkanlardaki toplumların -Sırp, Eflak, Boğdan- bir nevi koruyuculuğunu üzerine alır. Yunanistan'ın kurulması için Londra'da yapılan görüşme sonucunda 3 Şubat 1830'da bağımsız Yunanistan kurulur (Uçarol, 2006). Kısa bir süre sonra ise Fransa Cezayir'i işgal eder. Böylece büyük güçler Osmanlı Devleti'nin sınırlarına kadar gelir. Aynı yıl içinde Amerika ile "Ticaret ve Dostluk Antlaşması" imzalanır. Her iki tarafın tüccarları en çok gözetilen devlet ilkesine göre gümrük vergisi ödeyecek, Amerika ticaret gemileri Karadeniz'e girebilecek, Osmanlı ve Amerika uyruğundan olanlar arasında olan davalarda mahkemelerde tercümanın bulunması aksi durumda davaya bakılamayacağı, Amerikalılar suç işlediğinde Osmanlı görevlileri tarafından tutuklanamayacak ve diğer devletlerde olduğu gibi elçileri ve konsolosları aracılığıyla cezalandırılabilir gibi maddeleri içerir (Uçarol, 2006). Bu gelişmeler hem kapitülasyonların genişlemesine hem de Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari ve kültürel anlamda açık hale gelmesine neden olur. Yine tüm bu gelişmeler Osmanlı toprakları için büyük güçlerin çekişme içinde olduğu ve bunun neticesinde Osmanlı'nın için birçok yönden -siyasi, askeri, ekonomik- çepeçevre sarıldığı anlaşılabılır.

Mehmet Ali Paşa isyanı ve Mısır meselesi² de Tanzimat dönemine etki eden en önemli olaylardan biridir. Nitekim bu mesele de Osmanlı Devleti ve valisi

² Mısır Meselesi ve Mehmet Ali Paşa hakkında ayrıntılı bilgi edilmek için Şinasi Altundağ'ın Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (Mısır Meselesi 1831-1841) ile Khaled Fahmy'nin Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına adlı eserleri incelenebilir.

arasında yaşanan sıkıntı olmaktan çıkmış ve Avrupa devletlerinin de müdahil olduğu bir sorun haline gelmiştir.

1833 yılında Rusya ile yapılan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rusya, Boğazlar üzerinde söz hakkı elde ederek Osmanlı Devleti'ni himaye etme politikasında adım atar. Her ne kadar diğer devletlerin tepkisi nedeniyle Rusya amacına ulaşmasa da Osmanlı Devleti dış politikasında itibar kaybeder. Çünkü artık valisine müdahale edebilmek için dahi dış bir güce ihtiyaç duymaktadır. Yine İngiltere ile Osmanlı'nın ekonomisinin çöküşünde etkisi olacak koşullara sahip Balta Limanı Antlaşması imzalanır. Bu antlaşma yerli tüccarın zarar görmesine ve Osmanlı'nın açık pazar haline gelmesine neden olur. Bu çalışma içerisinde ele alınan vergi vermeme suçunda yerli tüccarın gümrük vergilerinde kolaylık sağlanması, indirim yapılması talep ettiği ancak görevlilerden gümrük tarifesine uygulanan prosedürün değiştirilemeyeceği hususunda yanıt aldıkları görülür. Bahsedilen uygulamanın temelinde ise Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması vardır.

Mehmet Ali Paşa sorunu için İngiltere, Avusturya, Rusya ile Prusya bir araya gelerek Londra Antlaşması'nın maddelerini belirlemiş ve Osmanlı Devleti bu maddeleri kabul etmek durumunda kalmıştır. Böylece bahsi geçen devletler imparatorluğun toprak bütünlüğünü savunarak koruma altına almıştır. Elbette bu durum Osmanlı Devleti'nin itibarı açısından olumsuzdur. Kısa bir süre sonra ise Tanzimat Fermanı ilan edilerek “Tanzimat Dönemi” olarak atfedilen döneme girilmiştir.

Tanzimat Dönemi'nin önemli siyasi meselelerinden biri de Boğazlar Sorunu'dur. Hünkâr İskelesi Antlaşması ile boğazlar hususunda düzenlenen gizli maddeden rahatsız olan Avrupa devletleri Rusya'nın önünü kesebilmek için Avusturya, Fransa, Prusya, İngiltere ve Rusya arasında 1841 yılında Londra Boğazlar Antlaşması'nı yapmıştır. Antlaşma ile boğazların yabancı savaş gemilerine kapalılığı ilkesi güvence altına alınmıştır. Böylece boğazlar ilk defa devletlerarası bir statüye bağlanmıştır (Uçarol, 2006).

Diğer önemli olay ise Kırım Savaşı'dır. Savaş, Osmanlı toplumunda suç bağlamında dahi etkiler bırakmıştır. Keza hem halka hem de müttefik devletlerin askerlerine temel maddelerin temininde zorluk yaşanmaması için gıda, odun, kömür gibi maddelerin ihracatına sınırlama getirilmiştir. Bu durum fırsatçıların çoğalmasına, kira artışlarına ve narh uygulamasının ihlal edilmesinde neden olmuştur. Yine müttefik devletlerin askeriyle halk arasında da asayiş sorunları

yaşanmıştır. Lakin birçok olumsuzluğa rağmen halk farklı kültürlerle karşılaşmıştır. Bu etkileşimle birlikte Abdülmecid sosyal hayata yönelik birçok yenilik getirmiştir (Badem, 2021). Kırım Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti ilk kez dış borç alarak yabancıların mali kontrolüne giriş sürecini de başlatmış olur. Yine savaş sırasında ve sonrasında yaşanan göç Osmanlı Devleti'nin tarım, ticaret gibi alanlarda yeni düzenlemeler yapmasını zorunlu kılmıştır. Yerleşik halk ve göçle Anadolu'ya gelenler arasında suç bağlamında da olumsuzluklar yaşandığı görülmüştür. Muhacirlerin işledikleri suçlar ya da muhacirlere karşı işlenen suçlar hakkında örnek vakalara çalışma içerisinde yer verilmekle birlikte onlarla ilgili özel bir bölüm yapılmamıştır. Bu çalışmada ceza kanunları kapsamında olan suçlar yıllara göre ele alındığından muhacirlerin göç ettiği yıllarda ceza kanununda yer alan suçların birebir yaşandığı söylenemez. Örneğin 1856 sonrasında muhacirlere yönelik rüşvet ve yolsuzluk olaylarıyla karşılaşmak birlikte bu çalışmada yolsuzluk, rüşvet gibi suçlar 1840-1851 yılları arasında incelenmiştir. Bu nedenle muhacirlerin karıştığı olaylar çalışmada belirlenen ceza kanunları kapsamındaki suçlarla örneklendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin iç düzenlemesi olan Islahat Fermanı, Paris Antlaşması'nın maddeleri arasında yer alınca siyasi bir nitelikte kazanmıştır. Gayrimüslimler önemli haklar elde ederken yabancı devletlerin koruyuculuğu altına girer. Bu durum gayrimüslimlerin zaman içerisinde isteklerinin artmasına neden olmuştur. Neticesinde ise Eflak-Boğdan olayları, Sırbistan'ın bağımsızlık için harekete geçmesi, Karadağ isyanı, Girit isyanı gibi olaylar görülmüştür.

Osmanlı Devleti topraklarında yaşanan bu olaylar haricinde Batı'da yaşanan 1789 Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabı gibi siyasi, iktisadi gelişmeler de Osmanlı Devleti'ni büyük ölçüde etkilemiştir.

Fransız İhtilali, feodal ayrıcalıkların kaldırılmasına, miras ve mülkiyet ilişkilerinin Kilise hukukundan ayrılmasına yardımcı olmuştur. Yeni kanunlarının doğal hukuk ile mi yoksa Roma hukuku ve geleneksel hukuk ile mi şekil alması gerekliliği gibi hususlar tartışılmıştır. Konvansiyon, Aydınlanma'nın etkisi ile akla uygun hareket edilmesinden yanadır. Evlenme, evlat edinme, miras gibi temel haklarda eşitlik ilkesini benimsemiştir. Direktuarlık yönetiminde ise kiliseye karşı bazen kayıtsız bazen hoşgörülü bazen de acımasız tutum sergilendiği görülmüştür. Bu nedenle çeşitli dini mezhepler ortaya çıkmış ve dini yaşamda zenginlik ve çeşitlilik yaşandığı görüşüne neden olmuştur. Keza din, toplumsal barışın

sağlanmasında yardımcı etkindir. Ancak Napoleon'un “dinde yeniden dirilmeyi değil ama toplumsal düzenin sağlanması gizemini görüyorum” dediği düşünülür (Rude, 2020). Dini etkilerin varlığının devam ettiği ancak aklın ön planda olduğu düzenlemelerin önce Avrupa’ya sonrasında ise diğer kıtalara yayıldığı görülmüştür. Bu gelişmeler Osmanlı devlet adamları üzerinde etki bırakmış ve bu etki Tanzimat dönemi düzenlemelerine de yansımıştır.

Sanayi devrimi, öncelikle teknolojinin ekonomi de uygulanması olarak kendini göstermiş olsa da sonrasında demografik, siyasal ve toplumsal birçok alanda dönüşüme neden olmuştur. Aynı zamanda sonuçları uluslararası etkiye de sahiptir. Endüstri ve ticaret açısında bölgesel ekonomi yerini geniş ölçekli bir dünya ekonomisine bırakırken bu durum uluslararası siyasi ve ekonomik oluşumların çekirdeğini oluşturur. Her ne kadar bu gelişmeler olumlu olsa da neticesinde sömürgecilik, silahlanma gibi faaliyetlere de zemin hazırlar. Nitekim ekonomik ve teknolojik güç, askeri ve siyasal gücün dayanak noktası olur. Dünya ekonomisinde gerçekleşen bu değişim ise Avrupa ve diğerleri şeklinde bir düzene yol açar. Ayrıca Avrupa kıtasını da kendi içinde böler (Küçükkalay, 2014). Sömürgecilik yarışı ise Osmanlı Devleti’ni hem siyasi hem de ekonomik anlamda etkilemiştir. Keza Avrupa kıtasında yarış halinde olan devletlerin Osmanlı toprakları üzerinde emelleri söz konusudur. Bu devletler Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye çalışılırken Osmanlı’da bu emelleri engellemek ve dünyada oluşan yeni düzene uyum sağlamak için adımlar atmıştır.

Siyasi ve ekonomi alanında yaşanan bu değişim Osmanlı Devleti’nde Tanzimat dönemi ve toplumu üzerinde izler taşımaktadır. Bu izlerin bir kısmının bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak suç üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu çalışma ile dönemin şartlarının suç üzerinde ya da suçun yaşanılan dönem üzerinde nasıl etkiler bıraktığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

Kavramlar

Tanzimat döneminde kullanılan ya da günümüzde bu dönem için atfedilen kavramlara kısaca değinilerek Osmanlı hukuku ve Tanzimat dönemi hukukun oluşumuna etki eden etkenlerden bahsedilirse;

Hukuk: Hukuk, hukuk kurallarının bir araya gelmesiyle oluşan düzeni ifade eder. Hukuk kuralları ise devletin yetkili organlarınca insan davranışlarını düzenlemek için ortaya konulan cezai yaptırım olan emir ve yasaklardır (Gözler, 2016).

Kamu ve özel hukuk olarak ikiye ayrılır. Kamu hukukunu anayasa hukuku, idare hukuku, ceza hukuku, mali hukuk, usûl hukuku ve devletler umumi hukuku oluşturur. Özel hukuk ise şahsın hukuku, aile hukuku, miras hukuku, borçlar hukuku, eşya hukuku, ticaret hukuku ve devletler hususi hukukundan meydana gelir. Bu çalışmanın temelinde ise kamu hukuku içerisinde yer alan ceza hukuku ele alınmıştır.

Şer'î hukuk: Hukuk anlamında kullanılan şer' kelimesinin hem metafizik hem de pratik kullanımı bulunur. Metafizik anlamında şer' tam ve kesin olarak bilinemeyen Allah'ın kanunudur. Fıkıh ilmi Allah'ın kanununu bulma girişimi olduğundan fıkıh bilimine ait yazılar şeriat eseri değil fıkıh eseridir. Yani hukukun ifadesi olmaktan çok fıkıh biliminin eseridir. Pratik anlamda ise dünyevi hukuktan farklı olarak fıkıh alimlerinin belirttikleri şekliyle hukuk anlamına gelir. Öyleyse şeriat için fıkıh alimlerinin hukukudur da denilebilir.

Şeriat hem dünyevi hem de dini işleri düzenlediğinden her şeyi kapsayan bir hukuktur. Fakat uygulamada bir anlam içermeyen pek çok kuralı vardır ve bu kurallar modern anlamda hukuk kabul edilmez.

Hukukçular hukuk yükümlülüklerini ikiye ayırır. İlki Allah hakkı ikincisi ise kul hakkıdır. Kul hakları kapsamında ele alınan kısım şeriatın daha çok dünyevi hukuka karşılık gelen bölümünü oluşturur (Imber, 2022).

Hukukun çıkış noktası hukukçuların nesilden nesile bıraktıkları kurallardır. Her kural zaman içerisinde ayrıntılı bir şekilde incelenip tartışılır ve kıyas yapılarak yeni kurallar oluşturulur. Kurallardan ise ilke çıkarılır. Şeriat bu akıl yürütme şekli ile gelişimini ve sürekliliği devam ettirir. Ancak yine de bu akıl yürütme meşruluğu için yeterli değildir. Esas kaynağı geleneğin³ kendisidir (Imber, 2022).

Denilebilir ki hukukçuların varlığı ve onlara dayandırılan kurallar şeriata tek başına ilahi bir nitelik kazandırmaz. Şeriatın ilahi bir nitelik kazanması için köklerinin mutlak surette ilahi bir kaynağa, vahye sabitlenmesi gerekir. Bu durumda şeriat kurallarının her daim ilahi bir nitelikte olmadığına göstergesidir.

Örfî hukuk: Osmanlı Devleti ve diğer Müslüman devletlerde kamu alanında gerçekleşen gelişmeler yeni kanunlara ihtiyaç doğurur. Bu doğrultuda oluşturulan kurallar ise örfî hukuk kapsamında yer alır. Ki bu hukuk kuralları da yine İslam dinine uygun olarak hazırlanır (İnalcık, 2020).

³ Gelenekten kastedilen şey bir ichtihadın bir veya daha fazla imama -Ebu Hanefi, Ebu Yusuf gibi- atfedilerek o ichtihadın güçlü kılınmasıdır.

Kanûn: Kanun, İslam hukuku içerisinde arazi vergilerine dair düzenlemeler ve vergileri kayıt altına alma işlemleri çerçevesinde kullanılmaya başlanır (Hassan, 2017). Zaman içerisinde padişahın idari yetkisi nedeniyle şer'î hükümlerden ayrı ortaya konulan hukuki emirler olarak genişler. Yurttaşları bir bütün, davranışları da soyut olarak ele alır. Lakin özel bir kişi ve davranışı dikkate almaz. Kanun, birtakım ayrıcalıklar kabul edebilir, ancak isimleri belirtilen kimseye ayrıcalık tanıyamaz. Yine kanun, yurttaşları sınıflandırabilir ancak kimseyi bir sınıfa isim belirterek sokamaz. Kanun, krallık yönetimi kurabilirken kral seçemez. Kısaca kanunun konusu geneldir ve kişisel hususlar kanunun dışında kalır. Egemenin özel bir konuda vermiş olduğu buyruk dahi kanun değil sadece kararnamedir (Rousseau, 2018).

Kanûnnâme: Kanunname, genel olarak belirli bir konu hakkında hukuki madde ortaya koyan padişah hükmüdür. Osmanlı Devleti'nde kanunnameler ortaya çıkışlarına göre padişah hükümlerini içeren kanunnameler, sancak kanunnameleri, belirli gruplara dair kanunnameler, devlet teşkilatına dair kanunnameler ve genel hüküm içeren kanunnameler olarak ifade edilebilir (İnalcık, 2018).

Suçun Unsurları

Suçun kanuni, maddî, manevi ve hukuka aykırılık unsurları söz konusudur. Kanuni unsur, eylemin kanundaki tanımına ve açıklamasına uymasını ifade eder. Bu unsurda amaç kanunda tanımlanmamış ya da yer almamış bir eyleme yönelik ceza verilememesi hususudur. Kısaca “kanunilik ilkesi”nin esas alınmasıdır. Maddî unsur, içerisinde hareket, sonuç, nedensellik bağı, fail, mağdur ve suçun konusunu barındıran durumlardır. Manevî unsur, kasıt, taksir, kasıt/taksir kombinasyonu ile amaç ve sâikleri (sebepe-güdü) oluşturur. Hukuka aykırılık ise fiilin hukuka aykırı olarak işlenmesidir (Avcı, 2018a).

Ceza kanunlarında yer alan her bir suç ve bu suçlara dair belirlenen cezai yaptırımlar kanuni unsurun temelini oluşturur. Osmanlı Devleti, İslam hukukunu temel aldığı için ceza kanunlarında yer almayan suçlar İslam hukuku kapsamında değerlendirilerek neticelendirilir. Örneğin 1840 Ceza Kanûnnâmesi'nde kız kaçırma, tarihi eser tahribatı, katle yardım gibi suçlar belirtilmemiş dahi olsa İslam hukukundan faydalanılarak cezai yaptırım uygulanır. Yine de bu durum düzenlenen kanunlarının eksik yanlarını gösterir.

Maddî unsuru oluşturan kavramlara kısaca değinilecek olursa; hareket, eylemin iradi davranışla gerçekleşmesidir. Sonuç/netice, eylemin dış dünyada

meydana getirdiği değişikliktir. Hareket ile sonuç arasında oluşan neden-sonuç ilişkisi ise nedensellik bağını oluşturur. Fail, eylemi kısmen veya tamamen gerekleştirenindir. Mağdur ise haksızlığa uğrayan ya da suçun hukuki konusuna ait olan kişidir. Suçun konusunu ise suçu oluşturan insan ya da nesnedir. Örneğin öldüren kişi ya da çalınan para suçun konusudur.

Manevi unsuru oluşturan kavramlar ise; kasıt, failin sonucunu bilerek ve isteyerek eyleme geçmesidir. Ya da yasak olan bir eylemin isteyerek yapılmasıdır. Taksir, eylemde kusurlu davranma, eylemi eksik yapmadır. Kabahat, günah anlamlarında da gelir. Kast/taksir kombinasyonu (şibhü'l-amd) ise eylemin sonucunun failin kastından daha ağır olması şeklinde açıklanabilir. Sebep/saik suç işleme kararı verdiren etkindir ve değişkendir. Örneğin adam öldürme eyleminin kin, namus, çıkar gibi birçok sebebi vardır (Avcı, 2018a). Hukuka aykırılık unsuruna değinilirken esasında hukuka uygun sebeplerden bahsedilebilir ki bunlarda, hakkın kullanılması, meşru müdafaa ve görevin yerine getirilmesi sırasında istenmeyen olayların gerçekleşmesi (Aydın, 2019) olarak söylenebilir.

Suçların Sınıflandırılması

İslam hukukunda cezalar/suçlar üçe ayrılır. Had cezaları, kısas ve diyet cezaları ile ta'zir cezalarıdır.

Had cezaları, Allah haklarına yönelik olan Kur'an ve sünnet tarafından yasaklanan ve cezai yaptırımını belli suçlardır. Had suçları hırsızlık, yol kesme ve soygun, zina, zina iftirası (kazf), şarap içme, irtidat ve isyan (bağy)'dır.

Kisas ve diyet cezaları, can ve vücut bütünlüğüne yönelik olan suçlar adam öldürme ve müessir fiiller olarak ikiye ayrılır. Bu suçların neticesinde faile kısas cezası uygulanırken vârisin kısastan vazgeçmesiyle ceza diyete dönüşür.

Ta'zir cezaları, had ve kısas cezaları haricindeki cezaları ifade eder. Bu cezalar Kur'an ve sünnet tarafından belirlenmemiştir. Yani İslam hukukunda yasaklanmamış ancak kamu düzeni ve yararı için yasaklanıp cezai yaptırımını belirlenen fiillerdir. Had ve kısas cezaları için gerekli olan unsurlar oluşmadığında da failin cezasız kalmaması için genellikle normal cezanın altında verilen cezalar ta'ziri ifade eder. Son olarak zamanın şartları doğrultusunda oluşan yeni suç ve cezaların belirlenmesi de ta'zir cezası ile gerçekleşir.

Ta'zir cezaları devlet başkanı ve yasama organları (ulu'l-emr) tarafından belirlenir. Ancak bu suçların/cezalarının da İslam hukukuna uygun olarak belirlendiği görölr.

Ta'zir suçlarının içerisinde kalbazanlık, evrakta sahtecilik, kız kaçırma, tecavüz, kundakçılık, görevi kötüye kullanma, vazifesini gerektiği gibi yapmama, haneye tecavüz, yankesicilik gibi suçlar sayılabilir.

Ta'zir suçlarına karşılık uygulanan cezalar, siyaseten katl, celd (sopa), hapis, sürgün (nefy), para cezası (cürm ü cinâyet), öğüt verme, kınama, tehdit, teşhir cezaları söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde ayrıca kürek, prangabend ve kal'abendlik cezaları da vardır.

Bu alan hükümdar ve kadılara bırakılması dolayısıyla beşerî karakterlidir. Bu nedenle ceza hukukunun geniş bir bölümü şer'î değil beşerî temellidir. Yine ta'zirin cinsini ve cezasının miktarını da hakîm belirler. Ayrıca kanunnamelerle ta'zir suç ve cezaları düzenlenir. Örneğin 1840, 1851 ve 1858 ceza kanunlarında ta'zir suçları düzenlenir.

Ta'zir suçlarının çoğunda kamu ve şahıs hakkı bir aradadır. Şahıs hakkı olan ta'zir suçlarını hakîm affedemezken mağdur affedebilir. Ya da tövbe ile suç düşmez. Ki her suç için de ayrı ayrı ceza verilir. Öyle ki sanılanın aksine örfî cezalar şer'î cezalara göre daha ağırken suçun ispatı hususunda ise şer'î şartlar daha ağırdır (Aydın, 2019).

Kanunlaştırma Hareketi

Tanzimat Fermanı'nda bundan böyle Osmanlı Devleti'nin idaresinde yeni kanunların oluşturulması gerektiğinin açıklanması kanunlaştırma hareketinin başlangıcını teşkil eder. Tanzimat döneminde ceza kanunları ile başlayan düzenlemeler ticaret, vergi, arazi, medeni ve benzeri hukuk alanlarında ardı ardına devam eder. Ayrıca kanunlaştırma hareketinin temelinde Tanzimat döneminde yaşanan siyasi, sosyal ve iktisadi alandaki değişikliklerde etkili olur.

Bu düzenlemeler yerli kanunlar ve resepsiyon olarak gerçekleşir. Yerli kanunlar örfî ve şer'î hukuk kuralları kapsamında gerçekleştirilirken resepsiyon yabancı hukuk kaynaklarından faydalanılarak gerçekleştirilir.

Gülnihal Bozkurt resepsiyonun nedenlerini değişim ve modernleşme isteği, dış baskılar ile bağımsızlık isteğine bağlar. Osmanlı Devleti için ise modernleşme isteği ve dış baskılar resepsiyon için temel nedendir. Resepsiyon ile bir ülkenin hukuku, sosyolojisi, tekniğini ve gelişimi alınır. Bu durum bir ölçüde o ülkenin gelişimlerine bağlılığa neden olur. Ancak bu resepsiyon yapan ülkenin egemenliği ya da bağımsızlığı açısından bir sorun teşkil etmez. Çünkü hukuk normlarının

temelinde olan yorum ve doktrin resepsiyonla alınamaz. Keza resepsiyonla alınan bir hukuk normu çıktığı ülkeden farklı bir anlam kazanabilir (Bozkurt, 2010).

Şibih Laiklik

Tanzimat döneminde Osmanlı toplumunda ve yaşamın her alanında yaşanan değişim Osmanlı Devleti için laik kavramından söz edilmeye başlamasına neden olur. Bu dönemde gerçekleştirilen düzenlemelerin çoğunda şer'î yapıdan bir adım uzaklaşılır. Böylece yavaş yavaş dünyevileşme başlar ve tüm bu adımlar laikliğe yol açabileceğinden “şibih laiklik” olarak adlandırılır.

Modernleşme-Değişim

Mümtaz Turhan Osmanlı Devleti'ndeki kültürel değişimi üç aşamada ele alır. İlk devir, cemiyette belirli bir değişim meydana getiremeye ve başlangıcı tespit edilemeyen tek tük unsurların ithal edildiği safhadır. On dokuzuncu yüzyıla kadar olan dönemi içine aldığı söylenebilir. İkinci devir, bir geçiş devri olarak III. Selim dönemini kapsadığı düşünülebilir. Üçüncü devir ise birçok şeyi içine alan ve köklü kültür değişimlerinin zorunluluğunun belirmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönem II. Mahmut'la başlatılıp çeşitli devirlere ayrılabilir. II. Mahmut döneminden Tanzimat'ın ilanına; Tanzimat'tan 1876'ya; 1876'dan 1908'e; 1908'den 1923'e ve 1923'ten günümüze kadar olan süre (Turhan, 2018) için söylenebilir.

Tanzimat'ın ilanından 1876'ya kadar olan süreyi içine alan bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde değişimin geleneksel yapıdan daha ileri bir seviyeye ulaşabilmek için düzenlemeler yapıldığı anlaşılar. Modernleşme ile dünyanın değişen şartlarına uyum sağlanmaya çalışılır. Batı'nın kültür ve tekniğinden faydalanılarak yeni bir düzen oluşturmak amaçlanır.

Modernleşme çoğu zaman batılılaşma, Avrupalılaşma kavramlarıyla da ifade edilmiştir.

Reform-İslahat

İslahat-reform gibi kavramlar Tanzimat Fermanıyla birlikte başta hukuk olmak üzere idari, eğitim, iktisadi benzeri çeşitli alanlarda yapılan düzenlemeleri ifade eder. Bu düzenlemeler kimi zaman dış etkenler nedeniyle gerçekleştirilirken kimi zaman da var olan eksikleri tamamlamak için yöneticilerin istekleri doğrultusunda gerçekleştirilen düzenlemelerdir.

Çalışmanın Konusu

“Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Toplumunda Suç” adlı bu çalışmanın konusu Tanzimat döneminde yaşanan hukuki gelişmelerin Osmanlı toplumunda

suça nasıl yansıdığıdır. Yine Tanzimat döneminde idari, ekonomik, sosyal ve benzeri alanlarda yaşanan değişimin suç ve suçlu üzerindeki etkisinin örnek vakalara nasıl yansıdığı görülmeye çalışılır. Tanzimat hemen her alanda ve aynı zaman içerisinde bir değişim/dönüşüm başlatmıştır. Eski ile yeni arasında oluşan boşluklar, yeni düzenlemelerin uygulamaya geçirilebilmesi ve benimsenmesi için gerekli olan süreç kimileri için fırsat teşkil etmiş ve suçun temelini oluşturmuştur. Bu çalışmayla yeni oluşumların suç unsuru olarak nasıl kullanıldığı/istismar edildiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Anadolu halkı yaşam biçimini İslam kültürü ve ahlakı çerçevesinde ve gelenek görenekleri doğrultusunda şekillendirmiştir. Ancak Tanzimat, Anadolu halkı için yeni oluşum ve anlayışları beraberinde getirince toplum üzerinde birçok etkiye sahip olur. Bu çalışma ile bu etkilerin suç bağlamında nasıl bir sebep sonuç ortaya çıkardığı örnek vakalarla açıklanmıştır. Çalışmanın dayanak noktasını oluşturan ceza kanunlarının her bir maddesinin gerçek yaşamda nasıl vuku bulduğu örnek vakalarla açıklanarak alana katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Yine bireysel işlenen suçların zamanla bir yeri/bölgeyi ve toplumu nasıl etkilediği ele alınan örnek vakaların nerede, ne zaman, nasıl işlendiği ayrıntılı bir şekilde ele alınarak ortaya konulmuştur.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Tanzimat dönemi ele alınarak dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki alandaki gelişim ve dönüşüm sürecinin suç ve suçlular üzerindeki etkisi izah edilmeye çalışılacaktır. Yine Tanzimat ve Islahat fermanlarının ceza kanunları üzerindeki etkisi ile hukuk alanındaki gelişmelerin suç üzerindeki etkisi gerçek vakalar üzerinden açıklanması amaçlardan biridir.

Tarihi belgeler doğrultusunda bireysel yaşama dair bilgi edinilerek suç ve suçlular hakkında fikir edinilmesi önemlidir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde farklı din ve milletlerin varlığının suç kapsamında nasıl ele alındığı da örnek vakalarla açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

İslam hukukunda ceza had, kısas ve diyet ile ta'zir cezaları olarak üçe ayrılır. Bu çalışma ta'zir cezalarını konu edinerek laik hukuk sürecinde suç ve suçlular hakkında nasıl ilerleme kaydedildiğini açıklamaya çalışmıştır. Bu nedenle

öncelikle Tanzimat döneminde çıkarılan ceza kanunlarının her biri ana bölümler halinde incelenmiştir.

Birinci bölümde 1840 Ceza Kanûnu ve bu ceza kanununda yer alan suçlara yer verilerek 1840-1851 yılları arasında bahsi geçen suçların toplumda nasıl ve ne şekilde var olduğu örnek vakalar ile açıklanır. İkinci bölümde 1851 Ceza Kanûnu ve bu ceza kanununda yer alan suçlar 1851-1858 yılları arasında bahsi geçen suçların toplumda nasıl ve ne şekilde var olduğu örnek vakalar ile açıklanır. Üçüncü bölümde ise 1858 Ceza Kanûnu ve bu ceza kanununda yer alan suçlar 1858-1876 yılları arasında bahsi geçen suçların toplumda nasıl ve ne şekilde var olduğu örnek vakalar ile açıklanır.

Her bir ceza kanunu bir önceki ceza kanununda var olan eksikleri tamamlar niteliktedir. Bir önceki ceza kanununda var olan suça yeni suçlar eklenerek süreç devam eder. Bu çalışmada ise 1840 Ceza Kanûnu sonrasında ceza kanunlarına yeni eklenen suçlar konu edinilir. Örneğin 1840 Ceza Kanûnu'nda yer alan adam öldürme suçu 1840-1851 yılları arasında anlatılırken 1851 Ceza Kanûnu'nun anlatıldığı bölümde adam öldürme suçu ele alınmaz ve bu kanuna yeni eklenen kız kaçırmaya ya da kalbazanlık gibi suçlar ele alınır.

Her bir ceza kanunundaki suçlar diğer ceza kanunu ilan edilene kadar olan süreci kapsar ve 1858 Ceza Kanûnu 1876 Kanûn-ı Esâsî'nin ilanı sürecine kadar ele alınır. Ayrıca 1858 Ceza Kanûnu bölümünde laik hukuka geçiş süreci⁴ anlatılarak Osmanlı Devleti'nin hukukundaki değişim ve bu değişimin suç üzerinde yansımaları açıklanmıştır. Ceza kanunlarının her bir maddesi verilerek bu maddeler doğrultusunda örnek vakalar incelenir.

Yine her bir bölümde bahsi geçen yıllar arasında Osmanlı Devleti'ndeki idari, sosyal, iktisadi ve hukuki düzenlemeler anlatılarak bu düzenlemelerin suç üzerinde ya da suçun bu düzenlemeler üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu gösterilmiştir.

Her bir vaka ele alınırken olayın nerede, nasıl ve kimler arasında geçtiği belirtilerek bireysel ve günlük yaşamın canlılığı verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca

⁴ Burada belirtmek gerekir ki Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nde hukukun gelişimi için atılan adımlar günümüzdeki laik hukuk kavramına denk değildir. Hukukun temel taşlarından olan ceza kanunlarında dahi şeriata karşı olunmadığı ifade edilirken kimi cezai yaptırımlar da şer'î hukuk kapsamında değerlendirilmeye devam edilmiştir. Ancak kanunlaştırma hareketi ile değişimin başladığı ve hukukta laikleşme için ilk adımlar atılarak sonraki dönemler için zemin oluşturulduğu da söylenebilir. Bu nedenle bu çalışmada hukuki gelişmeler laik hukuka geçiş süreci olarak ifade edilmiştir.

vakaların devlet dairesinde nasıl ele alındığı hangi mercilerin olaylarla ilgilendiği de belirtilerek devletin suç hususunda nasıl bir işleyişe sahip olduğu gösterilmiştir. Olaylarda suçluların aldığı cezalardan bahsedilmekle birlikte ceza kavramı alanına dair özel bir çalışma söz konusu değildir ve bu çalışmanın temel konusunu ceza değil suç oluşturmaktadır.

Bu çalışmada suça dair değerlendirme için altı yüz on bir arşiv belgesinden faydalanılmış olup Takvîm-i Vekayi, Vakayi Zabtiye gibi gazetelerde ilan edilmiş vaka örnekleri incelenmiştir. Ayrıca Tanzimat dönemi ceza kanunları kapsamında suça dair yapılmış olan değerlendirme, yorum ve çıkarımlarda yine bu örnek vakalar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Kaynakları ve Kaynakların Değerlendirmesi

“Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Devleti’nde Suç” adlı bu çalışmanın temel kaynağı arşiv belgeleridir. Özellikle mahkemeye intikal eden olaylar, şikâyet dilekçeleri, kurumların/makamların birbiri ile yazışmalarını içeren belgeler bunların başında gelir.

Tanzimat döneminde merkezde ve taşrada gerçekleşmiş ve mahkemelere intikal etmiş olaylar mutlaka Meclis-i Vâlâ’ya bildirildiğinden belgelerin ağırlık noktası da yine buraca ele alınmış olaylardır. Yine çalışmanın konusu Anadolu coğrafyası ile sınırlandırılmış olduğundan çoğunlukla Dahiliye’ye ait belgeler kullanılmıştır. Tarihi eser tahribatı, izinsiz eser basımı ve kalpazanlık gibi olaylarda devletlerarası ilişkiler söz konusu olabildiğinden Hariciye Nezaretine ait belgeler, elçilik ve konsolosluk evrakları da kullanılmıştır. Genel olarak “Sadaret Âmedî Kalemi Evrakı”, “Sadaret Dîvân Kalemi Evrakı”, “Sadaret Mühimme Evrakı”, “Sadaret Mukavelenameler”, “Sadaret Müteferrik Evrakı”, “Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı”, “Sadaret Deavi Evrakı”, “Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı”, “Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı”, “Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı”, “Sadaret Umum Vilayet Evrakı”, “Bâb-ı Âli Evrak Odası BEOAYN. d... Defterleri”, “Cevdet Adliye”, “Cevdet Askeriye”, “Cevdet Dahiliye”, “Cevdet Nafia”, “Cevdet Timar”, “Cevdet Zabtiye”, “Dahiliye Mektubi Kalemi”, “Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi”, “Hariciye Nezareti Londra Sefareti”, “Hariciye Nezareti Siyasi”, “Hariciye Nezareti”, “Tercüme Odası”, “İrade Dahiliye”, “İrade Meclis-i Mahsus”, “İrade Mesail-i Mühimme”, “İrade Meclis-i Vâlâ”, “Mabeyn-i Hümayûn Evrakı İradeleri”, “Maarif Nezareti Mektubi Kalemi”, “Meclis-i Vâlâ”, “Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı”, “Yıldız Esas Evrakı”, “Şûrâ-yı Devlet” fonları kullanılarak

döneme dair örnek vakalar incelenmiştir. Bu fonlarda resmî kurumlar arasındaki yazışmalar, kanun ve talimatnameler, isyan, savaş, kıtlık benzeri konuları ele alınmıştır.

Nefy ve Kısas Defterleri, Dîvân-ı Hümayun tarafından verilen cezaların uygulanmasına dair hükümleri içeren defterlerdir. 989 numara ile “Dîvân-ı Hümayun Defterleri Kataloğu”na kayıtlı bu defterler 1256-1327/1840-1903 tarihleri arasındaki ceza kayıtlarını kapsar ve on adet defter bulunur. Bu defterlerin çoğu transkript edilmekle birlikte bu çalışmada Elif Özdemir, *1 Numaralı Nefy ve Kısas Defteri'nin (s.74-134) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*; Melek Deniz, *2 Numaralı Nefy ve Kısas Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*; Tuğba Acar Akıllı, *3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin (S. 1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*; Hasret Gümü, *10 Numaralı Kısas Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* adlı yüksek lisans tezleri kullanılmıştır.

Şer'iyeye sicilleri kadıların sosyal, iktisadi, hukuki alanlarda kayıt altına aldıkları defterlerdir. Bu defterler ile dönemin hemen hemen her alanında bilgi edinilebilir. Ki bu alanlar içinde hukuk önemli bir yere sahiptir. Miras, alacak verecek davaları, mülk satışları, vergiler ve çeşitli suçlara dair davalar ve bilgiler bulunur. Suç örnekleri için şer'iyeye sicillerinin transkribe edildiği Çetin Kaplan'ın *55 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*; Mustafa Şahin'in *Konya'da Tanzimat Uygulaması (1840-1843 Tarihli 76 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)* ve Savaş Eroğlu'nun *1847-1848 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (80 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)* adlı yüksek lisans tezlerinden yararlanılmıştır.

Ayniyat defterleri, Sadâret'ten diğer dairelere, vilayetlere ve diğer makamlara yazılan resmi yazıların kaydedildiği defterlerdir. Ömür Yazıcı, *812 Numaralı Aydın Ayniyat Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* adlı yüksek lisans tezinde suça dair örneklerden faydalanılmıştır.

Belgelerin tıpkı yazımı şeklinde olan bu çalışmalardan suça dair örnek vakalardan faydalanıp tez içerisinde dönemin koşulları dikkate alınarak değerlendirilme yapılmıştır.

Spesifik olarak ele alınan suçlara dair yazılmış çalışmalar Ahmet Yeşilyurt'un *Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Kumar* doktora tezi, M. Selim Temel'in *Osmanlı Devleti'nde Kız Kaçırma (1839-1908): Devlet, Cemaatler ve Modernleşme* ile yerelde yaşanan suçları ele alan Tuğba Kocaöz'ün *Aksaray*

Kazasında Suç ve Ceza yüksek lisans tezlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Mesut Yolal'ın *Osmanlı'da Kumar ve Şans Oyunları (1800-1923)*, Ahmet Uzun'un *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*, Cengiz Kırılı'nın *Yolsuzluğun İcadı 1840 Ceza Kanunu, İktidar ve Bürokrasi* adlı eserlerden rüşvet, vergi isyanları, kumarbazlık gibi suçlara dair bilgi edinilerek ceza kanunları kapsamı dahilinde ele alınmıştır. Yine bu hususlara dair çeşitli dergilerde yazılmış makaleler ve bildiri metinlerinden faydalanılarak Tanzimat döneminde yaşanan vakalara etki edebilecek siyasi, sosyal, ekonomik ve idari yapılarda gerçekleştirilen düzenlemeler anlatılmaya çalışılmıştır.

Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları* adlı doktora tezinde Osmanlı hukukunu genel çerçeve de ele alır. İslam hukuku, klasik dönem ve Tanzimat dönemindeki ceza hukuku kapsamındaki hukuki gelişmeleri ele alan bir çalışma ortaya koymuştur. Bu çalışmadan suçların tanımı, suçların unsurları gibi konulardan faydalanılmıştır. Her ne kadar ta'zir suçlarının ele alınması bakımından benzerlik gösteren bir çalışma yapılsa da her iki çalışmada yöntem açısından önemli farklar vardır. Nitekim bu çalışmasında Tanzimat dönemi ve ceza kanunlarının kapsamı niteliğinde ta'zir suçları ele alınmakta ve yine dönem içerisindeki idari, kültürel, ekonomik gelişmeler çerçevesinde vakalar değerlendirilmektedir. Ayrıca herhangi bir dönem ile kıyaslama yapılmayıp yaşanan dönem koşullarının suç üzerindeki etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır.

Ejder Okumuş, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi Din-Devlet İlişkisi* adlı doktora tezinden laik hukuk sürecine dair şibih laiklik kavramı açıklanarak Osmanlı hukukundaki ilerlemenin seyri anlatılmaya çalışılır. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde laik hukuka geçiş süreci kapsamında bahsi geçen kavram ele alınarak süreç açıklanmaya çalışılmıştır.

Ali Akyılmaz'ın *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*; Şevket Pamuk'un *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*; Abdülatif Şener'in *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Hukuku* ile Coşkun Çakır'ın *Osmanlı Maliyesi* gibi eserler temel alınarak Osmanlı ekonomisi, parası ve iktisadi yapısındaki değişim gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak bu eserlerde suç kapsamı dahilinde yorumlanarak ifade edilmiştir. Örneğin bahsi geçen eserlerde vergi toplama usulündeki değişim ve muhassılların görevi anlatılırken bu tez çalışmasında vergi toplama sistemindeki değişimin suç üzerinde nasıl bir etkiye neden olduğu üzerinde durulmuştur.

Tarihi eser tahribatı, kaçakçılığı hususunun anlatıldığı bölümde Hüseyin Türkseven, *Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası ve Müze-i Hümayun'un Kuruluşu* adlı yüksek lisans tezinden tarihi eserlere dair düzenlenen nizamnamelerden faydalanılarak tarihi esere yönelik Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler, tarihi eserlerin çıkarılma şartları, tarihi eserin tanımı gibi birçok mesele hakkında bilgi edinilir.

Tanzimat döneminde çıkarılan 1840 ve 1851 Ceza Kanunları hakkında yazılan Ahmed Lütfi'nin *Mirât-ı 'Adâlet yahud Tarihçe-i 'Adliyye-i Devlet-i 'Aliyye* adlı eserden faydalanarak transkribe edilen Ahmet Lütfi, *Osmanlı Adalet Düzeni* E. Beylem'in çevirisi ile İbrahim Yılmazçelik ve Özcan Tatar'ın *Mirât-ı 'Adâlet Yâhud Târîhçe-i 'Adliyye-i Devlet-i 'Aliyye* adlı eserlerden 1858 Ceza Kanunu için ise *Serkiz Karakoç, Ceza Kanûnu-Tahşiyeli* ve Ahmet Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku* adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Ceza kanunlarının her bir maddesi bu çalışma içerisinde de verilir ve arşiv kaynaklarına dayalı suç örneklerinden bahsedilmiştir.

Düstur, Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti'nde kabul edilen kanun, nizamnâme ve diğer hukukî mevzuatı bir araya getiren resmî eserlerin bütünüdür (Aydın, 1994). Bu eserden Tanzimat döneminde çıkarılan 1857 Telif ve Tercüme Nizamnamesi, 1857 tarihli Matbaa Nizamnamesi, 1864 Matbuat Nizamnamesi, 1879 Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanunu gibi düzenlemeler hakkında bilgi edinilerek suç üzerindeki etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Mustafa Avcı'nın, *Osmanlı Ceza Hukuku (Genel Hükümler)*, *Osmanlı Ceza Hukuku (Özel Hükümler)*; M. Akif Aydın'ın *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet, Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*; Halil Cin ile Gül Akyılmaz'ın *Türk Hukuk Tarihi*; Halil Cin ile Ahmet Akgündüz'ün *Türk Hukuk Tarihi*; Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt'un *Türk Hukuk Tarihi*; E. Buğra Ekinci'nin *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk ile Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası* adlı eserlerden Osmanlı hukukunun temelleri ve gelişimi, hukuk tarihi, ceza hukuku alanında yapılan düzenlemeler, suçlar ve sınıflandırılması, hukukun dalları, örfî ve şer'î hukuk kavramları ve genel hukuk kuralları hakkında bilgi edinilerek suç kapsamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın hukuk tarihi ve ceza hukuku eserlerinden farkı suçlar genel çerçevede ele alınmamıştır. Her bir suç çalışma içinde belirtilmiş olan tarih ve ceza kanunu sınırlamasına göre ele alınmış ve örneklemeler bu yıllar içerisinde

verilmiştir. Her bir suç ele alındığı yıllar içerisindeki siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olaylar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yine atıf yapılmış olan bu eserlerde İslam hukuku temel alınarak suçlar ve cezaları ele alınırken bu çalışmada sadece bahsi geçen ceza kanunları temel alınmıştır. Suçlar hadislerle ya da fıkıhçıların açıklamalarına göre değil Tanzimat dönemindeki ifadelerle göre tanımlanmıştır. Bir başka husus ise ceza kanunları da ne kendi aralarında ne de İslam hukuku ile karşılaştırılmamıştır. Gerekli yerlerde dipnotla atıf yapılmakla birlikte bu durum çalışmanın genelini kapsamamaktadır. Ceza hukuku ve Osmanlı hukuku eserlerinde hukuki kavramlar ve bu kavramların gelişim süreci üzerinde durulurken bu çalışmada kavramlardan ziyade bu kavramların hayata nasıl yansıdığı gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temelinde hukuk olmakla birlikte amaç Osmanlı Devleti'nin hukukunu anlatmak değildir. Bu çalışmanın merkez noktası suçtur. Suçun ortaya çıkması ve bu süreç içerisinde suçun oluşumuna etki eden faktörlerin incelenmesidir.

Halka emsal olması, verilen cezaların caydırıcılık kazandırılması ve halkın suçlar ve sonuçları kapsamında bilgilendirilebilmesi için dönemin gazete ve dergilerinde yaşanan vakalar ilan edilir. Bu kapsamda Takvîm-i Vekayi'nin 1256-1840/1293-1876 yılları arası, Vakayi Zabtiye'nin 1285-1868/1290-1873 yılları arası taranarak örnek vaka incelemelerine dahil edilmiştir. Vakayi Zabtiye'de özellikle zabitanın görevleri dahilinde yaşanan suçlardan -gece fenersiz sokağa çıkma, beygir sürücülerinin kurallara uymaması, dükkânların kapanış saatleri, baca temizliği, yol, kaldırım, köprü gibi kamu malına zarar verme gibi- bahsedildiğinden 1858 Ceza Kanûnu kapsamındaki suçlar bölümünde bu gazeteden faydalanılır. Ayrıca Vakıf gazetesi ve Mecmua-i Fünun dergisinde kaleme alınan yazılar kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1840 CEZA KANÛNNÂMESİ KAPSAMINDAKİ SUÇ TÜRLERİ

1.1 1840 Ceza Kanûnnâmesi

Mehmet Ali Paşa isyanı, Tanzimat'ın ilanı ve 1841 Londra Boğazlar Antlaşması gibi olaylar 1840-1851 yılları arasındaki gelişmeleri doğrudan ya da dolaylı pek çok yönden etkiler. Osmanlı Devleti'nde siyasi, idari, hukuki, iktisadi benzeri alanlarda düzenlemeler yapılmasına neden olur. Ayrıca siyasi gelişmeler İngiltere, Rusya ve Fransa gibi büyük devletlerle olan ilişkileri de etkiler ve bu ilişkiler özellikle ekonomide kendini hissettirir. 1838 Balta Limanı Antlaşması sonrası genişleyen kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'ni açık pazar haline getirirken Osmanlı Devleti iç düzenlemeleriyle yeni şartlara uyum sağlamaya çalışılır. Vergilerin yeniden düzenlenmesi, rüşvetle mücadele, memurların görev ve yetkileri gibi.

Özellikle 3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayun'unda “...bundan böyle Devlet-i Âliye ve memalik-i mahrusamızın hüsn-i idaresi zımında bazı kavanin-i cedide vaz' ve tesisi lazım ve mühim görünerek...” (Kili - Gözübüyük, 2000; Karal, 1988) denilerek yeni kanunlar düzenleneceği açıkça ifade edilirken bu kanunların öncelikle ceza kanunu olması gerekliliği de “...ulema ve vüzeradan velhasıl her kim olur ise olsun kavanin-i şeriyeye muhalif hareket edenlerin kabahat-i sabitelerine göre te'dibat-ı lâyıklarının hiç rütbeye ve hatır ve gönüle bakılmayarak icrası zımında mahsusen ceza kanunnamesi dahi tanzim ettirilsin...” (Kili - Gözübüyük, 2000) ifadeleriyle ortaya konulur. Benzer ifadelere “hukuk kurumlarına uygun olmayan harekette bulunanlar her kim ve hangi rütbe de olursa olsun haklarında kararlaştırılmış cezanın yerine getirilmesi için padişahın emriyle düzenlenen ceza kanunnamesidir” denilerek 1840 Ceza Kanûnu'nun başlangıç kısmında da yer verilir (Dönmezer - Erman, 1997). İfadelerin birbirini destekler nitelikte olması Ceza Kanûnu'nda Tanzimat Fermanı'nın temel alındığını düşündürür.

İlk hukuksal düzenlemenin 1840 Ceza Kanûnu olması, dönemin siyasi, toplumsal ve hukuki koşulları düşünüldüğünde daha net anlaşılabilir. Tanzimat Fermanı'nda can, mal ve ırz güvenliğinden bahsedilmekle birlikte halk ve devlet

görevlileri bu güvenliği hissetmemektedir. Keza siyaseten katl⁵ denilen hukuk dışı ölüm cezalarının varlığı söz konusudur.

Tanzimat dönemi yenilikleri birçok kesimin tepkisiyle karşılık bulurken Osmanlı Devleti'nde, İslam hukukunun tanımlamadığı suçların, padişahın örfi yetkisine dayandırarak cezalandırabilmesi, ilk düzenlemenin bir ceza kanunu olmasına tepki gösterilmeyeceği kanısına neden olur (Üçok vd., 2007). Ayrıca tebaanın kanun hükümlerine göre cezalandırılmamasından doğan sakıncaların da giderilmesi gerekmektedir. Yine II. Mahmut döneminde, memurlar ve ulema için hazırlanılmış bir ceza kanununun *-Tarîk-i İlmiyye'ye Dâir Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu-* varlığı da eşitsizlik yarattığından (Tahiroğlu, 1985) yeni bir düzenleme ihtiyacı doğar.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından hazırlanan ve padişah hattı ile (Çoker, 1989) 3 Mayıs 1840'ta yürürlüğe giren Ceza Kanûnu'nun hazırlanması sırasında çeşitli kaynaklardan özellikle de Batılı kaynaklardan faydalanılmasına rağmen içerik bakımından yerli bir kanun olarak değerlendirilir. İcra vekilleri, âlimler, Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye ve bazı devlet erkânından oluşan kırk altı kişilik⁶ bir heyet tarafından hazırlanan (Cin - Akgündüz, 2017) kanun, bir mukaddime, on üç fasıl, kırk iki madde ve bir hatimeden oluşur. Ayrıca kanun, adam öldürme; sâ'î-bî'l-fesâd; hakaret, itale-i lisan ve darp; mal ve emlake tasallut; rüşvet; irtikab ve ihtilas; devlet malına zarar verme; memurun diğer devlet işlerine

⁵ Siyaseten katl, Osmanlı Devleti'ne özgü bir sistem olmamakla birlikte adaletin yerine getirilmesi için uygulanan cezai işlemin yükümlülüğünü siyasi otoritenin üstlendiği hukuki bir kurumdur. Yine siyaseten katlin İslam ceza hukuku alanındaki eksikleri tamamlamak için ortaya çıktığı da söylenebilir. Bu mesele hakkında Ahmet Mumcu'nun *"Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl"* ve İlhami Yurdakul'un *"İktidarın Ruhu"* adlı eserleri incelenebilir.

⁶ "Sadrazam Hüsrev Paşa, Serasker Halil Rıfat Paşa, Ticaret Nazırı Fethi Paşa, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye memuru Hasip Paşa, Sadrazamlardan ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye azasından Emin Beyzade Abdülkadir, Meclis reisi Rauf Paşa, Kaptan-ı Derya Said Paşa, Hassa Ordusu müşiri Rıza Paşa, Sadrazamlardan ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye azasından Abdülkadir Bey, Sudur'dan ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye azasından Arif Hikmet Bey, Sudur'dan ve Nafia Meclisi müfettişi Mehmed Rafi Efendi, Sudur'dan ve azadan Mehmed Esad Efendi, Sadrazam Müsteşarı Said Muhib Bey, sabık Defterdar Musa Safveti Efendi, Saltanat Kethüdası Tahir Bey, Ferikandan Sinop muhafızı Hüseyin Paşa, Şeyhülislam Mekkizade hazretleri, Hariciye Nezareti müsteşarı Rıfat Bey, Ticaret müsteşarı Enveri Efendi, Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye azasından Nafi Efendi, Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye azasından Raif Efendi, azadan Akif Efendi, vekili Muhtar Efendi, Mektupçu Zühdi Bey, Hariciye katibi Şevket Bey, Maliye Nazırı Saib Efendi, Darphane-i Âmire Nazırı Ziver Efendi, Deavi Nazırı Necip Efendi, Mühimmat-ı Harbiye Nazırı Arif Bey, Evkaf-ı Hümayun Nazırı Şevki Efendi, Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye azasından Faik Efendi, Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye azasından Atıf Efendi, Teşrifat memuru Said Bey, Deavi Meclisi birinci katibi İsmail Efendi, Meclis ikinci katibi Muhsin Efendi, Nizami Ordu müsteşarı Ethem Bey, Bahriye müsteşarı Mazlum Bey, Dîvân-ı Hümayun'dan Numan Mahir Bey, Dahiliye katibi Şahap Efendi, Dîvân-ı Hümayun tercümanı Ali Efendi, Meclis katibi Nasır Efendi, halifelerinden Tevfik Bey, halifelerinden Mustafa Sami Efendi".

müdahale etmesi; vergi borcunun ödenmemesi, devlet dairesine davet edilen kişinin gitmemesi, kolluk kuvvetlerine karşı silah çekme ve kullanma; teşhir-i silah ve cerh; şekavet; amirine itaat ve vazifesinden hariç işlere karışma; emir ve kurallara uymama gibi suçları da kapsar (Şentop, 2004; Kantar, 1939). Bu suçlara karşılık kısas-ı şer'î, siyaseten katl, kürek, hapis, sürgün, tekdir, memuriyetten çıkarma cezaları öngörülür ancak kısas ve siyaseten katl gibi cezaların uygulanması padişah iznine bağlıdır (Demir, 2011; Cin - Akgündüz, 2017). Genel çerçevede bakılacak olursa;

Tablo 1.1: 1840 Ceza Kanûnnâmesi Kapsamında Suç Türleri

1840 Ceza Kanûnu	
Mukaddime	
Birinci bölüm	Adam öldürme
İkinci bölüm	İsyan/Fesat/İhtilal
Üçüncü bölüm	Hakaret; Darp
Dördüncü bölüm	Mal ve Emlake Tasallut
Beşinci bölüm	Rüşvet
Altıncı bölüm	İrtikab ve İhtilas
Yedinci bölüm	Devlet Malına Zarar
Sekizinci bölüm	Yetki Alanı Dışında İşlere Karışma (hakimler, subaylar, muhassıllar)
Dokuzuncu bölüm	Vergi Borcunun Ödenmemesi; Devlet Dairesine Davet Edilen Kişinin Gitmemesi
Onuncu bölüm	Teşhir-i Silah
On birinci bölüm	Şekavet (Soygunculuk-Haydutluk)
On ikinci bölüm	Yetki Alanı Dışında İşlere Karışma
On üçüncü bölüm	Emir ve Kurallara Uymama
Hatime	

Ceza Kanûnu'nun ilk hedefi Tanzimat Fermanı'nda ilan edilen temel hakları korumak ve bu hakları ihlal eden idarecilerin yetkilerini kontrol altına almaktır. Ancak tüm tebaayı kapsayan bir kanun olmakla beraber idareciler ile ilgili suçları daha çok içeren ve onları daha çok dikkate alan bir kanun olduğu da görülmektedir (Gayretli, 2008; Miller, 2018). Ki bu husus, ceza kanunu için eleştirel bir yapı oluşturmuştur.

Kanun, suçlar ve cezalar bakımından ilkel nitelik taşıırken kişi hürriyetini güvence altına alacak niteliğe sahip değildi. Ki bazı suçlar için “...ve terbiyeleri

icra oluna”, *“takibine bakıla*” gibi ifadeler kullanılırken süresi belirlenmemiş cezalar da kanunda yer alır.

Kanun maddelerinin her bir fasılda tekrar birden başlaması şekil itibariyle de sorunlu olduğunu gösterir. Ayrıca genel suç teorisine ait hiçbir hüküm bulunmaz. Tüm bu hususlar yeni kanunun eski Osmanlı kanunlarından pek bir farkı olmadığını da kanıtı gibiydi (Dönmezer, 1997; Berkes, 2002). Yine kanunun hâtime kısmında ta’zir cezalarının değişkenliğine işaret edilmesi ve zamanla değişiklik ve ilavelerin yapılabileceğinin belirtilmesi (Cin - Akgündüz, 2017) de ceza kanunda birçok suça -katle yardım, kalbazanlık, evrakta sahtecilik gibi- dair düzenleme yapılmadığını gösterir.

Bununla birlikte kanunun, sonrasında yapılacak hukuk reformları için önemli değişiklikler getirdiği de aşîkârdır. Zira kanunnamede, kanun önünde herkesin eşit olduğunun belirtilmesi ve kanunnamenin bu işle görevlendirilmiş bir kurul tarafından hazırlanıp ilan edilmesi ayrıca Osmanlı Devleti’nde yasama ilkesinin ve yasama kuruluşunun ilk görünür denemesi olması açısından mühimdir (Lewis, 2007).

Kamu hukuku alanında şer’î hukuktan ve örgütlenmeden ilk ayrılma da 1840 Ceza Kanûnnâmesi’nin hazırlanması ve kabulüyle gerçekleşir (Ortaylı, 2012; Ortaylı, 2008). Hukuk, kamu hukuku ve özel hukuk olarak ikiye ayrılır. Özel hukuk, kişilerin birbiriyle olan ilişkilerini eşitlik ve irade serbestliği esasına göre düzenlenen hukuk kurallarıdır. Kamu hukuku ise bir devletin başka devletlerle olan ilişkisini ve devletle bireyler arasındaki ilişkiyi düzenleyen hukuk kurallarıdır. Kamu hukuku devletler hukuku, anayasa hukuku, idare hukuku, vergi hukuku ve ceza hukukundan oluşur (Gözler, 2016). Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’la birlikte kamu hukuku alanında yapılan düzenlemeler 1840 Ceza Kanûnu, 1851 Kanûn-ı Cedîd ve 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu, 1858 Arazi Kanûnnâmesi, 1876 Kanûn-ı Esâsî ve 1879 Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanûnu’dur.

Tanzimat’ın ilk düzenlemesi olan 1840 Ceza Kanûnu da bu kapsam dahilinde kamu hukuku alanında atılan ilk adım olmakla birlikte ta’zir cezalarını düzenliyor oluşu da kamu hukukunda şer’î hukuktan ayrılışın başlangıcını ifade eder.

Kanun ve nizamlarda; *“ceza kanuna başvurulacağından, 1840 Ceza Kanûnu’nun aslı Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye’de korunmak suretiyle, kopyaları tüm mahkemelerde ve Devlet-i Aliyye’nin meşveret meclisleri ile gerekli görüldüğü her*

yerde bulundurulması için çalışmalar yapılacaktır” (Ahmet Lütfi, 1997) denilerek yeni bir hukuk düzenin başladığı ilan edilir.

1.2 1840-1851 Yılları Arasında Osmanlı Toplumunda Suç Türleri

Çalışmanın bu bölümünde 1840 Ceza Kanunnamesi kapsamında ele alınan suçlar incelenecektir. Örnek vakalar ile Osmanlı Devleti’nin idari, sosyal, ekonomik ve benzeri yapıları da yine bahsi geçen yıllar arasında ele alınarak Osmanlı toplumdaki suç türleri anlatılacaktır.

1.2.1 Adam Öldürme-Katl Suçu

Cinayet kelime anlamı olarak “*suçu*” ifade etmekle birlikte mal varlığına, can ve vücut bütünlüğüne yönelik suçları da kapsar. Ancak zamanla anlamda daralma yaşayarak sadece kişilere karşı işlenen suçlar -insan öldürme ve yaralama- olarak kullanılmaya başlanır. Günümüzde ise sadece kasten insan öldürmeye “*cinayet*” denir (Avcı, 2018b). Kasten adam öldürme -katl-i amd- ise, katli meşru olmayan bir insanı öldürücü bir alet -bıçak, kılıç, kama, tüfek, piştov vb.- kullanarak bilerek ve isteyerek öldürmek demektir. Adam öldüren kişiye “*katil*”, öldürülen kimseye ise “*maktul*” denir (Cin - Akgündüz, 2017).

Kasten adam öldürme kısas gerektiren bir cezadır. Bununla birlikte vâris kısastan vazgeçerse diyet ödenir, diyet harici ceza ise ta‘zir’dir (Cin - Akgündüz, 2017). Ancak Tanzimat döneminde kanunlaştırma hareketiyle birlikte suç ve cezada değişim/dönüşüm başlar. Artık her had suçuna had cezası ya da her kısas suçuna kısas cezası verilmesi gerekliliği ortadan kalkar. Tüm bu suçlar hâkimin yargı yetkisine bırakılarak ta‘zir suçuna/cezasına dönüştürülmeye çalışılır. Bu dönemdeki değişime rağmen, kısas gerektiren unsurları içinde barındıran vakalarda vârislerin, kısasın gerçekleştirilmesine dair isteklerine karşılık fetvahane tarafından kısas hükmünün verilebileceği de açıkça görülür. Ancak Ceza Kanûnnâme-i Hümayûn’da belirtildiği üzere kısasın uygulanma emrinin ne şekilde gerçekleştirileceği hakkında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’den emir beklenir (İ. MVL, No. 16, Gömlek No. 20). Kimi zaman da vârisler katili affetmedikleri halde, kısasın uygulanması hemen gerçekleştirilmez vârislerin tamamı ya da içlerinden birisinin, katili kısastan affetmesi veya sulh olması durumunda kısasın hükümsüz olacağı, meselenin diyete dönüştürülebileceği esas vârislere hatırlatıldıktan sonra kararın Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’ye bildirilmesi istenir (İ. MVL, No. 68, Gömlek No. 1304). Burada amaç kısas hükmünün hemen gerçekleştirilmeyerek vârislerin ikna edilmesi ve durumun ta‘zir cezası olarak

sonuçlandırılmak istenmesidir. Bu istek kısas hükmünün insanlar arasında kin ve nefrete neden olacağı da düşüncesinden ileri gelmiş olabilir. Bu hususlar dikkate alınarak ceza kanunu ile adam öldürme suçu kısas cezasından ta'zir cezasına dönüştürülmeye çalışılır. Neticesinde 1256/1840 tarihli Ceza Kanûnnâmesi'nde adam öldürme suçuna dair cezai yaptırım belirlenir.

“Bila istisna Devlet-i Aliyye tebaasından olanlar, şer'an tabi olduğu padişaha ihanet etme, Devlet-i Aliyye aleyhine fitne uyandırma ve adam öldürmeye cesaret gibi açık bir harekete kalkışılırsa, şer'an ve kanunen ve açıkça yapılacak tahkikatı müteakip, derecattan geçirildikten sonra infazı cihetine gidilmesi gereklidir.

Tebaadan hiç kimsenin yukarıda belirtildiği gibi suçu sabit olup hüküm giymedikçe, gizli ve açık öldürme, zehirleme vesair her türlü şekilde hiçbir kimsenin canına kastedilmesi, padişahın tebaasına karşı ahd-i misak-ı gereğidir. Bu itibarla Devlet-i Aliyye memurlarından veya sair eşhastan hiçbir kimse diğer bir kimsenin canına kast edemeyeceğinden, bir vezir ile bir çobanın adalet önünde farkı yoktur. Kasten öldürme fiili bir vezir tarafından da işlense şer'î kısas uygulanır” (bölüm 1, madde 1).

“Hülasa böyle bir öldürme halinde büyük küçük herkes eşit tutulmalıdır” (bölüm 1, madde 2).

“Bu gibi öldürme olayları Dersaadet'te vaki olursa, mutlaka şeyhülislam huzurunda görüşülüp, tevatür beyyinesi ile sabit olup, şahidlerinde kemal-i dikkatle verdikleri ifade sonucu gerek durum tahakkuk etmedikçe ve padişaha arz edilip, ferman-ı âli çıkmadıkça kısas tatbik edilmemelidir” (bölüm 1, madde 3).

“Öldürme olayı taşrada meydana geldiğinde, o yerin “meşveret meclisinde” şeriat ma'rifetiyle yazılmış şartlara göre davası görülür. Bilahare şer'î ilamı ve meclis zaptı Dersaadet'e gönderilip, şeyhülislamlığa takdimle tasdik olunur. Bundan sonra da keza padişah'a arz ve ferman-ı ali gönderilmedikçe ceza infaz edilmemelidir” (bölüm 1, madde 4)⁷ (Ahmet Lütfi, 1997, 115-116) hükümlerine yer verilmiştir.

Bu maddeler adam öldürme suçunun kısas hükmü gerektirdiğini ancak zamanla hükmün uygulanmasının padişah iznine bağlanması suçun niteliğinin dönüşüm geçirdiğine kanıt olabilir.

⁷ 1840 Ceza Kanûnu'nun orijinal metni için Ahmed Lütfi, “Mirât-ı 'Adâlet yahud Tarihçe-i 'Adliyye-i Devlet-i 'Aliyye” adlı esere bakılabilir.

Her suçun maddi ve manevi unsurları söz konusudur. Bu unsurlar doğrultusunda suçluların cezaları belirlenir. Bununla birlikte her olay kendine ait özel unsurları içinde barındırdığından adam öldürme suçunun genel unsurlarını ifade ederek bu çalışmada kasten adam öldürme fiili ile ilgili örnekler incelenecektir.

Ceza kanunlarının ilgili maddeleri (Ahmet Lütü, 1997; Akgündüz, 2010) suçun kanuni unsurunu, canlı ve masum bir insanın ölümüne sebep olan fiilin işlenmesi maddi unsuru, iradenin bilerek ve isteyerek hem fiile hem de sonuca yönelmesi ise manevi unsuru oluşturur (Avcı, 2018b).

Frederic William Maitland, kendisine farklı toplumlarda aynı tür sahneleri izleme fırsatı sağlansa, önemli birçok meseleyi gözler önüne sereceğinden, cinayet mahkemelerini izlemeyi tercih edeceğini söyler. Çünkü öldürme eylemi, her zaman eylemi gerçekleştiren ve tanık olan kimselerin temel değerlerini etkiler. Bu yüzden kültür, toplumsal hiyerarşi ve karşı cinslerin ilişkileri hakkında önemli bilgiler verir. Bu durumda da cinayetler, uzun vadede toplumsal değişimler hakkında geniş çaplı bilgi edinmemize olanak sunar (Spierenburg, 2010). Bu anlayış çerçevesinde Tanzimat döneminde yaşanan cinayet olayları ile toplumda yaşanan değişimleri ve suçluların bu değişimlerden ne kadar etkilendikleri incelenebilir.

Tanzimat döneminde hukuki, sosyal, ekonomik birçok alanda değişim gerçekleşir. Bu değişim toplumu da derinden etkiler. Bu kültürel değişim Osmanlı topraklarında seyahat eden yazarların, seyyahların, diplomatların gözlemleri ve anılarına da yansır. Örneğin Gustave Flaubert, İstanbul'a dair anılarında Galata'da yaşama dair insanların hareketleri, davranışları ve giyimlerinde birbirlerinden çok farklı olduklarını, kapı ve pencere eşiklerinde görüntüsü ile Avrupalılara benzemeye çalışan fahişelerin boy gösterdiğini anlatarak İstanbul ve İstanbul kadınındaki değişimi dile getirir. Gautier ise, Flaubert'in aksine etkileşimin karşılıklı olduğunu söyler. Hristiyan çoğunluğu barındıran Pera, Galata gibi yerlerde yaşayan kadınların Müslüman kadınlardan etkilenecek dışarı pek çıkmadıkları ve vakitlerini özel alanlarında yani evlerinde geçirmeyi tercih ettiklerini söyler. Ancak bu durum kadınların muhafazakârlığı ile bağlantılı da olmayabilirdi. Kadınlar, ya kamusal alandan çıkmayı sakıncalı bulan anlayışın tesiri altındadırlar ya da gündüz vakti bile olsa sokaktaki erkeklerin tacizinden korkmaktadırlar, belki de gece içip, müşteri bekleyen kadınların gündüz dinlenip akşama hazırlanıyor olmaları da söz konusu olabilir (Doğan, 2021). Bu görüş ve

düşünceler elbette tüm Anadolu'yu kapsamamaktadır. Çünkü Galata, Pera ve Beyoğlu gayrimüslimlerin yoğun olduğu ve batılılaşmanın kendini daha fazla hissettirdiği yerlerdir.

XVIII. yüzyıldan itibaren toprak kayıpları, ekonomik bunalım, iç göçün hız kazanması gibi problemler devamında yeni sorunlara yol açarak hem devleti hem de halkı olumsuz yönde etkiler. Bu dönemde yasak olmasına rağmen diğer şehirlerden İstanbul'a insan hareketliliği başlar. Köylülerin tarlasını bırakması, tüccar ve diğer meslek erbaplarının işlerini bırakıp İstanbul'a gelmesi, bölgelerindeki gelirlerin azalmasına neden olurken İstanbul'da asayiş ve güvenliğin de bozulmasına sebebiyet verir. Böylece şehrin kontrolünün zayıflaması ve suç işlenmesi için zemin hazırlanmış olur. Rüşvet, alkol kullanımı, fuhuş gibi suçlar da eskiye nazaran yaygınlaşır (Karataş, 2009). XIX. yüzyıla böyle bir tablo ile giriş yapılırken Tanzimat Fermanı'nın getirdiği siyasi, hukuki, ekonomik, askeri gibi hemen her alandaki yenilikler de toplum üzerinde olumlu/olumsuz etki bırakır.

1840'lardan itibaren başlayan kadın ve erkeği kamusal alanda bir araya getiren tiyatro gibi mekânların varlığı düşünüldüğünde bu tarihlerde kadınların eskiye oranla daha fazla dışarıya çıkabildiği söylenebilir (Doğan, 2021). Ancak kadınların kamusal alanda varlık göstermeye başlamasının herkes tarafından aynı anlayışla kabul görmediği söylenebilir. Bu gibi durumlar zaman zaman aile içi şiddete de kaynaklık eder. Keza kadınların dışarıda gezmeleri dahi birçok eş, ağabey, baba tarafından olağan görülmez ve şiddet için dayanak noktası olabilir. Sosyal hayattaki bu değişim sancıları da birçok örnekle kendini gösterir. Mesela Tatar Salih'in eski eşi Hesne ve kızı Hürmüz, Zeliha Hanım'ın evine misafirliğe gitmişler ve birkaç hanım sokağa gezmeye çıktıklarında tesadüfen Tatar Salih ile karşılaşmışlardır. Salih eski eşini Çerkes bıçağı ile bağrından yaralayarak öldürmüş ve kaçmıştır. Salih bulunarak Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiş, önce suçunu inkâr etse de daha sonra gece iki⁸ civarında Kumkapı civarında karşılaştıklarını ve ona "köpek geliyor" diye hitap ettiklerini, gücüne gittiği için de onu darp ettiğini itiraf eder (İ.

⁸ Bahsi geçen saat/zaman dilimi belgelerde ifade edildiği şekli ile verilmiştir. Bu nedenle bu saatlerin alaturka saatle ifade edilmiş olduğunu belirtmemiz gerekir. Ancak yine de kadınlar için akşam/akşamüzeri olan bu saatlerde dışarıda olmaları uygun görülmediği düşünülebilir. Güneş saatine dayanan sistemde gece-gündüz saatleri on ikişer birime ayrılmaktadır. Gündüz gün doğumundan günbatımına gece ise gün batımından gün doğumuna kadar olan süreyi ifade eder. Ancak saat sene boyunca farklılık gösterir. Keza saat birimleri gece gündüz uzunluğuna göre farklılık gösterir. Bu nedenle mevsimsel saat olarak adlandırılır. Detaylı bilgi için Avner Wishnitzer'in "Alaturka Saatleri Ayarlama Geç Osmanlı'da Zaman ve Toplum" adlı eserine bakılabilir.

MVL, No. 32, Gömlek No. 555). Bu olayda dikkat çeken husus olayın gerçekleştiği saattir yani akşam saatlerinde hanımların dışarıda dolaşıyor olmasıdır. Acaba Salih'i kızdıran durum geç saatlerde hanımları dışarıda görmek mi yoksa gerçekten işittiğini söylediği sözler midir?

Elbette ki değişim bir anda topluma sirayet etmez ve aile içi şiddet başka nedenlerle varlığını sürdürmeye devam eder. Kimi vakalar, şiddetin, geçiş dönemlerinde yaşanan bunalımlar haricinde dahi yaygın olduğunun kanıtı olabilir. Keza nedenleri açıkça anlatılmamış şiddet ve darp nedeniyle öldürülmüş kimselere dair yüzlerce belge bulunur. Manavgat kazasına bağlı Avason karyesinden Molla Mehmet eşi Ayşe Hanım'a taşla vurarak darp eder ve ölümüne sebep olur. Olay Mustafa'nın itirafı ile şer'an sabit olur. Diyet hükmü verilmiş olmakla beraber vârisler diyetten vazgeçtiklerinden Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûn'da açıkça bildirildiği üzere on beş sene küreğe konulması hükmü verilir (İ. MVL, No. 20, Gömlek No. 317). Olayda kadına yönelik şiddet açıkça görülmekle birlikte nedenleri hakkında bilgi verilmemektedir. Öldürmek için kullanılan alet düşünüldüğünde tartışma sonucu anlık bir öfke ile cinayetin işlendiği düşünülebilir. Sebebi hakkında bilgi edinilemeyen ancak eşleri ya da babaları tarafından öldürülen kadınlar kimi zaman resmî gazetede de ilan edilerek caydırıcılık için göz önüne serilir. Karahisar, Mahmud karyesinden Ümmü Hatun'un katili, eşi Hasan, on sene (Takvîm-i Vekayi, 20 Za 1256), Aksaray kazasında muhacirin-i Acem aşiretinden Fatma'nın katili olan babası Mehmet, yedi sene müddetle küreğe konulmak üzere Dersaadet'e gönderilir (Takvîm-i Vekayi, 20 Za 1256). Eskişehir mahallesinde Karacaşehir Boğazı denilen yerdeki And Köprü civarında katledilen Zeynep'in katilinin eşi Ahmet olduğu şer'an sabit olduğu ve vârislerin kısas istemeleri üzerine kısasın vârisler huzurunda uygulanması (Takvîm-i Vekayi, 5 M 1257) hükmü de Takvîm-i Vekayi'de yer alır. Bu olaylarda verilen cezalar, kadınların zina vb. unsur olmaksızın kasten öldürüldüğünün kanıtı olabilir. Zira katiller hafifletici unsurlardan yararlanamamışlardır.

Bir başka şiddet olayında eşi tarafından değnek ile dövüldükten sonra boğazı sıkılarak öldürülen Hatice Hatun'un cenazesi eşi tarafından evlerinin yakınlarına gömülerek ortadan kaldırılmaya çalışılır (1846). Olay elli gün sonra ortaya çıkar ve Hatice'nin vârisleri tarafından zanlı dava edilerek cenazenin çıkarıp araştırma yapılması sağlanır. Bununla birlikte eş daha önce cinayeti itiraf etmiştir (A.} MKT. No. 56, Gömlek No. 90). Bu durum her bir hükmün, titizlikle,

araştırma/inceleme yapılarak verildiğinin göstergesi olabilir. Ancak yine de bir kadın daha eşinden şiddet görerek vefat etmiştir.

Kastamonu, Doğanşar karyeli Mücrimoğlu İbrahim'in de eşini katlettiği ortaya çıkar (1841). Ancak şer'î ilamın⁹ gönderilmesinin beklendiği söylenmekle (İ. MVL, No. 20, Gömlek No. 315) birlikte vakanın neden ve nasıl gerçekleştiğine dair herhangi bir bilgi bulunmaz. Burada önemli olan ise şer'î ilamın bekleniyor olmasıdır. Ceza kanununa göre hüküm verilecek dahi olsa önceliğin şer'î hükümde olduğu görülebilir. Eğer vârisler şer'î hükümden vazgeçerlerse o zaman ta'zir cezaları uygulanabilecektir.

Zina, tarih boyunca birçok din ve toplumda büyük suç ve günah sayıldığından cezası da ağırdır. Tanzimat döneminde görülen katl nedenlerinin önemli bir kısmı da “*namus cinayetleri*”dir. Zina “*namus*” kavramı ile eş değer görüldüğünden zina yapan kişilerin katledilmesi durumunda dava kararlarında genellikle “*şer'an nesne lazım gelmediği*”, “*kanunen dahi bir hüküm terettüb etmeyeceği*” şeklinde ifadelerle rastlanır (A.} MKT. MVL, No. 8, Gömlek No. 35). Fakat bu anlayışın değiştirilmeye çalışıldığı da görülür. Örneğin, 1846 yılında kız kardeşi Hatice'yi “*İbrahim ile zina ederek bekâretini bozmuşsun*” diyerek birkaç defa şah damarını darp etmek suretiyle öldüren Mehmet'e, “*şer'an nesne lazım gelmeyeceği*” söylenir. Mehmet'in katl olayına bilerek cesaret etmesi ve katilin emsallerine ibret olması için bir seneden beş seneye kadar prangaya konulması kanun gereği olduğundan hapis tarihinden itibaren mahallinde bir sene müddetle pranga olunarak hidemât-ı süfliyyede çalıştırılması hükmü verilir (A.} MKT. MVL, No. 2, Gömlek No. 94). Böylece cezaların caydırıcı olması ve zinanın katl için gerekçelendirilmesi engellenmeye çalışılır. Zira şer'an ve kanunen zina eden kimselerin öldürülmesine ceza verilmezse caydırıcılık unsuru ortadan kalkar ve kanun dışı hareketlere de devlet tarafından göz yumulduğu algısı oluşur.

Ayrıca 1840 ve 1851 ceza kanunlarında zina suçuna atıf yapılmamakla birlikte (Ahmet Lütfi, 1997) 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu'nda “*hetk-i ırz edenlerin mücazâtı beyanındadır*” başlıklı üçüncü faslında yer verilir (Akgündüz, 2010). 1858 yılı öncesinde ise İslam hukuku temel alınarak cezai yaptırım uygulanır.

⁹ İ'lâm: “Bir dâvânın, mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî vesika”.

İslam ceza hukukunda had suçlarından olan zinanın tespit edilebilmesi için Hanefî mezhebinin esas alınması ve ispatının özel şartlara bağlı olması şer'î mahkemelerde zinadan ceza almaları güçleştirir (Çabuk, 2020). Buna göre suçun ispatı ikrar ve dört şahitle olur. İkrarların farklı meclislerde olması gerektiği gibi mahkemede hâkimin huzurunda ve her defasında hâkimin reddetmesi şeklinde yapılması şarttır. Şahitliğin geçerli olabilmesi için, şahidin Müslüman, adil ve hür olması yanı sıra dört erkek şahidin zina fiilini gördüklerini ayrıntılı bir biçimde birbirleriyle çelişmeyecek şekilde aynı mecliste anlatmaları gerekir (Koç, 2019). Tüm bu şartlar zinanın ispatını zorlaştırdığı ve namus cinayetlerini artırdığı görüşlerine sebep olur (Çabuk, 2020).

Ancak cezaların uygulanması ve kanunların yanı sıra yakınlarının namus kavramına yükledikleri anlam nedeniyle de kendi cezalarını kendileri icra ederler ve bu ceza da genellikle kadının ve suç ortağının öldürülmesi olabilir (Çabuk, 2020). Örneğin 1841 yılında Canik sancağının Alibeglü karyesinden Molla Ahmet'in hanesinde yaralanarak vefat eden Toramanoğlu Hüseyin'in katili Şaban, taşradan geldiğinde Hüseyin'i ailesinin üzerinde görüp buna tahammül edemediğini ve onu darp ederek yaraladığını sonrasında ise hanesine götürüp bıraktığını söyleyerek Hüseyin'in bu yaralama sonucu evinde vefat etmiş olabileceğini itiraf eder (A.} MKT, No. 1, Gömlek No. 74).

Kimi zaman katl olayı töhmetlinin itirafı ya da araştırma/inceleme ile değil görgü tanıklarının şahitliği ile çözülür (İ. MVL, No. 26, Gömlek No. 417). 1841 yılında Muhtar Ali ve eşi Hatice, Kara Biruni Anton veled Yani ve Kiryaku veled Poli isimli zimmîleri bıçakla katl ederler. Yapılan araştırma sonucu zimmîlerin Hatice Hatun ile zina yaptıkları ortaya çıkar. Katl töhmetini inkâr etmiş olsalar dahi zina yaptıklarını kabul ederler. Şahitler de zina yapıldığına şahit olduklarını ancak katl olayını görmediklerini dile getirirler. Bununla birlikte bu kimselerin eve girdikten sonra evden bir daha çıkmadıklarını ve evde maktul olarak bulunduklarını da ifade ederler. Araştırma sırasında zimmîlerin sâ'î-bi'l-fesâd oldukları, eşkıyalık yaptıkları da birkaç Müslüman tarafından ihbar edilir. Böylece bu kişiler zinadan ve fesatçılıktan/eşkıyalıktan ceza almaları gerekirken katledilerek maktul olurlar (İ. MVL, No. 27, Gömlek No. 448). Bu olay suçluların kimi zaman birden fazla suça karıştıklarını da gösterir. Ayrıca bu olay görgü tanıklarının ifadesi sayesinde çözüme kavuşur.

Kimi olaylarda suç unsurlarının ne kadar büyük önem arz ettiği gör÷l÷r. Zira zina halinde katl suçu gerçekleşse şer'an ceza uygulanmayacakken kaçan birini öldürmek kasten adam öldürme hükmüne neden olur. Kastamonu da yaşayan Sarioğlu Osman, Kasımoğlu Mustafa'nın kızı Emine ile gündüz vakti zina yaparken yakalanmış, baskın üzerine oradan kaçan Osman'ı Ahmet ve Ömer takip ederek yakalamışlardır. Ancak o, üzerlerine silah çekerek teslim olmaz ve bunun üzerine her biri bıçakla darp ederek Osman'ı katlederler. Maktulün zinadan vazgeçip kaçtığı ancak onun peşinden gidip katlettikleri anlaşılınca katillerin kendileri şer'an onaylanmayıp onu haksız yere katletmiş oldukları açıklanır (1844) (A.} MKT. No. 17, Gömlek No. 75).

Bir namus cinayeti de bekâr olduğu halde hamile kalan Nuriye'nin ağabeyinin tüfek kurşunuyla vurulup öldür÷lmesiyle *temizlenir* ki katil olan ağabey Mecit aile üyelerinin kısıstan affetmesiyle beş yıl küreğe mahkûm edilir (Akşin, 2016).

Maraş'ın Kapakeş karyesi sakinlerinden Mehmet'in zevcesi Emine Hatun, Kars'ın Zü'l-kadriye karyesinden bir kuyumcunun oğulluğu Serkiz isimli zimmi ile zina ederken tahminen on yedi yaşındaki oğlu İsmail gör÷r ve sonrasında olay şu şekilde cereyan eder: İsmail olay yerinde ayrılır ve babası Mehmet ile dayısı Osman'ın yanına giderek olayı anlatır. Üçü birlikte haneye gider, ancak sadece İsmail haneye girerek Serkiz ve annesini tüfekle öldür÷r. Sonrasında nahiyede zaptiye memuru Hüseyin Bey'in yanına giderek olayı anlatırlar. Mehmet ile İsmail, Maraş'a çağrılarak naip, müftü, ulemadan birkaç efendi ve memleketin ileri gelenlerinin hazır olduğu bir mecliste İsmail sorgulanır. İsmail ailesinin yanına gitmeden önce yaşadıklarını da ifadesinde anlatır. Annesinin zina yaptığını görünce hemen belinde olan piştovu üzerlerine çeker ama silah ateş almaz ve sonra bıçakla mücadeleye başlarlar. Bu sırada maktule ve maktul ayağa kalkıp kendisini tutmuş ve annesi bağışlanma isteğiyle tövbe etmiştir. İsmail bunu yapmaya gücünün yetmeyeceğini anladığında onları bırakıp harman yerindeki babası Mehmet ve dayısı Osman'a haber verir. Ancak daha sonra olay yerine gidip her ikisini de öldürdüğünü anlatır. Babası İsmail'i iftihar ve takdir ederken aşiretlik gereği namuslarını temizlemiş olduklarını söyler (A.} MKT. MVL, No. 1, Gömlek No.76). Bu vakada da gör÷ldüğu üzere namus kavramına yüklenen anlamlar sebebiyle cinayet gurur duyulacak bir eylemdir. Bu gibi vakalar suçun, toplumun yaşam biçimi, kültürü ve hatta inancı doğrultusunda şekil alabildiği düşüncesine neden

olur. Acaba aynı olay 1845 yılında Osmanlı Anadolu'sunda değil de Avrupa'nın ya da Uzakdoğu'nun bir şehrinde/kasabasında yaşanmış olsaydı sonuç ne olurdu?

Yukarıdaki olayda, maktul ve maktulenin vârislerinden kimse gelmediği için kesin hüküm verilene kadar şer'î ilamla İsmail'in hapse konulması kararlaştırılır (A.} MKT. MVL, No. 1, Gömlek No. 76). Bununla birlikte ulemadan İbrahim Evliya Efendi'nin kefaleti ile İsmail, Maraş'ta bir ailenin yanına ıslah olması için misafir edilir. Ancak misafir edildiği yerde yaşadıklarının etkisiyle dördüncü gün vefat eder (A.} MKT, No. 37, Gömlek No. 64).

Kimi zaman da zina şüphesiyle cinayet işlenir. 1844 yılında Gemlik kazasına bağlı Engürücük karyesinde yaşarken yaralanarak vefat eden Hüseyin'in vârisleri olan kardeşleri Mustafa ve İsmail, dilekçe vererek Hüseyin'in katili olarak aynı karyede oturan Mustafa'nın celp edilmesini isteyerek *meclis-i şer'-i şerîf*'te davacı olurlar. Mustafa tüfekle Hüseyin'i bilerek darp ve cerh ettiğini ve sonrasında onun vefat ettiğini söyler. Öldürme sebebi ise, Hüseyin'in zina niyetiyle eşinin yanına gitmiş olmasıdır. Bu husus Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye gönderilirken, şer'î hüküm için ise fetvahaneye sorularak ilam alınır. Mustafa diyet için, bin dört yüz yetmiş dokuz kuruş bedel olarak zimmetini, mazbata ve ilamla bildirir. Hüseyin'in kardeşleri bu meblağı barış bedeli olarak kabul ederler. Ancak Mustafa'nın bilerek cinayet işlediği şer'an sabit olduğundan katilin bir seneden beş seneye kadar prangaya konulması ceza kanunu gereğindendir, denilir. Bundan dolayı iki sene müddetle mahallesinde prangaya vurularak hidemât-ı süfliyye - çöpçülük gibi işler- de çalıştırılması ve bu süre sonunda tahliye edilmesi Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'de görüşülerek uygun bulunur (A.} MKT. MVL, No. 1, Gömlek No. 24). Bu vakada da görüldüğü gibi birçok hükmün hem ceza kanunu gereğince hem de şer'î hukuk gereğince verildiği tespit edilmektedir. Bu durum hukuk alanında henüz keskin bir ayrımın olmadığını ve değişim için geçiş sürecinin yaşandığını da gösterebilir.

Başka bir vakada ise Kütahya'da Hatice Hanım'ın eşinin kardeşi Mustafa, Hatice ile Ahmet'in zina niyetiyle evinin önünde görüştüklerini görünce onlara doğru gider. Ahmet kaçınca Hatice Hanım ile aralarında kavga çıkar ve Mustafa küçük bir bıçakla Hatice Hanım'ın boğazından darp ederek onu yaralar. Mustafa olayı kabul ederken Ahmet zina kastını reddeder. Hatice Hanım bu yara nedeniyle yirmi dört saat içinde vefat eder. Mustafa kısas ve diyetten affedilince Kütahya Meclisi'ne çağırılmış ve ceza kanununca gereken cezanın uygulanmasına karar

verilmiştir. Buna göre, Mustafa'nın iki sene müddetle prangabend olarak harman işlerinde çalıştırılmasına, hapse konulmuş olan Ahmet'in ise hakkında şer'an ve kanunen herhangi bir ceza gerekmediğinden tahliye edilmesine karar verilir (1843) (MVL, No. 33, Gömlek No. 8).

Zina vakalarında genel olarak eş ya da akrabalar namusu için zanileri öldürürken evlilik dışı çocuğun olması zaniler arasında problem oluşturmakta ve mesele zaniyenin öldürülmesi ile sonuçlanabilmektedir. Örneğin, 1850 yılında evinde hademe olarak çalışan Zenan Hatun ile zina yapan esirci Ali Ağa'nın oğlu Kaya Bey, Zenan Hatun'un hamile olduğunu öğrenince onu kurşunla öldürür (MVL, No. 199, Gömlek No. 44). Bu olayda, Kaya Bey'in itibarını korumak için bir kadını öldürdüğünü göstermektedir. Kaya Bey için zina suçu işlemek önemsiz olurken zina sonucu çocuğu olacak olması, konumunun zedelenmesi düşüncesi, onu cinayet işlemeye yöneltir. Bu durum sosyal statünün toplum içinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir, ki bu statüyü koruyabilmek için cinayet dahi işlenebilmektedir.

Bu dönemde kadınların erkek şiddetine maruz kalma oranları daha fazla iken kadınların da eşlerini katlettikleri vakalara rastlanmaktadır. Bu vakalar kimi zaman devletin tedbir alması gerekliliğini açıkça ortaya koyar. Mesela başka bir erkeğe varmak, erkeğin zulmünden/baskısından kurtulmak ve hatta küçük çocukların mirasına konmak için zehir kullanmak sureti ile cinayetler işlenmektedir. Bu cinayetlerde "*Attar ve Kökçüler Hakkında Nizamnâme*"nin uygulanmasında özen gösterilmemesi yani "*mevâdd-ı semmiyye*"nin satışının serbest olmasının da payı vardır.

Aslında 1852 tarihli "*Nizamnâme-i Eczacıyan Der Memalik-i Osmaniye*"nin yayınlanmasıyla Osmanlı Devleti'nde zehir satışının denetimi için ilk adım atılır. Nizamname, Dersaadet'te uygulamaya konulduktan dört yıl sonra taşrada da uygulanmaya başlanır. Bu gibi hususlarda eczacıların da etkisi olduğundan 1861 tarihli "*Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamnâme*"yle düzenlemelere devam edilir (Aykut, 2010). Ancak vakalar gösteriyor ki bu gibi maddelerin temini açık yahut gizli devam etmektedir. Misal, 1843'te Adana'nın Hazırlı? karyesinden Hacı Ahmet, kardeşi Hasan'ı zevcesi Hüsna'nın, "*aksülümen*" denilen zehri et yemeğinin içine katarak öldürdüğü iddiasıyla Hüsna'yı dava eder. Hüsna sorgusunda Ali'nin "seni ben alırım" diyerek kendisini iğfal edip aksülümen dedikleri zehri getirdiğini ve onu, eşinin yemeğine

kattığını, bundan dolayı vefat etiğini itiraf eder. Bunun üzerine Hüsna Hatun'a ta'zir-i şedid ve hapis cezası gerektiği şer'î ilamda açıkça belirtilir. Ayrıca zehri temin eden Ali'nin de celp edilmesine karar verilir (MVL, No. 33, Gömlek No. 18).

Yine 1851 yılında Maraş'ta bir kadın, Mustafa ve diğer Mustafa'nın yardımı ile eşi Mehmet'i zehirleyerek öldürür. Kadın hem fetvahaneye hem de ceza kanunu gereğince Meclis-i Vâlâ'dan çıkan kararla beş sene hapse mahkûm edilir. Diğerleri ise katle yardım suçundan mahallerinde üçer sene müddetle prangaya çarptırılır (A.} MKT. MVL, No. 39, Gömlek No. 1)

Kastamonu'daki bir başka vakada (1848) da Emine Hatun, eşi Hasan ve kayınvalidesi Hatice'yi yemeklerine zehir koyarak öldürür. Sorgulamasında Mahmut adlı kişiyi sebep olarak gösterir ve onun aldatması/kandırmasıyla suçu işlediğini açıklar. Ancak Mahmut bu iddiayı reddeder. Emine iddiasını ispat edemeyince beş sene müddetle kadınlara özel hapisshanede mahkûm edilmesine karar verilir (A.} MKT. MVL, No. 8, Gömlek No. 30).

Bu çalışma 1840-1851 yılları arasında Anadolu'da gerçekleşmiş kasten adam öldürme vakalarını ele aldığından zehir ve benzeri maddeyle öldürme örnekleri sınırlı kalmaktadır. Ancak kadınların başka bir erkek için ya da eşlerinin zulmünden kurtulmak için cinayet silahı olarak zehri tercih ettikleri de bahsi geçen örnek vakalar nedeniyle öngörülebilir.

Kadınların cinayet silahı olarak zehri tercih etmesi ise erkeklere göre daha az şiddete eğilimli olmalarında ya da aciz olmalarından kaynaklanmış olabilir. Kadınların fiziksel olarak erkeklerden daha güçsüz olmaları cinayet için en kolay, garantili ve hane içindeki iş bölümüne en uygun yöntem olarak görülebilir. Kadınların zehri çoğunlukla eşlerinin yiyeceklerine veya içeceklerine karıştırması onların mutfak ile ilişkisini akla getirir. Mutfak, kadınları görece güçlendirirken erkekler için de tehdit mekânına dönüşebilir. Böylece zehirlenme vakaları çoğunlukla kadınlara özel bir yöntem olarak algılanır. Bu yöntem ayrıca kadınların aile içi şiddetten kurtulmak için kansız ama soğukkanlı direnç gösterdiklerinin göstergesi olabilir (Aykut, 2010).

Zehirle öldürme her ne kadar kadınlara özel bir yöntem olarak görülse de kimi zaman ev sahibi ile tartışan bir doktorun cinayet silahı da zehir olabilmektedir. Mesela 1850 yılında manav Tor'un evinde kiracı olan cerrah Ohan, ev sahibesi hanımla tartışması sonucunda onu zehirleyerek öldürür (A.} MKT. NZD, No. 12, Gömlek No. 17). Sonrasında Ohan'ın cerrah olarak böylesi bir katl vakasına

karişması ve cerrah olmasına rağmen kendi kendine ecza üretmesi sebebiyle Mekteb-i Tıbbiye'ye de ihraç edilmesi için dilekçe sunulur. Ohan'ın davranışı sakıncalı bulunduğundan dilekçe kabul edilerek meslekten ihracına karar verilir (A.} MKT. MVL, No. 30, Gömlek No. 13).

Kadınların eşlerini öldürmek için kullandıkları bir başka araç ise “diğer bir erkek” olabilmektedir. Böylesi bir vaka 1845'te Çankırı sancağına bağılı Karaburun karyesinde gerçekleşir. Kızılırmak kenarında boğazı kesilmiş olarak bulunan Mustafa'nın vârisleri eski eş Döndü'den şikâyetçi olurlar. Döndü sorgulamasında, Halil'in kendisine bin kuruş ve bir çift piştov vermek vaadiyle kandırdığını ve onu iğfal ettiğini söyler. Ayrıca Halil'in, Mustafa'yı evinden alıp götürdüğünü ve sonrasında boğazını kesip Mustafa'yı öldürdüğünü itiraf eder (İ. MVL, No. 70, Gömlek No. 1318).

Yine Seyyid Ali ve arkadaşı Ahmet, gece yarısı Abdülkadir'in evine girip onu bıçakla darp etmişler ve boğazını sıkarak ölmesine neden olmuşlardır (1843). Katiller, öldürme gerekçesi olarak Abdülkadir'in eşi Emine Hatun'un onları eşini öldürmesi için tahrik ettiğini söylediler de bu iddia şer'an sabit olmadığından Emine Hatun ceza almaz (MVL, No. 33, Gömlek No. 12). Bununla birlikte katiller başka bir gerekçe de sunamamışlardır.

Kadınların bu tür cinayetleri işlemesinin nedenlerinden biri de eşlerinden boşanmalarının zor şart/koşullara bağlanmış olmasına bağlanabilir (Aykut, 2010). Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefî mezhebinin toplumda daha yaygın olarak benimsenmesi ve bu mezhebin boşanma için daha ağır şartlar koyduğu (Aydın, 2014) gerçeği de bu tezi destekler niteliktedir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde kadınları eşlerinin şiddetinden korumak için kocalarını evden uzaklaştırmak, gerekirse boşanmasını sağlamak gibi yaptırımlar da bulunduğu da bilinmektedir. Keza bir erkek ısrarla boşanmak istemese de meclis, boşanmanın gerekliliği kararını verebilmektedir (Aksin, 2016; Acar, 2006). Bu husus Osmanlı Devleti'nin kadınları korumak için yargı gücünü kullandığının göstergesidir.

Kız kaçırma suçunda işlenecek olan ancak burada da değinilmesi gereken bir başka husus da kız kaçırma ya da tecavüz vakalarıdır. Bu vakalarda kadınların kendilerine bu kötülüğü yapan kişiler ile namus adına evlenmek zorunda bırakılmaları da ileride yaşanabilecek cinayetlere zemin oluşturabilmektedir.

Aile içi şiddetten kadınlar gibi çocuklar da etkilenir. Çocuklar şiddetten kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı olarak etkilenir. Örneğin 1848 yılında

Kocaeli sancağına bağlı Kocalar karyesinden Nefise Hatun'un küçük yaştaki oğulları İsmail ve Ali'yi üvey babaları Hasan, yemeklerine kasten zehir koyarak katleder. Ancak yemeği yemeleri için babalarının zorlaması olup olmadığı bilinmediğinden meselenin tekrar araştırılması için mazbata verilir. Kocaeli'den Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen mazbata ve ilamla annelerinin vekili ile Hasan meclis-i şer'î-i şerîf'te tekrar birbirlerinden davacı olur. Neticesinde Hasan'ın çocukların yemeklerine zehir koyduğu ve kendi elleriyle yedirdiklerinin etkisiyle vefat ettikleri kesinleşir. Ancak Hasan'ın yemek yemeleri için çocukları zorladığı sabit olmadığından ta'zir, darp ve hapis cezası gerekeceği ilamla bildirilir. Beş seneden on beş seneye kadar küreğe konulması ise ceza kanunu hükmü gereğindendir. Bu yüzden Hasan'ın Dersaadet'e gönderilmesi İzmit muhassılına bildirilir. Keza mahallindeki hapis tarihinden itibaren yedi sene müddetle küreğe konulması ve gerekli hizmetlerde çalıştırılması, sürenin bitiminde tahliye edilmesi ve vilayetine geri gönderilmesi Meclis-i Vâlâ'da karar verilmiştir (MVL, No. 38, Gömlek No. 33).

Başka bir vakada eşi Veliyyüddin'i balta ile öldüren anneleri Şerife Hatun için kısas uygulanmasını isteyen oğlu ve kızının talepleri küçük yaşta olmaları sebebiyle meşru değildir. Bu yüzden Şerife Hatun'a çocukları balığ oldukları zaman onlara diyet ödemesi kararı hükme bağlanır (1841). Ayrıca bir sene için hapsedilmesiyle ta'zir hükmü de verilir (C. ADL, No. 97, Gömlek No. 5829). Aile içi şiddet sonucu iki çocuk hem annesiz hem de babasız kalmışlardır. Belgede çocukların koruma altına alınıp alınmadıkları hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Fakat anneleri Şerife Hanım'a hapis süresinde herhangi bir yakın akraba bulunmazsa yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanacağı bildirilir (C. ADL, No. 97, Gömlek No. 5829). Kayıta Şerife Hanım'ın eşini öldürme sebebi anlatılmamıştır. Ancak iki küçük çocuğu olan bir kadının eşini öldürme sebebinin daha öncesinde ya da o an görmüş olduğu şiddete bağlanabilir. Zira belgede zina gibi bir durumdan söz edilmez.

Bazı katl olayları ahlaki bozulmaların da işaretleri olarak görülebilir. 1851 yılında eski eşini bıçakla öldüren Gülsüm Hatun ifadesinde olayı şu şekilde anlatır: Eski eşi Hüsnü ile gece kendi evinde zorunlu ihtiyaçları üzerine görüşürler. Bu esnada ihtilafli bazı şeyleri talep ettiğinden eski eşi Hüsnü ona gücenip belindeki bıçağı ona doğrultur. Ancak bıçağı onun elinden alıp Hüsnü'nün sağ memesi altına saplayıp ölümüne sebep olur (A.} MKT. NZD, No. 25, Gömlek No. 56). Boşanmış

kimselerin zaman zaman bir araya gelmesi, Müslüman olmaları sebebiyle cinsellikle ilgili dinin yasakladığı şeylerin talep edilmesi gibi hususlar sadece Tanzimat dönemine ait olmamakla birlikte toplumdaki yozlaşmanın da bir göstergesi sayılabilir.

Bir başka cinayette ise, Hüseyin gece saat üç dört sularında ovadan akrabasının çadırına giderken yolda tesadüfen Ali ile karşılaşır. Ali tüfeğiyle ateş etse de tüfeği ateş almayınca Mehmet'e emreder ve arkasından ateş eden Mehmet'in tüfeğinden çıkan kurşunla Hüseyin vefat eder (1841). Maktulün babası, Mehmet'in kısas olunması ve Ali'nin terbiye edilmesi hususunda talepte bulunur. Ancak Mehmet sorgusunda olayı şu şekilde anlatır: *“Arkadaşım karyeden gelirken ona doğru gittiğimizde oradan bir feryat geldi bizde hızla o tarafa gittiğimizde Hüseyin'in o taraftan firar ettiğini gördük “dur bakalım sen kimsin?” diye sorunca cevap vermedi. Ali, “ırzıma kastetti, tüfeğim ateş almadı” deyip bana emredince bende bunun üzerine arkasından ateş ettim”* şeklinde ifadesini verir. Bunun üzerine Hüseyin'in kabahatinin araştırılması istenir. Araştırma sonucu ifadelerde kabul edilen hususlar konusunda Ali'nin teşhir-i silah suçundan ceza almasına -iki sene prangabend olarak harman işlerinde istihdam edilmesi- karar verilir. Mehmet'e ise *“kısas olunmak babında lazımlı's-sudur olan ferman”* denilerek kesin hüküm için fermanın beklendiği açıklanır (İ. MVL, No. 20, Gömlek No. 312).

Elbette aile içi şiddet sadece kadın-erkek arasında gerçekleşmez. Kardeşler arası anlaşmazlıkta kimi zaman ölüm ile sonuçlanabilir. Uşak kazasına bağlı Sivaslı karyesi ve Kütahya redifi nezaretinden olan Osman, kardeşi Mehmet'i bilerek ve isteyerek tüfekle göbeğinden vurup ölümüne sebep olur. Babaları Ahmet'in huzurunda katile kısas hükmü verilir (İ. MVL, No. 11, Gömlek No. 170). Ancak belgede hükmün gerçekleştirip gerçekleştirilmediği hakkında bilgi yoktur.

Halime Hatun ile kardeşi Hasan arasında çıkan kavgada Hasan, değnekle Halime'yi döver ve onun ölümüne sebep olur (1840). Hadiseye anne-baba ve kız kardeş Fatma şahitlik eder. Ceza her ne kadar diyete dönüştürülse de Hasan'ın maddi gücü olmadığından Ceza Kanûnnâmesine göre, iki sene pranga olunmak suretiyle hidemât-ı süfliyyede çalıştırılması karara bağlanır (MVL, No. 33, Gömlek No.20). 1847 yılında Erzurum'un Tortum kazasında eşi ve kayınvalidesini katleden Ferhat'ın da diyete gücü yetmediğinden cezası yedi sene müddetle kürekte ücretle çalıştırılmasına dönüştürülür (C. ADL, No. 42, Gömlek No. 2565). Diyet ödemeye

gücü yetmeyen kişiler için cezanın doğrudan ta'zir uygulamasına dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

Adam öldürme vakaları askerler arasında da sıkça görülmüştür. Örneğin 1840 yılında Silivrikapı civarında gulam Mehmet'in cansız bedeni bulunur. Katillerinin asâkir-i muntazama¹⁰ onbaşlarından Yozgadi Abdurrahman, asâkir-i muntazama'dan emekli Abdülaziz ve tebaadan Mehmet Ali olduğu araştırmalar sonucu anlaşılır. Mehmet Ali sorgusunda Mehmet'in kendisiyle kale duvarı kenarına geldiğini sonrasından kendisinin oradan ayrıldığını diğerlerinin ise art arda büyük bir taşla Mehmet'in başına vurarak onu öldürmüş olduklarını söyler. Ayrıca Mehmet'in üzerinde olan bin iki yüz kuruşu aldıklarını kendi payına da dört yüz kuruş düştüğünü açıklar. Ancak tüm bunlar olurken kendisinin sadece gözcülük yaptığını yanlarına gittiğinde cinayetin çoktan gerçekleşmiş olduğunu ve öldürme olayında iş birliği yapmadığını belirtir. Katillerden ikisinin askeri birliklerden olmaları nedeniyle askeri nizamname kanunlarına göre yargılanmaları talep edilir (İ. MVL, No. 7, Gömlek No. 114). Anlaşıldığı üzere cinayetin nedeni, Mehmet'in elindeki paranın ele geçirilmek istenmesidir.

Asâkir-i Hassa-i Şâhâne'de topçu süvarisi olan ve Ankara-Akköprü civarında öldürülmüş olarak bulunan Çorumlu Memiş'in katillerinin aynı bölüğün yüzbaşısı Mehmet Ağa ve hizmetçisi olan bir asker olduğu, Rumelili İbrahim, Kıbtî Mehmet ile Ankara'da ana-kız olarak ünlenmiş olan kadınların ifadeleriyle ortaya çıkar (1842). Vaka ana-kız nedeniyle gerçekleşir. Çünkü Memiş birkaç kez halasına gitme bahanesi ile izin ister izin verilmeyince de firar eder. Ana-kızın evinde bulununca da katledilir (İ. MVL, No. 32, Gömlek No. 554).

Bazı vakaların nedenleri açıkça anlatılmakla birlikte birçok belgede cinayetlerin sebepleri anlatılmamaktadır. Örneğin; 1840 yılında Kütahya sancağının Çiftlik karyesinde oturan Hasan aynı yerde dağ arasındaki çam ağacına asılmış olarak bulunur. Yapılan araştırma sonucunda Mehmet, Mustafa, Süleyman, diğer Mehmet, Halil ve Abdurrahman'a dava açılır. Her biri katl suçunu işlediklerini kabul eder ve ifadelerinde olayı tüm ayrıntılarıyla anlatırlar. Buna göre, önce Hasan'ı ağacın altına götürdüklerini daha sonrasında sırasıyla Süleyman'ın ağaca çıkıp ipi bağladığı, diğer Mehmet ve Abdurrahman'ın Hasan'ın kollarını tuttuğu, Mehmet'in ipi Hasan'ın boğazına taktığı, Mustafa'nın Hasan'ı astığı ve

¹⁰ Asâkir-i muntazama: "Ordunun talim görmüş düzenli askerleri".

atının yularını çekmek suretiyle Hasan'ı öldürdüklerini söylerler (İ. MVL, No. 14, Gömlek No. 211). Ancak öldürme nedeniyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmaz. Sadece birden fazla kişinin bu olayda yer alması aralarında önceden bir husumet olduğunu düşündürür. Bununla birlikte kişi sayısının fazla olması maktul Hasan ile aralarında ciddi bir problem olduğunu gösterir. Yine herkesin göreceği şekilde idam edilmesi de intikam alma düşüncesinin göstergesi olabilmektedir. Bu arada birden fazla kişinin idam olayının farklı aşamalarında yer alması kimin katil olarak hüküm giymesi konusunda tereddüde düşülmesine sebep olur. Bunun üzerine başvurulacak yöntem “...her birinin fi’illeriyle i’dam olunmuş olmağla İmameyn hazreti kullarına binaen katlen mezburan kısas olunmak ve imam-ı ‘azam hazretleri fenninde diyet kemale lazım geldiği...” ya da her birinin Ceza Kanûnnâme-i Hümayûn’un da yer alan ilgili maddelere göre yargılanması hususu dile getirilir. Karar hükmü Meclis-i Vâlâ’ya gönderilerek yapılması gerekenin Kütahya meclisine bildirilmesi talep edilir (İ. MVL, No. 14, Gömlek No. 211).

Yine Eskişehir sancağına bağlı Seyyid Gazi kasabasının Yeniçeşme mahallesinde oturan Hasan, aynı kasabanın Belek mahallesinde oturan İsmail’i tırpan ile yaralayarak ölümüne neden olur (1841) (İ. MVL, No. 16, Gömlek No. 260). Bu olayda öldürme sebebi açıklanmamış olmasına rağmen öldürmek için kullanılan alet bir anlık öfke ile hareket edildiğini gösterebilir. Tırpan gibi ölüme sebebiyet verecek bir aletin bilerek ve isteyerek kullanılması kasten adam öldürme suçunun işlendiğine kanıt olabilir.

Kimi zaman da birçok kişinin öldürülmesinden sorumlu tutulan katil ve haydut topluluğundan olan kimselerin yakalandıkları an cezalandırılması söz konusudur. Mesela 1850’de Akdeniz’de yakalanan Ayvalıklı kaptan Panayot Vangeli ve arkadaşları Panayot, Nikola ve Yani katil ve haydut topluluğundan olduklarından yedişer sene müddetle küreğe konulmalarına karar verilir (A.) MKT. NZD, No. 18, Gömlek No. 95). Belgedeki bir hususta bu kimselerin tahliye edildikleri zaman vilayetlerine gönderilmesi gerekliliğinin bildirilmesidir. Benzer bir yargılama da Trabzon sancağına bağlı Rize kazasında gerçekleşir (1847). Katil, yol kesme, hırsızlık gibi çoklu suç sebepleri ile birkaç kişi yargılanır (A.) MKT, No. 103, Gömlek No. 32). Belgelerde sıklıkla vurgulanan tahliye şartlarıyla -vilayetlerine gönderilmesi- iç güvenlik sağlanmaya çalışılır. Tanzimat’ın ilanından önce de var olmakla birlikte iç güvenliğin korunması için her bir mahalleye imam ve muhtar kefil oluyor böylece hırsızlık ve benzeri güven bozan eylemler önlenmek

isteniyordu. Suç işleyip de suçlu bulunan herkes için mahalle halkı sorumlu tutuluyordu (Çadırcı, 2017). O halde suçluların ceza bitiminde vilayetlerine gönderilmesindeki amaç suç işleme potansiyeli yüksek olan bu kimselerin kendi vilayetlerinde/mahallelerinde daha fazla kontrol altında tutulmasıdır.

1840-1851 yılları arasında suç cetvelleri haricinde bazı belgelerde katl suçu işleyenlerle ilgili birkaç olay aynı belge içinde görülebilmektedir. Cinayetin nerede, kim tarafından ve kime karşı yapıldığıyla ilgili olarak mazbatalara yer verilir. Bu tür belgelerde ayrıntılı sorgulamalara yer verilmese de öldürme fiilinin gerçekleşmiş olduğu öğrenilebilmektedir (İ. MVL, No. 20, Gömlek No. 315). Ayrıca şikâyet dilekçeleri cinayet vakaları hakkında fikir edinilmesine olanak sağlarken cinayet vakalarında oranın daha fazla olduğunu da gösterir.

Bu dönemde gasp amaçlı öldürme olayları da sıklıkla görülür. Ahmet ve Sait 1845 yılında Uşak kazasında İlyaslı karyesinden olan Abdullah'ın yolunu kesip onu öldürür. İfadelerinde amaçlarının üzerinde olan akçeyi almak olduğunu söylerler. Yine Ahmet ifadesinde onu sağ yukarisından bıçaklayarak ve tüfikle ateş ederek öldürdüklerini itiraf eder. Ayrıca zanlılar emir veren kişinin Abdullah'ın eşi Ayşe olduğunu da ifade ederler (A.} MKT. No. 28, Gömlek No. 95). Azmettirici olan eş Ayşe'nin cezası ile ilgili belge de herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Katle yardım suçuna ilk olarak 1851 Ceza Kanûnu'nda yer verildiğinden Ayşe Hanım'ın suçu sabit olursa İslam ceza hukuku kapsamında ceza alacağı düşünülebilir.

Yalnızoğlu İsmail, sorgusunda Hristo'nun malına tamah ederek Takmak kazasına bağlı Yörük karyesi sınırında Uşak ve İzmir caddesi batı tarafından önüne geçerek Hristo'nun ellerini bağlayıp, bıçak ile boğazını kestiğini itiraf eder. Bunun üzerine Ceza Kanûnnâme-i Hümayûn hükümleri gereğince ve fetvahane kaydına uygun olarak diyetin ödenmesi ayrıca mahallinde iki sene süre ile prangaya konularak hidemât-ı süfliyyede -çöpçülük gibi işlerde- çalıştırılması, süresinin sonunda tahliye edilmesine karar verilir (1844) (MVL, No. 34, Gömlek No. 1). Aynı yıl aynı yerde yine gasp amaçlı işlenen bir başka cinayeti ise Mehmet sorgusunda itiraf eder. İlyâ'nın malına tamah ederek Takmak kazasına bağlı Yörük karyesinde İzmir ve Uşak caddesinde önüne çıkıp ellerini bağladığını ve bıçak ile boğazından keserek onu öldürdüğünü söyler (MVL, No. 34, Gömlek No. 2). Bu gibi durumlar Osmanlı Devleti'nde yolların güvenliği konusunda sorunlar yaşandığının göstergesi olabilir.

Gasp amacıyla ölüme sebep olan kişilerden biri de redif askerlerden Mahmut'tur. Mahmut, Ömer ve Ahmet'i piştovla vurmaya cesaret ederek üzerlerinde bulunan paraları ve eşyaları ayrıca hayvanlarını da gasp eder (1842) (İ. MVL. No. 34, Gömlek No. 592).

Seyis topluluğundan olan Mısırlı Abdullah'ın katilleri -arkadaşları- de onu akçesi için öldürürler (1844). Ahmet, Abdullah'ın üzerine çöküp ellerini tutar Ömer ise, başına taş ile vurarak onu yaralar ve ölümüne neden olur. Erbab'a ise gözcülük görevi verilir. İfadelerde Erbab'ın gasp ve cinayet suçları işlenirken orada olduğu ve daha sonra gitmiş olduğu anlaşılır. Bununla birlikte ele geçirilen gasp akçesi üçü arasında pay edilir. Katl olayını gerçekleştirmesi sebebiyle Ömer'e kısas, katle yardım sebebiyle de diğerlerinin ibret olması için siyaseten idamları istenir. Ancak kararın padişah emrine bağlı olduğu da açıklanır. Abdullah'ın vârisleri olmadığından kamu davası olarak mahallinde memur vasıtasıyla davacı olma suretiyle mahkemeye başvurulur. İtirafı sebebiyle bu kimselere ya kısas uygulanması ya da devlet hazinesi için diyet alınarak katillerin affedilmesi hususunda fetvahaneye kaydı da verilir. Fakat Ömer seyis olduğundan diyeti ödemeye gücü yoktur ve sadece Ömer'e değil ona yardım edenlere de siyaseten idam cezası için padişah'tan izin istenmiştir. Ömer'in kısası için gerekli padişah emrinin gönderilmesi ayrıca Ahmet ile Erbab'ın ona yardım ettiği ortaya çıktığından, haklarındaki davranışın siyaseten yapılması şer'-i şerîfe ve kanûna aykırı olacağından katle yardım için bir seneden üç seneye kadar prangaya konularak çöpçülük gibi işlerde çalıştırılmaları Kanûnnâme-i Hümâyûn hükümleri gereği olduğu açıklanır. Bu kimselere tezkire gönderilerek üçer sene süreyle prangaya konularak çöpçülük gibi işlerde çalıştırılacakları sürelerinin sonunda ise tahliye edilecekleri bildirilir. Ayrıca Abdullah'tan alınan akçe devlet hazinesine ait olduğu için İstanbul'a gönderilmesinin maliyeye bildirilmesi de Meclis-i Vâlâ'da görüşülür. Yine diğer katil olayına dair olan ilamın fetvahanede kabul görmediği üst makamdan tekrar yazı ile bildirilmesi de istenir (İ. MVL, No. 55, Gömlek No. 1061).

Kimi zaman da ölümle sonuçlanan gasp olayları göçebe aşiretler tarafından gerçekleşir. 1842 yılında Bozok sancağı kazalarıyla Amasya sancağı sınırında göçebe olan Barılık Kürtleri eşkiyasından olanlar Banatlı aşiretinden birkaç kişiyi öldürerek mallarını ve eşyalarını gasp ederler. Ayrıca haydutların elebaşı olan Deli

Ali aynı eşkıya grubuyla Yanlı aşireti ahalisine de saldırarak katl ve gasp suçlarını işlemeye (İ. MVL. No. 37, Gömlek No. 681) devam ettiği görülür.

Aydın-Birgi’de göçebe aşiretlerinden Kaçar aşiretine mensup Hüseyin’i, Çörekoglu Mehmet’in öldürdüğü, Çoban aşiretinden Çobanoğlu Ömer’in de katl hadisesinde yardım ettiği iki Müslümanın şahitliğiyle sabit olur (1847). Belgede dikkat çeken unsur ise “*sulha rağbet etmeyüb kısas olunmasını taleb ve icrasında ısdar eylediklerine mebni şehri muharremü’l-haramın yirmi birinci sebt günü Güzelhisar Aydın’da kain Civan bazarı nam meclisde zevce-i mezbure huzurunda katil merhum Çobanoğlu Ömer kısasen katl olunması*” (A.} MKT, No. 62, Gömlek No. 69) denilerek vârislerin kısastan vazgeçmemesi durumunda kısasın uygulanacağı gün ve yer belirtilir. Kadı ilamına karşılık, Meclis-i Vâlâ mazbatasında “...varisler Ömer’i affetmezse huzurlarında kısas olunmak ve mu’avin Mehmet’in de hapis tarihinden itibaren üç sene müddet mahalinde prangabend olarak müddeti sonunda tahliye edilmesi...”, “...varislerin idamdan affi ile katile kısas uygulanması mu’avin katilin de hapis tarihinden itibaren üç sene müddetle prangaya konulduğu ifade edilmişse de mu’avin katil olan kişinin Dersaadet’e celbiyle beş seneden yedi seneye kadar Tersâne-i Âmire’de ve sair zabtiye mahallerinde küreğe konulması ve prangabend olarak uygun bir işte çalıştırılması müddeti sonunda vilayetine gönderilmesi ceza kanunu gereği olduğundan mu’avin Çörekoglu Mehmet’in küreğe konulmak üzere Dersaadet’e gönderilmesi...” (A.} MKT. MVL, No. 4, Gömlek No. 91) denilir. Ceza hükmüne dair verilen fermanla ise katile yardım eden Mehmet’in hükmünün kesinleşmesiyle meselenin Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’ye havale edilmesi, Mehmet’in Dersaadet’e gönderilmesi ve mahallindeki hapis tarihinden itibaren beş sene Tersâne-i Âmire’de küreğe konulması kararı Aydın valisine bildirilir (A.} MKT, No. 79, Gömlek No. 76). Bu olayda da kısas hükmünün hemen uygulanmadığı görülür. Mehmet için karar hemen uygulamaya konulurken katil Ömer için kesinleşmiş bir hüküm kaydına rastlanmaz.

1843 yılında Saruhan’da Anamaslı aşiretinden Memiş ile Mustafa aralarında kız nikâhlama hadisesinden dolayı anlaşmazlık yaşar ve Mustafa, Memiş’i tarlasında tarım yaparken “*benim kızımı benden izinsiz kendine eş yapmak için alıp kaçmışsın*” diyerek birkaç kez tüfekle arkasından vurarak öldürür (MVL, No. 33, Gömlek No. 2). Kız kaçırma hadiselerinde genel olarak kızı nikâhlamak amacıyla kaçırmışlarsa ceza uygulanmamakla birlikte bu durum namusa halel getirdiği için

kaçıran kimsenin öldürülmesi ile de sonuçlanabilmektedir. Ancak kız kaçırma vakalarında çoğunlukla aileler bu durumu gizli tutarak kızını kaçırın kimseyle evlendirmeyi daha uygun gördükleri söylenebilir.

Anadolu topraklarında birçok ulusun ve dini topluluğunun varlığı söz konusudur. Bu yüzden suçlar kimi zaman Müslüman-Müslüman, Müslüman-gayrimüslim ve gayrimüslim-gayrimüslim arasında gerçekleşir (İ. MVL, No. 30, Gömlek No. 519). Böylesi bir yapıya sahip olan devletin tebaasına eşit davranması mümkün müdür? bu sorunun cevabını kimi zaman bir cinayet davası verebilir. Şahitlerin yeminiyle katl suçunun sabit olduğu anlaşılan ve Panayot'u öldüren Mehmet Esat'a kısas uygulanmasına karar verilmesi (1851) (A.) DVN. No. 69, Gömlek No. 63) tebaanın eşitliğinin ve adalet mekanizmasında hiçbir ayırım gözetmeksizin karar verildiğinin göstergesi olabilir.

1843 yılında Bursa'da âlât-ı câriha¹¹ ile Anastaş'ı yaralayarak ölümüne sebep olan Trabzonlu Artin'e İslam şeriatı huzurunda dava açmışlardır. Bursa naibi ilamıyla beyan edilen ve Hüdavendigâr müşirinin iradesinde, katilin Trabzon ahalisinden ve amele takımından olduğu diyet ödemeye gücü olmadığı, memleketinde olan emlakı dahi bir iki parça tarladan ibaret olduğu kendisine haber verilmiştir. Artin ile vârisler araların diyet için anlaşırılar. Sulhun gerçekleşmesiyle birlikte sulh bedelinin ödenmesi gerekir. Diyet taksitlerinde eksiklik olmadığından şer'î hükme göre katilin hapse konulması gerekmez. Ancak kanunen bir seneden beş seneye kadar pranga olarak hizmet alanında çalıştırılması, ceza kanunu zeyline göre katilin hapis tarihinden itibaren iki sene müddetle mahallesinde prangaya konulması ve hidemât-ı süfliyyede istihdam edilmesi ve fetvahaneden çıkan kararın dikkate alınmasına karar verilir (MVL, No. 33, Gömlek No. 1). 1849 yılında yaşanan başka bir olayda ise Abdurrahman ile arkadaşı Mustafa cinayet suçlamasıyla yakalanır ve sorguya çekilir. Olay Muharrem ayının ikinci cuma gecesi saat yedi civarında iki arkadaş zimmî Papas Manas'ın evine bir bahane ile girerek sofada Çerkes bıçağından büyükçe bir bıçakla Manas'ı boğazını keserek daha sonra da yataklarında uyuyan Hıristiyan Sima ve Marim'i boğazlarından keserek ölümlerine neden olurlar. Abdurrahman, Manas'ı öldürdüğünü diğerlerini ise Mustafa'nın öldürdüğünü itiraf ederken Mustafa, eve girdiğini ancak öldürme suçunda herhangi bir etkisinin olmadığını söyler. İzmit'te görülen davanın

¹¹ Âlât-ı câriha: "yaralayıcı âletler".

mazbatası ve fetvahane kaydı hükmünce Abdurrahman'ın kisasına ve Mustafa'nın şedid-i ta'zîr¹² olunmasına dair hüküm Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Meclis-i Vâlâ, vârislere Abdurrahman'ı kısıstan affedip affetmeyecekleri hususunun sorulmasını istemiştir. Ayrıca Mustafa cinayeti inkâr etse de haneye girdiğini kabul etmesi katle yardımını ispat eder niteliktedir denilebilir. Bu yüzden meclis, Mustafa'nın ceza kanunu hükmünce beş sene müddetle küreğe konulmak üzere Dersaadet'e gönderilmesini ve bir başka katil olup olmadığının araştırılmasını İzmit kaymakamına bildirir (İ. MVL, No. 155, Gömlek No. 4430).

Tanzimat döneminde gayrimüslimler için hukukta yeni düzenlemeler yapılmasına rağmen İslam hukukuna bağlı olarak yargılanmak istemeleri toplumda hem İslam hukukuna güvenin devam ettiği hem de büyük ayrılıkların olmadığını kanıtlar niteliktedir. Ayrıca alınan kararlar da adil olduğunu ve ayırım yapılmaksızın ceza verildiğinin de göstergesi olabilir.

Bu dönemde hayvan, tarla vs. gibi sebeplerden dolayı da cinayet işlendiği görülür. 1843'te Gök Hüseyin tarlada hayvanını ararken ölü olarak bulunca *"hayvanımı sen öldürdün"* diyerek Mehmet'i darp eder ve Mehmet kulağından aldığı darbe ile vefat eder (MVL, No. 33, Gömlek No. 6). Bu gibi örnek vakalar cinayetlerdeki ekonomik kaygıların işareti olabilir. Tanzimat döneminde hayvan yetiştiriciliğine bakıldığında kimi yerlerde hayvancılıktan elde edilen gelirin küçük rakamlara denk gelmesi ve kırsal kesimlerde dahi önemli geçim kaynağı olmaktan çıkmaya başlaması (Özlü, 2007) nedeniyle tek geçim kaynağının korunması daha da önem arz etmektedir.

Yine Ayıntab'a bağlı Battal Höyük karyesinden Hüseyin ile Mustafa, tarlalarını sulama sırasında aralarında tartışma çıkar ve Hüseyin, Mustafa'yı kurşun dolu tabancayla sağ memesinin altından yaralayarak ölümüne sebep olur (1845). Katile, Mustafa'nın ölümü sorulduğunda *"olay bundan üç gün önce Mustafa ile her birimiz tarlamızı suvarmak (sulama) nöbeti benimdir, diyerek münakaşa ettik ve elimdeki kurşun dolu tabanca ile Mustafa'yı sağ memesinin altından vurdum. Cerhin etkisi ile vefat etti, katil benim"* deyip olayı itiraf eder (İ. MVL, No. 66, Gömlek No. 1255).

¹² Şedid-i ta'zîr ya da ta'zîr-i şedid kavramına Osmanlı Devleti kanunnamelerinde, fetvalarda ve mahkeme kayıtlarında sıklıkla rastlanır. Bu ifade değnek sayısını artırma, dayanın şiddetini artırma anlamında kullanılır. Genel olarak ifade edilecek olursa cezanın şiddetini artırma anlamına geldiği söylenebilir.

Darp sonrası vefat eden kimselerin vârisleri ölüm nedeninin darp olduğunu kanıtlaması gerekir (C. TZ, No. 38, Gömlek No. 1875). Örneğin 1843 yılında redif askerlerden olan Mehmet’i yine asker olan İsmail darp eder ve bu hadiseden dokuz saat sonra Mehmet vefat eder. İsmail darp olayını kabul etmekle beraber ölüm sebebinin darp olduğunu kabul etmez. Darp hadisesi İsmail tarafından kabul edildiği için ve bu tür darbin hükmedilen yerde davası görüldükten sonra kabahatin derecesine göre on beş günden üç aya kadar hapis olunması Ceza Kanûnnâme-i Hümayûn hükmü gereğindendir. Vâris, ölümün darp sebebiyle olduğunu ortaya çıkarıp ve şer’î yoldan ispatlarsa gerekli olan şer’î ilam mazbata ile Dersaadet’e gönderilir. Ve o zamana kadar bu olayın başkaca hükmedilmesine şimdilik İsmail’in hapis tarihinden itibaren üç ay müddetle hapis olunmasına Meclis-i Vâlâ’da karar verilmiştir (MVL, No. 33, Gömlek No. 14) denilmesi verilen her hükmün ispata/kanıta dayandırıldığını göstermektedir.

1844’te Mehmet ile Ahmet’in arasında şerbethane -meyhane- çıkışı tartışma çıkmıştır. Mehmet ifadesinde Ahmet’in piştov ile ateş ettiğini kendisinin ise elindeki âlât-ı câriha -yaralayıcı âletler- ile onu karnından yaralayarak öldürdüğünü söylemiştir (A.} MKT, No. 12, Gömlek No. 54; A.} MKT. MVL, No. 1, Gömlek No. 33). Sarhoşluk unsurunun olup olmadığı ile ilgili bilgi verilmemekle birlikte meyhaneden çıkmaları tartışmanın alkol etkisi ile olabileceğini gösterebilir. Ancak kısas hükmü verilebileceğinin belirtilmesi, sarhoşluğun hafifletici unsur olarak ele alınmamasının ya da sarhoşluğun söz konusu olmadığına da göstergesi olabilir.

Bu noktada katl vakalarında dikkat çeken temel unsur, vakada kullanılan aletlerdir. Bıçak, kama, basit tabanca gibi gündelik hayat içerisinde çok kolay erişilebilir araçların olması devleti yönetenlerin de dikkatini çekmiş ve taşrada şehir ve kasaba içinde silah taşıma, izin belgesi olmadan bu tür araçların üretilmesi yasaklanarak cezai yaptırımlar getirilmiştir. Dikkat çeken unsur ise bu tür aletlerin “görünmez silah” olarak nitelendirilmesidir (A.} MKT. UM, No. 82, Gömlek No. 73). Cinayet olaylarında üzerinde durulan hususlardan birinin kullanılan aletler olmasındaki (Erkek, 2013) temel neden bu aletlerin cinayette kasıt içerip içermediği hususu hakkında bilgi vermesinden kaynaklanır. Bundan ötürü de alınan önemlerin başında bu aletlerin -kesici aletler, silah, zehir gibi- üretim ve kullanımına getirilen sınırlamalar gelir.

Katl olaylarında çoğu zaman kısas hükmü verilmiş hatta vârisler huzurunda kısasın gerçekleştirilmesine dair karar dahi alınmıştır. Ordu’nun Bayramlı kazası

ahalisinden olan Kavancıoğlu Hüseyin'in katle cesaret ettiği ispatlanmış; Sultan Selim Cami imamının Yako ve Kosti tarafından öldürülmesi (Takvîm-i Vekayi, 20 Za 1256); Çorum'a bağlı Karahisar karyesinden ve Kürt topluluğundan olan Mehmet'in amcasının oğlu Memiş'i tüfekle öldürdüğüne ortaya çıkması (Takvîm-i Vekayi, 5 M 1257) sonucu alınan kararlar da bu yönde olmuştur. Ancak kısas hükümlerinin gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kısas hükmünün verilmesi uzun araştırmalar sonucu kesin olan deliller/kanıtlar sonucunda ilk olarak fetvahaneden alınan hüküm doğrultusunda verilmekte sonrasında bu karar Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye bildirilmekte burada kaleme alınan mazbata Meclis-i Umum'da görüşüldükten sonra padişaha sunulmaktadır. Hükümün kesin kararı ise padişah onayı ile gerçekleşir (Takvîm-i Vekayi, 14 Ca 1257). Bu süreçte çoğu zaman diyet ya da diğer cezalara dönüştüğü görülmekle birlikte her zaman bu dönüşüm ile ilgili belgelerin takibi yapılamamaktadır. Bununla cezanın/suçun ta'zire dönüştürülmesi kısas hükmü yerine kürek, prangabend, hapis gibi ceza hükümlerinin verilmesi şer'î hükümlerden laik hukuk düzenlemesine geçiş sürecinin başlangıcı için önemli adımlar olarak görülebilir.

İncelenen belgelerde kasten öldürme olaylarının kişisel husumet, öfke ve kin, namus anlayışı, isyan, eşkıyalık, gasp vb. nedenlere dayandığı da görülmektedir.

Katl olayları sadece davalardan izlenmemekte ayrıca tahliye, vefat, mazeret bildirerek affını isteme gibi belgelerden de cinayetlerin takibi yapılabilmektedir (MVL, No. 33, Gömlek No. 5). Ayrıca diğer suçların sonucu da katl ile sonuçlanabilmektedir: Hırsızlık, sarkıntılık, isyan benzeri gibi. Bu gibi durumlar işlenen cinayet oranlarının düşünüldüğünden daha fazla olduğunu göstermektedir.

Şer'îye mahkemelerinin kayıtları da Osmanlı toplumunda gerçekleşmiş suçları göz önüne serer. Örneğin Konya'nın Divle kasabasında zaptiye memuru olan Mehmet Ağa'nın katlinde kusuru olan yüzden fazla kişiden toplam yüz beş bin kuruş diyet ve maddi tazminat alınır. Zaptiye memurunun böylesi büyük bir topluluk tarafından konağı yakılıp, kıymetli eşyaları gasp ve yağma edilerek öldürülmesi (Şahin, 2013) halkın galeyana getirildiğini ve hatta tahrik edildiğini gösterir. Ancak belgede bu olayın neden gerçekleştiğine dair bilgi yoktur. Dönemin şartları düşünüldüğünde rüşvet, devlet memurlarının halka zulmü gibi olayların sık görülmesi bu olayın da böylesi bir nedenle gerçekleştirildiğini düşündürmektedir.

Diğer bir vaka da ise Konya’da Seyyid, Bekir, Hasan ve İbrahim tarafından kesici bir aletle darp edilerek katledilen Mehmet Ali’nin babası, katiller ile sulh yapmak ister ve bunun üzerine üç kişiden toplam dört bin kuruş alınır. Ancak İbrahim’in maddi gücü olmadığından kız kardeşi, maktulün kardeşi Ahmet ile nikâh yapmak suretiyle barış sağlanır (Şahin, 2013). Bu vaka cinayet davalarını izlemenin toplumsal birçok gerçekliği gözler önüne sereceği kanısındaki düşünceleri destekler niteliktedir. Öyle ki, kadının, sulh için bir diyet unsuru sayılması toplumdaki konum ve algısına işaret edebilir. Ayrıca aile bütünlüğünün böylesi bir olay sonucu kurulması kimi zaman daha farklı suçların oluşmasına zemin oluşturabileceği varsayımına da neden olur.

Larende kazası sakinlerinden Mustafa, eşini kulağından kan gelene kadar darp eder ve bu darbin etkisiyle hem Şerife Hatun hem de karnındaki bebeği ölür. Her ne kadar Mustafa suçunu inkâr etse de suçu davacı tarafından delillerle ispatlanınca beş yıl süre ile küreğe konulması hükmü verilir (Eroğlu, 2007). Ancak daha sonra bu hüküm diyete dönüştürülür ve mallarının satılıp diyetin ödenmesine karar verilir (Eroğlu, 2007).

Konya’da düğünden dönerken gece dört sularında Recep ve Hasan adında iki kişi arasında çıkan kavgada Recep elinde bulunan çoban çakısı olarak tabir edilen bıçağı Hasan’ın boğazının sol yanından sokup sağ tarafından bıçağın ucu çıkacak şekilde yaralayıp ölümüne neden olur. Recep sorgusunda olayın Hasan’ın ırzına kastetmesi sebebiyle gerçekleştiğini söyler. Ancak bu sözlerini ispat edemediğinden kısas lazım gelir, fakat vârislerin kısastan affetmesi üzerine cezası on bin dirhem diyete çevrilir. Zimmetinde bu cezayı ödeyecek para bulunmaması üzerine şer’î ve kanuni cezanın uygulanabilmesi için hapse konulmak sureti ile gereğinin yapılması hususu üst makamlara sorulur (Eroğlu, 2007). Hafifletici unsurlardan faydalanmak için mi söylendiği bilinmemekle birlikte bu gibi ifadeler toplumdaki yozlaşmanın göstergesi olabilir. Çünkü cezadan kurtulmak için ölmüş birine iftira atmak dahi İslam dinini benimsemiş bir toplum için önemli bir suçtur.

Konya’da Çakal ve Sarıkeçili aşiretleri arasında yaşanan bir anlaşmazlık da Sarıkeçili aşiretinden Halil’in birkaç beygirinin kaybolması ve hayvanlarını Çakal aşiretinden birilerinin gasp ettiğini düşünerek münakaşaya girmesiyle başlar. Bu münakaşa sonucu Halil Bey kardeşi Mehmet’e diğer Mehmet’i öldürmesi için emir verir ve Mehmet’te bilerek ve isteyerek tüfek kurşunuyla onu yaralar. Mehmet’in göbeğine isabet eden kurşun sol böğründen çıkar ve bu yaralanma sonucu on altı

saat sonra vefat eder. Halil Bey hem ölüm emrini hem de yaralanma olayı inkâr etse de şahitlerin şahadeti ile cinayet ortaya çıkar ve Mehmet'e kısas hükmü verilir. Ancak vârisler kısastan affedince ceza diyete dönüştürülür. Halil Bey ise katli emretmesi suçu nedeniyle tutuklanırken durum üst makamlara sorulur (Eroğlu, 2007).

Bu çalışmada incelenen elli dokuz vakanın erkek-erkek katl 38, erkek-kadın katl 15, kadın-erkek katl 5 ve erkek-çocuk katl 1 olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu vakalarda mağdur ve fail sayısı vaka sayısı ile eşit değildir. Kimi zaman bir kişi birden fazla kimseyi öldürebilmektedir. Çocuk katl vakası bir tane olmakla birlikte maktul olan çocuk sayısının iki olması gibi. Her bir örnek vakanın Osmanlı Devleti'nin idari, hukuki, ekonomik yapı özelliklerine işaret ettiği anlaşılmıştır. Yine toplumun kültürü, inancı ve düşünce yapısının da olayları/suçları nasıl etkilediği örnek vakalarda görülmüştür. Bu bölümde çoğunlukla doğrudan katl vakaları ele alınmıştır. Eşkiyalık, gasp, isyan gibi suçlar neticesinde katl edilen kişiler de düşünüldüğünde mağdur/katledilen kişi sayısında her hâlükârda artış görülmektedir.

1.2.2 İhtilal-İsyan-Fesat Suçu

“İhtilal” bozukluk, bozulma, karışıklık, düzensizlik; “isyan (bağy)” itaatsizlik, emre boyun eğmeme, ayaklanma; “fesat” ise bozukluk (Devellioğlu, 2006) anlamına gelir. Ayrıca isyan suçu bir grubun meşru devlet başkanına karşı kuvvet kullanarak yönetimi ele geçirme hareketlerine de denilir. Ancak bu kavramlar her dönem ya da her devlet için aynı anlamları ifade etmemektedir. Örneğin, Tanzimat dönemi belgeleri incelendiğinde yönetimi ele geçirme amacı taşımayan emre itaat etmeme, kanunlara karşı gelme gibi durumlarda da ihtilal, isyan, fesat kavramlarının bir arada kullanıldığı görülür. Yani Osmanlı Devleti Anadolu'da gerçekleşmiş herhangi bir muhalif harekete de ihtilal diyerek bu kavramları genel bir ifade ile kullandığını gösterir.

Tanzimat Fermanı ile merkezi idare güçlendirilmek istenirken şehir ve kasabaların nizam içinde idare edilmesi ve sakinlerinin huzurlarının temin edilmesi, merkezi idarenin öncelikli hususlarından olmuştur. Çünkü taşrada sağlanacak huzur, merkezi idarenin de huzuru demektir. Aksi bir durum payitahtın uğraşmak zorunda kalacağı problemlerin varlığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle halkı, devlete ve yöneticilere karşı kıskırtmak, isyana teşvik etmek ağır cezalar gerektirir (Karataş, 2009).

1840 Ceza Kanunnâmesi'nde bu hususta yapılan düzenleme şu şekildedir:

“Karışıklık çıkaranlar iki şekilde hareket edip, biri sözle diğer de fiille olacağından, mesela; bir kimse diğer bir veya birçok kimseyi, Devlet-i Aliyye'ye, kanun ve nizamlara karşı hareketlere karşı kışkırtıcı tarzda sözler söyleyecek olursa, bir seneden beş seneye kadar, kışkırtma derecesine göre, kürek cezasına mahkûm edilmelidir” (bölüm 2, madde 1).

“Karışıklık çıkarma fiilen olduğu takdirde, yani bir kimseyi veya birtakım kimseleri anarşi ve isyana davet etmek ve onlara silah barut temin etme gibi şeylere girişecek olursa, bu gibi kimselerin suçu pek büyük olacağından, bunlar idam edilmelidir.

Şu kadar ki, bu gibi siyaseten katledileceklerin idamına hükmedildikten sonra, taraf-ı eşref-i hazreti padişahiye arz edip, tasvib ve tasdiki taleb edildiğinde, suçlunun idam cezasının müebbed kürek cezasına çevrilmesi, merhamet sahibi padişaha bırakılmalıdır” (bölüm 2, madde 2).

“Bu gibi söz ve fiile karışıklık çıkarmak isteyenler, Dersaadet'te oldukları takdirde, davalarının görülmesi ve tevatür beyyinesi ile ispatı, mutlaka “Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'ye” münhasır olmalıdır” (bölüm 2, madde 3).

“Bu durum taşrada meydana geldiği takdirde, evvel emirde, o yerin meclisince davaya bakılıp, bilahare meclis zaptı ile birlikte o kimse ve gerekli şahidler Dersaadet'e celp ile keza “Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye”de davaya tekrar bakılmalıdır” (bölüm 2, madde 4) (Ahmed Lütfi, 1997, 116-117).

Görüldüğü üzere ceza kanununda devlete karşı isyan/ihtilal/fesat suçları büyük suçlardan sayılmış ve padişahın affı söz konusu olmadıkça idam kararı verilmesi hükme bağlanmıştır. Devletin birliğini ve bütünlüğünü korumak ve belki de yeni düzenlemelerin getireceği olası isyan/fesat gibi hareketlerden korunmak için kanuni düzenlemeler yapılmıştır.

İsyan/ihtilal/fesat suçlarının ceza kanunlarındaki ilgili maddeleri kanuni unsuru, devlete karşı ayaklanma ve kuvvet kullanarak iktidarı ele geçirmeye çalışmak maddi unsuru, özel kasıt -iktidarı ele geçirme niyeti- ise manevi unsuru oluşturmaktadır (Koç, 2017; Avcı, 2018b).

Tanzimat Fermanı'nda yeni kanunların dayanacağı ilkelerden bahsedilirken, verginin düzenli bir usule göre düzenlenmesi ve toplanmasıyla ilgili çalışmaların yapılacağı da açıkça ifade edilir. Sonrasında da bu doğrultuda adımlar atılmaya başlanır. Öncelikle vergi toplama usullerinde -iltizam sistemi- ne gibi sorunlar olduğu ve bu sorunlarının kaynağının ne olduğu tespit edilmeye çalışılır.

Erken dönemden itibaren kullanılan iltizam sisteminde devlet, belirli bir vergi kaynağından vergi toplama işini açık artırma usulüyle bir ya da üç seneliğine mültezim denilen özel kişilere devreder ya da satardı (Pamuk, 2007). Fakat zamanla bu işleyiş -açık artırma- bir yarışa dönüşür. Hükümete büyük bir para ödemeyi üzerine alan mültezim, kazanmayı planladığı miktarı da vergilere ekler. Ki genellikle, mukataa kapsamındaki resimleri çeşitli hile ve haksızlıklarla halkın zararına arttırdığı ve böylece sistemin zulüm ve soyguna dönüştüğü (Akdağ, 2020) anlaşılr. Tanzimat ile önceki dönemlerde halkı zor durumda bırakan uygulamaların kaldırılması esas alındığından öncelikle merkezi yapının kuvvetlendirilmesi ve maliyenin yeniden düzenlenmesi amaçlanır. Eyalet ve mutasarrıflıklarda iltizam ve örfi vergiler kaldırılarak yerine herkesin kazanç ve emlakine göre vergiler taksim edilir. Ayrıca vergilerin toplanması için merkezden muhassıllar da görevlendirilmiştir (Şener, 2021; Engelhardt, 2017). Muhassıllara yardımcı olması için eyaletlere müşir, sancaklara ferik paşalar ve asakir-i nizamiye tayin edildi. Ancak bu sistem beklenildiği gibi yeni bir düzen sağlayamadı. Menfaatleri zedelenen gruplar reformlara karşı çıkar ve ayan, ağa, mültezim gibi kimseler halkı kışkırtarak uygulamada sorunlara neden olur. Ayrıca taşraya gönderilen memurların uygulamaları da halkın tepkisini çeker. Çünkü memurlar kendilerine verilen talimatları yeterince anlayamadığından ya da eski düzendeki vergileri toplayabilmek için eski uygulamalara da devam etmiştir. Bu sırada halka yeni düzenin tam olarak anlatılamaması ve usulsüzlüklerin giderilememesi reyanın tepkisine neden olurken Anadolu da ardı ardına isyanlar başlamıştır (Keleş, 2019). Bu durum sadece isyan/ihtilal/fesada neden olmazken, vergi vermeme, rüşvet, memuriyette usulsüzlük gibi birçok suça da dayanak oluşturmuştur. Dolayısıyla bu kısımda isyan/ihtilal/fesat suçu ele alınacaktır.

Tanzimat uygulamalarının memleketin her yerinde uygulanacağı ilan edilmiş dahi olsa yeni sistemin her yerde uygulanması için zamana ihtiyaç duyulduğundan ve devlet ricalinin de tavsiyeleri üzerine bazı uzak eyaletlerde uygulanması daha sonraya bırakılmıştır. 1840 yılından itibaren Dersaadet'e yakın eyaletlerde mali, idari, sosyal vb. alanlarda uygulamalara başlanırken, (Eren, 2007) uzak eyaletlerde ve muhtemelen sıkıntı yaşanabilecek yerlerde uygulama sonraya bırakılıp ülke genelinde aşamalı bir süreç izlenmesine karar verilmiştir.

Tanzimat uygulamaları başlangıçta, Edirne, Hüdavendigâr, Ankara, Aydın, İzmir, Konya ve Sivas eyaletlerinde mal-mülk sayımı yapılarak uygulamaya

başlanmıştı. Trabzon öncelikli eyalet seçilmesine karşın tepkiler sebebi ile uygulama ertelenmiştir. Uygulamanın dışında kalan yerler ise, Anadolu'da Diyarbakır, Erzurum, Maadin-i Hümâyün kazaları ve Sivas eyaletinin bazı mahalleri olmuştur. Ancak 1845 tarihli fermanla Tanzimat'ın uygulanması tüm eyaletleri kapsar hale getirildi (Keleş, 2019; Engelhardt, 2017). Böylece vergi isyanları da Tanzimat uygulaması gibi iki aşamada kendini göstermiş oldu.

İlk olarak 1840 yılında Tokat, Amasya, Akdağ, Burdur ve Muğla da vergi isyanları başlar. Bu isyanlar çevresindeki sancakları da etkileyerek daha geniş alanlara yayıldı. Bazı örnekler şu şekildedir.

Tokat muhassılı Hilmi Efendi ve hazinedarı olan Bekir, Tokat'a gidip altı ay kadar padişaha hizmet için çalışırken Tokat, dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Latifzade Hüseyin Ağa ve oğlu Osman Ağa, Karalızade Hacı Halil Ağa ve kardeşi Hacı İbrahim Ağa, kazadan müftü efendi ve mahkeme kâtibi gibi kişiler kasaba ahalisiyle birlik olarak fesat çıkarmışlardır. Osman Ağa topluluğun önüne geçerek -ki bu davranışı ile fesatçıların başı olmuştur- üç binden fazla kişiyle Hilmi Efendi ve Bekir'i öldürürler. Ayrıca Hilmi Efendi'nin kardeşi, öldürme haricinde Hilmi Efendi'nin üzerinde olan on beş bin kuruştan fazla akçe ve bir miktar eşyasını alarak ona zulüm yaptıklarını da iddia ederek Şûrâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'de hakkın yerine getirilmesini talep eder (1840) (İ. MVL, No. 12, Gömlek No. 188). Bunun üzerine Tokat isyanı ve isyanın başlama nedenleri araştırılmaya başlanır.

Tokat'tan çağrılan meclis azası, memleketin ileri gelenlerinden hâkim ve müftü efendiler, dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından ve azadan Latifzade, Bekir Ağa ve yine azadan Kadri Alizade ve memleket hacılarından iki nefer hacı ağalar ve iki nefer reaya kocabaşları bu fesatta/bozgunculukta memlekette kimsenin müdahalede bulunmadığını söylerler. Ayrıca muhassıl efendinin zaten bazı uygunsuzluklarından ve kesr-i ırz ve namusu alışkanlık haline getirdiğinden, ahaliden kimsenin ondan hoşlanmadığından da bahsederler. Tüm bunlara rağmen esas mesele; ahali, bahçelerin belirlenmiş/değeri biçilmiş eski fiyatını bozmak, kıtlık ve pahalılık gerekçesiyle de olgunluk mevsiminde harmanları çıkarıp satmak için izin ister ancak muhassıl buna izin vermez. Ayrıca bağ ve bahçelerdeki hububatın aşardan sonra kaldırılmasının mümkün olabileceğini belirterek, çevre yerleşim yerlerinden ve köylerden zahire gelinceye kadar sabredilmesini söylemesi muhassıla karşı husumetin artmasına neden olur.

Bu üç kişi, izin vermezsen sana da bize de fena olacak şeklinde muhassılı tehdit eder. Miralay ve hâkim, muhassıl Hilmi Efendi'ye tahrir işleminin bu yıl için ertelemesini ekinlerin kaldırılmasına ruhsat vermesini ve durumu İstanbul'a bildirip gelecek cevaba göre hareket etmesini önerirler ancak muhassıl bunu kabul etmez. Muhassılın bu tutumu sonucunda halk, muhassıl konağına baskın yapar. Miralay, emrindeki zaptiye askeriyle kalabalığı dağıtmaya çalışsa da başarı sağlayamaz. Memleket halkından toplanan kişiler, balta, taş, odun ve kama gibi araçlarla muhassıl konağının kapısını kırarak içeriye girerler ve kendisini darp ederler. Ancak muhassıl bir yolunu bulup miralayın konağına gelir. Miralayın kaçma önerisine karşın muhassıl, konağın demir parmaklıkla çevrili olmasına güvenerek orada beklemeyi tercih eder. Konağa gelen asileri miralay göndermeye çalışsa da başarılı olamaz. Muhassılın orada olduğunu fark eden asiler ona saldırarak onu öldürürler. Bununla yetinmeyerek muhassılın ayaklarına ip bağlandıktan sonra sokaklarda sürükleyerek mahkemeye kadar götürürler. Tüm bu hadiseler yaşanırken, isyanda başrolü üstlenen Latifoğlu, miralayı mahkemeye getirterek hâkim, müftü ve memleketin önde gelenlerinin yer aldığı ortamda, Sivas müşiri Sait Paşa'ya takdim olunmak üzere hazırladıkları belgeyi zorla imzalattıktan sonra halka gösterip dağıtmalarını sağlar (İ. MVL, No. 12, Gömlek No. 188). Tokat olaylarından kısa bir süre sonra tüm bölgede karışıklık belirtileri başlar (Uzun, 2002).

Yine Amasya'da halk, görevli bir memurun hekimini öldürürken, Zile'de de halk arasında fitne-fesat hareketleri baş gösterir. Olayların çıkış nedeni tam olarak anlaşılamasa da halkın muhalefeti yüzünden Tanzimat'ın uygulanmasında ve vergilerin toplanmasında engellerle karşılaşılır (İ. MVL, No. 12, Gömlek No. 188). Tokat olaylarının hemen ardından Amasya ve Zile'de halkın hareketlenmesi fesadın yakın çevrelerde duyulup etkili olmasına ve halkın birbirinden destek alarak isyan ettikleri ya da ayan, eşraf, ağa gibi kimselerin çıkarlarını korumak için yakın çevredeki ileri gelenlerle hareket ettiklerini gösterir (Uzun, 2002).

Olayların tehlikeli bir boyut kazanması üzerine Sivas Meclisi, İstanbul'dan süvari, piyade ve iki alay düzenli asker istemişse de cevap beklenmeden müdahaleye başlanır. Bu müdahale olayların ciddi bir boyut aldığıın göstergesidir. Ayrıca olaylara karışanların tespiti için Tokat meclis azasıyla, memleketin ileri gelenleri Sivas'a getirilerek sorgulama başlatılır. Tokat'tan gelen kişiler, olayların muhassılın yolsuz ve uygunsuz hareketlerinden kaynaklandığını ve olaylara

kimsenin doğrudan müdahalesinin olmadığını anlatırlar (İ. MVL, No. 12, Gömlek No. 188).

Sivas müşirinin yaptığı soruşturmada sonra olaylarla ilgisi olduğu tespit edilenler suçlarına göre gruplandırılarak sorgulanmak üzere İstanbul'a gönderilir. Birinci grup; Tokat'ın ileri gelenlerinden -Latifzade Hüseyin Ağa, müftü Ahmet Efendi, Hacı Halil Ağa ve mahkeme başkatibi Şerif Efendi- dir. Bu kişiler olaya fiilen katılmamakla birlikte haklarındaki iddialar üzerine tutuklanırlar. İkinci grup; olaya karışan ancak öldürme fiilinde bulunmayan on bir kişidir. Üçüncü grup; çarşayı kapatmak ve öldürme olayına kalkışmakla suçlanan beşi gayrimüslim toplam on altı kişiden oluşur. Bunlar ilk hücumla katılmakla birlikte öldürme fiilinde bulunmamışlardır. Son grupta ise; olayda yer alan gayrimüslimler hakkında bilgilendirilmek için çağrılan Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi milletlerinin temsilcileridir (İ. MVL, No. 12, Gömlek No. 188; Uzun, 2002).

Soruşturma kapsamında genel olarak durumun Tanzimat uygulamalarına muhalefet etmek değil muhassılın kişisel haksızlıklarına karşı durmak için gerçekleştirilen bir isyan olduğu anlaşılır. Çünkü Hilmi Efendi, Tokat'a gelince redif askeriyle uğraşıp onlar arasında ihtilale sebep olacak hareketlerde bulunur ve halk üzerindeki baskısından herkes perişan olur. Yine kuraklık nedeniyle ekmek bulamayan halk, defalarca bahçe ve bağların kenarlarındaki ekinleri kaldırma izni ister ancak isteklerinin kabul edilmemesi üzerine direnişe kalkışırlar (İ. MVL, No. 12, Gömlek No. 188; Uzun, 2002).

Gayrimüslim temsilcilerinin görüşleri sorulduğunda ise, Müslümanların kendi aralarında gerçekleştirdikleri meclislerinde Ermeni, Rum, Katolik ve Yahudilerin haberleri olmadığını belirtirler. Dükkânlarını kapatmaları hususunda tehdit -yağma edilme- edildiklerini ve korktukları içinde dükkânlarını kapattıklarını söylerler. Ayrıca tüm reaya (gayrimüslimler) dükkânlarını kapatıp evlerine kaçmışsa da iki yüz kadar kişi zorla kalabalığa katılmak durumunda kalır, denilir. Diğer kimselerin de ifadeleri bu yönde olmasına rağmen Sivas müşiri gerçeklerin ortaya çıkması için her milletten temsilcinin İstanbul'a gönderilmesi kararını alır (İ. MVL, No. 12, Gömlek No. 188; Uzun, 2002).

Hüseyin Ağa, muhassıla ilgili şikâyetleri dikkate alıp Bâbiâli'ye bildirilmiş olsaydı böylesi bir direnişle karşılaşılmayacağı aşikâr olduğundan ve görevini layıkıyla yerine getirmemesinden bu isyanın/fesadın sorumlularından biri olarak görülerek diğer önde gelen kişilerle birlikte suçlu bulunur. Nihai kararı Meclis-i

Umûmî verir. Karar, firar eden katillerin yakalanması, Latifzade Hüseyin Ağa, Halil Ağa ve Osman Ağa'nın Tokat'a bir daha gelmemek üzere tüm ailesiyle uygun görülen mahalde iskân ettirilmesi, Halil'in beş sene müddetle küreğe konulması ve geri kalan ahalinin de memleketlerine iadeleri şeklinde verilir. Ancak Hüseyin Ağa İstanbul'da hastalanarak ölünce, bu kez oğlu Osman'ın tüm ailesiyle birlikte memleketlerinden uzaklaştırılmaktansa Tokat'ta bulunan kardeşleriyle tekrar İstanbul'da sorgulanması ve ona göre cezalarının yeniden belirlenmesi uygun bulunur, sorgusu süren halktan bazı kimselerin de bu tarihe kadar İstanbul'da hapis bekletilmesi kararlaştırılır (İ. MVL, No. 12, Gömlek No. 188). Tokat ve Amasya'da olaylar bitirilmeye çalışılırken Sivas müşiri Esad Paşa bu defa Saray Bosna'da meydana gelen fesat için tayin edilir (İ. DH. No. 21, Gömlek No. 991). Bu durum Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve haricinde fesat/fitne/ihtilalle uğraştığını ve her bir olayın bastırılması için ekonomik ve askeri güç sarf ettiğini göstermektedir ki, kimi zaman olayların hemen yatıştırılamaması buna bağlanabilir. Sonuç olarak, Diyarbakır müşiri Zekeriya Paşa'nın da desteğiyle Esad Paşa, Tokat ihtilalini biraz başıbozuk asker, beş yüz nefer kadar Arnavut askeri ile bastırır (İ. DH. No. 21, Gömlek No. 1009).

Bozok sancağına bağlı Akdağ kazasındaki olaylar, bir kısım vergiler ve muhassılların yolsuzluklarından kaynaklanmış ve kısa sürede kaza ve çevre yerleşim yerlerinde muharebe derecesinde direnişler baş göstermiştir. Olaylar, Bozok sancağı mutasarrıfı Osman Paşa'nın kendisi ve maden müdürünün görevinin sona erdirdiğini halka bildirmesi ve bunun üzerine halkın kendilerine dağıtılan vergileri ödemeyi reddetmesiyle başlamıştır. Halk eşkıyanın öncülüğünde toplanarak kaza ayanı Emin Ağa'nın evini basıp yağmalamış ve ardından madene saldırmışlardır. Bundan sonra ise ayan, muhtar, köy kethüdası gibi kimseler azledilerek yerlerine kendi istedikleri kişileri getirmeye başladılar (Uzun, 2002). Olayların yayılması ve kontrolden çıkmasıyla birlikte tahkikat için asâkir-i muntazama miralaylarından İbrahim Bey görevlendirilmiştir (İ. DH, No. 31, Gömlek No. 1474). Akdağ'da meydana gelmiş olan ihtilalin kolayca ve anlaşma ile ortadan kaldırılması mümkün olmadığı anlaşıldığından yakın çevrelerdeki kuvvetler birleşerek -Bozok zaptiye memuru Osman Mazhar Paşa ve Sivas redifi-Akdağ'a gitmişlerdir. İhtilal eşkıyaya kuvvet gösterilerek ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Ki bu sırada İbrahim Bey'in kuvvetleri de bölgeye sevk edilir. Sivas eyaleti redifi de iki bölük ayrıca askeri zaptiye ve tebaadan kişiler ile iki kıta top

yanına alarak gerektiğinde yani istenildiği zaman hazır olduklarını belirtmiştir. Bunun üzerine toplar ve askerler Sivas'tan çıkarılıp kaza sınırında bulunan Boğazlıyan kazasındakileri de bekleyerek Yozgat'tan ayaklanma/isyen için hareket edilmiştir. Eşkıya topluluklarının kolayca dağıtılması için gerekenler sağlanarak gönderilmiş ise de etkili olunamamıştır. Boğazlıyan köylerinde toplanılan yerlerin coğrafi yapısının çetin olması ve sığınmak için kale, hisar gibi imkânlarla sahip olmalarından ihtilalcilere müdahale çok kolay olmamakla birlikte meselenin uzamasına da neden olur. Ayrıca burada İslam ve reaya olarak üç bin kadar eşkıya ansızın askerlerin üzerlerine hücum ve muharebeye teşebbüs etmişler ancak askerler bu hücumu dayanarak asi topluluğunun dağılmasını sağlamışlardır. Ve asilerin geri çekilmesi için de yolu açık bırakırlar. Muharebede dört kişi ölürken yirmi beş at telef olmuş yedi kişi yaralanmıştır. Asiler tarafında ise eşkıyadan otuz beş kişi telef olmuş ve otuz kadarı yaralanmıştır. Yeni kuvvet ve destek alan eşkıya topluluklarının dağılmaması üzerine daha fazla şiddet kullanmak üzere üzerlerine birkaç nefer daha sevk edilmiştir. Şakiler durumun giderek haklarında pek fena bir hal alacağını fark edince elebaşı olan Hafız her şeyi bırakıp kaçmıştır. Çünkü onu ele geçirip tutuklanmasını sağlayana mükâfat verileceği bildirilmiş ve ayrıca yanında olup firar eden kişilerde tek tek yakalanmaya başlamıştır (1841) (İ. DH, No. 38, Gömlek No. 1772).

Yozgat ve çevresinde yaşanan olayların nedenleri araştırılırken hazırlanan bir raporda muhassılın bilhassa aşar tahsilinde yolsuzluk yaptığı belirtilir. Zira *“aşar hakkında vukua gelen zulüm ve taaddi hadd-i tariften”* idi. Yolsuzluğun temelinde *“şer'an ve kanunen 40 adım itibar olunan dönüm maddesinin 24 adım addedilmesi”* idi. Buna göre hazırlanan iki ucu muhassıllık mührüyle temhir edilmiş” ipler kazalara gönderilerek ölçüm yapılmış ve aşarda buna göre toplanmıştır. Böylece muhassıl ve ittifak ettiği kimseler Tanzimat'a aykırı hareketlerde bulunmuşlardır (Uzun, 2002).

Bu tür isyanlar Osmanlı Devleti'nde sadece vergi kaynaklarında azalmaya sebep olmamıştır. Ayrıca isyanlar bütçeden yapılan masraf ile bastırıldığından hem askeri hem de maddi kaynaklar tüketilmiştir.

Osman Paşa, Akdağ'da meydana gelen ihtilali yok etmek için memur edildiği andan itibaren yapmış olduğu harcamaların bilgisini verir. Buna göre paşa, zaptiye askerleri haricinde otuz beş kuruş maaş ve yevmiye, dörder kuruş tayinat ücreti, istihdam ettiği beş yüz yirmi dokuz asker ve başıbozuk askerlerin yirmi

dokuz gün için gereken maaşı ve tayinat ücretleri yetmiş dokuz bin sekiz yüz yetmiş dokuz kuruştur. Ayrıca muharebede telef olan on beş atın fiyatı on sekiz bin iki yüz kuruş olmak üzere toplam doksan sekiz bin kuruş harcama yapmıştır. Ancak yapılan incelemede başıbozuk asker istihdamına dair herhangi bir kayıt bulunmadığından ödeme yapılmamış ve masraflar denetlenmiştir (1843) (C. ZB, No. 80, Gömlek No. 3971). Yapılan incelemeler sonucu masrafların doğruluğu anlaşılınca Meclis-i Umumi'de uygun bulunarak ödeme için karar çıkar (İ. MVL, No. 49, Gömlek No. 935). Paşa'nın bildirmiş olduğu kayda dahi şüpheyle yaklaşılması devletin yolsuzluk ve usulsüzlüklerin önüne geçmek için kontrol mekanizmasını arttırdığını düşündürmektedir.

1841 yılında Burdur ve çevresinde de Tanzimat uygulanmalarından kaynaklanan sorunlar yaşanır. Tanzimat düzenlemeleri gereği Burdur kazasında herkesin gelirine göre 1000 kuruşta 83 kuruş 30 pare vergi alınmaktaydı. Kazanın önde gelenlerinden altı kişilik bir grup ise buna itiraz ederek toplanması gereken vergi miktarını 1000 kuruşta 25 kuruş olması gerektiğini söyler. Ayrıca orman tahririyle odun ve keresteden alınan vergilerin de meclis üyeleri arasında paylaşılacağı söylentisini yayarak halkı kışkırtmaya başlarlar. Vergi, odun ve kereste ile ilgili “*emr-i âli ve talimat-ı seniyyeyi kıraat ettirelüm*” diyerek bir kısmı silahlı yaklaşık beş yüz kadar kişi muhassıl konağı önünde toplanır. Ancak bir süre sonra topluluk saldırıya geçer ve konağın belli bölümlerini yağmalar. Bu esnada bazı kişilerin ölümüne bazılarının ise yaralanmasına yol açarlar. Meclis üyelerinden bazı kişiler Isparta ve Antalya'ya kaçmayı başarınca durum hemen bildirilir. Böylece olayla ilgili incelemeler başlar. İlk izlenime göre direniş, kazanın önde gelenlerinin eşkıya ve diğer kişileri yönlendirmesiyle ortaya çıkar. Ayrıca bu kişilerin çevre kazalara da istedikleri muhassıl ve zabıta görevlilerini atadıkları anlaşılmıştır (İ. DH, No. 34, Gömlek No. 1625; Coşkun, 2012). Bâbîâli, olaya gecikmeden müdahale etmek ve olayın çevre kazalara yayılmasını önlemek için hemen Antalya zaptiye memuru Salim Paşa'yı görevlendirir.

Kısa süre sonra Salim Paşa, Burdur'da fesat çıkaran kişilerin ele geçirilerek Dersaadet'e gönderildiğini bildirir. Vergi maddesinden dolayı fesat yayan ve Tanzimat'a aykırı hareketlerde bulunanlar arasında Hacı Mahmut Bey ve kardeşi Ahmet Bey, Raşid Bey, Hüseyin Bey ile Emirhacıoğlu Ahmet Ağa ve kethüdaoğlu Abdurrahman Efendi gibi memleketin ileri gelenlerinden kimseler vardır. Bu kişiler yakalanarak Meclis-i Vâlâ'ya çağrılıp defalarca sorgulanırlar. Ancak bu fesada

sebepler olduklarını inkâr etmişlerdir. Suçu sabit olmayan kimsenin te'dibi ve sürgün edilmesi uygun olmadığından kanunen bir yaptırım yapılamamaktadır. Ancak salıverilmeleri de mümkün değildir. Mahmut Bey'in bu tür hareketlerden sabıkası olması ve bu gibi kişilere ibret olması için te'dibi gerektiğinden üç sene müddetle Gelibolu'ya diğerlerinin ise bir sene müddetle Tekfurdağı'na sürgün edilmeleri Meclis-i Vâlâ mazbatasına ile bildirilir. Bu durum Meclis-i Ali Umûmi'de görüşülmüş ve araştırma yapılmasına karar verilmiştir. Araştırma neticesinde Mahmut Bey'in bölgedeki eşkıyaları ayaklandırıp onlara liderlik etmek suretiyle muhassıl konağını bastığı ve iki üç kişiyi öldürdüğü, kardeşi Ahmet Bey'in de onunla ortak olup ona yardım ettiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca Raşit Bey her ne kadar içlerinde bulunmuşsa da Ahmet Bey tarafından hanesine eşkıya gönderilerek onun zorla yanlarına alındığı, diğerlerinin ise vergi vermemek için ihtilalin ortaya çıkmasına sebep olmuş oldukları bilgisine ulaşılmıştır. Bu hususta fesada cüret edenler için bir seneden beş seneye kadar fesadın derecesine göre küreğe konulmaları Kanûnnâme-i Hümâyûn hükümleri gereğindendir, denilmiştir. Raşit Bey'in fesatta zorunlu olarak bulunduğu ortaya çıktığından onun tahliye edilmesi gerekmektedir. Öldürülen kişilerin vârisleri kısas uygulanmasını isteyince yapılan araştırma sonucunda katl olayında müdahili olanlardan elli kişi firar etmişken sekseni hapsedilmiştir. Ancak katl olayı şer'an hiç birinde sabit olmadığından diyet tahsili lazım geleceği açıklanmıştır (İ. MVL, No. 23, Gömlek No. 368). Bununla birlikte Hüseyin Efendi, Faki ve Mahmut Ağa'nın katilleri ortaya çıkartılamamış, gasp ve hırsızlık yapanlar da şer'an ortaya çıkarılamamıştır. Ancak olaylara karışan her bir kişi olaylardaki etkisine göre ceza kanununu gereğince cezalandırılmıştır (İ. MVL, No. 43, Gömlek No. 809).

Burdur meselesinde dikkat çeken bir başka husus da bu olaylar yaşanırken Fransa tercümanı, Hariciye Nezaretine gelerek Anadolu ve Rumeli'de Tanzimat uygulamalarının ahali tarafından memnuniyetle karşılandığını ve hatta müteşekkird olduklarını bildirmesidir. Ayrıca Bursa ve çevresinde bazı kimselerin Mehmet Ali Paşa'nın mağlubiyetini hazmedemeyerek silah tedarikinde bulunduklarını Bursa'da bulunan Fransa tebaasından bir kişi tarafından bildirildiği ihbarını da yapmıştır (İ. DH, No. 32, Gömlek No. 1534). Burdur da yaşanan bu durum yabancı devletlerin Osmanlı idaresini ilgilendiren vergi ve birçok yeni düzenlemelere müdahil olduğunu gösterir. Keza gayrimüslimler adına yabancı bir devlet görevlisinin

uygulamadan memnun olup teşekkürlerini sunması taleplerinin yerine getirildiği izlenimine neden olmaktadır.

Tanzimat kapsamına alınan Muğla'da vergilerin tahsili için yeni düzenlemeler ve çalışmalar başlatılarak tevzi' defterlerinin¹³ oluşturulması istenir. Böylece her kazanın eskiden ödemiş olduğu vergiler ortaya çıkartılacak ve neticesinde eski dönemde alınan vergilerden ne fazla ne de eksik olmamak kaydı ile vergi taksimi yapılacaktı. Yine vergiler toplanırken öncelikle peşinat olarak bakaya kalan yani zamanında tahsil edilemeyip ertesi yıla kalan vergiler toplanacak ve vergilerde herkesin durumu ve kazancına göre dağıtılarak maliye hazinesine gönderilecekti. Tahrir defterleri düzenlenirken herkesin durumuna ve kazancına göre dağıtım yapılacağından vergiden muaf olanlar ve olmayanlar birbirine eşit olacağından bu taksim/bölüşdürme ona göre düzenlenerek her bir kazaya gönderilmiştir. Her bir ferdin payına düşen hisse eski dönem üzerinden olduğundan herkes tarafından şükür ve memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak tahsil başladığında Ula kazası ahalisinden vergilerden muaf olanlar eski dönemde alınmış vergilere göre teklifi çoğunlukla zulüm olarak görmüşler ve *“sene-i sabıka teklifatı ekseriye zulm ve te'addiden ibaret iken bi-gayri- hak tevzi' itdiler”* diyerek fakir halkı tahrik ile ayaklandırıp kaza meclisine yürümüşlerdir. Bu durum Muğla'ya haber verilince araştırma yapılmış ve geçen senenin tevziatına göre yapılan vergilendirmede herhangi bir zulüm ve ilave olmadığı anlaşılarak halk bilgilendirilmiştir. Böylece tahsilât maddesi çözüme kavuşturulmuş, ancak bu ayaklanmaya sebep olan ahaliden Hacı Hasan Efendi, vekil Hamza, Hacı Osman ve Veli molla Hasanoğlu Süleyman'ın Cezaname-i Hümâyûn'a uygun olarak prangabend ile terbiye edilmeleri kararı verilmiştir (1841) (İ. MVL, No. 16, Gömlek No. 258).

Ayrıca bazı kimseler sadece kendi menfaatleri için de fesat çıkararak ahaliyi isyana sevk etmişlerdir. Bu kişiler arasında düzene zarar veren söz ve davranışlarda bulunup kendisine cer'den¹⁴ menfaat ve servet edinmiş, uzun zamandan beri ders vermeyi terk etmiş olan müderris Mehmet Efendi de vardır. Mehmet Efendi etrafına ahaliden kişileri toplayarak Tanzimat'a aykırı davranışlarda bulunmaya başlar ve

¹³ Tevzi' defteri: “Osmanlı Devleti'nde eyaletlerin mahalli masrafları için toplanacak vergilerin yazıldığı devletçe tasdikli defterdir”.

¹⁴ Cer: “medrese talebelerinin üç aylarda köylerde imamlık ve vaizlik yaparak bir yıllık geçimlerini sağlayacak para ve erzak toplama işi”.

Bozüyük kazasına giderek çoğunlukla fukara ahaliyi yanıltan düşünceleri yayar. Tanzimat'ın fukara ahali için faydalı ve hayırlı bir şey olmadığını, vergilerin yavaş yavaş birleştirilip zulüm ve eziyet olacağını ayrıca vergilerin senede birkaç kez birbirinden farklı isimlerle toplanacağını söyleyerek özellikle vergilerden muaf olan kimselerin onun düşünceleri doğrultusunda hareket etmesini sağlamıştır. Buraya zaptiye tarafından bir yüzbaşı gönderilerek nasihatlerde bulunmuştur. Ancak etkili olunamayınca dört beş yüz kadar fukara ahali Muğla'ya gelmiştir. Sonunda amaç ve isteklerini anlatmış ancak nasihat ve öğüt verilerek geri gönderilmişlerdi. Müderrisin fesat çıkardığı ve hatta Musul kazalarına dahi birilerini gönderip ahaliyi ayaklandığı da ihbar edilmiştir. Tanzimat'a aykırı hareketlerde bulunmak ve karyelerde etrafına adam toplamak için ona yardım eden Tatar Hacı Hasan, Molla Yusuf, Hacı Mustafa, Hacı İmam, Alioğlu İbrahim ve Kethüdaoğlu İbrahim Cezaname-i Hümâyûn gereğince prangabend olarak terbiye ve te'dib edilmeleri onaylanarak prangaya konulmuşlardır (İ. MVL, No. 16, Gömlek No. 258).

İsyan başlığı altında incelenen vakalarda çıkar ve menfaatleri zedelenen kişilerin bireysel olarak dahi büyük bir kitleyi harekete geçirebildiği görülmüştür. Bu nedenle Anadolu'da nüfuzlu kimselerin halk üzerinde etkili olduğu ve Tanzimat düzenlemelerinin halka yeterince anlatılamamasından halkın zihninin karıştırıldığı söylenebilir.

Tanzimat'ın uygulanmasıyla alakalı olarak Anadolu'da karışıklık yaşanan diğer yerler Ayaş ve Denizli'dir. Bu manada Ayaş'taki olaylar muhassıl Rüştü Efendi'nin bazı uygulamalarına karşı çıkan kişilerin, halkı toplayarak fiili direnişe sevk etmesiyle ortaya çıkar. Muhassılın, Uruş -Ayaş yakınlarında bir yer- nahiyesi muhtarı Hasan'ı görevden alarak yerine çocuk yaştaki sayılabilecek birisini ataması ayrıca kendisine yaraşır bir şekilde davranmaması sorunun başlangıcı olur. Bundan dolayı Hasan, beş kişiyle ittifak yaparak halkı muhassıla karşı kışkırtır. Olayları sakinleştirmek yerine zor kullanan muhassıl halkın muhalefetini daha da artırır. Direnişin artması üzerine muhassıl ve meclis üyeleri kaçmak zorunda kalırlar. Olaylar Ayaş çevresinde bulunan bazı köylere de yayılınca vergiler toplanamaz. Bunun üzerine Babıâli, bir alay hassa askeriyle birlikte bölgeye Tayyar Paşa'yı gönderir. Paşa, bir taraftan karışıklığı gidererek vergilerin yeniden tahsilini sağlarken, diğer taraftan da olaylara karıştığı tespit edilen firarileri arattırır. İncelemeler neticesinde olaya karışanlar işledikleri suçlara göre gruplandırılır. İlk grup, ihtilale doğrudan müdahalesi olanlardır. Bunların bir kısmı sabıkalı

kimselerden oluşmaktadır. Bir kısmı ise firar etmiştir. Bu grubun üyeleri halkı isyana teşvik etme dışında, kazalardan bedava yem ve yiyecek toplamak ve Asitâne'ye adam gönderme bahanesiyle akçe almak gibi suçlar da işlemişlerdir. İkinci grup, birincilere bağlı olarak yanlarına beşer onar kişi alarak -toplam da otuz dokuz kişi- fesat çıkarmaya kalkışanlardan oluşmaktadır. Üçüncü grup ise, altmış iki kişi olup, bunların çoğunluğu kendilerine haber verilğinde silahlanıp çeşitli usulsüzlükler yapan kimselerden oluşmaktadır (1841) (İ. MVL, No. 23, Gömlek No. 362; Uzun, 2002). Ayaş Meclisince, ilk gruba Tersâne-i Âmire'de küreğe konulma veyahut sürgün, ikinci gruba mahallerinde pranga olunarak hidemât-ı süfliyyede çalıştırılma, son gruba ise uygun miktarda değnek vurulma ya da hapsedilme istenir. Olay Tayyar Paşa'nın yazısı ile Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'ye havale edilir (İ. MVL, No. 23, Gömlek No. 362; Uzun, 2002). Ayrıca civarda bulunan aşiretlerin ve Kürt eşkıyaların yol açtıkları hırsızlık ve yol kesme gibi olayların önüne geçmek için askeri birliğin bir süre daha bölgede kalması talep edilir (Uzun, 2002).

Ayaş Meclisi'nin önerileri Meclis-i Vâlâ'ca uygun görülür ve firarilerin yakalanıp Ankara'da yargılanmaları, vergilerin çok ağır olduğu konusundaki şikâyetlerin de incelenmesi istenir. Ancak Meclis-i Umûmî'deki müzakerede bu cezaların uygulanması yerine önce kaçan kişilerin yakalanması ve olayın bir kere daha incelenmesinden sonra hareket edilmesi uygun görülür ve bu konuda Ankara müşirliği vazifelendirilir. Alınan karar, halkın gerçekten ağır vergilerden dolayı mı isyana kalkıştığının kesinlik kazanmamasından ve suçlularının suçlarının da net bir şekilde açıklanmamış olmasından kaynaklanmıştır. Bu muğlaklığa rağmen Uruş ve bazı yerlerin halkından Babîâlî'ye, *“bizim devletin emirlerine muhalefet ettiğimiz yoktur ancak yükümüz ağır bu yükü bizler kaldıramadığımız için hepimiz halimizi şevketlü efendimize anlatacağız,”* şeklinde dilekçeler yazdıkları da bilinmektedir (İ. MVL, No. 23, Gömlek No. 362).

Ayaş kazasında meydana gelen ihtilal sebebi ile hapis olan -Ayaş nakibi Abdullah Efendi, Hacı Ali Efendi, İsmail Ağa, mülazım Ahmet ve tüfekçi Süleyman- kişilerin Hasan ile ittifak kurduğu anlaşılmıştır. O zamana kadar hapiste olmaları yeterli görüldüğünden tahliye edilmeleri, Uruş nahiyesi naibini öldüren Hasan'ın ise diyet ödemesi ve yedi sene kürek cezasına çarptırılması kararlaştırılmıştır (İ. MVL, No. 30, Gömlek No. 498).

Tanzimat'ın uygulanması Denizli'de (1840) de problemlere neden olur. Denizli halkı kendilerine muhassıl olarak atanan Tavaslızade Osman Ağa'nın önceki dönemlerdeki zulüm ve baskılarını gerekçe göstererek direnişe geçer. Halka göre Osman Ağa, peşin alınmak suretiyle aşırı miktarda vergi dağıtmış, Tanzimat'tan sonra yasaklanmasına rağmen halka çeşitli angaryalar yüklemiş, mirasçısı olmayan tarlaları satmış ve bunun gibi uygulamalarla halkın nefretini kazanmıştı. Halk, bu direnişte o derece karardır ki, hepsi birden eğer Ağa gelirse hepimiz muharebe ederiz, derler. Aydın'dan Denizli olayını incelemeye memur edilen kişi, halkın istedikleri yapılmazsa isyana meyilli olduklarını ifade eder. Olayların kısa sürede etrafını dahi etkileyecek duruma gelmesiyle Babiâli, Aydın feriki Kâmil Paşa'yı görevlendirir. Paşa, Aydın eşrafından olan Mustafa Efendi'yi araştırma için bölgeye gönderir (İ. MVL, No. 7, Gömlek No. 107).

Mustafa Efendi, Nazilli'deki tüccarlardan Denizli'deki ihtilalin devam ettiğini ve yakın çevredeki Sarayköy ve Boldan'ın muhassıl vekillerinin halkı tarafından uzaklaştırıldığını öğrenir. Yaptığı araştırma sonucunda buradaki halkının Denizli halkından korktukları için muhassıllarına gitmeleri yönünde baskı yaptıkları bilgisine ulaşır. Buradan Denizli'ye giden Mustafa Efendi, halkın önde gelenlerine direnişe son vermeleri yönünde çağrı yaptıysa da başarılı olamaz. Halkın, Tavaslı Osman'ın kazalarına gelmemesi için her ne gerekirse yapacakları açıkça bellidir. Öyle ki Tavaslızade tarafından tımarların aşarını toplamak için gönderilen adamı dahi hoş karşılanmamış ve iki binden fazla silahlı kişinin sert muhalefetiyle karşılaşarak canını zor kurtarmıştır. Mustafa Efendi, meselenin İstanbul'da incelenip karara bağlanana kadar beklemelerini o sırada muhassıllarının göreve devam etmesine izin verilmesini söyleyerek direnişe son vermelerini istemişse de sonuç elde edememiş ve geri dönmek zorunda kalmıştır. Mustafa Efendi'ye göre; Denizli'deki isyan, memleketin ileri gelenlerinden bazı kişilerin buraya gönderilecek olan muhassıl ile anlaşarak istediklerini yaptırma arzusuyla halkı kışkırtmalarından kaynaklanmıştır. Denizli ve Tavas muhassıllığı içerisinde bulunan kazaların denize uzak olması tahsil edilen aşarın nakli masraflarını arttırdığından Denizli Meclisi'nde, aşarın toplandığı yerde rayici üzere satılarak bedele çevrilmesi, tutarın ise hemen gönderilmesi yönünde karar verilir. Karar, halka çocuklara anlatılır gibi basitçe anlatılmasına rağmen bazı tahrikçilerin kışkırtması ile vergiler toplanamaz. Ayrıca olayın etkisinin genişlemesi/artması bazı memurların vazifelerini gereği gibi yapmamasından kaynaklanmaktadır

(Uzun, 2002). Denizli olayı Menteşe sancağı feriki Akif Paşa'ya bildirildiğinde Paşa, kethüdasını görevlendirmiştir. Kethüda ise, olayları bastırmak yerine halkı galeyana getirmiştir. Bu durum üzerine görevden uzaklaştırılan kethüda, halkla ittifak yaparak bazı usulsüzlüklere yol açmıştır. Devleti zarara uğratan tutum içinde bulunan memurlar, muhtarlar aracılığıyla toplanan vergilerinin toplanmasında dahi engel oluşturmuştur. Bunun üzerine isyanın bastırılması için Dersaadet'ten destek istenir. Ancak devlet durumun daha çok muhassıldan kaynaklandığını -ki aldığı raporlar bu yöndedir- düşünerek kuvvet kullanmak yerine Tavaslı Osman'ın yerine başkasını atayarak meseleyi bitirmeye çalışır (İ. MVL, No. 7, Gömlek No. 107).

Denizli'deki bu olaylarda (1841) diğer devlet memurlarının da yer aldığı ortaya çıkar. Bundan dolayı Denizli kazası muhassılı Ratıp Efendi, zaptiye memuru Hacı Mehmet Bey ve hâkim Ahmet Hulusi Efendi azledilir. Bu kimseler ile müftü Hacı Müftaheddin Efendi, emlak kâtibi Hacı Salih Efendi ve ahaliden birkaç kişi Dersaadet'e çağrılarak Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'de sorgulanırlar. Yapılan araştırmalar ve ifadeler sonucunda ahaliden Hacı Mustafa, Abdibeyzade Emin ve kahveci Ali suçlu görülür. Emin ve Ali, Dersaadet'e gelirken yolda firar eder. Fesat, Ratıp Efendi ve Mehmet Bey'in kötü davranışlarından, hâkimin de bazı kusur ve kayıtsızlığından ortaya çıkar. Müftünün cünhası¹⁵ da eşit olduğundan ona azil cezası uygulanır ve yerine eski müftünün tayin edilmesine karar verilir. Hacı Mustafa'nın bir sene müddetle Bozcaada'ya, Emin ve Ali'nin bulunarak aynı süre için Sakız Adasına sürgün edilmesine ve bu tarafta bulunan kişilerin memleketlerine iade edilmesi kararlaştırılır (C. ADL, No. 22, Gömlek No. 1326). Adı geçen memurlarla ilgili farklı şikâyetler de söz konusudur. Örneğin Denizli ve ona bağlı kazalarda ulema, fukara, reaya ve beraya arzuhalleriyle belde muhassılı Ratıp Efendi hakkında çeşitli suçlamalarda bulunur. Ratıp Efendi'nin kanuna aykırı davrandığı; hetk-i 'ırz'¹⁶ gibi kötü işler ve irtikâp gerçekleştirdiği; emval-i miriye parasını adi işlerde kullanıp israf ettiği; aşarda kileyi -hububat ölçüsü- alışkanlık haline getirerek yaygınlaştırdığı; her kilede sekizer kıyye miktarı kendisine aldığı; fukaraya zulüm etmesinden başka, asıl vergilere fazlasıyla zam koyduğu gibi şikâyetler söz konusudur. Tüm bunlara ek olarak alınan paralara karşılık verginizden birkaç sene muaf olacaksınız, denilerek kandırıldıklarını söylerler. Yine birkaç akçe maaş vereceğim diyerek dokuz yüz kese akçe dağıtır ve bu

¹⁵ Cünha: "Cezayı gerektiren, kabahatten ağır, cinayetten hafif suç".

¹⁶ Hetk-i 'ırz: "Irza geçme".

akçeleri hemen tahsil eder. Bir ay sonunda iki bin kese akçeye yakın bir dağıtım daha yapar. Ancak köylüler bu akçeleri geri ödemeye güçleri olmadığını ifade ettiklerinde Ratıp Bey kendisine özel otuz kadar asker meydana getirip derebeyi usulünce kuralara/köylere çıkıp her birinde birkaç gün ikamet eder. Ayrıca azaların mühürlerini de zorla alıp istediği gibi mazbata düzenlemiştir, denilerek Devlet-i Aliyye'den, belde muhassılığından azledilmesi beklenir (İ. MVL, No. 22, Gömlek No. 332). Bu şikâyetler, Osmanlı Devleti'nde kimi memurların fesat ve isyan olaylarına kayıtsız davranmak dışında memuriyet görevlerine uygun düşmeyen birçok suç da dâhil oldukları göstermektedir.

Çarşamba ve Perşembe kazalarında gerek yıllık zimmetleri olan vergileri zamanında ödememeleri gerekse Tanzimat Fermanı'nda yer alan vergi maddesinden dolayı bazı mahallerde dedikodu çıkınca vergi ödemeleri gerektiği gibi yapılmamıştır. Vergilerin ödenmemesi durumunda ceza kanunu hükümleri gereğince yakalanıp hapsedilmeleri ve zorlama yoluyla vergilerin tahsil edilmesi ancak durumun olay çıkmadan ve sessizce halledilmesi istenmişti. Çarşamba ve Perşembe kazaları ahalisinin Tanzimat ve emirlere aykırı hareketlerde bulunmaları ihtilale (1841) sebep olur. İhtilalcilerin bir kısmı yakalanırken bir kısmı firar eder. Bolu ve Viranşehir kazaları zaptiye memuru Daver Paşa, on iki kişiyi yakalayıp teslim eder. Ferik, kazalarda toplanan birkaç yüz kişiden şer' ve kanuna uygun davranmalarını ister ancak ahali, onu dinlemeyerek Çarşamba kazası meclisine hücum eder. Bu sırada muhassıl ve meclis azaları firar ederken zaptiye memuru Mehmet Ağa, sandık emini ve zaptiyeden kimseler arasında çatışma yaşanır. Mehmet Ağa'nın hanesinde bulunan silahları ve sair eşyası yağmalandığından Bolu ve Viranşehir'den gerekli miktarda asker gönderilerek olay çıkaranlar ele geçirilir. Ahali ise Çarşamba kazası muhassıl vekili Feyzullah Efendi, kardeşi Mustafa ve İsmail ile Kadioğlu Süleyman'ın onlara angarya yüklediğinden Dersaadet'e durumu anlatmak için toplandıklarını ve merhamet istediklerini bildirir. Olay hakkında Daver Paşa tarafından Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'ye havale edilen kişiler sorgulanarak ifadeleri alınır (İ. MVL, No. 17, Gömlek No. 269).

Uygulamanın ikinci aşaması yani Maadin-i Hümâyün, Diyarbakır, Erzurum, Trabzon gibi yerlerin de Tanzimat kapsamına dâhil edilmesiyle ilk evrede görülen isyan/ihtilal/fesat gibi olaylar yeni yerler ve yeni unsurlarla ortaya çıktığı görülür. Bu manada Maadin-i Hümâyün eyaletine bağlı Gerger, Kahta, Şiro -Şure- ve kazaları --- ve Kuhtan? ahalisi dahi tamamı Kürtlerden oluşan grup isyan ederek

başkaldırmıştır (1841). Biriken vergileri ödemeye muhalefet eden halkın bölgenin dik ve geçilmesi zor olması ile sığınabilecekleri kalelerin varlığına güvenerek direnç gösterdikleri söylenebilir. İsyan karşısında önce yasa ve kurallarla eksiklikler tamamlanmaya çalışılmışsa da daha sonra kuvvet gösterilmesi uygun bulunarak yeterli miktarda Arnavut askeri, Bozok süvarisi ve civar kazalardan asker ile mühürdar kazalara gönderilir. Askerle Gerger kazasına varıldığında mahallerinin sarp olması avantajından faydalanan halk silahlı çatışma başlatır. Ayrıca yol kesici/haydut topluluğundan olan on beş kişi de onlara destek verir. Hatta silahlı muhalefet kendini göstermiş olduğundan mühürdar dahi çatışmaya katılmıştır. Çatışmada Arnavut askerinden yaralananlar olurken beş altı kişi de vefat eder. İsyanlılardan kırk elli kadarı ele geçirilince geri kalanlardan pişman olanlara mühürdar tarafından memleketine gitmelerine izin verilmiştir. Ayrıca bundan sonra zerre kadar uygunsuzlukta bulunmamaları ve üzerlerinde olan devlet malını tamamen ve noksansız ödemeleri söylenir. Mühürdarın kazaların halkına kefil olması üzerine aralarında anlaşma sağlanırken kazalarda nizam içine alınmış olur (İ. DH, No. 45, Gömlek No. 2223).

Kahta kazası da coğrafi yapısı ve şartları zor bir bölgededir. Yöre halkı bu şartlara alışık olduğundan bunu kendi lehine kullanabilmektedir. Ahali kazadaki kaleye girip çatışmaya cesaret ettiğinden mühürdar, mevcudunda olan askeri sevk ile kaleye baskı yapar ve iki kez hücum ederek içeri girmeye gayret eder. Ancak kale epey sarp ve içerisinde olanların harbe yatkın olması sebebiyle başarılı olunamaz. Lakin sonunda kale fethedilir. Artık güvenecekleri bir yer olmadığından ve inat kalmadığından isyan sona erer. Korunmak için kale ve hisara kapanan haydutların af dileyip, aman etmeleri mühürdar tarafından kabul edilir. Burada da can kaybı ve yaralı askerler olmuştur. Sonradan uygunsuzluk etmemek ve üzerlerinde olan emval-i miriyeyi tamamen ödemek üzere kaza ahalisi tahta bağlanırken ayrıca taahhüt senetleri alınır. Şiro kazası ahalisi ise diğer yerlerde yaşanan durumlardan dolayı kuvvet kullanılmasına gerek kalmadan af ve aman diler (İ. DH, No. 45, Gömlek No. 2223).

Gerger ve Kahta kazalarındaki isyanların yanlarındaki kalelere güvenerek meydana geldiği açık olduğundan ikisi de tamamen tahrip edilmiş ve yıkılmıştır. Gerger kalesi içerisinde olan dört tane yaşlılık ve maluliyetten dolayı emekli olan kapıkulu askeri, toplar ile bir tane demir kapı komşu olan Siverek kazasına taşınmış ve gönderilmiştir. Adı geçen kalenin içinde olan haneler de aşağı kasabalara

taşınmış ve iskân ettirilmiştir. Bu kazaların tahta bağıllığı sağlanmış ve tahsilât maddesinde kolaylık sağlamak ve bir tür/çeşit senet meydana getirmek üzere mühürdar görevlendirilmiştir (İ. DH, No. 45, Gömlek No. 2223).

Akçadağ nahiyesi ahalisi de birikmiş olan emval-i miriye'nin ödenmesinde muhalefet ederler. Devlet, yer ve zamandan dolayı güçlü bir müdahalede bulunmaz. Ancak müdahale edilmezse, ahalinin Kürt olması, inatçı ve isyan etmeye yatkın mizaçları nedeniyle alacakların ve vergilerin toplanmasının giderek daha da zorlaşacağı anlaşıldığından halka muhalefette ısrar ederlerse üzerlerine asker gönderileceği uyarısında bulunulur. İstenildiği zaman harekete geçebilmek için de mütesellim Mahmut Ağa'dan yeterli miktarda asker toplaması istenir. Bunun üzerine Mahmut Ağa gerektiğinde istenilen kazalara gönderilmek üzere yeterli miktarda Arnavut askeri, maaşlı başıbozuk süvari ve çevresindeki kazalardan sıradan asker toplar (İ. DH, No. 45, Gömlek No. 2223).

Nahiye vb. yerlerin düz olmayıp taşlık ve dağlık bir yer olması, buralar halkının zor şartları lehine kullanabilmesinden dolayı az miktarda askerle istenilen düzen sağlanamayacağı anlaşıncı işler daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu yüzden Maadin-i Hümayun içerisindeki Gerger, Kahta, Şiro kazalarında meydana gelen fesat ve ihtilal olaylarında olduğu gibi Akçadağ ahalisi için de Aydın müşiri Sait Paşa, İzmir'den hareket eder ve ayrıca Sayda müşiri Selim Paşa da bu olay için görevlendirilerek isyan bastırılır (İ. DH, No. 45, Gömlek No. 2223).

Tanzimat düzenlemelerine dâhil edilen Diyarbakır'da (1845) ahalinin kazançlarının belirlenmesi ve vergilerin bu hususta toplanması için hazırlıklara başlanır. Temettuatın belirlenmesi için vakte ihtiyaç olduğundan, iltimas gösterilerek bu senenin nüfusları yazılıp gelecek sene için gereken işlemler yapılır. Ancak muhalif düşüncelerin varlığıyla birlikte ahali bu istekten vazgeçerek temettuat tahririnin yapılmasını ister. Bu istek uygun olduğundan işlemler başlatılır ancak muhaliflerin kışkırtmasıyla halkın bunda da kararsız kaldığı anlaşıncı durum Meclis-i Vâlâ'ya danışılır. Sonuç olarak, bu senenin temettuat hususu durdurularak alacağa sayılma yoluyla emval ve verginin alınması müşir ve defterdara bildirilir. Ayrıca vergilerin toplanmasına engel olan kişilerin sürgün edilmesi, firar edenlerin ise bulunup kendi bölgelerine gönderilmesi hükmü verilir (A.} MKT, No. 24, Gömlek No. 85).

Yine 1846 yılında Diyarbakır'ın Rıdvan kazasında fitne ve fesada sebep olduğu düşünülen sekiz kişi yakalanarak Diyarbakır'a gönderilmiştir. Ayrıca Tisyar

ve Garzan kazasındaki problemlerin çözülmeye başlandığından ve çevresinde de artık sıkıntı yaşatacak sorunlar kalmadığından Anadolu Ordu-yı Hümâyun mirlivası Emin Paşa'nın ve beraberinde olan asâkir-i şâhâne¹⁷ ile Diyarbakır'a çağrılması hususu eyalet valisinden talep edilmiş ancak bu talep kabul edilmemiştir (İ. DH, No.130, Gömlek No. 6668). Belgede olayın nedenleri net bir şekilde açıklanmamış dahi olsa bu yıllarda yaşanan vergi isyanları nedeniyle sorunun vergi muhalefeti olabileceğini düşündürür. Yine bu sıralarda Diyarbakır civarında yaşanan vergi muhalefedinin Rıdvan kazasını da etkilemiş olabileceği muhtemeldir.

Tanzimat uygulamalarından dolayı Van ahalisi haklarında olan lütuf ve merhameti bilmeyerek bazı muhalif kişilerin sözlerine uymaktadır denilerek Dersaadet'e haber verilmiştir. Bunun üzerine Van'da olan uygunsuzlukları araştırmak ve nasihatle bulunmak istenilmiş ancak durumun ciddiyetinden dolayı daha sonra bir tabur asker atanmasına ve kaymakamın da kabulüyle herkesi cezbetmek için Erzurum kalesi topçu miralayını Ömer Bey, Erzurum valisi Bahri Paşa ve mühürdarı Dursun Ağa'nın gönderilmesine karar verilmiştir. Van ahalisi, üç Müslüman ve bir reaya kocabaşı aracılığıyla Tanzimat uygulamalarını kabul etmediklerini bildirir ve kendi aralarında seçtikleri Mustafa Bey'in de kaymakamlığa getirilmesini talep ederler. Bu durumun daha geniş alana sirayet edeceği düşünüldüğünden askerlerin kaleye yerleştirilmesi ve fesadın tedbirlerle yatıştırılması hususları Van hanedanından ve asâkir-i nizâmiyye¹⁸ süvari binbaşlarından Tayfur Bey'in yükümlülüğüne verilir. Tayfur Bey ahalinin yanına gönderilir. Mesele daha tutarlı bir şekilde ele alınarak fesadın önü kesilmeye çalışılır. Hatta inat eden kimseler için hemen kuvvet kullanılacağı bildirilir. Ayrıca Erzurum Meclisi azasından ve ulemadan Dursun Efendi, reayadan Abdurrahim paşazade ve dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Mehmet Bey, Van tarafına gönderilir. Yine itaat etmezlerse haklarında kuvvet uygulanması için asâkir-i nizâmiyye ve ferik Bahri Paşa eşliğinde Erzurum'dan ve Kars'tan altı tabur piyade askerleri ile belli miktar top ve en az bin beş yüz neferbaşı yüz on aylıklı süvari askeri de gönderilir. Hatta Van civarında olan Beyazıd sancağına sevki ihtiyaç duyulduğu zaman istihdam etmek üzere Çıldır kazalarından yeterli miktarda başıbozuk piyade askerlerinin mahallerinde hazır bulunmaları sağlanır. Bununla birlikte Behlül Paşa,

¹⁷ Asâkir-i Şâhâne: "Osmanlı ordusu hakkında kullanılan tabir, padişahın askerleri, bütün askerler, ordu".

¹⁸ Asâkir-i Nizâmiyye: "Askerliğinin esas dönemini yapmakta olan askerler".

Van kaymakamlığına tayin edilirken işe yarar düşüncesiyle oğlu da Beyazıd kaymakamlığına getirilir (1845) (İ. MSM, Gömlek No. 49, No. 1231). Bu durum isyan/ihtilal gibi olayların bastırılması için devlet kurumlarında önemli hazırlıklar yapıldığının ayrıca Tanzimat düzenlemelerine engel teşkil edecek her bir olay üzerinde titizlikle durulduğu ve devletin getirmeye çalıştığı yeni düzeni savunma çabalarının göstergesidir.

Bu tür muhalefetlerin çoğu tımar, zeamet ve mukataa sahiplerinden ve yurtluk, ocaklık sahiplerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü karara bağlanmış olan nizam gereğince babalarından ve kardeşlerinden miras yoluyla geçen tımarların taşiriye masrafı ve hâsılatları tamamen taraflarına ödeneceği ve ayrıca hak sahiplerinden olanların dahi belirli şartlara bağlanmış olan hâsılat miktarlarının da yine kendilerine ödeneceği ifade edilmiştir. Ancak bura ahalisinin birçoğu tımar, zeamet, mukataa, yurtluk ve ocaklık sahipleri oldukları, tımarları sayesinde de güç elde ettikleri ve hanedanlıklar kurduklarından, bundan başka geçimleri de olmadığından ileride hallerinin perişan olacaklarını düşünerek ister istemez fesada/bozgunculuğa cesaret ederler. Erzurum'da bulunan tımar sahipleri de bu usulü kabul etmez ve iki yüzden fazla tımarlı, sahip oldukları tımarları terk ederek Van tarafındaki muhalifler gibi Muş ve Çıldır merkezine gelirler. Ancak nizamın aksi şeklinde anlatıldığının farkına varan paşa hemen gereken kişileri çağırarak babalarından ve kardeşlerinden miras kalan tımarların gelecek sene hazinece ödenmek üzere bu senelik emaneten idare olunacağı, taşiriye¹⁹ hâsılatlarının tamamen taraflarına ödeneceği ve hak sahiplerinin tımar hâsılatları dahi belirli şartlarda kendilerine ödeneceğini açıklamıştır. Durumun amaçlarına uyduğundan herkes emin olduğunda, kazancını iyi duruma getirerek bıraktıkları beratları kendilerine verilmesini ve zaptiye hizmetinde çalıştırılmalarını rica etmişlerdir. Bunun üzerine beratları vermeksizin zaptiyelik hizmetinde çalıştırılanların memnun olup olmadıkları gizli ve açık araştırılması istenir. Araştırma sonucu bu kişilerin memnun oldukları anlaşılmıştır. Diğer tarafta hala muhalefet eden kişilerin de teşvik edilerek kendi rızalarıyla azar azar/yavaş yavaş gelip beratlarını teslim edecekleri belli olmuştur. Böylece yeni düzenlemelere karşı oluşabilecek isyan hareketlerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak Van'daki isyan nedeniyle gerek vergi hesabı gerekse dağıtım uygulanamamış ve Beyazıd sancağı ahalisinin

¹⁹ Tâ'sir: "Ürünün onda birini, öşrünü alma".

vergi verdikleri de daha önce kaydedilmemiştir (C. DH, No. 299, Gömlek No. 14948). Öyle görülüyor ki isyan hareketi bastırılmaya çalışılsa da elde edilmek istenen vergiler muhalif hareketler nedeniyle gerçekleşmemiştir.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren birçok yerde olduğu gibi Acara ve Çıldır taraflarında da devlet otoritesi zayıflamış ve bölge de ayan/derebeyi idaresi güçlenmeye başlar. Kör Hüseyin Bey hadisesi olarak bilinen isyan hareketi de ilk olarak 1840 tarihinde gerçekleşir. Bu isyanın nedeni, etkili bir ayan ailesinden olan Selim Paşazadelerle arasındaki iktidar mücadelesidir. Bu bölgenin Rus sınırında olması durumu daha da hassaslaştırdığı için askeri müdahale yapılması kaçınılmazdır. Ancak devlet böylesi etkin bir yerel gücü de kendi yanına çekmek istemektedir. Çünkü Tanzimat'ın bu bölgede uygulanması için öncü çalışmaların yapılması gerekmektedir. Doğu Anadolu'da Kürt isyanlarının varlığı ise bu çalışmaları sekteye uğratmaktadır. İstenilen sonuç elde edilemez ve Kör Hüseyin bölgede yeniden karışıklıklar çıkarınca yakalanarak İstanbul'a gönderilir.

Kör Hüseyin'in ikinci isyanı ise İstanbul'dan Mısır'a kaçması ve (Yılmaz, 2014) Van üzerinden Çıldır'a gelerek 1846 yılında Acara bölgesindeki isyanın baş aktörü olmasıyla başlar. Yine ahaliyi kendisine uydurup *zararlı kimseleri* etrafında toplayarak fitne/fesat yayar. Livane, Ardanuç ve Ardahan kazalarından geçerek Çıldır eyaletine gelir. Olayın geniş alana yayılması üzerine Dersaadet veya Anadolu Ordu-yı Hümâyün taraflarından iki alay askerin bir an önce gönderilmesi istenir (İ. MSM, No. 82, Gömlek No. 2336). İsyanın bu kadar etkili olması Kör Hüseyin'in gittiği her yerde Tanzimat uygulamalarını kabul etmeyen bir kesimi harekete geçirmesinden kaynaklanır. Bu durum bölge asayışı için de gittikçe tehlikeli olur. Çünkü bölgede karışıklığa neden olması haricinde Lazistan ve Çürüksu kazalarının tahta itaatten çıkabilecekleri düşüncesini dahi oluşturur. Sulh yoluyla çözüm aranmaya çalışılmışsa da sonunda kuvvet kullanılması gerekli görüldüğünden Hüseyin Bey'in gücüne karşılık gerek Trabzon gerekse Erzurum'dan sağlanan yaklaşık sekiz bin kişilik ordu ile Kör Hüseyin ve adamları dağıtılır. Kör Hüseyin firar ederken adamları yargılanmak üzere İstanbul'a gönderilir. Bu sırada Hüseyin Bey de Şavşat'ta yakalanır ve Trabzon'a getirilir. Hüseyin Bey'in alenen ve siyaseten idamı veyahut müebbeden küreğe konulması diğerler kişilerin ise isyandaki etkileri araştırılarak te'dib edilmeleri talep edilir (İ. MSM, No. 87, Gömlek No. 2468). Kör Hüseyin'in ele geçirilmesi ve isyancıların dağıtılmasıyla bölgede sükûnet ve teslimiyet ortamı oluşur ve bölge halkı şer'î ve örfî vergilerini

diğer kazalar gibi ödemeyi taahhüt eder (Yılmaz, 2014). Çıldır ve Acaralar çevresinde toplanan askerler ve yalan/uydurma sözlerle ahalide fesada neden olan bazı kişiler ise Selanik'e sürgün edilirler (A.} MKT. MVL, No. 2, Gömlek No. 74).

Ceza kanunları gereğince her bir suçlu olaydaki etkin rolüne göre cezalandırılır. Ancak incelediğimiz örneklerde ortaya koyulduğu üzere devletin bütünlüğünü bozmak, fitne/fesadın başı olmak, silahlı güç kullanmak gibi eylemlerin dışındaki suçlarda mühürdar ya da bölgeye gönderilen görevli memurların kefil olması koşuluyla ceza uygulaması gerçekleştirilmemiştir. Çünkü amaç halkı cezalandırmak değil devletin en önemli ekonomik kaynağı olan vergilerin düzenli bir şekilde toplanmasını sağlamaktır.

Göynük kazası muhassıllığından Günyüzü kazasında 1841 yılında meydana gelen ihtilalde fitneye cesaret eden altı kişi cünhaları sebebiyle mazbata ile bildirilen irade gereğince Dersaadet'e gönderilerek küreğe konulmuşlardır. Ancak Süleyman, Yusuf, Ahmet, Hüseyin ve Hasan bu meselede haydut kimselerden olmadıklarını ve kendilerinin cezaya layık olmadıklarını söylerler. Fesat ortaya çıktığında kaza da saygın kimseler oldukları bununla birlikte ihtilalin ortadan kaldırılmasına çalışmadıkları ve sessiz kaldıkları da açıktır. Ancak önceden bu tür hareketlere cesaret etmediklerinden bundan böyle kanuna aykırı davranmayacaklarına ve uygunsuzluklara teşebbüs etmeyeceklerine dair kazaca kefil oldukları açıklandı. Bu kimselerinin eş ve evlatlarının çaresiz ve sefil kalmaları nedeniyle affedilmeleri ve cezadan kurtulmaları Göynük Meclisi tarafından da mazbatayla rica edilir. Ancak uygunsuzlukları çok fena olduğundan Ceza Kanûnnâme-i Hümayûn gereğince küreğe konulmasına karar verilir. Ancak yine de af dilerler. Kendilerinde töhmet ve kabahat görüldüğünden bu kişilerin tahliye edilmeleri uygun olmadığı bundan sonra bu tür meselelerde dikkatli olmaları için de uyarı ve azarlanmaları -tevhîh- mahalle meclisine bildirilir (C. ZB, No. 71, Gömlek No. 3507; BEOAYN. d... 370).

Kimi olaylara resmî gazetede yer verilerek Anadolu topraklarında yaşananlar halka aktarılmaktadır. Alaşehir'de yaşanan ihtilale de Takvîm-i Vekayî'de değinilerek mesele kamuya açıklanmıştır. Alaşehir kazasında meydana gelen ihtilalden dolayı Dersaadet'e çağrılan Alaşehir naibi Abdurrahman Zeki Efendi, muhassıl Mehmet İzzet Bey, zaptiye memuru Himmet Ağa, meclis azası gibi memleketin ileri gelenleri, muhtar ve ahaliden belirli kişiler ile ulemadan Tatarzade Mehmet Efendi, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye çağrılarak

sorgulanmışlardır. Tanzimat'a aykırı davranışlarda bulunma, ahali tarafından seçilmeleri gerekirken usulsüzlük yaparak memuriyete dâhil olma ve azadan Abdullah Hilmi Efendi'nin ihracıyla meclise kendi taraftarlarını alarak kazayı istedikleri gibi yönetme arzusu onları töhmete düşürmüştür. Halkın söylediğine göre muhassıl zimmetinin de incelenmesi gerekmektedir. Keza zimmetlerinde bir şey meydana gelirse hüküm daha farklı olacaktır. Buna göre, naibin, Aydın Güzelhisar'a muhassılın, Bursa'ya ve Himmet Ağa'nın muhasebede bir ilişkisi olmadığından bir sene müddetle Manisa'ya sürgün edilmesine karar verilmiştir. Muhassıllık işlerinin yeniden düzene koyulabilmesi için Dîvân-ı Hümayun hocalarından olan Kudsi Efendi tayin edilmiştir (Takvîm-i Vekayi, 18 M 1257). İhtilalin yolsuzluk, usulsüzlük ve Tanzimat'a aykırı hareketlerden kaynaklandığı anlatılmakla birlikte ihtilalin ne şekilde ve nasıl bastırıldığı hakkında bilgi bulunamamıştır.

Tanzimat uygulamalarında bütünlük sağlayabilmek için idari, mülki ve benzeri yeni düzenlemeler birlikte uygulamaya konulmaya çalışılır. Örneğin sancakların bölüm bölüm birleştirilip müşirlikle yönetilmesi, güvenliğin sağlanması için sancaklara, ferik ve mirliya rütbesinde yöneticilerin atanması, mali işlerin merkezden atanan muhassıllar tarafından yürütülmesi gibi düzenlemeler yapılır (Çadircı, 2017). Ancak idari yönetimdeki bu değişiklik kimi yerlerde kabul görmez.

Kayseri kazasına bağlı Kermir karyesi Rum reayası ahalisinden birkaç kişi belde işlerinde tecrübeli olduklarını ve öteden beri karyedeki işleri kendilerinin yaptıklarını söyleyerek gönderilen idarecileri kabul etmezler. Bu suretle nifak ve fesat oluşturduklarından bu kimselerin engellenmesi için 1844'te Kayseri Meclisi'ne mektup yazılır (A.} DVN, No. 4, Gömlek No. 75). Bu olayda Tanzimat'ın bazı uygulamalarının kabul görmediği ve kurulu olan düzenin devam etmesi için menfaatleri zedelenen kimselerin fesat çıkardığı görülmektedir.

Trabzon valisine, Tanzimat'ın Trabzon eyaletinde uygulanmaya geçirilmesi için kararlaştırılan zamana kadar ahali içinde kargaşalık ve fesat çıkarmaya cüret edilmemesi için, diğer yerlerde olduğu gibi işlere zarar getirilmemesi ve Tanzimat'ın layığıyla uygulanmasına kadar sürgün ve terbiye etmenin gerekliliği bildirildi. Yine eyalet içerisindeki meseleden sonra memuriyetten uzaklaştırılma ve tabiiyetten geçici olarak izin verilmesi Meclis-i Vâlâ-yı Umûmî'de uygun bulunur

(A.} MKT. MVL, No. 7, Gömlek No. 85). Trabzon valisine yapılan bu uyarı ile önceden olabilecek olayların önüne geçilmeye çalışıldığı açıkça ortadadır.

1840 tarihli düzenlemede muhassılların görevlerini nasıl yapacaklarına dair talimatnameler düzenlendi. Ayrıca din ve ırk ayrımı yapılmaksızın her sınıfı temsil eden temsilcilerin bulunduğu meclisler sancak merkezi, kaza ve köylerde kurulacaktı. Merkezden tayin olunan valiler ve muhassıllar aracılığıyla merkez-taşra arasındaki ilişki kuvvetlendirilecekti. Ancak yukarıda da örneklendirildiği üzere muhassılların vergileri zamanında ve düzenli toplayamaması nedeniyle 1842’de iltizam usulüne geri dönüldü. Yine de idari alanda kurulan teşkilat zaman zaman yapılan düzenlemelerle birlikte devam etti. 1849 yılında yeni bir idari teşkilat talimatı çıkarıldı ve idari teşkilattaki tüm görevlilerin görevleri açıklandı. Valilerin keyfi ve kanunsuz uygulamalarını engellemek ve vergi hususunda adaleti sağlayarak halkın zor duruma düşürülmesini engellemek için eyalet merkezi, sancak ve kazalarda meclisler oluşturuldu. Ancak bu yeni düzenlemeler devlet ricali ve memurlar arasında dahi bir görüş birliği sağlanamadığından halka benimsetilmesinde de büyük güçlükler yaşandı (Keleş, 2019). Görüldüğü üzere Tanzimat uygulamaları hayata geçirilirken yeterli donanımına sahip yönetici kadrosu kurulamamış ve memurların, devletin ileri gelenlerinin dahi yeni uygulamalara bakış açısı çoğu zaman olumlu olmamıştır. Elbette ki bu durum halkta kendini ayaklanma olarak göstermiştir. Açıkçası eğer halk olumlu yönde yönlendirilebilmiş olsaydı bu fesat/ihtilal olayları yaşanmaya bilirdi. Ya da kendi çıkarları zedelenen kesim, menfaatleri için halkı kullanmasaydı Tanzimat uygulamaları farklı seyredebilirdi. Sistem merkezde de tam anlamıyla yer bulamayınca halka anlatılıp benimsetilmesi de pek mümkün olmamıştır. Böylece yönetimdeki bu düzensizlik halkta isyan/fesat suçunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca belgelerde sıklıkla kullanılan coğrafi yapının özellikleri -taşlık, dik, soğuk- ve yöre halkının mizacının -inatçı- da isyan gibi suçlar üzerinde etkili olduğu açıkça ortadadır.

Tanzimat döneminde karşılaşılan güçlükler sadece vergi, usulsüzlük ve yolsuzluk gibi hususlarda olmamıştır. Bu döneme kadar siyasi, ekonomik, sosyal ve hukuki yapı İslam anlayışı çerçevesinde şekillendiğinden dolayı bu anlayışın -ki bunların birçoğu hurafedir- dışına çıkmak halk için çokta kolay olmamıştır. Her yeni düzenleme İslam anlayışı ile karşılaştırılmış ve bu anlayışa uygun olmadığı düşüncesi ile kabul görmesi zorlaşmıştır. Bu duruma en iyi örneklerden bir de karantina uygulamasıdır.

Karantina uygulaması Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında İstanbul'da etkili olan ilk kolera salgını sırasında Mustafa Behçet Efendi'nin önerisiyle Karadeniz'den gelen gemilerde uygulandı. Karantinanın caiz olmadığı yönünde çıkan söylentiler sebebi ile halk arasında hoşnutsuzluk oldu. Ayrıca uygulama arasında eşya ve mekânların dezenfekte edilmesi, ölülerin muayene edilerek ve kireçlenerek gömülmelerine ilişkin hususlarla ilgili kuralların varlığı, özellikle Müslüman kadınların ölümlerinin muayene edilmeleri gibi hususlar hoş karşılanmayan durumları. Şeriata uygun olmayan -ölenlerin dini vecibeler yerine getirilmeden gömülmesi gibi- uygulamalar nedeniyle ilan edilemeyen karantina devlet ricali ve ulemeden oluşan bir mecliste görüşülerek karantinanın tıbbi ve coğrafi hususları şariat açısından tartışılarak herhangi bir sakınca olmadığı kabul edilerek ülke genelinde karantina teşkilatı kurulmasına karar verildi. Bunu üzerine Şeyhülislam Mekkiade Asım Efendi'den fetva alınıp Takvîm-i Vekayî'de yayınlanarak Osmanlı Devleti'nde karantina usulünün kurulduğu ilan edildi (Yıldırım, 2006). Kurulduğu andan itibaren halk arasında hoşnutsuzluğa neden olan karantina uygulaması Tanzimat döneminde de fesatçıların kaynağı olmaya devam etmiştir.

Karantina uygulamaları başladığı sıralarda Amasya'da kıtlık yaşanıyor. Hububat fiyatlarının yükselmesi nedeniyle yoksullar sıkıntı içindeydi. Bu durum nedeniyle padişah tarafından Amasya'ya bir karantina memuru ile hekimi tayin edilerek Amasya karantina bürosunun kurulması emredilir. Karantina uygulaması yürütülmeye başlanmadan önce kasaba ve köylerde yaşayan halk Amasya'ya gelmediği için buğday, arpa, tuz gibi zaruri ihtiyaçlarda giderilememesine neden oldu. Bu sırada hasta olanları ve vefat edenleri Doktor Paldi incelerken mahrem yerlerine bakmak istemesi halkı rencide eder. Çünkü halk, şeriata göre mahrem yerlere bakmanın haram olduğuna inanıyordu. Ayrıca, Paldi'nin tavrı ve sözleri de olumsuz yönde etki eder. Mesela Paldi'nin halka *“veba meydana gelirse ölümlerinizi kireç ile yakıp sizleri de evlerinize hapseder çeşitli tütsüler verip masraflarını dahi sizden alırım”* şeklinde sözler söylemesi tartışmalara neden olur. Yine Müslüman halkın hassasiyetlerini dikkate almayıp *“Fransız usulü böyledir ve padişahınız bu usulleri sizin üzerinde uygulamama izin verdi”* şeklindeki kışkırtıcı sözleri de halk ile doktor arasında gerginliğin artırır. Böylesi bir kriz yaşanırken doğum sırasında vefat eden bir kadın ile reayadan bir başka kadının da ölüsünü görmek istemesi üzerine olay daha da büyür. Hâlbuki vefat etmiş kadınları, sıhhiye makamlarınca seçilmiş bir kadın muayene edebiliyordu (1840) (İ. MVL, No. 12, Gömlek No.

183). Bunun üzerine bu hususlara uymayan doktor hakkında uygunsuz dedikodular çıkmaya başladı. Beyazıt Camii'nde öğle namazından sonra hocalar cemaatin dağılmamasını ister ve şeriatta karantina uygulamasının olmadığını söyleyerek hekimin ve uygulamanın defedilmesi için dilekçe yazılmasını söylerler. Esnafta dükkânları kapatıp burada toplanmaya başlayınca Reşitzade Hoca Mustafa Efendi'nin kışkırtması ile mollalar ve halk karantinahaneye saldırır. O esnada Paldi ise Rum kilisesine sığınır ancak saldırganlar tarafından burada katledilir (İ. MVL, No. 15, Gömlek No. 231).

Amasya'da karantina hükmünün ihlal edilmesi ve karantina hekiminin öldürülmesi üzerine fesada sebep oldukları söylenen kimseler sorgulanarak Dersaadet'e gönderilir (1841). Ulemadan birkaç kişi ile meclis azalarından kimseler, halktan olduğu şahit olunan Piyaslızade Halim Efendi ile fesat çıkarmaya cesaret eden ve tabibin katili oldukları anlaşılmış olan iki kişi Meclis-i Vâlâ'da birkaç kez sorgulanarak mahkemeleri görülür. Bu durumu fesada döndürmekle suçlananların meydana çıkarılması hususuna da özen gösterilir. Ulemadan bahsi geçen birkaç kişinin bu fesatta etkisi olmadığı ortaya çıkar. Fesat ortaya çıktığında Piyaslızade'nin belinde bıçak olduğu halde toplulukta bulunduğu, Karali ahalisini ihtilal ve fesada dahili için talebesinden Hasan'ı göndermiş olduğu sorgu sırasında ifadelerden anlaşılır. Diğer aza ve kişilerin de toplulukta bulunmaları ve önceden haber aldıkları halde olayın yatıştırılması için çaba göstermemeleri sebebiyle birer gün küçük suç ile suçlanırlar. Hâkim ve müftü ile eski muhassılın meselede etkisi olup olmadığı sabit olamamış ise de meselenin hakikatine vakıf olduklarından eski muhassıl azledilerek Dersaadet'e çağrılır. Yine müftü ve hâkimin, uygunsuzluk meydana geldiğinde kilisede bulunan rahip ve azadan olan Dimitri'nin dahi Dersaadet'te bulunan diğer kişilerle birlikte sorgulanıp yargılanmaları gerekir. Hâkim ve müftünün meselede etkileri olduğu sabit olunca onların da azilleri istenir. Olaydan bir hafta önce Dimitri'nin hanesinde bazı kişilerin toplanması da dikkat çekicidir. Ulema Ahmet Efendi'ye mesele hakkında doğruların ortaya çıkması için sorular sorularak ifadesinin gönderilmesi istenir. Yine ulemadan Reşidzade Mustafa Efendi ve Yahya Efendi için padişah emriyle üç ay süreyle Gelibolu'ya sürgün edilmelerine karar verilir. Ceza müddetleri sona erdikten sonra vilayetlerine dönmeleri uygun bulunur. Amasya hâkimi, müftüsü ve azledilmiş olan muhassıl ise sorgulanmak için Dersaadet'e çağrılırken (İ. MVL, No. 17, Gömlek No. 274) bu

olaya karışmadıkları anlaşılan esnaftan iki kişinin de memleketlerine dönmesine izin verilir (İ. MVL, No. 16, Gömlek No. 253).

1845'te Hicaz'dan dönen hacılar önlem amaçlı Adana dışında karantinaya alınması gerektiği bildirilince Adana karantina doktoru ile mutasarrıfın görevlendirdiği memur, yüz elli askerle birlikte hacıları karşılamaya gider. Ancak hacıların tepkisi ile karşılaşır. Mutasarrıfın, itaat edip karantinada beklerlerse ne ala beklemezlerse istedikleri yere gidebilirler demesiyle iki bin beş yüz kadar hacı, Adana karantinahanesini yağmalar. Mutasarrıfın ihmali ayrıca Demirci müftüsünün de karantina lazım değildir diye fetva vererek halka duyurması hadisenin daha da büyümesine neden olur. Konya'dan bir bölük asker sevk edilir ve mutasarrıfın görevine son verilerek Adana'dan temiz belgesi almadan giden hacıların on beş gün karantinaya alınmaları ayrıca hapsedilmeleri için ilgili vilayetlere emirler gönderilir.

1848 yılında Antep'te salgın haline gelen kolera sebebiyle karantina müdürü koleradan vefat eden bir adamın eşinin karantinaya alınmasını isteyince huzursuzluk baş gösterir. Koleradan kurtulmak için "Kurban Baba" ziyaretine giden Antep'li'ler'e kaymakamın adamları ve karantina gardiyanlarının kadınların da karantinaya alınacağı yönünde tahrik edici sözler söylemesi üzerine halk karantina istasyonuna yürümüş kapıları, camları ve karantina bayrağını kırarak müdürü öldürmek istemişlerdir. Karantina müdürü sipahi tarafından kaçırılarak kurtarılmıştır (Yıldırım, 2006).

Karantina uygulamasının henüz yeni başlaması ve halkın bu konu da yeteri kadar bilgi sahibi olmaması ve şeriata uygun olmadığı düşünceleri gibi nedenlerden dolayı bu uygulama çoğu zaman memurların, tabiplerin kışkırtmaları sonucu fesadın yayılmasına ve halkın ayaklanmasına neden olmuştur. Bazı olaylar hemen yatışırken kimi zaman da askeri müdahalelere ve ölümle sonuçlanan baskınlara neden olmuştur.

Osmanlı Devleti bu konuda özellikle yabancı doktorların kışkırtmalarını önlemek için hekimlerin sınavla seçilmesi gibi tedbirlere başvurmuştur (HR. MKT, No. 5, Gömlek No. 79). Böylece hem Osmanlı toplumu için daha uygun hekimler seçilebilecek hem de kültürel farklılıkların farkına varılması sağlanarak isyanlar/tepkiler önlenmiş olacaktır.

Tanzimat uygulamalarına karşı oluşan muhalefet, çıkarları zedelenen kimselerin halkı kışkırtması sonucu oluşmakta, ayaklanmalar genel itibarıyla

kitleye hitap etmekte ve toplulukların bir araya gelmesi ile gerçekleşmekteydi. Bununla birlikte tek bir kişinin ya da küçük bir topluluğun da huzur bozucu hareketlerde bulunduğu görülmektedir.

1845 yılında Erdek kasabasında oturan Yunanlı Yanko memleket düzenini bozacak hareketlerde bulunmasından dolayı kasabadan uzaklaştırılmıştır. Ancak Yanko burada eskisi gibi ikamet etmeye devam etmek için talepte bulunduğundan araştırılma yapılarak talebi Meclis-i Vâlâ'ya bildirilmiştir. Buna göre Yunanlı Yanko'nun Gelibolu'da oturduğu ve Devlet-i Aliyye'nin reayası olduğu ancak bir ara Yunan himayesine girdiği ve kendini bilmez birtakım kimselere sahte mahzar düzenlediği anlaşılmıştır. Bu yüzden burada ikamet etmesi uygun olmayacağından onun memleketten uzaklaştırılması diğer mahallerde olduğu takdirde ise kasabaya ayak basmaması hususuna dikkat edilmesi istenmiştir (MVL, No. 2, Gömlek No. 11).

Bireysel olarak sorun çıkaran bir başka kişi ise Karahisâr-ı Şarkî Şaphane Madeni Müdürlüğü'nü elde etmek isteyen Hacı Süleyman isimli şahıstır. Şaphane madeni aidatlarının gereğinden fazla alınması ve bu keyfiyetin şaphane reayasında perişanlık yaratması nedeniyle şaphane reayası namına arzuhal yazılarak buraya yeni bir müdür tayin edilmesi istenir. Bu durumdan faydalanan Hacı Süleyman'ın müdür olmak arzusuyla ahaliyi tahrik ederek fesat çıkarmaya çalıştığı Ermeni dilinde yazılmış mektup ile ortaya çıkar. Yapılan araştırmalarda mektubun hile/uydurma olduğu yazılan arzuhallerin dahi onun tahrikiyle yazılmış olduğu anlaşılır. Bu fesatta etkisi olan iki reyanın da nizam ve asayiş bozdukları için te'dib edilmesi gerekliliği meclisçe bildirilir. Ayrıca bu meseleye karışan herkesin, emsallerini korkutmak ve yıldırma için uygun görülen yerlere sürgün edilmesi kararı Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'de onaylanır (Takvîm-i Vekayi, 11 B 1259). Osmanlı Devleti'nde memur olmak için halkı kışkırtmak hile ile arzuhal yazdırmak gibi usulsüzlüklere karışmak memur olmanın hem statü hem de maddi açıdan -rüşvetle mücadeleyle rağmen- önem arz ettiğini göstermektedir.

İhtida ve irtidat meseleleri de Müslüman ve gayrimüslim arasında nifak ve fesat çıkmasına neden olur. 1843 yılındaki irtidat krizi, çatışmanın boyutlarını göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin Ermeni tebaasından olan Avakim önce İslamiyet'i kabul ederek Mehmet ismini alır ancak daha sonra mürtet olmasıyla idam kararı verilir. Bu mesele Avrupa halkına pek çok açık vereceğinden ve söylentilere neden olacağından Mehmet çok kez Meclis-i Vâlâ'ya çağrılarak İslam'ı

kabul ederse tövbesinin kabul edileceği bildirilir. Tövbe etmeyince de idam kararı verilir (HR. SFR.3, No. 5, Gömlek No. 55). İdam cezası İslamiyet'ten dönenlere uygulanan geleneksel bir ceza olmasına rağmen Tanzimat'ın uygulamaya koyduğu yeni özgürlük anlayışına ters düşmesi halk arasında muhalefetin oluşmasına neden olur (Deringil, 2017). Ayrıca beklenildiği gibi bu durumdan -diplomatik kriz- en çok faydalanan Avrupa güçleridir.

Avrupa devletlerinin tepkisine karşılık olarak her din ve milletin meşru kanunlarının uygulanmasında mecbur ve mâzur olduğundan dolayı gereken kararın verildiği bildirilir (HR. SFR.3, No. 5, Gömlek No. 70). Bununla birlikte büyük devletlerle olan münasebet sebebiyle ilişkilerin korunması ve artırılması için mürtet olan Hristiyan'ın katl ve idamının bundan sonra gündeme getirilmemesi de Avrupa devletlerine taahhüt edilir (HR. SFR.3, No. 7, Gömlek No. 51). Bununla birlikte durumun hassaslaşması üzerine irtidat eden kişilerin davalarına mahallinde bakılmaması, katl ve idam edilmeksizin üst makama bildirilmesi ve Dersaadet'e gönderilmesi yönünde emir verilerek (C. DH. No. 157, Gömlek No. 7801; A.} MKT, No. 10, Gömlek No. 61) sorun oluşturacak örneklerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Dini inanışları yaşama hususunda Osmanlı Devleti önemli bir özgürlük alanı sunsa da kimi zaman bu özgürlük istismar edilerek karışıklık çıkarmak için kullanılmıştır. Örneğin İstanbul ve Rum Patriğine bağlı kapı kâhyası Yorgaki'nin oğlu Kirilos'un rahip ayinlerine uygun olmayan hareketleri sebebiyle yedi sene Aynaroz Adası'ndaki Ayapavli manastırına sürgün edilmiştir. Ancak bir süre sonra firar ederek İzmir'e gelmiş ve Frenk mahallesinde ikamet etmiştir. Burada *"bazı millet-i 'ahar ile ihtilal ve ayinlerinin hilaf-ı harekât-ı nâ-marzîyye cesaret"* ettiklerinden Mısır'da Tûr-i Sina manastırına müebbeden manastırbend olarak sürgün edilmiştir (Özdemir, 2018).

Tanzimat uygulamaları gereğince kurulacak olan meclislerde fitne ve fesadın oluşmaması için alınan önlemler fesadın yaygınlığının göstergesi olabilir. Bu hususta alınan kararlar ise; bütün eyalet ve elviyedeki meclislerin düzenlenmesi ve her bir husustaki cezalandırma maddelerinin hile ve fesada karıştırılmayarak bütün işlerin şer'-i şerîf ile kanunlara uygun olarak gerçekleştirilmesi mazbatayla bildirilir. Mazbataların da şüphe ve fesattan eksik olması; şer'î gereği ve yürürlükte olan kanuna uygun; bütün garaz ve karışıklıklardan kurtulmuş; hainlik ve şüpheden uzak, adalete uygun olarak araştırarak sonuçlandırılması gerekliliği ifade edilir.

Yine meclis azalarının mazbataları detaylı bir şekilde incelemesi, olayların kendi usullerine göre uygulanması, sonradan birbirine uymayan/farklı kavramlar ile mazbata takdim edildiğinden önce araştırma yapılması ve bundan sonra takdim olunacak mazbatalara tarih konulması istenir. Onay aşamasındaki mazbatalarda birbirine uymayan ifadeler olursa mazbata hangi meclisten gelirse gelsin meclis azası uygun biçimde uyarılmalı/cezalandırılmalıdır. Bundan böyle bütün meselelerin şüphe ve fesattan kurtulmuş olarak mazbata ile bildirilmesine karar verilir. Ayrıca tüm bu hususlara eksiksiz olarak itina ve dikkat gösterilmesi de emredilir (A.} MKT, No. 10, Gömlek No. 97).

İhtilal/isyan/fesat suçlarının şeriyeye sicillerine de yansıdığı görülmektedir. Çimi kazası ahalisinden olan Mustafa Bey Beyşehir tarafında meydana gelen ihtilal de vergiyi bahane ederek halkı tahrik cüretinde bulunması sebebi ile Konya Meclisi kararı ile Konya’da zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Bir sene sonra terbiye olmuş olduğundan ve merhameten affedilerek tahliye edilmiştir. Bu vaka da önemli olan hususlardan biri sürgün yerinin kazadan eyalet merkezine oluşudur. Bu gibi durumlarda amaç sürgün için güvenliğin daha çok olduğu ve yeniden isyan girişiminde bulunamayacağı bir yerin seçilmesidir (Şahin, 2013; Özdemir, 2018).

Tanzimat’ın uygulandığı yerlerde vali, mütesellim ve voyvoda taraflarında tekkeler, zaviyeler, fakirler ve yoksullar gibi kimselere aylık/maaş, buğday gibi eşya ve erzaklar dağıtılmaktaydı. Bu kimselerin ellerinde senet bulunduğundan diyecek bir şey yoktur ancak kimilerinin senedi yokken “*şu kadar maaşım ve şu kadar eşyam/erzağım vardı Tanzimat sebebi ile kesildi*” diyerek arzuhal takdim etmekte ve kayıt altına alınmadan istekleri verilmektedir. Nizama dikkat edilmeden kendi kendilerine, ihtiyaç sahibi harici kişilere dağıtılarak hazine zarar uğratılmaktadır. Böylesi nizama aykırı davranışlar fesada neden olduğundan bu fesadın önünün kesilmesi gerekmektedir. Bunun için bu tür eşya ve erzakların kimlere dağıtılacağı isim ve şöhretlerinin belli olduğu müfredat defterinin Dersaadet’e gönderilmesi ve elinde senedi olmayanlara ise maliye nazırı tarafından gerekenin yapılması bildirilir (Kaplan, 2011). Bu durum sadece devletin kurumlarında değil toplum içerisinde de yozlaşmanın en iyi örneklerindendir keza yoksulların maaşlarına el uzatmak bu yolla devleti kandırmak toplum açısından olumsuz bir tablodur. Keza çok sık tekrar edilen unsur -inanç- Osmanlı toplumunda büyük çoğunluğu Müslüman olması ve bu durumun dini hiçbir unsurla örtüşmeyeceğidir. Dönemin koşulları mı insanları böylesi bir fesada sevk

etmektedir yoksa insanlar mı her türlü açığı kullanmaya meyillidir? sorusu suçun oluşmasında etkin rolleri gösterecektir. Ancak verilecek cevap suç yaklaşımlarına ve teorilerine -Klasik, Pozitivist, Şikago Okulu, Biyolojik, Psikolojik, Sosyolojik vb. teorilere- göre değerlendirilirse farkı nedenlere bağlanabilir (Akıncı, 2018; Darçın - Darçın, 2017).

Devleti zarara uğratan ve faydacı/çıkarıcı kişileri harekete geçiren diğer hususlar ise, eski cins altın, beyaz akçe, eski paralar/akçeler ve diğerlerinin fiyatlarının arttırılmasıdır. Ayrıca bunların haddinden fazla fiyatta değerinin belirlenmesi ve eksik vezin ile delik, kesik olarak altınların tedavül edilmesi gibi hususlar devleti zarara uğratmaktadır. Bu durum halk içinde uygunsuz bir şey olduğundan vezinleri noksan altınların alınıp verilmemesi, ellerinde olanların ise bunları Darbhâne-i Âmire'ye vermesi istenir. Ancak fırsatçılar ve vurguncular bu durumdan faydalanarak *“...altınların yalnız kenarlarına kat'ı vezene ile delmeğe kana 'at etmeyip biraz eyyâmdan beri alınub verildiği defter üzerinden altın alındığı ma 'lum olmamak için tizab derûnune vaz' ve ilka ile yazılarını bozmayarakdan bazı altınlarını alıp ol sûretke vezanelerine hâlel gelene dek sürmekte ve bu kâr-i mekrûha ictisar ve sülûklerinden nâşi tammü'l-vezene ecnâs altınları şundan bundan düşürdüklerinden bu cihetle ecnâs altının fiyatı gün be-hün terakki ve tezâyid etmekte...”* kar ederken hazine zarar etmektedir (Kaplan, 2011).

1.2.3 Vergi Borcunun Ödenmemesi Suçu

Tanzimat döneminde devlet teşkilatındaki değişim/dönüşüm kendini mali alanda da gösterdi. Vergi tahsilinde iltizam sistemi kaldırılırken, hane veya erkek nüfus üzerinden herkesten aynı ve eşit olarak alınan örfi vergiler yerini mükelleflerin emlak, arazi, hayvanları ve kazançlarına göre farklı miktarlarda ödemekle yükümlü oldukları genel bir vergi sistemine -ancemaatin vergi- geçildi (Şener, 2021). Bu sistemin uygulamaya geçirilebilmesi yani servet ve kazançlara yönelik tahririn yapılabilmesi, vergilerin toplanabilmesi için sancak ve kazalarda mahalli meclislerin kurulmasıyla beraber tüm bölgelere muhassıl denilen maliye memurları atandı. Muhassıllar, vergileri doğrudan doğruya devlet hazinesi için tahsil edecek maaşlı memurlardır.

Vergi ile ilgili düzenlemelerin yapılması konusunda önemli bir konum elde eden mahalli meclislerine ayrıca, vergi uyuşmazlıklarının çözümlenmesi, devlet gelirlerinin toplanarak nakledilmesi, giderlerin karşılanması gibi işlemlerin yapıldığı mal sandıklarında görevli sandık eminlerinin tayini yükümlülüğü de

verildi. Yine bu meclisler aracılığıyla halk temsilcileri mali sorumluluklara ortak edildi.

Böylece Osmanlı Devleti, Batı vergi sisteminin etkisiyle bölgesel ve kişisel ayrıcalıklara son vererek mali yükümlülükleri eşit şekilde dağıttı. Elbette bu sistem de aşama aşama gerçekleştirildi. Öncelikle Anadolu ve Rumeli'nin bazı eyaletlerinde uygulanmaya konularak zamanla yaygınlaştırıldı. Bununla birlikte kentliler bilhassa İstanbul, emlak ve temettü gibi vergilerden muaf tutulurken, diğer ayrıcalıklı bölgelerin -dini vakıflara, komşu bölgelere emek gücü veya silahlı kuvvetlere insan ve hizmet veren bazı köy ve bölgeler- ve kişilerin varlığı da sorun oluşturmaya başladı. Bu nedenle Tanzimat dönemi boyunca, reformların uygulandığı yerler, geleneksel yükümlülüklerin devam ettiği bölgeler ve maktu vergi ödeyen eyaletler olmak üzere üç ayrı vergi düzeni uygulandı. Ayrıca gayrimüslimler ile dini muafiyete sahip kimseler de vergi alanında kişisel açıdan farklılık gösteren gruplardı. Her ne kadar bu grupların muafiyetleri kaldırılmak istense de başarılı da olunamadı.

Sonuç itibarıyla vergilerin tahsilinde gerçekleşen direnmeler sebebiyle bu usul başarısızlığa uğrayınca iltizam sistemine yeniden dönüldü ve 1842 yılında muhassılların görevleri mülki amirlere devredildi. Böylece 1858 Eyalet Nizamnamesinde valilerin yetkileri daha da artmıştı. Her bir alanda yapılan düzenlemeler birbirini etkileyerek ilerleme kaydetmeye devam ederken sonucunda idari alandaki düzenlemeler ile taşra mali idaresinde de defterdarlık düzenine geçildi. Böylece defterdarlar doğrudan Maliye Nezaretine karşı sorumlu oldular. Bu durum mali alanda da merkezileşme çabalarını gösterdi (Şener, 1991; Shaw - Shaw, 2010).

Tüm bu düzenlemelerin sadece Tanzimat dönemi ile sınırlı kalmayıp zaman zaman çıkarılan nizamnameler ve uygulamalar uzun bir süreci kapsadığı görülmektedir. Kimi zaman yeniliklere karşı olan ya da çıkarları zedelenen grupların varlığı başarı oranını düşürürken kimi zaman da Mısır Sorunu gibi askeri-siyasi gelişmeler de mali düzeni etkilemektedir. Tüm bu iniş çıkışlar, belirsiz kalan tutumlar ve sabit bir düzenin kurulamaması kendini vergi alanında yaşanan suçlarda da göstermektedir.

1840 Ceza Kanûnnâmesi'nde vergi vermeme suçuna yer verilerek cezai işlem belirlenir. Buna göre;

“Yeni kanunlar gereğince herkes tabii haklarına eşit olarak malikse de, ancak her şeyden önce şer‘i ve kanuni hükümlere itaatle vazifelidir. Aksi hareket halinde ise sorumlu olurlar. Bunun gibi herkesin mali gücüne göre ve emlakının büyüklük ve küçüklüğü derecesinde vergisini zamanında vermesi üstüne borç olduğundan, bunun aksine bir hareket halinde de, vergi alınmakla kalmayıp, hapsine de hükmedilmelidir” (bölüm 9, madde 1) (Ahmet Lütfi, 1997, 124).

Tanzimat döneminin ilk ceza kanunnamesinde vergi vermeme suçuna yer verilmesi vergi hususunun büyük önem arz ettiğini göstermektedir. Ancak bu dönemde neden vergi verilmediği ile ilgili örnekler incelendiğinde yukarı da bahsedilen sistem değişikliği, bu değişikliğin getirmiş olduğu yeni yükümlülüklerin ahali içerisinde tepki oluşturur. Ancak bu tepkilerin temelinde yeni düzen değil bu düzeni kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışan devlet görevlileri, ağa, ayan gibi kimselerin suiistimalleri yatmaktadır. Netice itibariyle çıkarları zedelenen gruplar halkı etkisi altına alarak devletin mali gücünü önemli ölçüde etkilemişlerdir. Ayrıca Tanzimat öncesi vergi borçlarının da ödenmesi ahali üzerinde ağır bir yük oluşturunca vergi vermeme suçunun işlenmesi ahali için kaçınılmaz olmuştur denilebilir.

Yukarıda bahsedilmiş olan muafiyetlerin kaldırılmaya çalışılması da kimi zaman Anadolu’nun birçok yerinde isyan olarak kendini göstermiştir. Ayrıca sadece muafiyet sahipleri değil onların kışkırtmasıyla kitleler hareketlenmiştir (Giray - Ercan, 2021). Örneğin, Kocaeli sancağına bağlı Karamürsel muhassıllığı kazalarının 1256/1840 yılı için belirlenmiş olan senelik vergilerinin ilan edilmesiyle bazı kişiler bu vergilere karşı çıkar. Ayrıca Yalakâbâd (Yalova) kazası ahalisi içerisinde bir seneden beri alışkanlık haline getirdikleri “*virgü te’diyesine muktedir değiliz*” diyerek köy ahalisini baştan çıkarmaya çalışan kişiler de bulunmaktadır. Fesat çıkarmaya çalışan bu kişiler yedi sekiz kişi olup Müslüman ve reayadandır. Yalakâbâd (Yalova) kazasındaki ihtilal ve bir seneden beri meydana gelen dedikodulardan dolayı devlet hazinesinde haylice akçe ziyan olacaktır. Bu uygunsuzluklar he ne kadar genel dahi olsa olaylar yedi sekiz kişinin baştan çıkarması ve tahrikleri ile başlar. Tanzimat’ın ilanı ile artık herkes mal, emlak, durum ve güçlerine göre vergi verecektir. Ancak evvelki usulden kalan borçlarının da ödenecek olması ahaliye ağır gelmektedir. Bu hususta meclis azalarının dahi hiçbir faydası olmayıp, herhangi bir girişimde bulunmadıklarından dolayı kaymakamla görüşülerek gerçeğin ortaya çıkarılması istenir. Ancak önceden tahsil

edilmiş vergiler ile geriye kalan vergiler kilitli olup vergi maddesine göre meclis azaları ödenmemiş vergileri bilmezlikten geldikleri buna rağmen bu kişilerin kendi çıkarları doğrultusunda aksi yönde hareket ettikleri hatta diğer kazalara dahi dil uzattıkları için olayların büyüdüğü anlaşılr. Bundan dolayı hadiseye neden olan kişiler te'dib edilmedikçe düzen sağlanamayacağından Dersaadet'ten iki bölük süvari nizam-i askerinin gönderilmesi istenir (1841) (C. DH, No. 125, Gömlek No. 6230).

Ma'den-i Hümâyûn'un Çarsancak kazası ahalisi için haklarında layık görülen merhamet ve hakkaniyetin değerini bilmeyerek Tanzimat'ı kabul etmeyip isyan ve eşkıyalığa cüret etmişlerdir, denilmektedir. Ancak meydana gelen fitne ve fesadın (1845) ortadan kaldırılması ve sükûnetin sağlanması ahaliye temin edilir. Ayrıca ittifak kurdukları Palu kazası da af dilemiştir. Fesat çıkaran kişilerin yakalanarak te'dibleri için Diyarbakır valisi tarafına gönderilmesi ve burada birer mahale sürgün edilmeleri, diğerlerine ise tembih lazım geleceği bildirilir. İhtilalin, tamamen alçakça işlerden olduğuna karar kılındığından her haneden altışar kuruş vergi ve ziraat sahiplerinden de onda iki vergi bedeli alınmak üzere çalışmalara başlanması istenir. Bu mesele bu şekilde yoluna girerken, Çarsancak ve Palu kazalarından taahhüt sağlanır. Ayrıca Tanzimat eyalette başlatılarak, kazançlarına göre vergilendirme terk edilirken hane usulüne dönülür. Örneğin Harput kazasının kazançları kaydedilirken buraya bağlı olan yerlerin ise haneleri kaydedilir. Diyarbakır eyaletindeki bazı kazalarının dahi iltizama bağlanmasından dolayı düzenlemelerde birçok kısma ayrılma ve ödeme meydana gelir. Bu durumun önceden önü kestirilememiş olmasıyla birlikte bir usule karar verilerek kararlılık gösterilmesi gerekli görülür. Vali, defterdar, ordu müşiri ve Harput kaymakamı bir araya gelerek bu hususlara ait kararlar görüşölüp gereği bildirilir. Karar, Anadolu Ordu-yı Hümâyûn müşiri ve serasker paşa taraflarından meydana getirilen tezkere ile gönderilir. Ayrıca maliye nezaretine de kayıtlar bildirilerek Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye havale edilmiştir. Bu memurların bir araya gelip eyaletin her mahallinde ve çevresinde *“ahaliye şudur budur diyecek mahal kalmamak üzere ihsan suretle bir şeye karar verilmesi,”* istenir. Ayrıca vergilerin oluşturulması sırasında ahaliden bazı kişilerin te'dib ve terbiye edilmelerine dikkat edilmesi de bildirilir. Ancak vakit kaybetmeksizin yapılması gereken bir araya gelip etraflıca düşünmek ve en uygun kararı süratle bildirerek çalışmalara başlamaktır (A.) MKT, No. 21, Gömlek No. 8). Yeni düzenlemelere verilen tepkiler sebebiyle kimi zaman

aynı bölge için farklı uygulamaların -hane sistemi ile ancemaatin- aynı anda görülmesi sistemdeki belirsizliklerin göstergesi olmakla birlikte bu farklılıklar dahi insanları suça meyilli hale getirmektedir.

1848 yılında Trabzon eyaletine bağlı Rize kazası ahalisinden olup vergi ve aşar hususlarından dolayı kaza ahalisinin kaygılarını ifadeye cesaret eden beş kişinin te'dibi için münasip müddetle birer mahale sürgün edilmesi arz edilmiştir. Ayrıca sorun çıkaran iki kişinin de Trabzon'a beş altı saat uzaklıkta bulunan Görele kazasına bir-iki ay müddetle terbiye edilmek üzere gönderilmesi istenir. Birkaç gün sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin kararı üzerine suçlamalara karşılık bu kişilerin ilk önce yargılanmaları ve lüzumuna göre meclisçe azarlanarak terbiye edilmeleri sonrasında ise sürgün edilmeleri gerektiği bildirilmiştir. Hâlbuki bu gibi meselelere sebep olan kimselerin muhakemeleri gerekse bile ahali ile olmak gerektiğinden kaza ahalisinin görüşmeye çağırılması ancak ahalinin buna uymaması üzerine birkaç söz anlar kişi çağrılarak olay çıkaranların kendilerine söyledikleri hakkında bilgi alınır. İfadelere göre, bu kişiler *“virgünüz çokdur ve a'şar zam olunduğu takdirde dahi cümlesinin te'diyesi müşküldür ve bu sene bundan dolayı bir takım güft ü gû -dedikodu- olunmadığı halde sene-i atide daha ziyade olur”* diyerek ahaliyi koruma suretinde olduklarına dair birtakım sözler sarf ederler. Devlet için bu durum fesattan ibaretken ahali bu sözleri koruma, gözetme olarak düşündüğünden onlardan şikâyetçi olmamaktadır. Bu durum ise, fesatçı olduğu düşünülen kişilerin muhakeme edilmesini güçleştirmektedir. Trabzon eyaletinin maliye ve vesaire işlerinin Tanzimat usullerine göre tam olarak kurulması ve yerine getirilmesi gibi Konya sancağına katılan ve Trabzon'a bağlı bazı kazaların aşarı dahi geçen defa kararlılıkla yönetilmiştir. Fakat Ordu, Gümüşhane ve Karahisar sancakları tarafında aşar ödemeleri kalmıştır. Buraya memur tayini gerçekleştirilerek fesatçılara bakılmaksızın iki ay zarfında aşarın ödenmesi için hemen çalışmalara başlanması kararlaştırılır. Van tarafında bir gün fesat olmaksızın beklenen hususlar gerçekleştirilmiştir. Fesatçıların kendi hallerinde bulunacaklarına dair kefil ve taahhüt olduğundan şimdilik memleketlerine gitmemek üzere şehir içinde gezmelerine ruhsat verilmiştir. Ayrıca merhameten af olunduklarına dair emirname verilmiştir (A.} MKT, No. 135, Gömlek No. 74). Trabzon eyaleti, Tanzimat düzenlemelerine daha sonra dâhil edildiği için diğer bölgeler de yaşanan sıkıntılar uygulama içerisine dâhil edilince burada da kendi göstermiştir.

Tanzimat'ın hemen öncesinde yaşanan Mehmet Ali Paşa isyanı gibi siyasi ve askeri olaylar ile zorlu kış şartları, kuraklık gibi doğa olayları ahalinin zor duruma düşmesine ve vergi vermekte zorluk çekmesine neden olur. Burada durum devlete karşı isyan etmekle doğrudan ilişkili olmayıp maddi şartların vergi verme hususunda etkisini gösterir. Elbette ki Osmanlı Devleti böylesi durumlar da halkını desteklemekte ve birçok alternatif sunarak -vergilerde indirim, erteleme gibi- vergileri ödemelerine teşvik eder.

1254/1838 yılında Mısır tarafında sıkıntılı, çözümü güç meseleler meydana gelir. Bölgeye Ordu-yı Hümâyün tarafından redif askerler ile başıbozuk askerler gönderilirken masrafları halktan vergi olarak toplanır. Masraflar için Çankırı sancağına da vergi yüklenir. 1256/1840 yılında ise kuraklık sebebiyle ürün yetişmemesinden ileri gelen kıtlık ve açlık nedeniyle ahali haylice perişan olur. Yine 1259/1843 ve 1260/1844 yıllarında meydana gelen hayvanların telefı de ziraatın zarar görmesine neden olur. 1261/1845 yılında da ziyadesiyle kıtlık ve pahalılık yaşanır. Ahalinin bir kısmı memleketinden başka yerlere taşınırken bir kısmı ise vatanlarını terk etmek zorunda kalır. Bir kısmı ise erzak bulabilmek için civara dağılır. Tüm bu sebeplerden dolayı vergilerini ödemekte güçlük çeken halk/ahali kendilerine yardım edilmesini isteyince vergilerinde indirim yapılır. Fakat vergilerinde aşırılık olmamasına rağmen bu meblağ da halkın refahını sağlayamaz. Liva ahali yıllardır haylice meblağ borçları biriktiğini ve bunu ödemeye de güçleri olmadığını açıklar. Ve neticesinde bir memur tayiniyle emlak, arazi vesaire gelirlerinin yeniden incelenerek vergiye tabii tutulmaları veyahut borçlarının affı ile senelik vergilerinde indirim sağlanmasını talep ederler (A.) MKT, No. 101, Gömlek No. 90).

Karaburun ahalişi şiddetli bir kış geçirmeleri sebebiyle bağlarının çoğunun yandığını ve mahsul alamadıklarından pek çok borçları olduğuna dair arzuhal takdim ederler. Meclis-i Vâlâ'da kaleme alınan mazbata mühürlenerek maliye nezaretine tezkere ile takdim edilir. Ahali vergilerinde indirim yapılması veyahut yardım edilmesi talebinde bulunmuştur. Meclis-i Vâlâ'ca ahalinin zor durumda olduğu anlaşıldığından bir sene müddet verilmesi hususu nezarete iletilir. Ancak irade çıkana kadar bekleyecekleri ve karar doğrultusunda hareket edecekleri bildirilir (A.) AMD, No. 25, Gömlek No. 73).

Kimi zamanda biriken borçlar ile o yılın vergisinin aynı anda ödenmek zorunda kalınması vergi verme hususunda sorunların yaşanmasına neden

olmaktadır. Çoğu zaman ekonomik sıkıntılar sebebi ile borçlar ödenmek istenmemekte ve ödeme gücümüz yoktur, denilerek isyan derecesine varan olaylara neden olmaktadır.

Tekfurdağı kazası Kumbağı karye ahalisi Tanzimat'tan önce vergi ödemeleri ve saire işlerini halletmek için borç alırlar. Otuz dokuz bin iki yüz otuz sekiz kuruşun 1264/1848 senesinden itibaren iki senede ödenmesi için vergilerine zam yapılarak tahsil edilmesi için Tekfurdağı Meclisi tarafından izin istenince durum Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Ancak düzenlenen mazbata da bu akçe ahalinin borcu olduğundan ödemenin bu şekilde olmaması gerektiği kaldıkça daha fazla birikeceği açıklanır. Ayrıca diğer karye halkının perişanlığı da söz konusu olacağından bu meblağın sadece iki seneye mahsus olmak üzere vergiye eklenerek tahsil edilmesi ve sahiplerine verilmesi hususu mahalline bildirilir (A.} AMD, No. 5, Gömlek No. 17).

Harput eyaletindeki Behesni (Besni) kaymakamlığı nahiyyelerinden Kahta, Kızaz ve Nigankar ahalilerinden geçen 1263/1847 senesinin alacağa sayılmak üzere tahsis edilmiş olan senelik vergilerinden bakaya olan meblağı ödememek için muhalefet etmekte ve direnmektedirler. Kaymakamlığa meclis azasından seçilmiş olan kişiler tayin edilerek nasihat etmeleri sağlanmıştır. Ancak olumlu bir sonuç elde edememekle birlikte mesele civardaki nahiye ve köy aşiretlerini dahi etkisi altına almıştır. Bu yüzden bölgeye asker sevk olunmadıkça bakayanın güzellikle tahsil edilmesi mümkün olmayacağı bildirilir. Buna rağmen yine de oymak başlarına hitaben buyruldu yazılır ancak sonuç alınamaz. Bu sıralarda Anadolu Ordu-yı Hümâyun'undan asâkir-i nizâmiyye tayini uygun olmadığından kazaların çevresinden bin kadar başıbozuk asker tedarikiyle adı geçen nahiyyelere sevk edilmesi için izin istenir. Bu husus Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Bakayayı ödememe konusunda ısrarları nedeniyle cebri kuvvet gösterilmesi gerekeceği anlaşılmıştır. Hazinesin korunması gerektiği ancak cebri kuvvetin uygun olmayacağı ve fayda sağlamayacağı hususuna karar verilir. Bu yüzden hazinesin korunması için noksanların tamamlanması hususları vali tarafından Kızaz Anadolu Ordu-yı Hümâyun müşirine bildirilmesi gerektiği Meclis-i Vâlâ'dan bildirilir (HR. SYS, No. 80, Gömlek No. 16).

Mudanya kazasının 1260/1844, 1261/1845, 1262/1846 ve 1263/1847 seneleri vergisinden tahsil hükmünde olup şundan bundan borçlanarak mal sandığına teslim edilerek borçlardan biri kapatılır. Ancak yirmi beş bin iki yüz yirmi

dört kuruş bakaya birikmiştir. Ahali ve fukara zor duruma/sefaletle düşmüş olduğundan bu meblağın altmış üç senesi vergisine ilave edilerek taksim edilmesi ve tahsiliyle sahiplerine gönderilmesi hususu mahaline gönderilir. Bu meblağın bir senelik olarak kazanın altmış dört senesi vergisine ilave edilerek dağıtılması ve ele geçirilmesi istenir. Sonrasında herkesin vergisi düzenine uygun olarak ve ahalinin durumuna, gücüne göre dağıtılması ve tahsil edilerek bakaya bırakılmamasına dikkat ve özen gösterilmesi valiye bildirilir (İ. DH, No. 173, Gömlek No. 9303).

Vergi vermekte zorluk çeken halk için gerekli tedbirlerin alındığı da görülmektedir. Örneğin 1849 yılında Karesi mutasarrıfı Mehmet Paşa, Meclis-i Vâlâ'ya verdiği yazıda Karesi sancağındaki Balıkesir'in köy ahali ve fukarasının bir müddetten beri vergilerini ödemeye gücü olmadığını ifade eder. Yine ticaretle uğraşan kişilerden kalan faiz ve borç alınan akçelerin vadesi dolduğu halde ödeyemediklerinden borçlarına azar azar zam yapılırken sonradan iki kat verilmesi istendiğini bildirir. Bunun üzerine şer' ve meclis aracılığıyla muhasebelerinin araştırılmasına karar verilir. On, on bir buçuk hesabıyla faizlere zam yapılarak borçları ne miktara ulaşırsa durum ve ticaretlerine göre taksitle ödenmesi için izin istenir. Ahali için ticari kazançlar maddesinin maddi sıkıntı ve eziyet olduğu anlaşılır. Bu sıkıntıdan kurtulmaları için muhasebeleri on bir buçuk hesabıyla ödenmesi kararlaştırılmışsa da bu hesap üzere senelik faizleri yüzde on beş demektir. Ki bu dahi ödenemeyeceğinden Kütahya'da ve daha sonra diğer bazı mahallerde yapıldığı gibi ahaliden borçlu olanların muhasebelerinin şer' aracılığıyla araştırılarak faizlerin yüzde sekiz hesabıyla ödenmesine karar verilir. Taksitlerin de o civardaki koşullara göre yapılması uygun bulunur. Ve bu koşulların Kütahya mutasarrıfına bildirilmesi Meclis-i Vâlâ'dan bildirilir (MVL, No. 81, Gömlek No. 8)

Devlet, maddi zorluk sebebiyle vergi veremeyen kimselere kolaylık sağlayıp vergileri toplamaya çalışırken bir de Tanzimat öncesinde vergi verme hususunda ayrıcalıklı grupların yeni düzene karşı direnip vergi vermek istememeleri gibi sorunlarla karşılaşır. Çıldır kaymakamlığının senelik vergisi hazinece hesaplanmadığından bu çevrede Tanzimat'ın uygulanmaya başlandığı sene yani altmış bir senesinden itibaren vergi, dokuz yük bu kadar kuruşu alacağına saymak suretiyle kayıtlı olan hane hesabınca her bir kaza ve her bir karyeye taksim edilir. Taksim işlemi herkesin durum ve kazançlarına göre yapılarak ödemelerin yapılması istenir. Bu suretle her bir mahal kendine düşen payı öder. Fakat Livane

kazasına bağı sekiz adet karye ve üç yüz kadar haneden ibaret Haye ve Kelaskör tabir olunan bir nahiye ahalisi Tanzimat'tan önce her bir haneye on ikişer kuruştan fazla vergi vermemelerine dair ellerinde bulunan padişah buyruğu gereğince ödeme yapmayı kabul etmezler. Tanzimat gereğince açıklanmış olan vergilerini tamamen veremeyip 1261/1845, 1262/1846 ve 1263/1847 senelerinden otuz iki bin iki yüz bu kadar kuruş borçları kalır. Bu bakayalar tahsil edilemezken çaresi de bulunamaz. Bu nedenle durum vali tarafından Anadolu Ordu-yı Hümâyun müşiri Osman Paşa'ya bildirilir. Uzlaşma için bir nefer yüzbaşı nahiyelere gönderilip tembihte bulunulmuş dahi olsa etkili olunmaz. Nahiyelerin, civardaki Trabzon eyaletine veya Konya sancağı kaymakamlığına katılması meclis mazbatasıyla naip, bir nefer aza ve bir nefer nüfuzlu kimselerce istenir. Eli silah tutan kişiler Tanzimat öncesinde Livane beylerinin yanında çalıştıklarından vergilerden muaf tutulmuşken şimdi herkesle birlikte vergi vermeleri kendilerine ağır gelir. Ayrıca bu kişiler çalışarak kazanmaya ve ziraata meyilleri olmadığından vergilerinde indirim talep ederler. Bu durum muhtemelen diğer mahalleri olumsuz etkileyecektir. Cebri güç kullanılmadıkça düzenlenmiş olan borçlarını ve vergilerini vermeyecekleri açıkça ortada olmasına rağmen ahaliye gerekli olan tembihler için tezkere düzenlenerek naip, aza ve ileri gelenlerden kavasbaşı mahallerine gönderilir. Lakin yine de bir tabur asâkir-i nizâmiyye gönderilmesi talep edilir. Biraz üstlerine varılırsa bu kişilerin hemen düzene konulacağı da söylenir. Fakat bu sıralarda Anadolu Ordu-yı Hümâyun başka meselelerle uğraştığından ve Erzurum'da asâkir-i nizâmiyye bulunmadığından ihtiyaç duyulduğunda zaptiyeye başvurmaları gerekmektedir. Bununla birlikte Trabzon veya Konya eyaletine katılmaları suretiyle idarenin ve ödemelerin kolaylıkla sağlanacağı da dile getirilmiştir (MVL, No. 27, Gömlek No. 35). Erzurum ve Trabzon vali paşalara ve Trabzon kazasına, Çıldır sancağında Livane kazasında vergiden dolayı meydana gelen uygunsuzluğa Çatalı müderrisi Ahmet ile molla Mehmet'in sebep oldukları bildirildiğinden müderris Ahmet'in Samsun ve molla Mehmet'in Trabzon'a sürgün edilmesi kararı, şeyhülislamın açıklamaları gereğince verilmiştir (A.} DVN, No. 66, Gömlek No. 94).

Vergi vermeme suçunun yaşam şartlarının vermiş olduğu zorluklardan kaynaklandığına dair bir başka kanıt ise vergi borçlarına karşılık rehin koyma usulüdür. 1848 yılında Galata Yeni Cami şerifi kayyumbaşısı Kasımzade Mehmet Efendi vergi borcuna karşılık rehin koyduğu hanesini kurtarmak için dilekçe yazar. Evkaf-ı Hümâyun nazırı ile haberleşmeleri üzerine Meclis-i Vâlâ'ya tezkere

gönderilir. Meclis'in cevabından hanesinin üç bin beş yüz kuruş diyeti karşılığında rehine konulduğu ancak bu sırada hanenin yanmış olduğu anlaşılır. Çocuksuz olmasından dolayı terekesi hazineye aittir ve bundan dolayı bu meblağ kendisinden talep edilir. Mehmet Efendi, fakir olduğu için bu meblağı ödeyemeyeceğini söyler. Bunun üzerine padişah hediyesi olarak bir hane inşa etmesi için maliye hazinesine olan borcu affedilir (A.} MKT, No. 127, Gömlek No. 67).

1849 yılında ise Sinop sancağına bağlı Akçakise karyesinden İmamoğlu Hüseyin'in iki yüz on kuruş vergisine bedel karşılığı olarak bir adet kırsağını verir. Sonrasında bu meblağı tedarik ederek göndermiş ise de kırsağını vermediklerinden kırsağının geri alınıp kendisine verilmesini talep eder. Meclis aracılığıyla kırsağın alınması için düzenlemelerin yapılması istenir (A.} MKT, No. 205, Gömlek No. 25).

Vergi dağıtımındaki kimi belirsizlikler ahalinin tepkisine neden olmakta ve vergi vermekle ilgili sıkıntılar oluşmasına neden olmaktadır. Menteşe sancağındaki Sazanos kazasının emlak ve arazisinin yarısı komşusu olan Bodrum kazası ahali tasarrufunda ziraat edilmektedir. Ancak kazanç ve ticaretlerine göre vergi hisseleri paylaştırılırken sorun yaşamaktadırlar. Örneğin; Sazanos kazasının vergisi bir yük otuz dokuz bin kuruş olarak hal/durum ve güçlerinden fazla iken Bodrum kazasının vergisi olan kırk beş bin kuruş güçlerinden noksan bulunmaktadır. Bu yüzden bu durumun açıklanması ve vergilerin araştırılması yahut emlak sahibi olanların kaza vergisinde düzenleme yapılması, şartlara uygun olarak vergilerin pay edilmesi hususu kaza ahali tarafından rica edilir. Mesele Meclis-i Muhasebe'ye havale olduğunda Menteşe sancağı kazaları vergisinin 1264/1848 senesinden itibaren mahalince zamanla düzeltileceği söylenir. Ayrıca Sazanos kazasının eski vergisi olan bir yük on sekiz bin yedi yüz on beş buçuk kuruş üzerine vergileri ağır olan kazalara indirim yapılırken Bodrum kazasına bağlı yerlerin kırk bin iki yüz seksen iki kuruş vergisine beş bin kuruş zamlı kırk beş bin iki yüz seksen iki kuruşa çıkarıldığı ve ödeme yapıldığı açıklanmıştır. Sonrasında mahalinde mazbata ile kaza ahali hane avarızlarına bağlı vergiler alınmak gerektiği de bildirilmiştir. Emlak ve arazisi bulunduğu halde mali gücüne göre şer' aracılığıyla isabet eden vergi hisseleri kaza ahalisine ödenmekle yükümlü olduğu ayrıca sahip olduğu veyahut kiracı olduğu mahalden olan kazanç, ticaret, durum ve güçlerine göre vergisi o mahale ödenmelidir. Vilayeti tarafında olan emlakinden kazanç, ticaret, hal ve gücüne göre verilen vergi de vilayeti tarafına verilmelidir. Sonradan karara

bağlanan kural ve düzenden olan Sazanos kazası altı yüz Müslüman, on dokuz aşiret ve biri reaya toplam altı yüz elli üç hane, küçük ve büyük bin beş yüz altı nüfus olduğu açıklanır. Bodrum kazasının ise elli üç Müslüman, on aşiret, yüz otuz dokuz reaya toplam altı yüz elli iki hane, küçük ve büyük İslam ve reaya bin iki yüz seksen iki nüfus olduğu açıklanır. Kazanın vergileri haneleri hesabıyla hafif ve ağır itibarlarından noksan ve aşar gelir ve giderlerin denk olması için birer miktar fazla olduğu pusula da gösterilmiştir. Vergilerde birinin diğerinden fazlaca olması gibi husus olmadığı zam ya da indirim gibi hususlara gerek olmadığı söylenir. Fakat Bodrum kazası ahalisinden Sazanos kazası toprağında emlak sahibi olanların vergi vermemeleri caiz olmayacağından bunların dahi vergi hisseleri kazada olan kazançlarına göre düzenlenerek pay edilmesi ve dağıtılması bildirilerek fukaraya zulüm meydana getirilmemesi için tezkere hazırlanmıştır (A.} MKT, No. 223, Gömlek No. 61).

Esnafin yaşadığı vergi sorunu ise gümrük ücretlerinin fazla olması ve bu ücretlerin ağırlığını taşıyamamaktan kaynaklanmaktadır. 1850 yılında Manisa kazası ayakkabıcılar esnafı, imalat öncesi ve sonrası *tamga* tabiriyle tekrar tekrar alınan resim uygulamalarından afları için dilekçe sunmuşlardır. Bu yazı meclis-i muhasebeye havale edilir. Burada durum şu şekilde izah edilir: Gümrük olan bir kazada meydana getirilip yine o kaza içinde tüketilen ve gümrük olmayan kazadan başka gümrüğü olmayan kazaya giden eşyadan gümrük alınmamaktadır. Fakat damga basarak kıymetinden kuruşta birer parça damga resmi alınmaktadır. Gümrük olan kazaya giden eşyadan ise gümrük alınacağından damga resmi talep edilmemektedir. Öncelikle asli kısımlarından gümrük resmi alınır. Esnafkar tabir edilen eşyadan da tekrar gümrük resmi alınması ve damga vergilerinin, gümrük vergisi olarak dallara/kollara ayrılan isimle bu gibi şeylerin asli kısımlarına başka damga basılarak kuruşta birer pare resmi meydana getirilmiştir. Böylece düzen gereği ve her yerde aynı sistem uygulandığından vergilerin eskisi gibi tahsil edilmesi gerektiği meclisçe kararlaştırılıp yeni bir düzenleme yapılmayacağı açıklanmış olur (A.} MKT. MHM, No. 24, Gömlek No. 60). Benzer bir mesele Konya Şer'iyeye Sicilinde geçmektedir: 1258/1842 yılında zanaatkârların vergi yükünden dolayı zarar ettiklerini bildirmesi üzerine mahallinde iplik üreten gümrük vergisi alınmayacağı açıkça belirtilmiştir (Şahin, 2013).

Geçim kaynaklarındaki yetersizlik ahalinin vergilerini ödemesinde problem oluşturmakla birlikte Tanzimat uygulamalarının her bir eyalette, kaza da aynı

olmaması da önemli bir sorundur öyle ki hane uygulaması devam eden yerlerde nüfusta yaşanan değişim geri de kalanları etkilemekte ve vergi verme konusunda zor duruma düşürdüğü görülmektedir. 1849 yılında Ankara sancağında Tabanlı kazasındaki Şeyhlü cemaatinden devesi olanlar eskiden beri Ma‘den-i Hümayun‘undan kantarı yüz seksen ve kıyye²⁰ itibar olunan kurşunun her bir kantarını Dersaadet‘e kırkar kuruşa nakletmektedirler. Ancak bu ücretin bin ton olarak taraflarına zulüm olmasından dolayı bundan böyle nakledecekleri kurşunun her bir kıyyesine kırkar paye ücret verilmesi istenmiştir. Ayrıca 1845 yılında kaza ahalisinin çoğu başka yerlere gittiğinden nüfusları azalmıştır. Bu yüzden bahsedilen senenin vergisinden bakayaları olan meblağı ödemeye de güçleri yetmediğinden vergiden affedilmeleri gibi hususlar Şeyhlü cemaatinden üç kişi tarafından arzuhal sunulmuştur. Arzuhal Meclis-i Vâlâ‘ya gönderilir. Burada isteklerin araştırılması ve yazıyla bildirilmesine karar verilir (A.} MKT. NZD, No. 1, Gömlek No. 39).

Kıyas ve nefy defterlerine yansımış meselelere bakıldığında da benzer örneklere rastlanmaktadır. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye‘nin kararı ile Karamürsel ahalisinden olan ve vergi vermemesi üzerine Kastamonu‘ya sürgün edilen Ohannes‘in sürgün süresinin sona ermesiyle bir daha bu tür suçları işlemek şartıyla affedildiği Kastamonu naibine bildirilir (Özdemir, 2018).

Tokat Şer‘iyye Sicilinde geçen mesele ise; Avrupalı tüccarlarından olan Tokatlı zimmî Kazzaz oğlu Kirkor ve Kifork yüz yirmi bin kuruşluk satılacak eşyalar ve satın alınan eşyalar söz konusu olsa da güya alıp-verme de sorun oldu diye hileye başvurarak sözü edilen eşyaları kardeşi Karabet‘e göndermiştir. Mesele ticaret nazırı ve emti‘a gümrüğü eminine havale edilir. Bunun üzerine zimmîlerin muhasebeleri incelemeye alınır. Bunun üzerine Karabet eşyalar ile birlikte Dersaadet‘e çağırılır. Tüm bunlar vergi vermekten kaçınmak içindir (Kaplan, 2011).

Tanzimat dönemi vergi alanında gerçekleştirilen birçok husus tepki ile karşılaşmakla birlikte eşitlikçi tutumuna dair memnuniyet ve teşekkürler de sunulmuştur. 1847 yılından itibaren Trabzon eyaletinde uygulamaya konulan Tanzimat gereğince ödenmesi gereken vergilerin fukara ahalinin durum ve gücüne göre emlak ve arazisine göre düzenleme yapılarak vergi konulması ve buna göre pay edilmesine yönelik uygulamalar Ayvasıl ahalisi tarafından memnuniyetle

²⁰ Kıyye: “okka, dört yüz dirhemlik ağırlık ölçüsü”.

karşılanmıştır. Yine Ayvasıl Meclisi'nce Tanzimat, haklarında nimet bilinerek teşekkürlerini ve memnuniyetlerini bildiren mazbata kaleme almışlardır. Ayrıca gerekli olan verginin de dikkatle uygulanması hususunda taahhüt vermişlerdir (A.} MKT, No. 119, Gömlek No. 65).

Vergi vermeme hususu değerlendirildiğinde her ne kadar bu suça Ceza Kanûnnâmesi'nde yer verilmiş hatta cezai işlem olarak hapis uygun görülmüş dahi olsa Tanzimat dönemi incelendiğinde vergi veremeyen kişilere karşı yaptırım olmadığı açıkça ortadadır. Vergi verme konusunda fesat çıkaran, isyan eden kimseler ya da vergi vermemekte ısrar edenler hariç ceza uygulanmadığı görülür. Çünkü devlette içinde bulunduğu siyasi-ekonomik durumun farkındadır ve vergisini ödeyemeyenlere ceza vermek yerine bu hususta çeşitli çözümler geliştirerek devletin gelir kaynağını korumaya çalışır. Zaten bu hususla ilgili cezai işlem uygulamayı tercih etse nüfusunun büyük kısmının hapsedilmesi gerektiği de açıktır.

Ahali ile ilgili problemlerin yanı sıra devletin kurumları ve memurlarının da yeni düzenlemeleri henüz tam anlamıyla kavrayamamış olmaları sebebiyle yaşanan problemlerde (Çakır, 2001) devletin hoşgörülü olması için önemli etkenlerdendir.

1.2.4 Rüşvet Suçu

Rüşvet (rişvet), *“vazifeli bir kimsenin elindeki imkânları para veya mal karşılığında kötüye kullanması”* demektir (Devellioğlu, 2006). Reşv kökünden türeyen rüşvet *“fıkıhta yetkiyi, görevi veya nüfuzu kötüye kullanarak sağlanan gayri meşru menfaate”* denir. Rüşvet veren kimseye *“râşî”*, rüşvet alan kimseye de *“mürteşî”* denir (Köse, 2008).

Tanzimat dönemi ceza kanunları suçun kanuni, rüşvetle sağlanan menfaat ve çıkar maddi, suç kastının bulunması ise manevi unsuru oluşturmaktadır (Koç, 2017).

Genel olarak rüşvetin sebeplerine bakıldığında, halkın geçim yolu olarak memurluğu tercih etmesi ve memurluk için talebin fazla olmasının etkili olduğu görülmektedir. Ancak yüksek talebe rağmen memurların da işlerinde sürekli çalışma garantisi bulunmamaktadır. Her an işlerinden çıkarılacakları korkusu onları geleceklerini garanti altına almak için rüşvet almaya meylettirmektedir. Bu durum da ticareti, zanaatı, tarımı teşvik etmek ve sermaye sağlamak için sandıklar kurarak iktisadi faaliyetlerin seçkin birer meslek olduğunu ve memurluğun tek geçim kaynağı olmadığı halka göstermek gerekmektedir.

Tanzimat dönemi özelinde bakıldığında ise ferman, insanların can, mal, ırz güvenliğini güvence altına alınmış olmasına rağmen rüşvet hangi gerekçe ile devam etmektedir? bu sorunun cevabı rüşvetin mahiyetini değiştirmesinden kaynaklandığı göstermektedir. Artık daha ziyade hakkını korumak için değil menfaat sağlamak amaçlı rüşvet suçu işlenmektedir. Çünkü hakkını korumak isteyen kişi rüşveti açığa çıkarabilir ancak menfaat için verilen ya da alınan rüşvet bu kişiler arasında saklı kalır. Bu tür rüşvetinde birçok sebebi olabilir ki bunlardan birisi iltizam usulüdür bir diğeri ise rütbe ve memurluk için alınıp verilen akçelerdir. Maaşı belirli bir memurluğu birkaç aylık maaşı peşin ödeyerek satın alan birinin bütün masraflarını çıkardıktan sonra kar elde etmeye çalışması ve bunu da usulsüz bir şekilde gerçekleştirmesi olağandışı değildir (Mumcu, 2005; Karal, 1941).

Tanzimat döneminin hemen öncesinde rüşvetle mücadele başlamış ve II. Mahmut döneminde devlet kurumlarında Batı esaslı yeni düzenlemelere gidilerek memurlar hariciye ve dâhiliye olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Böylece devlet memurluğu -sınav usulü ve maaş- belirli düzene bağlanmıştır. Bu düzende, liyakatsizliğin önüne geçmek için sınav sistemi getirilirken, rüşveti engellemek için de memurlar maaşa bağlanmıştır. Padişah, memurların rüşvet alması dinen ve aklen yasak olan bu usulün artık tamamen ortadan kaldırılmasını, memurların vazifelerini, işleyebilecekleri suçların ve cezaların belirlenip bir ceza kanunnamesi çıkartılmasını emreder. Buna göre, bu kanunnameden sonra hatır ve gönle bakılmaksızın kim rüşvet alır ya da verirse ceza kanuna göre yargılanacaktır (Keleş, 2005; Fulin, 2019). Bu doğrultuda yapılan ilk düzenleme “Tarîk-i İlmîyye’ye Dair Ceza Kanunnamesi”dir (Çadircı, 1982).

Kanunname, rüşvetle mücadele etmek, ilmiye sınıfının içerisinde görev alan memurların yetki ve sorumluluklarını düzeltmek amacı taşıdığından daha çok kadı ve naip atamasına rüşvet karışması durumunda verilecek cezaları, atamalarda dikkat edilecek hususları ve sınavın ne şekilde yapılacağı şeklinde benzer konuları içermektedir. Yine II. Mahmut’un emriyle aynı yıl yürürlüğe konulmuş Ceza Kanunnâmesi’nde, rüşvetle mücadele ve memurların görevini ne şekilde gerçekleştireceklerine yer verilmiştir. Bununla birlikte, memurların görevlerini dürüstçe yapmaları, devlet sırlarını deşifre etmemeleri, rüşvet ile iltimasa itibar etmemeleri ancak suç işlemeleri halinde verilecek cezalara dair hükümler içermektedir (İmamoğlu, 2019). Böylece ilk kez “rüşvet” hükümleri bu kanunlarda yer almıştır.

Ferman'ın ilanından kısa bir süre önce Diyarbakır valisinin *“dürüst olmayı teşvik eden hiçbir şey yok. Adil bir yöneticilik yapmaya kalksam öbür paşaların hepsi karşımda birleşir ve kısa sürede yerimden olurum; rüşvet almasam hiçbir şey satın alamayacak kadar fakirleşirim”* sözleri rüşvete bakış açısı ve rüşvetin yaygınlığı hakkında fikir edinilmesini sağlar (Roderic, 2005). Batılı gözlemci Edinburgh Review 1854 yılında *“bugün herkes kendi çıkarları için didinmektedir. Padişah hizmetinde, İmparatorluğun genel çıkarlarını göz önünde tutacak bir görevliye rastlamak pek güçtür,”* diyerek rüşvetin geldiği noktayı göstermektedir (Fulin, 2019).

1840 Ceza Kanûnu ile eski düzenlemelerdeki belirsizlikler netliğe kavuşturulmak istenmiştir. Ayrıca diğer kanunlarda cezaların suça göre değil rütbeyle göre uygulanacağını açıklanması eşitlik anlayışına uygun olmadığından bu kanunlar beklentileri karşılamamıştır. Oysa 1840 Ceza Kanûnu'nda “eşitlik” ilkesi ile Tanzimat bürokratları yeni bir siyaset dili oluşturabilmiş ve hukukun siyasi ve hegemonik işlevlerini gerçekleştirme şansına sahip olmuşlardır. Böylece bir anda rüşvet anlayışı değişmiş ve artık hediye mahiyetindeki şeyler rüşvete dönüşmüştür. Neticesinde üst düzey bürokratlar rüşvet suçlaması ile azledilerek sanık kürsüsüne çıkarılmışlardır (Kırlı, 2015). Dikkat çeken ilk isimler ise Hüsrev Paşa (İ. MVL, No. 8, Gömlek No. 117), Nafiz Paşa ve Akif Paşa olmuştur. Paşalar, yolsuzluk, rüşvet ve zimmetine para geçirmek gibi suçlamalarla yargılanmışlar ve cezalandırılmışlardır. Yapılan tahkikatlar sonucu birçok iddianın gerçekliği ortaya çıkmakla birlikte bu tür suçlamaların temelinde yatan unsurun siyasi çıkar çatışması olduğu da açıkça ortadadır. Siyasi mücadele, artık hukuk alanında kendini yolsuzluk davaları olarak göstermektedir. Bu hususta dikkat edilmesi gereken durum vali ve eşraf arasındaki nakdi ve ayni hediyelerin modernitenin ve kanunların yasakladığı, toplumsal ahlakın ise kınadığı bu gibi eylemler rüşvet olarak tanımlansa dahi Tanzimat öncesinde hem hukuki hem de toplumsal olarak meşrudur. Bundan dolayıdır ki hediye anlayışı günümüz şartları altında düşünmek anakronistiktir (Kırlı, 2015). Ceza kanunu ve diğer nizami düzenlemeler ile kâğıt üzerinde gerçekleşmiş olan değişimin, “hediye=rüşvet” anlayışının memurlar ve toplum arasında aynı hızla değişmediği açıktır. Keza hediye anlayışı ile ya da çıkar ve menfaatlerin korunması için birçok rüşvet olayında şikâyet söz konusu olmadığı görülmektedir.

Ülke yönetiminde yeni düzenlemeler gerçekleştirildi ve 1 Ocak 1849 yılında *“Bu def‘a sâye-i şevket-vâye-i cenab-ı mülkdaride tertib ve teşkil olunmuş olan eyalet meclislerine verilecek ta‘limat-ı seniyye”* yürürlüğe girdi. Bu yönetmelikle vali, defterdar, kaymakam ve kaza müdürlerinin görevleri yeniden belirlendi (Çadırcı, 2013). Zira rüşvet ve yolsuzluk kendini vergi toplama usulünde de göstermekteydi.

1848 yılında Kırşehir Meclisi’ne birbiri ardına gelen şikâyetler nedeniyle Mehmet Ağa hakkında araştırma yapılır. Araştırma neticesinde Meclis-i Vâlâ’ya gönderilen mazbatada Mehmet Ağa’nın ahaliden zorla yetmiş beş bin kuruştan fazla meblağ aldığı, vergiden fazlasını alarak zimmetine hayli akçe geçirdiği, rüşvet aldığı ve uygunsuz hareketlerde bulunduğu bildirilir. Mehmet Ağa’nın Meclis-i Vâlâ’ya çağrılmasıyla beraber Konya Meclisi’nde muhasebesinin yapılması ve bundan böyle memleket işlerinde müdahalede bulunmaması için gerekenin yapılması istenir (A.} MKT, No. 156, Gömlek No. 34).

Kargı kazası müdürü şeyhzade İsmail Ağa’nın memuriyetinden memnun olduğuna dair kaza ahalisi ve reayası tarafından arzuhal yazılır. Ancak İsmail Ağa’nın çeşitli uygunsuz davranışlarda bulunduğu, çorak haneler vergisini düşürmesinden dolayı üç bin beş yüz kuruş kadar rüşvet alması şikâyet edilir. Onun azledilip yerine Bekir Ağazade Salih Efendi’nin tayin edilmesi için bu mesele Meclis-i Vâlâ’ya havale edilir. Bunun üzerine Ankara valisinden müdürün hem lehine hem de aleyhine mazbata ve dilekçe yazılmasına sebep nedir? araştırılması ve yine yerine tayin edilmek istenen Salih Efendi hakkında da ayrıntılı açıklama yapılması istenir (1850) (A.} MKT. UM, No. 19, Gömlek No. 65).

Çıldır sancağı kaymakamı Paşa’nın, Livan kazası müftüsü ve biraderi Ahmet Efendi’yle birlikte Çıldır’da eşe dosta müdürlük vaat ederek rüşvet aldığı ve aşarı alenen açık arttırma yaptırmayıp bazılarını kendi yardımcılara bazılarını da fazla fiyatla talebelerine verdiği bildirilir. Ayrıca ekmekçi -habbaz-, kasap, bakkal ve buna benzer esnafla birlikte fukara ahaliye zulüm ve türlü eziyetlere cesaret ettiği ayrıntılarıyla yazılarak Çıldır ahalisi tarafından 1851 yılında dilekçe verilir. Padişah meselenin araştırması emreder ve konu Meclis-i Vâlâ’ya havale edilir. Bu kişilerin sürgün edilmeleri uygun bulunsa da öncelikle araştırma yapılması gerektiğinden araştırma sonucunun bildirilmesi istenir (A.} MKT. UM, No. 62, Gömlek No. 26). Tüm bu örnekler müdür, kaymakam, müftü gibi memurların görev ve yetkilerini suiistimal ettiklerinin de göstergesi olabilir.

Rüşvet, askere alım usulünde de kendini gösterir. 1846 yılında yürürlüğe giren ve 1870 yılına kadar yürürlükte kalan Kur'a Kanunnamesi altmış dört madde ve beş bölümden oluşur. Kanunnamenin amacı, önsözünde asker toplama işleminin bir düzen içinde gerçekleştirilmesi olarak belirtilir. Ayrıca ek olarak "...*efrad-ı Müsliminden her kim olursa olsun bi-hasbin-nizam ismine kur'a isabet ettiği surette asker olmaklığa şer'an ve örfen mecbur ve memur bulunacağından Memalik-i Mahrusa-ı İslâmiye'de mütevattın bil-cümle ehl-i İslam'dan esnan-ı askeriye de bulunan kimselerin...*"²¹(Heinzelmann, 209) denilerek askerliğin şer'an ve örfen mecburiyeti vurgulanır.

Askere alım ise yeni belirli kural ve kaidelere bağlanır. Yirmi yaşından yirmi beş yaşına kadar olan erkekler askerlik görevini yerine getirecek kişilerdir. "*Esnan-ı askeriye*" adı verilen askerlik çağında altı kez kur'aya katılma zorunluluğu vardır (madde 2). Asker toplama bölgelerinin sınırlarına ve alınacak olan kişi sayısındaki kotaya dikkat edilmesi şarttır (madde 3-5).

Askerlikten muaf tutulacak belirli bir kesimde söz konusudur. Buna göre, sivil yönetimde, mahkemelerde ve medreselerde görevli olanlar; tarikat şeyhleri (madde 14); camilerde görevli imam, müezzin ve vaizler (madde 15); başarılı olduklarını kanıtlamak sureti ile medrese öğrencileri askerlikten muaf tutulur (madde 17). Hanesini tek başına geçindiren muvazzaf orduda hizmetten muaf sayılır; anne-babası yaşlı olup ailede onlara bakacak on beş ile yetmiş yaş arası diğer bir erkek bulunmuyorsa oğul askerlikten muaf tutulur (madde 18). Bir aile kuran erkeğin aynı köyde yaşayan ve askerlik süresince ailesini geçindirebilecek bir babası, kayınbabası ya da kayınbiraderi yoksa muaf sayılır (madde 20). Ailenin bir erkek evladı askerde ise ve on beş yaşın üzerinde üçüncü bir oğul yoksa ikinci erkek evlat muaf sayılır (madde 21). Bünyesi zayıf, sağlıklı kişiler, bir uzvu eksik olanlar, kronik ya da bulaşıcı hastalığı olanlar askerlikten muafdır (madde 23).

Osmanlı Devleti bu gibi muaf hususlarını belirleyerek sosyal yaşamı koruma ve aile içi maddi-manevi zorlukların yaşanmasının önüne geçmeye çalışır. Ancak zaman zaman bu durum istismar edilerek kimi memurlar tarafından rüşvet almanın bir yolu olur.

²¹ "Büyük tehlikeler karşısında cihadın kişisel bir yükümlülük sayılması bütün mezheplerde ortaktır, yani cihadın önkoşulu, en azından devleti savunma zorunda olmaktır. Fakat askere alma işlemleri barış zamanlarında da uygulanacaktır. Bundan örf kavramının şeriatı desteklemek üzere devreye sokulduğu sonucuna varıyoruz."

1851 yılında Gümüşhane sancağına bağlı Maçka kazasından Hüseyin Efendi'nin üç seneden beri yakınlarından yetmiş seksen kişiyi kur'aya dâhil etmediği, zenginlerden rüşvet alarak fakir ve engelli kişilerle değiştirdiği, bazı kişileri kayıp yahut vefat etmiş olarak bildirdiği meclis azalarının şikâyetiyle ortaya çıkar. İddiaların vali aracılığıyla araştırılması ve bu sırada yerine Mehmet Şevki Efendi'nin tayin edilmesi ve sonucun mazbata ile bildirilmesi istenir (A.) MKT. DV, No. 43, Gömlek No. 16).

Hâlbuki kur'a uygulamasını yapacak kur'a meclisinin kimlerden oluşacağına dair hükümler de vardır. Buna göre kur'ayı uygulayacak grubun başında bir alay emini yahut daha yüksek rütbeli bir subay bulunacak, bir alay imamı, bir liva veya alay kâtibi, tabur kâtibi, bir hekim ve yeni askerleri birliklerine götürmekle görevli bir yüzbaşı veya mülazım veyahut da bir çavuş onlara yardımcı olacaklardı. Askeri yönetimin veya merkezi hükümetin temsilcilerinden oluşan kur'a meclisi, her kazada yerel görevlileri de yanında bulunduracaktı. Bunlar kaza zabiti, kadı ve yörenin ileri gelenlerinden oluşur. Amaç bu meclisin tarafsız olmasını sağlamak ve ayrımcılık ile zulmün önüne geçmektir (Heinzelmann, 2009). Ancak böylesi bir kontrol mekanizmasına rağmen rüşvetin önüne geçilebildiği ya da tamamen ortadan kaldırıldığı söylenemez.

Kur'a Kanunnamesi'ne göre bir kişi kur'aya katılmamak için kur'a meclisinin karşısına çıkmazsa bu kişi/ler kur'aya tabi tutulmadan askere alınır. Böylece kur'aya katılmayıp kur'anın kendisine çıkmama olasılığından mahrum kalarak cezalandırılmış olur (madde 9 ve 11).

Eski kaza müdürü Mustafa Efendi 1851 yılında Hamidiye sancağına bağlı Ağlasun kazası ahalisinden ismine kur'a isabet etmiş olan İbrahim'in yerine kardeşi İsmail'in gönderilmesi için büyük kardeşten bir baş bakar²² rüşvet alır. Yine büyük kardeşin de kur'adan hariç tutulması için altı yüz kuruş alır. Uşak kazasına bağlı Göyük nahiyesi müdürü Ali Ağa'nın da askerlerden birkaç firariyi kaçırdığı ve bir er firariyi de sakladığı ahaliden bazı kişilerin şahadetleriyle araştırılarak ortaya çıkar. Eşme kazasında bulunan firari ve hava değişimi almış kişilerden bazıları kaza müdürü şeyhzade Ahmet Efendi'nin görmezlikten gelip kayıtsız davranmasından dolayı ele geçirilemez. Bu kişilerin bazılarını muhtar Musa, kethüda ile Arapoğlu Mehmet yanında saklarken bazılarını da kaçıırırlar. Eğirdir kazasına bağlı Eğil

²² Bakar: "Sığır, öküz, inek, manda cinsinden hayvan".

karyesi sakinleri ile muvazzaf ve redif firarilerinden iki kişiyi Konya sancağına bağlı Beyşar kazası müdürü Mustafa Ağa çiftliğinde çalıştırır. Müdülden bu adamların gönderilmesi istenilmişse de vermemiş olduğundan nizamı bozan hareketlere sebebiyet vermiş olmalarından benzerlerini korkutacak te'diblerin verilmesi için izin istenir. Ancak kimsenin yargılanmadan cezalandırılması uygun olmayacağından ve her birinin vakalarına -asker saklama ve kaçırma, rüşvet alma- göre cezalandırılması gerekeceğinde bu kişilerin Konya'ya çağrılarak mecliste araştırılması ve mazbata ile sonucun bildirilmesi istenir (A.) MKT. MVL, No. 46, Gömlek No. 11). Kur'a usulünde kur'a isabet eden kişinin yerine başka birinin gitmesi yasal iken bu durum da rüşvet vasıta olarak kullanılması ve sistem haricinde işlem yapılması uygun değildir.

Bu husus konusunda 1846 Kur'a Kanunnamesi'nde, bir kişinin mesleği dolayısıyla veya başka önemli görevler yüzünden askerlik hizmetini yerine getiremediği veya istemediği hallerde, bir bedel karşılığında bu hizmetten affı olanağına da yer verilir (madde 28). Bu dönemde bedel sözcüğüyle birinin yerine geçecek başka kişi kastedilir. 1870 tarihli Kur'a Kanunnamesi'nde bedel-i şahsi ifadesiyle bu anlama kesinlik kazandırılır. Para ödeyerek (bedel-i nakdi ile) askerlik hizmeti o dönemde henüz öngörülmemiştir. Çekilişte saptanan kişi yerine, onun görevini üstlenmeye razı olacak veya buna zorlanacak bir akrabası, kölesi veya herhangi bir sebepten kendine bağımlı biri yoksa o kişi kendi yerine askerlik yapacak birini parayla tutabilir. Bu hizmet karşılığında bedel olarak ödenecek paranın miktarı da anlaşma ile saptanır. Elbette bu maddenin geçerliliği için belirli kurallar söz konusudur. Örneğin; bedel olacak kişiye para ödeyebilmek için arazi, taşınmaz mal varlığı ve tarım ürünleri satılığa çıkarılmamalı; bedel olacak kişinin yirmi beş yaşından büyük ve otuz yaşından küçük olması; bu kişinin herhangi bulaşıcı ve kronik hastalığa sahip olmaması; daha önce muvazzaf birliklerde hizmet etmemiş olması, ancak muvazzaf birliklerde hizmet etmemiş bir redif asker olabilir; son olarak da bu kişinin bedel ödeyecek olanla aynı asker toplama bölgesinden olması gerekir (Heinzelmann, 2009).

Kur'a Kanunnamesi ile asker alım usul ve yöntemleri açıklanırken suiistimalleri önleyecek maddelere de yer verildiği görülür. Buna rağmen kimi fırsatçıların rüşvet için bu kuralları ihlal ettiği görülür. Rüşvet vererek askerlikten kaçma eğiliminin azımsanmayacak ölçüde olduğu söylenebilir. Örneğin, 1848 yılında Alaiye'de askerlik kur'asındaki kişilerden rüşvet alındığı bildirilir. Alaiye

muhasıslı Kaşif Ağa'nın, Ramazan isimli kişiden on iki bin beş yüz kuruş alıp Akseki kazasına müdür tayin etmiş olduğu da yine iddialar arasındadır. Müdürün Ramazan Ağa'nın biraderi olduğu anlaşılır. Bu olaylar olduğu sırada kazada bulunan Şaban Ağa'ya birkaç soru sorulduğunda Kaşif Ağa'ya bir akçe verildiğini ifade etmiş kendisine de para teklif edilmişse de kabul etmediğini söyler (A.} MKT, No. 131, Gömlek No. 112). Tahkikat sonucu askerlik kur'asında rüşvete cüret ettiğinden Şaban hapse atılır. Kâşif Ağa'nın almış olduğu akçelerin hususu bilinmediğinden bu bir vaka mıdır değil midir? araştırılıp kesin bilgi verilmesi Meclis-i Vâlâ'da kararlaştırılır (A.} MKT, No. 129, Gömlek No. 22).

Alaiye müftüsü Hacı Mehmet Emin Efendi ile meclis azasından başkan Ali Efendi'nin 1847 yılındaki kur'ada Bucak Konağı imamı Çalikoğlu Hacı Mehmet'in oğlu ve Karkıcak karyeli Vahap ve Müftüoğlu Hasan'ın biraderi Ahmet ile Mahmut'un, Seydi karyesinde Mehmetoğlu Hüseyin'den rüşvet almış oldukları 1848 yılı kur'ası yapılırken anlaşılmıştır. Bunun üzerine bu meblağlar hemen geri alınıp sahiplerine verilmiştir. Herhangi bir şikâyet olmadığından kimse ceza almamıştır. Alaiye muhasıslı Ferhat Paşa ve serasker paşa tarafından Meclis-i Vâlâ'ya yazı gönderilerek bu hususun muhakeme edilmesi ve cezalandırılması gerektiği için de Konya Meclisi'ne çağrılarak mahkeme edilmeleri talep edilmiştir (A.} MKT, No. 146, Gömlek No. 21).

Arabgir kazası müdürü Kürt Ahmet Ağa kaza ahalisinin ödemesi gereken vergiyi yetmiş seksen bin kuruş zamlı toplamıştır. Ayrıca kur'a zamanı hali vakti yerinde olanların evlatlarını tutup askere göndereceğim diyerek üçer beşer bin kuruş rüşvet alıp bu kişileri salıverdiği ve bu durumu adet edinmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Yine belli miktarda başıbozuk askerler ile yük hayvanlarının ücretlerini noksansız almış ise de kimseye akçe vermemiş ve beygirlerin de otuz beş başını sahiplerine verip küsurunu vermemiş ve sahipleri talep ettiklerinden darp edilerek korkutulmuşlardır. Ayrıca, kaza müftüsü, azadan Hüseyin Efendi, müdür ile gönüllü ve fikri bir olarak fukara halka uygunsuz davranmışlar, türlü zulüm ve yolsuzluğa cesaret etmişlerdir. Müdür hakkında şer'i şerif ve kanun uygulanacak, irtikab - rüşvet alma- ve yolsuzluğu sabit olduğunda Dersaadet'te tevkif edilmesi, zimmet hususu nedeniyle müftü ve azanın da Dersaadet'e gönderilmesi bildirilmiştir (1848) (A.} MKT, No. 133, Gömlek No. 71).

1850 yılında Eğin kazası müdürü Şahin Bey'in de kur'a usulünde rüşvet aldığı Diyarbakır Meclisi'nde görülen muhakemesinde şer'an sabit olur. Kendisi de

uygunsuz davrandığını kabul eder. Bunun üzerine ceza kanunu hükümleri gereğince azledilmesi ve iki sene müddetle Amasya'ya sürgün edilmesi kararı verilerek Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye bildirilir (A.} DVN. MHM, No. 8, Gömlek No. 51).

Kastamonu Meclisi azasından Şirinzade Mehmet 'asakir-i redif-i şahane için asker toplama sırasında üç askerden on iki bin kuruş rüşvet alıp beş yüz bin kuruşu redif Binbaşı Ali Ağa'ya verince Ali Ağa durumu ihbar etmiştir. Mehmet'in böyle şeylerde sabıkası olduğuna dair gelen yazı üzerine durum Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiştir. Rüşvet alıp almadığı meclisçe araştırılırken Mehmet, muhakeme yapıldığı zaman bir gün dahi töhmeti ortaya çıkarsa cezasına razı olacağını bildirmiştir. Bunun üzerine hakikati ortadan kaldırmaması için vaka hakkında bilgisi olanlar Meclis-i Vâlâ'ya çağrılarak araştırma yapılması uygun bulunmuştur (A.} MKT. MVL, No. 20, Gömlek No. 42).

Eğil kazası müdürü kur'a sırasında rüşvet almaya cesaret ettiği sabit olan Şahin Bey'den beş bin kuruş almış olan Anadolu Ordu-yı Hümâyun'da mühendis Binbaşı Salih'in te'dib edilmesi serasker paşa tarafından bildirilmiştir. Salih Bey'in bu davranışı büyük bir suç olduğundan hakkında etkili bir te'dibat verilmesi gerekmektedir. Buna göre, istediği yerde ikamet etmek üzere elinden kılıç ve nişanının alınması, rütbesinin kaldırılması, maaş ve tayinatının kesilmesi suretiyle cezalandırılması Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de tezkere olursa da hüküm için padişah fermanının beklenmesi kararı verilmiştir (1850) (A.} AMD, No. 19, Gömlek No. 43). Devlet kurumlarının bu şekilde vakalarla zayıflatılması, zedelenmesi büyük bir suç olarak görülmüştür. Bu yüzden diğer vakalara nazaran daha ağır cezalar uygun görülmüştür. Olayın askeri birlikler içinde gerçekleşmesi ise cezanın Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî kanunlarına göre verilmesine olanak sağlamıştır. Ancak yine de son söz padişaha aittir.

Alanya nahiye müdürü Mehmet Ağa, kur'a sırasında yapmış olduğu usulsüzlüklerden -rüşvet- dolayı azledilmiştir (1850). Ayrıca kayınları Hüseyin, Mahmut ve Halil de ona yardımcı olmuşlardır. Kur'a sırasında toplam altmış dört bin kuruş akçe aldıkları ayrıca acem şalı, şilte, abani, kuşak, sim bıçak gibi eşya merkep, öküz ve davar gibi hayvanları da rüşvet olarak aldıkları belirlenmiştir (MVL, No. 83, Gömlek No. 24).

Askeri düzenlemeler gereğince nafi'a ve hayriyesi için uygun olan aşiretlerden mesela Harmin aşiretinden uygun olan kişilerden bakaya kalmış olan

bin üç yüz kişiden yüz otuz kişi alınabilecektir. Kaymakam Mehmet Efendi ve eski aşiret müdürü Abdurrahman'ın uygulamayı gerçekleştirmede yavaş davrandıkları ve ayrıca askerlik maddesinden dolayı akçe almaya cesaret ettikleri bildirilmiştir. İstenilen neferlerin ele geçirilmesi ve belirtilen akçenin harcanmış olma ihtimalinden bu durumun gizli ve açık araştırılması bildirilmiştir. Ancak o sıralarda kış mevsiminin şiddeti nedeniyle bu husus araştırılamamıştır. Artık bakayanın oluşturulma zamanı geldiğinden durumun araştırılması Ankara'da bulunan Rıza Paşa'ya, Ankara mutasarrıfı ve Bozok kaymakamı paşalar tarafından bildirilmesi Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'lerinin tezkeresiyle ifade edilmiştir (1845) (C. AS, No. 1, Gömlek No. 1).

1846 tarihli Kur'a Kanunnamesi'nin amacı objektif ve adil bir karar mekanizmasını sağlamaktır. Ancak dini temellere dayalı bir sistem oluşturulduğu için gayrimüslim tebaa fiilen askerlik yükümlülüğünden muaftılar (Heizelmann, 2009). Bu husus eşit ve adil olma durumuna aykırılık teşkil etmektedir.

Ancak bu düzenlemeler dahi askerden kaçmak ya da rüşvet ile askerlerin kaçırılmasına yardım etmeye engel olamamıştır. Belgelerde kur'a girmek için rüşvet verilmesi ve rüşvet alan memurlara verilen cezalar hakkında bilgi edinmekle birlikte rüşvet veren ve kur'adan kaçan kimseler hakkında her zaman net bir bilgi edinmemektedir. Mahkemelerde memurlar hakkında soruşturma başlatılıp azil ve sürgün cezaları verilirken rüşvet veren ahali hakkında sonuçlara her zaman ulaşamamaktadır. İsyan/ihtilal/fesat suçlarında olduğu gibi öncelikli suçlu görünen kişilerin memurlar olduğu algısına neden olabilmektedir. Bu durumun temel nedeni Osmanlı Devleti'nin merkezi yapıya verdiği önem ve merkeziyetçiliği güçlendirme amacı olabilir. Bu duruma göre devlet kurumlarındaki memurlar hak ve adaletin temsilcisidir eğer temsil ettikleri değerleri savunamazlarsa halktan bunu beklemek daha zordur onlar ne kadar adil olursa Anadolu halkı da o denli dürüst ve merkeze bağlı olur.

1840 Ceza Kanûnu'nda rüşvet alan ve rüşvet veren kişiler/suçlular için cezai yaptırım belirlenir:

“Çünkü bütün âlimler, vekiller, vezirler, yüksek rütbeli subaylar ve ricâl ile sair devlet memurları ve askeri fertler, kısacası hangi sınıf ve zümreden olursa olsun, çalışanların hepsi yeterli miktarda maaş ve aylıklarla vazifelendirildiklerinden, artık rüşvet ve benzeri hediyeler almalarına hiçbir mahal kalmamış olmakla, bundan böyle bu çirkin fiile cesaret edilmemelidir” (bölüm 5, madde 1).

“Eğer buna cesaret eden olursa aldığı rüşvet beytü’l-mala teslim edilmek üzere kendisinden alınmalıdır. Rüşvet alan kimse, rütbe ve görev sahibi ise, bundan böyle Devlet-i Aliyye menasib ve memuriyetlerinde kullanılmamak üzere bulunduğu görevden azl ve ihracı, rütbesinden hatt ve tenzil ile iç sene küreğe konulmalıdır” (bölüm 5, madde 2).

“Bu kimse, herhangi bir memuriyetin sahibi değilse onun da hiçbir devlet işinde istihdam olunmamak üzere üç sene müddetle küreğe konulması gerekir” (bölüm 5, madde 3).

“Rüşvet veren kimse hakkında da rüşvet alan kimse hakkındaki ceza ve işlemler aynen tatbik edilir” (bölüm 5, madde 4).

“Rüşvet veren kişi kendi hususi maksadına kavuşmak ümidiyle ve kendi rızasıyla vermeyip, mücerret rüşvet alanın zorlama ve korkutmasıyla vermiş ise bu takdirde mazlum olacağından verdiği şeyin kendisine geri verilmesi gerekir.

Mecbur kalarak verdiği halde bunu vaktinde ilgili yere bildirmemek de bir nevi kabahat olacağından hemen haber vermezse, te’diben bir sene müddet için bulunduğu yerden başka bir yere sürgün edilmelidir” (bölüm 5, madde 5).

“Alınip verilmesi adet halinde gelmiş, resmi ve aleni hediyelerin kabulü de mutlaka padişah iradesiyle belirtilmiş olmalıdır” (bölüm 5, madde 6).

“Düğünlerde ve bazı sebeplerle dostane verilmesi adet haline gelmiş hediyelerin de cins ve miktarı, diğer kanunla belirtilmiş olduğundan fazlasına hiçbir şekilde izin verilmemelidir” (bölüm 5, madde 7) (Ahmet Lütfi, 1997,120-121) hükümleri yer alır.

Tüm bu hükümler rüşvetin önüne geçmek ve devlet otoritesini pekiştirmek içindir. Ancak yine bu dönemde memuriyet en büyük rüşvet kaynağı haline gelir. Haksızlığa uğrayan halk birçok kimseleri şikâyet ederek bu yolsuzlukların ortaya çıkmasını sağlar. 1845 yılında İzmir kaymakamının kavasbaşı, Nuri Bey’in öğrenci olan kardeşi Cemal’den sekiz bin kuruş rüşvet alır. Nuri Bey durumu araştırmaya başlayınca kavasbaşı üç bin kuruşu geri verir ancak beş bin kuruşu vermekte muhalefet edince Nuri Bey kaymakama durumu bildirerek gereğinin yapılmasını talep eder (A.} DVN, No. 10, Gömlek No. 18).

Zaptiye nezaretinden Yenikapı’da memur yarım ağa şöhretli Mustafa, Baron isimli zimmînin berber dükkânına müşterilerin gelmesine vesile olacak şeyler yapacağı ve bunun için kendisinden yüz elli kuruş ve müşterilerinin çoğalmasıyla birlikte ikişer yüz kuruş verilmesi için yazılı bir anlaşma yapmışlardır. Ayrıca memur, Baron’dan bir aylık olarak da yüz altmış kuruş almıştır. Yapılan

araştırma sonucunda zaptiye'nin haksız kazanç elde etme amaçlı rüşvet aldığı ortaya çıktığından emsallerine de ibret olması için bir yıl prangabend olarak gerekli hizmetlerde kullanılması hükmü verilmiştir (1847) (A.} MKT, No. 87, Gömlek No. 74). Bu vaka durumun sadece rüşvet olmadığını esnafı ikinci bir gelir kapısı olarak gördüğünün de kanıtıdır.

1848'de İçel sancağı muhassılı Süleyman Bey tarafından alınan rüşvet ve yolsuzluklara dair defter düzenlenmiş ve gereğinin yapılması için Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiştir (MVL, No. 24, Gömlek No. 33). Buna karşın muhassıl bu iddiaların Ermenek müftüsü Osman Efendi ve onun akrabaları ile taraftarları tarafından yapıldığı ancak durumun iftira olduğu bu kimseler dışında da kendisinden kimsenin şikâyetçi olmadığını dile getirerek iftira suçu nedeniyle müftünün cezalandırılmasını talep etmiştir (MVL, No. 27, Gömlek No. 42). Bu vaka, memurlar arasında çekişme olduğu istenilmeyen kimselerin yerinden edilmeye çalışıldığı belki de kendi yolsuzluklarını daha rahat gerçekleştirebilmek için bu işleyişe engel olan kişilerin yerinden edilmeye çalışıldığını dahi düşündürmektedir.

Konya valisi Hasan Paşa hakkında kaza müdüründen akçe almak, adam dövmek gibi Tanzimat'a aykırı hareketlerde bulunmak, karyelerin halkına zulüm etmek, katl-i nüfus ve gasp gibi hallere cüret ettiği bildirilmiştir. Ayrıca defterdarı Ratıp Efendi'nin de vali gibi uygun olmayan davranışlar da bulunduğu da söylenir. Durumun mahkeme edilmesi ve ispatlanabilecek hususların kesin bilgisi istenmiştir. Bunu üzerine Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda ifade edilen iddialar açıkça ortaya konmuştur. Hasan Paşa'nın Konya'ya geldiğinden itibaren kaza müdürlerinden aldığı akçeler, darp ettiği kişiler, dairesinde hizmet eden memurlar ve tayin ettiği adamlara bazı elviye ile kaza ahalisinden ve aşiret cemaatinden hizmet adıyla aldırılmış olduğu meblağlar vb. uygunsuz işlemler açıkça bildirilmiştir. Ancak vali olarak ne mahalde muhakeme olursa layıkıyla iddiaları ispatlanması için valinin azledilmesine karar verilerek soruşturmaya devam edilir (1848) (MVL, No. 26, Gömlek No. 58). Nüfuzlu kimselerin soruşturma süresince zulüm gören, haksızlığa uğrayan kimseler üzerinde baskı oluşturmaması için açığa alınması eşit yargılanma düşüncesinden kaynaklandığını gösterir.

Tüm bunlarla birlikte memurların kimi zaman ne kadar insafsızca davrandıkları da görülmektedir. 1849'da Yozgatlı Fatma'nın engelli kızına babasından kalan mirasın intikali hususunda ona yardım edeceğini söyleyen eski Yozgat müdürü Hasan Ağa iki yüz kuruş rüşvet alıp daha sonra mirası tahsil

edemediği halde seksen kuruşunu reddedip, yüz yirmi kuruşu geri vermemiştir. Kalan meblağı geri istediklerine ise üzerlerine hırsız ve uygunsuz adamlar musallat ederek ailesinin güvenliğini tehdit etmiştir. Bu durum Ankara valisi Vecihi Paşa'ya bildirilerek gereğinin yapılması talep edilmiştir (A.} MKT, No. 170, Gömlek No. 94). Kanunen hakkı olan mirası alabilmek için bile rüşvet vermek zorunda kalınması ve hakkı için mücadele edildiğinde can güvenliğinin tehdit edilmesi Tanzimat'a aykırı davranışlar dahi olsa varlığını göstermesi kurumlardaki bozulmanın ne denli etkili olduğunu gösterir.

Behesni (Besni) kazasından engelli olan Mehmet Şerif yine aynı kazadan bir kişi ile birbirlerine karşı şikâyetçi olmuşlardır. Davalılar kaza müdürü Çutalzade Osman Bey huzuruna çağırılmıştır. Ancak davaları araştırma yapılmaksızın müdürün başçavuşu Hacı Mustafa, bu kişilerden haksız yere beş yüz elli kuruş rüşvet almıştır. Mehmet Şerif başçavuştan şikâyetçi olarak aldığı meblağın tamamını geri vermesi ve nizama aykırı davranışından dolayı da kanunlara uygun ceza almasını talep etmiştir (1849) (A.} MKT. DV, No. 16, Gömlek No. 80). Yargıda da görülen usulsüzlükler adalet mekanizmasını derinden etkilemekte ve can, mal, ırz güvenliğine dair temin edilen güvenceyi sarsmaktadır.

1848'de Aksaray kazası müdürü Rüstem Ağa'nın uygun olmayan davranışlarından -nizama aykırı davranışlar, fukaraya zulüm ve zorlama- dolayı şikâyet edilmiş ve Nevşehir Meclisi tarafından yapılan araştırmalar ve kaza müdürünün itirafı ile bu uygunsuzluklar açıkça ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte rüşvetin yani akçelerin Şakir Bey aracılığıyla idare edildiği de anlaşılmıştır. Bu şikâyet fukara ahali adına vekil İbrahim tarafından Konya valisine hitaben yapılmıştır (A.} MKT, No. 107, Gömlek No.79).

Paşadağı ve Konya tarafında bulunan Rişvan aşiretinin iskânları için tayin edilen Halim Bey ile Cihanbeğli aşireti reisi Alişan Bey'in aşiretten rüşvet olarak akçe ve hayvanat ve sair eşya aldıkları, Esbkşen ağası İbrahim Ağa'nın da aldığı vergi ve emval-i miriyeyi saklamasından dolayı bu kişilerin muhakeme ve muhasebelerinin yapılması istenir (1850) (A.} MKT. NZD, No. 2, Gömlek No. 79; A.} MKT. NZD, No. 14, Gömlek No. 64). Ayrıca Şevket Bey ve Meclis-i Vâlâ mazbata odası kâtiplerinde Sami Bey, bu kişilerin muhasebe ve vergi durumlarını araştırmak için tayin edilir (A.} MKT. NZD, No. 5, Gömlek No. 21). Bu araştırma için on iki bin beş yüz kuruş harcırah ve beş bin kuruş maaş harcaması yapılmıştır (İ. DH, No. 211, Gömlek No. 12285). Rişvan hanelerinin Konya tarafına iade

olunmamasından dolayı bunlardan rüşvet olarak alınan meblağın da araştırılması ve bunların ayrıntısına dair bilgi istenmiştir (A.} MKT. UM, No. 13, Gömlek No. 47). Sami Bey'in araştırmaları sonucu gönderilen yazı ile Halim Bey ve Alişan Bey'in suçlarının sabit olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Alişan Bey'in aşiret müdürlüğünden azledilmesi, Istabl-ı Âmire müdürlüğü rütbesinin feshedilmesi ve süresiz Tokat'a sürgün edilmesi, Halim Bey'in de rütbe indirimine ve süresiz Sivas'a sürgün edilip sahip olduğu nişanlarının hazineye teslim edilmesine ve onun yerine rikâb-ı hümayun kapıcıbaşından Ali Ağa'nın tayin edilmesine karar verilerek Ankara valisine bildirilmiştir (A.} MKT. NZD, No. 14, Gömlek No. 64; A.} MKT. NZD, No. 14, Gömlek No. 90).

Çemişgezek kazası hanedanından Abdurrahman Bey, eskiden kazanın müdürü iken daha öncekilerin hizmetinde bulunmuş olan Kermiri karyesi ahalisinden Nasuh Efendi, bazı daha düşük mertebeli kimseler ile kendisinden rüşvet olarak on altı bin kuruş almış olduğuna dair dilekçe vermiştir (1850). Yasak olan bu tür hususlara cesaret edenleri mahkemeye verme ve muhakemeleri gerektiğinden meclisçe araştırma yapılarak olayın ortaya çıkarılması gerekmektedir. Ancak akçelerin eksiksiz olarak geri aldıkları hususunda suçlanan kişiler hakkında da te'dibat gerekli olduğundan tarafların şer'i şerif ve meclis aracılığı ile yargılanmaları ve meblağın geri alındığı hususu ile ilgili mazbata hazırlanması istenir (A.} MKT. UM, No. 35, Gömlek No. 23).

Antalya kazası civarında yaşayan Behramoğlu Veli kendi haliyle meşgulken kaza meclis azası Çeribaşoğlu İbrahim Efendi onu darp ederek bin yedi yüz kuruş akçesini rüşvet olarak almıştır. Azanın zorba, halka zulüm eden kişilerden olmasından dolayı bu meblağı talep edemediği beyanıyla meblağın azadan geri alınması için arzuhal yazmıştır. Olay Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmek suretiyle araştırma yapılması için Hamid muhassılına bildirilmiştir (A.} MKT. UM, No. 35, Gömlek No. 19). Veli, Zeytun karyesi sakinlerinden olduğunu ve bundan yedi sene önce kardeşi Mustafa'nın kız kaçırmasından dolayı hapsedildiği ve bir at ile bin yedi yüz kuruşunu almış olduklarını ifade eder. Araştırma gizlice Teke ve Hamid metropolidi Melitos tarafından yapılır. Ancak Veli kimdir, hangi karye ve kazadandır bu olay ne zaman olmuştur bilgilerine ulaşılamadığı bilgisini verir (1850) (MVL, No. 201, Gömlek No. 56).

Antalyalı Çeribaşoğlu Hacı İbrahim Efendi'nin ahali, fukara ve ulemanın canlarını ne şekilde yaktığı, hallerini ne derecelerde perişan ettiği ve çok defa

mallarını alıp gasp ettiği bildirerek üzerlerinde meydana getirdiği zarar ve ziyanın ortadan kaldırılması rica edilir. Ayrıca perişanlıklarını anlatan şer'î ilam ve mahzar Veli, Hasan ve Ömer'in imzalarıyla sunulur (1850) (MVL, No. 97, Gömlek No. 40). Veli isimli kişinin rüşvet olayı ile ilgili olan kişi olup olmadığı kesin olarak bilemesek de Çeribaşioğlu İbrahim'den genel olarak bir memnuniyetsizlik olduğu ortadadır. Buna rağmen rüşvet olayında neden Çeribaşioğlu'nun değil de Veli'nin araştırıldığı ve neden onunla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadığı bilinmemektedir.

İltizam usulünün kaldırılmasıyla birlikte taşradaki voyvoda ve mültezimlerin işleri de son bulur. Artık tahsil işleri muhassıllara ve meclisler aracılığıyla yapılacağından memur ve görevlilerin almış oldukları her türlü resim ve aidat kaldırılır. Bunların ilki tayyârât ve cerâ'im²³'dir. İkincisi valilerin aldığı hazeriyye, seferiye, kudûmiyye, teşrîfiyye, mefrûşât-bahâ, âyâniyye, kapı-harcı ve merkezden gönderilen diğer görevlilere ödenen mübâşiriyye, kaftan-bahâ, menzil-beygiri, kolcu gibi aidatlardır. Memurlar tarafından keyfi bir şekilde alınan bu aidatlar halka zulüm olduğundan merkez tarafından kaldırılır. Üçüncü grup ise, ayan ve diğer görevlilerin hizmetleri ve masrafları karşılığında aldığı aidatlardır. Ayrıca bir memur şehre, kasaba ve köye gittiğinde kendisinin, yanında bulunan diğer görevlilerin ve hayvanların yiyeceğinin halkın üzerine yüklenmesi ya da hizmet karşılığı para istenmesi gibi adetler de halk için zulüm olmaktadır. Bu yüzden tüm bu ücretlerin devlet tarafından karşılanacağı ve kimseden bu gibi hizmetlerden para alınmaması için yeni düzenlemeler yapılır. Tanzimat'ın ilanından hemen sonra bu uygulamalara devam eden görevlilerin azledilip para cezasına çarptırılması ya da hapsedilmesi gibi cezaların uygulanmasına geçilmiştir. Her ne kadar ağır yaptırımlar dahi getirilse eski alışkanlıklara devam edildiği arşivde yer alan mühimme defterlerindeki -1256-1258 yıllarını kapsayan 254 numaralı- azil cezalarından anlaşılmaktadır (İnalcık, 2012).

1845 yılında kaza müdürlerinin halktan çeşitli isimlerle rüşvet aldığı ve bu akçeleri kimi zaman memleket masrafları diyerek vergilere eklenip toplandığı ortaya çıkmıştır. Bu kişilerin hiçbir gerekçe göstermeksizin te'dib edilmeleri ve hangi şartlar altında olursa olsun halkının türlü tecavüzlerden koruyacağına ve asayişin sağlayacağına söz verildiğinden bu usulsüzlüklerin giderilmesi için açık ve

²³ Tayyârât ve cerâ'im: "küçük suçlar için alınan ceza paraları".

gizli araştırma yapılması, gerekli cezalandırmaların hemen gerçekleştirilmesi için emir verilir ve bu hususlar herkese duyurulur (A.} MKT, No. 21, Gömlek No. 48). Ancak önlemlerin çoğu fayda vermez ve zaman zaman aynı tür uyarılar yapılmaya devam eder. Taşra memurlarının terk edilmiş usulleri -rüşvet, cerime- hala devam ettirmeye cüret ettiği haberleri alındığından Meclis-i Vâlâ'da bir mazbata hazırlanarak rüşvet gibi davranışlara cüret edenlerin şiddetli bir şekilde cezalandırılması ve hoşgörü gösterilmemesi tembih edilerek bu meselenin her tarafa yayılmasının bildirilmesi (1850) (A.} AMD, No. 19, Gömlek No. 98) gibi.

Elbistan kazası müftüsü Hacı Ömer ve eski nakibi hafız Ömer ve imam Abdullah efendiler ile sandık emini Hacı Osman Ağa'nın takdim ettikleri arzuhalde Maraş'ın eski valisi Tosun Paşa ile Elbistan kazası müdürü Hacı Mahmut Ağa'nın kudumiye, da'vetiye, mübaşiriye, cerime ve rüşvet namıyla almış oldukları meblağların bir defterde tutulduğu belirtilmektedir. Bu deftere göre meblağın geri alınması istenmektedir. Olayın, Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmesi üzerine durumun öncelikle mahalinde muhakeme edilmesi ve alınan meblağların detaylıca araştırılmasından sonra Meclis-i Vâlâ'ya bildirilmesi istenir (1848) (A.} MKT, No. 139, Gömlek No. 58).

Bu olaydan birkaç ay sonra tüfekçibaşılık hizmetinde bulunan Timur'un ahaliden ceraim ve rüşvet olarak otuz sekiz bin kadar kuruşluk akçe, eşya ve hayvanat aldığı kendisinin itirafı ve şahitlerinde şahadetiyle sabit olmuştur. Alınan rüşvet sahiplerine geri verilmiş olmakla birlikte Timur hakkında araştırma yapılması ve Meclis-i Vâlâ'ya havale kılınması istenmiştir. Timur hakkında araştırma yapılırken Maraş'ın eski valileri Yusuf ve Tosun paşaların görüşlerini bildirmesi istenmiştir (A.} MKT, No. 152, Gömlek No. 38). Bu olayda görüşü sorulan Tosun Paşa ise kısa süre önce rüşvet aldığı iddiasıyla yargılanmıştır.

1849'da Bandırma kazasında yaşayan reaya Erzumanoğlu Agob tüccar dükkânının gece açılıp on beş bin kuruşluk malının çalındığını kaza müdürüne söylemişse de olayın kaydedilmemesi üzerine Agob mal acısıyla bazı münasebetsiz sözler sarf eder. Bu nedenle Erdek kaymakamı Ahmet Kâmil Efendi tarafına gönderilir. Kaymakamın Agob'u hapsederek üç yüz değnek darp ile pranga bedeli olarak dört bin beş yüz kuruş ceza verdiği Hüdavendigar Meclisi'ne arzuhalde ifade eder. Bu durum bir memur gönderilerek araştırıldığında kaymakam ve aza meclisi ile uzlaştıkları, Agob'dan cerime adıyla bir takım akçe aldığı ve zaptiye işlerinde dahi asla özen gösterilmediği anlaşılır. Arz olunan dilekçe nedeniyle memurun

Bursa'ya çağrılarak muhakemesinin yapılması veya bundan böyle bu gibi aykırı hareketlerde bulunmaması kendisine bildirilir. Ayrıca bu kişilerin te'dib ve terbiyesi gerektirecek uygunsuz hareketi olduğu ifadeden ibaret olduğundan azliyle beraber hakkında ceza kanunun uygulanması ve meclisten kimler ile anlaştıysa onların dahi te'dibi gerekeceğinden araştırma üzerine mahkemenin yapılmasıyla suçlama ve kabahatlerine göre terbiye edilmeleri için Bursa Meclisi'ne çağrılırlar. Bu sırada kaymakamın Agob haricinde kişilerden dahi rüşvet aldığı bildirildiğinden bu kişilerin çağrılarak muhakeme ettirilmeleri Meclis-i Vâlâ'da görüşülür (A.} MKT. MVL, No. 16, Gömlek No. 5).

İçil kaymakamı Şakir Bey'in de yine kudumiye namıyla vergilere eklemeye yaparak halktan yüz bin kuruştan fazla akçe topladığı ihbar edilir (1851). Meclis-i Vâlâ'ya havale edilen bu durumun gerçek olup olmadığı, nasıl yapıldığına dair soruların gizli ve açık araştırılması ve mazbata ile Meclis-i Vâlâ'ya bildirilmesi istenir (A.} MKT. UM, No. 74, Gömlek No. 41).

Kastamonu'nun birçok mahallerinden rüşvet alma ve aşar hususunda bazı kademe/rütbelerin uygunsuz davrandıkları haberinin alındığı, bu tür aykırı davranışların yok edilmesi ve tebaanın ezilmemesi için dikkat ve özen gösterilmesi, uygun olmayan durumların ise araştırılıp gereğinin yapılması emri verilir (1849) (A.} MKT, No. 215, Gömlek No. 86).

1849 yılında rüşvetle mücadele de yeni bir usul daha getirildi ki bu usule göre tüm memurlar rüşvet almayacaklarına dair yemin edeceklerdi. İstanbul'da padişah başta olmak üzere bütün yüksek memurlar Kur'an'a el basarak ant içerken taşradaki memurlar da halkın gözü önünde ant içer.

Şer'an ve aklen yasak olan rüşvet ve hediye -erzak, beygir gibi- kabulünün kesinlikle yasaklandığı ve iltizam ile bir işin ehli olmayanlara dair maddeler eyalet, sancak ve kaza meclislerine emirname ile bildirilir. Emirnamelerin kendilerine ulaştığını bu doğrultuda da belirtilen kurallar çerçevesinde memurların tembih edilip yemin ettikleri Anadolu'nun dört bir yanından -Kastamonu, Ayvalık, Karesi, Kastamonu, Ladik, Alaiya, Aydın, Trabzon, Osmancık, Merzifon, Çorum, Bolu- gelen meclis mazbataları ile bildirilir. Yemin usulü ise naip, kaza müdürleri, meclis azaları, hâkim, mal müdürü, ulema, meşâyih (şeyhler) ve memleketin ileri gelen kimselerinin kaza ya da liva da bulunan cami-i şerifte ahalinin huzurunda Kur'an-ı Kerim'e el basarak rüşvet, hediye gibi görevlerine uygun olmayan şeyleri kabul etmeyeceklerine yemin etmeleridir (A.} MKT, No. 122, Gömlek No. 62; A.}

M, No.7, Gömlek No. 96; A.} MKT. UM, No. 11, Gömlek No. 29; A.} MKT. UM, No. 11, Gömlek No. 50; A.} MKT. UM, No. 11, Gömlek No.52; A.} MKT. UM, No. 11, Gömlek No. 57; A.} MKT. UM, No. 11, Gömlek No. 61; A.} MKT. UM, No. 11, Gömlek No. 88; A.} MKT. UM, No. 11, Gömlek No. 92; A.} MKT. UM, No. 12, Gömlek No. 8; A.} MKT. UM, No.16, Gömlek No. 44). Yemin edecek memurlar iki gruba ayrılarak yemin ederler yemin metni²⁴ de bu hususta hazırlanır (Karataş, 2009).

Bu hususlar sadece emirnameler ile değil Takvîm-i Vekayi de yayınlanan ilam ile de açıkça ilan edilir. Rüşvet ve memurlara yaptırımlar bu şekilde ilan edilerek halkın da durumdan haberdar olmaları sağlanır. Ancak bu önlem devletin dini yapıya bağlılığını da gösterir. Osmanlı Devleti'nde memurların görev ve vazifelerini bildiren, yetki alanlarının gerekliliklerini anlatan kanunnamelerin varlığı söz konusu iken bu kanunnamelere uymayan kimselerin engellenmesi dini bir zorunlulukla -Kur'an-ı Kerim üzerine- yemin usulüyle ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bu husus din-devlet ilişkisi bakımından önem arz eder.

Yemin ettirme usulü ile irtikab ve irtişa kapıları kapatılarak memurların nefislerini tehlikeli durumlara karşı korumak için dikkatli olmaları gerektiği ancak sınıfları -memuriyet- ve tabiatlarından/huylarından dolayı ara sıra bazı yerlerde hala rüşvetin bir vasıta olarak kullanıldığı haber alınır. Bu gibi zararlı kişilerin ve icraatlarının önünün kesilmesi için eyalet ve sancaklara emirnameler gönderilerek önlem alınmaya çalışılır (A.} MKT. UM, No. 36, Gömlek No. 11). Keza kimi vakalarda araştırma sırasında rüşvet, zimmet gibi suçları işleyen memurların yemin usulüne uyup yemin etmedikleri görülür (A.} MKT. MV, No. 30, Gömlek No. 89).

²⁴ “Ulemanın yemin metni: Padişahıma ve yüce devletime sadakatten ayrılmayacağıma, her ne şekilde olursa olsun rüşvet almayacağıma, padişahımın alınmasına izin verdiği resmi hediyelerin dışında kalan ve yasak olan hediyeleri almayacağıma, devlet tarafından yapmakla görevlendirildiğim hukuki işlerin icra edilmesi ve yetim malının, kanuni hükümler çerçevesinde özenle muhafaza ederek, bir kuruşunun dahi zayi olmamasına dikkat edeceğime, yürürlükteki veraset vergisinden payıma düşenden fazlasını almayacağıma, kanuna aykırı hareketlere izin vermeyeceğime, devlet malını telef etmeyeceğime ve hiç kimseye ettirmeyeceğime, zorunlu olmadıkça devlet hazinesinden harcama yapmayacağıma, gerekli olmadıkça hatır için memur istihdam etmeyeceğime (yemin ederim). Ulema dışındaki devlet erkanının yemin metni: padişahıma ve yüce devletime sadakatten ayrılmayacağıma, her ne şekilde olursa olsun rüşvet almayacağıma, padişahımın alınmasına izin verdiği resmi hediyelerin dışında kalan ve yasak olan hediyeleri almayacağıma, devlet malını telef etmeyeceğime ve hiç kimseye ettirmeyeceğime, zorunlu olmadıkça hatır için memur istihdam etmeyeceğime (yemin ederim).”

Alınan bir başka önlem ise henüz herhangi bir rüşvet olayı ortaya çıkmadan suçun önlenmeye çalışılmasıdır. Bu nedenle öncelikle şikâyet mekanizmasının iyi işlemesi için düzenlemeler yapılır. Duyduğu, gördüğü şeyleri derhal ihbar etmeyen memurlarında olaydan sorumluluğu tutulacağı ve ortak sayılarak ceza kanunu gereğince cezalandırılacağı tüm memurlara bildirilir. İkinci olarak rüşvet ve ceraim gibi suçların temelinde tebaanın memura işlerini gördürebilmek için rüşvet verdiği bilinir. Bu yüzden bir çobanın dahi arzuhal ile isteğini/derdini ifade edebilmesi ve arzuhalini istediği yere gönderebilmesi için kurumlardaki tüm görevliler uyarılır. Böylece rüşvete yol açan aksaklıklar ortadan kaldırılmaya çalışılır (1850) (A.} MKT. UM, No. 35, Gömlek No. 8).

Bundan sonra 1851 Kanûn-ı Cedîd ve 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu ile rüşvet engellenmeye çalışılmış ve rüşvetin kapsamı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Keza tüm bu düzenlemelere rağmen neden başarılı olunamadığı 1855 yılında hazırlanan bir layiha da iki temel nedene bağlanmıştır. Birincisi şahsi menfaatlerin her şeyin üzerinde tutulması ikincisi ise düzenin aksamadan devam edebilmesi için gerekli şartların yaratılmamasıdır. Ancak burada temel unsur şahsi menfaattir ve bu durumun ortadan kaldırılması şarttır. Ayrıca şimdiye kadar rüşvetle mücadele yeterli olunamaması teorideki eksiklikten değil uygulamadaki eksiklikten kaynaklandığı açıktır. Çünkü cezalar her suçluya mutlak uygulanmamaktadır (Mumcu, 2005) düşüncesi hâkimdi. Bu layihalar doğrultusunda 1855 yılında otuz maddeden oluşan “Rüşvet Hakkında Nizamname” (Karal, 1941; Fulin, 2019) hazırlanarak bir kez daha rüşvetle mücadele için harekete geçilir.

“Nefy ve İtlak Defterleri” incelemelerine bakıldığında rüşvetin memuriyetteki yaygınlığı görülmektedir. Amasya mutasarrıflığına bağlı Osmancık kazası müdürünün ahaliden on altı bin kuruş rüşvet aldığı, emvâl-i miriyeden yirmi bin kuruş zimmetine geçirdiği ve benzer başka uygunsuzlarının olduğu tespit edilmiştir. Tüm bu akçeler müdürden geri alınarak ilgililere teslim edildiği ve müdürün bir sene müddetle Tokat’a sürgün edildiği bilinmektedir (Akıllı, 2006).

İstabl-ı Âmire müdürlüğünden Kastamonu Meclis azasından Şekşirinzade Mehmet Bey’in asâkir-i redîfe-i şâhâne’ye asker celbi ve toplanması sırasında üç askerden on iki bin kuruş rüşvet aldığı iddiası nedeniyle meclisçe lazım gelenler yapıldıktan sonra mesele Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’de muhakemesi yapılmıştır. Raşî, cezasını pek hak etmemiş ise de kendisinin meclis azası olması

ve İstabl-ı Âmire müdürlüğü rütbesine sahip olması nedeniyle “*sadık olana yakışır tarzda hareket etmesi ve iyi hizmeti gerekirken*” birtakım irtikâba saparak haksız olarak şunun bunun malını gasp ettiği ve asâkir-i redife-i şâhânde uygunsuzluğa cesaret ettiği gerekçeleriyle terbiye edilmesine karar verilmiştir. Buna göre ceza kanunu hükümleri gereğince rütbesinin kaldırılması ve üç sene müddetle Tokat’a sürgün edilmesine karar verilmiştir (Akıllı, 2006). Tanzimat döneminde devletin üzerinde durduğu en önemli konulardan kurumlarının zedelenmemesi ve Tanzimat’a aykırı davranışlarda bulunmamasıdır. Mehmet Bey ise devletin dikkat ettiği tüm bu hususları göz ardı edince cezası da ona göre gerçekleştirilmiştir.

İsyan/ihtilal/fesat suçunda ele aldığımız şaphane müdürlüğünü ele geçirmek için fesat çıkarmaya çalışan Hacı Süleyman’ın suç ortağı olan ve rüşvet alan Ahmet’te altı ay müddetle Tekfurdağı’na sürgün edilmiştir (Özdemir, 2018).

Kütahya kazası Danişmendli, Hûmâ ve Geyikler kazaları müdürü ayrıca Şencelü ve Bekdan? kazalarının müdürlüğü sorumluluğunu da üstlenmiş olan Güneşzade kapucıbaşı Mustafa Bey, Şencelü kazası aşarının eski bedeline seksen bir bin ve Bekdan kazası aşarına altmış yedi bin kuruş zam yaparak zorla tahsil etmiştir. Ayrıca adamları İsmail ve İdris aracılığıyla rüşvet almak suretiyle çeşitli zulümlere cesaret ettiklerinden Mustafa Bey’in aldığı meblağlar geri alınmak suretiyle Bozcaada’ya sürgün edilmesine karar verilmiştir (Deniz, 2015).

XVIII. yüzyıldan itibaren kamu hizmetlerine alım usulünün para karşılığı olması liyakat esasını önemli ölçüde sarsmış ve bu durum XIX. yüzyılda da hükmünü kaybetmeden devam etmiştir. Yapılan tüm düzenlemeler alışkanlık haline gelmiş usulsüzlüklerin önüne geçilmesine engel olamazken rüşvetle mücadele yeni yüzyıla devredilmiştir (Düzbakar, 2007). Osmanlı Devleti’nin son döneminde görülen rüşvet ve yolsuzluk vakalarındaki artışın kaynağı devletin iktisadi, askeri ve sosyal alanlarında görülen bozulmalar olmuştur (Daşcıoğlu, 2005).

1.2.5 İrtikab ve İhtilas (Zimmet) Suçu

Bir kamu görevlisinin devlet hazinesinden hakkı olmayan parayı almasına *zimmet suçu (hırsızlık)* denir (Avcı, 2018b). Ayrıca “*irtikab ve ihtilas*” gibi terimler de bu suça karşılık gelmektedir.

1840 Ceza Kanunnamesi’nde irtikab ve ihtilasa dair hükümler şu şekildedir; “*Devlet-i Aliyye’nin maliye işlerinde çalışanlar, yani, tahsilat, imalata ve mesarifât hususlarına memur olanlar ve taşradaki muhassıllar, gümrük ve bina eminleri ve onların istihdam edeceği kimseler kendi imkanlarıyla Devlet-i*

Aliyye'de hepsi vazifeli olduklarından, artık bunlar için irtikab ve sirkate katiyen mahal kalmamakla, bundan böyle bu çirkin fiillerden tam manasıyla çekinmelidirler” (bölüm 6, madde 1).

“Sözün kısası, padişah hazretleri tarafından kendisine tayin edilmiş maaştan başka hiçbir nam ve vesile ile bir yerden bir akçe alınması uygun görülmemelidir” (bölüm 6, madde 2).

“Şayet bir kimse hırsızlık kapsamına giren bir fiile cesaret eder, yani az çok bir şey irtikab ederse hangi yüksek rütbede bulunursa bulunsan, alenen muhakeme edilir. Cünhası sabit olduktan sonra çalınan şeyler o kimseden geri alınır. Çalınan eşya yoksa ve nakit parası da olmadığı takdirde yalnız o miktar kadar şey ve mal ve emlakinden alınır. Kendisi de bundan böyle devletle ilgili hiçbir işte çalıştırılmamak üzere vazifesinden alınıp, üç sene müddetle kürek cezasına çarptırılır” (bölüm 6, madde 3) (Ahmet Lütfi, 1997, 122).

Tanzimat döneminde devlet memurları için zimmetine para geçirmenin en kolay yolu vergi toplama işlemlerinde olmuştur denilebilir. Bu dönemde vergi sistemindeki değişim nedeniyle kimi zaman memurların yanlış anlaması kimi zaman da zimmetine para geçirme arzusu nedeniyle halktan fazla vergi toplanmaktadır. Bu husustaki şikâyetler devlet tarafından değerlendirilmiş ve eğer hata yapılmışsa durum düzeltilip paraların iadesi sağlanmıştır. Bununla birlikte bu gibi durumlar kimi zaman aleni olarak zimmete para geçirme olarak ele alınırken kimi zaman da yanlış yapılmış işlem olarak görülmekte ve memurların bilgilendirilmesi sağlanmaktadır. Örneğin 1848’de Erzurum eyaletindeki bazı kazalarda müdürler, naipler ve muhtarların kendilerine tahsis olan vergiden fazlasını tahsil ettikleri haber alınınca bu durumun engellenmesi için Maliye Nezaretine haber verilir. Bunun üzerine her bir kazada ne kadar kasaba, karye ve mahalle varsa vergiden hisselerine düşen meblağın defterdar ve kaymakamları taraflarından yanlışları ve hataları düzeltilerek pusulalar gönderildiği, fazlasının tahsil edilmemesi için de gerekenlerin yapılmış olduğuna dair bilgiler eyalet valisi ve defterdarı tarafından yazıyla Meclis-i Vâlâ’ya havale edilmiştir. Eyaletin yakın zamanda Tanzimat’a dâhil olan kaza ve köylerinde vergi dağıtımının yapılan değişikliklere uygun olarak toplanması için buralara yeni talimatlar gönderilir ve vergilerin bu doğrultuda toplanması valiye bildirilir (A.} MKT, No. 126, Gömlek No. 33). Bu vakada memurlardan kimsenin ceza almaması vergi usulündeki değişiklik nedeniyle düzenin anlaşılmaması ve hatalar yapıldığını düşündürmektedir. Vergi vermeme suçu incelenirken de birçok sorunun

memurların sistemdeki değişimi doğru uygulayamamasından kaynaklandığı görölmüştür. Fakat vali ve defterdar tarafından vergilerin nasıl toplanacağına dair pusulanın gönderilmiş olması durumun hata mı yoksa fırsattan yararlanmak mı? olduğunu düşündürmektedir. Yine de belgedeki talep bu kişilerin yargılanması değil bu tür olayların engellenmesi içindir. Ayrıca belgede toplanan fazla paralar hakkında da bilgi verilmemektedir.

1840 yılında vergilerin gelirlere göre toplanması hususunda yapılan değişikliklerle birlikte ülke yönetiminde yeni bir düzene geçilmiştir. Buna düzene göre köyden sonra kaza birimleri oluşturulurken, sancak ve eyalet idaresinde de değişiklikler yapılır. Takvîm-i Vekayî'nin 1842 yılında yayınlanan sayısından öğrenildiğine göre sistemdeki değişikliğin nedeni olarak aşarın toplanması sırasında çok sayıda kişinin görevlendirilmesi ve onların ücretlerinin toplanan aşarın yarısına yakın olduğu belirtilerek devletin zarara uğradığı ayrıca halkında bu durumdan şikâyetçi oldukları açıklanmaktadır. Çünkü halk, görevlilerin baskısı yüzünden hasadı erken toplayarak zarar etmektedir. Bu gibi sorunların ortadan kaldırılması, halkın güvenliği ve huzurun temini için her sancak ve kazada hanedan ve ileri gelenlerden kimselerin aralarından birini kazalarına müdür seçmesi hususu önerisinin Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'de kabul edilip padişah tarafından da onaylandığı bildirilmektedir (Çadırcı, 2017).

Meclis-i Vâlâ kararına göre artık her eyaletin maliye, mülkiye ve zaptiye işleri valiye havale edilecek, ona yardımcı olması için ise bir defterdar verilecekti. Sancaklara kaymakam atanırken yeni oluşturulan kazalara ise ileri gelenlerinden birer müdür seçileceği anlaşılmaktadır. Böylece hem halkın güvenliği ve kalkınması hem de vergilerin toplanmasında yaşanan sorunların önüne geçilecekti (Çadırcı, 2017).

Bu düzenlemeler içerisinde kaza müdürlerinin öncelikli görevleri kazalarına bağlı köylerin aşar ve diğer vergilerin zamanında toplanmasını sağlamaktır. Ayrıca Tanzimat yeniliklerini uygulanmasını kolaylaştırmakta görevleri arasındadır. Yine müdürler kazalarında küçük meclisler kurarak köylerden imam ve muhtarların hazırlamış oldukları vergi dağıtım cetvellerini inceleyecekler, önceki yıl ile karşılaştırma yapmak suretiyle vergisi artan ya da azalan köylerin durumlarını incelenip nedenler uygun görülürse onaylayıp kaymakama gönderecektir. Bu gibi durumlara dikkat edilmesi gereken ise yer değişirme, göç gibi nedenlerden dolayı köyden ayrılan kişilere vergi yazılmaması hususudur. Her yılın başında sancak

merkezlerine çağrılan kaza müdürlerinin, burada kaymakam başkanlığında oluşan kurulda yıllık muhasebeleri yapılırdı. Bu muhasebe defterleri saymanlar tarafından defterdara gönderilir, gerekli işlemler yapıldıktan sonra ise eyalet meclislerine sunulurdu. Bu mecliste yapılan işlem ise hesapların doğruluğunun kontrol edilmesi ve halk üzerinde vergi kalıp kalmadığının incelenmesiydi. Eğer kaza müdürlerinin hesaplarında eksiklik ya da yanlışlık görülürse muhasebe defterleri imzalanmayarak haklarında soruşturma başlatılırdı. Tüm bu görevler kaza müdürlerine önemli sorumlulukların verildiğini gösterirken sistemin kontrol mekanizmaları usulsüzlüklerin önüne geçmek için alınmış önemler arasındadır. Ancak Tanzimat dönemindeki zimmet olayları incelendiğinde kaza müdürlerinin hazine adına toplamış oldukları vergileri zamanında teslim etmediği ya kişisel harcamalarına kullandığı ya da zimmetine geçirdiği pek çok vaka ile karşılaşmaktadır (Çadırcı, 2017).

Kaymas kazası müdürü Şakir Bey'in, talimatlara aykırı olarak her bir hanenin vergi hissesine ikişer kuruş zam ekleyerek üç bin kuruş aldığı muhakeme sonucu ortaya çıkar (1847). Alınan fazla vergiler kaza müdüründen geri alınarak sahiplerine teslim edilir. Ayrıca kaza müdürü memuriyetten azledilerek üç ay müddetle Bolu'ya sürgün edildiği Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'den bildirilir. Gerekenlerin yapılması için Kocaeli sancağı muhassılına ve Bolu naibine de emir gönderilir. Verilen karar sonrası ahali tarafından teşekkürlerini içeren bir mazhar hazırlanarak meclise takdim edilir (A.} DVN, No. 21, Gömlek No. 41).

Yenipazar kazası müdürü Emin Efendi'nin 1847 yılı vergisi için verilen on altı bin kuruş zimmetine rağmen kaza ahalisine fazlasını taksim ettiği ortaya çıkar. Bunun üzerine müdür azledilmekle birlikte hapsedilmesi de uygun görülmüştür. Yerine ise Şehirlizade Hasan Ağa tayin edilir (A.} MKT, No. 128, Gömlek No. 7).

Kaza müdürlerinin halk ile arasındaki ilişkilerin de olumlu olmadığı görülmektedir. Keza yapmış oldukları usulsüzlükler çoğu zaman halk tarafından şikâyet edilmekte bu gibi durumlar da kaza müdürlerinin azline ya da sürgün edilmesine neden olmaktadır (Çadırcı, 2017). Örneğin 1849 yılında Sivas sancağı kazalarından Karaguş kazası müdürü olan Çamoğlu Halil Ağa'dan bazı kişiler şikâyetçi olur. Kaza kayıtlarına göre beş yük seksen yedi bin seksen iki kuruş bakayası olup bu bakayanın çoğunlukla müdürün zimmetinde olduğu söylendiğinden müdür, naip ve meclis azası Dersaadet'e çağrılarak haklarında araştırma başlatılır. Bunun üzerine kaza ahalisinin çoğu buraya gelip birkaç sene

zarfında müdürün vergilerine bir yük yirmi bin kûsur kuruş ilave ve zam yaparak pay ettiğini söyler. Bu hususlar memurlara sorulduğunda ilk önce inkâr etseler de olayın araştırılacağı ve gerçeklerin ortaya çıkarılacağı kendilerine bildirilir. Bazı gerekli masrafların ödenmesi için ahalinin oy ve senetleriyle altmış iki senesinden başlayıp altmış dört senesi sonuna kadar kırk sekiz bin kuruş fazla vergi taksim edilerek toplandığı ve bu süre içinde harcandığı naip ve müdürün mühürleriyle mühürlenmiş müfredat defterinde bulunur. Ayrıca bundan başka on beş bin kuruş da fazla taksim edilmiştir. Bu taksimi gösteren defterler kazada olduğundan defterlerin Dersaadet'e gönderilmesi istenir. Mesele ahaliye sorulduğunda bu masraflar için asla rızaları ve bilgileri olmadığını müdürün cebren ve zorbalıkla kendilerinden tahsil ettiklerini açıklarlar hatta defalarca ondan şikâyetçi olduklarını da söylerler. Yine muhtarların mühürlerinin de müdürün sandığında olduğunu ve senetleri istediği gibi yaptığını da açıklarlar. Devletin adaletine aykırı davranıp müdür, naip ve azaların birlikte hareket edip yolsuzluklar yapmasından dolayı azledilmeleri fazla dağıtılan vergilerin ve bakayaların araştırılması için buraya memur gönderilmesine karar verilir. Ayrıca buraya yeniden müdür ve aza tayin edilmesi ve bahsedilen defterlerin incelenmesinden sonra meblağın tamamen sorumlularından geri alınıp ahaliye verilmesine karar kılınır (MVL, No. 230, Gömlek No. 53).

Kaza müdürleri ile ilgili diğer bir mesele ise hala maaşsız müdürlerin varlığıdır. Konya sancağındaki Kırili kazasında maaşsız müdür olan Veli Ağa masarifi vergiye akçe zam yaparak toplar (1849). Tanzimat usullerine aykırı olduğundan kaza ahali durumu bildirmesi üzerine mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Bu davranış uygunsuz olduğundan müdürün azline karar verilir. Ayrıca yerine maaşı vergilere ilave edilmek üzere bin kuruş maaş ile Ahmet Bey -kefil ve yemin usulüyle- tayin edilir (A.} MKT. MVL, No. 29, Gömlek No. 58).

Vergi usulünde yaşanan belirsizlikler memurların fırsatçı davranmasına ve ahaliye baskı hatta zulüm yaparak vergilerde adaletsizliğe yol açarken ardınca kimi suçları ortaya çıkarmaktadır. Ancak Tanzimat'la birlikte memurların maaşı olacağından artık rüşvet, yolsuzluk gibi uygunsuzlara ihtiyacı kalmadığı belirtilmiş olmasına rağmen kimi örneklerde maaşsız müdürlerin vergide usulsüzlük yaptığının açıklanması sistemin tam olarak henüz belirtildiği gibi olmadığını gösterir. Elbette bu durum zimmet suçunu ya da rüşveti haklı çıkarmaz ancak

böylesi geçiş süreçlerinin hem devlet hem de toplum için sancılı bir süreç olduğunun kanıtıdır.

Kaza müdürlerinin genel olarak yöre ileri gelenlerince seçilmeleri kural olarak benimsenirken uygulamada sancak kaymakamlarının akrabalarının göreve getirildiği görülür. Halbuki eğer yöre de bu iş için yetkin kimse yoksa ya da halk doğrudan doğruya hükümetten kazalarına müdür atanmasını talep ederse merkezden de atama yapılabilir. Ayrıca rüşvet, zimmetine para geçirme gibi durumlarda azil ve tayin işlemleri için devletin doğrudan doğruya meseleye dâhil olarak müdür atamalarını gerçekleştirdiği görülmektedir (Çadircı, 2017). Örneğin, 1846 yılında Nevşehir sancağına bağlı Ürgüp kazası müdürü Hasan Efendi'nin ahalinin yüz bin kuruşundan fazla akçesini zimmetine geçirmiş olduğu anlaşılnca azledilerek yerine Hasan Ağa tayin edilir. Ancak sonrasında yeniden Hasan Efendi müdür tayin edilir. Süreç hakkında yani işten çıkarılma ve tekrar tayin edilme ile ilgili bilgilendirme ise şu şekildedir: Hasan Efendi'nin kaza harcamalarından ve rivayet edilen taksimden dolayı Hamdi Paşa zamanında azledilerek muhasebesinin incelenmesi hususu Nevşehir Meclisine havale edilir. Gerekli olan kişiler Konya'ya çağrılarak alınan paralar ve gelirlerin araştırılması sağlanır. Memur Abdülhalim Efendi aracılığıyla meclisçe yapılan muhakeme ve muhasebeleri yapılarak iddia edilen meblağdan yüz bu kadar bin kuruş masraflar ahalice kabul edilmediğinden bu meblağ reddedilir. Ahali, vergilerine dâhil edilmesi üzere isimlere taksim etme/dağıtma işleminde etkisi bulunan kişi ve kişilerin ellerinden senetleri alınarak mesele Meclis-i Vâlâ'ya arz edilir. Bahsedilen meblağın defterini yürütme/göndermesinden Hasan Efendi suçlu görülür ve süresiz olarak uygun bir mahale sürgün edilmesi için emirname hazırlanarak Larende kasabasına sürgün edilir. Hasan Efendi dört beş ay geçtikten sonra nefsinin ıslah olduğunu bildirerek merhamet istemekte ve affedilerek memleketine iadesini talep eder. Ayrıca kaza ahalisi de onun hakkında teşekkür ve memnuniyetlerini bildirirken diğeri hakkında şikâyetle bulunurlar. Böylece Nevşehir Meclisi mazbatasıyla Hasan Efendi'nin yeniden tayini gerçekleşir. Tayinin gerekçesi olarak ahalinin Hasan Ağa'nın kötü hallerinden şikâyetçi olması ve Hasan Efendi için ise şükran ve teşekkürlerini bildirmesi gösterilir (A.} MKT, No. 55, Gömlek No. 89). Bahsedilen olayda durum gerçekten yeni müdürden memnuniyetsizlik mi yoksa eski müdürün nüfuzunun mu etkili olduğu konusunda kesin hüküm verilememektedir.

Aydın sancağında Kuyucak kazası müdürü Kırcalıoğlu Mustafa Ağa'nın 1263/1847 senesi tahsil olunan mal vergisinden on yedi bin kuruş zimmetine para geçirdiği ortaya çıkar. Neticesinde hapse konulur ve bu paralar zimmetinden tahsil edilerek kendisi de azledilir. Yerine ise kaza ileri gelenlerinden hocazade Ahmet Efendi tayin edilir. Vaka ve uygulanan yöntem Meclis-i Vâlâ'ya bildirilince bu gibi kabahat ve suçlarda kaza müdürlerinin değiştirilmesi ve eski müdürün meclisçe muhakeme edilmesi gerektiği bildirilir. Durum ayrıca Maliye Nezaretine de bildirilir keza hazine zarara uğramıştır (A.} MKT, No. 126, Gömlek No. 80).

Konya eyaletine bağlı Hamid kaymakamlığı dâhilindeki Yalvaç kazası müdürü Yusuf Ağa ile babası Hacı Hüseyin Ağa'nın ahali ve fukaraya zulüm ettiği ve haylice mîrîyi zimmetine geçirdiğine dair şikâyet edilir (1850). Bu yüzden müdürün azliyle yerine kaza vergisine eklenerek ödenmek üzere aylık bin kuruş maaşla Mehmet Salih Bey'in -yemin etme ve kefil gösterme usulü ile- tayin edilmesine karar verilir. Yine tüm şikâyetlerin araştırılması ve gereğinin yapılması için hakikatin Dersaadet'e bildirilmesi de istenir. Ahali tarafından Hacı Hüseyin ile ailesinin müdürlüğe kabul olunmamasına dair genel bir istek olur. Hâlbuki böyle azil ve sürgün padişah emrine bağlı olan memuriyet için yolsuz ve uygunsuz olacaktır. Bu yüzden bundan sonra böyle bir harekete cesaret ederlerse şiddetli bir şekilde terbiye edileceklerine -te'dibat-ı şedide- dair tembihte bulunulması bildirilir. Yusuf Ağa için ise gereğinin yapılması için izin istenir (A.} MKT. MVL, No. 30, Gömlek No. 25). Örneklerden de anlaşıldığı üzere devlet, azil ve tayin işlemlerinde hem suça hem de idari yapının düzenine müdahil olmuştur.

Zimmetine para geçirmiş olan kimi kaza müdürlerinin cezalandırılması hususunda müdürün yaşı, ailesinin yokluk içine düşmesi gibi sebepler sebebiyle sürgün cezasında hafifletici unsurların tartışılıp cezanın nasıl uygulanması gerektiği ile ilgili görüşler ele alınmıştır. Konya valisine Belgrad'da bulunan Tosun Paşa tarafından bir yazı gönderilir. İçel sancağındaki Nevahi kazası müdürü zimmetine emval-i mîrî'ye geçirmesinden dolayı süresiz Akşehir'e sürgün edilen Abdülbaki Bey nefsinin ıslah olduğunu ayrıca çoluk çocuğunun sefaletе düştüğünü söyler. Ayrıca O, eksik olan zimmetini ödemek suretiyle kendisinin affedilmesi ve sürgünden kurtulmak için de dilekçe sunar. Mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Burada şu anda affedilmesinin ileri de bir sakınca oluşturup oluşturmayacağı ve sakınca yoksa affedilmesi uygun mudur, değil midir? gibi hususlar hakkında bilgi verilmesi istenir (1850) (A.} MKT. UM, No. 24, Gömlek No. 67).

Akköprü Kuru-yı Hümâyûn kazası önceki müdürü Hacı Mahmut Ağa'nın araştırılan muhasebesine dair gelen yazılar Meclis-i Vâlâ'ya verilerek Ağa'nın ortaya çıkan elli yedi bin kuruş zimmetinin ahalinin hakkı olduğundan kendisinden tamamen ve süratle tahsiliyle 1850 senesi vergisine sayılmak üzere mal sandığına teslim edilmesi meclisçe açıklanır. Ve mesele valiye bildirilir. Bununla birlikte müdürün yaşı da göz önünde tutularak her ne kadar ihtiyarlığı söz konusu dahi olsa, bu tür suçu işleyen kişilerin te'dibleri kanun gereği olduğundan bir sene müddetle asla memleket işlerine karışmamak suretiyle eyaletin iç kısımlarında uygun bir yere sürgün edilmesi ve müdürlük için de uygun görünecek kişinin belirlenerek bildirilmesi suretiyle gerekenlerin yapılması bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 35, Gömlek No. 20).

Anadolu'nun dört bir yanından kaza müdürlerinin zimmetine para geçirmeleri konusunda şikâyetler gelirken bir yandan da muhassıl, mültezim, aza gibi kimselerin haklarında şikâyetler söz konusudur. İzmir muhassılı Abdulkadir Ağa, İzmit naibi, İzmir Meclis azasından Mehmet Ali ve Hacı Mustafa'nın ihalede müdahaleleri olduğu da haber alınır. Bu kişilerden rüşvet alanların derhal azalıktan azledilmeleri, araştırmalar sonucunda zimmetlerine akçe geçirdikleri ortaya çıkarsa bu akçeler tahsil edilerek Mehmet Ali İzmit'e, Hacı Mustafa'nın ise Buldarin? kazasına süresiz sürgün edilmeleri Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'den mazbata ile bildirilir (1847) (A.} DVN, No. 25, Gömlek No. 88). Rüşvet, yolsuzluk gibi suçları işlemiş kişilerin zimmetlerinin de kontrol edildiği anlaşılmaktadır.

Nevşehir muhassılı Numan Bey resmi emirlere aykırı davranışlarda bulunmaktadır. Kendi tedbirleri ile emval-i mîrî'nin ve hazinenin zarar görmesine neden olmaktadır. Suç/kabahatten el çekmediği ve kaçınmadığından, Nevşehir sancağında istihdam olunacak otuz asker ve başıbozuk askerlerin yerine işe yaramaz türden sekiz on asker istihdam edip aylık verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca dört bin beş yüz kuruştan yalnız bin beş yüz kuruş maaş verilerek küsurat olan üç bin kuruşu kendi hakkına almakta olduğu Hacı Seyyid Ağa tarafından söylenmiştir. Yine mal sandığı maaşından aydan aya üç yüz kuruş almakta ve muhassıllığı gelirlerinden mal sandığına toplanan akçeden kendisinin haberi olmadan kırk bin kuruştan fazla akçe almıştır. Kendi zevki için gereksiz yere Hulusi Efendi'nin konağına üç adet oda inşa ettirip mal sandığından altı bin beş yüz kuruş harcamıştır. Buna benzer uygunsuz davranışları olduğunu araştırıp ortaya

çıkardığını bildiren Seyyid Ağa gereğinin yapılması için şikâyetlerini sunar (1847) (A.} MKT, No. 62, Gömlek No. 31).

Mültezim Ragıp Ağa, eski Vali Bekir Paşa zamanında Konya sancağına bağlı Bozkır kazasına müdür tayin edilir. Kazanın 1846 senesi aşarını mahallinde açık arttırma usulüyle yapılması kararlaştırılmış yerlere altmış bin kuruş bedelinden yetmiş sekiz bin yedi yüz otuz beş kuruşa bedelli aşarı Ragıp Ağa üzerine alır. Seksen bir bin iki yüz altmış beş kuruşluk aşarı da kazanın ileri gelenleri ve azasından Hasan, İskender, diğer Hasan, Ahmet ve Mehmet üzerlerine alarak memur aracılığıyla Konya sandığına mazbata ile mühürlenmiş borç senedi gönderirler. Ragıp Ağa ise üstlendiği köyün aşar hâsılatını müdürlüğe vermek yerine kendisi ambar ederek kazadaki Ahurlu mahalde pazarda satıp akçesini kendi özel masraflarına sarf etmiştir. Ayrıca yine Alaiye'de zahirelerin satış değeri olduğunu haber alarak mevcut zahirenin nakledilmesi ve satış bedeli ile ilgili düzenlemeler için Konya'ya gelip rica da bulunduğundan ona ruhsat verilmiştir. Ancak O, birtakım usulsüzlüklerle zahirleri Alaiye'ye nakletmeyip yine mahallinde şurada burada azar azar satarak akçeleri kendi işlerine harcamak için zimmetine geçirmiştir. Bahsedilen suçlamalar nedeniyle Konya'ya çağrılır. Satış bedelini harcamakla birlikte küsuru olan yirmi dokuz bin üç yüz on üç buçuk kuruşu yavaş yavaş sandığa teslim eder. Şimdiye kadar kırk dokuz bin dört yüz yirmi bir buçuk kuruş zimmeti bulunmuş olduğundan gerekli miktar tahsil edilemediği için tutuklanır. Ancak Ragıp Ağa'nın İstanbul'da emval ve eşyası olmadığı memleketi Yanya sancağına bağlı Leskovik karyesinde mal ve mülkünün olup olmadığı bilinmediğinden araştırılması emredilir (1848) (A.} MKT, No. 123, Gömlek No. 31).

Aksaray kazasında suç ve ceza adlı tez çalışmasında görülen örneklerde de kaza müdürleri, aşiret müdürleri, muhtarlar gibi memuriyetteki kimselerin zimmetine para geçirme gibi yolsuzluklara karıştığı bu surette halka zulmettikleri görülmektedir (Kocaöz, 2020). Bu gibi vakaların vergi vermeme hususunda da etkili olduğu görülmektedir. Keza fazla toplanan vergiler halkı perişan ettiğinden artık memurlara güven azalmakta ve vergi verme konusunda çekinceler oluşturmaktadır denilebilir.

Yine hukuki ilamlar, nikâh akdi, Hristiyan tebaadan ölüm işlemleri için (A.} MKT. UM, No. 11, Gömlek No. 33) alınan vergilerin kaldırıldığı da sancak

ve kaza memurlarına bildirilir. Böylece artık bu gibi işlerde alınan her türlü para zimmete para geçirme suçu sayılacaktır.

Anadolu'nun bazı mahallerinde hâkimler taraflarından kısas ve diyet ilamında usule aykırı resim alındığı haber alınır. Hâlbuki hak sahiplerinden gereken resimlerin alındığı hâkimler tarafından talep edilen akçelerin bu kişileri zora sokmasından bu talebin uygun olmadığı ve bu gibi durumlara cüret edilmemesi tembih edilmek üzere gereken yerlere yazı gönderilir. Ayrıca bu tür aykırı hal ve hareketlerin çoğalmaması için özen gösterilmesi istenir (A.) MKT. MVL, No. 40, Gömlek No. 61).

Her durumda hazinenin zayi olmaması ve teleften korunması memurların görevidir. Maliye işlerinde görevli tüm memurların bu hususta dikkatli olmaları gerekir. Her bir memurun maaşı olduğu bundan dolayı kişisel masraflarını bu maaşlarından ödemeleri gerektiğinden masrafları için emval-i mîrîye sandığından ne kendileri için borçlanma ne de başkasına akçe vermek uygun değildir. Lakin kimi duyumlara göre bazı mahallerde emval-i mîrî'den senet vererek mal memurları ile diğer memurların kişisel işleri için ödünç akçe aldıkları ve kimisi geri öderken kimisinin ödemediği anlaşılr. Bu durum hazine mallarının zayi olmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla emval-i mîrî'nin korunması için yasaklara uyulması ve her bir memur kendi maaşıyla geçinerek mal sandığından ne kendileri ne de diğer memurlara senetli bile olsa para almamaları ve aldırmmaları bildirilir. Ayrıyeten emval-i mîrî'nin devletin masraflarına harcanması için kurulduğu vilayetler ve kaymakamlıklar taraflarına yeniden hatırlatılır. Gelgelelim böylesi bir vaka ile karşılaşılırsa kişinin malları ve emlakinden zarar ziyanın temin edileceği eğer yeterli miktar malı yoksa o zaman terbiye etme usulünün uygulanacağı bildirilir. Aynı zamanda Meclis-i Vâlâ, Maliye Nezareti'ne bu tür olayların meydana gelmemesi için gerekli araştırmalarının yapılması hususunda da uyarıda bulunur (İ. MVL, No. 68, Gömlek No. 1299).

Taşra kazalar müdürlüklerine Dersaadet'ten uygun kişilerin seçilerek tayin edilmesi usulü uygulansa da bazı maaşsız olan kazalara yerliden müdür tayin edilir. Bu memurların resmi gelirlerine kanaat etmeyip emval-i mîrî'den bazı suretlerle zimmetlerine akçe geçirdiği ve ahaliye zulmettikleri haber alınır. Bu yüzden bu çevre kaza müdürlerince aykırı hareketlerin meydana gelmemesi için gerekenlerin yapılması emredilir. Hatta sancak kazalarını muhtaç bırakmamak için sürekli çaba

ve ihtimam gösterilmesi de bildirilir (A.} MKT. UM, No. 46, Gömlek No. 87; A.} MKT. UM, No. 57, Gömlek No. 31).

1.2.6 Devlet Malına Zarar Suçu

Tanzimat'ın hemen öncesinde memurlarla ilgili düzenlemeler yapılarak kurumlar da yenileşme sağlanmaya çalışılır. Memurların çalışma şartları, maaşları ve eğitimleri ilgili düzenlemeler yapılırken suiistimallerinin de önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Tanzimat döneminde merkeziyetçilik anlayışı ve fermanın uygulanabilirliği konusunda memurlara önemli görevler düşmektedir. Bu yüzden memurların liyakat sahibi olması, eğitilmiş olması ve devleti temsil edebilecek kabiliyete sahip olması gibi vasıfları önem arz etmektedir. Bu anlayış doğrultusunda 1840 Ceza Kanunnamesi'nde devlet malına zarar vermekle ilgili hükümler belirlenmiştir:

“Bundan böyle tahsilat, imalat ve mesarifat memurlarının, aydan aya gördükleri normal hesaplardan başka, bu hesaplara senede bir defa da kontrol memurları tek tek bakmalıdır. Daha sonra defterler “Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye”ye arz edilir. Bu memurlar makbuz mukabili tahsil ettikleri paradan bir şey çaldırımlarsa, çalınan miktar, çalandan geri alınarak, kanundaki hırsızlık cezasına göre çalan kimse tedip edilmelidir.

Asıl memur olan kimse de bu duruma vakıf olduktan sonra, göz yummuş ve müsaade etmiş ise, azil ile tedip edilmelidir” (bölüm 7, madde 1).

“Bir memur gereksiz şeylere ve yerlere para vererek devlet malını boş yere ziyan etmiş ise ve imal edilen mühimmat ve sair eşya, gösterilecek numuneye uymaz ise ortaya çıkacak zarar ve ziyan memura tazmin ettirilmelidir” (bölüm 7, madde 2).

“Çünkü hiçbir memur, makbuz karşılığı tahsil ettiklerinden dolayı, mahalli meclislere karşı sorumlu ve zararını tazmine mecbur ve istihdam edecekleri kimselerin kendilerince mutemed ve emin kimseler olması gerektiğinden, bundan böyle bu gibi hizmetlerde hiçbir kimsenin hatırı için adam istihdamı uygun görülmemelidir” (bölüm 7, madde 3).

“Bu me’suliyet hali yalnız makbuz karşılığı bir şey almaya münhasır değildir. Çünkü “Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye” çıkarılmış bütün kanun ve nizamnamelerin kuvvetle koruyucusu olacağından bütün ulema ve vükela ile memur ve müstahdemlerin hepsi görevleriyle alakalı her bir fiil ve hareketlerinden dolayı mahalli meclisçe me’sul tutulur.

Mesela; bunlardan birisine memuriyetinde bir ihmalden dolayı bir kusur isnad olunup da bu husustan dolayı kendisini temize çıkarmaya muktedir olamadığı ve

oy çokluğuyla aleyhinde karar verildiği o memur hemen görevinden istifaya zorlanır” (bölüm 7, madde 4) (Ahmet Lütü, 1997, 122-123).

Ceza Kanunnamesi’nde yer alan bu maddelerle birlikte pek çok önlem de alınmaya başlanır. Bu önemlerle memurlar disiplin altına alınmaya çalışılmıştır. Öncelikli olarak memurların ihmalkârlıkları devleti sadece maddi değil manevi olarak da olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin verilen sorumlulukların yerine getirilmemesi güvenlik, asayiş gibi önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tanzimat uygulamaları teftişi için yapılan çalışmalarda taşralarda mürur tezkeresi nizamının uygulanmasında bazı mahallerde tembellik ve kayıtsızlık meydana geldiği anlaşılmıştır. Bu gibi düzensizliklerin yaşanmasında mülkçe ve zabıtaca pek çok zarar ziyan ve uygunsuzluk meydana geleceğinden düzenin sağlanabilmesi için meselenin yalnız nüfus memurlarına havalesi yeterli görülmediğinden büyük ve küçük bütün memurlar sorumlu tutulması kararı alınmıştır. Üstelik bu düzenin her zaman ve sürekli uygulanmasında fazlaca dikkat ve kontrolün sağlanması da bildirilmiştir. Bu durum Hazar Meclisi’nde açıkça karara bağlanmıştır. Burada tüm işlerin uygulanmasında gönül ve fikir birliğiyle çaba ve özen gösterileceğine ve kanunlarının tamamının uygulanacağı bildirilir (A.} MKT, No. 142, Gömlek No. 50). Mürur tezkeresiyle²⁵ ilgili benzer bir husus bilhassa Dersaadet için kararlaştırılmıştır. Dersaadet’e gelmemek üzere memleketlerine kovulmuş olan cürüm ve kabahat sahiplerinden bazıları bahaneyle tezkereli ve tezkeresiz Dersaadet’e gelmektedir. Bu duruma neden olan ise zabitanının mürur nizamının uygulanmasındaki dikkatsizliğidir. Artık bu tür kötü işler yapan kişilerin cünhaları ve memleketlerine kovulma/sürgün edilme tarihleri zaptiye tarafından bildirilerek mürur tezkerelerinde açıkça belirtilecektir. Gittikleri yerde de memleket zabitanınca kaydedilerek başka bir yere gitmemesi, eğer ki bir bahane ile giderse diğer kazadan tezkere almak isterse ellerinde kendi kazası tezkeresi bulunmadıkça tezkere verilmemesine özen ve dikkat gösterilmelidir. Ancak eğer tezkeresiz Dersaadet’e gelen olursa bu durumdan memleket zabitanı ve meclis azası sorumlu olacaktır. Bu sorumluluk nedeniyle aksi durumların gerçekleşmesi halinde sürgün ve memuriyetten uzaklaştırma cezaları verilir. Böylelikle men’-i mürur maddesinin korunması hususuna özen gösterilmesi sağlanır. Bu kişilerin Dersaadet’e değil de diğer şehirlere dahi izinsiz girmeleri

²⁵ Mürur tezkeresi: “Osmanlı Devleti’nde seyahat izin belgesi”.

uygun olmadığından daha dikkatli davranılması ve böyle kişilerin gelmesi durumunda serseri gibi gezdirilmeyip hemen nüfus defterine kaydettirilerek asla tezkere verilmemesi hususu dahi nüfus nazırı ve tezkere memurlarına tembih edilmiştir. Lakin gerekli durumlarda mürur tezkerelerinin ertelenmemesi her şeyin usulüne göre devam etmesi için özen ve gayret gösterilmesi gerekliliği (A.) MKT. UM, No. 9, Gömlek No. 63) de önem arz etmektedir. Keza bir yerden başka bir yere gitmek yasak değildir. Önemli olan suç işlemiş kişilerin kurallara uygun olarak yer değiştirmesi ve güvenlikle ilgili sorun oluşturmaması için talimatların tam olarak gerçekleştirilmesidir.

Bir diğer önlem ise memurlara kefil olan kişiler içindir. Maliye nazırına bildirildiği üzere memurlara kefil olma düzeni doğrultusunda memurun hazineden zimmetine akçe geçirmesi gibi nizama aykırı bir durum meydana gelirse zarar kefilden tahsil edileceğinden bundan sonra usul ve nizama uygun olarak hazinece saygın/itibarlı kişilerin kefil olarak kabul edilmesi itibarı olmayan kişilerin ise kefil yapılmaması bildirilerek kefalet maddesinin uygulanması istenir (A.) MKT, No. 147, Gömlek No. 35).

Tanzimat döneminde çıkarılan ceza kanunları ve bu doğrultuda gerçekleştirilen birçok düzenleme devletin hukukun üstünlüğü yönündeki bakış açısındaki değişimin kanıtı niteliğindedir. Hukuka dair tüm çalışmalarına rağmen hukukta görülen usulsüzlükler devlete hem maddi hem de manevi zarar vermektedir. Örneğin; Soma kazasına bağlı Tarhala kasabasında yaralanarak vefat eden Yumakoğlu Ali'nin katili Halil ve diğer katili denilen Mustafa hapiste yanarak vefat eder (1850). Mustafa'nın katili olarak kabul edilen Süleyman ve zaptiye yüzbaşısı Hasan ile vârisler arasında gerçekleşen mahkemeye dair mazbata ve ilam Meclis-i Vâlâ'ya verilirken Halil'in meselesi ise ferman ile bildirilecektir. Süleyman ve Hasan, Mustafa'ya uygulanan işkenceyi vefat etmiş olan Zincirci Arap Mehmet'e atfederek kendileri üzerinde olan suçlamayı inkâr etmişlerdir. Ayrıca vârislerin de bunlardan davacı olmadığı ilamdan anlaşılmıştır. Hasmı davasından vazgeçtiğinden ayrıca suç sabit olmadığından ve hapisleri de bir seneye vardığından haklarındaki ceza kâfi görülüp bu kişilere kefil bulunarak tahliye edilmelerine karara verilmiştir. İşkence meydana geldiğinde müdür olan Mustafa Ağa'nın bu mesele hakkında mutlaka haberi olacağından ondan bahsedilmemiş ise de onun da emsal gereği bir sene müddetle buyruldu ile eyaletin iç taraflarında bir yere sürgün edilmesi ve müddeti sonunda bırakılması bildirilir. Ayrıca kazaların

büyüklüğüne göre maaşsız ya da maaşlı müdürlerin tayin edilmesi usulü gereğince Soma kazası vergisine ilaveten ödenmek üzere aylık yedi yüz elli kuruş maaş verilerek ve kefil ve yemin etme usulüyle Terkos eski müdürü Hacı Mehmet Ağa'nın müdür tayin edilmesinin uygun bulunduğu maliye nezaretine bildirilmiştir (A.} MKT. MVL, No. 36, Gömlek No. 73).

Güvenlik güçlerindeki zafiyet/eksiklik devletin hem maddi hem de manevi zarar görmesine neden olan önemli etkenlerdendir. Taşra memurları zaptiye hizmetine tayin edilmiş miktardan eksik adam istihdam ederken bazılarının da kendi adamlarını kullanarak maaş ve masraflarını deftere kaydetmiş oldukları haber alınmıştır. Bu durum memleket için yapılacakların engellenmesi ayrıca boş, gereksiz masrafların artmasına sebep olacaktır ki bu durum masraflar adıyla bir defalık olarak eyalet vergisine akçe ilave edilerek tahsil edilmesine de neden olacaktır. Ancak bu masrafların gerçek olup olmadığı tam anlamıyla bilinemediğinden zaptiye maddesi ve masraflar hakkında araştırma yapılması müfettiş paşalara bildirilerek araştırma sonucunda da gerekenlerin yapılması buyrulur (1851) (A.} MKT. MHM, No. 32, Gömlek No. 36; İ. DH, No. 234, Gömlek No. 14137).

İzmir'den Aydın'a giderken yoldaki zaptiye karakollarında bulunan neferleri noksan bulan Anadolu teftiş memuru İsmet Paşa, neferler eğer ki İzmir'de olan zaptiye memuru idaresinde ise mesafe nedeniyle memurların layığıyla çalışamayacağından karakolların hangi yerde kaydı varsa oranın meclisi tarafından gözetim ve kontrol altında olması gerektiğini meclise bildirir (1851). Ancak Meclis-i Vâlâ'ya havale edilen mesele için zaptiye müşiri yazışmalarda noksan nefer çalıştırılmasının uygunsuzluk meydana getirmeyeceğini ifade ederek fikrini/kanaatini bildirmiştir (A.} MKT. UM, No. 56, Gömlek No. 67).

Özellikle dış işleriyle -hariciye- ilgilenen memurların diğer devletlerin temsilcilerine karşı olumsuz tutum ve davranışları sorunlara neden olmakta ve devlete zarar vermektedir. Bu yüzden kimi zaman bu tür görevlerde yer alan memurlar uyarılmaktadır.

Bazı önemli mevkilerde bulunan memurlarının nezaket ve ehemmiyetinden gafleti sonradan bazı hadiselerle sebep olmakta ve Osmanlı Devleti'ni birtakım uygunsuzluklara düşürdüğünden buna neden olup devleti zarara uğrattıklarından gerekenlere birer yazı gönderilmesine hükmedilmiştir, (A.} AMD, No. 19, Gömlek No. 11) denilmektedir.

1.2.7 Mal ve Emlake Tasallut Suçu

Gasp, bir kişinin malını zor kullanarak ele geçirmektir. Hırsızlık suçunda yer alan gizlilik unsuru eksik olduğundan dolayı ta'zir cezası gerektirmektedir (Avcı, 2018b).

Tanzimat Fermanı ile tüm tebaaya can, mal ve ırz güvenliği vaat edilmiştir. Bu anlayış doğrultusunda da mal ve emlake saldırı suçuna 1840 Ceza Kanûnu kapsamında yer verilmiştir. Buna göre;

“Devlet-i Aliyye tarafından kimsenin mal ve emlakine el konulamayacağı, üstün vasıfların sahibi padişah hazretlerince söz verilmiş olduğundan, büyük olsun, küçük olsun hiç kimse diğer bir kimsenin mal ve emlakine haksız bir şekilde taaruz, tasallut ve müdahale etmek veya onu cebren almak, zorla sattırmak için bizzat veya bi'l-vasıta icbar etmek gibi şeylere kesinlikle izin verilmemelidir”

(bölüm 4, madde 1).

“Bundan böyle, bu gibi yasak ve çirkin hareketlere cesaret eden olursa, mesela; bir kimsenin mal ve emlakine vaki bir tasallut halinde, bu duruma mâni olunmalıdır.

Şayet bir kimse yolunu bulup, başka birine ait mal ve emlak zapt etmiş olur ve zapt edilen mal ve emlak de mevcut ise, aynen değilse bedeli ilk sahibine verilmelidir.

Ayrıca da bu kanun dışı harekete cesaret eden kimse, rütbe ve görev sahibi bir kimse ise, vazifesinden tard ve ihraç edilmelidir. Eğer bunlardan değilse, bulunduğu yerden başka bir yere, orada bir sene kalmak üzere sürgün edilmelidir” (bölüm 4, madde 2) (Ahmet Lütfi, 1997, 119-120).

Zorla mal ve emlaklerine el konulan birçok kişi mahkeme, meclis gibi ilgili kurumlara başvurarak hak talebinde bulunmuşlardır. Örneğin 1845'te Sivas'ta Çayırığzı isimli mahalde Şemsi Karesi mahallesinde sahip olduğum bir bayır, mülkündeki altmış vak'ıyye nahnâs, bir sandık elbise, tahvil ile kaynım Ali'den tahsil olan yedi yüz kuruşunun hepsini Pertellioğlu Memiş Ağa'nın oğlu Derviş Mehmet zorla almış ve vermekte de muhalefet etmektedir. Ayrıca haydutluğa da sebep olmaktadır, diyerek durumunu valiye bildirmektedir (A.} DVN, No. 8, Gömlek No. 74).

Yukarıda belirtilen taleplerin bir kısmı da miras üzerinde gerçekleştirilen haksızlıklarla mal ve emlaklerine el konulması üzerinedir. 1844'te Erzincan kazası, Şuha karyesinden Hüseyin'in Erzincan'daki amcasının oğlu Hacı Ahmet vefat eder. Malları, hemşireleri Fatma, Zeynep ve Hafız hatunlar ile kendisine geçmiş ise de

diğer vârisler zorla ve haksızlık yaparak ona düşen payı elinden aldıkları iddiasında bulunur ve hakkın yerine getirilmesi için hissesinin tahsiliyle kendisine verilmesini talep eder (A.} MKT. DV, No. 3, Gömlek No. 17).

Manisa kaymakamına, bura sakinlerinden Seyyid Ahmet Efendi, annesi Fatma Hanım'ın Kırmızı Çeşme denilen yerde olan mülk ile sahibi olduğu bahçesini bahçıvan takımından Korin isimli zimmîye bedava vermişse de annesi buna razı olmadığından zimmînin buradan çıkarılmasını istemektedir. Fakat Korin kendi isteğiyle vazgeçmediğinden hakkın yerine getirilmesi için Mustafa Şefik Efendi tarafından dilekçe yazılmıştır. Durumun bildirilmesi üzerine mahallinde şer'î şerîf aracılığıyla araştırılması ve hakkın yerine getirilmesi için Manisa kaymakamına kaime yazılmıştır (1844) (A.} MKT. DV, No. 3, Gömlek No. 75).

Sinop sancağına bağlı İstefan kazasından İbrahim, evini basıp bir miktar zahire/erzak ve eşyasını zorla alan eski muhtar Uykucuoğlu Hasan ve Fakioğlu İsmail'den şikâyetçi olur (1844). Ayrıca mahallinde davacı olarak mahkemeye başvurup zahire/erzak ve eşyalarının geri alınması ve hakkın yerine getirilmesini talep eder (A.} MKT. DV, No. 3, Gömlek No. 65).

1844 yılında Hasan Bey tarafından Sinop kaymakamı, hâkim ve kaza meclisine hitaben bir mektup yazılmıştır. O, talebini ve olayı şu şekilde anlatır: Sinop kazasına bağlı Sakara Divanı karyesinden olan başka bir yere taşındım ancak karye ahalisinden Lazoğlu muhtar Kara Memiş, Kara Hüsniyeoğlu kethüda Hüseyin ve kadı Koca Mehmet isimli üç kişi karye de sahip olduğum bir konak yerinde çocuğumu kaçırıp, burada olan iki bin kuruşluğu, defter ile müfredat eşyalarımı gereksiz alıp haksızlık ettiklerinden şer'an hakkın yerine getirilmesini talep ederim (A} DVN, No. 11, Gömlek No. 37) der.

Şebinkarahisar'a bağlı Elikise karyesi sakinlerinden Çeyrekoğlu Hüseyin, Salih'ten haksız olarak üçer bin kuruştan fazla eşyasını zorla ve ezici bir kuvvetle gereksiz olarak ellinden almıştır. Kendisinden tekrar tekrar talep etse de darp etme tehdidiyle karşısından uzaklaştırıp perişan olmasına neden olmuştur. Mahallindeki şer'î mahkeme aracılığıyla zorla ele geçirdiği şeyleri tahsil edilmesi için vali ve hâkimden ihsan buyurmasını talep eder (1847) (A.} DVN, No. 26, Gömlek No. 61).

Kimi zaman haksızlığa uğramış, gasp edilmiş kişilerin haklarını yakınları arar. Şeyh Mehmet Bey, Trabzon'a bağlı Karahisar'ın önde gelenlerinden Hacı Yakupoğlu, biraderim Ahmet'ten iki adet bakkal dükkânını biraderim uzak diyarlarda iken emicemden almış, biraderim geri dönüp dükkânlarını geri almak

için davacı olurken hakkın yerine getirilmesi için talepte bulunur (1847) (A.} DVN, No. 26, Gömlek No. 91) demektedir.

Mal ve emlake saldırı hususunda eşkıyaların seçtikleri yol kimi zaman oldukça garip olabilmektedir. Misal 1847’de Edremit kazasına bağlı Kayırcılar karyesinden imam İsmail Ağa’nın nişanlı kızı Rukiye’yi düğün ziyafeti olacağı sırada zeybek Sarı Süleyman -ortadan kaldırılmış olan kel Mehmet’in kafadarlarından olup uzun yıllardan beri burada saklanmış olan eşkıya- bıçakla darp edip Avniye kazasına kaçırıp nikâhladıktan sonra karyeye dönerler. Sonrasında olanları ise damat şu şekilde ifade etmektedir. Onlar dönünce miras kalmış konağımı zapt edip içine yerleşmişlerdir. “*Şöyle iderim böyle iderim*” diye birtakım sözlerinden dolayı ve katil biri olduğundan babam İbrahim Efendi ve annem vatanlarını terk etmişlerdir. Ayrıyeten İmam İsmail Ağa ile ortak olan oda, ahır, un değirmeni, üç kıta zeytin bahçesi, bir kıta bahçe, bir kıta bağları da zorla ele geçirmiş ve gelirlerini de elde etmiştir. Tüm bu zorbalıkları ve kanunlara aykırı davranışları nedeniyle eşkıyanın ceza kanununa uygun olarak terbiye edilmesi için gereğinin yapılmasını talep ederler (A.} DVN, No. 30, Gömlek No. 30).

Aşiretlerinde sık sık gasp olaylarında yer aldıkları görülmektedir. Boynuganlı aşiretinden olup Emirdağı’nın iskân üzere Ulak, aşiretin eski reisi İsmail Bey’in Karahisâr-ı Sâhib sancağındaki Taş Birincin denilen yerde bilerek ve haksız yere evini yakmışlardır. Ayrıca bundan başka kıymetleri yirmi dört bin kuruşa ulaşan müfredat defteri ile deve, at, gümüş, sim ve emvallerini gasp ve yağma etmeleri de sorulmuştur. Açıklanmış olan konak bedeli olarak yirmi beş bin kuruş, yazılmış olan emvalin değerleri yirmi dört bin kuruştur. Toplam da ise kırk dokuz bin kuruş gasp edilmiştir. Bununla birlikte her biri ödeme yapacaklarını taahhüt etmişlerdir (1847) (A.} MKT, No. 62, Gömlek No. 98).

Afşar aşiretiyle Adana’ya bağlı Kozan kaymakamlığı dâhilinde bulunan Hacılar ve Karantı kürtleri eşkıyası yazın Kayseri ve Sivas civarına hasar vermektedirler. Mehmet ve amcasının oğlu Semuroğlu diğer Mehmet’le birleşerek burada bulunan köy ahalisi ve Bozdoğan aşireti haklarında fırsat buldukça hayvanatını sürmek ve eşyalarını çalmak gibi zarar ve ziyanlara başlamışlardır. Bu bölgeye süvari zaptiyesi tayin edilir. Ancak her ne kadar zarar ve ziyanı ortadan kaldırmak için çaba gösterilse de mevsimin kış olması şartları zorlamaktadır. Bundan dolayı kış mevsiminin geçmesiyle yaylaklarına gidemeyen eşkıyandan Mehmet ve diğer Mehmet’in terbiye edilmedikçe fukara ahalinin hasar ve zarar

ziyanlardan kurtarılamayacakları açıklanmıştır. Bu civarda olan aşiretlerin fukara ahaline verdikleri zarar ziyanın yok edilmesi vefat eden Maraşlı Osman Paşa katilleri için de gerekenlerin yapılması için Arabistan Ordu-yı Hümâyun müşiri paşa tarafından haber verilerek izin istenilmiştir. Ayrıca Afşar aşireti içinde düzen ve asayiş sağlanarak sonrasında vergilerin ödenmesi ve içlerinde gasıp ve hırsız olan kimselerin teslim edilmesi gibi hususları da taahhüt etmişlerdir. Mesele, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye havale edilmiştir. Aşiretlere zaptiye konularak rezilliklere cüret eden kişilerin daimî terbiye edilmeleri gerektiği için yeterli miktarda asâkir-i nizâmiyye'nin bahar için yola çıkmaları gerekli olduğu bildirilmiştir. Hemen ardından meydana gelenler bildirilmiş eşkıyaya göre hal ve hareketlerinin temelinde ne olduğu anlaşılarak ona göre hareket edilmesi uygun ve faydalı bulunmuştur. Eşkıyalar köy ahalisine zarar ziyan verdiği için ileride terbiye edilmeleri gerektiği ve ortadan kaldırılmaları için ne tür vasıtalar, araçlar kullanılacağı ile kolaylıkla ele geçirilip geçirilemeyecekleri mümkün olur mu meselenin gerekenleri hakkında kesin bilgi istenilmiştir. Daha sonra ona göre münasip olanın yapılması için yazı gönderilmiştir. Aşiretlerin ve Kürtlerin düzen ve asayişini sağlamak, vakalar üzerinde dikkat etmek ve ahali ve fukaraların haklarına tecavüz/saldırı da bulunmaması için alınan kararların uygulanması bildirilir (1847) (A.} MKT. MVL, No. 3, Gömlek No. 75).

Gasp gibi olaylarda çoğunlukla sadece mala değil cana da kastedilmektedir. Keza malını vermek istemeyip direnen kimseler zorbalıkla karşılık bulmaktadırlar. 1847'de Kayseri mutasarrıfı tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen Bozok naibinin ilamına göre, Bozok sancağına bağlanan Kızılıkoca kazası, Sarıhacılar karyesinde oturan Mehmet, Yakup, diğer Mehmet, Abdullah ve Ali, Mustafa'yı öldürme kastıyla boğazını sıkarak belirli miktar eşyasıyla var olan paralarını gasp ve yağma etmişlerdir. Vaka, meclis-i şer' de itiraflarıyla sabit olunca eşyaların teslim edilmesi, inkâr ettikleri akçelerin ödenmesi ve bu kişilerin üçer sene süreyle prangaya konulmak üzere Dersaadet'e gönderilmeleri istenmiştir. Sözü edilen para için Mustafa'nın vekili meclis-i şer'-i şerîf'te adı geçen kişilerle iddia edilen paradan iki bin üç yüz kuruş olarak aralarında anlaşma yapılmışlardır. Fetvahane ilamına göre para üzerinde anlaşma sağlanmış olduğundan bu kişilere nesne lazım gelmeyeceği anlaşılmıştır. Ancak onların gaspa cesaret etmeleri sabit olduğundan önceki hapisleri tarihinden itibaren zaptiye tarafından üçer sene süreyle küreğe konularak

gerekli hizmetlerde çalıştırılması sürelerinin bitiminde tahliye edilmeleri ve memleketlerine gönderilmeleri buyrulur (MVL, No. 15, Gömlek No. 8).

Kastamonu valisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen Viranşehir Meclisi'nin mazbatasıyla naibinin ilamına göre; 1847 yılında Zağferanbolu kazasına bağlı Bartın karyesi ahalisinden olup bir müddetten beri şurada burada serseri olarak dolaşan tacir Ömer, Azdavay kazasına bağlı Hacı Gök karyesi ahalisinden haydut Mehmet'le birleşerek gasp, hırsızlık yapmaya cesaret etmişlerdir. Ayrıca Zağferanbolu kazasına bağlanmış Kızılcaviran Kebir karyesinden Deli Mehmet'in hanesini gece basıp on iki yaşındaki oğulluğu Ahmet ile eşini zorla götürmüşlerdir. Bu nedenle yakalanmaları için yeterli miktarda zaptiye askeri tayin edilmiştir. Teşhir-i silah ile karşılık vermeleri sebebiyle zanlılar yaralı olarak ele geçirilmişlerdir. Çatışma sırasında Ahmet de içlerinde olduğundan ayaklarına kurşun isabet etmiş ve o da yaralanmıştır. Bu kişilerin ceza kanunnamesine göre cezalandırılmaları isteminde bulunulmuştur. Buna göre, serseri topluluğundan olup gasp ve hırsızlık yaptıkları ortaya çıkmış olduğunda üç aydan üç seneye kadar prangaya konulması ve Ahmet ayaklarından yaralandığından iyileşene kadar cerrah masraflarının yukarıda ismi geçen kişilerden alınması ceza kanunu hükümleri gereğindendir. Cezalarının uygulanması Dersaadet'e gönderilmeleri burada hapisleri tarihinden itibaren Tersâne-i Âmire'de üçer sene müddetle prangaya konularak gerekli hizmetlerde çalıştırılmaları ve müddetleri sonunda tahliye edilerek bir daha ahaliye zulmetmemeleri ve hasar vermemeleri için yaşadıkları yerden uzaklaştırılmaları Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüştür (A.} MKT. MVL, No. 6, Gömlek No. 59; A.} MKT, No. 101, Gömlek No. 53).

Cıldır sancağına bağlı Kiskim kazası köylerinden Hodiçur -Hodoçür-karyeye yerleşmiş olan fukara reaya tarafından gelen mazbata da şunlar ifade edilmiştir: Komşumuz bulunan İspir, Hemşin kazaları ve Honot? karyesi haydutları fakiranemize öteden beri türlü türlü zulüm ve saldırılarda bulunmaktadır. Ara ara mabetlerini soydukları ve hanelerini basıp ırz ve namuslarına kastettikleri bazen de canlarını telef edip, mallarını yağmaladıkları bildirilmektedir. Ayrıca Cacabağ, Sunisi? ve Koğur?'da bulunan mabetlerini soyup çok fazla zarar ve ziyan vermişlerdir. Yine bir nefer er kişi ile altı nefer geri dönüp karyelerine vardıklarında haydutlardan biri üzerlerine gelip er kişinin el ve ayaklarını kesip vücudunu birkaç yerden paralamış, kadınların ırzlarına saldırıp evlerini basmışlardır. Cacabağ ve Sunisi'deki mabetlerini soyanlar, Salur etrafındakiler ve Koğur da olan mabetlerini

yağma edenler, Hemşinli Kobaloğulları ve yukarı da açıklanmış el ve ayakları kesilen bir nefer ile kötü/ahlak dışı işlere cesaret edenler dahi İspir'e yerleşmiş Ekinlioğlu olduğu bilgi sahipleri tarafından söylenmiştir. Artık sabır ve tahammülleri kalmadığından dertlerine yardım ve çare olunmadığı yahut uzak bir yere nakil için yer gösterilmediği takdirde ister istemez çoluk çocuklarımızı bırakıp terk etmeye mecbur kalacağımızı zannetmekteyiz, deyip durumlarının perişanlığını ifade etmişlerdir (1849) (A.) DVN, No. 45, Gömlek No. 68).

Hayrebet'ten İzmirli İkizoğlu Karabet ve kardeşi Maçarur? yirmi bin altı yüz kırk iki kuruş alacak iddiasında oldukları halde diyet akçeleri olan on iki bin kuruşu ödemeleri için ellerinden borçlardan kurtarmak için senet alarak münasebetleri kesmişlerdir. Elmalı kazasında yaşayan kardeşlerinden Teke kaymakamı İzzet Bey zorla nakit olarak üç bin yüz kırk iki kuruş almış, tarla, yedi adet devesini dört beha (değer) ile başkasına satarak elde edilen beş bin kuruşu dahi zimmetine geçirip bu suretle haksızlık/zulüm yaptığından 1849 yılında şer'î mahkemeye başvurulmuştur. Yazılan dilekçe ile ilgili şüpheler olduğundan gerekenin sonra yapılması öncelikle kesin bilgi istenmesi lazım gelmiştir. Etraflıca araştırma yapılarak Dersaadet'e gönderilmesi istenir (A.) MKT. DV, No. 12, Gömlek No. 18).

Karahisâr-ı Şarkîli Hafız Ali Efendi, Arzımanoğlu'nun yirmi seneden beri sahip olduğu arazisini ele geçirip sorumluluğunda bulunan diğer dükkânını da O, memleketten uzaktayken satar. Şeyhoğlu Mehmet, Aşıkoğlu Halil, Osmanoğlu Haşim ve imam İbrahim'le birlikte hanesine girer ve çoluk çocuğunu -ev halkını- darp edip yaralarken malları ve eşyalarını da gasp eder. Yine Hafız Ali Efendi'nin ahaliye zulmederek perişan olmalarına sebep olduğunu da dilekçeyle bildirir. Bu kişilerin ele geçirilerek yargılanması, uygun olanın meclisçe ve şer'-i şerîf aracılığıyla muhakeme edilmesi talep edilir. Gerçekleştirmiş oldukları eylemler için haklarında şer'î ve cezaî hükümler uygulanmak üzere bu kişilerin hapiste tutulması meselenin mazbata ve ilamla bildirilmesi zapt edilen emlak ve eşyanın da tamamen geri alınması için Karahisâr-ı Şarkî kaymakamına haber verilir (1849) (A.) MKT. DV, No. 17, Gömlek No. 11).

Ailevi durumlarını beyan eden saldırganların cezalarında af talepleri de bulunmaktadır. Aydın sancağına bağlı Tire kazası sakinlerinden Çalık Hüseyin'in takdim ettiği dilekçeye göre; birkaç arkadaşı ile Biga sancağında Çal kazasına bağlı Karadağ karyesinden reayanın mal ve ırzlarına saldırmak gibi çeşitli rezilliklerde

bulunmuş olduğundan dolayı ceza kanunu hükmünce yedi sene müddetle küreğe konulma cezası verilmiştir. Beş seneden beri kürek cezasında olan Hüseyin evladı ve eşinin sefaletе düştüğünden merhamet edilerek tahliye edilmesine izin verilmesini talep etmektedir. Ayrıca ıslah olduğunu da belirtir. Bu dilekçeye karşılık şimdiye kadar nefsinin ıslah olduğu umulduğundan tahliyesi için mahzur var mıdır yok mudur? Aydın valiliğince haber verilip sonrasında araştırmaya göre gereğinin yapılması bildirilir (1848) (A.) MKT, No. 152, Gömlek No. 39).

1.2.8 Şekavet (Soygunculuk-Haydutluk) Suçu

Şekavet; eşkıyalık, haydutluk (Devellioğlu, 2006); bedbahtlık, fi‘il-i şer‘, şakilik, yaramazlık. Haydutluk, eşkıyalık (Şemseddin, 2006). Şakî; haydut, yol kesen (Şemseddin, 2006); Haydut, kîtâ-i tarik, serkeşlik vadisine sapan âdem (Şemseddin, 2006). Kat‘-ı tarik; yol kesicilik (Devellioğlu, 2006). Hirâbe, şehir dışında yapılan haydutluk, yol kesicilikte bulunma (Devellioğlu, 2006) gibi anlamlara sahiptirler.

1840 Ceza Kanunnamesi şekavet suçuna dair;

“Yol kesip, fakat kimseyi öldürmeyerek adam soymaya kalkışanlar, yedi sene müddetle kürek cezasına çarptırılmalıdır” (bölüm 11, madde 1).

Bu gibilerin öldürdükleri kanaati uyandığı takdirde, on sene süreyle küreğe konulmaları gerekir” (bölüm 11, madde 2).

Adam öldürdükleri tahkikat sonucu kesinlik kazanırsa bu takdirde, kısas hükmü tatbik edilmelidir” (bölüm 11, madde 3) (Ahmet Lütfi, 1997, 126) hükümleri içermektedir.

Ceza kanunda açıkça belirtildiğı üzere suçun haydutluk ve eşkıyalık olması için cana değil mala kast olmak zorundadır. Keza cana kast unsuru gerçekleştiğı zaman suçlular şekavet suçuna verilen ceza ile değil adam öldürme suçu ile cezalandırılmaktadırlar.

İlgili ceza kanunları kanuni unsuru, maddi değeri yüksek, başkasına ait taşınır bir malın alenen ve cebren alınması maddi unsuru oluştururken kastın mal almaya yönelik olması manevi unsuru oluşturmaktadır (Avcı, 2018b).

Tanzimat öncesinde yeniçeri ocağının kaldırılması sonrasında iç güvenlik sorunun oluşmasına neden olmuştur. Bu durumun giderilmesi için ocağın yerine Polis Teşkilatı ve Zaptiye Müşiriyeti kurularak kurumsal düzenlemeler için adımlar atılmıştır. 1845 yılında Tezkere-i Umumiye ve Polis Nizamnamesi yayınlanarak iç güvenlik teşkilatının kanuni düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1846 yılında

Zaptiye Müşiriyeti kurularak kolluk kuvvetlerinde birlik sağlanmaya çalışılmıştır (Cömert, 2019; Sönmez, 2005). Ancak sistemin yeniden düzenlenmek istenmesi ve eski düzen kalıntılarının kaldırılmaya çalışılması iç güvenlik meselelerinde boşlukların oluşmasına ve kimi kişilerin bu boşluklardan faydalanarak eşkıyalık gibi suçlara cesaret etmesine neden olmuştur. Böylece Anadolu topraklarında birçok yol kesme, haydutluk vakaları ile karşı karşıya kalınmıştır.

1845 yılında Ankara sancağına bağlı Yabanabad kazasında Sarı Kavak ve Doğanlar karyesi ahalisinden eşkıya topluluğundan olan kişiler yolcularının yollarını keserek mallarını gasp etmiş ve onları zarar-ziyana uğratmışlardır. Ayrıca adam öldürmeye cesaret ettiklerinden dolayı Sarı Kavak karyesinde sarp bir yere sığındıkları anlaşılnca üzerlerine yeterli miktarda zaptiye gönderilmiştir. Zaptiye ile çatışmaya giren eşkıyandan üç kişi vefat ederken on kadar kişi de sağ ele geçirilmiştir. Bu kişilerden yedisi sabıkalı olup her biri birkaç kez prangaya girmiş olduğundan onların müebbeden küreğe konulması istenir. Diğer altı kişi ve Doğanlar karyesi ahalisinden olup da bu suçu işleyen kişiler ise Bolu mutasarrıfı paşa tarafından ele geçirilmiştir. Pranga olunarak Ankara'ya gönderilen Kansızoglu Mustafa'nın sabıkası olmamakla birlikte onlarında prangabend olması isteği Ankara mutasarrıfı Vasif Paşa'nın mührüyle mühürlenerek Ankara Meclisi'ne gönderilmiştir. Naibin ilamında ise eşkıya topluluğundan olan bu kişilerin ceza kanunu gereğince cezalandırılmaları gerekliliği bildirmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda yedi kişinin daha önce de bu tür suçları işlediği sabit olmakla birlikte adam öldürdükleri kesin olmadığından yedi sene müddetle Tersâne-i Âmire'de küreğe konulmaları için Dersaadet'e gönderilmeleri istenir. Diğerlerinin ise beşer sene müddetle mahalinde prangabend olunarak hidemât-ı süfliyye -çöpçülük, süprüntücülük gibi şeyler- de istihdam edilmesi ve müddetleri sonunda tahliye edilmelerine karar verilir (MVL, No. 3, Gömlek No. 10). Bu vaka, Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiş olan vakalarda her bir kademinin görüş ve önerileri dikkate alınarak bir üst makama iletiliğinin göstergesidir.

Menemen Ovasında zimmî kâhya, bostan bekçisi ve Kostanti isimli kâhyanın çobanından birer tüfekte çobandan bir baş koyun gasp edildiği kaza müdürüne haber verilmiştir (1846). Gasıplar aranırken Foça kazasına bağlı Temurviranesi? mahalde Yani veled-i Panayot ve Menemenli Yani veled-i Panayot adlı zimmîler tesadüfle tutulup sorguya çekildiklerinde tüfek ve koyunu kendileri aldıklarını ve iki arkadaşları daha olduğunu -Kırkağaçlı Nikol ve Menemenli

Yani'nin kardeşi Yorgi- bunların Bergama katırcılarının gelecekleri yol ve saati belirlemek ve akşam bir buçuk civarında yanlarına gelip kendilerini de alarak katırcıları birlikte vurmak için anlaştıklarını söylemişlerdir. Ancak diğerleri ile birleşince itaat etmeyip tüfekle zaptiyeden bir askeri kolundan kurşunla yaralamışlardır. Çatışma başlayınca ise firar ederler. Bu sırada biri tüfekle yaralanmış ve üç gün sonra Foça kazasında lâşesi -ölüsü- bulunmuştur. Diğerisi ise bulunamaz. Yakalanan kişi ise müdür tarafından Manisa'ya götürülmüştür. Sorguya çekiliğinde yedi kişiden biri olduğu anlaşılan Yani, İzmir'e geri dönmek için Kırkağaç katırcılarına saldırdığını ve onlara zarar verdiğini kabul etmiştir. Yani kat'-ı tarık hükmünde olduğundan bu kişilerin yedi sene müddetle prangaya konulması ve hidemât-ı süfliyyede istihdam edilmesi Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüştür (A.} MKT. MVL, No. 2, Gömlek No. 100).

Bolu sancağının Düzce kazasına bağılı Milan divan karyesi ahalisinden Hüseyin ve kardeşi Emin ile arkadaşları Mehmet ve Ömer'in eşkıya ve Hüseyin'in de reisleri olduğu anlaşıldığından öncelikle mahallinde yargılanmışlardır. Emin, Mehmet ve Ömer'in mahallinde bir sene müddetle prangaya konulması Hüseyin'in ise onların başı olması nedeniyle küreğe konulmasına ve Dersaadet'e gönderilmesine karar verilerek mesele Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye havale edilmiştir. Burada verilen kararda ise Hüseyin'e iki sene kürek cezası uygun görülmüştür (1846) (A.} MKT, No. 35, Gömlek No. 8).

Aydın valisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda Saruhan Meclisi'nin mazbatasında Kepsud kazası ahalisinden Hacı Süleyman Ağa'nın kölelerinden Arap İbrahim, Kütahyalı Ali, Edremitli Ahmet, İzmirli Osman, İnegöllü Mehmet, Arnavut Yusuf yolculara hasar ve zarar vermek maksadıyla Balamut nahiyesi civarında gezdikleri ve Çamlık isimli yerde saklandıklarının haber alınması üzerlerine zaptiyeden asker sevk edildiğı bildirilir. Ancak bu kişiler teslim olmayıp silahla karşılık vermeleri üzerine aralarında çatışma başlar. Bu esnada Kütahyalı Ali yaralanır ve sonrasında vefat eder. Diğer beş kişi ise ele geçirilerek sorgulanmışlardır. İzmir katırcısında hayli fazla tüccar malı olduğu katırcının uşağı tarafından haber verildiğinden Çamlık'ta saklanarak onları beklediklerini itiraf etmişlerdir. Gasp ve yağmadan suçlandıkları halde suçu işlemeden yakalandıklarından onlara kuttâ-i tarık denilemeyip şerîr²⁶ olarak

²⁶ Şerîr: "kötü, kötülük işleyen, hayırsız [adam], fırsatçı".

nitelendirilmişlerdir. Bu kişilerin mahallinde bir sene müddetle prangabend olarak nefsinin ıslah edilmesine karar verilmiştir. Sonrasında iyi halleri görünür ve bu tür eylemlerde bulunmayacaklarına dair kefil gösterebilirlerse tahliye olacaklarına gösteremedikleri surette ise müddetlerinin uzatılacağına karar kılınmıştır. Bununla birlikte bu gibi olayların sadece meclis mazbatasıyla değil şer'î yönde de ilamın takdim edilmesi gerektiğinin usul ve emsalden olduğu Aydın eyaletine bağlı kazalara bildirilmesi de emredilmiştir (1847) (A.) MKT. MVL, No. 6, Gömlek No. 29).

Bozok sancağı Süleymanlı kazasına bağlı Koziçe karyesinden Seylan Mehmet ve Kızılkoca kazasından Battal karyesinden Veli kethüdaoğlu diğer Mehmet'in yol kesici ve edepsiz takımından olduğu anlaşılmıştır. Buna göre onların beş on seneden beri sancak içinde ve şurada burada gezip tozdukları, fukara halkı, yolcuları gasp ve yağma ettikleri, adam öldürdükleri, ırz ve namusa göz diktikleri bazen de Kürt eşkıyasına yardım ederek köyleri basarak mallarını yağmaya cüret ettikleri bildirilmiştir. Buraya bir memur tayin edilerek yapılan çalışmalarda yol kesici ve eşkıya takımından olanların civardan bütün, bütün ayaklarının kesilmesi gerektiğinden bu kişilerin müebbeden küreğe konulmak üzere Dersaadet'e gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca durum Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiştir. Fukara halka hiçbir suretle zulüm/tecavüz meydana getirilmeyerek huzur ve emniyetlerinin sağlanması gerekeceğinden muhakemeler sonrası hiçbir tarafta eziyet/işkence meydana getirilmemesi için özen gösterilmesi Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve Bozok mutasarrıfına bildirilmiştir (1848) (A.) MKT, No. 128, Gömlek No. 58). Meclis-i Vâlâ'nın kararı kimi yerlerde eşkıyanın nüfuzunun kanıtı niteliğindedir. Öyle ki eşkıyanın yargılanıp ceza alması sonucu yakalanmamış kişiler intikam almak için halka eziyet ettiklerinin göstergesi niteliğindedir. Ayrıca aynı şekilde yakalanan kişilere de işkence edilmemesi hususu söz konusudur.

Konya valisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda Konya Meclisi'nin mazbatası ve Aksaray naibinin ilamına göre, Aksaray ahalisinden Çelebi Osman ve Kör Ali ve Oymaağaç karyesi ahalisinden Ayaşlıoğlu Mustafa ve Solhan karyesi ahalisinden Mehmet, Hacı ve Deli Mahmut adlı kişiler yol kesip, mal ve eşyaları gasp ettiklerinden dolayı prangaya konulmuş ise de kısa bir süre sonra birer vesile/bahane ile kurtarılmışlardır. Yine yakalanarak Konya meclisinde fikir birliğine varılarak içlerinden Ayaşlıoğlu Mustafa hariç hepsi malları ve eşyaları alıp ve gasp ettiklerini zorlanmadan kendi istekleriyle itiraf etmişlerdir.

Mustafa olayı her ne kadar inkâr etse de arkadaşlarının ifadesiyle böylesi bir rezillik/edepsizliğe ortak olduğu sabit olmuştur. Bununla birlikte eşkıya/haydut topluluğundan gasp ettikleri eşyanın geri alınması mümkün olmamıştır. Eşkıyanın yedi sene müddetle küreğe konulması ceza kanunu hükümleri gereğinden olduğundan Dersaadet'e gönderilmesi ve burada küreğe konularak gerekli hizmetlerde çalıştırılmaları hükmü verilmiştir. Ayrıca müddetlerinin sonunda da sürülmeleri ve defedilmelerine dair buyruldu verilmiştir. Aşağıdaki tabloda eşkıyaların gasp ettikleri mal ve eşyaların neler olduğu belirtilmiştir.

Tablo 1.2: Konya'da Yol Kesen Eşkıyaların Gasp Ettiği Mal ve Eşyalar

Kör Ali ve Nizam Mehmet'in kazada olan Çoğun mahalden Kayserili iki zimmîden gasp yoluyla zorla aldıkları eşya				
nukud 480	meşlah adet 1	çizme çift adet 1	kahve değirmeni adet 1	kalçın? adet 1
sim yüzük adet 1	Kütahya fincanı adet 2	ara kundaklı tüfenk adet 2	gömlek adet 1	boyun şalı adet 1
peşker adet 1	baş yemenisi adet 1	babuç çift adet 1	su taşı adet 1	
Çelebi Osman, Kör Ali, Nizam Mehmet ve Hacı'nın gasp yoluyla zorla aldıkları eşya				
Yuva? karyesi ahalisinden şası Ali'nin oğlundan zorla aldıkları eşya				
tabanca adet 1	şal adet 1			
Bezirci zimmîden aldıkları eşya				
nakden 32	meşlah adet 1	şalvar adet 1		
Gelegöle? karyesi ahalisinden çoban Veli'den zorla aldıkları eşya;				
tabanca adet 1	silahlık adet 1	fes adet 1	müsta'mil şal adet 1	
Çelebi Osman, Kör Ali, Nizam Mehmet ve Hacı, zimmî Avanis? ile refiki zimmim Elekcî'den zorla aldıkları nukud, eşya ve hayvanat;				
nakden 1000	baygir re's adet 2	sagır ve kebir şal adet 4	tüfenk adet 2	bıçak adet 1
fes adet 1	boy entarisi adet 3	coba adet 1	dizlik adet 2	cebken adet 1
pötür adet 1	sim kuşak adet 3	çuka salata adet 3	katanî 'antari adet 1	sim bilezik adet 1
sim tepelik adet 1	kebir --- adet 1	Karaman 'abası adet 1	beşlik altun adet 44	meşlah adet 2
çizme adet 1	gömlek ve don adet 5	erik kurusu torba adet 2	gömlek adet 4	eğer adet 1
yorgan adet 1	yazma yemeni adet 3	Üsküdar yemeni adet 3	zenne şalvarı adet 1	basma şalvar adet 1
'antari adet 1	peşkir adet 8	peştemal adet 1	babuç çift adet 2	mest çift adet 1
sim yüzük adet 5	kefin adet 2	Hama kuşağı adet 1		

Tablo 1.2(devam): Konya’da Yol Kesen Eşkıyaların Gasp Ettiği Mal ve Eşyalar

Hacı Ahmedlü aşiretinden Nizam Mehmet ile Ayaşlı Mustafa’nın zorla aldıkları hayvanat				
Göynük karyeden zorla aldıkları				
bargir re’s adet 4				
Deve tamı karyeden zorla aldıkları				
bargir re’s adet 4				
Çatal Çeşme karyesinden zorla aldıkları				
bargir re’s adet 2				
Niğdeli kalaycı zımmîden zorla aldıkları hayvan ve eşya				
bargir re’s adet 1	kalay adet 2	nişadır adet 1	--- adet 1	kantar adet 1
kahve değirmeni adet 1	minder adet 1			
Deli Mahmut’un Mezkid karyesinden zorla aldığı				
baygir re’s adet 4				
Nizam Mehmet’in dört kişiden zorla aldığı,				
Aksaray mahallatından Kızılca mahallesinden aldığı				
oğlak re’s adet 2				
Harmandalı deveciden zorla aldığı				
çadır keçesi adet 1	Duhan kovası? adet 1	çizme adet 1	nakden 10	
Erkli tarafında elmacıdan aldığı				
nakden 50	baygir re’s adet 1	basma ‘antari adet 1		

Çelebi Osman, Kör Ali, Nizam Mehmet, Ayaşlıoğlu Mustafa, Hacı ve Deli Mahmut’un gasp ederek aldıkları hayvanları, eşya ve paraları itiraf etmişlerdir. Mustafa bu suçlamayı kabul etmese de arkadaşları “ol-dahi bizimle beraberdir” diyerek ifade verdiklerinden dolayı bu cezalar verilmiştir (1848) (A.) MKT. MVL, No. 8, Gömlek No. 36). Eşkıyalar kimi zaman yolcuları ya da yoldan geçen herhangi bir kişiyi kimi zamanda maddi değeri yüksek eşyaları taşıyan postaları gasp ederek maddi kazanç elde etmektedirler. Bu vaka gasp edilen eşyaların günlük yaşamda çok sık kullanılan çizme, yemeni, kahve değirmeni gibi eşyalar oluşu eşkıyaların fukara halkın malına kastettiğinin kanıtıdır. Ayrıca dönemin ekonomik şartlarını, halkın ne tür eşyalara sahip olduğunu göstermektedir.

Aşiretler de kimi zaman yol kesiciliği, haydutluğu alışkanlık haline getirerek bölge halkına sorun yaşatmakta, maddi-manevi zulmetmektedirler. Şekaveti alışkanlık haline getiren Afşar aşireti eşkıyasından olanlar Bozok

sancağına bağlı Gedikçik kazasında Çayırşeyhi karyeyi basmak üzere gelmişlerdir (1846). Çatışma meydan gelmekle birlikte ahalinin otlakta bulunan mevaşilerinden²⁷ yedi binden fazla hayvanı birkaç şekavet-pişe²⁸ götürmüştür. Eski redif kaymakamı Satırzade Ahmet Bey hem korkutarak hem de tembihte bulunarak yağma ettikleri hayvanları bırakmaları ve uygunsuzlarının vazgeçmeleri için hemen harekete geçmiştir. Ayrıca aşiretin boy beyi Çerkes Bey bu hususta taahhütte bulunarak iade edilmiştir. Aşiret eşkıyasının mümkün mertebe te'dib ve terbiyeleri için Sivas'tan mirliya Mustafa yeterli miktarda süvari ve piyade; top ve benzer mühimmatla kazaya sevk edilmiştir. Netice itibari ile zapturapt altına alınarak düzen yeniden sağlanmıştır (MVL, No. 6, Gömlek No. 14).

Şadilli aşireti de Kelkit ve Şiran çevresinde eşkıyalık yaparak bölge halkını rahatsız etmektedirler. 1849 yılında aşiret mensubu Timur, Kanber, Hasan ve amcaları, Yusuf, Asaf, Mahmut ile Murtioğulları? husumetleri sebebiyle Kelkit ve Şiran çevre halkının mal ve eşyalarını yağmalamışlardır. Bu gibi durumları engellemek için kaza müdürü ve ahaliden bazı kimseler bekçi olarak görevlendirilmiştir. Bu durumu kabul edemeyen Şadilli aşireti iki yüzden fazla kişi ile bekçilere ve bölge halkına saldırarak birçok kişiyi kılıçtan geçirmişlerdir. Tüm bu yaşananlar öldürülen kişilerin vârisleri tarafından kaza meclislerine, sancak idaresine ve Trabzon valiliğine bildirilerek önlem alınması için şikâyet edilir (Saylan, 2018).

Çeşitli suçları sebebiyle askeriyeden uzaklaştırılan kişiler çoğunlukla eşkıyalık ve benzeri suçlara yönelmektedirler. 1850 yılında Sinop asâkir-i nizâmiyye-i şâhâne redifinin muvazzaf zabitanından bazı büyük suçlamalar nedeniyle askeriyeden uzaklaştırılan/kovulan redif askerleri, küçük zabitan ve neferleriyle, askeri hizmetlerde bulunanların kat'-ı tarîk, katl-i nüfus, sirkat ve yankesicilik gibi fesatlıklar yaptığı bundan dolayı dikkatli ve özenli davranılması gerekliliği bildirilmiştir (A.} MKT. UM, No. 7, Gömlek No. 78).

Tanzimat döneminin yol güvenliği önemli sorunlar arasında olmuştur. Keza birçok görevli ya da halktan herhangi bir kimse seyahatleri sırasında eşkıyalarca gasp edilmektedirler. 1850 yılında Ekin kazasından hafız Ali bazı ödemeler için Dersaadet'e gitmektedir. Hırsız ve yol kesici topluluğundan olan Sivas

²⁷ Mevaşi: yük hayvanı olarak kullanılan veya etleri, sütleri için beslenen deve, sığır, koyun, keçi benzeri hayvanlar.

²⁸ Şekavet-pişe: "eşkıyalığı iş edinen kimse".

mutasarrıflığına bağlı Kınlı aşireti boy beyi Gül Mustafa, yine aşiretten Ulvi'nin oğlu, Zaza Kör Ali ve diğer iki arkadaşlarıyla Kara Pepil denilen yerde önlerini keserek bin sekiz yüz doksan yedi kuruşluk tüm eşya ve giysileriyle nakitlerini ellerinden zorla almışlardır. Dersaadet'e ulaşınca durumunu anlatarak gerekenin yapılmasını talep eder (A.} MKT. UM, No. 41, Gömlek No. 49).

Katil ve haydut topluluğundan olup önceden Akdeniz tarafından ele geçirilen Ayvalıklı kaptan Panayot Vangeli ve arkadaşı diğer Panayot, Nikola ve Yani katil ve haydut topluluğundan olduklarından kalan ceza, hapisleri tarihinden itibaren Yani, kaptan Panayot, diğer Panayot ve Nikola'nın yedişer sene müddetle küreğe konulmaları tahliye edildikten sonra ise memleketten uzaklaştırılmak suretiyle vilayetlerine gönderilmeleri Meclis-i Vâlâ'dan mazbata ile bildirilmiştir (1850) (A.} MKT. NZD, No. 18, Gömlek No. 95).

Zağferanbolu kazasına bağlı Bartın karyesinden olup bir süreden beri şurada burada serserilik yapmakta olan tacir Ömer'in sabıkası bulunmaktadır. Kastamonu sancağına bağlı Hacıköy karyesinden Mehmet ise haydutluğu, yol kesiciliği kendisine meslek edinerek şekavette ısrar edip yolculara zarar vermektedir. Bu kişiler birleşerek Zağferanbolu kazasına bağlı Kızılca Virankebir karyesinden Deli Mehmet'in gece hanesini basıp on iki yaşındaki oğulluğu Ahmet ile eşini zorla kaçırmışlardır. Bu durum meclise anlatılır. Hadisenin ortadan kaldırılması ve zarar ziyanın giderilmesi için livadan bölükbaşı Hasan Ağa'ya gerektiği kadar süvari verilerek üzerlerine sevk edilir. Teslim olmaları teklif edilmişse de itaat etmeyerek şekavet ve kötülüklerine devam edip süvarilere silahla karşılık vermişlerdir. Silahlı çatışma sebebiyle on beş saat uğraşılmış sonrasında ise bıçak bıçağa geldiklerinde haydutlar başından darp edilmiş ve yaralanarak ele geçirilmişlerdir. Sonrasında ise kişiler hapse konulmuşlardır. Deli Mehmet'in oğulluğu Ahmet de içlerinde bulunduğu diğerlerinden ayırt edilemeyerek sağ ayağının burundan ve sol ayağının tabanından kurşun isabet ederek yaralanmıştır. Liva kaymakamı tarafından bu kişilerin şekavet ve kötülükten başka gasp ve hırsızlık gibi suçlara cüret ettikleri de çalınmış eşyalarla ortaya çıkarılmıştır. Bu suçlamalara dair mazbata düzenlenerek meclise gönderilmiştir. Gasp ettikleri eşyalar -üç adet tüfek, üç adet tabanca, bir saat, yüz otuz beş kuruş akçe- kendilerine sorulduğunda bunları kabul etmişlerdir. Ancak bakır, üç baş beygir, bir çift tabanca ve iki yüz elli kuruş akçeyi inkâr ederler. Bu yüzden tüm bu suçlamalar ve sorgular yazılarak ne

yapılması gerekliliği Meclis-i Vâlâ'ya sorulur (1847) (A.} MKT, No. 100, Gömlek No. 70).

Diyarbakır ve civarından Ömer Bey, Hafız Paşa, Yusuf Efendi, eski müftü Derviş Efendi halka zulmeden ve kanun/kurallara aykırı davranan kişilerdir. Ömer Bey'in adamı Keles Mehmet bu civardaki Gömük Manastırı'yla etrafında olan kır reayasının eşya ve mallarını yağmalamış ve reayadan altı kişiyi öldürmüştür. Bu olaydan dolayı Yusuf Efendi ile Mustafa Efendi'nin terbiye edilmeleri için Diyarbakır'dan sürgün edilmeleri, Derviş Efendi ile Ömer Bey'in de terbiye edilmeleri için öncelikle araştırma yapılması ve yargılanmaları gerektiği bildirilmiştir. Tekrar yapılan muhakemede müftü ve diğerlerinin bu meselede etkisi olmazken Ömer Bey ve Mehmet'in sorumlu olduğu haber alınmıştır. Manastır ve ahalinin eşyalarını yağmayan kişilerin eşkıyalık, isyan ve cizye, aşar gibi vergilere muhalefet eden kişilerden oldukları ve altmış iki tarihinde eski Diyarbakır valisi İzzet Paşa ile Anadolu müşiri Rüstem Paşa'nın da iki tabur askerle onlarla çatıştığı bilinmektedir. Kaza müdürü olan Keles Mehmet aracılığıyla hazırlanan askerler üzerine dahi Ömer Bey reis tayin edilerek gönderilmiştir. Vergi vesaire problemler yoluna konulduktan sonra asâkir-i nizâmiyye Diyarbakır'a geri dönmüş ve Ömer Bey ile Keles Mehmet yanlarında bulunan başıbozuk askerle orada tutuklanmışlardır. Reisin yanında bulunan askerin üzerine hücum etmesiyle reis korunmak için manastıra girmiş zarar ve ziyanlar ile adam öldürme meseleleri bu sırada meydana gelmiştir. Keles Mehmet'in üzerine katil olayı dahi şer'an hükmolunmuştur. Ayrıca zimmetinde olan meblağın incelenmesiyle de ilgilenilmektedir. Ancak gasp edilen mal ve eşyanın ispatının zor olması, tarafların anlaşmaya rağbet etmemesi ve bu kişilerin bölgede nüfuzlu kişiler olmasından dolayı meselenin sadrazam iradesi için gönderilmesi istenmiştir (1848) (A.} MKT, No. 119, Gömlek No. 13).

Karesi sancağında Bakır karyeli Yusuf ve Manisa kazasından Hacı Musaoğlu İbrahim ve Hamid dâhilindeki Gün karyeli Hacı Ömer'in --- zenci Ali bir süreden beri serseri olarak dolaşmakta ve haydutluk/yol kesicilik yapmaktadırlar. Hamid sancağı, Karamanlı karyesinden Kabaklıoğlu Mehmet'in kızı ve Tekelioğlu Yusuf'un nikâhlı eşi Ayşe Hatunu gece zorla kaçırıp zeybek kıyafeti giydirerek dağlarda gezdirmekte olduğu haberi alınınca buraya gidilerek bu kişiler ele geçirilir (1850). Ayşe, babası ve eşine teslim edilir. Zeybek ve serseri topluluğundan, yol kesici ve ayakçısı topluluğundan olduklarından haklarında

düzenlenecek cezanın uygulanması için Hamid Meclisi'ne gönderilirler. Yusuf sorgulandığında beş sene önce karyesinden çıkıp Bursa ve Karahisâr-ı Sâhib tarafında hizmetkârlık yaptığını daha sonra Hamid sancağındaki Karaman karyesine gelerek Deli Bacak Mehmet ve arkadaşı Ahmet isimli şahıslar onu hanesinden alıp dağa götürdüklerini anlatarak nasıl bir araya geldikleri hakkında bilgi verir. Zenci Ali'nin ise arkadaşları olmadığını sadece Gölhisar Karaağacı'nda tutulup Isparta'ya ve oradan da buraya birlikte gönderildiklerini ifade eder. Yusuf arkadaşları Hasan dahi birlikte olarak Karaağaç'a giderlerken yolda Deli Bacak Mehmet ile Ahmet'e tesadüf ettikleri kendilerine teslim ettikleri hatunun yanlarında ve erkek kıyafetinde bulunduğunu anlatır. Yusuf, Ayşe'den hoşnut olmadığından içlerinden birine nikâhlarlar. Yusuf ve İbrahim her ne kadar hatunu zorla hanesinden alıp dağa götürdüklerini kabul etmeseler de Ayşe'nin kendilerine kırdaki teslim edildiğini ve onu üç gün beraberlerinde gezdirdiklerini bu sırada ise zaptiye tarafından ele geçildiklerini söylerler. Ayrıca Arap Ali'nin arkadaşları olmadığını söyleyerek yol kesicilik yapmadıklarını da ifade ederler. Bu açıklamalar doğrultusunda olay, onların eşkıya olduklarına dair kesin bilgi vermemektedir (A.) MKT. UM, No. 25, Gömlek No. 99)

Filiba sakinlerinden olup Alaşehir kazasına yerleşen askerlerden firarileri saklayıp, firarilerle birlik olarak yol kesicilik gibi yasak fiillere cüret eden ve yolcuları da yağma eden Ali, ahali tarafından şikâyet edilir. Tüm bu suçlamaları araştırmaya memur edilen alay emini Mehmet Ağa tarafından ele geçirilen Ali, Dersaadet'e gönderilir. Ali hakkında şu bilgileri verir: Filibe'ye bağlı Gökçeler karyesinden olup on sekiz sene önce Gelibolu'dan Anadolu'da olan Yalvaç Karaağacı kazasına geçip altı sene orada Hacı Süleyman Ağa'nın ve sonra da altı sene daha Yakub Paşa'nın çiftliklerinde harman da çalıştığını sonrasında Kilis kazasına giderek orada da beş sene zaptiye askerliği yaptığını ve henüz zaptiyelikte bulunmuş olduğu halde Kilis kazasında bulunan Hacı Ahmet'in Alaşehir kazasına geçmesiyle zimmetinde olan vergisinin tahsili için onu götürmek üzere memur edildiğini, Alaşehir kazasında onu bulup oradan Kilise götürmüş olduğunu söyler. Alaşehir ahalisinin kendisine öfke duymalarından dolayı Kilis'ten ayrılır. Yine zaptiye askeri yazılmak için Alaşehir müdürünün konağına gittiğinde firari asker, denilerek yakalanıp dört gün hapsedilir. Tahliye olmasıyla birlikte Mehmet Ağa kur'a firarileriyle beraber kendisini de alıp İzmir'e ve sonra Dersaadet'e götürmüş olduğundan kendisi fena adam olmuştur. Tire, Aydın, Kilis ve Alaşehir taraflarında

da fena adam, denilir. O yüzden mazbata verilmezse bir diyeceği kalmayacağını ifade eder. Bunun üzerine durum hakkında araştırma yapılması ve neticenin bildirilmesi istenir (1850) (A.) MKT. UM, No. 27, Gömlek No. 35).

Karahisâr-ı Sâhib sancağına bağlı Danişmendlüy Kebir kazasında İncesu karyesi ahalisinden ve yol kesici/haydut topluluğundan İbrahim'in prangaya konulmak üzere Dersaadet'e gönderilmesi istenir. İbrahim hakkında verilen hüküm ise yedi sene müddetle prangaya konulmaktır (1850) (A.) MKT. MVL, No. 29, Gömlek No. 95).

Trabzon sancağı Rize kazası ahalisinden Fonoyonis şakinin/hayduttun yardımcılarında olan Ömer ile yakını Mehmet ve Evliyaoğulları'ndan Hasan eşkiyadan olup adam öldürme, gasp, haydutluk/yol kesicilik gibi yasaklanan fiillere cesaret ederek halka kötü davranmakta ve onlara zarar vermektedirler. Ayrıca Ömer'in iki tane zaptiyei öldürdüğü de bilinmektedir. Saklandıkları yerde aç susuz kalınca aşağı inip ekmek isterler. Memiş isteklerini kabul etmez ve bunun üzerine onun evini basarlar. Memiş'in feryadını duyan ahali yardıma gelir ve evi dört bir yanından kuşatırlar. Her ne kadar nasihatle bulunmuşsalar da buna itibar etmezler bunun üzerine katillere ateş açılır. Misilleme yapılması üzerine ateş arasında kalan Ömer vefat ederken Mehmet ve Hasan yaralı olarak ele geçirilir. Eşkiyalar Trabzon'a gönderilir ve hem şer'-i şerîf hem de meclis muhakemesi ile mazbataları hazırlanır (1851) (MVL, No. 201, Gömlek No. 47).

Tanzimat döneminde posta teşkilatı yeniden düzenlenmiş ve II. Mahmut döneminde atılan adımlar genişletilerek teşkilatlı bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. 23 Ekim 1840 tarihinde Posta Nezareti kurulmuştur. Böylece "ulak-menzilhâne" uygulaması posta nezareti ile yeniden düzenlenip ahaliye de hizmet eden bir sistem haline dönüştürülmüştür. Merkez ve taşralarda olmak üzere açılan postanelerin taşıma işleri tatarlar aracılığıyla sağlanmıştır. Tüm yeniliklere rağmen karadan beygirler ile taşıma işlemi de devam etmektedir.

Posta Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte İstanbul dışındaki teşkilat "muntazam" ve "gayr-ı muntazam" olmak üzere iki ayrılmıştır. Muntazam postanelerde her türlü postacılık -emanet para, numunelik ticaret eşyası- tatarlar aracılığıyla yapılırken, gayr-ı muntazam postacılıkta sadece adi mektup ve evraklar sürücüler tarafından taşınmıştır (Gürtürk, 2021). Posta teşkilatı ile ilgili düzenlemeler Tanzimat boyunca devam etmiş ve postacılık faaliyetleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Tüm bu düzenlemeler hem karayolları ve taşımacılığın

güvenliği hem de ticaretin gelişmesini sağlamak içindir. Ancak bu unsurlarda yeterli gelişme sağlanamadığı için postalar zaman zaman saldırılara maruz kalmıştır.

1839-1876 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde yol yapımının ciddi bir şekilde ve bütünlük içerisinde ele alınamaması sebebiyle posta taşımacılığı çoğunlukla beygirlerle devam etmiştir (Yazıcı, 1989). Bu gibi durumlar eşkıyalar için bir fırsat sağlamış ve tatarlar eşkıyalar tarafında gasp ve yağma edilmişlerdir. Keza posta teşkilatı gelişirken bu gelişimi destekleyecek diğer unsurlar yeterli derecede geliştirilememiştir.

İzmit kaymakamlığına bağlı Pazarköyü kazasına gönderilen mazbatada Dersaadet'ten gelen posta tatarı Ahmet Ağa ve sürücü Ali'nin Yalakâbâd kazasından hareket edip Pazarköyü kazasına gelirlerken dokuz eşkıyanın önlerini kestiği bildirilir (1846). Eşkıyalar, tatarın üzerindeki elbise ve eşyasını -saat, bıçak, tabanca, Trablus kuşağı, yağmurluk ve yazma- ve taşımakla görevli olduğu çanta içerisinde bulunan evrak ve mektupları dağıtıp dokuz bin iki yüz kuruş emanet akçe ile bir miktar sırmaları zorla almışlardır. Onları ve zimmî bir yolcuyu ağaca bağlayan eşkıyalar sonrasında dağa firar etmişlerdir. Birbirlerini çözerek eşkıyanın bırakmış olduğu posta hayvanları ile kazaya gidip durumu haber verirler. Buradan gasp edildikleri yere adamlar gönderilerek dağıtılmış olan evraklar toplanır. Evrakların ve kendilerinin durumu açıkça belli olduğu halde tatar dahi sorgulanmıştır. Ancak haklarından dolayı ve her şeyi ayrıntıları ile anlatmaya mecali olmadığından mazbata bu surette hazırlanmıştır (MVL, No. 6, Gömlek No. 22; A.} MKT, No. 44, Gömlek No. 6).

Eskişehir'den Söğüt kazasına gelirken Söğüt Dağı'nda posta tatarının önlerine çıkmış olan on beş eşkıya iki taraftan tatar üzerine tüfek ile ateş açmıştır (1846). Tatarı öldürerek tahrirat ve emanetlerin hepsini almışlardır. Eşkıyalar paralanmış olan bir arkadaşını ata koyup firar ederler. Yeterli miktarda zaptiye tedarik edilerek firar eden eşkıyanın peşine düşülerek gerekli olan mahallere - Kütahya, Hüdavendigâr- de durum hakkında bilgi verilmiştir. Meclis-i Vâlâ tarafından eşkıyanın ne olursa olsun ele geçirilmesi böyle uygunsuzlukların bir daha yaşanmaması için gereken araştırmanın yapılması ve onların ele geçirilmesi için Hüdavendigâr müşirine emir verilmiştir (Y. EE, No. 94, Gömlek No. 14).

Tire'ye bir buçuk saat mesafede Küme Dağı'ndan geçerken öldürülen posta tatarını öldürdüğü söylenen kişinin hapsedilmesi istenmiştir. Ayrıca Tire Hendek'te

sarraf olan Yahudi Hayım'ın elde ettiği aşırı nüfuzu sebebiyle fukara halka da zulmettiği bir takım eşkıyaya yardım ettiği onların da desteği ile halkı zarar ziyana uğrattığı da bildirilmiştir. Tüm bu gerekçeler yüzünden Tire'ye gelmemek üzere sürgün edilmesi de arzu edilmiştir. Maktul tatarın katilleri olduğu söylenen bacak Hüseyin ve ortaklarının ele geçirilip muhakeme edilmesi istenilmiştir. Bacak Hüseyin ve ele geçirilen ortakları ise Dersaadet'te hapsedilmiştir (1846) (A.) MKT, No. 48, Gömlek No. 96).

Dersaadet'te yaşayan sarrafa²⁹ posta tatarıyla gönderilen dört adet murassa³⁰ toplu iğnelerden bir adedi beş bin ve iki adedi altışar bin iki yüz elli ve bir adedi dört bin kuruş fiyat olduğu bildirilmiştir. Ayrıca beş bin kuruş fiyat olan murassa bir adet toplu iğne onların yanında alıkoyulur ve üç adedi İzmir postası tatarı Ali Ağa'ya emanet olunarak sarrafın olduğu yere gönderilmesi istenir. Tatar, 27 Cemâziye'l-âhir 1262/22 Haziran 1846 tarihinde Bilecik kaymakamlığında bulunan ve Söğüt kazasına bir buçuk saat mesafede Arnavut çobanlarından bir takım eşkıya tarafında öldürölür. Ayrıca tatarın yanında olan emanetlerin, mal ve eşyaların gasp edildiğinin de haberi alınmıştır. Bunun üzerine olay Bilecik kaymakamı tarafından araştırılır. Kaymakamlığa bağlı Karacaşehir kuralarından, Gökçekısıık karyesi çiftliğinden davar çobanlarından beş kişi ve Arnavut çobanları ele geçirilerek sorgulanır. Toplu iğneler eşkıyanın içinde olan zimmi Nikola'nın elinde çıkarken diğer altışar bin iki yüz ellişer kuruşluk murassa -inci, elmas, yakut vb. kıymetli taşlarla süslenmiş- iğneler ile vesaire gasp edilen eşyaların Rumili tarafından olup firar eden diğer arkadaşlarında kaldığını iddia ederler. Bunun üzerine kendileri hapsedilmişlerdir. Ele geçirilen eşyalar sahibine gönderilirken yakalanmış olan eşkıyalar da Dersaadet'e gönderilmiştir. Ayrıca Devlet-i Aliyye tarafınca önemli işlerde posta tatarlarının yanına zaptiye verilmesi ve onların emniyetlerine özen gösterilmesi bildirilmiştir. Yine telef ve ziyan olan emanetlerin önce mahallin de zabıtan aracılığıyla gerekenlerden tahsil edilmesi, ziyan olan altışar bin iki yüz ellişer kuruşluk iki adet toplu murassa iğnelerin bedellerinin eşkıyadan alınması, ele geçirilememiş iğnelerin bedelleri de Söğüt kazası tarafından tahsil olunması uygun bulunmuştur. Hilekâr/düzenbazlarında uygun şekilde cezalandırılmaları bildirilmiştir. Ayrıca bu çobanların buralardan tamamen

²⁹ Sarraf: "kuyumcu".

³⁰ Murassa: "değerli taşlarla bezenmiş, cevherlerle süslenmiş".

kaldırılması da istenilmektedir (MVL, No. 35, Gömlek No. 45; A.} MKT, No. 133, Gömlek No. 61).

18 Rebîü'l-evvel 1263/6 Mart 1847 tarihinde Halep'ten çıkan posta, emniyet içinde Konya postanesine ulaşmıştır. Burada emanetler Sivaslı tatar Feyzullah'a verilerek gönderilir. Tatarın yolu Isparta'yı geçip İzmir'e doğru gelirken Denizli'ye yakın Gökcepinar'da birkaç eşkıya tarafından kesilir ve tatar tüfekte öldürülerek posta yağmalanır. Halep ve Isparta postanelerinden İzmir'e, Konya postanesinden Denizli'ye ve Isparta'dan Güzelhisar Aydın'a tüccar emaneti olarak toplam seksen bin beş yüz kuruşluk akçe olduğundan sahibi her gün Postahane-i Âmire'yi arayıp durumu sormaktadır. Bunun üzerine sarrafın zarar ve ziyanı giderilerek eşkıyanın yakalanması için özen gösterilmesi ve gerekenin yapılması bildirilmiştir (C. NF, No. 51, Gömlek No. 2541).

İzmir'den her hafta Aydın ve Konya yolundan Şam tarafına geçen posta tatarları ve yanlarında bulunan zaptiyenin önü Gülnar Hacı mahalden geçerken beş eşkıya tarafından kesilir (1847). Çıkan çatışmada zaptiyeden Osman dört yerine kurşun isabet etmesi sonucu vefat eder. Çatışmaya daha fazla direnemeyen eşkıya ise firar eder. Ancak Sisamlı Nikola ve Goloslu Yani ve Yanyalı Dimitri ele geçirilir. Yapılan muhakemede gasp ve katl suçlarını itiraf etmişlerdir. Buna göre fetvahanede meydana gelen ve Meclis-i Vâlâ'ya verilen ilama göre yol kesen/haydut topluluğundan olmaları ve adam öldürmeye dahi cesaret etmelerinden bu kişilerin idam edilmesi bildirilir. Ayrıca bu cezanın ceza kanunu hükümleri gereğince olduğu da açıklanmıştır. Yine ifadelerinden dönmeleri söz konusu olursa on beş sene müddet için prangabend olarak hidemât-ı süfliyyede çalıştırılmaları için Dersaadet'e gönderilmeleri hükmü verilmiştir. Firari olanların bulunması için gerekenin yapılması da istenir (İ. MVL, No. 109, Gömlek No. 2505).

Eşkıya bu defa Dersaadet'ten gelen posta tatarı Deli Hüseyin'in yolunu Hüsrev Paşa Hanı'na iki saat mesafedeki Kıratlık Dere denilen yerde kesmiştir (1848). Eşkıya, onu ve posta müdürünün adamını yaralamaya cüret edip posta ve emanetleri gasp ve yağmaya başlamışken Han müdürü ve diğer memurlar yetişip posta ve emanetleri kurtarmışlardır. Ayrıca, eşkıya topluluğundan olan Kantaroğlu ile Kürt Mehmet'i tutup Karahisâr-ı Sâhib muhassılına teslim etmişlerdir. Yörük taifesinden Çömlek ve Çarıkoglu şakileri de ele geçirilip muhassıla teslim edeceklerini taahhüt etmiş olsalar da Deli Alişir? gibi şakilerin kimi beylerle ilişkisi olması ve onlar tarafından korunması sebebiyle ele geçirilememişlerdir. Ancak

bununla birlikte Ankara mutasarrıfı tarafından arandıkları bildirilmiştir (A.} MKT, No. 108, Gömlek No. 13). Bu gibi vakalar eşkıyaların kimi zaman bölge halkı ya da ileri gelenler tarafından desteklendiklerini göstermektedir. Bu durumun temelinde menfaat vardır.

Osmancık kazasından geçen Bağdat postası tatarıyla sürücüsünü öldüren ve yanlarındaki hazine ile emanet akçe vesaire gasp ederek aralarında paylaşmış olan Ankara sancağı dâhilindeki göçebe Terkanlı aşireti eşkıyasının ele geçirilmesi için hazırlık yapılmıştır. Ayrıca Bozok, Amasya, Konya ve Sivas taraflarından himaye istediklerinden buralardan kaçmaları beklenmektedir. Bu yüzden eşkıyaların ele geçirilip muhakeme edilmek üzere prangaya konularak Ankara'ya gönderilmesi istenir. Ayrıca gasp edilen eşyalarında eksiksiz olarak Dersaadet'e gönderilmesi emri verilir. Eşkıyanın yakalanması için görevlendirilmiş olan Mir aşireti reisi Alişan Bey ve zaptiye reisi Hüseyin Bey, Kayseri tarafından Binbaşı Sait Ağa eşliğinde bir bölük süvari asâkir-i nizâmiyye şâhâne Ankara'ya ulaşmışlardır. Öncelikle gerekli olan nasihatler de bulunmak için üzerlerine vardıklarında aşiret ahalisinin obalarından çıkıp gizlenmiş/saklanmış oldukları anlaşılmıştır. Bu yüzden obalarında eşlerinden ve çocuklarından başka kimse bulunamamıştır. Bunun üzerine ailelerini götürüp Karakeçili karyesinde tevkif etmişlerdir. Bu suretle eşkıya ile anlaşma yapılmak istenmiştir. Öyle ki gasp edilen malların ödenmesi, eşkıyanın başı olanlarının verilmesi istenecektir. Gasp edilen malların -inci ve paralar vesaire- bir kısmı Postahane-i Âmire'ye teslim edilirken ailelerin salıverilmesi istenir. Ancak eşkıyaların verilmesi kabul edilmeyip teşhir-i silaha başlayarak Kızılırmak'ın diğer tarafına dağlara kaçarak firar ederler. Alişan Bey, tatarı öldürenlerden Kavas'ın oğlu Haso ile aşiretten ve sarraftan bir kişi, gasp edilen mal ve eşyalar ile ele geçirilen iki kişiyi mülazım Mehmet Ağa'ya vererek Ankara'ya göndermiştir. Ayrıca hapiste bulunan ailelerinin aşiret müdürü Dumanoglu'na teslim edilmesi veyahut Ankara'ya gönderilmesi hususu ailelerinin tutulması uygun olmayacağından binbaşıya bildirilmiştir. Meclise götürülen Kavas'ın oğlu Haso sorgulanır ve ifadesinde şunları anlatır: Kendisi, Veli Hızır, Hamo'nun oğlu İbo ve Şirvan'ın oğlu diğer Hızır, Hızır'ın amcasının oğlu Hasan, Bilo, Sazılıoğlu Maho, Hamo'nun amcasının oğlu diğer Maho, kuyumcu oğlu Hüseyin, Haso'nun oğlu Ebu, Kulu'nun oğlu Kulu ve Abdürrezzak oğlu Musa hırsızlık niyetiyle bundan iki ay önce obalarından çıkıp şurada burada dolaşmışlardır. Veli Hızır kendilerini alıp Osmancık kazası tarafına götürmüş ve

kaza dâhilinde cadde kenarını dolaşıyorlarken gece üç saat kalarak tatarın bir sürücü ile geçtiklerini görmüşlerdir. Bunun üzerine üzerlerine varıp tatar ve sürücüyü yoldan sapa bir dereye götürüp sen hayvanları tut ve etrafı gözetle deyip hayvanlarını suya vermişler ve tatar ile sürücüyü öldürerek yanlarında bulunan iki yükü almışlardır. Bu yüklerin birinin içinde sim külçesi bulunduğundan Veli Hızır ve diğer Hızır ve Hamo'nun amcasının oğlu Maho ve Hamo'nun oğlu İbo külçeleri almışlardır. Ancak *“külçeler devletin olduğundan bizim almamız uymaz”* diyerek orada bırakmış olduklarını arkadaşlarına söylerler. Diğer yükü açıp içinde olan nukud vesaire hepsini aralarında paylaşarak obalarına döndüklerini ifade ederler. Paşadağı ve Çiçekdağı zaptiye ve askerler tarafından kuşatılarak eşkıyalar ele geçirilmekle birlikte bu bölge araştırılmaya başlanmıştır. Ayrıca gasp edilmiş malların ne miktar ve ne çeşit emval ve eşya olduğu henüz bilinmediğinden nicelik ve niteliğinin bilinip ona göre gerekli çalışmaların yapılması için defterin gönderilmesi Postahane-i Âmire'den istenmiştir (1848) (MVL, No. 21, Gömlek No. 54; A.} MKT, No. 116, Gömlek No. 51). Bu vaka eşkıyaların devlet malına el uzatmaktan çekindiklerini göstermektedir. Ancak bununla birlikte devletin memuruna zarar verme hususunda bu kadar dikkatli olmadıkları da vakalardan anlaşılmaktadır.

Kimi zaman eşkıyalar sadece tatarlara değil onların ailelerine de zarar vermektedir. Bu durum eşkıyanın öncelikle maddi unsurlara yönelmiş olduklarını göstermektedir. Postahane-i Âmire tatarlarından İsmail Ağa'nın kardeşini öldüren birkaç eşkıyanın birisi yakalanarak Sivas'ta hapsedilmiştir. Diğerleri ise Harput tarafında oldukları öğrenildiğinden onların da yakalanıp muhakeme edilerek Sivas'a gönderilmesi İsmail Ağa tarafından talep edilerek dilekçe yazılmıştır (1849) (A.} DVN, No. 44, Gömlek No. 29).

Tanzimat döneminde kurumsal bir yapı haline getirilmeye çalışılan posta teşkilatının korunması için gerekli tedbirlerin alınması da söz konusudur. Bu tedbirlerden biri postaların yanına silahlı kuvvet verilmesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda işlemekte olan postaların önleri zaman zaman haydut ve eşkıya takımından kimselerce kesilip tatarlara emanet edilen eşyalar gasp edilmektedir. Ayrıca kimi zaman tatarların canına da kastedilir. Bu gibi durumlar bazı mahallerde postanın yanına cebelü verilmemesinden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar bu işle görevli olanlara tembihlerde bulunulmuş ise de bu gibi olayların önüne geçilememiş ve ara sıra uygunsuzluklar yaşanmaya devam etmiştir. Öyle ki Filibe

postası iki kez yağmalanır. Bağdat'tan çıkarılan posta tatarına Osmancık'ta cebelü verilmemesinden dolayı yolda önu birtakım eşkıya tarafından kesilmiş ve tatar öldürülürken haylice akçe ile eşya gasp edilmiştir.

Posta tatarları bu gibi durumlardan korkarak memur oldukları yerlere gitmeye çekinmektedirler. Bu durum hem önemli işlerin yapılmasını engellemekte hem de imparatorluğu zarara uğratmaktadır. Ayrıca birtakım emanetlerin zarar ziyana uğraması da zayıflık olarak görülmektedir. Taşralarda birçok zaptiye çalıştırılmasına rağmen yolcuların güvenlik zafiyeti söz konusu ise bu durum memurların tembelliğinden kaynaklanmaktadır. Taşra memurlarının postaları, idareleri dâhilinde olan mahallerden emniyet içinde geçirmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı bir zafiyet ve zarar meydana geldiğinde olay her kimin idaresi dâhilinde ise zarar ziyanın ödenmesi o idareye bırakılmıştır. Ayrıca postaların geçişlerinde yanlarına cebelü verilmesine dikkat edilmesi bildirilir. Eğer postanın zaptiye yahut cebelü eksikliği yüzünden gasp edildiği ortaya çıkarsa meydana gelen olaydaki zarar ve ziyan her ne miktar ise hiçbir suretle özür dilemeye gerek olmadan o yerin memurları ile orada bulunan kaza ve köy ahalisine ödetilecektir. Bu yüzden posta tatarlarından biri cebelü almak istediğinde kaç tane cebelü verilecekse bir pusulaya yazılıp tatar tarafından mühürlenir. Böylece memurların gereği gibi çalıştığı anlaşılır. Ancak bu durumda bile mesuliyetten kurtulamazlar yani herhangi bir olay meydana gelirse zarar ve ziyanın ödenmesiyle yükümlüdürler. Bu yüzden her koşulda tatarların işlerinde çok dikkatli ve özenli olmaları gerekmektedir. Bu hususlar Ankara, Çorum ve Amasya taraflarına bildirilmiş olmasına rağmen üç kez cebelü talebinde bulunan tatara cebelü verilmemesinden dolayı meydana gelen olayda Osmancık'ta bulunan zaptiye memuru sorumlu tutularak memurun azledilmesi ve olayın araştırılması için memur Dersaadet'e gönderilir. Filibe postalarının zaptiye kontrolünde olmasına rağmen iki kez yağma edilmesinden dolayı olayda Filibe muhassılı paşa dahi zanlı olacağından azledilmesi düşünülmüşse de bu defalık kendisine tembihte bulunulması yeterli görülür (1847) (İ. MVL, No. 111, Gömlek No. 2603).

Diğer tedbirler ise özellikle tehlikeli yollarda derbentlerin kurulması ve önemli evrak ve eşyanın kilitli olarak aktarım yapılmasıdır. Hüdavendigâr müşiri tarafından gönderilen yazı ve mazbata ile Şam ve İzmit yollarıyla İznik postanesine ulaşan posta tatarlarının yanlarına düzen gereği cebelü neferleri verilmiştir. İzmit sancağına bağlı Yalakâbâd kazasında önlerine birkaç eşkıya çıkarak üzerlerine

tüfekle ateş açmışlardır. İzmit reayasından biri parmağından yaralanır. İzmit kazasında Kırkzerbam? mahalde ara sıra tehlikeli ve endişe verici uygunsuzluklar meydana gelmektedir. Bundan dolayı bu yerde emniyetin sağlanması için bir adet derbent kurulması ve birkaç nefer zaptiyenin buraya yerleştirilmesi istenmiştir. Meclis-i Vâlâ'ya havale edilen bu meseleler bölgenin emniyet sorunu olduğunu gösterdiğinden ve tüm mesuliyetin buraca ilgili olmasından dolayı bu isteğin süratle yerine getirilmesi kabul edilir (1848) (A.} MKT, No. 130, Gömlek No. 12).

Dersaadet'ten Anadolu tarafına gönderilen postalardan İzmir, Aydın ve Kütahya yollarıyla Konya, Şam ve Halep yolları postalarının ayın dördüncü perşembe günü saat dörtte İzmir civarında Çoban Kalesi önünde yirmi eşkıya, dikkatsizliklerinden faydalanarak sürücü ve tatarlara silah ateş ederek zorla dağıtmışlar ve postayı tamamen yağmalamışlardır (1850). Bu yolların güvenliği ile ilgili problemler olmasından dolayı emanet akçe vesaire kilitli tutulmuştur. Daha önce yine İzmir civarında yağma edilen üç adet postanın da bulunması için defalarca emir verilmiştir. Ancak o postalardan dahi henüz bir şey ele geçmemiştir. Bununla birlikte bu vakaların hepsinin Osmanlı Devleti'ne bildirilmesi, devletin emir, hüküm ve nizamına göre uygulanması bildirilmiştir (A.} MKT. NZD, No. 7, Gömlek No. 42).

Son olarak bahar ve yaz mevsimlerinde yol kesici, haydut gruplarının çoğaldığı ve ormanlık alanlarda saklanmaları daha kolay olduğu gerekli birimlere hatırlatılarak ona göre hareket edilmesi istenmektedir.

1.2.9 Teşhir-i Silah Suçu

Teşhir-i silah maddesi çeşitli suçlarda çoğu kez karşımıza çıkmaktadır. Eşkıyalık, isyan, adam öldürme, yaralama gibi suçlarda silah ve benzeri aletler çok sık kullanılmaktadır. Ayrıca bu tür suçlarda silah kullanımı suçlar için en önemli unsur olmaktadır. Suçların çoğunda silah kullanımı ya da silahın bir suç doğurmasına neden olması bu suç önemli kılmaktadır. Teşhir-i silaha diğer unsurlarda dikkate alınarak 1840 Ceza Kanûnnâmesi'nde;

“Halkın düzenini korumakla görevli memurlara karşı gelip, silah çekenler, bağlı olarak İstanbul'a getirilip, iki seneye, silahı ateşledikleri takdirde de velev ispat etmemiş olsa bile, üç seneye kadar kürek cezasına çarptırılırlar.

Gerek kurşun ve gerekse yaralayıcı aletlerle, görevliyi yaralamışlarsa, iyileşmesine kadar gerekli masraflar, buna cesaret edenlerden alınır ve bunlar beş sene müddetle kürek cezasına çarptırılırlar.

Yaralı kimsenin, yaralanmadan mütevellid vefat etmesi halinde, öldürme durumu ortaya çıktığından, birinci bölümde belirtilen kısas hükümlerine göre işlem yapılır” (bölüm 9, madde 3).

“Halktan herhangi biri diğer kimseye silah çekerse bir sene, ateş ederse iki sene, yaralarsa, o kimse iyileşinceye kadar yapılacak tedavi masrafları kendisinden alınmak üzere, üç sene müddetle kürek cezasına çarptırılmalıdır” (bölüm 10, madde 1).

“Yaralanma sonucu ölüm halinde ise kısas tatbik edilmelidir” (bölüm 10, madde 2)
(Ahmet Lütü, 1997, 125-126) hükümlerine yer verilmiştir.

Tanzimat dönemi içinde teşhir-i silah maddesi ele alınırken hemen hemen tüm suçlarla ilgili örnekler incelenmiştir. Eski Ankara müşiri İzzet Paşa'nın emrinde çalışan süvari Kör Hüseyin adlı haydudun Karahisar kasabasına gönderilmesi sırasında Saraçhanede Bey Çeşmesi önünde at üzerinde Kütahya sancağının yaylakiyesini³¹ tahsiline memur Boşnak Ağa'nın hizmetindeki Karadenizli Ali'yi bilerek kesme dolu piştov ile sol uyluğundan yaralar. Ayrıca ağayı da öldürmek için Selasif? Çarşı içinde onu aradığı zaptiye tarafından haber alınır. Zaptiye oraya gittiğinde haydut firar etmiştir. Ardından beş altı asker gönderilmiş ise de ele geçirilemez. Ancak Ankara'da ele geçirilen haydut meclisteki sorgusunda *“mecruh Ali benim yanımda hizmetkarım olarak merhum Boşnak Mustafa Ağa'ya kapulanmadık birkaç mah hizmet etdik Tazkiri kazasında Çardak karyesinde mecruh merkumu yanında alıkoyub bana izin verdiğiinden benim pek gücüme gelmekle ben dahi böyle merhum Ali'yi mecruh eyledim”* diyerek olayı itiraf etmiştir. Hüseyin'in öteden beri eşkıyalık/yol kesiciliğe alışık olmasından dolayı emsal olması için Kanûnnâme-i Hümâyûn uygulanarak küreğe konulması istemiyle dilekçe verilmiştir (1841) (İ. MVL, No. 18, Gömlek No. 279).

Çorum'a bağlı Şarkıyan mahallesinden Eyüb Efendizade Mustafa Efendi meclis-i meşveret ve meclis-i şer'iyata gelip Kuşviran karyesinden Ak Sakaloğlu Memiş'i şikayet eder. Memiş, gece vakti hanesine girip onu dışarı çağırmış ve onun din ve imanına küfretmesinin yanı sıra tüfek çekip üzerine hücum etmiştir. Bu olaya neden olan mesele ise Hasan ve oğlu Ali mühürlenmiş olan harmanı alıkoyup, kurallara itaat etmeyip harmanı bozmak suretiyle mahsulü kendi kendilerine kaldırdıklarını haber aldığından *“harmanı niçin bozdunuz”* diye sorarak üzerine hücum edip tabanca çekmiş ve dil uzatmıştır. Mahkemeye başvurularak ceza

³¹ Yaylakiye: “yaylak sahibinin sürü sahiplerinden aldığı ücret”.

kanunu gereğince gerekenin yapılması istenmiştir (1841) (İ. MVL, No. 18, Gömlek No. 279).

Bilecik ahalisinden bazı kişilerin fesat oldukları ve Bursa'da dahi bazı kişilerin silahla gezdikleri söylentisi çıkar (1841). Bunun üzerine bir alay süvari asâkir-i hâssa gönderilip mesele Hüdavendigar sancağı zaptiye memuru ferik İsmet Paşa'ya bildirilir. Ancak Bilecik Meclisi'nin hazırladığı mazbatada söylentilerin yalan/uydurma olduğu ve burada emniyet ve asayişin yerinde olduğu belirtilir (İ. DH, No. 36, Gömlek No. 1686).

Gemici topluluğundan Tirebolulu Hasan ve Mehmet, Ramazan ayının yirmi altıncı pazartesi günü sarhoş olduğu halde Galata'da Arap Çarşısı'nda Osman Ağa'nın kahvesinin önünde Tirebolulu Halil'e sarhoşluk haliyle musallat olarak birtakım itale-i lisan -dil uzatma- etmekten başka bıçak çekmiş olduğu Galata kavaslarına haber verilir. Hasan ele geçirilerek Galata zaptiyesi konağına götürülmüş oradan da jurnal ile polis meclisi tarafına gönderilmiştir. Mesele soruşturulduğunda Hasan'ın sarhoşluk haliyle gereksiz itale-i lisan ettiği ve vurmak üzere bıçak çektiğini iddia edilir. Sorgulamasında tüm iddiaları -sarhoşluk ve bıçak çekme- inkâr eder. Ancak kahveci Hacı Osman Ağa, gemici Tirebolulu Mehmet ile Ahmet'in ifade ve şahitlikleriyle suçu sabit olmuştur. Polis meclisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen mazbata da iki kişinin şahitliği ile kabahatin sabit olduğu bildirilir. Bundan dolayı şer'-i şerîfe aykırı edepsizliklere ve teşhir-i silaha cesaret etmesiyle emsallerini de yıldırma için te'dib ve terbiyesi gerektiğinden ceza kanunu hükümleri gereğince yedi ay müddetle prangabend olarak hidemât-ı süfliyyede çalıştırılması ve müddetinin sonunda tahliye edilmesi Meclis-i Vâlâ'da karar verilmiştir (1847) (A.} MKT. MVL, No. 6, Gömlek No. 18).

Beyoğlu karakol memuruna itaat etmeyerek teşhir-i silaha cesaret eden zimmî Yorgi Tarayko ele geçilerek Tersâne-i Âmire'ye gönderilir (1846). Vaka, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye havale edilir. Yorgi ele geçirilirken arkadaşları firar eder. Arkadaşlarının kim olduğu, nerede oldukları hakkında etraflıca soruşturma yapılırken Yorgi'nin üzerinde küpe, inci gibi eşyalar çıkar. Eşya sahiplerinin ortaya çıkması üzerine gaspın ispatı da gerçekleşmiş olur. Bununla birlikte firarilerin yakalanıp sorgulanması ve kararın bu duruma göre verilmesi emredilir (A.} MKT. MVL, No. 3, Gömlek No. 34).

Bab-ı serasker tulumbacılarından Halil, sarhoşken kol kavasına ve Rami Çiftliğinde korucu Lofçalı zimmî Tabdu, çorbacı Yorgi, Dimitri, kahveci Mihal ve

hatta Osman itale-i lisan ve teşhir-i silah gibi suçlara cesaret etmiş olduklarını itiraf etmişlerdir. Bu kişiler hapsedildiği ve Miha1'in sabıkalı olduğu için zaptiye meclisi tarafından mazbata ile Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye havale edilmiştir. Bu kişilerin teşhir-i silahı sabit olduğundan ceza kanunu gereğince tulumbacı Halil üç ay, Lofçalı Tabdu'ya dört ay ve kahveci Miha1 de sabıkalı olması nedeniyle altı ay müddetle prangaya konularak hidemât-ı süfliyyede çalıştırılmaları ve müddetleri sonunda tahliye edilmeleri uygun görülmüşse de bu süreler içerisinde prangaya konulmalarına karar verilmiştir (1847) (A.} MKT. MVL, No. 4, Gömlek No. 58).

Tulumbacı1ardan Dimitri, Begos, Kirhor ve Agob zimmîler salı günü saat dokuz civarında Kumkapı'daki Yasef zimmînin meyhanesinde sarhoş olup birbirleriyle kavga ederlerken kol memuru gelip ayırmaya çalışınca memuru darp etmişler hatta kılıcını dahi kırmışlardır. Bunun üzerine Agob firar ederken diğerleri ve meyhaneci bab-ı zaptiyyeye gönderilerek sorgulanmışlardır. Bu olaydan dolayı te'dib edilmeleri için hapse konulmaları istenmiştir. Sonrasında ise firari Agob, kardeşi terzi Bedros ile gece bir buçuk civarında Kumkapı'da taşçı Penayot zimmînin meyhanesine gidip “burada oğlan var” diyerek kapısını kırmış ve birtakım itale-i lisana cüret etmişlerdir. Bunun üzerine hemen üzerlerine varan kol memuru terzi Bedros'ı yakalamıştır. Yine firar etmeyi başaran Agob'un peşinden giden zaptiye askeri, kâtiplerden Hacı Bey'in konağı önünde ona yetiştiğinde elinde olan bıçakla askerin üzerine hücum etmiştir. Diğer kol memurları yetişip Agob'u tutmuş ve bab-ı zaptiyyeye göndermişlerdir. Agob, hapiste olan diğer üç kişiyle yüzleşerek sorgulanmış ve kol memurunun kılıcını alıp darp eden kişinin o olduğu anlaşılmıştır. Tulumba müdürü tarafına gönderilen Agob önce kol memurunu darp ve sonrasında teşhir-i silah gibi suçlara cüret etmekten kardeşi Bedros ise onunla birlikte olmaktan dolayı hapis cezasıyla cezalandırılmaları talep edilmiştir (1847) (MVL, No. 70, Gömlek No. 85).

Zaptiye müşiri tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen tezkerede vaka şu şekilde anlatılır: Samatya'da Kuleli meyhanesinde Lüleci İsmail, Ali, Mehmet ile İran devleti tebaasından Ali ve Mecnun içki içerlerken aralarında kavga çıkmış ve birbirlerini darp edip teşhir-i silaha cüret ettikleri haber alınınca zaptiyyeye götürülmüşlerdir. Elçilik başkâtibinin de hazır olduğu mahkemede İranlı Ali kavganın başlamasına sebep olduğundan İranlı Mecnun ile elçilik aracılığıyla vilayetlerine sürülmesi kâtip tarafından taahhüt edilmiştir. Ali ve Mehmet yaptıklarından dolayı hapse konulmuş ise de Lüleci İsmail teşhir-i silah gibi suçla

cüret etmiş olduğundan hakkında gereken cezanın uygulanması için izin istenmiştir. Meclis-i Vâlâ'da vaka hakkında verilen karara göre; İranlıların kovulmaları hususunda gerekenin yapılması için olay hariciye nezaretine havale edilmedir. Ali ve Mehmet'e edepsiz topluluğundan olmaları nedeniyle te'dibleri için birer ay pranga cezası verilmelidir. Lüleci İsmail'e ise teşhir-i silaha cesaret etmesinden dolayı bir aydan bir seneye kadar prangaya konulması ceza kanunu hükmü gereğince olduğundan onun da üç ay müddetle zaptiye tarafında prangabend olarak gerekli hizmetlerde çalıştırılması ve müddeti sonunda tahliye edilmesi uygun bulunmuştur (1847) (C. DH, No. 222, Gömlek No. 11052).

Yunanlı tebaasından hüviyeti bilinmeyen bir şahıs sarhoşken Arnavut karyesine gitmek için Osman'ın kayığına binerek kavga çıkarmıştır. Silah çekip ayağa kalınca kayık devrilir. Ancak kendisi, kayıkçı ve diğer müşteri kurtarılır. Yunanlı, zaptiyeye gönderilirken mesele Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Burada hapis tarihinden itibaren beş ay müddetle prangada çalıştırılması, müddeti sonunda tahliye edilip memleketine gönderilmesi/uzaklaştırılması uygun bulunur (1847) (C. ZB, No. 40, Gömlek No. 1989).

Altımermer civarındaki Yeni mahalle meydanında sarhoşluk halleriyle ellerinde sopa ve bıçakla birbirleriyle kavga eden kişileri ayırmak için yanlarına Avratpazarı zaptiye memuru Emin çavuş gider. Ancak ona küçük bir bıçakla saldırıp askerlerinden Abdullah'ın kılıcını çekmeye, Halil'in alnını ve yine yardım için orada olan tebaadan bahçıvan Kasti'nin sol kolunu bıçakla yaralamaya cesaret eden ecnebi tebaasından altı kişiden üçü ele geçirilir. İngiltereli İlya ve Yanako ile Yunanlı Yani'nin tercümanlarının hazır olduğu mahkemede saldırıyı gören kişiler de çağrılarak sorgulanmışlardır. Araştırma neticesinde meselenin sarhoşluk hallerinden kaynaklandığı açıkça ortadadır. Emin çavuşa saldıranların hepsinin ecnebi tebaadan olduğu, manav Ali, tulumbacı Mustafa, mahalle muhbiri Yanko ve çukacı Hacı Corci'ye (Jorgie) bıçak savuran ve Abdullah'ın kılıcını çeken kişinin İlya olduğu Halil'i alnından, çavuş ve Kasti'yi darp edip kolunu yaralayan kişinin de Yani olduğu Ali, Mustafa ve Corci'nin ifadeleriyle ortaya çıkmıştır. Ancak tüm bu hususların kavga/kargaşa esnasında olması bilgilerin kesinlik kazanamamasına neden olmuştur. Sadece Yani'nin bahçıvan Kasti'yi yaraladığı sabit olmuştur. Yani'nin ve tercümanın hazır olduğu şer'-i şerif'te yaralama vakası kamu davası olarak ele alınmış olduğundan Yani'nin zimmeti ücretsiz olarak ilam şer'î'de gösterilmiştir. Yani'nin durumuyla ilgili yapılması gereken ise Meclis-i Vâlâ'ya

sorulur. Teşhir-i silah ve yaralama maddelerinin sabit olmaması ancak Kasti'nin yaralanmasının da açıkça ortada olması gibi durumlardan dolayı meclis-i şer'î-i şerîf'in görüşleri de dikkate alınmıştır. Buna göre, İlyâ ve Yanako'nun töhmetleri sabit olmadığından onlara ceza gerekmemektedir. Yani ise yaralamaya cüret ettiğinden yaralamanın cünha derecesine göre üç aydan üç seneye kadar prangaya konulması ceza kanunu hükmü gereği olduğundan Yani'nin hapis gününden itibaren zaptiye tarafından üç ay prangaya konularak gerekli hizmetlerde çalıştırılması ve müddeti sonunda tahliye edilmesi gerektiği bildirilir (1849) (MVL, No. 195, Gömlek No. 59).

Teşhir-i silah vakalarında silah kullanımına neden olan olaylar da cezayı etkilemektedir. Keza yukarıdaki olaylarda sarhoşluk etkisiyle çıkan kavgalarda teşhir-i silah suçuna hapis cezası verilirken Manisa kazasında Esterpo'nun hanesine girip evdeki kişileri yaralayan ve teşhir-i silaha cüret eden Erzurumlu Yusuf oğlu ve arkadaşı Eğriköylü Arap Hüseyin'in ve ayrıca sarhoş olduğu halde Ahmet'in hanesine girip onu yaralayan Deli İbrahim'in emsallerine ibret olması için ceza kanunu gereğince hapis tarihinden itibaren üçer sene Tersâne-i Âmire'de küreğe konulmalarına hükmolunmuştur. Yine müddetleri sonunda ıslah olurlarsa tahliye edilip memleketlerine gönderilmesine ıslah olmamaları durumunda ise sürelerinin uzatılmasına Meclis-i Vâlâ'da karar verilmiştir (1850) (A.) MKT. MVL, No. 26, Gömlek No. 98).

Yol kesicilik, gasp gibi olaylarda da sıklıkla silah kullanıldığı görülmektedir. Bu gibi olaylarda silah kimi zaman karşı koyan kişiye karşı kullanılırken kimi zaman da askere karşı kullanılmaktadır. Saruhan Meclisi'nin mazbatasında Kepsud kazasından Hacı Süleyman Ağa'nın kölelerinden Arap İbrahim, Kütahyalı Ali, Edremitli Ahmet, İzmirli Osman, İnegöllü Mehmet ve Arnavut Yusuf adlı kişiler yol kesip yolculara zarar/hasar verir. Bu kişilerin Çamlık isimli yerde gizlendikleri haberi alınarak üzerlerine zaptiye askeri sevk edilmiş ise de onlar teslim olmayıp teşhir-i silaha cüret etmişlerdir. Bu sırada çıkan çatışmada Kütahyalı Ali yaralanarak vefat eder. Diğer beş kişi yakalanıp sorgulandıklarında İzmir katircısında tüccar malı olduğu katircının uşağı tarafından haber verildiğinden Çamlık'ta gizlenerek beklediklerini itiraf etmişlerdir. Bu kişilerin gasp ve yağma için harekete geçtikleri ancak yakalandıkları için suçu gerçekleştiremedikleri ortaya çıkmıştır. Suçu gerçekleştirememelerine rağmen bu kişilerin yol kesici, kötü işlerle uğraşan kişiler oldukları anlaşılmıştır. Bundan dolayı hepsinin mahallinde bir sene

müddetle prangabend olarak ıslah edilmeleri istenir. Ayrıca bu gibi eylemlerde bulunmayacaklarına dair kefil verebilirlerse tahliye olmaları veremedikleri takdirde ise müddetlerinin uzatılması valinin emirnamesi ile talep edilir. Ancak bu gibi meselelerde Dersaadet'e başvuru sadece meclis mazbatasıyla olmayıp önce şer'î ilam alınması gerekliliği Aydın eyaletine bağlı kazalara bildirilerek gerekenin yapılması ve validen başkaca emir ve yazı ile gereğinin bildirilmesi istenir (1847) (A.) MKT. MVL, No. 6, Gömlek No. 29).

1849 yılında Uşak kazasında zaptiye askerleri, karakol memurları gece kol gezerlerken Hacı Hasan mahallesinde yaşayan Mehmet'in hanesindeki gürültü sebebiyle haneye giderler ve içeri girdiklerinde mahalle ahalisinin toplanmış olduklarını görmüşlerdir. Sıracoğlu İbrahim'i birtakım -uygunsuz- kişilerin saz ile raks ettirdiklerini görmeleriyle İbrahim'i alıp babasına göndermişlerdir. Hanede bulunan kişilerin bir kısmı müdür konağına giderlerken bir kısmı da Tatarlıoğlu Veli, Halepli Abdurrahman, Bağcıoğlu Mehmet, Narcı oğulları Recep ve Ali, Aynioğlu Hüseyin, Zenci Mercan, Caferoğlu Bekir ve Şemsi, Hacı Osmanoğlu Ali ve Veysi, Dedeoğlu Ahmet oğlanı almak için askerlerin önüne çıkararak silah çekmişlerdir. Askerlerden Çevgioğlu Mehmet, Akınlı Emin ve Sandıklılı Mustafa'ya saldırarak bıçak sırtı ile onları darp etmişlerdir. Çevgioğlu Mehmet'i bıçakla burnundan yaralayıp, başını yarmışlar ve yüzüne vurarak morartmışlardır. Saldırganlar firar etmekle birlikte araştırmalar sonucunda içlerinden Tatarlıoğlu Veli, Halepli Abdurrahman ve Bağcıoğlu Mehmet bulunup zaptiyeeye gönderilmiştir. Mehmet bu süreç içinde iyileşse de bu kişiler sabıkalı olduklarından te'dib ve terbiyeleri edilmeleri gerekmektedir (MVL, No. 40, Gömlek No. 53).

Ankara valisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda Çankırı'da Belviran karyesinden Parmaksızoğlu Mustafa, tartışma sırasında Sadık Bey'e silah çekerek ateş etmiş ve kurşunun elbisesini yakıp geçmiş olduğuna dair Kengırı (Çankırı) Meclisi'nden mazbata verilmiştir (1850). Mustafa'nın silah ateşlemeye cesaret etmesinden dolayı onun bir sene müddetle prangaya konulması mahalline bildirilmiştir (MVL, No. 198, Gömlek No.70).

Birçok suçta silah kullanımının yaygın oluşu devleti çeşitli önlemlere sevk etmektedir. Adam öldürme vakalarında alınan tedbirlerden biri gibi teşhir-i silah suçunda da halktan ve askerlik görevinde olmayan askerlerin elinde bulunan silahların toplanması gibi önlemler alınarak vakalar azaltılmaya çalışılmıştır.

Dersaadet ahalisinde olan ve taşralı olup da Dersaadet'te bulunan tımarlı takımının yoklamaları yapılarak bunlardan ve ahaliden alınan silahlar ve eşyalardan yüz otuz altı adet eski süvari-atlı asker-kılıcı; yüz yetmiş dört çift bir tek eski tabanca; yirmi iki adet eski süvari filintası -kısa namlulu bir tüfek çeşidi-; dokuz adet eski süvari süngüsü ve on dokuz adet eski harbi bulunmuştur. Anadolu ve Arabistan Ordu-yı Hümâyunlara verilmek üzere savaş mühimmatları ambarına teslim edilir (1845) (C. AS, No. 163, Gömlek No. 7164).

Dersaadet ve Anadolu taraflarından geçen zaptiye ve benzerlerinin ellerinde silah taşıma ruhsatı olduğu bununla birlikte birtakım kendini bilmez haydut grubu da silah bulundurduğundan emniyet ve can güvenliği nedeniyle İzmit sancağı ahalisi için silah tezkiresi gerekli görülmüştür. Silah kullanma hakkı için Meclis-i Vâlâ'dan gelen cevap silah kullanması gereken kişinin kefil göstermesi, kefil gösterebilen kişiye özel olarak tezkere verilmesi ayrıca silah için verilecek tezkerelere üç kuruş kıymetli evrâk-ı sahîha³² yazılarak memur tarafından mühürlenmesi ve evrakın Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmesi bildirilir. Bu usulünün kabulüyle birlikte gerekenlerin yapılmasına özen ve dikkat gösterilmesi de istenmiştir. Nizamın uygulanması için kâtip tayinine gerek olduğundan meclis tarafından verilen mazbata gereğince bu yıl içerisinde aylık beş yüz kuruş maaş ile katiplerden İbrahim memur tayin edilmiştir (1847) (MVL, No. 13, Gömlek No. 17).

1850 yılında Anadolu Ordu-yı Hümâyun müşiri ve Kürdistan valisi paşanın ortak yazısıyla Dersim sancağı Kürtlerinden silahların alınması için izin istenir. Ordu-yı Hümâyun müşiri tarafından açıklandığı üzere liva ahalisi, dağı ve bağı henüz düzen altına girmemiş olduğundan silahlarının şimdiden alınması ya da kur'anın sonuna ertelenmesine dair karar verilmesi için yazı hazırlanarak o tarafça durum her ne ise gereğinin bir an önce yapılması söylenir. İlk önce ferik Ahmet Paşa'dan bilgi istenir. Ahmet Paşa, cevap olarak ahalinin zor kullanılarak zapt edilmiş olduğunu ayrıca bu taraflarda ordu bulunmasına rağmen ahalinin mizaçlarından ötürü fırsat gözettiklerinin de açık olduğu ve her mevsimde çeşitli engeller çıkardıklarını söyler. Nihayetinde Kasım ayının başında civarda bulunan askerlerin değiş-tokuş sırasında söylentiler çıkması üzerine birkaç tabur nizamiye ve iki bin kadar başıbozuk askerin livaya gidip silahları almaya başlaması bildirilir. Ancak ahalinin aşikâr mizaçlarından ne vakit olursa olsun sıkıntı çıkardıklarından

³² Evrâk-ı sahîha: "Tanzimat'tan sonra devlete gelir sağlamak için, yazışma ve senetlerde kullanılmak üzere çıkarılan soğuk damgalı kâğıt".

bir an önce silahlarının alınması için memur tayin edilmesi livâ ahalisini baştan çıkaranların Kozan'daki kışlaya çağrılmaları istenir. Diyarbakır'da bulunan askerlerden bir buçuk tabur nizamiye ve bunlardan başka bin kadar asker de hazırlanır. Ancak sadece ahalinin silahlarını almanın yeterli olmadığı çünkü olay çıkaran kişilerin sonradan yine silah tedarik edeceklerinden asayiş ve düzeni bozan sebeplerin ortadan kaldırılması gerektiği bildirilir. Bununla birlikte mesele Meclis-i Vâlâ'ca görüşülerek öncelikle sıkıntı veren olaylara cesaret edememeleri için ahalinin silahlarının alınması, sebeplerin ortadan kaldırılması için de zabıtaya dâhil edilmesi serasker paşaya bildirilmesine karar verilir (MVL, No. 231, Gömlek No. 63).

1.2.10 Hakaret-Darp Suçu

Bir kişiyi hor görüp incitici ve küçük düşürücü sözler sarf etmeye hakaret denilmektedir. Hakaret kişilerin haysiyet ve onurunu zedeleyen tavır ve davranış olduğundan dolayı ceza kanunnamesinde yer verilerek kişilerin ırz ve namusu gibi onuru da korunmaya çalışılmıştır.

1840 Ceza Kanunnamesi'nde;

“Kişinin ırz ve namusu da canı gibi aziz ve muhteremdir. Bu sebeple, bunların korunması hamiyet ve insanlık icabıdır. Mesela; bir kimsenin haysiyetine dokunacak bir söz söylemek, onu dövmek veya bir kimseye sövmek o kimsenin namusuna hâlel getirmek demek olacağından bundan böyle askeri zabıt, nefer, kavas ve sair zaptiye ve raptiye memurları kendiliğinden kimseyi döğmemeli ve kimseye çirkin söz söylememelidir...” (bölüm 3, madde 1).

“Rütbe sahibi veya ulemadan biri ile askeri zabıtlardan biri arasında böyle bir şey vukuunda davası “Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye”de görülüp, askeri zabıtlardan olan kimsenin askeri kanunnameye göre tedibi için seraskerlik makamına ve hassa ve bahriye sınıfından oldukları takdirde de mahalllerine havale edilmelidirler” (bölüm 3, madde 2).

“Rütbe sahibi olmayanlardan birinin yani hangi sınıftan olursa olsun birinin, halktan biri ile bu gibi dava ve nizam zuhurunda mahalli zabiti tarafından tutularak o yerdeki mahkemede davası görülür...” (bölüm 3, madde 3).

“Taşrada bu gibi haller vukuunda davaya mutlaka “Meşveret Meclisi”nde bakılarak te'dibleri zabiti tarafından icra edilmelidir” (bölüm 3, madde 4).

“Keza hangi sınıftan olursa olsun, bir kimse diğer bir kimseye el kaldırıp döverek veya bir şeyle vuracak olursa daha önce de belirtildiği gibi gerekli yerde davası görüldükten sonra kabahatin derecesine göre, on beş günden üç aya kadar

hapsedilmelidir...” (bölüm 3, madde 5) (Ahmet Lütü, 1997, 117-119; Yılmazçelik - Tatar, 2018, 85-86) hükümlerine yer verilmiştir.

Tanzimat Fermanı’nda gayrimüslimleri kapsayan özel imtiyazlardan ziyade devletin herkesi eşit tuttuğu ve tüm tebaası için vaat ettiği düzenlemeler bulunmaktadır (Kenanoğlu, 2017). Bu düzenlemelerde gayrimüslimlere de yer verilerek onların da memleket işlerinde temsil edilmesi sağlanmıştır. Böylece tüm tebaaya eşit haklar sağlanmaya çalışılmıştır.

1840 Ceza Kanunnamesi’yle birlikte farklı din ve toplumsal sınıflara kanun önünde eşitlik verilerek bu husus yasal güvence altına alınırken ayrıca siyasal katılımın da önü açılmıştır (Kırlı, 2019).

Rum Patrikliğinden Meclis-i Vâlâ’ya gönderilen bir fezleke de Tanzimat gereğince kurulan Memleket Meclislerine dâhil edilen metropolit ve kocabaşılar her ne arz ve ifade ederlerse etsinler azalar tarafından hiçe sayıldıklarını söyleyerek ayrıntılı bilgiler vermişlerdir (1841). Mesela “*ehl-i İslam’dan biri re‘ayadan birini darb ve cerh ve namusunu hetk idüb de meclise ‘arz olundukda ehl-i İslam’dan şahid istenilüb bulunamadığı halde da‘van mesmu‘ değildir deyü evvel zimmîyi def‘ eylemek ve birde o makule zimmînin ehl-i İslam’dan birinde alacağı olarak meclise müraca‘atla bir mukteza-yı şer‘-i şerif şahid iktiza eyledikde ehl-i ‘ırz re‘aya ve kocabaşıl原因ın şehadetlerini kabul etmemek...*” gibi muamele de bulunduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca “*...bu suret ‘acize re‘ayanın mahruniyetini müstelzim olduğundan muvafık re‘y-i ‘ali buyrulur ise bundan böyle o makule hususatda re‘aya müstesna tutulmayarak ve re‘aya ve kocabaşıl原因ın şehadetleriyle sarf-ı hakaret olduğu halde mu‘teber ‘ad olunarak hüsn-i tesviye olunması vesayasını şamil meclislere emirname-i samileri tastir ve ihsan buyrulması*” rica edilmektedir. Osmanlı Devleti’nde yapılan incelemelerde bildirilen görüş, ehl-i zimmet re‘ayanın mal, can, ırz ve namus anlayışının ehl-i İslam’dan ayrı/farklı tutulmadığı, her bir milletin kendi seçtikleri muhtar ve metropolit vesairenin Memleket Meclislerinde yer alacağı, hakkaniyetli davranılacağı, mecliste söz söyleme haklarının olacağı ifade edilmiştir. Ehl-i İslam’dan biri şahit olarak bulunduğu zaman bu kişilerin daha güvenilir/saygın olması nedeniyle onların şahit olması ayrıca reayanın Müslüman üzerinde şahitliği de şer‘an uygun olmadığından şimdiye kadar uygulanan şahitlik hususuna dikkat edilmesi gerektiği de ifade edilmiştir. Bununla birlikte hükümler şeriat gereğince ilam olunduktan sonra ilamın memleket meclisinde okunması, reayanın her bir talebine dikkat edilmesi ve hiçbir şekilde rencide edilmemeleri için

özen gösterilmesi Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiştir (İ. MVL, No. 15, Gömlek No. 226).

Kayseri sancağına bağlı İncesu kasabasındaki Rum milletinden zimmi Pavli kendi halinde olmayıp memleket işlerine karışmakta ve reayayı Osmanlı Devleti'ne rencide etmekte olduğundan bu kişinin zulüm/tecavüz vakasının ortadan kaldırılması için reaya tarafından arzuhal yazılır. Ayrıca mesele patrikhaneye de bildirilmiştir. Patrikhane ile yapılan görüşmeler sonucunda Pavli'nin bundan sonra memleket işlerine karışmayıp kendi kar ve kazancıyla, ırz ve edebiyetle meşgul olacağı hususunu taahhüt etmesi kararlaştırılmıştır (1847) (A.} MKT, No. 89, Gömlek No. 96).

Ürgüp kazasına bağlı Tamsa karyesinden İbrahim, eşkıya topluluğundan olup kendi halinde olmadığı ayrıca komşularına eza/cefa çektiği ve Halil'in eşine itale-i lisan ederek eşinin namusuna dokunduğu bildirilerek gereğinin yapılması istenmiştir (1851). Bunun üzerine şer'-i şerif ve meclis aracılığıyla araştırma yapılması te'dibin kanun ve nizama göre gerçekleştirilmesi valiye bildirilmiştir (A.} MKT.UM, No. 57, Gömlek No. 21; A.} MKT. DV, No. 35, Gömlek No. 11).

Darp ise; "dövme, vurma" demektir.

Ceza Kanunnamesi'nde zaptiye görevlilerinin töhmet sahibi olan kişilere karşı dövme, hakaret gibi davranışlarda bulunmaması üzerinde durulmuştur. Ayrıca müftü fetvasında da "*katl-i nüfus ve hetk-i 'ırz ve namus-ı sirkat emval misillü ef'al kabih ve harekat-ı na-merziyenin vuku'unda mütecasir olan eşhasın cünhası vakı'ası ba'de't-tahkik derece-i cürüm ve kabahatlerine göre haklarında tertib edecek fakat mücazat-ı şer'iyye ve kanuniyenin icrasıyla hilaf-ı şer' ve kanun bir gün eziyet ve işkence olunmaması...*" denilerek şeriatında eziyet ve işkenceyi onaylamadığı açıklanmıştır. Ancak uygulama sırasında önemli sorunlar yaşandığı görülmektedir. Konya tarafında meydana gelen katl olayında bazı kişiler güya itiraf ettirmek için şer' ve kanuna aykırı olarak eziyet ve işkence yapıldığı ihbar edilmiştir. Böylesi bir şiddete cüret eden kişiler hakkında araştırma yapılması ve gerekli olan te'dibin uygulanması için bu kişiler Dersaadet'e çağırılmış ve olay, Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiştir. Cünhaları sabit olduktan sonra şer'î ve kanuni hükümlere göre mahallinde ya da Dersaadet'te hapis cezasının uygulanmasına karar verilir. Ayrıca şer' ve kanuna göre bu kişiler de dâhil olmak üzere hiçbir kişi hakkında eziyet ve işkence yapılmaması için dikkatli ve özenli davranılması bildirilmiştir (1843) (HR. SFR. 3, No. 6, Gömlek No. 56).

Akşehir kaza müdürü Abdi Bey kaza sakini reâyâ ve berâyâyâ çeşitli zulümlerde bulunmakta ve haklarına tecavüz etmektedir. Darp ederek hapis cezaları vermektedir. Hatta reaya kocabaşlarından Hacı Artin, Hacı Minas, Hacı Avani ve Kasyaroğlu Kara'yı nefsanîyetinden dolayı tutuklanmış ve haksız yere şiddetli bir şekilde döverek cezalandırmıştır. Kazadaki reaya ve berâyâ da huzur, rahat ve emniyet gibi hususlar ortadan kalkmış ve bu durum dayanılmaz bir hal almıştır. Ancak kaza meclisine her ne kadar durumları anlatılsa da meclis azaları tarafından kaza müdürüne duyulan saygıdan ve onu koruyup gözetmek için ifadelerin doğru olmadığı açıklanmıştır. Bu kişiler kendilerini padişaha ifade etmek isteseler de engellenmişlerdir. Ayrıca hiçbir ferdin zulüm ve hakkına tecavüz etme gibi olayların söz konusu olmadığı belirtilerek müdür serbest bırakılmıştır. Ancak papaz ve kocabaşlar Ermeni ibareli yazılmış yazıları ile şikâyetlerini yeniden dile getirmişlerdir (1846) (MVL, No. 9, Gömlek No. 40).

Saruhan sancağında bağlı Timurcu kazası ahalisinden ve tımarlı zaptiye nezaretinden Mustafa aynı kazadan Hasan'ın zevcesi Ayşe Hatun'un önüne çıkıp bıçak arkasıyla onu darp ederek boynundaki yüz kuruş değerindeki altını koparır (1846). Şikâyet üzerine hemen yakalanarak sorgulanan Mustafa olayı kabul etmiş ancak altınları olay yerinde düşürdüğünü söylemiştir. Yapılan araştırma sonucunda olay yerinde bulunan altınlar sahibine teslim edilir. Mustafa ise sabıkalı ve günlerinin çoğunu hapiste geçiren biri olduğundan cezalandırılmakla birlikte çeşitli hizmetlerde çalıştırılması da bildirilir. Ayrıca sahip olduğu tımarın yarı bedeli ile emekli edilmesi ve bir sene müddetle prangabend olup bu süre içinde ıslah olur ve uygunsuz hareketlerde bulunmayacağına dair kefil bulursa tahliye edilmesine karar verilmiştir. Ancak kefil bulamadığından verilen müddet uygulanmıştır (MVL, No. 35, Gömlek No. 21).

Zaman zaman bazı kişiler hakkında yasaklanmış olan darp maddesi meydana geldiği haberleri alınmaktadır. Ayrıca suçluların dahi şer'î hukuktan daha fazla darp olunmaması gerektiği belirtildiği halde uygunsuzluklar söz konusu olmaktadır. Ancak darp maddesine ve uyarılara rağmen buna cüret eden kişiler öncelikle açık bir şekilde uyarılacak bunun üzerine yine darba cesaret ederse her kim olursa olsun haklarında gereken te'dibat gerçekleştirilecektir. Yine darba cesaret eden kişiler mahallerindeki imam, muhtar, muhbirler taraflarından ve esnaf benzeri işlerde bulunup da hanlar ve esnaf kethüdaları tarafından zaptiyeye haber verilmez ise bu kişilerde sorumluluklarını yerine getirmediğinden onlarda mesul

olacaktır. Amaç bu tür olaylara karşı dikkatli olmak ve itinalı davranılmasını sağlamaktır. Bunda dolaydır ki bu husus her yere basılı olarak da bildirilmiştir (1847) (A.} DVN, No. 24, Gömlek No. 63).

Kaptan paşa tarafından tezkere ile Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen ve polis meclisinin mazbatasına göre, Yunan tebaasından Yorgi, Mumhane İskelesi kayıkçılarından Kastamonulu Ahmet'i darp edip yaralamış ve onu denize itmiştir. Sorgusunda hem olayı hem de arkadaşı Estimati'nin ona yardım ettiğini itiraf eder. Kaptan da bazı hususlarda suçlanmış ise de ona on bir gün hapis cezası yeterli görülerek tahliye edilmiştir. Ahmet Bey'in cerrahi masrafları -iki yüz kuruş- Yorgi'den alınmıştır. Ayrıca Yorgi'nin üç ay, Estimati'nin ise bir ay müddetle prangabend olmaları istenmiştir. Ceza kanunu hükümlerine uygun olması sebebiyle bu irade Meclis-i Vâlâ'da kabul edilir (1847) (A.} MKT. MVL, No. 3, Gömlek No. 78).

1847 yılında Bab-ı Zabtiye'ye gönderilen darp ve cerh töhmetiyle ele geçirilen ve prangaya konulan kişilerin isimlerine yer verilmiştir. Buna göre, yanaşma zimmî Dimitri Dereseki'de Memiş'i öldürme kastıyla darp ettiğinden üç ay müddet prangaya konulduğu; çilingir zimmî Parsih darp ve yaralama ile suçlandığından bir sene müddetle prangaya konulduğu; Hırvat topluluğundan zimmî Hurşu? darp ile suçlandığından altı ay müddetle prangaya konulduğu; Beşiktaş İskelesi kayıkçılarından Feyzi darp ve yaralama ile suçlandığından beş ay müddetle prangaya konulduğu; Hazinekar çiftliği civarında taşocağı amelesinden Hasan ve arkadaşı Memiş'e çiftlik çorbacılarından Nikola söverek/küfür ederek Hasan'a tabanca çekmiş ise de ateş almamış ve sonra bıçak çekmiş olduğundan yakalanarak iki sene müddetle prangaya konulduğu -teşhir-i silah suçu nedeniyle iki sene müddet için prangaya konulmuştur-; Çoban taifesinden zimmî Barlu Lako, Eğrikapı civarında İsmail ile kavga ederek onu bıçakla darp edip yaraladığından bir sene müddetle prangaya konulduğu; Kasımpaşa İskelesi kayıkçılarından Erzincanlı İsmail, darp töhmetiyle suçlandığından hapse konulduğu; Terzi zimmî Keykavruk, Aziz'i bıçakla bilerek darp edip yaraladığından altı ay müddetle prangaya konulduğu (A.} MKT, No. 96, Gömlek No.41; A.} MKT, No. 100, Gömlek No. 67) açıklanmıştır.

İzmit Meclisi'nden, Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen mazbatada Kocaeli sancağında Pazarköyü kazasına bağlı Görele-i Zimmî karyesindeki Mikail, Agob ve Melkon Bedros adlı zimmîlerin ırz ve edepleriyle meşgul olmayan zaptiye

askerlerinden Musa'yı terbiye etmek için ona sopayla saldırdıkları bildirilmiştir (1847). Karye ahalisinin de onları kayırması sebebiyle mazbata ile terbiye edilmeleri için hapse konulmaları için izin istenmiştir. Bunun üzerine kişiler zaptiye askerlerine el kaldırdıklarından dolayı için üçer ay müddetle mahallerinde prangabend olmaları müddetleri sonunda tahliye edilmeleri hususunda İzmit muhassılına emirname yazılmıştır (MVL, No. 35, Gömlek No. 62).

Alaca hamam yakınlarında börekçi Şakir, mühtedi berber Yusuf'u başına sopayla vurmak suretiyle yaraladığını zaptiye meclisinde itiraf eder. Şakir'in suçu sabit olunca şer'-i şerîf aracılığıyla davalı-davacı arasında iki yüz kuruşa anlaşma/barış yapılır. Bu meblağ Şakir'den tahsil edilerek cerrahi masrafları için Yusuf'a verilir. Ayrıca Şakir hakkında gereken cezada meclis tarafından düzenlenmiştir. Yaralamanın derecesine göre bir aydan üç seneye kadar prangaya konulması ceza kanunu gereğindendir. Bu yüzden ona iki ay prangaya konulma ve müddeti sonunda tahliye edilmesi kararı verilmiştir (1848) (A.) MKT. MVL, No. 7, Gömlek No. 7).

1848 yılında Amasya sancağında Gümüşhacı köyünden Halil'in oğlu Mehmet'i kaza sakinlerinden Sakaoğlu Ali ve İrasoğlu Mehmet haksız yere şiddetli bir şekilde darp edip yaralamışlardır. Mehmet bu darp sebebiyle kör olmuştur. Mahallinde mahkeme edilerek hüccet gereğince hakkın yerine getirilmesi için Halil tarafından arzuhal ile gereğinin yapılması ve meselenin araştırılması için Dersaadet'e gönderilmesi ve tarafların buraya çağırılması istenmiştir. (A.) MKT, No. 131, Gömlek No. 116).

Bafra kazasına bağlı Börgüç karyesinden Fatma Hatunu eşi Mehmet *öğendire* ile darp eder (1848). Olaydan on sekiz gün sonra ise Fatma Hatun vefat eder. Görülen mahkemede *öğendire* denilen çubuk ile zevcesini iki kere darp ettiğini ancak vefatın darbın etkisi ile olmadığını söyleyerek iddiasını ispatlar. Mahkemeye Fatma Hatun'un inashaneyeye misafirliğe gidip on beş gün orada kaldığını ve bu sırada sıtma hastalığına yakalanıp su içerken eceliyle vefat ettiğini söyler ve sözlerini doğruladır. Bundan dolayı Mehmet'e "*dem ve diyetten nesne lazım gelmeyeceği*" hatta vereseden dahi mahrum edilmeyeceği kararı verilir. Bununla birlikte dövme hadisesinden dolayı şimdiye kadar hapis olmasının yeterli olduğu bildirilerek tahliyesine karar verilir (MVL, No. 38, Gömlek No. 71).

Kayseri kazasına bağlı Muncusun karyesi muhbirinin bildirdiği üzere karyenin ta'siri -ürünün onda birini, öşrünü alma- Kayseri'nin ileri gelenlerinden

Ağcakayalı Hacı Mehmet Ağa'nın oğlu Emin Ağa'da olduğundan ta'sir için bir memur görevlendirmiştir. Bu kişi karyeye gelip beye konak döşeyip, yiyecek içecek ile bağı hazır etmemişsiniz, diyerek buradakileri şiddetli bir şekilde darp etmiştir. Ayrıca bu tür hususların Tanzimat'a aykırı olması sebebiyle Emin Ağa'ya gidip olanları ifade ettiğinde Ağa, ben Tanzimat bilmem elbette konak döşeyip her bir masrafını göreceksiniz, diyerek onları yine darp etmiştir (1848) (MVL, No. 29, Gömlek No. 27).

Zaptiye meclisinden, Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen mazbata ile Unkapanı hamallarından Ali'yi yine aynı yerdeki hamallardan Kel Hüseyin darp etmiştir (1849). Darp yüzünden vefat ettiğini iddia eden vârisler durumun araştırılmasını talep ederler. Ancak vefatın darp etkisiyle olmadığı olaydan sonra beş altı gün yine hamallık yaptığı ve sonra vefat ettiği söylentiler yoluyla haber verilir. Bunun üzerine mesele şer'-i şerîfe havale edilir. Ali'nin babası Mustafa ile Kel Hüseyin darp meselesinden aralarında bin beş yüz kuruş üzerine anlaşma/barış yaparlar. Kel Hüseyin zimmetini tamamen veya kısmen terk etmiş olduğundan şer'-i şerîf ilamı ile mesele Meclis-i Vâlâ'ya dahi götürülerek olay araştırılır. Sonuç itibariyle Hüseyin, Ali'yi dövmüş ise de on gün kadar hamallık ettikten sonra koleradan vefat etmiş olduğu hamallar kâhyası vesaire ifadeleri ile kesinleşmiştir. Bu yüzden darp sebebiyle verilen meblağ Hüseyin'den tahsil edilerek babası Mustafa'ya verilir. Darp, sabit olurken katl, şer'an sabit olmadığından kanunen de bir hüküm gerekmemektedir. Bu yüzden şimdiye kadar hapsi yeterli görüldüğünden Hüseyin'in tahliye edilmesine karar verilir (A.} MKT. MVL, No. 14, Gömlek No. 34).

Hamal Ahmet, Harputlu Cafer'in kolunu kırmış olduğunu itiraf etmiştir (1850). Cerrah ücreti ve beş yüz kuruş üzerine anlaşma/barış yapılmıştır. Ayrıca cezalandırılması için zaptiye meclisi mazbatasını Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiştir. Ceza kanunu gereğince hapis tarihinden itibaren dört ay müddetle prangaya konulması ve müddeti sonunda tahliye edilmesi hükme bağlanmıştır. Denizci topluluğundan olan Ahmet, Mustafa'yı bazı anlaşmazlıklar/muhalefetten dolayı darp edip yaraladığını kabul etmiştir. Cerrahi ücret olan yüz yirmi kuruş tahsil edilerek Mustafa'ya verilmiştir. Zaptiye meclisinin mazbatasını Meclis-i Vâlâ'ya verilerek ceza kanunu gereğince hapis tarihinden itibaren üç ay müddetle prangaya konulması ve müddeti sonunda tahliye edilmesine karar verilmiştir (A.} MKT. MVL, No. 33, Gömlek No. 27).

1851 yılında Nevşehir kazasında Tar karyesinden Ümmügülsüm Hatun evindeyken Ahmet hanesini basıp kendisini şiddetli bir şekilde darp ederek onu yaralamıştır. Mesele ise Ahmet ve oğlunun açıkta kalıp sefaletle düştüğü için Ümmügülsüm'ün kiracı olduğu evlerinden çıkarılmak istenmesidir. Her ne kadar her iki tarafta bu konu ile ilgili dava açsalar da darp hususunda herhangi bir talepleri olmaması nedeniyle darp ve yaralama iddiası asılsız kalmıştır. Bununla birlikte meselenin incelenmesine kararı Konya valisine bildirilmiştir (A.} MKT. UM, No. 59, Gömlek No. 58; A.} MKT. UM, No. 38, Gömlek No. 57).

Bodrum müdürü Salih Ağa'nın tebaasından Arapoğlu Mustafa ile zaptiye askerlerinden kardeşi İbrahim karantinaca bulaşık olmalarına rağmen Kaz kalesinden Bodruma gelen bostan kayığına binmek istemişlerdir. Tayfalar bulaşık olduklarını haber verdiklerinde karantina tabibini döverek ve yaralayarak pranga verdirmişlerdir. Tekrar karantinahaneye girip karantina müdür ve tabibini istedikleri gibi darp etmiş olduklarından müdürün ifadesi Menteşe kaymakamı tarafından talep edildiğinde “fırar ettiler” diye cevap vermiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde firariler bu sırada bir takım rezil/bayağı kimseler ile gezdiklerinden hemen tutulamamışlardır. Bodrumda uygunsuz davranan bu kişiler ile birlikte celp edilmişlerdir. Karantinahaneyi basmak dışında belde naibine suikast için mahkemeyi de basarlardır ancak naip durumu önceden haber alınca oradan kaçmıştır. Bunlardan başka Hacı Salih'i haksız yere bıçakla darp edip yaraladıkları topluluk tarafından ihbar edilmiştir. Ayrıca Bodrum müftüsü, Hacı Hasan Ağa ve Hacı Şerif Ağa'nın şahitliğiyle mecliste meydana çıkmıştır. Eyüboğlu Hacı Hasan'ı dahi çarşı yolunda kurşunla darp ve katlettikleri ifade ve beyan olunmuşsa da bu suçlamayı inkâr etmişlerdir. Bu kişilerin fesatçı eylemleri, haydutlukları sebebiyle bundan böyle memleketin iç taraflarına ayak bastırılmamaları ve karantinahaneyi bastıkları için de Dersaadet'te hapsedilmeleri kararı verilmiştir. Bodrum müdürü ise bu tür töhmetli kişilerin varlığında sorumsuz davrandığı için azledilmesine karar verilmiştir (1850) (A.} MKT. MVL, No. 24, Gömlek No. 65).

Kocaeli sancağı, Akabad kazasına bağlı Aşağı Hatibler karyesinden Mehmet Efendi dövülerek öldürülmüştür (1850). Olay, Kara Marin karyesi ahalisinden Yakup ve Hatibler karyesi ahalisinden Hüseyin'in şahitliğiyle sabit olmuştur. Mehmet'in babasının iddiasına göre; olay cumartesi günü saat sekiz civarında Hatibler karyesine yarım saat mesafede gerçekleşmiştir. Salih, sahip olduğu tarlası sınırından dolayı oğlum Mehmet Efendi ile aralarında kavga çıkmış

ve Salih elinde olan ucu demirli *öğendire* denilen çatallı değnek ile bilerek Mehmet'in başına vurmuştur. Bu darptan dolayı oğlum ve Mehmet Efendi otuz iki gün sonunda vefat etmiştir, diyerek olayı anlatmıştır. Salih ise iddiaları tamamen reddederek asla şahitleri olmadığını ve hatta kendisinin de yemin edeceğini açıklamıştır. Bununla birlikte vârisler, Salih'in kan parası olarak iki bin kuruş ödediğini ve onların da bunu kabul etmesi üzerine aralarında herhangi bir dava kalmadığını bildirmişlerdir. Bu anlaşma neticesinde Salih irade ilan edilene kadar Dersaadet'te hapsedilmiştir (MVL, No. 198, Gömlek No. 64).

Rize kazası, Kalutlar karyesinde kaza müdürü olan Kalasioğlu Mehmet Bey aracılığı ile onun vekilharcı Ali ve Mehmet Yazıcı ile gönül birliği içinde firarlara "*gizli ekmek virsiniz*" diye bahane ederek zorla ve ezici bir güçle darp etmiş ve onlardan beş yüz elli kuruş almış olduklarını valiye, meclis azasına ve hâkime hitaben emirnameyle bildirilmiştir (1851). Bunun üzerine mahallinde mahkemeleri görülmek ve şer'î hukuk ile hakkın yerine getirilmesi emredilmiştir (A.} MKT. DV, No. 40, Gömlek No. 85).

Alaiye'de yaşayan Nikola reayadan akıllı kıt birkaç kişiyi tahrik ederek kocabaşları Dimitri'yi öldürme kastıyla darp etmelerine neden olduğu bu kişilerin ifadeleri ile ortaya çıkmıştır (1847). Nikola her ne kadar İslam'ı benimsemiş dahi olsa bu durum onun cezalandırılmayacağı anlamına gelmemiştir. Onun hakkında da gerekenin yapılması fetvahaneden bildirilmiştir. Bununla birlikte darba cesaret eden kişilerinde ceza kanunu hükmüne göre kabahatleri derecesinde bir ay müddetle hapse konulması müddetleri sonunda tahliye edilmelerine karar verilmiştir (MVL, No. 14, Gömlek No. 23).

Dövme ve hakaret olayları kimi zaman Anadolu topraklarında gerçekleşmiş dahi olsa faillerinin farklı milletlerden olması olayların uluslararası sorun oluşturmalarına neden olmaktadır. Keza Tekfurdağı İskeleyi'nde Kaptan Nikola'nın gemi tayfasındaki Yandi'nin bir çocuğu darp etmesi üzerine yaşanan olaylarda faillerin uygunsuz davranışları Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında İngiltere memurlarına hakaret meselesine dönüşmüştür. Bunun üzerine Osmanlı Devleti her ne kadar bu kişiler Yunanlı memur olsa da bu gibi durumlar kabul edilemez görüldüğünden bu tür meselelerde dikkatli ve özenli davranılması için memurlarına uyarıda bulunmuştur (1849) (A.} MKT, No. 228, Gömlek No. 81).

1.2.11 Diğer Suçlar

Diğer suçlar başlığı altında ele alınan suçlar yukarıda bahsi geçen suçlar gibi ehemmiyetlidir. Ancak incelenilen yıllar aralığında çok sayıda örnek vaka ile karşılaşılmadığından ayrıntılı ele alınmamıştır. Bu suçlar devlet dairesine davet edilen kişinin gitmemesi, yetki alanı dışında işlere karışma ile emir ve kurallara uymama suçlarıdır.

“Asayiş ve kanunları tatbikle vazifeli kişilerce davet edilip de bir mazereti olmaksızın gelmeyen, te’dir için on günden kırk güne kadar hapsedilmelidir. Zabita memurunun alıp götürdüğü kimseyi dışarıdan müdahale ile elinden almaya çalışanlara zor kullanılabilir” (bölüm 9, madde 2) (Ahmet Lütü, 1997, 125).

“Bundan böyle herkes, şariat, kanun ve hukuk önünde bir ve eşit olacak ise de her bir sınıfın zabita ve amirlerine itaati ve edebe riayetleri ve vazifesinden hariç şeylere teşebbüs etmemeleri gerektiği gibi, bunun aksine hareket edenlerin, cünhasına göre tekdir ve terbiyeleri yerine getirilmelidir” (bölüm 12, madde 1) (Ahmet Lütü, 1997, 126).

“Taşrada bulunan muhassıllara Bab-ı Ali’den, hâkimlere Şeyhülislamlık makamından ve asayiş ve inzibat memurlarına da Seraskerlikçe emirler gönderilmiş olduğundan, bu emirlere aykırı harekette bulunanlar, bu ceza kanunnamesindeki suç ve kabahatlerden birini işlemiş olurlarsa, kararlaştırılmış cezanın tatbikinde bir dakika bile vakit kaybedilmemelidir” (bölüm 13) (Ahmet Lütü, 1997, 127).

Topcu Asakir-i Nizamiye-i Şahane ihtiyat alayı birinci taburu birinci bölümü beşinci onbaşı Üsküplü Şaban ve yine altıncı bölüm Arap kolu askeri Üsküplü Numan, Şaban’ın yirmi altıncı çarşamba gecesi Beyoğlu kışlasından saat dört civarında firar etmişlerdir. Perşembe gecesi saat bir civarında Cendire Boğazı’nda Asakir-i Hassa-i Şahane süvarileri tesadüfle üzerlerine vardıklarında onlara kılıç çekerek itaatsiz davranmışlardır. Ayrıca onbaşıyı darp ve cerh ederek attan düşmesine neden olurken O, atla firar etmiş ve Numan da diğer askerlerden kiminin serçe parmağını kiminin başını yaralamak suretiyle ele geçirilmiştir. Bu kişilerin firar, memurun itaatsizliği, teşhir-i silah ile darp ve yaralama töhmet ve kabahatlerince idam edilmeleri Ceza Kanûnnâmesi hükümleri gereğinden olmakla birlikte idama bedel müebbeden küreğe konulması da uygun olacaktır. Ancak bu cezalar için Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî’ye haber verilerek izin istenilmesi gerekmektedir. Serasker paşa tarafından Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’ye havale edilmesiyle

buradaki müzakereler sonucunda müebbeden kürek cezası uygun bulunarak onaylanmıştır (1846) (İ. MVL, No. 82, Gömlek No. 1659). Bu maddede devlet kurum ve kuralları itaat ön plana tutularak kanun ve düzene uymayan kişiler işledikleri suç maddesine göre yargılanacaklardır. Keza rüşvet kanunla yasaklanırken rüşvet alma ya da verme emir ve kurallara uyulmadığını göstermektedir. Bu suretle emirlere uymayan kişi işlediği suçun maddesi yani rüşvet maddesi ile yargılanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1851 CEZA KANÛNNÂMESİ KAPSAMINDAKİ SUÇ TÜRLERİ

2.1 1851 Kanûn-ı Cedîd

Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'ne ekonomik, sosyal, idari pek çok açıdan etki eder. Bölgeden Anadolu topraklarına göçün başlamasıyla Osmanlı nüfusunda artış yaşanırken göç eden grupların yerleştirilmesi ve toplum içerisinde konumlandırılmaya çalışılması yeni problemleri beraberinde getirir. Savaş sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne yeni bir düzen getirilmek istenir ki bu düzenin temelini “eşitlik” anlayışı oluşturmaktadır.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Müslüman ve gayrimüslim fark etmeksizin tüm tebaanın can, mal, ırz güvenliğinin devlet güvencesine alınmasıyla birlikte bu anlayış 1856 Islahat Fermanı ile genişletilir. Keza artık sadece can, mal, ırz güvenliğinde eşitlik yeterli değildir. Hangi din ve mezhepten olursa olsun dini ayinlerin serbestçe yapılabilmesi; ırk, din, dil farklılığından kaynaklı oluşan sınıfların aşağı tutulduğunu gösteren sözlerin yasaklanması; din ve mezhep değiştirme de zorlama olmaması; memuriyete din ve ırk ayrımı yapılmaksızın herkesin yetkinliğine göre başvuru yapabilmesi; gayrimüslim ve cemaatlerin yönetiminin cemaat ileri gelenleri ve din adamlarından oluşan meclise verilmesi gibi her alanda eşitliğin sağlanmaya çalışılması söz konusudur. Ayrıca ıslahat gerekliliğine Paris Barış Antlaşması'nda yer verilmesi yabancı devletlerin koruyuculuk, hamilik bahanesi ile sık sık Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasına olanak sağlar. Yeni bir düzen kurma ve bu düzeni garanti altına almak için yapılan çalışmaların başında ise hukukun geldiği söylenebilir. Ki 1840 Ceza Kanûnu da bu kapsamda yeniden gözden geçirilir. Zaten 1840 Ceza Kanûnu'nun giriş kısmında kanunda var olan eksiklikler üzerinde durulmuş ve zamanla bu eksiklerin giderilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Bu doğrultuda kanuna çeşitli tadilat ve eklemeler yapılarak ilk ceza kanunundan on bir yıl sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından nispeten daha ayrıntılı yeni bir kanun “Kanûn-ı Cedîd” hazırlanır. Buna göre 1851 Ceza Kanûnu bir mukaddime, üç bölüm ve kırk üç maddeden oluşur. 1840 Ceza Kanûnu'ndaki suçların yanı sıra katle yardım, hataen katl, kumarbazlık, kız kaçırma, evrakta sahtecilik, kalbazanlık, noksan dirhem kullananlar, narhtan fazlasıyla eşya satanlar gibi suçlara yer verilir. Kanûn-ı Cedîd

ile sadece suçlara değil cezalara da eklemeler yapılır. Örneğin zincire vurma - pranga-, üçten yetmiş dokuza kadar değnek cezası ve te'dib halleri de eklenen cezalardandır. Ayrıca sabit cezalar yerine hâkime takdir yetkisi sağlayan alt ve üst sınırı olan cezalar belirlenir. Bununla birlikte para cezaları yasaklanırken kısas ve diyet uygulamaları devam eder (Azrak, 1985; Akgündüz, 2010). Kısas cezalarının varlığı modern hukukun gerisinde kalınmasına neden olmakla birlikte esasında bu iki konu yani kısas ve had cezaları fıkıh alanına bırakılır. Yine de bu durum yabancı hukukçular tarafından eleştirilir (Cin-Akgündüz, 2017).

1851 Ceza Kanûnu'nda cezai yaptırımlara daha fazla yer verilmesine rağmen bu kanunda 1840 Ceza Kanûnu gibi sınırlıdır. Örneğin rüşvet alan memurun cezası “...rütbesinden indirilir ve şahsi durumuna göre cezalandırılır...” denilerek net bir şekilde açıklanmaz. Katl olaylarında katilin erkek olması durumunda üç seneye kadar kürek cezası kadın olması durumunda ise nefsinin ıslah edene kadar ceza alması gibi ayrıntılar söz konusudur. Kantar’a göre bu cezalar gerekli değildir (Kantar, 1939). Bu farklılıklar kanunun hem sınırlı olduğunu hem de bütünlüğe sahip olmadığını göstergesi olabilir.

1840 Ceza Kanûnnâmesi'nde olduğu gibi Kanûn-ı Cedîd'in de yapı sorunları vardır. Kanunun tekniği, üslubu 1840 Ceza Kanûnu ile benzer özellikler gösterir. Bu eksiklere rağmen 1851 Ceza Kanûnu'nda suçlar belirli bir düzen ve yapı içerisinde oluşturulmaya çalışılır.

Kanunun birinci bölümü halkın hayatları ve kişisel güvenliklerine ikinci ve üçüncü bölümü ise şeref ve haysiyetleri ile mallarına karşı işlenen suçlar olarak üç bölümde ele alınır (Bozkurt, 1994). Genel çerçevede bakacak olursak;

Tablo 2.1: 1851 Kanûn-ı Cedîd Kapsamında Suç Türleri

1851 Kanûn-ı Cedîd	
Mukaddime	
Birinci bölüm	Adam Öldürme, İsyan/Fesat, Yol Kesme, Hataen Katl, Katle Yardım, Teşhir-i Silah
İkinci bölüm	Darp, Hakaret, Sarkıntılık, Nara Atarak Edepsizlik, Kumarbazlık, Kız Kaçırma

Tablo 2.1 (devam): 1851 Kanûn-ı Cedîd Kapsamında Suç Türleri

Üçüncü bölüm	Mal ve Emlake Tasallut, İrtikab, Devlet Malına Zarar, Yetki Alanı Hariç İşlere Karışma, Rüşvet, Hırsızlık, Evrakta Sahtecilik, Kalbazanlık; Kalb Sürücülüğü, İzinsiz Zahire Kaldırma, Noksan Dirhem Kullanma, Narhtan Fazlasıyla Eşya Satma, UzuV Kesme, Kölelerin İşledikleri ve Kölelere Karşı İşlenen Suçlar
--------------	---

1851 Ceza Kanûnu kapsamındaki suç türleri başlığı altında 1840 Ceza Kanûnu'nda ele alınmamış suçlar açıklanmaya çalışılmıştır. Diğer kanunda yer verilmiş olan adam öldürme, isyan, rüşvet, devlet malına zarar verme gibi suçlara ise bu bölümde yer verilmemiştir. Ancak ceza kanunları karşılaştırıldığında suçlara yönelik yaptırımlarda büyük bir değişim söz konusu olmadığı sadece kimi suçlarda daha açıklayıcı ifadeler kullanıldığı görülür. Örneğin şekavet, yol kesme suçu ele alınacak olursa 1840 Ceza Kanûnu'nda bu suça dair eğer suçlu kimseyi öldürmeden soygun yaparsa yedi sene kürek cezasına çarptırılmalıdır. Bu kişilerin öldürdükleri kanaati söz konusu ise on sene küreğe konulmaları, öldürme tahkikat sonucu kesinleşirse kısas hükmü uygulanmalıdır denilir. 1851 Ceza Kanûnu'nda ise aynı ceza hükümleri uygulanmakla birlikte *“silahlı anarşist ve asilerle, yolkesenlerin ister istemez silah gücüyle üzerlerine gidileceğinden, o esnada öldürülenler için kısas gerekmeyecektir. Ancak diri olarak ele geçirilenlerin mahkeme edilmeksizin idamı caiz olmayacağından buna cesaret edenler için de kısas hükmü uygulanmalıdır (madde 10)”* (Ahmet Lütfi, 1997, 134) denilerek bu hükümler için açıklama yapılmaktadır.

1851 Ceza Kanûnu ile artık suçlar ve cezaları genel hüküm içermez (Dönmezer, Erman, 1997; Aydın, 2014). Hâkime verilen takdir yetkisi ile cezalar olayların işleniş biçimine göre şekil alır. Kısaca artık her adam öldürme vakası için tek bir hüküm söz konusu değildir. Vakanın neden gerçekleştiği, işleniş şekli ve suçlunun durumu -sabıkalı olup olmaması- gibi nedenler suç ve cezaların genel ele alınmadığını gösterir niteliktedir.

1840 Ceza Kanûnu ile kamu hukuku alanında şer'î hukuktan ayrılma başlar. Ancak sınıf, din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın uygulama 1851 Ceza Kanûnu ile gerçekleşir. Bahsedilen bu ayrımların ortadan kaldırılması hem ceza hükümlerinin hem de yargılama usullerinin laik denilebilecek kurallara göre hazırlanmasında etkili olur (Ortaylı, 2008; Ortaylı, 2012). Mumcu ise laik hükümlere tepki olarak bu ceza kanununda şer'î hükümlere daha fazla yer verilmiş olduğu kanısındadır

(Mumcu, 2017). Berkes, 1851 Ceza Kanûnu'nun da şeriatın ceza kurallarını modernleştirme düşüncesiyle hazırlandığını bundan dolayı da yine üstün bir kanun çıkarılamadığını (Berkes, 2002) ifade eder. Tanzimat Fermanı'nda can, mal ve ırz güvenliğinin korunması hususundaki ifadelere 1851 Ceza Kanûnu girişinde değinilerek bu hususların hiçbir zaman değişmeyecek ve yok olmayacak şer'-i şerif'e dayalı olduğunun açıklanması şeriat üstünlüğünün kabul edildiğinin kanıtı olarak düşünülebilir. 1851 Ceza Kanûnu hükümleri laik ve şer'î hukuk çerçevesinde değerlendirildiğinde kimi yazarlar tarafından laik hukukunun belirtisi olarak görülürken kimi yazarlar tarafından şer'î hukukun devamlılığı olarak görülür. Bu duruma neden olan ise Osmanlı Devleti'nin bir geçiş süreci içinde olması ve kökten bir değişiklik için hareket etmemesi ya da edememesidir. Bunun tabii bir neticesi olarak hükümler hem laik hem de şer'î niteliğe bürünür. Fakat tepkilerin azalması için sıklıkla şeriata bağlılık dile getirilir. Ki şer'î hükümlerin dile getirilmesi ceza kanunda genel anlamda bir değişim olmadığı anlamını taşımaz. Lakin tamamen laik hukuk içeriğine sahip olduğu da söylenemez. Kısaca 1851 Ceza Kanûnu'nun değişim içinde yerini aldığı ancak kökten bir dönüşüm gerçekleştirmediği ya da gerçekleştiremediği söylenebilir.

Kanuna göre kısas gerektirecek durumlarda mirasçı tarafından suçlunun affedilmesi devleti bağlamaz ve suçlu, devlet tarafından cezalandırılabilir. Ama bu artık siyaseten katl cezası değildir. Bu husus şeriata aykırı olmakla birlikte modern ceza anlayışı için uygun bir adımdır (Mumcu, 2017; Üçok vd., 2007).

Katl suçuna azmettirme ve ortak olmanın cezai yaptırımının belirtilmesi suç teorisi bakımından dikkat çekicidir. Ancak iştirak -ortaklık- katle yardım maddesinde ele alınır ve genel hüküm içermez (Dönmezer-Erman, 1997).

Genel olarak 1851 Ceza Kanûnu Osmanlı hukukuna yenilikler getirmekle birlikte ilk ceza kanununa göre büyük farklılık yaratmaz. Bu durum 1858 yılına gelindiğinde yeni bir kanun hazırlanması gerektiğini gösterir.

2.2 1851-1858 Yılları Arasında Osmanlı Toplumunda Suç Türleri

Çalışmanın bu bölümünde 1851 Ceza Kanunnamesi kapsamında ele alınan suçlar incelenecektir. Örnek vakalar ile Osmanlı Devleti'nin idari, sosyal, ekonomik ve benzeri yapıları da yine bahsi geçen yıllar arasında ele alınarak Osmanlı toplumdaki suç türleri anlatılacaktır.

2.2.1 Hataen Katl Suçu

Hataen katl, istemeden, kasıt gözetmeden öldürme ya da bir fiili isteyerek yapıp ancak sonucunu istememe şeklinde ifade edilebilir.

Hata kavramını karşılayan taksir 1858 Ceza Kanûnu yürürlükte olduğu dönemde hukukçuların kullandığı bir terim olduğu düşünölmekle birlikte öncesinde kullanıldığına dair bilgilerde bulunmaktadır (Avcı, 2018b).³³

Hataen katl ile ilgili olarak 1851 Ceza Kanûnnâmesi'nde şer'î hükümler desteklenerek suça dair düzenleme yapılır.

“Öldürme fiili kasten olmayıp hataen olduğu takdirde ve bu gibi hata ile adam öldüren katilin daha önce buna benzer bir fiil işlememiş ve sabıkası olmayan ve hakkında müspet şehadet bulunup kendisinden bu gibi bir kötölük beklenmeyen bir kimse olduğu şer'an açıklığa kavuşursa yalnız şer'an ne gerekiyorsa onunla yetinilmelidir.

Katil zanlısı şayet kendisinden bu gibi kötölükler beklenen bir kimse ise bu takdirde bir sene müddetle kürek ve prangaya mahkûm edilmelidir” (bölüm 1 madde 13)³⁴ (Ahmed Lütfi, 1997, 134) denilerek şer'î hukuka öncelik verilir. Ancak vakaların esas alınacağı ona göre yaptırım gerçekleşeceği de açıktır.

Hataen katl olaylarında dikkat çeken husus suçun şer'î hukuk kapsamında ele alınması ve cezasının da bu yönde verilmesidir. Bu madde, ceza kanunlarında ta'zir suçlarına yer verilmiş dahi olsa şer'î hükümlerin varlığının devam ettiğinin göstergesidir.

1851 Ceza Kanûnu'nda belirtilen madde, hataen katlin kanuni unsurunu, eylem ve neticesi arasındaki illiyet bağı maddi unsuru ve eylemin bilerek yapılması ancak sonucun öngörölememesiyle ölüme neden olma manevi unsuru oluşturur (Koç, 2017).

Hataen katl vakalarında önemli olan husus, suçlunun adli kaydı olmadığı takdirde şer'î hüküm gereğince cezalandırılacak olmasıdır.³⁵ Meclis-i Vâlâ,

³³ Bu çalışma ceza kanunları kapsamında olduğu için bu bölümde hataen kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

³⁴ 1851 Ceza Kanûnu'nun orijinal metni için Ahmed Lütfi, “Mirât-ı ‘Adâlet yahud Tarihçe-i ‘Adliyye-i Devlet-i ‘Aliyye” adlı esere bakılabilir.

³⁵ Şer'î hüküm uygulanacağı için burada katl (adam öldürme) suçunun türlerini açıklamak faydalı olacaktır. 1) Amden (Taammüden) Katl: bilerek ve isteyerek öldürmeye denir. 2) Şibh-i Amd ile Katl (Kasıt Benzeri Katl): kasten öldürmeye benzeyen ancak öldürücü alet kullanmadan gerçekleştirilen öldürme olayıdır. Mesela dövme, taş, sopa gibi öncelikli olarak tehlike arz etmeyen nesnelerin/cisimlerin kullanılması gibi. 3) Hataen Katl: yanlışsama neticesinde istenilmeyen bir netice ile ölümün gerçekleşmesidir. Yanılsama katilin ve merminin yanılsaması olarak iki türüdür. 4) Hata Mecrasına Cari Katl (Hata Benzeri Katl): bu katl türü hataya sebep olan şey ile meydana gelmesidir. Yüksekten üzere düşme, kişinin elinde bulunan nesnenin düşmesi sonucu birine zarar

kazalarda görülen mahkemelerin incelemesini yaparken alınan kararların nedenlerinin tam olarak açıklanması ve olay incelemelerinin kesin sonuçlara dayandırılmasına önem vermektedir. Öyle ki meclis, kayıtlarda eksiklik görmesi durumunda ya uyarı da bulunur ya da verilen kararın ceza kanuna uygun olup olmadığını sorgular. Örneğin, Birgi kazasına bağlı Kızılcasavlı (Kızılcahavlu?) karyesinden Mustafa'yı hataen katl eden Süleyman ile vârisler arasında bin yüz kuruş ile barış sağlanır. Ancak Meclis-i Vâlâ'da Süleyman'ın daha önce sabıkası olup olmadığının araştırılması ve sabıkalı olması durumunda ceza kanunu gereğince bir sene müddetle prangaya konulması hükmü verilir (1851) (A.} MKT. MVL, No. 45, Gömlek No. 45). Barışılmasına rağmen ceza kanununda bu gibi olaylarda suçlunun adli kaydının ceza uygulamasında önemli olması nedeniyle suçluya dair araştırma yapılmadan hüküm verilmesi -barış yapılması- uygun bulunmaz.

Katl olaylarında ortaya çıkarılması gereken en önemli husus olayın kasıtlı mı yoksa istemeden/hataen mi yapılıp yapılmadığının aydınlatılmasıdır.³⁶ Kimi olaylarda bu husus açıkça görülürken kimi olaylarda şüphe oluşur. 1851 yılında Amasya'nın Geldiklan nahiyesine bağlı Kuvay karyesinden Nasuh aynı karyedeki Hasan'ın evine girer. Bunun üzerine Nasuh üzerine gidip *"ben olduğum halde menzilimde ne gezersin"* demesiyle aralarında kavga çıkar. Hasan, çakı ile fasulye sıırığı temizlerken Nasuh sopayla birkaç kez Hasan'ın başına vurur. Hasan kendini korumak için elinde bulunan bıçakla beraber elini yukarı kaldırdığında bıçak hataen Nasuh'un göbeği altına isabet eder. Nasuh yaralanmanın etkisiyle vefat ettiğinden katile nesne davası³⁷ gerekmeyecektir. Ancak katl olayının hataen mi kasten mi

verme, taşitle birini ezme/çiğneme gibi. 5) Tesebbüben Katl: başka amaçla yapılan bir eylemin ölüme sebep olması. İzinsiz foseptik çukuru açılması ve haberi olmayan birinin içine düşüp ölmesi gibi.

³⁶ Kastamonu'nun Araç kazasına bağlı Bekram? divanından Ahmet'in katilleri Abdülaziz, Mustafa ve Abdullah mahkemede üçü birden onun üzerine düşerek hataen ölmesine neden olduklarını kabul ederler (1851). Hata sabit olduğundan mahkeme diyet ödenmesine karar verilirken fetvahaneden bu kişilerin diyetlerini ödeyene kadar hapsedilmesi açıklanır. Ancak meclis bu gibi bir olaya karışmayacaklarına dair kefil bulmaları durumunda tahliye edilmeleri gerekliliğini de (A.} MKT. MVL, No. 39, Gömlek No. 46) hatırlatır. Bu vaka 1851 Ceza Kanûnu ilan edilmeden önce (14/04/1267-16 Şubat 1851) gerçekleşir. Ancak alınan kararın sonrasında çıkarılan Ceza Kanûnu ile uyumlu olduğu görülür. Keza 1840 Ceza Kanûnu'nun ana metninde hataen katl suçuna yer verilmemiştir.

³⁷ Belgelerden anlaşıldığı üzere özellikle cezası diyet olan suçlarda ve suçlu ile varislerin diyet karşılığında anlaşması neticesinde suçlu kişinin zimmetini açıklaması üzerine şer'î açıdan başka bir cezaya/davaya gerek olmadığı *"nesne davasına gerek yoktur"* hükmü ile açıklanmıştır. Ancak fetvahane tarafından nesne davasına gerek olmadığı açıklanmış olsa bile ceza kanunları kapsamında cezai yaptırım uygulandığı da görülmüştür.

olduğunun araştırılması istenir. Çünkü katil, maktulün saldırısından kendini korumak isterken elinde bulunan bıçağı kaldırır ve bıçak maktulün göbeği altına gelir. Bu ifade olayda pekte hataya yer olmadığını düşündürür. Katlin hataen olması ve Hasan'ın sabıkası olmaması durumunda onun hakkında şer'an "*nesne lazım gelmediği*" gibi kanunen de bir ceza gerekmez ancak sabıkalı olması durumunda bir sene müddetle prangaya konulması bildirilir (A.) MKT. MVL, No. 45, Gömlek No. 70). Belgelerin sürekliliği olmaması nedeniyle araştırma sonucunda hüküm verileceği açıklanan davaların nasıl sonuçlandığı hakkında çoğunlukla bilgi edinilememektedir.

Kimi olayların işleniş şekli şüphe oluştururken kimi zamanda davacıların iddialarını delillendirememesi kasten öldürme mi, yoksa hataen mi? sorunsalını oluşturur. Örneğin Saruhan Meclisi'nin mazbatası ve Manisa naibinin ilamı Meclisi Vâlâ'ya gönderilir. Gördek kazasına bağlı Süleymanlı karyesinden Ahmet katledilerek vefat eder. Zeybek Ali'nin kölesi zenci Ali'ye kasten adam öldürmekten dolayı dava açılır. Ancak Ali bu iddiaları reddeder ve olayın hataen olduğunu açıklar. Ali, aralarında çıkan tartışma sırasında oluşan arbedede tüfeği boşalıp saçmanın Ahmet'e isabet ettiğini söyler. Anlatımına göre olay tamamen istemeden olmuştur. Ali'nin ifadesi davacıların iddialarını ispatlamasını zorlaştırır. Keza delil ya da şahit bulunamaz. Bilerek katil olayı sabit olmadığından zimmetleri açıklamak suretiyle şer'an bir ceza gerekmediği bildirilir. Fakat olayla ilgili birkaç sorunun cevabı yoktur. Mesela tüfek neden doluydu? Zorunlu olmadığı halde neden silah taşıyordu? Silah çakmağı neden açıldı? Silah ağzının nasıl adamın göbeğine tesadüf ettiği? gibi soruların cevapsız kalması olayın kasıt içerdiğine dair düşünceler oluşturur. Ancak bu hususlar şer'an sabit olmadığından mesele kasten değil hataen ele alınır. Bu gibi durumlarda şer'i hüküm dikkate alınmakla birlikte araştırma zanlı hapisanede devam eder. Bu araştırma sonucunda hataen katil söz konusu ise ceza kanunu gereğince suçlu kötü işler yapacak biri mi ve sabıkası var mı? sorularına cevap aranır cevap olumsuz ise hapis tarihinden itibaren mahallinde bir sene müddetle prangaya konulması Aydın valisine bildirilir (1851) (A.) MKT. MVL, No. 46, Gömlek No. 92).

Başka bir vakada ise Amasya sancağının Gedegara kazasından Mişeli karyesi ahalisinden Kula'nın oğlu Mustafa katledilerek öldürülür (1853). Katil Mehmet Emin'le vârisler arasındaki mahkemede olay şu şekilde anlatılır: Mustafa, Meşeli karyesine on dakika mesafedeki sol yol diye bilinen bağlarda hayvanlara

vermek için ot yolmaya gider. Bu sırada Mehmet Emin de avdan dönmektedir. Yolda birbirleriyle karşılaşır ve önde Mustafa arkada Mehmet yoluna devam eder. Mehmet avdan döndüğü için tüfek doludur ve istemeden sağ kolu ile çakmağa dokununca boşalır. Kurşun Mustafa'nın sağ kasığına isabet eder. Neticesinde Mustafa yaralanarak altı gün içinde vefat eder. Vasiler olayın kasten mi bilmeden mi olduğunu ispat edemeyeceklerinden ve Mehmet de kasıt unsurunu tamamen ret edince yemin etmesi istenir. Bu sırada diyet verilmesi ile barış sağlanır. Bu gibi durumlarda kamu davası gereği olarak suçlu zimmetini açıklar (MVL, No. 210, Gömlek No. 36). Bu gibi vakalarda kasıt unsuru net bir şekilde ispatlanamıyorsa yemin etme yöntemi kullanılır ve cezai yaptırımında zanlının yemini dikkate alınır. Böylece maddi olmasa da yeminin de kanıt niteliği taşıdığı düşünülebilir.

Silahlı yaralama olaylarında silahın nasıl kullanıldığı katlin bilmeden mi kasıtlı mı gerçekleştiği hakkında bilgi verir. Ateşli silahların bilinçsizce kullanımı çoğunlukla istenmeyen olaylara neden olur. Adana valisinin yazısıyla Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen Adana Meclisi'nin mazbatası ve naibinin ilamına göre Adana'nın Yüreğir kazasına bağlı Kurans? karyesinden öldürülerek vefat eden Vakkas'ın vârisleri ile katili Bozdoğan aşiretinden Hasan'ın meclis-i şer' de mahkemeleri görülür. Hasan mahkemede elinde olan tüfeği denerken tüfeğin ateş aldığını ve kurşunun hataen Vakkas'ın sağ memesi üzerine isabet ettiğini söyler. Vakkas'ın yaralanmanın etkisiyle vefat ettiğini de kabul eder. Bu itirafla suç sabit olduğundan Hasan zimmetini açıklar ve vârislere on bin dirhem diyet ödemesi gerekir. Gerçi katl bilerek olmadığından Hasan'ın iyi biri olduğunu doğrulayacak ona kefil olabilecek biri olmaması durumunda ceza kanunu gereği bir sene müddetle prangaya konulmasına, diyetin fetvahanenin belirttiği şekilde ödenmesi için gerekenlerin yapılmasına dair Adana valisine haber verilir. Ancak suçlunun, irade ilan edilene kadar hapiste tutulması da emredilir (1851) (A.} MKT. MVL, No. 45, Gömlek No. 13).

Hataen katl olaylarında hata unsurunda şüphe oluşursa incelemeler derinleştirilir, yeni delil ve ifadelere başvurulur, suçlunun ifadesindeki çelişkilere dikkat edilir ve kesin hüküm için şüphe giderilmeye çalışılır. Ancak hata unsuru açıkça ortada olduğunda araştırma yapılmaksızın olay hataen katl olarak değerlendirilir. Örneğin 1853 yılında Amasya sancağına bağlı Ezin nahiyesinde Kal'a karyesinden İmamoğlu Ahmet'in katili demirci çırağı Mustafa mahkemede olayın kaza olduğunu elindeki piştovu temizlerken silahın birden boşalıp Ahmet'e

isabet ettiğini söyler. Üç bin kuruş ile barış sağlanarak Mustafa zimmetini açıklar (A.) MKT. MVL, No. 64, Gömlek No. 23).

Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen Kütahya Meclisi'nin mazbatası ve şer'î ilama göre Kütahya'da kahveci Ali'nin küçük oğlu Ahmet kur'a askerlerinden Osman'ın tabancasıyla oynarken tabanca kazaen ateş alır ve kurşun yine kur'a askerlerinden İbrahim'e isabet eder. İbrahim yaralanmanın etkisiyle vefat eder (1851). Maktulün babası ve annesi mahkemede olayın kaza olduğu kendilerinin ve oğlunun kimseyle anlaşmazlığı ve kavgası olmadığını açıklaması üzerine ceza kanunu gereğince katilin araştırılması istenirken fetvahaneden nesne davasına gerek olmadığı açıklanır (A.) MKT. UM, No. 76, Gömlek No. 23).

Kastamonu'nun Göl karyesinden Osman ile Hasan birlikte gelirken Hasan'ın omuzunda olan tüfek boşalır. Tüfeğin içindeki kurşunla parçaları Osman'ın göğsünün altından girip ardından çıkar. Dört saat sonra yaranın etkisiyle vefat eder. Hasan tüfeğe herhangi bir harekette bulunmadığını ve olayın hataen olduğu söylerken Osman da vefat etmeden önce olayın kasten olmadığını açıklar. Bu beyan üzerine Hasan'a zimmetini açıkladıktan sonra nesne lazım gelmeyeceği fetvahaneden açıklanır. Meclis-i Vâlâ tarafından Kastamonu valisine ceza kanunu hükmüne göre gerekenin yapılması bildirilir (1855) (A.) MKT. MVL, No. 75, Gömlek No. 31). Bu vakada yaralanan kişi olayı bizzat anlattığından katlin hataen olduğu kesinleşir. Böylece araştırma yapılmaksızın ya da zanlının sabıkasına bakılmaksızın dikkatsiz davranması nedeniyle vârislere diyet ödemek kaydıyla serbest kalır.

Osmanlı Devleti'nde önemli bir yere sahip olan avcılık kimi zaman istenmeyen olaylara neden olmakta ve kurşunlar av hayvanı yerine avcılık yapan ya da orada bulunan kişilere gelerek yaralanmalara ve ölümlere neden olmaktadır. Misal, 1852 yılında Balıkesir'e bağlı Kulübe ve çevre karyelerden on yedi kişi birlik olup sürek avına çıkar. Balkan denilen yerde av yapılır. Saat altı civarında Balkan'ın karşısındaki “Çapudlı Ohu” denilen dağa doğru yönelirler ancak Balkan'ın koruluk ve çalılık olması nedeniyle kimi ileri de kimi geri de birbirlerinin izlerini takip eder. Bu sırada Bozoğlanoğlu Mustafa çakmağı koltuğu altında olan tüfeği oynatmasıyla tüfek boşalır. Bir kurşun ile kırk adet saçma Mustafa'nın sağ küreğine isabet eder. Kurşun Mustafa'nın sağ memesi üzerine gelir ve saçmalar da küreğine saplanır. Mustafa yaralanınca hemen evine götürülür. Ancak on dört saat içinde yaranın tesiri ile vefat eder. Olay yerinde olan kişilerinde şahitliği ile vakanın

hataen olduğu kesinleşir. Ayrıca Mustafa vefat etmeden önce olayın hata olduğunu öncesinde aralarında hiçbir husumet olmadığını vârislerine bildirdiğinden ve Mustafa'nın sabıkası bulunmaması da göz önüne alınarak irade ilan edilene kadar hapsedilmiş olması yeterli görülüp tahliyesine karar verilir (A.} MKT. MVL, No. 53, Gömlek No. 7).

Hataen katl olaylarında dikkate alınan diğeri bir husus ise katl edilen kişinin hayvan, zararlı bir kimse -hırsız- zannedilmesi sonucu katlin gerçekleştirilmesidir. 1852 yılında Çorum kazasından Ebubekir, Çankırı kazası Ovacık karyesinden Hüseyin'i misafir eder. Ancak Hüseyin ahırda vakit geçirdikten sonra evin küçük oğlu Sait'i elinde bulunan çakıyla öldürür. Yapılan sorgulamalarda anne ve baba olayın kaza olduğunu kabul eder. Hüseyin de evin etrafında gezinirken karanlıkta çocuğu keçi oğlağı zannedip öldürdüğünü itiraf eder. Katilin yetmiş yaşını aşkın olması ayrıca muhtaç olduğundan hanede misafir olmasından dolayı Ebubekir katili affeder. Ancak Hüseyin kamu davası için zimmet ibrazında bulunur (A.} MKT. UM, No. 94, Gömlek No. 97).

Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen Canik Meclisi'nin mazbatası ve Hamsun naibinin ilamında Ünye kazasına bağlı Şehriman karyesinden Hasan büyük oğlu Mehmet tarafından istemeden öldürölür (1853). Mahkemede Mehmet uyku haliyle babasını hırsız zannederek tüfikle ateş ettiğini ve kurşunun babasına isabet ettiğini itiraf eder. Olay hataen olduğu için şer'an ceza gerekmemekle birlikte kamu davası için zimmetini açıklar. Olayın istemeden olması ve sabıkası olmaması dolayısıyla fetvahanenin ilamına göre diyetin ödenmesi ve bu kişinin tahliyesi için Trabzon valisi bilgilendirilir (A.} MKT. MVL, No. 60, Gömlek No. 14; A.} MKT. MVL, No. 60, Gömlek No. 46).

Kastamonu'nun kazasında gerçekleşen vakada zanlı İbrahim olayı şöyle anlatır: Mısır buğdayı tarlasına kurt -hayvan- girdiğini düşünerek tüfeğı ile ateş eder ancak sonradan anladığı üzere ateş ettiğı bir hayvan değil insandır ve Hasan'ı istemeden öldürmüştür (1853). Kurşun Hasan'ın sağ uyluğundan girip sol uyluğundan çıkar. Bu gibi durumlarda memurların dikkat ettiğı husus fail ile mağdur arasında bir husumetin olup olmadığı ve failin benzer suçtan sabıkası olup olmadığıdır. İbrahim'in sabıkası olmamasından dolayı ve olayın gerçekleşme şekli düşünölerek tahliye kararı verilir. Keza Hasan tarlaya gece girer ve mısırları keserken çıkan hışırtılar sebebi ile İbrahim kendini ve tarlasını korumak

istemektedir (A.} MKT. MVL, No. 61, Gömlek No. 39; A.} MKT. MVL, No. 61, Gömlek No. 81).

Kastamonu'nun İnebolu kazasına bağlı Çakal karyesinden Çakıroğlu Mehmet'in katili denilen Tella karyeli Kömürcüoğlu Ali, komşusu evi civarında asmadan üzüm koparırken hayvan zannedip tüfek ile Mehmet'i yaralayarak öldürdüğünü açıklar (1853) (A.} MKT. MVL, No. 61, Gömlek No. 62). Bu tür olaylarda zanlılar genellikle karanlık, ağaçların sıklığı, uyku hali gibi görmeyi ve anlamayı zorlaştıran durumları öne sürerek katlin istenmeden olduğunu iddia ederler. Bu iddiaların kanıtlanması ise hüküm için önemlidir.

Erbaa'nın Terkos nahiyesine bağlı Taraf karyesinden Kömürcü Harmanlıoğlu Dimo katledilir (1857). Vârisler ile katil Kömürcü Boyoğlu Draga'nın mahkemesinde katlin nasıl olduğu hakkında ifade verir. Draga, El Değirmen denilen Cebel ormanlığında kurt -hayvan- için ateş ettiği tüfek kurşunun kazaen Dimo'ya isabet ettiğini söyler. Vârisler mahkemeye katlin bilerek ve isteyerek gerçekleştiğine dair başvuru yaparlar. Ancak bu iddialarını ispat edecek herhangi bir delil bulunamaması ve Draga'nın ifadesi doğrultusunda olay hataen kapsamında katl olarak kabul edilir. Vârisler ile Dragan arasında sekiz bin kuruş bedelle barış sağlanır. Ayrıca fetvahaneden Dragan'a "*kıyası ve şiddet-i nesne davasına kadir olmayacakları*" açıklanır. Mahkeme kararı ile Draga'nın önceden benzeri bir davranışı olmaması, maktul ile aralarında herhangi bir husumetin söz konusu olmaması ve katl olayının hataen olduğu ifadesi ile sabit olmasından dolayı hem şer'an hem de kanunen ceza gerekmediği Meclis-i Vâlâ'dan Erbaa kaymakamına bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 92, Gömlek No. 71).

Yenişehir-i Bursa kazasında Manos çiftliğinde yaralanarak vefat eden çoban Manol'un hataen/istemedi katili Yani'dir (1853) (A.} MKT. UM, No. 129, Gömlek No. 63). Ancak Manol'un bilinen bir vârisi olmadığından devlet tarafından Osman Ağa hasım olarak tayin edilerek mahkeme gerçekleştirilir. Mahkeme kararı ile Yanya'ya bağlı Leke karyeli Yani'nin sabıkası bulunmaması nedeniyle diyet olarak on bin dirhem gümüşü üç taksitle devlet hazinesine ödemesine karar verilir (MVL, No. 207, Gömlek No. 82). Bursa da yine benzer bir vaka ile karşılaşılmaktadır. 1854'te Bursa'da yaşayan Fransız Siverdu bir çobanı hataen katl ettiğinden katil, çobanın ailesine gereken diyeti ödeyerek bu meselenin bitirilmesi için sefaret tercümanına talimname verilir. Mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilip

katlin hataen olduğu kesinleşince diyet verilmesi hususu onaylanır (A.} MKT. UM, No. 151, Gömlek No. 10).

Kimi vakalarda olayın nasıl geliştiğı hakkında bilgi olmamakla birlikte mahkeme kararlarının suçlunun suçunu itiraf etmesi sonucu hataen katlin gerçekleştiğı anlaşılr. Ayrıca suçlunun şer'an ceza gerekmemekle birlikte diyet ödemesi ve sabıkası olmaması durumunda kefil göstermek şartıyla tahliye edilmesine dair verilen kararlar da olayın hataen olduğunu gösterir. Bu tür vakalara dair birçok örnek bulunur. 1853 yılında Bolu Sancağı'na bağı Göynük Kazası'ndan yaralanarak vefat eden Mehmet'in hataen katili Teblisoğlu molla Mehmet'tir (A.} MKT. MVL, No. 62, Gömlek No. 15). Yine Cısr-i Ergene Kazası'na bağı Çakmak karyeli Mehmet, Mustafa'nın yaralamasıyla vefat eder (1852). Vârisler ile gerçekleşen mahkemede olayın hataen katil olduğunu itiraf etmesi üzerine vaka sabit olur ve on bin dirhem diyet gerekeceğı fetvahaneden açıklanır. Katil kötülük yapabilecek ve sabıkalı biri değilse diyet ödeyerek kendisinin tahliye edilmesi Edirne valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 50, Gömlek No. 69). Bir başka vakada, Kastamonu sancağının Arazan karyesinden yaralanarak vefat eden Halil'in vârisleri ile katil Halil arasındaki mahkemede Halil hataen katil olayını itiraf ettiğinden suçu sabit olur. Bunun üzerine fetvahaneden açıklanan diyet maddesinin vârislere ödenmesi bildirilir. Ayrıca katilin sabıkalı olup olmadığının araştırılması ve yine onun iyi biri olduğuna şahit edecek birinin olup olmamasına göre ceza kanuna göre cezalandırılması hükmolunur (1855) (A.} MKT. MVL, No. 74, Gömlek No. 87).

Kastamonu sancağının Çal karyesinde öldürülerek vefat eden İbrahim'in katili Hasan'la vârisler arasında mahkeme görülür. Meclis-i Vâlâ'ya havale edilen mesele için Hasan'ın İbrahim'i "*diyet olan katil ile katil eylediğı*"ni itiraf ettiğı belirtilir. Bundan dolayı zimmetin açıklanmasıyla birlikte ceza kanunu gereğı katilin sabıkalı olup olmadığı ve kötülük yapabilecek biri olup olmadığı gibi hususların araştırılması ve neticesine göre gerekenin yapılması bildirilir. Ayrıca fetvahanenin belirttiğı üzere diyetin temin edilmesi de Meclis-i Vâlâ'nın mazbatası ile açıklanır (1855) (A.} MKT. MVL, No. 75, Gömlek No. 64). Diyet olan katil ile katil olunduğunun açıklanması yukarı da belirtilen katil türlerinden kasıt benzeri katil, hataen katil, hata benzeri katil gibi sebeplerle öldürme fiilinin gerçekleştiğinin göstergesidir.

Şakalaşma sonucu ölümler de hataen katl kapsamında ele alınmaktadır. Çünkü eylem, öldürme kastı içermemekle birlikte ölümle sonuçlanmaktadır. Sivas eyaletine bağlı Niksar kasabasında Başçiftlik karyesinden Abdülkerim kardeşi Mehmet'in ölümüne neden olur. Kardeşler tarlada birbiriyle şakalaşırken Abdülkerim yıkılıp Mehmet'in üzerine düşer ve Abdülkerim'in belindeki tabanca onun müdahalesi olmaksızın boşalınca kurşun kardeşi Mehmet'i sol böğründen yaralar ve o yarım saat sonra vefat eder (1856). Fetvahane tarafından Mehmet ve Abdülkerim'in kavga etmedikleri bunun için bir nedenlerinin de olmadığı açıklanır. Ayrıca katl olayı istemeden olduğundan ve onun kötü biri olmadığına dair şahit gösterilebildiğinden hemen tahliye edilmesi Meclis-i Vâlâ'dan bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 79, Gömlek No. 94).

Benzer bir vaka, Konya sakinlerinden Ali'nin öldürülerek vefat eden kölesi Salih, katili Osman'la şakalaşırlarken birbirlerine sarılınca ikisi birden yere düşer ve Osman'ın elindeki demir maşa Salih'in göğsüne isabet ederek yaralanmasına neden olur (1857). Yaralanmanın etkisiyle vefat ettiği sabit olduğundan Salih'in velisi Ali davasından feragat eder. Osman'ın zimmetini açıkladığı, sabıkalı ve kötü biri olmadığı ve hakkında ahali tarafından şahitlik edildiği mazbatayla Meclis-i Vâlâ'ya bildirilir. Bu duruma göre katl olayının hata olması ve vârisin davadan feragat etmesi nedeniyle katil hakkında ne şer'an ne de kanunen ceza gerekmediğinden Osman'ın tahliye edilmesi meclisçe karara bağlanır ve Konya valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 86, Gömlek No. 49).

Saik-i Şadi vapuru çarhçı mühendislerinden Emin Efendi'nin hataen katl etmiş olduğu Hasan çavuşun vârisleri davalarını tekrar şer'-i şerîfe havale edince mesele Kaptan Paşa'ya haber verilir. Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen cevapta Emin Efendi'nin donanma ile Karadeniz tarafında olduğu bildirilince İstanbul'a gönderilmesi için Ahmet Paşa'ya haber verilir (1856) (A.} MKT. NZD, No. 191, Gömlek No. 78). Bu vakada tekrar şer'-i şerîfe havale edilmesi denilmesinden meselenin daha önce mahkemeye verildiği ancak sonrasında belki de beklenen netice alınamadığından şer'-i şerîf hükmünün de istendiğini göstermektedir. Bu dönemde hem mahkeme hem de şer'î meclis kararının istenmesi sıklıkla karşılaşılan durumlardandır ki hukuki yapı da bu duruma izin verir.

Aile arasında yaşanan tartışmalar da kimi zaman istenmeyen neticelere neden olmakta ve öldürme kastı olmaksızın eylem ölümle neticelenmektedir. Karahisâr-ı Sâhib sancağı Hancalar karyesinden Hallaçoğlu Hasan yaralanarak

vefat eder katili ise oğlu Hüseyin'dir. Gece vakti uygunsuz davranmasından ve itaatsizliğinden dolayı oğlunu terbiye etmek için tüfekle üzerine vardığında Hüseyin hemen babasının elindeki tüfeğe yapışır. Tüfeği ondan almak için çekerken yüzüstü düşer, Hüseyin'in hareketinden dolayı tüfek istemeden boşalır ve kurşun Hasan'ın göbeği altından isabet eder. Yaralanmanın etkisiyle baba sekiz gün sonra vefat eder. Olayı Hüseyin de itiraf eder. Aile bağlarından dolayı verasetten mahrum kalırken diyet ödemesi gerekmez. Gerçi kamu davası nedeniyle zimmetini beyan eder. Ayrıca iradenin açıklanması beklenirken Hüseyin hapiste tutulur (1852) (MVL, No. 207, Gömlek No. 84).

Denizli sancağına bağlı Buldivan (Buldan?) kazası Hazır Oluk mahallesinden Duvarcı Eyüp, pazar günü saat üç civarında Aydın sancağına bağlı Tire kazası Kalmus mahallesinden Esma Hatunu öldürmekten dolayı yakalanır (1856). Eyüp ve Esma'nın vasileri arasındaki davada katil Eyüp arkadaşı Abdullah ve ismini bilmediği diğer arkadaşı ile Vesile hatunu evinin önünde tutup mahalle dışındaki bağ ve bahçeler arasına götürmek isteyince Vesile, feryat eder. Esma Hatun kardeşinin sesini duyunca onu kurtarmak için yanlarına gider. Yanlarına vardığında Eyüp ile Abdullah arasında meydana gelen kavgadan dolayı elinde olan Girid bıçağıyla Abdullah'a saldırdığında Esma Hatun aralarına girer ve bıçak hataen Esma'nın sağ memesi üzerine isabet eder ve Esma o anda ölür. Olayın istemeden gerçekleşmesi ve vasilerinde aynı beyanı vermesi sebebiyle Eyüp zimmetini açıklar ve diyet ödenmesine karar verilir. Bununla birlikte Eyüp hakkındaki irade açıklanana kadar hapisane de kalır (MVL, No. 219, Gömlek No. 20).

Adam öldürme olaylarının önüne geçebilmek için daha önce taşrada, şehir ve kasabada silah taşıma ve izin belgesi olmadan bu tür araçların üretilmesi yasaklanmış olduğu halde pek çok evde bu aletlerin bulunması ve çocukların bunlara ulaşabilmesi istenilmeyen olaylara yol açar. Gelibolu sancağında Malkara kazasına bağlı Doğancı karyesinde öldürülerek vefat eden Mitro'nun(çocuk) katili Dimitri(çocuk) ile vârisler arasında gerçekleşen mahkemeyi kapsayan Biga Meclisi'nin mazbatası ve Kal'a-i Sultanî naibinin ilamı Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Mitro ile Dimitri babası Dimo'nun hanesinde oynarlarken Dimitri babasının saçma dolu tabancasını eline alıp karıştırınca tabanca ateş alıp saçmaları Mitro'nun başına isabet eder ve yaralanmanın etkisiyle küçük çocuk vefat eder. Olay itirafla da sabit olur. Bunun üzerine vârisler davadan vazgeçer. Dimitri ile babasının zimmetlerini

açıklamaları üzerine nesne davasına gerek olmadığı fetvahane tarafından açıklanır. Buna göre katile şer‘an ceza gerekmediği gibi katlin kazaen meydana gelmesi ve Dimitri’nin küçük³⁸ olması nedeniyle kanunen de bir hüküm gerekmediğinden tahliye edilmesi bildirilir. Öte taraftan meselenin araştırılıp karara bağlanmasında usule uyulmadığı bildirilerek gerekli uyarılar yapılır. Olay meydana geldiğinde Malkara naibi taraflar arasında mahkeme yapar ve *bedel-i sulh* olarak Dimo’dan bin beş yüz kuruş tahsil ile ellerine hüccet-i şer‘iyye dahi verir. Halbuki bu tür katl olaylarının şer‘iyye ve nizamiye mahkemelerinde mutlaka baş eyalet ve liva meclislerinde görülmesi gerekirken naibin baş livaya haber vermeyerek kendiliğinden mahkemeyi görüp bitirmesi usule aykırıdır. Ayrıca Kal‘a-i Sultanî naibinin ilamında Dimitri’nin küçük olduğu açıkça bildirilmişken Malkara naibinin ondan üç ay önce vermiş olduğu hüccette Dimitri’ye baliğ denilmesinden dolayı bu çelişkili durumunda İstanbul’a bildirilmesi meclisçe ifade edilir ve durum mutasarrıfa bildirilir. Mesele ayrıca şeyhülislam makamına da bildirilecektir (1856) (A.} MKT. MVL, No. 83, Gömlek No. 75).

Çorum kazası Serban karyesinden on iki yaşındaki Zeynep yaralanarak vefat eder (1858). Katili Hüseyin mahkemede olayı anlatırken diğer çocuklarla beraber oyun sırasında tüfek nasıl atılır, denilmesi üzerine Hüseyin elindeki tüfeği karıştırınca tüfek kazaen boşalıp saçmalar Zeynep’in bazı uzvuna isabet eder ve yaralanmanın etkisiyle Zeynep’in öldüğünü itiraf ve kabul eder. Dava kasten adam öldürme iddiası ile açılmış olmasına rağmen ifade ve olayın şekli göz önünde tutularak hataen katl suçu olduğu hem fetvahane hem de mahkeme kaydı ile kabul edilir. Hüseyin’in beş bin dirhem diyet ödemesi ve sabıkası olmadığından şer‘an ve kanunen ceza gerekmediğinden tahliye edilmesi meclis mazbatası ile Ankara valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 97, Gömlek No. 70).

Arkadaşlar arasında eğlenme ve çeşitli kutlamalarda -düğün, sünnet gibi- silahın eğlence amaçlı kullanılması hataen katl vakalarında önemli bir etkiye sahiptir. Trabzon sancağının Vakf-ı Kebir kazasına bağlı Orgu (Ordu?) karyesi ahalisinden öldürülerek vefat eden İpekoğlu Mehmet’in vârisleri ile katili Ali arasındaki davada olayın nasıl olduğu anlatılır. Ali, Mehmet ve diğerleri karyedeki

³⁸ İsnad yeteneğini kaldıran haller: ikrah, sarhoşluk, akıl hastalığı ve yaş küçüklüğüdür. Yaş küçüklüğü üç devrede ele alınır. Birincisi, doğumdan yedi yaşa kadar ki idrakin mevcut olmadığı dönemdir. Cezai sorumluluk yokken hukuki sorumluluk söz konusudur. İkincisi, yedi yaşından ergenliğe kadar ki zayıf idraklı dönemdir. Cezai sorumluluk yokken te‘dibi ve hukuki sorumluluğu vardır. Üçüncüsü ise buluğ ve rüşd evresidir. Hem cezai hem hukuki sorumluluk vardır.

Yüzbaşı Ali Ağa'nın tarlasını kazmaya giderlerken eğlenmek maksadıyla silah boşaltırlar bu sırada Ali'nin tabancasından çıkan kurşun hataen Mehmet'e isabet eder ve Mehmet kurşun yarısından dolayı ölür. Bu olay deliller ile de ispatlanır. Bunun üzerine fetvahaneden diyet olarak on bin dirhem ödenmesi gerektiği bildirilir. Mahkeme kararı ise diyetin ödenmesi hususuyla birlikte ceza kanunu hükmünce gereğinin yapılması yani katil sabıkalı değil ve bu gibi kötülükleri yapacak biri olmadığına dair şahidi varsa tahliye edilmesi mazbata ile Trabzon valisine bildirilir (1856) (A.} MKT. MVL, No. 83, Gömlek No. 62).

Aydın'ın Eskihisar karyesinden Avcıoğlu Osman'ın ismine kur'a isabet eder. Osman Dersaadet'e gönderilmek üzereyken bir düğün ziyafetinde silah atmasından dolayı kurşun Kavaklı karyesinden Hasan'a isabet eder ve yaralanmanın etkisiyle Hasan vefat eder (1853). Olay istemeden olduğundan iki bin kuruş diyet ödenmesine karar verilir. Ancak Osman'ın askere alınmasından dolayı acziyeti ortaya çıktığı mazbata ile Dâr-ı Şûrâ'ya haber verilir. Bunun üzerine Osman hakkında bir ceza gerekmediği ancak askerliği bitinceye kadar diyet için istihdamı gerektiği Dâr-ı Şûrâ'dan ifade edilir. Çünkü diyet için Osman'ın mal ve mülkü de yoktur (A.} MKT. MVL, No. 62, Gömlek No. 61).

Bu tür vakaların sık görülmesi nedeniyle tedbir alınmak zorunda kalınır. 1856 yılında düğün ve sünnet cemiyetlerinde tüfek ve tabancayla ateş etmek yasaklanarak muhtar ve esnaf ihtiyarları konu hakkında uyarılırlar. Ayrıca kaymakam, kaza müdürleri de bilgilendirilerek bu meseleye özen ve dikkat göstermeleri istenir (A.} MKT. UM, No. 243, Gömlek No. 13). Yasak ve tedbirlere uyulmadığı ve bu tür davranışlarda istenmeyen sonuçlar yaşanmaya devam ettiği anlaşılnca suçun niteliğinde değişiklik yapılır. Böylece düğün ve sünnet cemiyetlerinde tüfek ateşlemek yasak olduğu halde yine de buna cüret edenler haklarında “*âdeta katil*” olarak cezalandırılması kararlaştırılır. Mesele tekrar ilan edilerek yasağın uygulanması için gerekli uyarılar Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek ilgili yerlere bildirilir. Ayrıca yasağın uygulanıp uygulanmadığı, sorun oluşup oluşmadığına dair zaman zaman eyaletlerden bilgi alınır (A.} MKT. UM, No. 243, Gömlek No. 27; A.} MKT. UM, No. 243, Gömlek No. 40).

2.2.2 Katle Yardım Suçu

1851 Ceza Kanunnamesi'nde katle yardım suçu emreden yani azmettiren kişi olarak ve katile bizzat/fiili yardım olarak ele alınır.

“Bir kimse diğ er bir kimseyi öldürmeye niyetlense de fakat onu kendi öldürmeyip de başka bir şahsa para ve sair şeyler karşılığı  ld rtse böyle bir durumda asıl katil hakkında  er‘an ve kanunen gereken hüküm tatbik edileceğinden, öldürtmek isteyen kimse duruma göre bir seneden be  seneye ve katil yardımcısı da keza bir seneden    seneye kadar kürek ve pranga cezasına çarptırılır” (bölüm 1, madde 14).

“Katil kadın ise  er ata göre diyet ve kısas kadın ve erkek için aynı derecede olduğundan katile kadın hakkında da erkekler hakkındaki hüküm uygulanır.

Fakat katil yardımcısı kadın ise kadınlara mahsus hapishanede ıslah-ı nefis edinceye kadar hapsedilir ve hapisliği müddetinde bakacak kimsesi olmadığı takdirde de bakım ve giyimi beyt lmalce sağlanır” (bölüm 1, madde 15) (Ahmed Lütfi, 1997, 135).

Katl olaylarında katilin kadın ya da erkek olmasına dair herhangi bir ayırım yapılmaksızın cezalandırmayı gerekli kılar. Öncelikle katil ve mağdurların cinsiyetlerine göre vaka incelemesi yapılarak bu hususta ayırım yapıp yapılmadığına dair bilgi edinilebilir.  rnek vakalara göre; 1853 yılında Akçaabad kazasına bağlı  lna? karyesinden öldürülerek vefat eden Havva Hatun’un vârisleriyle katili Kumru Hatun’un mahkemesine dair gelen mazbata ve ilam Meclis-i Vâlâ‘ya gönderilir. Mahkemede Kumru, Havva ile arasında münakaşa çıktığını ve elindeki asa ile Havva’nın başına birkaç kez vurarak onu öldürdüğünü anlatır. Kumru Hatun’un *“diyet olan katl ile katl eylediği”* itirafı ile sabit olur. Ayrıca kamu davası için Kumru’nun zimmetini açıkladığı anlaşıldığından ona nesne davasına gerek olmayacağı fetvahane tarafından açıklanır. Bununla birlikte ceza kanunu hükmü gereğince onun hapis tarihinden itibaren mahallinde be  sene müddetle kadınlara özel hapishaneye konulması, beslenme ve giyinmesini sağlayacak velisi varsa onlardan yoksa devlet hazinesi tarafından sağlanması ve müddeti sonunda tahliyesine karar verilerek Trabzon valisi ve maliye nezaretine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 61, Gömlek No. 92). Hapis süresi bir seneyi aşkın olduğu halde hazırlanan irade ile tutukluluk hali devam edince Kumru, bakacak kimsesi olmadığından ve çocukları meydanda kaldığından affedilmeyi talep eder ( . MVL, No. 265, Gömlek No. 10068).

Maraş kasabasında Restebaiye mahallesinde yaşayan ve öldürülmek sureti ile vefat eden zımmî Ohannes’in katili olan e i Nuham onun yemeğine zehir koyarak ve sonrasında kulağına cıva akıtarak öldürdüğünü itiraf eder (1852). Olay katilin itirafı üzerine sabit olduğundan diyeti on bin dirhem  er‘ nin yarısı olan beş

bin dirhem şer'îyi üç taksitle ödemesi fetvahane ilamıyla bildirilir. Ceza kanunu hükmünce hapis tarihinden itibaren mahallinde kadınlara özgü hapiste beş sene müddetle hapsedilmesi ve bu süre sonunda tahliye edilmesi Adana valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 53, Gömlek No. 30).

Ayazmend kazasına bağlı Dikili karyesinden olup öldürülerek vefat eden Panayota'nın asil ve vekil veresesinden Panayot ve Hırsto ile katili Marino arasındaki mahkemeye dair mazbata ve ilam Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir (1856). Marino, Panayota ile arasında çıkan münakaşa nedeniyle onu sopayla darp ettiğini ve bu darbin etkisiyle öldüğünü kabul edince olay sabit olur. Marino zimmetini açıkladığından fetvahane tarafından nesne davasına gerek olmayacağı açıklanır. Bununla birlikte ceza kanunu hükmünce katilin hapis tarihinden itibaren sekiz sene müddetle Tersâne-i Âmire'de küreğe konulması müddeti sonunda ise kefil olmak şartıyla tahliye edilmesi ve ayrıca vilayeti tarafına gönderilmesi kararı Meclis-i Vâlâ'ca Karesi mutasarrıfına bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 83, Gömlek No. 72).

Aydın sancağına bağlı Çine kazası köyü Günüs'ten olup öldürülerek vefat eden Zeliha'nın vârisleri ile katili Ekçioğlu Süleyman arasındaki mahkeme mazbatası ve ilamı Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Ayşe ve diğerleri hep birlikte Hasan'ın evinin önünde oturlarken Süleyman, kızı Fatma Hatunu Kırk 'Aşık karyesi ahalisinden Mehmet'in evlenmek için kaçırdığını işitince hemen evin önüne gelip kızını "*Mehmet senin iğfal ve tahrikinle alıp kaçmıştır*" diyerek kurşun dolu tüfeği Ayşe Hatun üzerine atar (1856). Ayşe, Zeliha'nın arkasına saklanınca kurşun Zeliha'nın sağ memesi altına isabet ederek onu yaralar bunun etkisiyle vefat ettiği vârisler tarafından iddia edilirken katilde bu hususu itiraf eder. Kamu davası nedeniyle Süleyman zimmetini açıklayınca nesne davasına gerek olmayacağı fetvahane tarafından açıklanır. Ayrıca ceza kanunu hükmünce katilin hapis tarihinden itibaren on sene müddetle Tersâne-i Âmire'de küreğe konulması ve müddeti sonunda tahliyesiyle vilayeti tarafına gönderilmesi Meclis-i Vâlâ'ca İzmir valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 83, Gömlek No. 35). Ceza kanunlarında katil olaylarında kadın ya da erkek ayrımı yapılmaksızın yaptırım açıklanmıştır ve esas ceza kısas olmakla birlikte verilen cezalar ta'zire dönüştürülmüş halleridir. Vakalardan da anlaşılacağı üzere cezalar suçtaki diğer unsurlar dikkate alınarak verilir. Ayrıca Marino'nun sekiz ve Süleyman'ın on sene müddetle küreğe konulması ceza farkından değil hapis tarihinden itibaren bu sürenin belirlenmiş olmasından kaynaklanır. Kadınların küreğe değil de hapishaneye konulması ceza

kanunlarında katil kadınlara dair cinsiyet ayrımının vurgulandığı anlamına gelmez. Bu durum kadın için kısas cezasının ta'zire dönüştürülmüş halidir.

Örneğin 1852 yılında Konya sakinlerinden Hasan Ağa, eşinin azmettirmesi sonucu katledilir. Azmettirici olarak hapse konulan Zeliha Hatun'un tahliyesi için annesi tarafından dilekçe yazılır. Anne, Zeliha'nın cezasının bitmesine az kaldığını ve katil Ramazan'ın keyifsiz/hasta olduğunu anlatarak Meclis-i Vâlâ'dan kızı ve katil için merhamet ister. Tabii ki Ramazan'ın hastalığının bir tür hile olması muhtemel olduğundan ve böyle şeylerde müsamaha gösterilmesi zararlı olacağından mahallince konuya gerekli özenin gösterilmesi ve gerçekten hasta ise iyileşince İstanbul'a gönderilmesinin uygun olduğu Konya valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 49, Gömlek No. 31).

1851 Ceza Kanûnu ile ilk defa bir kanunnameye dahil edilen yardım suçu genel olarak ele alınmaz yani suça yardım ve yataklık olarak değil de sadece katl suçuna yardım olarak ele alınır. Bununla birlikte katl olaylarında cinsiyet ayrımı yapılmazken katle yardım eden kişinin cinsiyeti dikkate alınır. Çemişgezek kazası köyünden Hasenesi? karyeli olup dövülerek vefat eden Mustafa'nın katilleri Şaban, Hatice ve diğer Hatice ile vârisler arasında gerçekleşen mahkeme kararı ve şer'î karar Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Buna göre Mustafa'nın *"diyet olan katl ile katl edilmiş"* olduğu ve bu katl olayını gerçekleştirenlerin adı geçen kişiler olduğu sabit olduğundan diyeti eşit şekilde ödemeleri fetvahaneden ifade edilir. Diyetin ödenmesiyle birlikte ceza kanununca Şaban'ın hapis tarihinden itibaren mahallinde altı sene müddetle prangaya konularak ve kadınlarında onlara özgü hapiste beşer sene müddetle hapsedilerek müddetleri sonunda tahliyesi hususu Meclis-i Vâlâ mazbatasıyla Harput valisine bildirilir (1851) (A.} MKT. MVL, No. 48, Gömlek No. 44). Ceza kanununda katile yardım eden kadınlar için nefsinin ıslah edene kadar hapiste kalması hükmü yer almakla birlikte bu vakada beş sene ceza verilmesi hâkimin takdir yetkisini kullandığını gösterir.

Katl esnasında olay yerinde bizzat bulunan ve katile yardım eden kimselere dair pek çok örnek ile karşılaşılmaktadır. Adana valisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen Maraş Meclisi'nin mazbatası ve naibinin ilamında Maraş eyaletine bağlı Bertiz nahiyesinde Karamanlı karyesinden Humuloğlu Durdu öldürülmek suretiyle vefat eder (1851). Katil Ali, Durdu'yu tüfek kurşunuyla yaralayıp öldürdüğünü itiraf eder ayrıca arkadaşı Bekir'inde tüfeğin ucunu tuttuğunu açıklar. Fetvahane ilamına göre kısas hükmü verilebilecekken vârislerin diyet talep etmesi üzerine

diyete karar kılınır. Ancak diyet hususunun katilin rızası alınmadan kabul edilmesi uygun olmamakla birlikte katile yardım eden Bekir'e ta'zir gerekeceği fetvahaneye ilamında açıklanır. Diyet fetvahaneye kaydında gösterildiği gibi ödenmekle birlikte bu kişiler hakkında ceza kanununa göre hapisleri tarihinden itibaren mahallinde katil Ali'nin yedi sene ve ona yardım eden Bekir'in de beş sene müddetle prangaya konularak gerekli hizmetlerde çalıştırılmaları ve müddetleri sonunda tahliye edilmelerine karar verilir (A.) MKT. MVL, No. 43, Gömlek No. 53).

Karahisâr-ı Sâhib sancağına bağlı Danişmendlü kazası Kadılar karyesinden yaralanarak vefat eden Süleyman'ın katili Deli Osman, arkadaşları Ahmet ve Ali ile vârisler arasındaki mahkeme için şer'î karar Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Vârisler Osman'ı kısıstan affetmekle birlikte Süleyman'ı döven Ahmet ve Ali'ye ta'zir gerekeceği fetvahaneden bildirilir. Bunun üzerine diyet maddesi fetvahaneye hükmüne göre tahsil edilecekken katilin kanunen mahallinde hapis tarihinden itibaren beş sene müddetle küreğe konularak süresi sonunda tahliye edilmesi ve memleketine gönderilmesi katil yardımcılarının da mahallinde hapisleri tarihinden itibaren altışar ay müddetle prangaya konulması meclisçe Karahisâr-ı Sâhib kaymakamına bildirilir (1852) (A.) MKT. MVL, No. 49, Gömlek No. 33).

Trabzon sancağındaki Sürmene kazası köylerinden Marcuya? karyesinden öldürülerek vefat eden Karruboğlu Mehmet'in vârisleri ile katil zanlısı Cafer ve katil yardımcısı olan Karruboğlu Ali'nin mahkemesinde fetvahaneye tarafından gönderilen ilamla nesne davasına kadir olamayacakları açıklanır. Ceza kanununa göre mahallindeki hapis tarihinden itibaren Cafer'in beş, yardımcısı Ali'nin üç sene müddetle Tersâne-i Âmire'de küreğe konulması müddetleri sonunda tahliyesiyle vilayetlerine gönderilmesi Meclis-i Vâlâ'dan mazbata ile ifade olunur (1853) (A.) MKT. NZD, No. 76, Gömlek No. 20).

Delil, suçun ispatında önemli bir husustur. Vaka araştırmalarında kimi zaman verilen ifadeler delillendirilemediğinden kabul edilmez. 1851 yılında Kastamonu sancağına bağlı Göl kazasından Salih, eşi Fatma tarafından öldürülür. Fatma tarafından Mehmet'in de katle yardım ettiği söylenir. Ancak gece meydana gelen vakada Mehmet'in şer'î hükümce yardımcı olduğu açık değildir. Fatma dışında herhangi bir şahit bulmak zaman açısından pek mümkün olmadığından Mehmet'e şer'an ve kanunen hüküm gerekmeyeceğinden tahliye edilmesine karar verilir. Fatma'nın ise katil suçundan dolayı hapis tarihinden itibaren beş sene müddetle hapsedilmesi meclisçe karar kılınır ve karar Kastamonu valisine bildirilir

(A.) MKT. MVL, No. 45, Gömlek No. 20). Bununla birlikte elde edilen deliller de katil ve yardımcıların bulunması konusunda önemlidir ve araştırmalar bu deliller doğrultusunda gerçekleştirilir. Yalakâbâd kazasında Samanlı deresinde öldürülerek vefat eden mühtedi Hasan'ın katili ve arkadaşı firari Halil'in ellerinde maktulün elbise vesairesi görüldüğü rivayetiyle kaza tarafından mazbata gönderilir. Katil Eyüp'ün sorgusu da zaptiye meclisinin mazbatasıyla Meclis-i Vâlâ'ya verilir. Madem ki maktulün elbisesi Eyüp ile arkadaşı Hasan'ın elinde görülmüştür, o zaman bu durumun araştırılması ve meselenin Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmesi kaymakama bildirilir (1851) (A.) MKT. MVL, No. 48, Gömlek No. 84).

Olayın inkâr edilmesi ve tahliye edilme isteklerinin kabul edilip edilmemesi verilen ceza ile delillerin yeterli olup olmadığını gösterir. Eğer suç deliller ile kesin olarak ispat edilirse suçlunun cezası tam olarak uygulanır. Silivri dahilindeki Fener karyesi sakinlerinden Dimitri'yi Yemandi adlı kişi katleder. Bu olaydan dolayı Çatalca kazasından Ligori, Kostanti, İstori ve Apostol adlı kişilerde küreğe konulur. Bu kişiler olayda hiçbir müdahilleri olmadığı beyanıyla tahliye edilmeyi talep ederler. Ancak Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen kayıt incelendiğinde Yemandi'nin katil olması nedeniyle altı sene ve diğerlerinin katile yardım etmeleri sebebiyle üçer sene müddetle küreğe konuldukları anlaşılır. Bununla birlikte Yemandi'nin henüz Tersâne-i Âmire'ye gönderilmediği bahsedilen kayıttan anlaşıldığından Yemandi zaptiyede midir? Şimdiye kadar Tersâne-i Âmire'ye gönderilmemesinin sebebi nedir? araştırılması ve neticesinin bildirilmesi istenir (1856) (A.) MKT. NZD, No. 199, Gömlek No. 92). Yine delillerde kesinlik söz konusu olmazsa yargılama sürecindeki tutukluluğu yeterli görülerek zanlılar serbest bırakılır. Trabzon sancağındaki Akçabad kazasında Satari karyesinden öldürülerek vefat eden Kâmioloğlu Mustafa'nın katili Cebeloğlu Tufan'ın vefat ettiği ve katile yardım eden Taşcıoğlu Mehmet ile oğlu Hasan'ın hapis müddetlerinin bir seneye yaklaşmasından dolayı kefil ile salıverilmesi ve Taşcıoğlu'nun eşi uygunsuz kişilerden olarak katil olayına alet olduğu anlaşıldığından te'dibi için altı ay müddetle kadınlara mahsus hapiste tutulması bildirilir. Bu esnada katil denilen Tufan'ın vefat etmesi nedeniyle ona bir şey gerekmediği ayrıca Mehmet ile oğlu Hasan'a katil yardımcısı denilmekle birlikte bunların müdahili ve yardımcılığı sabit ve ispatlanmamış olduğundan bazı zan ve şüpheden dolayı hapis edildiği ve bu sürenin yeterli olması nedeniyle tahliye edilmeleri uygun bulunur. Ancak kadının uygunsuzluğu nedeniyle te'dibi emsallerine örnek olması için altı ay müddetle

kadınlara mahsus hapiste tutulması ve müddeti sonunda salıverilmesi Meclis-i Vâlâ'da karara bağlanır (1853) (A.} MKT. MVL, No. 61, Gömlek No. 40).

Katl vakaları kısas gerektiren ya da diyet gerektiren katl olarak ele alıp katile buna göre ceza verilirken katile yardım eden kişi ayırım yapılmaksızın ceza kanununda yer alan maddeye göre cezalandırılmaktadır. 1853 yılında Hüdavendigâr eyaletindeki Uşak kazası ahalisinden öldürülerek vefat eden Recep'in katili Dervişoğlu Ali katil yardımcıları ise Ali ile Mehmet Ali'dir. Fetvahaneye ilamıyla katl olayının *"kısası gerekli kılan katl ile katl eylediği"* Ali ile Mehmet Ali'nin de katil yardımcısı olduklarının sabit olduğu bildirilir. Katilin affedilmesi durumunda diyet ile barış yapılabileceği buna karşın katil yardımcılara ta'zir gerektiği açıklanır. Ceza kanununca Ali ve Mehmet Ali'nin mahallinde hapis tarihinden itibaren beşer sene müddetle küreğe konulması ve müddetleri sonunda tahliye edilerek memleketlerine gönderilmesi Meclis-i Vâlâ'ca ifade edilir. Bu yüzden hapis tarihleri gösterilerek suçluların İstanbul'a gönderilmeleri Hüdavendigâr valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 59, Gömlek No. 62).

Karesi sancağında Sincan (Sancak) kazası Hasan Abdallı aşiretinden öldürülerek vefat eden Salih'in katili Bökci? cemaatinden Kel Osman'ın mahkemesi görülürken ona yardım eden Mustafa firar eder (1851). Kısas gereken katl vakası olduğundan yani bilerek ve kasten öldürme gerçekleştiğinden vârisler katili affetmezse kısas gerekeceği fetvahaneden açıklanır. Meclis-i Vâlâ gönderilen ilam sonucunda alınan kararda vârislerin dinlenmesi üzerine sulh yapıp yapılmayacağı, katilin İstanbul'a gönderilmesi ve katile yardım eden Mustafa'nın bulunarak onun da şer'î mahkemesinin görülmesi ve neticenin meclise bildirilmesi Karesi mutasarrıfından istenir (A.} MKT. MVL, No. 46, Gömlek No. 37). Ayrıca Osman'ın mahkemesi sonucu vârislerin kendisini affetmesinden dolayı ceza kanununca hapis tarihinden itibaren beş sene müddetle küreğe konulması ve müddeti sonunda tahliyesiyle memleketi tarafına uzaklaştırılması Meclis-i Vâlâ'da kabul edilir. Katile yardım eden Mustafa'nın ise yakalanarak mahkeme edilmesi ve neticesinin İstanbul'a bildirilmesi istenir. Kamu davasından dolayı tarafların zimmetlerini açıklamasından dolayı nesne davası gerekmediği de fetvahaneye tarafından açıklanır (1852) (A.} MKT. MVL, No. 56, Gömlek No. 18).

Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen Maraş Meclisi'nin mazbatası ve kadı ilamında Maraş'ta Kulağı Kurtlu mahallesinden, öldürülerek vefat eden Fatma Hatun'un

katili Mehmet ve yardımcısı Molla ile vârisler arasındaki mahkemede Mehmet'in Fatma'yı "*diyet olan katl ile katl etmiş olduğu*" açıklanır. Katil yardımcısının da olayı itiraf etmesiyle diyetin beş bin dirhem olduğu ve ayrıca katil yardımcısına ta'zir-i şedid³⁹ (Koç, 2017) gerektiği açıklanır. Katilin beş sene yardımcısının ise üç sene müddetle mahallinde prangaya konulması ve müddetleri sonunda tahliye edilmeleri Van valisine bildirilir. Bu vaka diyet olan katl ile öldürüldüğünün belirtilmesi suç içerisinde hafifletici bir sebebin olduğunun göstergesidir. Olayın gerçekleşme şekli tahrikin söz konusu olduğunu düşündürür. Fatma Hatun mahallede Ermeni milletinden Bağdad isimli zımmîye ile Mehmet Nuri'yi yanak yanağa öperken görür ve olayı kadınlar arasında ifşa eder. Bağdad, Mehmet ve Molla'ya "*bizi ifşa eylemiş şunu terbiye edin*" deyince onlar da gündüz vakti Fatma Hatun'un evine giderler. Molla, kadının bacaklarını tutup açar ve Mehmet Nuri de kadına katletme kastı olmaksızın çirkin saldırıda bulunur. Kadın bu saldırıdan korkup hastalanır ve yedi gün sonra olayın etkisiyle vefat eder. Bu kişiler vakanın gerçekleşme şeklini itiraf ederler. Mehmet Nuri on beş, on altı yaşında olup bu tür harekette sabıkası olmadığından bu hareketi hataen yapılmış olarak değerlendirilir (1851) (A.} MKT. MVL, No. 48, Gömlek No. 74). Katilin diyet olarak beş bin dirhem şer'î gümüş ödemesi gerekirken - amcaoğlu Yusuf Mehmet Nuri'ye kefil olarak diyeti öder- yardımcısına da "ta'zir-i şedid" gerekeceği fetvahaneden açıklanır. Ceza kanununca hapis tarihinden itibaren katil beş sene yardımcısı üç sene müddetle mahallinde prangaya konularak müddetleri sonunda tahliyesi Meclis-i Vâlâ'ca Adana valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 49, Gömlek No. 10). Belgede Bağdad için azmettirme gibi bir suç atfı bulunmamakla birlikte bizi ifşa etmiş şunu terbiye edin sözü azmettirici olduğunu gösterir. Ancak doğrudan öldürülmesi kastıyla verilen bir emir olmaması nedeniyle azmettirici olarak düşünülmemesine neden olmuş olabilir.

Katl olaylarında kimi zaman yaşanan kişisel kin ve düşmanlık katlin nedeni olabilirken bu gibi olaylarda yardımcının olaya daha çok maddi açıdan baktığı anlaşılr. Arabistan Ordu-yı Hümayun süvari dördüncü alay kaymakamı olup alay ile Erzurum tarafına giderlerken Siverek'e bağlı Ağaçhan mahalde boğularak vefat eden Hacı Abdülkadir Bey'in vefatına dair düzenlenen şer'î ilam ile mazbatalarda

³⁹ Ta'zir-i şedid kavramına Osmanlı Devleti kanunnamelerinde, fetvalarda ve mahkeme kayıtlarında sıklıkla rastlanır. Bu ifade değnek sayısını artırma, dayağın şiddetini artırma anlamında kullanılır. Genel olarak ifade edilecek olursa cezanın şiddetini artırma anlamına geldiği söylenebilir.

Abdülkadir'i kölesi Selim tarafından öldürüldüğü ve ona seyisin yardım ettiği anlaşılır (1853). Bunun üzerine bu kişiler hapse konulurken gereği Meclis-i Vâlâ'ya sorulur (A.} MKT. MVL, No. 66, Gömlek No. 83). Vekil tayin edilen kul ağası Talip Ağa ile köle Selim'le yapılan mahkemede Selim, Abdülkadir Bey'in üzerine eziyetli işler yüklediğinden onu boğazını sıkarak öldürdüğünü sonrasında ise dört bin yedi yüz seksen kuruşluk altınını çaldığını ve bu meblağı yardımcısı olan seyis Mehmet'e teslim ettiğini itiraf eder (1854). Seyisin de katil yardımcısı olduğu bazı hallerden anlaşılınca ceza kanunu gereğince hapis tarihlerinden itibaren katil Selim yedi ve muavin katil seyiste bir sene müddetle Harput'ta prangaya konularak sürelerinin bitiminde tahliye edilmelerine kararı verilir (MVL, No. 212, Gömlek No. 24). 1855 yılında Sinop sancağında İstefan kazası müdürü Ahmet Efendi öldürülerek vefat eder. Ahmet Efendi'nin vârisleriyle katili Mustafa'nın mahkemesine gönderilen şer'î ilamda azmettirenin kazanın eski müdürü Arabacıoğlu Mehmet ile amcaları Hasan ile Osman ve kardeşi Ali olduğu bildirilir. Bunun üzerine zaptiye müşirinden şahısların İstanbul'a gönderilmeleri istenir. Küreğe konulmak için İstanbul'a gönderilen suçlular ile firar etmiş olan Veli Hasan'ın da bulunarak mahkemesinin yapılması Kastamonu valisi ve zaptiye müşirine (A.} MKT. NZD, No. 151, Gömlek No. 114) bildirilir. Kaza müdürünün öldürülmesi azmettirenin de eski kaza müdürü olması katlin mesleki çekişme nedeniyle işlendiğini düşündürür. Yine katilinde yardımcıların da kişisel çıkarları söz konusudur.

Memurlar suç işlediklerinde onların cezalandırılması hususunda nasıl titiz davranılıyorsa memurlara karşı işlenen suçlarda da aynı titizlik gösterilir. Çünkü her iki durumda da devletin itibarı söz konusudur. Karahisâr-ı Sâhib sancağındaki Şeyhlü kazası müdürüyken vefat eden Ahmet Efendi'nin katili olup firar eden Tahmiscioğlu Hüseyin yakalanırken katile yardım eden Kadri Ağa ile beraber mahkemeleri görülür (1856). Karahisâr-ı Sâhib Meclisi'nin mazbatası ile mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. İradeye göre kazada memur olan bir zatın ölümüne neden olan bu kişiler hakkında kanuni işlem yapılamaz. Bunun kötü etkisi olacağından hakikatin ortaya çıkması için araştırma yapılmasıyla Bursa Meclisi kebirinde süratle mahkeme edilmeleri ve hakikat ortaya çıkarılarak zanlıların suç derecelerinin Meclis-i Vâlâ'ya bildirilmesi istenir (A.} MKT. UM, No. 242, Gömlek No. 97).

Kimi zaman da hem katil hem de katile yardım eden kişi/lerin güdüsü paradır. 1855 yılında Beykoz kazasına bağlı Hüseyinli karyesinden olup boğularak öldürülen Hafize'nin katil zanlıları olarak yakalanan aynı karyeden Kadri, Salih ve İsmail'in sorguları zaptiye meclisinin mazbatasıyla Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Bu kişilerin Hafize'yi evinde haksız yere boğup öldürdükleri vârisler tarafından iddia edilmişse de katiller olayı inkâr eder. Ancak vârisler olayı ispat edecek delillere de sahip değildir. Bundan dolayı ve her biri yemin dahi ettiğinden şer'an nesne lazım gelmeyeceği anlaşılr. Ancak bahsedilen mazbatada Salih'in katil İsmail ve Kadri'nin katil yardımcısı oldukları ve bundan başka Hafize'nin bin elli kuruşluk parasını alıp aralarında paylaştıklarını itiraf ettikleri bildirilir. Ceza kanuna göre katil Salih'in hapis tarihinden itibaren beş sene ve katil yardımcıları Kadri ve İsmail'in ise üçer sene müddetle prangaya konulması müddetleri sonunda kuvvetli kefil bulmak şartıyla tahliyesi Meclis-i Vâlâ mazbatasıyla açıklanır (A.} MKT. MVL, No. 71, Gömlek No. 57). 1853 yılında Edirne kazası Bulaklar karyesinden yaralanmanın etkisiyle ölen Aleksandıra'nın vârisleriyle katil zanlısı zimmi Kırık ve katil yardımcısı olan Edhem, Neşo, Eistanbol ve Nikola arasında mahkeme görülür. Mahkemede Kırık katli inkâr eder. Ancak arkadaşları ve katil yardımcıları olan Edhem ve Nikola sorgularında Aleksandıra'yı Kırık'ın darp ederek öldürdüğünü anlatır. Bu kişiler zanlı olduklarından şehadetleri şer'an kabule değer olmadığı halde katl olayı gece gerçekleşip vârislerin olayı ispat edecek delilleri olmayınca bu kişilerin yeminleri şer'î ilamla takdim edilir. Gece yarım civarında Aleksandıra'nın evine hırsızlık amacıyla giren zanlılar hanedeki çocuk için yaralayıp onlara baskı uygularken Kırık'ta o sırada elindeki büyük bıçakla Aleksandıra'yı yaralar ve öldürür. Edhem ve Nikola'nın yemini ve diğerlerinin yardımıyla katl olayının Kırık tarafından gerçekleştiği araştırmalar sonucu kesinleşir. Ayrıca bu kişilerin eskiden beri uygunsuz takımından⁴⁰ ve hırsızlıktan sabıkalı oldukları öğrenilir. Bu durum çevre köy ahalilerinin emniyetlerini tehdit edecek durumda olduğu için tahliye edilmeleri durumunda halk perişan olacağından te'dibat-ı şedideye layık kişiler olarak görülürler. Bu tür olumsuz görüşler nedeniyle haklarında irade ilan edilene kadar hapisshanede tutulmalarına karar verilir (MVL, No. 209, Gömlek No. 7).

⁴⁰ Belgelerde kural ve düzene uymayan, kanunlara karşı gelen kişiler anlatılırken uygunsuz takımından kişiler olarak ifade edildiği görülür.

Aniden çıkan kavgalarda katle yardım eden kişi ya da kişilerin olayın yaşanmasında büyük etkisi söz konusudur. Keza kavgayı ayırmak yerine kavgaya müdahil olmak ve olayı ateşlemek gibi etkiye sahip olurlar. 1856 yılında Tekfur Sarayı mahallinde öldürülerek vefat eden Eyüplü Şişeci Mahmut'un katilleri olan harik tulumbacılarından (itfaiye) Mustafa, Ali ve Arap Ahmet sorgulanır. Sorgularında katil Mustafa ile Mahmut arasında meydana gelen münakaşada Ali ve Ahmet, Mahmut'un ellerini tutarlarken Mustafa da elinde olan bıçakla sol memesi altından vurarak onu yaraladığı Mahmut'un sekiz gün içinde yaranın etkisiyle vefat ettiği anlaşılır. Ancak Mustafa'nın katil olduğunu kabul eden bu kişiler kendilerinin yardımını kabul etmez. Mustafa firar ettiğinden sorgulanamaz. Vârisler tarafından Ali ve Ahmet'e yardımlarından dolayı şer'an gereğinin yapılması istense de yaralamada yardım ettikleri iddiası sabit olmadığından bu kişilere şer'an nesne lazım gelmeyeceğine dair ilam verilir. Zaptiyeden takdim edilen mazbata Meclis-i Vâlâ'ya gönderilirken muavin katillerin prangaya konulması ceza kanunu gereğinden ise de bunların muavinlikleri/yardımları şer'an ve kanunen sabit olmayıp bazı derecede müdahilleri olduğundan bu kişilerin on yedi aya varan hapis müddetlerinin yeterli olacağından kefilleri alınarak tahliye edilmeleri gerektiği yazılır. Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen mazbata kabul edilerek bu kişilerin tahliye edilmesi ve Mustafa'nın da bulunması için gerekli özenin gösterilmesi zaptiye müşirine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 79, Gömlek No. 34).

Asâkir-i zaptiyeden olup Hisar İskeleyi'nde öldürülerek vefat eden Malatyalı Mehmet'in katili olan Osmanlı Devleti tebaasından ve gemici taifesinden Sakızlı Panayot'un sorgusuna dair zaptiye meclisinden yazılan mazbata üzerine maktulün veli ve vârisi olmamasından dolayı Ahmet Ağa vekil tayin edilir. Mahkemede Mehmet'in bazı münakaşalar meydana geldiğinden Limoncu çırağı Seyide kesici aleti kaldırtmak üzere zaptiye mevkiinden götürdüğü Mehmet ile yine zaptiyeden Hüseyin memuriyet vazifesini yerine getirirken Panayot çekinmeden/pervasızca gelip büyük şişle Mehmet'i haksız yere bilerek darp ve katleder. Bu esnada Hüseyin de yaralanır. Katl kasten olduğundan Panayot'a kısas gerekir ve barış ancak vârislerin kısastan affetmesiyle mümkündür. Ancak vârislerin İstanbul'a gelmesi zor olduğundan emsallerine uygun olarak Panayot, Harput'a gönderilerek vasilerin affetmemesi halinde kısasın onların huzurunda yapılması affederlerse diyet ödenmek üzere şer'î hükmün uygulanması için meselenin yeniden İstanbul'a bildirilmesi gerekir. Panayot'a yardım edip

Hüseyin'in yaralanmasına sebep olan Yorgi Ankori'nin ikişer sene müddetle prangaya konularak müddeti sonunda tahliye edilmesi, firari olan Limoncu Mihal'in de bulunup sorgusunun yapılarak meselenin bildirilmesi Meclis-i Vâlâ'dan mazbatayla ifade edilir (1857) (A.} MKT. MVL, No. 84, Gömlek No. 30).

Konya sancağına bağlı Larenden ahalisinden yaralanarak vefat eden Ali'nin katili olan Abdulkadir'in yedi ve yardımcısı Ali çavuşun dört sene müddetle prangaya konulmak üzere İstanbul'a gönderilmeleri bildirilir (1856). Ancak katil Abdulkadir vefat etmiş Ali ise hasta olduğundan müddetinin bitimine de yedi ay kaldığından Dersaadet'e gönderilmesi veyahut müddetini Konya'da tamamlaması için izin istenir. Bunun üzerine cezasının bitmesine az kaldığından müddetini yerinde tamamlamasına dair Konya valisine haber verilir (A.} MKT. UM, No. 253, Gömlek No. 25).

İstanbul'a gönderilen Konya meclisi mazbatasıyla Konya Hevace Cihanlı'da öldürülerek vefat eden Mustafa Kavas'ın katili Çakıroğlu İsa ve kardeşi Mehmet, diğer Mehmet, Veliyyüddin ve Mehmet Ali'nin mahkemelerine dair takdim edilen ilam ve mazbataya cevaben katil İsa'nın kisası için ferman gönderilmiştir. Ona yardım eden arkadaşlarının da yedişer sene müddetle Tersâne-i Âmire'de küreğe konulmak üzere gönderilmesine dair emirname verilmiştir. Suçluların İstanbul'a zaptiye eşliğinde sevk edilmesi, bildirilen hapis süreleri itibariyle cezalarının yerine getirilmesi bildirilmiştir (1858) (MVL, No. 570, Gömlek No. 33).

Katle yardım vakaları tahliye talepleriyle de takip edilebilir. Bu taleplerde suçun neden işlendiği öğrenilemese de böyle bir vaka olduğu anlaşılır. Örneğin 1852 yılında Ayvalıklı Dimitri'nin katiline yardım suçundan küreğe konulmuş olan Mustafa tahliyesi için dilekçe sunar. Başvurusuna kadar çektiği ceza Meclis-i Vâlâ'ca yeterli/uygun görülerek tahliye isteği kabul edilir (A.} MKT. MVL, No. 54, Gömlek No. 24).

2.2.3 Evrakta Sahtecilik Suçu

Evrakta sahtecilik, dolandırıcılık, zimmet, kaçakçılık ve sair suçları gerçekleştirebilmek için gerçek olmayan bir belge düzenleme ya da gerçek bir belge üzerinde tahrifat/değişiklik yapılmasına denir.

“Devlet-i Aliyye’ce verilen emirleri, memurlar tarafından verilen resmi belge ve şer’î senetlerle mürur tezkerelerini taklit eden veya bazı yerlerini değiştiren

kimse suçunun derecesine göre dört aydan dört seneye kadar, diğer kimselerin evraklarını taklit ettiği taktirde üç aydan üç seneye kadar kürek ve pranga ve şahsına göre uzaklaştırma ve sürgünle cezalandırılmalıdır” (bölüm 3, madde 12)
(Ahmed Lütfi, 1997, 143).

Tanzimat’ın hemen öncesinde nezaretlerin kurulması ve bu düzenin Tanzimat’la birlikte gelişip genişlemesiyle birlikte evrak işlerinde artış görülür.

1856 Islahat Fermanı’nda Osmanlı Devleti’nin kamu hizmetlileri seçim ve tayinlerinde devlet tebaasından hangi milletten olursa olsun beceri ve yeteneklerine göre istihdam edilecekleri ilan edilir. Daha önce de Rum askeri hekimi, Ermeni saray mimarları ve benzeri görevliler bulunmakla (Findley, 2016; Findley, 2019) birlikte Müslüman harici grupların memuriyetleri için yeni bir döneme girilir. Yabancıların zaman zaman onlara sunulan bu imkanları suistimal ettiği de görülür. İngiltere devleti tebaasından olan Leonidas Diyamantinoya Osmanlı Devleti’nde doktorluk hizmetinde bulunmak ister. Bu memuriyette bulunabilmek için önce diplomasını ibraz etmeli ve tabipler kurulunda imtihana girmelidir. Sonrasında ortaya çıkacak yeteneğine göre bir işte çalıştırılması içinde irade ile başvurusu incelenir. Leonidas diplomasını kurula gösterdiğinde diplomanın sahte olduğu kurul (meclis) üyesi öğretmenler tarafından şüphe edilir. Bunun üzerine diploma İngiltere sefareti tarafına gönderilerek mesele açıklanır. Gerçekten öğretmenler şüphelenmekte haklı mıdır değil midir? anlaşılmaya çalışılır. İnsanın çok aziz olan canı doktorlara teslim edildiğinden Leonidas’ın böyle sahte diploma getirip göstermesi, aldatmaya çalışması gerek tabipler kanununa gerek insanlığa tamamen aykırıdır. Bundan dolayı böyle bir sahtekarlık ortaya çıkarsa ceza kanunu gereği cezalandırılması gerekecektir (1853) (A.) MKT.NZD, No. 71, Gömlek No. 93) denilir.

Batı hukukunun mülkiyet prensiplerine uygun olarak toprakta özel mülkiyeti tanıyan hükümler içeren düzenlemeler yapılır. 17 Mayıs 1841 ve 21 Mayıs 1847 tarihli nizamnameler ile kişilerin tasarrufundaki topraklara tapu verilir. Tapu senetlerinin defterhane ve defter emini tarafından verilmesi planlanarak bu alanda gerçekleşebilecek yolsuzlukların da önüne geçilmek istenir. Yine aynı yıl içinde arazi üzerinde tasarruf hakkının kız çocuklara da miras kalması kabul edilerek İslami uygulamada önemli bir ayrım gerçekleşir. Bu düzenlemeler 1858 Arazi Kanûnnâmesi’nin ön hazırlıkları gibidir (Ortaylı, 2008).

Yeni düzenlemelerle beraber usulsüz tapu senedi verilmesi ya da tapu senedinde sahtekarlık gibi suçlar görülür. Canik sancağı mutasarrıfı livanın kazalarını gezerken Terme kazasına vardığında kaza sakini Hacı Ahmet, Tanzimat'tan önce kırk seneden fazla sipahiler taraflarından subaşı ve mültezim olduğu halde tapu senedi verdiği Tanzimat'tan sonra da subaşı ve tımarlar mültezimi olarak şuna buna arazi-i miriye için tapu senedi verdiği anlaşılır (1852). Sahte senet alan her kimse mutlaka gizleyeceğinden meclis aracılığıyla Ahmet'e bir kişi gönderilerek bir arazi için tapu senedine talip olunur. Ahmet onun kırk kuruşunu alarak elli senesi tarihiyle sahte senet yazıp sahte mührüyle mühürler. Bu kişi senedini meclise gösterip meseleyi anlatınca Ahmet meclise çağrılarak sorgulanır. Ahmet sahtekarlığını kabul etmekle birlikte aldığı kırk kuruşu inkâr eder. Ahmet İstanbul'a gönderilir ve mesele burada da incelenir. Burada suçlamaları inkâr ettiğini itiraf ve kabul eder. Bunun üzerine şer'-i şerîf ilamına ve ceza kanunnamesine göre gereğinin yapılmasına dair irade (A.} MKT. MVL, No. 57, Gömlek No. 47) çıkar.

Kütahya sancağındaki Eğrigöz kazası ziraat müdürü Hafız Ali hakkındaki şikâyet üzerine yapılan araştırmada Ali Bey yeniden arazi satın alan veyahut miras yoluyla tasarruf edecek olan kişiden senet harcı için alınmış elli yedi bin yüz yirmi sekiz kuruşun on iki bin yedi yüz seksen dört kuruşu hazine tarafına gönderir. Ancak kırk dört bin üç yüz kırk dört kuruşta biri bulunamazken Defterhâne-i Âmire'ye uygun olmayacak şekilde doldurulmuş birkaç tapu senedinin ortaya çıkmasıyla Ali, Bursa meclisine çağrılır (1855). Mahkemede önce inkâr etse de Kütahya'dan istenilen evrak ve senetlerle daha önceden söylenmiş olan yerde yapılan araştırmada sahte ve mahkuk olarak ahaliye vermiş olduğu senetler ortaya çıkar. Söyleyecek bir şeyi kalmadığından zimmeti görünen akçeden altı bin iki yüz beş buçuk kuruşu posta masrafı adıyla indirimle küsur otuz sekiz bin yetmiş sekiz kuruşta borcu olacağını kabul ettiğine dair hazırlanan mazbata Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Ali'nin hem devlet malını çaldığı hem de sahtekarlığa cesaret ettiği kendi itirafıyla ortaya çıktığından ceza kanunu gereğince zimmetinin iki katı nakdi olarak alınacağı bu olmadığı takdirde ise eşyasının satılarak tahsilin mal sandığına teslim edilmesi ve kendisinin de beş sene müddetle Silifke'ye sürgün edilmesine karar verilerek Hüdavendigâr valisi ile maliye nezareti bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 75, Gömlek No. 80).

II. Mahmut dönemine kadar Avrupa'ya gitmek isteyenler gidecekleri yerin Türkiye'deki sefirinden pasaport almak zorundayken bu dönemde Avrupa devletleri ile aynı koşullara sahip olmak için (Karal, Büyük Osmanlı Tarihi) Osmanlı Devleti'nde de pasaport uygulamasına geçilir. Artık yurtdışı giriş çıkışları Hariciye Nezareti tarafından hazırlanan pasaport ile gerçekleşirken uygulamanın kontrolü de yine aynı nezarete verilir.

1867 yılında pasaport uygulamasına dair on yedi maddeden oluşan bir yönetmelik hazırlanır. Bu yönetmelikle pasaport alım şartları ve kullanım koşulları açıklanır (Çadırcı, 2017). Pasaport uygulamasıyla birlikte kimi gayrimüslimlerin sahte pasaportla cizye ödemesi yükümlülüklerinden kaçınmaya çalıştığı görülür. Örneğin, Trabzon'da Yunan olduğu iddiasında olan reayadan sahte pasaportu olanların Yunan olduğu kabul edilemeyeceğinden bu mesele Osmanlı Devleti'ndeki Yunan konsolosuyla görüşülür. Önceden düzenlenen emirname gereğince konsolosla yapılan görüşmeler ve Yunan olduğunu iddia eden kişilerin isimleri olan defterin gönderilmesi istenir. Yirmi kişinin ismi bulunan defter, reaya reislerinden/başkanlarından buldurulup konsolosa bildirilir. Araştırma yapıldıktan sonra gönderilen defterde on üç kişinin Yunan olduğuna dair bilgi olmadığı ve yedi küsur kişi için elçileri tarafından kendisine haber gelinceye kadar pasaportların yüklenmesinin müsaade edilmemesini söyler. On üç kişinin Osmanlı reayasından oldukları anlaşılmıca cizyeleri alınmaya başlanır. İki kişi cizye vermeme de inat edip zaptiyeye gönderildiğinde konsolos önceki sözünü unutarak “bunlar tebaamızdandır” diye iddia eder ancak pasaportları görülmek istendiğinde söz bulamaz. Bu nedenle cizye ödemeye muhalefetten bu kişilerin yakalanarak hapse konulmaları eğer konsolos tarafından Yunan olduklarına dair kesin bilgi gelirse gereğinin ona göre yapılmasına hükmolunur (1851) (HR. MKT, No. 41, Gömlek No. 15).

Pasaport gibi yeni uygulamalarda sahtecilik gerçekleştirilmekle birlikte idari sistem içerisinde var olan ve çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulan evraklarda (Kütükoğlu, 1994) da sahtecilik/usulsüzlük yapılarak kimi kişilerin çıkarları korunduğu görülür. Bu belgelerden biri de şahıslarca resmi makamlara sunulan şikâyet, talep, teşekkür benzeri konuları içeren çok imzalı olması nedeniyle toplu dilekçe de denilen mahzar'dır (Kütükoğlu, 1994). Mahzar ile kimi zaman devlet görevlileri şikâyet edilerek hakkında soruşturma başlatılmasına hatta görevinden azledilmesine dahi sebep olunabilir. Kimi zamanda sahte dilekçe/mahzar ile fitne

fesat çıkartarak makam sahibi olmaya çalışanlar bulunur. 1851 yılında Ordu sancağının Bolaman ve Çamaş kazaları ahalilerinden olan ve iş için Dersaadet'te bulunan Hazinedarzade Abdullah Bey ile Hacı Ali Ağazade Mehmet Ağa bu kazaların müdürlüklerini temsil etmek emeliyle sahte mahzar düzenlemek için buradaki taraftarlarına kağıtlar yazarak kaza ahalisini tahrik ve fesada cesaret ederler. Taraftarlara gönderilen bu kağıtlar ele geçirilerek gereğinin yapılması için mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Araştırma yapıldığında Abdullah Bey'in memleketi tarafına gitmiş olduğu anlaşıldığından Mehmet Ağa buldurularak memleketi tarafına gönderilmesi ve öyle vazifesi haricinde memleket işlerine karışmaması kendisine anlatılır. Ayrıca bu işe karışan diğer kişinin de bulunmasıyla mahkemelerinin yapılması ve meselenin mazbatayla bildirilmesi için Trabzon valisine haber verilir (A.} MKT. UM, No. 82, Gömlek No. 48). İzmit Meclisi'nde hazırlanan mazbatada İzmit sancağına bağlı Karasu kazası ahalisinden Ali, kaza müdürü Mustafa Bey'in kötü halini anlatan sahte mahzar düzenleyerek takdim ettirdiğinden taraflar arasında mahkeme görülür (1851). Müdür hakkında bir suç/kabahat meydana gelmediği anlaşılmışsa da Ali *“müdür azil oldu her kimin davası varsa gelsin muhakeme olsun”* diye ahaliyi tahrik ettiğinden dolayı elli altmış kadar kişi İzmit'e gelir. Olay kendi haline bırakılsa ihtilale sebep olacağı açık olduğundan mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Meclis-i Vâlâ'da istinaf olduktan sonra gereği için İzmit kaymakamı bilgilendirilir (A.} MKT. UM, No. 72, Gömlek No. 61). Müslüman gayrimüslim çatışması nedeniyle gayrimüslimler şikâyet edilerek huzursuzluk çıkartılmaya çalışılır. Niğde sancağında Fertek karyesinde yaşayan Tarakçıoğlu Kostanti zimminin ailesiyle birlikte gönderilmesi/kovulması için kimsenin haberi olmadan maden müdürü Ali Efendi tarafından mahzar düzenlenir. Kaza ahalisi tarafından verilen dilekçe ve bilgilerden anlaşılacağı üzere Kostanti tüccar topluluğundan ve kendi halinde biridir. Müdürün uzun zamandan beri muhtar ve muhbirlerin mühürlerini zorla alıp istediği gibi mahzar düzenleyip takdim ettiği anlaşılır. Keza kendisi de elindeki muhtar ve muhbir⁴¹ mühürleriyle mühürlediğini açıklar. Mühürlerin sahiplerine teslim edilmesi kendisine sözlü ve yazılı ifade edilir. Ancak müdür bunları vermeyip kendisinde tuttuğunu söyleyince mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Bu tür meselelerin mazbatayla bildirilmesi usul ve nizamdan olduğundan meselenin

⁴¹ Muhbir: “haber veren, haberci”.

meclisler tarafından etraflıca araştırılıp incelenmesiyle meselenin ve müdürün hal ve hareketinin mazbatayla gönderilmesi için gereğinin yapılması konusunda Niğde kaymakamı bilgilendirilir (1851) (A.) MKT. UM, No. 74, Gömlek No. 9).

Şer‘î mahkemelerde, kadı huzurunda tarafların anlaştığına dair *kadının* onayını içeren belgeye hüccet denir. Hüccetler ilamdan farklı olarak hüküm içermez. Alım-satım, kira, nafaka, vekalet, borç benzeri konularda hüccetler vardır. Hüccetler kadı huzurunda tespit edilir ve şer‘iyye sicillerine de işlenir. Bu özellikleri sayesinde hüccetler bir çeşit noterlik belgesi olarak da kabul edilebilir (Kütükoğlu, 1994). Bu belgelerde yapılan sahtecilikle çoğu zaman bir kişinin mal ve mülküne el konulmaya çalışılır. Mahmut Bey’in Çanakkale’de Koca Ali karyede yaşıyorken vefat eden babası İbrahim’den miras kalan yüz bin kuruştan fazla para ve eşyaya aynı karyede yaşayan kardeşi Hasan el koyar. Mahmut, miras hakkını talep ettiğinde ise kardeşi tarafından bir takım sahte hüccet ve ilam verilince kardeşinin şer‘an muhakemesi için arzuhal sunar. Şer‘-i şerîf ve meclis aracılığıyla araştırılarak hükmün düzenleneceği Biga mutasarrıfına haber verilir (1852) (A.) MKT. DV, No. 56, Gömlek No. 100).

Tezkire aynı beldedeki resmi daire veya şahıslar arasında haberleşmeyi sağlayan belgeler için kullanılır. Gümrük tezkiresi, esnaf tezkiresi, ruus tezkiresi, irade tezkiresi benzeri gibi yazıldığı daire veya veriliş sebeplerine göre çeşitli tezkire türleri vardır (Kütükoğlu, 1994). Sahte tezkire ile birçok yolsuzluk yapılarak haksız kazanç elde edilebilir. Mültezim Mehmet Yaver Ağa’nın sorumluluğundaki Sinop kıyıları gümrüklerine gemilerle çıkarılan zahirelerin sahte gümrük tezkereleriyle çıkarıldığı anlaşılır. İnebolulu Topaloğlu Hüseyin reiste olan tezkere gereğince İnebolu İskelesine ihraç ettiği altı bin beş yüz kile mısır buğdayının gümrük resmi olan on bir bin kuruşun Hüseyin’den tahsiliyle adamı Ali kaptana teslimi için maliye nezaretine ve mahaline yazı gönderir. Daha sonra sahte olduğu iddia edilen tezkereler arasında gümrük resmi tezkeresi de bulunduğundan tezkerelerin sahte olduğu anlaşılmadıkça Yaver Ağa harç/vergi aramaya hakkı olmadığı hatta bu tezkerelerin sahte olduğunu ispat edildiğinde dahi harcı/vergiyi Hüseyin reisten değil mal sahibinden talep etmesi gerekeceği meclis-i ticaret kararıyla Yaver Ağa’ya bildirilir. Liman meclisinde ve hazineye yapılan araştırma ile ticaret meclisinin araştırmalarına göre birbirinden farklı olan iki karar ortaya çıkınca birisinin diğerine tercihiyle Ağanın ikna ve iskân iznine dair maliye nazırı takdiriyle bağlı meclis-i muhasebe mazbatasını Meclis-i Vâlâ’ya gönderilir. Önce

gümrük resmi Hüseyin reisten tahsili gösterilmişse de bu tür resmin mal sahibinden alınması nizamından olduğu halde buna neden uyulmadığı, mısır buğdayını gemiye yükleyen, İnebolu'da zahireyi alanlar bilinemediğinden onların da açıklanması istenilir ve evrakına bakılarak meselenin ticaret meclisinde araştırılmasıyla kararının bildirilmesi hususu Meclis-i Vâlâ'ca istenir (1856) (A.} MKT. NZD, No. 194, Gömlek No. 59). Kimlerle iş yapıldığı hususunda yaşanan belirsizlikler sahte evrak düzenleyen kişilerin ortaya çıkarılmasını zorlaştırır. Ticaretteki bu düzensizliklerin bilerek ya da bilmeyerek devlete zarar verdiği açıktır.

Takvimhâne-i Âmire'nin ta'lik harflerini⁴² (Kurt - Ceyhan, 2010) imal etmiş olan Evanes'in nizama aykırı davrandığına dair Takvimhâne-i Âmire ve maliye nazırının tezkeresi Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Tezkerede açıkça ortaya konulduğu üzere Evanes'in önceden gizlice yaptığı harfler ile sahte varaka-i sahîha⁴³ ve gümrük tezkereleri defterini bastığı görülür (1855). Bu durum neredeyse sahtekarlık olduğundan terbiye edilmesi/cezalandırılması için Evanes'in aletleri ve yapmış olduğu harfleriyle beraber zaptiyede etraflıca sorgulanması, kararın mazbata ile gönderilmesi, aletler ve harflerin de saklanarak neticenin bildirilmesi istenir. Ayrıca tezkereler ve ele geçirilen gümrük tezkere defteri de eklenerek gereği için zaptiye müşirine gönderilir (A.} MKT. NZD, No. 171, Gömlek No. 62). Bu vakada zanlı sahte belge oluşturmak için belgelerin kağıtlarını imal etmiş olduğundan suçu neredeyse/âdeta sahtekarlık olarak ele alınmıştır.

Sahtesi yapılan diğer bir evrak ise değerli evrak ve poliçelerdir. Örneğin, 1853 yılında Dersaadet'te Vezir Hanı'nda yaşayan poliçeci esnafından Bedrosoğlu İstefan ve yine bu handa yaşayan Sivaslı zimmi Kavakçıoğlu Karabet ile oğlu Avakim ve Karabet'in kardeşi birlikte Kigork'un imzasını cam vasıtasıyla kâğıt üzerine alır ve yazısını bu suretle taklit ederler. Kigork'un yanında bulunan diğer evrakları da çalmakla birlikte bir de alacak iddiasında bulunurlar. Bu kişiler poliçe sureti ve düzenledikleri sahte evraklarla beraber ele geçirildiklerinden sorgularında inkâra fırsat kalmaz. İstefan ve Karabet'in meseleyi duyup firar etmemesi, ellerindeki defter, makbuz ve sahte evrakları yok etmeden ele geçirilmesi için gereken yerler uyarılır ve sahte evraklar gerekenin yapılması için ticaret nezaretine

⁴² Ta'lik yazı: İran'da ortaya çıktığından dolayı Acem yazısı da denilir. Bütün harfler yuvarlağımsı olmak birlikte harfler asılmış gibi görünür. Kadı sicillerinin çoğu, divanlar, kitabeler ve mezar taşlarının yazımında bu yazı çeşidi kullanılır.

⁴³ Senet: "istidâ gibi şeyler yazmaya mahsus resmî damgalı kıymetli kâğıt".

gönderilir. Odalarında bulunan mühürlü defterler ve kendileri de çağrılarak ticarethane hapishanesinde tutuklanırlar. Nezaretten burada bulunanların mahkemesinin yapılması ve neticesinin bildirilmesi istenir. Bu kişiler şu an hapiste olsalar da suçsuz olduklarını ispat ederlerse meselenin ona göre halledilmesi Sivas valisine bildirilir (A.} MKT. UM, No. 127, Gömlek No. 40; A.} MKT. UM, No. 126, Gömlek No. 61).

Tüm bu evrakların sahtekarlığında çoğu zaman imza ve mühürlerde yapılan sahtekarlık etkili olur. Çünkü şahsi ve resmî belgeler imzalanmak ya da mühürlenmek kaydıyla tasdik makamınca onaylanır. Böylece mühürlenene belge resmiyet kazanır.

Mühür, altın, gümüş, pirinç gibi çeşitli madenlere ya da zümrüt, akik, kantaşı gibi kıymetli taşlar üzerine hakk⁴⁴ edilir (Kütükoğlu, 1994). Mühür belgeye resmiyet kazandırdığı için mühürde sahtecilikle birçok suç gerçekleştirilebilir. Sahte diploma, sahte memuriyet belgesi hatta sahte ferman bile düzenlenebilir. Ali Paşa'nın mührünü taklit edip sahtekarlığa cesaret eden kişilerden Goloslu Hoca Talip Efendi'nin ceza kanunu gereğince rütbesinin feshedilmesi O, Hüseyin Bey ve Hacı Ahmet Ağa'nın bir sene müddetle Rodos'a sürgün edilmesi istenir (1853). Ancak hapis cezaları yeterli görüldüğünden tahliye edilmelerine karar verilir. Bundan sonra seçkin kişilerin isimlerine uygun ve eski mühürlerine benzer surette mühür hak olunmaması için hakkaklar kethüdasının uyarılması gerektiği Meclis-i Vâlâ'da görüşülür ve gereğinin yapılması için mesele zaptiye müşirine havale edilir (A.} AMD, No. 42, Gömlek No. 65; A.} MKT. NZD, No. 75, Gömlek No. 29).

Kalbazanlık zannıyla tutulmuş olan Kalcı Ahmet ile ele geçirilmiş olan iki adet kalb kaime, sahte mühür ve diğer evrakların gönderildiği ifadesine dair Bursa Meclisi'nde çıkarılan mazbata üzerine hazine-i hassa nazırıyla haberleşmelerini de içine alan tezkere Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir (1854). Gerekenin yapılması için mesele zaptiye kaymakamına (A.} MKT. NZD, No. 109, Gömlek No. 92) bildirilir.

2.2.4 Kalbazanlık Suçu

Resmi ve gerçek olmayıp bir sahtekâr tarafından takliden ve kıymetsiz bir madenden yahut eksik olarak yapılmış sikke kalb yani sahtedir. Kalb akçe yapan sahtekara kallâb (Şemseddin Sami, 2006) bu akçeleri piyasaya sürene de kalb sürücüsü denir.

⁴⁴ Hakk: “kazıma, kazanma, bir şeyin üstünü çelik kalemle yazı, yâhut resim olarak oyma”. Hakk-i mühür: “mühür kazıma”.

Para basma ve piyasaya sürme yetkisi devlete ait olduğundan bu yetkinin usulsüzce kullanımına karşın 1851 Ceza Kanunnamesi ile kalbazanlık suçuna dair düzenleme yapılarak Osmanlı parası ve ekonomisi korunma çalışılır.

“Sahte kâğıt ve nakit para basan kalbazanlar da suistimal derecesine göre altı aydan dört seneye kadar prangaya konulmalıdır” (bölüm 3, madde 12) (Ahmed Lütfi, 1997, 143).

1770-1840 yılları arasında yaşanan savaşlar ve Tanzimat döneminin hemen öncesinde Mehmet Ali Paşa isyanı Osmanlı maliyesinde bütçe açığına neden olduğundan bu açığın giderilmesi için taşı, vergi kaynaklarında denetimi arttırma ve iç borçlanma gibi yöntemler uygulanır. II. Mahmut döneminde para ayarı değiştirilerek çözüm üretilmeye çalışılır. Ancak başarı sağlanamaz. Bunun üzerine *“kaime-yi nakdiye-yi mutebere”* denilen banknotlar basılır. Bunlar el yazılı ve mühürlü olup paradan daha çok faizli borç senedidir. Bu banknotlar basılı olmadığından taklit edilmesini kolaylaştırır. Bu dönemde piyasada değeri birbirinden farklı ve ayarı bozuk paraların varlığı ödemelerde sorun oluşturunca 1844 Ocak’ında *“Usûl-i Cedîde üzere Taksim-i Ayar”* kararnamesiyle standart bir ayar ve kenarı kırılmaz sikkeler tedavüle çıkarılır. Artık para, merkezi darphanede -ki daha önce vilayetlerde de darphaneler bulunmaktadır- basılarak ülkenin her yerinde piyasalarda aynı değer ve ayarda para dolaşımı sağlanmak istenir (Ortaylı, 2008). Çünkü tüm bu düzensizlikler kalbazanlar için kolaylık sağlar ve piyasada sahte para dolaşımına neden olur.

Kalbazanların varlığına neden olan bir başka husus ise cezaların yetersizliğidir. Ceza kanunda açıklanan suistimalin derecesine göre ceza almaları da caydırıcılığı azaltır. Suistimal derecesi taklit edilen paranın aslına ne kadar benzer olduğuyla ilgilidir. Çünkü benzerlik ne kadar fazla ise bu paranın piyasada varlığını sürdürmesi o kadar kolaydır. Ancak taklidin kusuru ne kadar fazla ise gerçeğinden ayırt edilebilmesi kolaylaştıracağından ceza da buna göre düşer. Ceza hususundaki bu anlayış kalbazanların varlığı üzerinde etkili olur.

Devlet, sahte para üretimini ve dolaşımını engellemek için özel olarak taharri memurları tayin eder. Taharri memurlarına resmi görev vesikası verilerek diğer kolluk kuvvetleriyle iş birliği yapabilmeleri sağlanır (Akyıldız, 2018a; A.} MKT. NZD, No. 213, Gömlek No. 40). 1852 yılında Ahmediye meydanında evrak-ı nakdiye kalbazanlığıyla suçlanan Avakim ile Seyis Uskan önce zaptiyede sonrasında Meclis-i Vâlâ’da sorgulanır. Avakim sorgusunda bu olayda müdahili

olmadığını söyler. Uskan da ilk ifadesinde olayı kabul etse de sonrasında itirafından vazgeçer. Ancak alet ve evrakların Avakim'in hanesinde bulunması, Uskan'ın önceki itirafı ve oğlunun ifadesi ile taharri memurlarının şüphesi nedeniyle suçüstü yapmak için görevliler işin içine girer ve onlarla pazarlık yaparlar. Böylece kalbazanlık yaptıkları anlaşılır. Fakat onlar bu meseleyi Avakim'in hanesinde kiracı olup firar etmiş kişilere yükler. Suçsuz olduklarını ispat etmeleri için Avakim'e kefil kabul edilerek yirmi gün mühlet verilir. Firariler bulunup suçsuzluklarını ispat ederlerse suçlamanın ortadan kalkacağı aksi durumda zimmetinde olan on bin kuruşun tahsiliyle ceza kanunu gereğince hapisleri tarihinden itibaren dörder sene müddetle küreğe konularak bu süre sonunda güvenilir kefile tahliye edilmelerine karar verilir. Ayrıca firarilerin bulunması gerekliliği de diğer hususlarla birlikte zaptiye kaymakamına bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 54, Gömlek No. 26).

Kalb meskukat ve evrakın basım ve yayımlanması herkes için zarara neden olacağından bu tür işlere izin verilmesi uygun değildir. Bu nedenle kalbazanlarla mücadelede gerekli harcamaların yapılması için hazineden maddi destek temin edilir (A.} MKT. NZD, No. 96, Gömlek No. 9; İ. DH, No. 242, Gömlek No. 14738; İ. DH, No. 349, Gömlek No. 23020). Ayrıca kalbazanları ele geçirenler mükâfatlandırılır (A.} AMD, No. 82, Gömlek No. 61). Yine memurların masrafları hazine tarafından ödenirken halktan herhangi bir girişimde bulunmadan sadece olayı ihbar etmeleri istenir. Keza halkın yapmış olduğu masrafların hazineden ödenmesi söz konusu değildir (A.} AMD, No. 33, Gömlek No. 14). Ancak bu hususta halkın desteğini sağlayabilmek için sahtekâr ve kalbazanları zaptiye haber verenlere maliye hazinesi tarafından ihbariye akçesi olarak on beş bin kuruş verileceği gerekli yerlere -maliye nazırı, zaptiye, serasker paşalar- bildirilerek (A.} MKT. MHM, No. 122, Gömlek No. 48; A.} MKT. MHM, No. 124, Gömlek No. 28; İ. DH, No. 391, Gömlek No. 25893) ilan edilir.

İhbariye akçesinin teşvik açısından ne kadar önemli olduğunu ihbarlar sayesinde yakalanan kalbazanlar gösterir. İran Devleti tebaasından olan Kıbtilerden kalbazanlık suçlamasıyla ele geçirilen beş kişi alet edevat ve zayıf akçeleriyle Erzurum valisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Ali sorgusunda dilenci ve çiftçi olup on altı erkek, kırk kadar kadın ve çocuk ile Erzurum'a geldiklerini ve burada yakalandıklarını söyler. Erkekler prangabend olurken kadınlar da hamama konularak on gün kadar hapsedilirler. Otuz üç baş hayvan ve dört adet tüfek ve üç yüz kuruş kıymetli çit -yazma, basma gibi bir çeşit yerli kumaş- ve yemeni gibi bazı

eşyalar ile kendisinin üç yüz elli ve zevcesinin üç yüz kuruşu zapt olunarak İstanbul'a gönderilirler. Ali haklarında iddia edilen sirkat ve kalbazanlık gibi suçlara asla karışmadıklarını ve bu konu hakkında bilgileri olmadığını açıklar, haklarında yazılmış mazbatayı da inkâr eder. Yanında bulunan arkadaşları Mirza Hüseyin, Fatih Ali, Palu Bey ve Hasan Bey de ifadelerinde Ali'yi onaylayarak inkârda bulunurlar. Kullandıkları alet edevat pek mühim şeyler olmamakla birlikte hallerine ve durumlarına bakarak bunlara iyi adam denilemeyeceğinden gerçeğin ortaya çıkarılması için gerekenin yapılması mazbata ile bildirilir. Mazbatayla bahsedilen suçla ilgili eşya nerede bulunmuştur? Çalıntı zannıyla çıkarılan ve kendilerinin olarak satılan eşya ve hayvanların cinsi nedir? Elde edilen kazanç ne kadardır? Bu eşyaların sahipleri kimlerdir ve çalınan eşyanın cinsi nedir? Sahipleri eşyaları aynen ayırt etmişler midir? Saklanmış olan eşya ne tür şeyledir? bunların sırasıyla cevaplanıp gönderilmesi istenir. Ayrıca durumu haber veren Derviş Ali ile zevcesinin de Dersaadet'e ispat için gönderilmesi bildirilir. Yine de Kıbteler olay neticelenene kadar tutuklu kalacaklardır (1851) (A.} MKT. NZD, No. 35, Gömlek No. 5; A.} MKT. MVL, No. 43, Gömlek No. 78).

Kalbazanlıkla mücadelede halkın desteğinin sağlanması için ödül verilirken olayı bilip gizleyenlerde kabahatli sayılır ve cezalandırılır. Üsküdar Yeni mahallede kalbazanlık suçlamasıyla ele geçirilen birkaç kişinin hazîne-i hâssa'da⁴⁵ yapılan sorgulamasında bunların içlerinden en büyük kabahatin Ahışhalı Agob ile Nikogos'ta olduğu diğer Agob'un olayı bildiği halde haber vermemesinden dolayı üçüncü dereceden kabahatli görülür. Ayrıca arkadaşları David'in de şüpheli olduğu anlaşıldığından ceza kanunu gereğince hapisleri tarihinden itibaren Ahışhalı Agob ile Nikogos'un ikişer sene diğer Agob'un bir sene ve David'in de altı ay müddetle prangaya konularak müddetleri sonunda tahliye edilmelerine Ahışhalı Agob ile David Rusya tebaasından olduklarından sefaretleri aracılığıyla ile memleketlerine gönderilmesine karar verilir (1852) (A.} MKT. MVL, No. 51, Gömlek No. 1).

Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ticari ilişkilerinin gelişmesiyle devlet ekonomisi tarımsal malların ihracatı ile mamul mallar ithali hususunda ticaret hacmini geliştirir. Bu genişleme paraya olan talebi ve para kullanımını artırır (Pamuk, 2021). Dış ticaretin gelişmesiyle birlikte para kullanımının, döngüsünün

⁴⁵ Hazîne-i hâssa: "hükümdarlık makamına mahsus tahsisat ile emvâl".

fazla olduğu yerlerden biri de g mr klerdir. Bu durum gümrükte sahte para dolaşımını artırır ve gümrük memurları tarafından sahte para ihbarları yapılır.

Galata gümrüğü memuru Necip Efendi gümrük işlerini yaptığı sırada bir yirmilik ve dört onluk sahte evrak-ı nakdiye ele geçirir (1853). Bunun  zerine üst makamlarına bir tezkere gönderir. Bu uygunsuzluk bu sıralarda fazlalaştığından gereğinin yapılması için durum hazine-i hassa nazırına da bildirilir. Ayrıca bu husustan sorumlu olan kişilerinde araştırılması gereği ifade edilir (A.} MKT. NZD, No. 76, Gömlek No. 33). Necip Efendi yine on bir onluk ile iki adet yirmilik kaime-i nakdiye ele geçirir. Bu hususta araştırma yapılması talep eder. Ayrıca Mumhaneden bakkal Kırık kalb kaime 1 kıymet 10; Kırıkiden Salmon Behud kalb kaime 1 kıymet 10; Refail Kamand ve adamı Bünyamin kalb kaime 1 kıymet 10; İstan hubarcıların ustabaşısı Petro adamı Andiriya kaime 1 kıymet 20; Civan Fahri Halil kaime 1 kıymet 10 toplam kaime 5 toplam kıymet 60 kaime olmak üzere bu kişilerin ihraç etmek istedikleri eşyanın gümrük resmini ödemek için Galata gümrüğü veznesine kaimelere eklenerek kalb olduğu sanılan kaime verilir. Bu gibi kaimler elde tutulur ve kaimelerin hazine için zarar olduğundan gereğinin yapılması bildirilir. Ayrıca kısa süre önce ele geçirdiği sahte evrak-ı nakdiyeler de hatırlatılarak zarar ziyanın ortadan kaldırılması için ihtisap nazırına havalesi kararlaştırılır. Bu sahte evrak-ı nakdiyeler fark edilip ayırt edilemeyeceğinden bunlar basılıp dağıtılmış ise buna cesaret edenler ele geçirilmelidir. Maliye nezaretiyle haberleşerek gizli-açık araştırma yapılması ve bu uygunsuzluğa cüret eden kişilerin yakalanarak sahte para üretmelerinin sebebinin bildirilmesi için tezkere yazılır (1853) (A.} MKT. NZD, No. 77, Gömlek No. 19; A.} MKT. NZD, No. 77, Gömlek No. 25).

Yine Galata gümrük memuru Necip Efendi tarafından altı yüz seksen kuruşluk beş adet kalb kaime bulunur (1853). Bunun  zerine buna teşebbüs eden her kim/ler ise hemen bulunup fesadın önüne geçilmesi için araştırma yapılması zaptiye müşirine ve ihtisap nazırına bildirilir (A.} MKT. NZD, No. 83, Gömlek No. 25).

Kalbazanlar kimi zaman çete olarak hareket eder. Çünkü çeteleşme sahte paranın piyasaya sürümünde kolaylık sağlar. İzmir Burunabad dışında kavaim-i nakdiye ve sikke kalbazanlığına teşebbüs etmeleri üzerine yakalanan kişilerin sorgulanması üzerine mesele Aydın valisi tarafından meclise bildirilir (1852). İstanbul'daki arkadaşlarına dair ifadeler nedeniyle onlarında zaptiyede

tutuklanması gerekliliği görülür (A.} MKT. NZD, No. 66, Gömlek No. 95). Bunun üzerine bu kişilerin ifadeleri ile kalbazanlık aletlerinin Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmesi istenir (A.} MKT. NZD, No. 67, Gömlek No. 71). Bu vakadaki gibi sahte para imali sadece Aydın ile sınırlı kalmayıp çete üyelerinin bir kısmının İstanbul'da da varlıklarını sürdürmesi sahtekârlığın yayılmasına neden olur. Kimi zamanda kalbazanlık bireysel olarak kendini gösterir. Kayserili Vasilaki sahte kaime imalinden dolayı dört sene müddetle prangaya konulur (1852). Müddetinin geri kalan kısmını memleketi tarafında tamamlamak için tahliye edilmeyi talep eder. Bu talep Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir ve gereğinin yapılması için zaptiye müşiri bilgilendirilir (A.} MKT.NZD, No. 66, Gömlek No. 99).

Sahte paraların piyasaya sürümünde önemli rol oynayan esnafın kalbazanlık suçuyla yargılandıkları da görülür. Kileci Hüseyin'in Beykoz'da ekmekçi Keşişoğlu'nda olan alacağını odacısı Mustafa tahsil eder. Aldığı bin üç yüz kuruşluk kavaim-i nakdiye içinde iki adet yirmişer kuruş sahte kaime bulunur (1854). Keşişoğlu ve arkadaşı Bedros'un zaptiyede ifadeleri alındığında fırınlarında benzer sahte kaimeler ve zayıf meskukat olduğu anlaşılır. Bir memur görevlendirilerek yapılan araştırmada fazlaca sahte kaime ve zayıf akçe ortaya çıkarıldığından mesele etraflıca incelenmeye başlanır. Bunun için fırında çalışanların ve bahsi geçen kişilerin sorgulanması istenir. Fırın çalışanlarından Murat memleketine gittiğinden bir an önce herkesin ifadesinin alınması ve durumun Meclis-i Vâlâ'ya bildirilmesi istenir (A.} MKT. UM, No. 164, Gömlek No. 89).

1856 yılında Karesi sancağına bağlı Edremit kazasından kasap Hırsto'da da yetmiş iki adet sahte beşlik bulunur. Hırsto bu paraları Yanako'dan aldığını söylerken o da Midilli Adası sakinlerinden Hamkum oğlu Esterati'den aldığını söyler. Ancak Hırsto sonradan ifadesini inkâr eder. Yanako vefat edince gerçekler ortaya çıkarılamaz. Bunun üzerine mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilirken tüm suçlananlarının sorgu tutanakları ile İstanbul'a gönderilmesi Midilli kaymakamına bildirilir (A.} MKT.UM, No. 238, Gömlek No. 8).

Halkın okur yazar olmaması, sahte para ile gerçeğinin ayırımına varamaması da kimi zaman sorun oluşmasına neden olur. Fakat, her ne gerekçe olursa olsun üzerinde sahte para bulunan herkes araştırma yapıp gerçek ortaya çıkana kadar hapiste tutulduğundan halkın bu hususta dikkatli davranması gerekir. 1854 yılında Bedestani Hacı Osman Ağa'nın okuma yazması olmadığından "*kavaim-i nakdiye*"nin farkını ayırt edemez ve elinde beş yüz kuruşluk bir parça ayarı bozuk

sahte kaime bulununca zaptiye tarafından yakalanarak hapsedilir. Mahalle ahalisi zaptiyeye gidip bırakılmasını rica etse de sorgulanarak Meclis-i Vâlâ'ya gönderileceği bildirilir. Bunun üzerine gerek mahalleli gerekse Bedestan ahalisi Osman Ağa için kefalet ve şahadetleriyle hapisten kurtulması için arzuhal sunar (MVL, No. 152, Gömlek No. 30). Yine Silivri ahalisinden olan Save üzerindeki beş yüz kuruşluk kalb kaimeden dolayı tutuklanır (1854). Silivri metropoliti ve Rum patriği tarafından Save'nin iyi biri olduğuna dair bilgi verilirken suçunun sabit olup olmadığı meselenin araştırılmasına dair de bilgi istenir (Akyıldız, 2018a; HR. MKT, No. 76, Gömlek No. 16). Görevlilerin şüphe duyması, bazı kişilerin suçla karşı meyilli davranışlarının bulunması da ahaliden birilerinin tutuklanmasında önemli rol oynar. Manisa'da Mehmet Sait Efendi ile oğlu Eşref Efendi önceden kalb sikke sahtekarlığı suçlamasıyla İstanbul'a gönderilerek hapishaneye konulur⁴⁶ (A.} MKT. NZD, No. 89, Gömlek No. 46) ancak bunların bu uygunsuzlukta alakaları bulunmaz. Sonrasında kendisi, üç erkek ve kız çocuklarıyla gezerken bulunur ve sorgularında suçlu olup olmadığı anlaşılmıncaya kadar saygın/itibarlı kefile tahliyesi için dilekçe verir. Sait Efendi'nin dilekçesi Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Ancak bu kişilerin suçları ortaya çıkmaz. Etraflıca incelenmesi için mesele üst makamlara bildirilir. Ayrıca dilekçe içinde gereğinin yapılması bildirilir (1853) (A.} MKT. NZD, No. 83, Gömlek No. 52).

Sahte parayla ele geçirilen kişilerin okur yazar olmaması ya da iyi biri olduğuna dair kefillerinin olması yeterli değildir. Çünkü kimi zaman devlet memurları, ileri gelenler dahi bu suçu işleyebilmektedir. 1853 yılında Erzurum'daki Lala Mustafa Paşa camisi muvakkiti⁴⁷ Mustafa Efendi ile kardeşi Mehmet Efendi ellerinde kalb ve zayıf akçe görülmesiyle ele geçirilerek sorgulanır. Araştırmalar ve itiraflarla birlikte kalbazanlığa cesaret ettikleri kesinleşir. Gerekli olan cezanın verilmesi için darp ettikleri bir miktar kalb akçe ve aletler ile ifadeleri mazbatayla Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Bu uygunsuzluğa cesaret ettiklerinden dolayı terbiye edilmeleri gerektiği anlaşıldığından muvakkitlik görevlerine son verilerek münasip kişilere ihale edilmesi ve ceza kanunu gereğince bu kişilere mahallindeki

⁴⁶ Hacı Mehmet Efendi ile oğlu Eşref'in bulmuş oldukları bir takım demir aletler içinde olan kalb akçeden dolayı Manisa'da ele geçirilmeleri üzerine İstanbul'a gönderilerek hapse konulur. Ancak eşi yanlışlık yapıldığını anlatarak dilekçe yazar. Manisalı hatunun dilekçesi üzerine hazine-i hasa nazırı ile yazışmaları kapsayan tezkere Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Bu hususa cevap olarak bu kişilerin İstanbul'a gönderilmesiyle sorguları ile birlikte meselenin araştırılması dilekçe içinde gereğinin yapılması zaptiye müşirine bildirilir.

⁴⁷ Muvakkit: "tevkîl eden, vakti tâyin eden kimse"

hapislerinden itibaren dörder sene müddetle Tersâne-i Âmire’de küreğe konularak müddetleri sonunda güvenilir bir kefile tahliye edilmek üzere İstanbul’a gönderilmeleri Meclis-i Vâlâ tarafından mazbata ile Erzurum valisine ve hazine-i hassa nazırına bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 60, Gömlek No. 63). Erzurum Meclisi mazbatasıyla Mehmet Efendi’nin hasta olduğu için kefile bağlandığı ancak iyileştiği andan itibaren küreğe konulmak üzere İstanbul’a gönderileceği Mustafa’nın ise gönderildiğini bildirir (A.} MKT. UM, No. 136, Gömlek No. 16). Sözü edilen akçe incelendiğinde sahte ve zayıf olduğu anlaşılınca hemen merkumun hanesine memur gönderilerek araştırma yapılır. Burada üç beş parça olarak yirmilik, onluk ve beş paralık⁴⁸(Davison, 2016) darp olunmak üzere aletler bulunur. Mehmet’in artık inkâra imkânı ve mazereti kalmadığından bu aletleri kime yaptırdığı ve başka arkadaşları olup olmadığı kendisine sorulur. Bu kasabada kimsenin eli olmadığını ancak kardeşi Mustafa’nın da işin içinde olduğunu açıklar. Akabinde kardeşi meclise çağrılıp sorgulanır. Mustafa, Erzurum civarında Gümüşli Kend’te bulunduğunu bu aletlerden birini kendisinin yaptığını açıklar. Mehmet’te ikisinden başka kimsenin etkisi/parmağı olmadığını ve kendilerinin yoksullukları nedeniyle imal ettikleri hileli sikkeleri Erzurum’daki bazı esnafa zorunlu ihtiyaçlarının ödemesi için gönderdiklerini bunun da çok az bir şey olduğunu itiraf ve kabul ederler. Bunun üzerine ceza kanunu gereğince terbiye edilmeleri için kalbazanlık aletleriyle imal ettikleri sahte akçe takımı takdim edilir. Bu kişiler hakkında çıkacak iradeye kadar Erzurum hapisanesinde tutulur. Meclis-i Vâlâ’da kaleme alınan mazbata ile bu kişilerin cesaret ettiği suç nedeniyle Mustafa ile kardeşi Mehmet’in cezalandırılması için Dersaadet’e gönderilmeleri mahallerindeki hapis tarihinden itibaren Tersâne-i Âmire’de dörder sene prangaya konularak olunarak müddetleri sonunda güvenilir kefil şartıyla tahliye edilmelerine karar verilir (İ. MVL, No. 260, Gömlek No. 9768).

Anadolu coğrafyası haricinde üretilen sahte paralar da Osmanlı topraklarında piyasaya sürülmek için kalb sürücüleri tarafından Anadolu’ya getirilir. Örneğin, 1854’te Fransa sefaretı tercümanı tarafından sunulan yazıda asit mor banik isimli ecza ile değiştirilmiş ve değeri azaltılmış olan altınların İstanbul’da tedavül edilmek üzere Fransa’dan Osmanlı Devleti’ne sokulacağı

⁴⁸ 1852 yılının ocak ayında ilk kez faizsiz kâğıt para piyasaya çıkarılır. Küçük ticari işlemlerde kullanılmak üzere kupürler eski kaimeler daha küçük olarak önce yirmi kuruşluk banknotlar sonra on kuruşluklar çıkarılır.

yönünde bilgi verilerek devletin tedbir alması için uyarıda bulunulur. Fransa sefareti tercümanının bu yazısı Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Gerekli olan önlemlerin zamanında uygulanması için araştırma yapılması ve gerçeğin ortaya çıkarılarak durumun ve gerekenin bildirilmesi istenir (TS. MA. e, No. 1139, Gömlek No. 56).

Osmanlı tebaası olmayıp çeşitli nedenlerde Anadolu'da bulunan kişiler de bu topraklarda kalbazanlık yaparak devlet düzenini bozar. Örneğin Sardunya Devleti tebaasından Valti, Ayvalık'ta evlenerek buraya yerleşir. Valti'nin Dersaadet'teki tacir Altı'ye borcu vardır. Bunun için Cunda'ya gönderilmek üzere Ayvalık'tan dört gemi şarap yükler şarabın sahibine altı bin, gümrüğe sekiz bin kuruş ödemesi olduğundan gizlice Cunda'ya firar eder ve orada şarabı satar. Tüccar Nika ile görüşüp Ayvalık'ta bir ticaret yeri açmak için tacirden biraz akçe aldıktan sonra Ayvalık'a döner ve Altı'ye borcunu öder. İki ay geçince tacirin Lavale? isminde bir adamı gelip biraz akçe götürür ve daha fazla akçe gerektiği halde polîçe düzenleyerek İzmir ve Dersaadet'ten alması için bir mektup verir. Lavale'nin götürdüğü mektup ve akçelerle *güya* satın aldığı ve sonradan sattığı eşyanın değerinde verdiği meblağlar iki kere mühürlü birer çift ile Cunda'ya göndermek üzere Valti'ye verir. Luiz denilen altınların bir çifti Cunda'ya girince ağırlığından şüphelenilip alıkonulur. Diğer çifti ise Midilli vapur postanesinde şüphelenilip açıldığında içinden beş paralık bakır çıkar. Valti önce inkâr eder sonrasında firar edince Ayvalık'ta yapılan araştırma üzerine kalb para suçu ile dokuz erkek beş kadın suçlanır. Evlerindeki ve üzerlerindeki üç yüz kırk dört luiz altın nedeniyle hapse konulurlar. Bu kişilerin sorgu tutanakları Hüdavendigâr valisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Sorgu tutanağına göre Valti'nin eşi ve akrabaları onun kaçmasında yardım ederken kayıkçı Kara Manol ile ortağı Yorgi kayıklarına alarak firarında yardım eder. Panayot ve kardeşi Yani, Rezvan ile Atanas da Valti'nin kaçışında bilgisi olduğu ve yanına gidip akçe alarak gitmesine izin vermek gibi usulsüzlük yaptıklarını itiraf ederler. Bu olaylarda Lavale'nin müdahili yoktur denilemez ancak bu kişiler -Lavale ve Nika- Sardunya tebaasından olduklarından haklarında yapılması gerekenlerin kendi devletine ait olduğundan onlar hakkında hüküm verilmez. Ancak bahsi geçen erkeklerin hapis tarihlerinden itibaren mahallinde dört sene müddetle prangaya konulması kadınların ise iki sene müddetle hapislerine karar verilir. Firari olan Valti'nin yakalanması evinde bulunan kalbazanlık aletleri hakkında araştırma yapılarak bunları kimlerin yaptığı yine bu aletlerle üretim yapıp yapılmadığının belirlenerek aletlerin İstanbul'a

gönderilmesi meclisçe Ayvalık kaymakamına bildirilir (1854) (A.} MKT. MVL, No. 69, Gömlek No. 43).

Yunan Devleti tebaasından olup kalbazanlık suçlamasıyla İzmir’de yakalanan Luluda’nın sorgu ve mahkemesine dair olan mazbata ve sorgu tutanağı Meclis-i Vâlâ’ya havale edilir (1858). Luluda bu suçu İzmir’de yaşayan Yunan konsolosu Tudevri ve oğlu Kırancı? ile birlikte yaptıklarını kabul edince suçlama sabit olur. Konsolos bu meseleden dolayı Atina’da mahkeme edilerek suçsuz olduğunu ispat eder. Buna rağmen Luluda kalbazanlığa konsolosun emriyle cesaret ettiğini açıklar. Bu gibi fillerde sorumluluk failine ait olduğundan Luluda’nın bu ifadesi kendisini suçlamalardan kurtaramaz. Ancak meskukat piyasaya sürülmediğinden ve yine bu fiili tek başına yapamayacağından dolayı suçu birinci dereceden görülmeyle ceza kanunu gereğince Luluda’nın hapis tarihinden itibaren iki sene müddetle prangaya konulması ve müddeti sonunda güvenilir kefil alınarak tahliye edilmesi kararı İzmir valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 97, Gömlek No. 36).

Devlet kalb akçe ile ilgili olarak bu yaşananlar sebebiyle çeşitli önlemler alır. Osmanlı Devleti kalbazanlıkla mücadele taharri memurları görevlendirme, ihbariye akçesi vererek halkın bu tür vakaları şikâyet etmesini sağlama gibi tedbirleri haricinde yirmilik kaimelerin şeklinin değiştirilerek taklit edilemeyecek hale getirilmesi (İ. MVL, No. 294, Gömlek No. 11887) faizsiz evrak-ı nakdiye basımının kaliteli olması için elli bin keselik miktarının ellilik ve küsurunun yirmilik ve onluk olarak tab edilmesi (İ. MMS, No. 10, Gömlek No. 411) de alınan tedbirler arasındadır.

Bir diğer önlem ise sahte olduğu anlaşılmaması zor olan paraların taşrada kullanımının yasaklanmasıdır. Bandırma tarafında on yedi kuruşluğa yakın olarak bazı kişilerde bulunmuş olan kırmızı renkli yirmiliklerin meclisçe sahte olduğu anlaşılarak mesele Erdek kaymakamına bildirilir. Ahalinin sahtesini fark edemeyeceğinden zarar ziyana düşmemesi için kavaim-i nakdiye tedavülü taşralarda yasaklanır. Bu yasak nedeniyle evrak-ı nakdiye ve bahsedilen sahte kaimelerin oralara ne taraftan ve kimler tarafından yayıldığı açık ve gizli araştırılması ve kalb sürücüsünün ele geçirilerek İstanbul’a gönderilmesi için gereğinin yapılması bildirilir. Ayrıca maliye nezareti de durum hakkında bilgilendirilir (A.} MKT. MHM, No. 59, Gömlek No. 90). Osmanlı Devleti’nin kalbazanlara karşı almış olduğu bu tedbir 1850-1859 yılında İstanbul’u ziyaret eden

Mordtmann tarafından Anadolu'ya gelecek kişilerin Türk paralarını öğrenmeleri gerektiği ve illerde kâğıt para harcamanın neredeyse imkânsız olduğunu anlatmasıyla ifade bulur (Kaya, 2021).

Para basımının kalitesi hususunda yaşanan bir olay ise oldukça farklıdır. Tedavülde olan kavaim-i nakdiye taklit ettiğinden zaptiye tarafından sorgulanan Sardunyalı müstem⁴⁹ Vilat Jak sahte dört cins/tür kaimeyi zaptiyeye takdim ederek kendisinin bu hizmette çalıştırılmasını talep eder (1853). Zaptiye müşirinin tezkeresi üzerine kavaim-i nakdiyenin taklit edilmeyecek surette basılması ve bu işte çalıştırılması uygun olmayacağı hazine ile yapılan görüşmeler ile karara bağlanır. Ayrıca bu gibi fesadın önüne geçilmesi için yeni basımın gerekliliği açıklanır. Bunun için numuneler gönderilir. Numunelerin faizlisine dört ve faizsizine bir buçuk para masraf yapılacağı anlaşıncı kavaim-i nakdiyenin ileride daha etraflı yapılmak üzere şimdilik bu numunelere uygun basılıp dağıtılması ve masrafların da hazineler arasında ödenmesine karar verilir. Zaptiye hapis olan Jak için ise emsallerine göre cezalandırılması için Meclis-i Vâlâ'dan zaptiye kaymakamına izin verilirken mesele maliye nezaretine de bildirilir (A.} MKT. NZD, No. 71, Gömlek No. 94). Bir kalbazanın devletten daha kaliteli para bastığı ve yöntemini devlet için kullanabileceğini bildirmesi ve bu istek üzerinde görüşülmüş olması da şaşırtıcıdır. Ancak bu durum kimi zaman kalbazanların daha kaliteli para bastığı ve piyasada daha fazla rağbet gördüğünü de gösterir.

2.2.4.1 Kalb Sürücülüğü Suçu

1851 Ceza Kanunnamesi'nde düzenlenen suçlardan biri de sahte paranın piyasaya sürülmesi ve yayılmasına neden olan kişiler hakkındadır.

“Piyasaya kalb para sürenlere de suç ve kabahatlerinin derecesine göre kalbazanlara verilen cezanın aynısı verilmelidir” (bölüm 3, madde 12) (Ahmed Lütfi, 1997, 143).

Kalb sürücülüğüyle ilgili olarak esnafın, tacirin ve Anadolu haricinden piyasaya para sürülmesiyle ilgili üç vaka incelenerek sahte paranın piyasada dolaşımının nasıl sağlandığı anlaşılmaya çalışılacaktır.

Sahte paranın piyasaya sürülmesinde esnafın önemli rol oynadığı görülür. İlk vakada görüleceği üzere esnaf bazen bilerek bazen de bilmeden alışveriş yoluyla sahte paranın dolaşımını kolaylaştırır. 1853 yılında Fatih civarında Zincirlikuyu'da

⁴⁹ Müste'men: “Osmanlı ülkesinde güvenliği teminat altına alınarak yaşamasına izin verilen, genellikle tüccar olan yabancı uyruklu kimse”.

bakkal tezgahtarı Nevşehirli Dimitri, manav Salih'e dört adet sahte yüzlük kaime verir ve üç adette üzerinden çıkınca yakalanarak zaptiyeye gönderilir. Bu olay üzerine dükkânı araştırılıp yatağı altında on altı adet kalb yüzlük kaime bulununca Dimitri sorgulanır. Sorgusunda babası Yuvan'ın vilayetinde borçlu düştüğünü Dersaadet'e gelip kendisinden üç bin kuruş istediğini ancak kendisinin de borcu olduğundan istediği meblağı veremediğini söyler. Bunun üzerine babası iki ay kadar dükkânında kalır sonradan bir bağcıdan bin beş yüz kuruş bulduğunu ve bu bağcıyı sonra göstereceğini anlatır. Kendisinin bir parça tahvil -faiz getiren senet-vermesini söyleyip fakat akçe-i kaime olması nedeniyle vilayette tedavül edemeyeceğinden temiz para ile değiştirmesini kendisine teklif ederek sekiz tane yüzlük kaime verir. Dimitri de birini dükkânı yakınındaki manav İsmail'e dört kuruşunu da yine civardaki manav Salih'e yüzer para ile beyaz akçeye değiştirirken üç adedi yanında kalır. Salih dört adet yüzlük kaimayı borcuna karşılık bir sarrafa verir. Sarraf, kaimenin sahte olduğunu anlayarak reddeder. Bunun üzerine Salih kaimeleri mahalle imamına götürüp durumu anlatır. İmam, Dimitri'yi çağırarak soru sorar. Dimitri kaimelerin sahte olduğunu bilmediği onları babası Yuvan'ın vermiş olduğunu ve üç tanesinin de üzerinde olduğunu söyler. Üzerindekileri teslim ettiğini ancak yatağı altında bulunan on altı adet kaime hakkında bilgisi olmadığını ve bağcıyı babası tahvil vermek üzere bildirecekse de bildirmemiş olduğunu söyler. Yuvan araştırılırken diğer oğlu bakkal çırağı Vasil'in firar edeceği duyumu haber verilince Vasil'in çağrılarak mesele sorulunca babasını uzun zamandır görmediğini ve kardeşi Dimitri'ye vermiş olduğu sahte kaimelerden haberi olmadığını söyler. Bu esnada Yuvan yakalandığından mesele ona da sorulur. Yuvan, oğlundan akçe istediğini ancak veremeyeceğini bildirdiği anlatır. Kendisinin Dersaadet'te Bağcılarda olan hemşerisinden bin dört yüz kuruş alacağını alıp vilayetten getireceği beygirini beş yüz kuruşa satıp ve beş yüz elli kuruşu da başka iki hemşerisinden borçlanarak toplam iki bin dört yüz kuruş elde eder. Sonrasında bağcı Yakof'ta otuz üç kuruş alacağı olup Yakof'ta vilayetine gitmek üzere olduğundan araştırmayla Beşiktaş'ta bir kahvede tesadüfle otuz üç kuruşunu alır. Elde ettiği meblağın tamamı altın olduğundan ve yanında olan bu akçe vilayette geçmez nasıl etsem, diyerek Yakof ile konuşurken kahvede yanında oturan reayadan bir kişi istersen mevcut paranı kaime ile değiştireyim, der. Yakof gittikten sonra kahvenin dışına çıkıp altınları ister kendisi de ne kadar altın olduğunu bilmediğinden bu kişi hesaplayarak toplam iki bin üç yüz doksan yedi kuruş

olduğunu söyleyerek karşılığında yirmi dört adet yüzlük kaime verir. Bu kaimelerden birini gösterdiği adam iyidir demesiyle hepsini alır. Oğlu Dimitri'nin dükkânına girip meseleyi anlatmadan parayı değiştirmek üzere elindeki kaimelerden sekiz adedini verip on altı adet kaimeyi de haberi olmaksızın onun yatağı altına koyduğunu söyler. Bir müddet geçtikten sonra Kartal kazasına bir buçuk saat mesafede olan Emirli karyesinde hemşerisi İstavri'den alacağı olan bin otuz kuruşu almak üzere karyeye gider ancak o da akçe vermeyince tekrar Dersaadet'e döner. Bu sırada oğlunun bu kaime hususundan yakalanarak hapsedildiğini ve diğer oğlu Vasil'in de tutuklandığını duyunca görüşmek için hapishaneye giderken kendisinin de tutulduğunu anlatır. Ayrıca ne kendisinin ne de oğullarının kaimelerin sahte olduğundan haberi olmadığını ifade ederken bu kaimeleri veren kişiyi görürse tanıyabileceğini söyler. Dimitri de ekmek borcu için Çarşamba'da olan Mehmet Ağa fırınında kapancı Serakim'e bir adet sahte kaime vermiş olduğundan Serakim bahsedilen bir adet kaimeyi getirip ifadesini verir. Manav Salih ve İsmail de çağrılarak sorgulandığında Salih, Dimitri'nin kendisine dört adet kaime verdiğini söyler ve yine on gün önce bir kaime daha verdiğini kendisinin de o kaimeyi ismini ve mahallesini bilmediği bir üzümciye vermiş ve sonradan Salih'e verdiğini dört adet kaimenin sahte çıktığından “bana verdiğin kaime de sahte miydi?” diye sorduğunda sahte değildir, demiş olduğunu ve üzümciye vermiş olduğu kaimeyi üzümcünün bir daha getirmemiş olduğunu İsmail ifade eder. Dimitri'ye Serakim'e verdiği kaime de sorulduğunda önce inkâr etmişse de iyice düşündükten sonra manav İsmail'e bahsedilen bir kaimeyi yanlışlıkla manav İsmail'e verdim demişse de onu babasının kendisine vermiş olduğu kaimelerden sekiz on gün önce vermiş olduğunu Serakim'e verdiği kaimenin ise babasının verdiği kaimelerden olduğunu açıklar. Dimitri, Vasil ve babaları yüzleştirildiklerinde her biri ifadelerini tekrar eder. Koltukçu İbrahim'e de altışar kuruş fiyat ile yirmi adet kaime verilmiş olduğu haber alınınca o da çağrılır ve tutuklanır. Daha sonra İzmir tarafından gelmiş olan kalbazanlar tarafından kalb sürücü olduğu ifade edilen ve Beşiktaş'ta yaşayan reayadan Corci, Yuvan'ın tarifine uygun olduğundan belirtilen sahte kaimeleri Corci'den alması ihtimaldir. Bunun üzerine Corci kendisine benzer bazı kişilerle Yuvan'a gösterildiğinde ona dikkat etmeyerek bunların içinde benim gördüğüm şahıs yoktur, der ve bu ifadesi hile ve kandırmacadan ibaret gibi görüldüğünden Yuvan hakkında kuvvetli bir şüphe oluşur. Ancak oğulları Vasil'in elinde bir şey bulunmadığı gibi Dimitri ile

babası Yuvan ifadelerinde ısrar ettiklerinden onların zimmetinde de bir şey olmadığı anlaşılır. Ayrıca Dimitri'nin tutukluluk süresi de hayli fazla olduğundan kefile bağlanarak tahliye edilir. İsmail'in ismini ve semtini bilmediği üzümciye vermiş olduğu bir adet yüzlük kaime sonradan getirilince Dimitri tekrar çağrılarak açıkladığı kavâimin adedindeki farklılık araştırıldığında kaimenin kendisinin verdiği olmayıp üzümci'nin değiştirmiş olması muhtemel olduğunu ifade eder. Ayrıca bu kaimelerin sahte olduğunu bilmediğini ve babasının verdiği kaimelerin fazla olmadığına yemin teklif olursa edemeyeceğini de söyler. İsmail'e kaimenin üzümci tarafından nasıl iade edildiği sorulduğunda üzümci kaimeyi kereste almak üzere oduncuya verince keresteci bu sahtedir, diyerek almamış olduğundan geri getirip bedelini alıp gidince kendisi de imam efendiye verip durumu anlatır. Dimitri ile yüzleştirildiğinde hakkında noksanîyet olduğunu beyan ile inkârında ısrarcı olur. İsmail de noksanîyet ifadesinde yemin edeceğini ve kendisine verdiği kaime hiç kullanılmamış “cedid” olarak alıp ona verdiğini yüz yüze söylemişse de Dimitri verdiği kaimenin sahte olmadığını ısrarla tekrar eder. Üzümciyi bulup getirmesi için ek süre verilir. Bu süre sonunda onu bulamaz. Ancak mahalleden gelenler onun iyi biri olduğuna şehadet edince Dimitri ve babasına mesele tekrar sorulur ama ifadeleri değişmez. Yuvan'ın alacağım vardı tahsil ettim dediği bin dört yüz kırk kuruş kimlerden aldığı, Dersaadet'e dönüşünde vilayetinden getirdim dediği beygiri kime sattığı ve borç aldığı beş yüz elli kuruş kimden aldığı sorulur. Miktarı ve tüm ayrıntıları araştırıldıktan sonra bir dört yüz kuruş oğlu Dimitri'den aldığını ifade eder. Dimitri de ayrı ayrı yapılan sorgusunda babasına bir defada iki bin kuruş vermiş olduğunu ve memleketinden getirmiş olduğu beygiri de Dersaadet'te satmayıp yüz kırk kuruş kira ile vilayetinde olan kardeşi tarafına gönderdiğini ifade eder. Ancak beş yüz elli kuruş borçlandım dediği Çarşamba Pazarı bakkalı ile Saraçhane bakkalı çağrılarak sorulduğunda Yuvan'a bir akçe vermemiş olduklarını söyler. Fakat Yuvan, Zekerîya'ya misafir olarak gelip bir gece dükkânında yatar ve yemekten sonra vilayetinde borcu olduğunu oğlu Dimitri'nin kendisine iki üç bin kuruş vereceğini söyleyip vilayetine gideceğinden dolayı “şunları bana değiştir” diyerek vermiş olduğu iki adet yüzlük kaimeyi yüzlük ve ellilik iki altın kusura beyaz para olarak bilmeyerek vermiş ve kendisi de bu kaimeleri harcar. On beş gün sonra Yuvan'ın sahte kaime sürücülüğü nedeniyle tutuklandığını işittiği halde kendisine verdiği kaimeler için şüphe etse de onları harcamış olduğu ve bundan başka bir gün alışverişleri olmadığını hem ayrı ayrı hem de karşı karşıya söyler.

Yuvan'ın başka ifadesindeki beş yüz kırk kuruşu araştırmaktan başka ve otuz üç kuruş alacağım var dediği bağcı Yakof'un aslı olmadığı anlaşılır. Şu halde meydana gelen eksilme ve araştırılan olay ile Yuvan'ın sahte kaimeleri bilmeyerek aldım demesi; Dimitri'nin önce babası Yuvan'a bir akçe vermedim deyip de sonradan iki bin kuruş verdim diye söylemesi; manav İsmail'in de bahsedilen kaimelerden birini verdim deyip Serakim'e verdiği kaime için ısrarla olayı inkârı üzerine sonradan etraflıca düşünüp kabul etmesi; Yuvan'ın kendi ifadesine göre aldım dediği yirmi dört adet kaimesinden bir tanesinden başka diğerleri sahte olarak yirmi üç adet olması gerekirken İsmail'e verip iade edilen kaime ile yirmi beş adet olduğundan bu suretle bahsedilen kaimelerin miktarındaki eksilmede Dimitri'nin açıkladığı üzere "sahte olduğuna dair bilgim yoktur" diyerek inkârında ısrarcı olduğu; tüm bu gelişmelerin itirafını Yuvan yaparak Latin Corci'nin *bahsedilen yirmi dört kaimeyi kendisinden aldığını söylemezsen ben senin paranı veririm ve eğer itiraf edersen seni yakarım*, diyerek onu korkuttuğunu açıklar. Bu sebeple şimdiye kadar gizleyip inkâr ettiğini söylerken yine de bu kaimelerin sahte olduğunu bildiğini inkâr eder. Bunun üzerine Corci ayrı ayrı ve yüz yüze gerçekleştirilen sorgusunda bahsedilen yirmi dört kaimenin sahte olduğunu bilerek altın cinsleri ile ellişer ve temiz akçe ile yirmi beşer kuruşa pazarlık edip bunları altın cinsleri ile ellişer kuruşa alıp ondan sonra temiz para getirip daha alacağını da söyleyerek gitmiş olduğunu anlatarak itiraf eder. Yuvan ise Corci'yi onayarak sahte olduğunu bilerek yüzlük kaimeyi ellişer kuruşa aldığını itiraf eder. Fakat sonra alırım dediğini kabul etmez. Oğlu Dimitri'nin önceden bilgisi olmadığını ancak ona bu itirafından yirmi gün önce söylemiş olduğunu açıklar. Dimitri de mesele hakkındaki bilgisini ve İsmail'deki sahte kaimeyi de kendisinin verdiğini yine inkâr eder. Fakat babasına her ne kadar bir para vermedim demişse de babası iki bin kuruş verdiğini kabul etmiştir. Corci'nin kalb sürücülüğü suçlamasının doğrulanmasıyla İzmir'den gelen arkadaşlarıyla beraber meselenin açıklanması ve sonrasında cezanın uygulanması istenir. Çünkü bahsedilen sahte kaimelerin İzmir'de yapılıp geldiği anlaşıldığından orada da araştırma yapılması ve bu gibi sahte kaimeleri kimlerin yaptığının araştırılması gerekmektedir. Yuvan'ın bahsedilen kaimelerin sahte olduğunu bilerek ellişer kuruşa Corci'den almış olduğu kabulüyle sabit olur. Bu sahte kaimeler emanette tutulur. Yuvan'ın sahte kaime sürücülüğüne cesareti ve oğullarından Vasil'in müdahili olmadığından tahliye edildiği ancak Dimitri'nin olayda müdahili ve bilgisi olmasından dolayı bu ikisinin ceza kanunu gereğince

hapislerinden itibaren birer buçuk sene müddetle prangaya konularak müddetleri sonunda bir daha bu tür suçlarda bulunmamak üzere güvenilir kefile tahlîye edilmelerine karar verilir (A.) MKT. MVL, No. 66, Gömlek No. 32).

İkinci vakada ise tacirlerin alım-satım yaparak ellerindeki sahte paraları kolaylıkla piyasaya sürdükleri görülür. 1854 yılında Erdek kasabası ve ona bağlı kaza ve karyelerinde yirmilik sahte kaimeler görülür. Akabinde bir memur gönderilerek araştırma yapılır. Memura Erdekli reayadan Yenaki'nin herkese altın akçe bozdurup bu sahte kaimelerden verdiği birçok kişi tarafından söylenir. Yenaki birkaç gün önce civar kazalara gitmişse de hizmet ettiği Sutiri'nin işlerini g rd ğu ve sahte kaimelerin tacir Sutiri tarafından verildiği söylentisi vardır. Sutiri'nin İstanbul'daki ortağı Yunan tebaasından tacir Manol ile buralara gelerek öküz ve inek satın almaya başlarlar. Tacir ve ortağının daha önce kalbazanlıkla suçlanmış oldukları bilgi sahibi kişilerce haber verilir. Bunun  zerine Sutiri meclise çağrılarak mesele kendisine sorulur. O, sahte kaimesinden haberdar olmadığını söyler. Ayrıca tacirle ortak olmuşsa da üç aydan beri ilişkisini kestiğini dile getirirken Yenaki'nin de kendi hizmetinde olmadığını onu taşraya getirdiğini ancak ne tarafa gittiğinden ve ne işle meşgul olduğundan haberi olmadığını ifade eder. Sorgulamalar sonrası Sutiri'nin dükkân ve evi Yenaki'nin de evi basılarak arama yapılır. Arama esnasında Sutiri ile tacirin ortak olduklarını doğrulayan bazı evraklar bulunur. Yenaki de taşradan gelip durumu haber alınca meclise gelerek yanındaki    deste kaimeyi verir. Sorgusunda Avrupalı tacir ile Sutiri'nin hizmetinde olup onlar için öküz ve inek satın aldığını ve İstanbul'a gittiğinde Avrupalı tacirin kendisine hayvan satın alması için yedi bin kuruşluk yirmilik kaime verdiğini bunların sahte kaime olduğunu bilmediğini hatta İstanbul'dan bu tarafa gelinceye kadar yolda kâğıt paraları harcadığını anlatır. Bu tarafa geldiğinden öküz satın almak için civar kazalara gideceği ve oralarda kavaim-i nakdiye geçerli olmadığından altın ve meskukatla değiştirmeye mecbur olduğunu Sutiri'ye söyler. O da kaimeleri kendisine bildirip değiştirmesini i lerinde geçiremeyeceği kaime olursa kendisinin değiştirebileceğini söylediğini ifade eder. Ancak bu sahte kaimelerden Sutiri'nin haberi olmadığını Yenaki mecliste Sutiri ise mahkemede kabul eder. Sutiri'nin bahsedilen Yunanlı tacir Manol ile ortak olduğu evinde bulunan evrak ve şirket sözleşmesiyle ortaya çıkması, Yenaki'nin verdiği    deste kavaim ile ahaliden toplanılan sahte kaimelerle beraber gerekenin yapılması için Yenaki ve Sutiri

zaptiye ile İstanbul'a gönderilir (İ. MVL, No. 317, Gömlek No. 13438; MVL, No. 569, Gömlek No. 121).

Son vakada ise sınırdan Anadolu topraklarına girilerek sahte paraların yine alışverişle piyasaya sürüldüğü görülür. 1854 yılında İran devleti tebaasından Selmas ahalisinden Şoşebeğöğlu Ağa gizlice kendi gücü ve marifetiyle Osmanlı Devleti sikkelerini taklit ederek beşlik, altılık ve yirmi paralık akçe basar. Sonrasında Hakkâri sancağındaki Albak kazası köylerine gizlice gelip ahaliden birkaç binden fazla koyun satın alıp Selmas'a gider. Ahali bu tür taklit akçeleri fark ve ayırt edemediğinden bu paraları aldıklarını ifade ederek durumu bildirir. Kalbazanın Selmas'taki evinde olduğu ve sahte sikkeleri bir sene önce basmaya başladığı zaman zaman buralara gelip zaman zamanda Selmas'a alışverişe gidenlere bu paraları verdiği haber verilir. Sahte sikke basıp bunu kullanarak pazara girmesine cesaret edenlerin bir an önce cezalandırılarak meselenin önünün kesilmesi için gereğinin yapılması Van ve Hakkâri valilerine bildirilir (MVL, No. 214, Gömlek No. 30). Kalbazanların taklit ve imal ettikleri akçenin benzerlik derecesine göre cezalandırılması gerekse de bu kişinin yabancı tebaadan ve başka ülkede olması nedeniyle yakalanması için elçiliğe haber verilmesi gerektiği bildirilirken bu gibi durumlarda bu kişilerin saklanması söz konusu olduğundan kalbazanın bu çevreye tekrar geldiğinde yakalanıp İstanbul'a gönderilmesinin uygun olacağı açıklanır. Bu süre içinde kalbazanın piyasaya ne miktar sahte akçe sürdüğü ahaliden kimsenin aracılık edip etmediği yahut ortağı olup olmadığının detaylıca araştırılması Van ve Hakkâri valisi ile kaymakama bildirilir. Ayrıca ele geçirilmiş olan sahte akçelerinde Darbhâne-i Âmire'ye gönderilmesi Meclis-i Vâlâ'da karara bağlanır (A.} MKT. MVL, No. 68, Gömlek No. 20).

2.2.5 Kız Kaçırma Suçu

Tanzimat döneminde kız kaçırma vakaları incelendiğinde başlık parası gibi adetlerin evliliği zorlaştırdığı bundan dolayı da kız kaçırma hadiselerinin arttığı anlaşılnca kız babasının ve yakın akrabalarının başlık parası talep etmesi yasaklanır. Yasağın temel nedeni bu paranın zevç olacak kişi için gereksiz bir masraf olması ve ayrıca zevceye de bir faydasının olmamasıdır. Bundan dolayı herkesin kudretine göre vereceği mehr-i muaccel⁵⁰ haricinde herhangi bir namla para alınması yasaklanır. Ayrıca yasağa uyulması için özen gösterilmesi

⁵⁰ Mehr-i muaccel: “Nikâhta kız tarafına verilen ağırlık, para, başlık”.

emredilirken irade her tarafa yayılır (A.} MKT. MVL, No. 25, Gömlek No. 17; A.} MKT. UM, No. 12, Gömlek No. 72; A.} MKT. UM, No. 12, Gömlek No. 29; A.} MKT. UM, No. 13, Gömlek No. 21; A.} MKT. UM, No. 12, Gömlek No. 47). Bu yasaklarla birlikte imamların kaçırılan kızlara nikah kıymaması ve kimsenin bu evliliklere şahitlik etmemesi gerektiği aksi takdirde terbiye edilmeleri için gereğinin yapılacağı da bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 25, Gömlek No. 61).

Tüm bu düzenlemelerle birlikte 1851 Ceza Kanunnamesi'nde kız kaçırma suçuna yer verilerek toplumsal düzen sağlanmaya çalışılır.

“Gerek müslim gerekse gayrimüslim kızlarını bulundukları yer mahkemesinden başka diğer bir mahkemede nikahlamak üzere kaçırmak o memleketten dışarı çıkarmamak gibi bir alçaklığa cesaret edenler olursa, yakalanıp o yerin meclisinde tahkikatı yapıldıktan sonra mensup olduğu sancak meclisine bir mazbata ile gönderilerek, bu gibiler kendi mahallerinde altı ay cezalandırılmalıdır. Bu gibilerden biri kaçırdığı kızı başka bir yer mahkemesine götürür ise haklarında yeterli bilgi bulunamadığı için hakimler bunların evlenmelerine izin vermemelidir. Bunlar mülkiye memurlarına haber verilerek yakalattırılıp mahalli mahkemelerine gönderilmelidir” (bölüm 2 madde 6) (Ahmed Lütfi, 1997, 138).

Ceza kanununda da görüldüğü gibi kız kaçırma vakasında suçlunun alacağı ceza belirli koşullar doğrultusunda artmakta ya da azalmaktadır. Cezayı arttıran en önemli unsur ise namus kavramına ilişkin hususlardır. Zira bu gibi durumlar kız kaçırma suçundan daha çok ırza saldırı, zina gibi suçlar kapsamında düşünülmektedir. Kız kaçırma vakalarında gönüllülük söz konusu ise sonuçlarından hem kız hem de kaçıran kişi mesuldür. Kızın evlenme niyeti olmadan zorla kaçırılmış olması ise cezanın en üst derece olmasını gerekli kılan hususlardandır. 1857 yılında Beldibi? karyesi ahalisinden Kurdoğlu Mehmet'in kızı Fatma bekareti için evinden zorla kaçırılır. Zaptiye ve Mehmet arkadaşlarıyla üzerlerine gittiğinde Süleyman teslim olmaz ve elindeki tüfeği ateşleyerek Mehmet'i yaralar. Bu sırada misilleme ateşinde birinin kurşunu Süleyman'a isabet eder ve vefat eder. Mehmet kendi tüfeğinden çıkan kurşunla öldüğünü inkâr etmekle birlikte bunun ispatında da aciz kalınır. Yemin ettiğinden dolayı şer'an ve kanunen Mehmet'e ceza gerekmeyeceği ayrıca memurlara karşı gelenlerle yapılan çatışmada vefat edenler için mesuliyet gerekmeyeceğinden Mehmet ve arkadaşları hapiste oldukları halde tahliye edilmeleri mazbatayla İzmir valisine bildirilir (A.}

MKT. MVL, No. 89, Gömlek No. 43). Bu vakada suçlu hem kız kaçırma hususları hem de zaptiyeye silah çekme nedeniyle yargılanacağından ölümü nedeniyle kimse sorumlu tutulmaz.

Diğer suçlarda olduğu gibi kız kaçırma hadiselerinde de suçlu devlet görevlisi ise cezalarına rütbenin alınması, memuriyetten kovulma gibi cezalar eklenmektedir. 1853'te Redif çavuşlarından Halil, Buldan kazasında kız kaçırmaya cüret eder. Yanındaki arkadaşı Himmet'e tüfek vererek onları almaya gelen olursa ateş etmesini söyler. Bu sırada nişanlısının evi basılıp kaçırıldığını haber alan Halil'de birkaç kişi toplayarak Çavuş Halil'in evini basar. Himmet tüfekte karşılık vererek bir kişiyi baldırından yaralar. Olayların büyümesi üzerine Halil yakalanarak tutuklanır. Halil kızı nikahlamak için kaçırıldığını söyler. Kızın ırzına halel gelmeyerek babasına götürüp teslim etmişseler de çavuşun cezalandırılması gerekmektedir. Halil'in rütbesinin lağvedilmesi ve emsal olması için redif miralayının hanesinde bir buçuk sene müddetle prangaya konulmasıyla yerine bir başkasının tayin edilmesi arkadaşı Himmet'in de kızı almaya gelenlere ateş etmesinden ve bir kişiyi yaralamasından dolayı cezalandırılması isteğiyle mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Himmet'in ceza kanunu gereğince mahallinde hapis tarihinden itibaren bir sene prangaya konulması ve müddetleri sonunda tahliyesi için gereğinin yapılması İzmir valisine ve serasker paşaya bildirilir. Öte taraftan askeriyeden olan kişilerin suç işlemesi durumunda dîvân-ı harb mazbatasının düzenlenmesi ve takdim edilmesiyle gereğine bakılması da söz konusudur (A.} MKT. MVL, No. 64, Gömlek No. 38; İ. MVL, No. 275, Gömlek No. 10697).

Birçok toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da farklı din gruplarından kişilerin evlenmesi uygun görülmez. Yine de Müslüman erkeklerin dini olarak bu tür evlilik yapması yasak olmasa da gayrimüslim cemaatler bu tür evlilikleri engellemek ister (Ortaylı, 2019). Kaçırma olayında devlet Müslümanlar haricinde farklı din gruplarının evlenmesine müsaade eder. Bu durum gayrimüslimler arasında yaşanan bu tür meselelere karışmak istemediğinin göstergesi olabilir. Ancak gayrimüslim din adamları olaylara karışarak devletten kız kaçırmanın hatta onlara yardım edenlerin cezalandırılmasını talep eder (Temel, 2019).

1852 yılında Yozgat sancağının Menteşe karyesinde yaşayan on üç Ermeni, kız kaçırmaya cesaret ettiklerinden dolayı cezalandırılmaları ve olayın ortaya çıkarılması için Meclis-i Vâlâ'ya Bozok sancağı meclisinden mazbata gönderilir.

Manuk, reayadan birisine nişanlı olan kızı arkadaşıyla zorla kaçıırır. Manuk sorgusunda bu olayı kabul etse de sonrasında meclis-i şer‘de inkâr ettiğinden suç şer‘an sabit olmaz. Bununla birlikte kız, babasına teslim edilir. Ayrıca Manuk’un bu suça cesaret ettiğİ, arkadaşlarının bu olaya ortak olduklarını itiraf etmeleriyle ortaya çıkar. Manuk’un hapis tarihinden itibaren bir sene ve diğerlerinin de emsallerini yıldırma/korkutma için hapislerinden itibaren altışar ay müddetle mahallerinde prangaya konularak müddetleri sonunda tahliye edilmeleri gerektiğİ Ankara valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 49, Gömlek No. 47). Bir başka olayda İstanbul Hasköy’de yaşayan Yahudi İstorya?, Kosti adlı bir Yahudi tarafından Silivri’ye kaçırarak kendi dini -Hristiyan- üzerine nikâh kıyarlar. Ailenin şikâyeti üzerine yakalanırlar. Kız mahkemede kendi isteğİyle kaçtığını ve ailesinin yanına gitmek istemediğini söyler. Ayrıca Hristiyanlığı kabul ettiğini de dile getirir. Bunun üzerine Kosti’nin bu süreçteki hapsi yeterli görülerek serbest bırakılır (Temel, 2019). Belirtmek gerekir ceza kanununda Müslüman gayrimüslim ayrım gözetmeksizin kız kaçırmak suçtur. Ancak kızın gönüllü olması ve kıza cinsel saldırıda bulunulmaması durumunda devlet ailelerin rızası ile evlilikleri onaylamaktadır.

İncelenen vakalarda Müslüman gayrimüslim ayrımının söz konusu olmadığı görülür. Ancak diğer hususlar -farklı din gruplarından olma gibi- cemaatlerinin kararına bırakılır. Osmanlı Devleti’nin yukarıda bahsi geçen vakada karışmadığı husus kız kaçırma meselesi değil farklı dinlerin birbiriyle evlenmesi meselesidir.

Kız kaçırma hadiseleri katl suçu ile sonuçlandığında mesele namus cinayetine dönüşür ve adam öldürme suçunda açıklandığı üzere katile şer‘an ceza gerekmez. 1855 yılında Muğla’ya bağlı Pisi karyesi imamı Mehmet Efendi’nin hizmetçisi Osman kızı Ayşe’yi kandırarak hanesinden kaçıırır. Olayı gören Mehmet onları takip eder. Mehmet onları bulduğunda Osman’ı kızının ırzına dokunurken görünce her ikisini de öldürür. Mahkemede şer‘an bir ceza gerekmemekle birlikte bu gibi durumların irade ile karara bağlanması gerekliliğİ açıklanır. Yapılan araştırma ve inceleme sonucunda öldürme olayının *şüphesiz*⁵¹ namus için olduğu anlaşılır. Gereğİ için Muğla Meclisi’nden gelecek mazbata ve ilam beklenir (MVL,

⁵¹ Zina ve ırza geçme gibi olayların neticesinde yaşanan katl vakalarında genellikle namus kavramı temel alınarak savunma yapıldığı görülür. Ki belgelerde de öldürmek için bir başka gerekçe bulunamamışsa şüphesiz namus için öldürmüştür gibi ifadeler kullanıldığı görülür.

No. 216, Gömlek No. 38). Ancak katilin ceza kanunu gereğince ceza alması muhtemeldir. Çünkü yeni kanunlar ile bu gibi adam öldürme vakalarına engel olunmak istenilmiştir.

1851 Ceza Kanûnnâmesi'nde katle yardım suçu ele alınmakla birlikte genel olarak suça yardım ve yataklıktan bahsedilmez. Ancak kız kaçırma olayları suça yardım eden kişilerin ceza almasının -suçlu cesaretlendirildiğinden ve suçun işlenmesi kolaylaştığından- ne kadar önemli olduğunu gösterir. 1856'da Muğla kazasına bağlı Pisi karyesinden İbrahim ile Kızılcabölük karyesinden Hüseyin'in kız kaçırmaya cesaret ettikleri ve İbrahim'in eniştesi Halil'in ona yardım ettiği itiraflarıyla ortaya çıkar. İbrahim ve Hüseyin ceza kanununca altışar ay Halil ise iki ay müddetle prangaya konulur. Müddetleri sonunda bundan sonra bu tür uygunsuz harekette bulunmayacaklarına dair güvenilir kefilleri alınarak tahliye edilmeleri Meclis-i Vâlâ kararıyla İzmir valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 82, Gömlek No. 24).

Bereketli Ma'den-i Hümayun'u Ağaç karyesi ahalisinden kişiler Hızıroğlu Ahmet'in hanesini basıp kızı Ümmügülsüm'ü alarak içlerinden Ahmet'e teslim etmek için kaçırmış olduklarını açıklarlar (1853). Gereğinin yapılması için hazırlanan mazbata ve ilam Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Fetvahane tarafından da şer'an ta'zir gerektiği açıklanır. Kız kaçırmaya cesaret edenlerin ceza kanununca mahallerinde altışar ay müddetle prangaya konulması ve Ahmet'in de mahallinde prangaya konulması müddetleri sonunda bu tür suçu bir daha yapmayacaklarına dair güvenilir bir kefil alınarak tahliye edilmeleri mazbatayla Konya valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 62, Gömlek No. 16). Suça yardım eden kişiler emsallerine örnek olması için cezalandırılarak bu tür suçların önüne geçilmeye çalışılır.

Kız kaçırma vakaları jurnallerde⁵² de görülür. Viranşehir sancağında 1857 Ocak ayı içerisinde meydana gelen uygunsuzluklara dair Kastamonu valisi Namık Paşa tarafından Meclis-i Vâlâ'ya üç jurnal gönderilir. Bunlardan biri kız kaçırma vakasıdır. Kız kaçırmakla suçlanan Recep bir sene müddetle mahallinde prangaya konulur. Recep kaçırdığı kızın kızlığına zarar vermişse bu müddetin geçerli olduğu ancak gönderilen bentte buna dair açıklık/kesinlik görülemediğinden olayın incelenmesi ve eğer Recep kıza zarar vermemiş sadece kızı kaçırmışsa ceza kanunu

⁵² Jurnal: "biriyle ilgili olarak yetkililere verilen kötüleme, ihbar yazısı". <https://sozluk.gov.tr>

gereğince altı ay müddetle prangaya konulması ve müddeti sonunda tahliye edilmesi ifade edilir (A.} MKT. MVL, No. 85, Gömlek No. 52; A.} MKT. MVL, No. 86, Gömlek No. 81).

Menteşe sancağına bağlı yerlerde 1857 yılının Nisan ayının beşine kadar gerçekleşen olayların jurnali Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir. Bu jurnalde Beylan karyesi ahalisinden Hasan Hüseyin, Kozlu karyesinden Mustafa ve Gölcek? karyesinden Abdulkadir'in kız kaçırmaya cesaret ettikleri itiraflarıyla ortaya çıkınca altışar ay prangaya konulmaları istenir. Ancak bu kişilerin izâle-i bîkr⁵³ edip etmediklerine göre ceza almaları gerekliliği hatırlatılır. Ceza kanuna göre izâle-i bîkr gerçekleşmemişse altışar ay, gerçekleşmişse birer sene müddetle prangaya konulmaları gerekir. Gereğin yapılması için İzmir valisine mazbata gönderilir (A.} MKT. MVL, No. 89, Gömlek No. 32).

Osmanlı Devleti'nde 1917 Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'ne (Hukuk-ı Âile Kararnâmesi, 1333) kadar aile hukukuna dair bir kanun söz konusu olmamakla birlikte evlenme, boşanma gibi konular şer'î hukuk tarafından -Hanefi mezhebi dikkate alınarak- düzenlenmektedir. Hanefi mezhebi çerçevesinde evlenmede alt sınır tespit edilmemekle birlikte İslam hukukçularına göre İslam hukukunda evliliğinin geçerli olması için buluğa ermenin gerekli olmadığı velisinin izniyle evlendirilen küçüklerin nikahının geçerli olacağı görüşü çoğunluktadır. Bu doğrultuda “çocuk” kavramı ele alındığında kız ve erkek çocukları baliğ olduğu andan itibaren çocuk sayılmaz. Kızlar için baliğ olma alt sınırı dokuz üst sınırı on beş iken erkeklerde alt sınır on iki üst sınır yine kızlar gibi on beştir⁵⁴ (Akyılmaz, 2019; Cin - Akyılmaz, 2020). Bu doğrultuda evlenmek için dahi buluğa erme sınırı söz konusuyken kimi zaman “çocuk”a karşı cinsel istismarlarda “çocuk” kavramı dikkate alınmadığı görülür. Örneğin, 1857 yılında Çorlu kazasında Ermenyak? mahallesinde yaşayan Gabioğlu Hamparsum'un tahminen sekiz yaşındaki kızı Aytar pazar akşamı saat on iki civarında kasabaya on dakika mesafede Agob Cevr Bacı olarak bilinen çeşmeye testi ile su almaya gider. Testiyi doldururken meçhul bir delikanlı kızı darp ederek çeşme yakınlarında bir arpa tarlasına götürüp zorla zina ile bekaretini bozar. Delikanlı oradan firar ettikten sonra Ermeni milletinden

⁵³ İzâle-i bîkr: “kızlığı bozma”.

⁵⁴ Hukuk-ı Âile Kararnâmesine göre “yedinci madde, on yedi yaşını itmam etmemiş olan sağır ile dokuz yaşını itmam etmemiş olan sağire hiçbir kimse tarafından tezwic edilemez” (İbn Şübrüme ve Mu'tezilî Ebû Bekir el-Esam'ın görüşü).

bir adam kızı bulup evine götürür. Önce bu kişiden şüphelenilse de kız adamın kim olduğunu bilmediğini ancak görse tanıyacağını söyler. Mesele araştırıldığında civarda bu tür kötülüğe/suçta cesaret etmiş olan çoban Panayot yakalanarak kıza gösterilir. Kız, Panayot'u teşhis edince Panayot meclise çağrılarak sorgulanır. Tüm suçlamaları kabul eden Panayot kıza tecavüz ettikten sonra duyduğu ses üzerine oradan kaçıp mandıraya gittiğini anlatır. Panayot'un bu gibi edepsizlik, hırsızlık saire uygunsuz pek çok suçtan sabıkası bulunduğu anlaşılınca hem kendisini terbiye etmek hem de emsallerini yıldırma için hapis tarihinden itibaren üç sene müddetle mahallinde prangaya konulması ve müddeti sonunda tahliye edilmesi Meclis-i Vâlâ'da görüşülür (A.} MKT. MVL, No. 93, Gömlek No. 62). Ancak bu belgede çocuğun tahminen sekiz yaşında olduğu söylenmekle birlikte istismarın bir çocuğa karşı yapıldığının üzerinde durulmaz. Suçlu üst sınırdan ceza almış dahi olsa bu cezanın temelinde çocuk istismarı değil sabıkalı olmasının etkili olduğu görülür. Bu açıdan bakıldığında ceza kanunlarının çocukları korumak için özel bir madde içermediği anlaşılmaktadır.

Evlendirilme usullerinin de kızların evden kaçmasına neden olduğu görülür. Evlenme konusunda kızların söz sahibi olmaması babalarının, ailelerinin istekleri doğrultusunda evlilik gerçekleştirmek zorunda kalmaları kızların kaçma nedenlerinden biridir. 1856 yılında Sivas eyaletine bağlı Kavakdere karyesi ahalisinden İbrahim aynı karye sakinlerinden Feyzullah'ın buluşa ermiş kızı Fatma'yı annesinin izni olmadan alarak nikah kıymak için Sivas mahkemesine götürür. Feyzullah, İbrahim'in kızına denk olduğunu ancak evlenmesine izin vermediğini dile getirir. Fatma, babasının kendisini evli bir adamla evlendirmek istediğini bundan dolayı da kendi isteğiyle İbrahim'le kaçıp Sivas'a geldiğini söyleyince Sivas Meclisi meseleyi Meclis-i Vâlâ'ya havale eder. Kız eyaletin dışına çıkarılmadığından ve İbrahim'in kızı nikahlamak için doğruca mahkemeye götürmüş olmasından dolayı şer'an ve kanunen bir şey denilemez. Ayrıca kızın babası İbrahim'le denk olduklarını onayladığından ve kızın rızası olması nedeniyle İbrahim ve Fatma'nın evlenmelerinde sakınca görülmez (A.} MKT. UM, No. 226, Gömlek No. 11).

Yukarıda ele alınmış olan vakada Fatma'nın evli bir adamla evlendirilmek istenmesinin sebebi ihtimaldir ki erkeğin maddi olanaklarının aile için bir kaynak teşkil edecek olmasıdır. Kadınların maddiyat sebebiyle evlendirilmeleri kimi zaman erkeklerin bu gücü kullanarak kadınları kaçırmalarına zemin oluşturur.

Örneğin 1858 yılında Fatma Hatun dilekçesinde Kırşehir kazasına bağlı Cerid karyesindeki Berat mahallesi sakinlerinden kızının yanına geldiğini ancak meclis azasından Osman Ağa'nın onu zorla hanesine götürdüğünü bildirir. Bu durum uygunsuz görüldüğünden meselenin meclis aracılığıyla araştırılmasına ve hemen gereğinin yapılmasına hüküm verilir (A.} MKT. DV, No. 124, Gömlek No. 94). Osman Ağa hem maddi hem de konumunun vermiş olduğu gücü kullanarak bir kadını alıkoymayı kendine hak sayar. Bu gibi vakalar kadının toplum içindeki konumuna işaret olabilir. Ayrıca kadınlara bir eşya gibi el konulması gibi vakaların yaşanması Osmanlı Devleti'nde kadın haklarına dair yeterli düzenlemelerin yapılmadığının göstergesi olabilir.

2.2.6 Narhtan Fazlasına Eşya Satma Suçu

Ekmek, buğday ve un gibi temel ihtiyaçlara resmi makamlarca konulan narh bir ürüne/mala uygulanabilecek azami fiyattır (Kütükoğlu, 2018).

“Bakkal, kasap, fırın ve diğer bu gibi esnaftan dirhemi noksan olanlar veyahut kendileri için konmuş narhtan fazlaya satanların hapiste cezalandırılmaları halinde dükkanları kapanıp bir nevi alışveriş yapılmayacak bir durum ortaya çıkacağından bunlar hakkında şeriat üzere suçun derecesine göre hapsin yerine geçmek üzere üçten yetmiş dokuza kadar hapishane önünde değnekle cezalandırılmaları gerekir.

Fakat suçu işlemekte ısrar etmeleri halinde de hapsedilmeleri caiz olur. Bu gibi üç defa hapis ve dayakla te'dibden sonra dördüncü defa yine bu habaseti işlemeleri halinde alıp vereceklerine İhtisap Nezareti ve Esnaf Kethüdalığı tarafından el konulur. Ayrıca bundan sonra esnaflık yapmasına da izin verilmez ve o kimse memleketine geri gönderilir” (bölüm 3 madde 19) (Ahmed Lütfi, 1997, 145-146).

Narh uygulaması esnafın karaborsacılık yapması ve fazla ücret talep etmesi gibi nedenlerden kaynaklanır. Narh konulurken ürünlerin fiyatına etki eden tüm faktörler dikkate alındığından kimi zaman zam kimi zaman da indirim yapılır. Ayrıca kıtlık, savaş ve para ayarlamaları gibi olağanüstü durumlarda yeniden narh tespiti yapılmaktadır. Zor kış şartları, yoğun yağış iyi mahsul alınamamasına ve kıtlığa neden olurken bu durum fiyatları da artırır. Yine bu şartlar ulaşımın aksamasına ve stokların azalmasına ya da maliyetin yükselmesine sebebiyet verir ki bu gibi durumlar narhın yükselmesinde önemli etkenlerdendir (Demirtaş, 2010). Mahsulün bol olması ve şehrin et ihtiyacının fazlasıyla sağlanması ise narh

fiyatlarını düşürür (A.} AMD, No. 44, Gömlek No. 60). Meclis-i Vâlâ'dan kaleme alınıp padişaha sunulan mazbatada et, erzak ve zahireye uygun bir kıymette fiyat konularak düzenlenen narh defterleri gerekli yerlere gönderilir. 1269/1853 yılı kışının hafif geçmesiyle her şeyde bolluk yaşanınca fiyatlarda da doğal olarak ucuzluk olur. Bundan dolayı belirlenen fiyattan fazlasına et, erzak ve eşya sattırılmamasına dikkat edilmesi ve kontrolün sağlanması hususu nazıra bildirilir (A.} AMD, No. 45, Gömlek No. 69).

Narh konulurken önemli olan sadece ürünün fiyatı değildir. Esnafın dükkân ücreti, halife ücreti, kömür ücreti, hizmetçi parası vesaire giderleri de dikkate alınarak masraflar tespit edilir ve ona göre narh belirlenir. Yine ürünün kalitesine göre birkaç dirhem fazla ücret alınmasına izin verilir (Demirtaş, 2010).

Bakkal esnafının sattığı erzak ve eşyanın narhına ve ayrıntılarına dair zaptiye meclisinin mazbatası Meclis-i Vâlâ'ya verilir. Bu eşya ve erzakların sürekli fiyatları değiştiğinden bunun hakkaniyetle yapılması için altmış yedi senesi Ağustos'undan itibaren Es'ar Meclisi⁵⁵ (Akyıldız, 2018b) aracılığıyla üç ayda bir kere narh verilir. Bu süre içinde eşyanın fiyatının artmasına göre zam ve indirim uygundur. Ancak hiçbir zaman cüzi ve külli alınan ve verilen eşyadan eksik ve narhtan fazla fiyat verilemez verenler olursa ona göre ceza uygulanır. Bunlar ticaret ürünü olduğundan satılan eşya dükkâna getirilinceye kadar meydana gelen masraflar üzerine eklendikten sonra kendilerine yüzde yirmi ticaret gösterilir. Ayrıca esnafın ticaretle ilgili olan işleri/meseleleri de ticaret nezareti tarafından araştırılır. Esnafla alakalı işler, narh ve fiyat maddesi Es'ar Meclisi tarafından kontrol edilirken bu maddeye özen ve dikkat gösterilerek maddenin tam olarak gerçekleştirilmesi hususu gerekli mevkilere havale edilir (A.} MKT. MVL, No. 46, Gömlek No. 57). Bu doğrultuda esnafın Meclis-i Vâlâ tarafından tespit edilen narhın üzerinde fiyatla satış yapılmaması için özen gösterilmesi ve gerekenin yapılması şehreminine (A.} MKT. NZD, No. 182, Gömlek No. 53; A.} MKT. NZD, No. 183, Gömlek No. 24) bildirilir.

Yukarı da bahsedilen kurallara uyulduğu ve narh için belirli bir sürenin dikkate alındığı da görülür. İstanbul'un zorunlu ihtiyaçlarından olan et narhının geçerlilik süresi bittiğinden temmuzun başlangıcından kânûn-ı evvelin sonuna

⁵⁵ Es'ar Meclisi:1851 yılında erzak, zahire, odun, kömür gibi maddelerde narh tespiti yapmak, narhtan fazlasına satış yapan ya da noksan dirhem kullananlar hakkında görüşmek ve gerekli önemleri almak için Zaptiye Müşirliği içerisinde kurulan meclistir.

kadar karar verildiği üzere et fiyatından kırdı altı para indirimle her bir kıyyesi yüz onu ve et --- okkasından sekizer para indirim yapılarak seksen ikişer paraya satılması kararlaştırılır. Narhın ilanıyla bundan fazla değer ile asla et sattırılmamasına özen gösterilmesi ve diğer erzakların da belirlenen fiyat üzerinde satılmaması emrine özen gösterilip bu hususta çalışılması zaptiye müşirine bildirilir (1851) (A.} MKT. NZD, No. 40, Gömlek No. 88).

Narh fiyatı devlet tarafından konulmakla birlikte kimi zaman halkın ya da esnafın narh için başvuruda bulunduğu görülür. Çünkü daha önce verilen taahhütler zamanla yerine getirilemez hale gelebilmektedir. Ta'yinat-ı lahmiye⁵⁶ müdürü İsmail Ağa aylık kasap esnafına zararına olan fiyat üzerinden beş bin baş koyun göndermekte tereddüt etmez. Ancak celepler istedikleri fiyata koyun, kasaplar da istedikleri fiyata et sattıkları halde ağanın verdiği koyunların eski fiyatta kalması esnafa neredeyse bedava akçe kazandırma ve kendisine zulüm olduğundan gereğinin yapılmasını maliye nezaretinden ister. Ağanın aylık beş bin koyun göndermesi taahhüdü gereği olarak yaz günleri celepler noksan fiyata mallarını satar. İsmail Ağa'nın fiyat konusunda taahhüdünden fazla keçi ve ağnam dağıtması ve şimdi mevsim gereği Ağa iradede tespit edilen fiyata kanaat etmeyerek üstlenmiş olduğu ağnamı vermediğinden celeplerde ona göre hareket eder ve Galata kasapları fazla fiyatla satış yaparak düzeni bozar. Düzenin bu gibi usulsüzlüklerden korunması için kararlaştırılmış fiyata yirmi para daha zam yapılmasına izin verilir. Ağanın esnafa vereceği ağnam fiyatına yirmi para daha zam olunması uygun olacağından gereğinin yapılması fakat bu esnafında daha fazla fahiş fiyatla et satmamaları için özen gösterilmesi ve gereğinin yapılması İhtisap Nezaretine bildirilir (1855) (A.} MKT. NZD, No. 140, Gömlek No. 61). Belirlenen narhın sabit olmadığı dönem içindeki olumlu-olumsuz değişiklikler nedeniyle kimseye haksızlık yapılmaması için fiyatların değiştirildiği görülür. Genel olarak bakıldığında da narhın kısa dönemler -üç ay, altı ay- için verildiği görülür.

Esnafın narhla ilgili suç işlemelerinde rol oynayan etkenlerden biri hammadde sıkıntısıdır. Vurguncular tarafından hammaddenin toplanarak piyasaya sürülmemesi ve bu ürünlerin yabancılara satışı piyasada sıkıntıya yol açar.

⁵⁶ Muharrem Öztel'in "İstanbul Piyasasında Halkın Temel Tüketin Maddelerinde Ette Fiyat İstikrarı Sorunu (1850-1918)" adlı çalışmasında Ta'yinat-ı Lahmiye (Ordu Et) olarak kullanım örnekleri mevcuttur.

Zahirelerin nakli hakkında olan yasağın geçici olarak kaldırıldığı ayrıca ziraat ürünlerinin fazlasının tüccar vesaireye verilmesi hususuna dair gönderilen yazıya Saruhan Meclisi'nden verilen cevapta bu sene (1855) ortaya çıkan çekirge hasarlarından dolayı Saruhan sancağına bağlı kazaların çoğunda ürünlerde kıtlık olduğu açıklanır. Bazı kazalarda da üretilen zahirelerin İzmir'e nakil ve indirimi nedeniyle mevcut olan zahireler gerekli yerlere yeterli derecede olmadığı halde muhtekirler kar için durmadan zahireyi dışarıya nakleder. Fransa Devleti askerlerine Musevi ve Maltas? tüccarları aracılığıyla İzmir'de yaptırılmakta olan peksimet ile bazı kazalardan talep edilen zahirenin tedarik edilmesi ve gönderilmesinde engellerle karşılaşılır. Muhtekirlerin⁵⁷ (Devellioğlu, 2006) zahireleri nakletmesinin yasaklanmasının zorunluluk olduğu bildirerek mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Vurgunculuk yasak olduğundan muhtekirlere asla meydan verilmemesi gerektiğinden ve mahsul yeni olgunlaşmaya başladığından o zamana kadar ahaliye bir gün zorluk/maddi sıkıntı çektirilmemesi hususu için gereğinin yapılması Saruhan kaymakamına bildirilir (A.} MKT. UM, No. 186, Gömlek No. 85).

Bazı muhtekirler kışın daha pahalı satmak için odun toplar. Bu durum halkı zarara uğratmak demek olduğundan buna müsaade edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle depolanmış olan odunları kararlaştırılmış olan yirmi beş kuruşa şimdiden satılması tembih edilir. Kabul etmeyenler olursa hükümetçe sattırılması şehremanetine havale edilir. Kadirga Limanı civarında on bin, Büyükdere Çayırı'nda beş bin ve Hangar İskelesi'nde de altı bin çeki kadar odun bulunduğu ihbar edilir. Bu odunlar sadece Anadolu halkı için değil Fransa askerleri ve yardımcıları içindir. Bu yüzden belirlenen fiyata halka şimdiden satılması için gereğinin yapılması istenir. Hüseyin Bey'in Büyükdere Çayırılığı'nda tahminen beş bin çeki odunu olup memur İbrahim kavas ve kâtibi Hidayet Efendi aracılığıyla her bir çekisini otuz beşer kuruşa sattıkları ki bu odunlar Fransa Devleti harbiye nazırı vekili tarafından kayıkla götürülmektedir. Ayrıca yine bu kişinin Hangar İskelesi'nde tahminen altı bin çeki kestane odunu olup iki bin çekisini memur aracılığıyla otuz beşer kuruşa Fransız Radoviç'e sattığı ve elinde odun olduğu halde bir taraftan kendi çiftliklerindeki kurulardan da getirip burada topladığı/yığıldığı bildirilir. Yine Kadirga Limanı'nda çardaklı fırına yakın bir bahçe içinde tahminen

⁵⁷ Muhtekir: "İhtikâr yapan, yolsuz kazanç elde eden, vurguncu, istifçi".

on bin çeki odun olduğu da söylenir. Yeniköylü Salih ve ortağı sarraf Nevruzoğlu'nun Büyükdere Çayırılığı'nda tahminen dört bin çeki odunu olup her bir çekisini otuz beş kuruşa satarlar. Araştırma yapılırken odunlar kendilerinin olduğu halde memur tarafından Fransızların'dır denir. Kavak karantinasında tercüman Katolik milletinden Müşişil? ve ortağı Ohannes'in Kavak İskelesi'nde tahminen yirmi bin çeki odunu vardır. Odunun üç bin çeki miktarını Sardunyalılara satacaklarsa da geri kalanın kırkar kuruşa sattıkları. Memiş, İdris ve arpacı Mustafa ağaların Beykoz İskelesi'nde tahminen iki bin çeki odun olduğu başka yerde bulunan kurullardan da getirip otuzar kuruşa sattıkları. İsmail Ağa ve ortakları Serkis ve Artin'in Sultan İskelesi'nde tahminen elli bin çeki odunu olduğu ve hepsini talep eden olursa her bir çekisi kırkar kuruşa sattıkları. Sarraflardan Misak ve Agob'un Göksu İskelesi'nde tahminen seksen bin çeki tomruk ve ince odunları olup Tarabya'da Fransızlar ve Mumcuoğlu Artin aracılığıyla her bir çekisini kırkar ve otuz beşer kuruşa sattıkları. Yukarıda bahsedilen seksen bin çeki odunun Mecit Bey'in sahilhanesi haricinde bulunan bahçesi içinde olduğu görülür (1855).

Tablo 2.2: Belirlenen Fiyattan Fazlasına Satılmak Üzere Saklanan Odunlar

Odun Çeki	
Kuruş	
5000	Büyükdere çayırılığından Hüseyin Bey'e
6000	Hangar İskelesi'nde Hüseyin Bey'in
4000	Büyükdere çayırılığında Yeniköylü Salih ve ortağı sarraf Nevrosoğlu'nun
20000	Kavak İskelesi'nde Müşişil ortağı Ohannes'in
2000	Beykoz İskelesi'nde Memiş, İdris ve arpacı Mustafa ağaların
50000	Sultan İskelesi'nde İsmail Ağa ve ortakları Serkis ve Artin'in
80000	Göksu İskelesi'nde sarraflardan Misak ve Agob'un
Toplam 167000	
10000	Sonradan haber verilen Kadirga Limanı civarında Hüseyin Bey'e
Toplam 177000	

(A.} MKT. NZD, No. 165, Gömlek No. 17). Yirmi beş kuruşa satılması gereken odunların otuz beş, kırk kuruşa satıldığı ayrıca civardaki odunlarında toplanarak piyasa da odun sorunu yaşanmasına neden olduğu açıktır. Örneğin Yeniköylü Salih ve ortağı sarraf Nevrosoğlu dört bin çeki odunu belirlenen fiyat yirmi beş kuruştan satmış olsalardı yüz bin kuruş kazanacaklardı. Ancak onlar dört bin çeki odunu otuz beş kuruştan satarak yüz kırk bin kuruş kazanç sağlamışlardır. Yani kırk bin kuruş

fazla kazançları ya da vurgunları söz konusudur. Bu vurgun çeki ve fiyat artıkça daha da fazlalaşmaktadır.

1857 yılında İstanbul'da yaşayanlar için Biga sancağına bağlı iskelelere bir hayli odun nakledilir. Bu sırada bazı muhtekirler/vurguncular pahalılığa sebep olur. Taşralarda odunun çekisi kaç kuruştan alınıp verilmekte ise buna göre İstanbul'a sevk edilmesi için gerekenin yapılması bildirilir. Bunun üzerine Dersaadet'e Dimetoka ve Kemer kazaları iskelelerinden odun nakledildiği Dimetoka kazası meclisinde her bir çekisine sekizer kuruş fiyat/paha konulduğundan bu fiyattan fazlasına sattırılmaması ve odunu İstanbul'a götürecek gemi sahiplerine satmaları hususlarına itina ve dikkat edileceği kaza meclisinin mazbatasıyla takdim edilir (MVL, No. 311, Gömlek No. 20).

Kış için elzem olan bir diğer madde ise kömürdür. 1857 yılında Dersaadet'te yaşayanlar için Silivri İskelesi'ne götürülmek üzere yola çıkarılan kömür arabalarını bazı muhtekirler yolda çevirip kömürleri satın alarak depolar. Böylece kömürler muhtekirlerin eline geçer. Dersaadet'te yaşayanlar ve asâkir-i şâhâne için kömürün muhtekir eline geçmeden doğruca Dersaadet'e gönderilmesi bildirilmişken yine de muhtekirlere bir hayli kömür aldırılması görevlilerin işini layıkıyla yapmadığını düşündürür. Bu konuda mesuliyeti olan şehremanetinin burada memuru bulunduğundan bu memura yeteri kadar zaptiye verilerek muhtekirlerde bulunan kömürün hemen ve tamamen ele geçirilmesi istenir. Ayrıca bunların peyderpey Dersaadet'e gönderilmesi yine fiyat ve miktarını açıklayan defterin de gönderilmesi Meclis-i Vâlâ'da görüşülür. Bu husus özen gösterilmesi gereken işlerden olduğundan eğer ihmal söz konusu olursa hakkınızda vahamet gerekeceği açık olduğundan belirtildiği surette gereğinin hemen yapılması Silivri müdürüne bildirilir (A.} MKT. UM, No. 295, Gömlek No. 76).

Bazı mahallerde vurguncular kış mevsiminin yaklaşmasıyla ileride yüksek fiyata satmak ve bu vesile ile kendi yararlarını/kârlarını gözetmek için Dersaadet'te oturanların zaruri ihtiyaçları olan un vesaire erzakları toplar (1855). Bu durum erzak ve zahire yokluğuna sebep olduğundan İstanbul ahalisi bu ürünleri teminde zahmet ve zorluk çekecektir. İşte bu yüzden muhtekirlere meydan verilmemelidir. Yine muhtekirler nedeniyle zarar gelmeden Ordu-yı Hümayun ve müttelik devletlerin askeri ihtiyaçlarına dair sözleşmesi yapılan eşyanın zamanında mahallerine gönderilmesi ve kış gelmeden önce Dersaadet ahalisi için un ve yağ gibi erzağın vaktinde hazırlanması gerekir. Ayrıca erzak yokluğuna sebep olan bir

diğer grup arabacılarında fazla kira istedikleri söylendiğinden onların da ölçülü/orta halli kirayla taşımaları uygun bir karara bağlanmalıdır. Buna göre Ordu-yı Hümayun ve müttefik devletlerin askeri ihtiyaçlarıyla Dersaadet'in un, yağ ve benzeri ihtiyaçları kara ve deniz yoluyla hemen nakledilmelidir. Arabayla girecek zahirelerin ortadan Dersaadet'e kadar her bir kıyyesine yirmişer para ücret belirlenir. Deniz yoluyla girecek zahirelerin ortadan Dersaadet namıyla buralardan --- nakledilip oradan öteye beriye gönderileceğinden şüphe edildiğinden bu sakıncanın ortadan kaldırılması için önce tüccardan Dersaadet'e nakledilmek üzere --- sevk edilecek zahirelerin cins ve miktarını açıklayan bir senet alınmalıdır. Bu senet önce Dersaadet'e takdim edileceğinden eğer zahireler Dersaadet'e değil de başka yere nakledilmişse meselenin İstanbul'a bildirilmesine karar verilir. Ancak bu olaylar çevre tüccarının açgözlülüğünden ileri gelir. Çünkü on katı fiyatına da satsalar yine yetinmeyecekleri düşünülür. Hatta kendi memleketleri olan Edirne ahalisinin zorunlu ihtiyaçları için belli olan zahirenin ödenmesine bir suret verilmesi iki aydan beri kendilerine söylendiği halde *zahireye bir fiyat biçilir de kişisel karlarımızdan kalırız vesvesesiyle* henüz suret vermekte tereddüt ederler. Bu hususla ilgili irade olduğundan Dersaadet'e nakledilecek zahire vesairenin hemen naklinin zorunlu olduğu gibi Edirne ahalisinin zorunlu ihtiyaçları içinde gereği yapılacaktır. Bunun için tüccar, çiftlik sahipleri ve bu işte çalışanlardan biraz zahire ödemesi zorunlu tutulur. Bu hususta şikayetçi olan var mı? diye araştırılır eğer varsa gerekli uyarılar yapılır (A.) MKT. UM, No. 211, Gömlek No. 56).

Kırım Savaşı'ndan dolayı toplanan ordu ile müttefik devletlerin yardımcı milis askerlerinin ihtiyacı olan zahirelerin düzenlenmesi ve tamamlanması için gösterilen özen bazı madrabaz ve muhtekirler yüzünden sekteye uğrar. Çünkü bu kişilerin kişisel karlarını düşünerek şurada burada yardımcı askerlerin ismini vererek zahireleri alıp vurgunculuk yapmaya çalıştıkları araştırmalar ve ihbarlar sonucu ortaya çıkar. Bu durum zahirelerin muhtekirlerin eline geçmesine ve sonrasında zahirede zahmete sebep olacağından bu gibi sakıncalar ortadan kaldırılmalıdır. Bunun için devletler arasında donanmalara ve yardımcı milis askerlere gerekli olan zahirelerin müstakil ve özel vasıta ile istenilmesi kabul edilir. Bu husus konsoloslar, kumandanlar ve sair tedarike aracı olanlarla haberleşerek gereğinin yapılması askerler ile donanma levazımının sağlanması ve tamamlanması emrinde her türlü yardım ve kolaylıkların yapılmasına özen gösterilmesi emredilir. Muhtekir ve madrabazların zahire vurgunculuğuna yol bulamamaları içinde

memurların özen ve itina göstermeleri fermanla bildirilir (1854) (A.} MKT. UM, No. 170, Gömlek No. 3).

Savaş, kıtlık gibi sair nedenlerden dolayı zaman zaman yabancı memleketlere zahire ihracı yasağı ilan edilir (A.} MKT. MHM, No. 81, Gömlek No. 45) ve durum hakkında yabancı devlet elçilikleri bilgilendirilir (HR. SYS, No. 1189, Gömlek No. 9). Sadece yasaklar değil muhtekirlerin varlığı hakkında da elçiler bilgilendirilir. İzmir’de zahire muhtekirin ortaya çıktığına dair 1854 senesi Temmuz’unda Fransa elçiliği bilgilendirilirken mesele Besimi Bey’e ifade edilerek gereğinin yapılması istenir (HR. TO, No. 195, Gömlek No. 39). Keza bu gibi durumlarda sadece Osmanlı halkı değil yabancılarda zarar görmektedir. Bununla birlikte yasaklar memleket içinde dahi uygulanmaktadır. 1855 yılında Manisa’da zahirenin azlığı/kıtlığı nedeniyle şehrin dışına çıkarılmasının/satılmasının yasaklanması gibi (A.} MKT. MHM, No. 80, Gömlek No. 51).

Zahirede darlık/yokluk yaşamamak için yeni mahsul toplanana kadar İstanbul’dan yabancı devletlere zahire ihracatı geçici olarak yasaklanır. Yasakla ilgili ayrıntılar ve irade her bir tarafa gönderilmesi emredilmişse de bazı yerlerde yasak henüz ilan edilemediğinden hükmü uygulamaya vakit olmadığından zahire ihracı yapıldığına dair duyumlar alınır. Ancak Karahisar gibi kimi sancaklarda ise yasağın uygulandığına dair haber verilir (1856) (A.} MKT. UM, No. 223, Gömlek No. 71). Yasakların bir diğer nedeni ise eğer zahiredeki hasat düşerse devletin en önemli ve en yüksek gelir kaynağı olan aşar vergisi de azalacaktır (Davison, 2016).

Bu tür yasakların kıtlık, savaş gibi nedenlerden dolayı yapıldığı ve geçici olduğu da açıktır. Barış sağlanıp 1856 Paris Antlaşması imzalanınca kıyılarda yapılan zahire ihracı yasağının kaldırıldığı ilgili yerlere bildirilir. Rumeli eyaleti sancak ve kazalarına uygulanan yasağın kaldırıldığı da ilan edilir (A.} MKT. UM, No. 234, Gömlek No. 42).

Bu çalışmanın esas konusu suç olmakla birlikte narhtan fazlasına satış maddesinde daha çok narh uygulamasının nedenleri hakkında bilgiler verildi. Çünkü 1851-1858 yılları arasında narh uygulamasında ihlaller söz konusu olmakla birlikte bu ihlallere yol açan şartlar, muhtekirler/vurguncular ve bunlara karşı alınması gereken önlemler üzerinde durulduğu görülmüştür. Örneğin; Edirne ve çevresindeki çiftlik sahipleri ve bu işte çalışanlar koyun sütüne mahsul zamanında bir fiyat takdir eder ve peynir üreten mandıra sahiplerine satar. Sonrasında üretilen peynirleri de sattıkları süt fiyatına uygun olarak belirleyip satarlar. Bu sene de

(1854) süt ve peynirin takdim edilen pusula gereğince fiyatının belirlenmesi ve halka satılması hususuna meclisęe karar verilir. Lakin bazı vurguncular şu aralık Dersaadet'te peynir ve benzeri şeylerin fiyatında pahalılık olmasını fırsat bilerek başka yerlerde olan peynirlerin hepsini toplayıp öteye beriye nakledeleler. Bu durum bura ahalisinin çoğunun kış yiyecekleri, peynir ve emsali şeylerin sınırlı olması ve ęarşı pazarlarda bulunmaması nedeniyle ahalinin yoksulluğuna ve maddi sıkıntılara neden olur. Burasının idaresi sekiz on bin kıyye peynirden ibaret olduğundan ęarşı pazarda ve bakkal dükkânlarında yeterli miktar peynir bulunup halka satılmaya başlanmalıdır. Eğer satış ahaliye yetmezse peynirin geçici olarak vurgunculara verilmemesi Meclis-i Kebîr'de görüşülerek gereğinin yapılması emredilir. Edirne'de süt ve peynir fiyatları Meclis-i Kebîrce; yirmi sekiz kıyye itibarıyla sütü her bir medresine⁵⁸ kuruş 16; kaşkaval peyniri kıymet 1 kuruş 4,5 narh-ı evveli kuruş 5 narh-ı sani; tulum peyniri kıymet 1 kuruş 2; tuzlu salamura kıymet 1 kuruş 2 (A.} MKT. UM, No. 170, Gömlek No. 75) olarak narh konulur.

İstisnada olsa ceza uygulaması ile ilgili de örnek bulunmaktadır. Meclis-i Vâlâ'ya havale edilen Eftat ve tezgahlarının fahiş/yüksek fiyatla peynir satışı uygunsuz olduğundan emsalleri hakkında şimdiye kadar nasıl işlem yapıldıysa bu kişiler hakkında da aynı ceza uygulanmalıdır denilir. Sonrasında bu tür hareketler yapamamalarına özen gösterilmesi gerekliliği de hatırlatılır (1856) (A.} MKT. NZD, No. 198, Gömlek No. 42).

Tanzimat döneminde memurların görevli olarak gittikleri yerde giderlerinin ora halkına yüklenmesi yasaklanır. Bu kurala uymayan kişiler rüşvet almış olarak değerlendirilerek ceza kanunun ilgili maddesine⁵⁹ göre yargılanır (İnalcık, 2012). Halk, memurların zulmünden korunmaya ęalıřılırken kimi zaman ortaya bu durumun tam tersi ęıkar. 1855 yılında Sivas eyaleti ve dahilindeki geğit ve köprüleri kullanan memur ve yolculara yolculuk sırasında ve misafir oldukları karyelerde yem ve samanın fahiş fiyatla satıldığı haber alınır. Bundan sonra bu tür şeylerin mahali raicine⁶⁰ uyarak meclisęe belirlenen fiyata satılması kazalara bildirilir. Ancak bu sırada aynı eyalete bağlı Amasya sancağında da benzer şikâyetler ortaya

⁵⁸ Medre: “(eskiden) bir batman, altı okkalık şarap kabı.

⁵⁹ 1851 Ceza Kanûnnâmesi'nde “Rüşvet şer'an ve kanunen emr-i münker olduğundan bundan böyle bu ięrenę fiile kimse cür'et etmemelidir. Eğer cür'et eden olursa, aldığı rüşvet beyt'l-mala teslim edilmek üzere kendisinden geri alınır ve o kimse şayet devlet memuru ise, bir daha resmi görevde ęalıřtırılmamak üzere vazifesinden atılır, rütbesinden indirilir ve şahsi durumuna göre cezalandırılır...” (blm3, madde 8).

⁶⁰ Râic: “sürüm değeri, revağta olan, sürümü olan”.

çıkar. Meclis-i Vâlâ'dan Sivas valisine bu tür olumsuzlukların yaşanmaması için özen gösterilmesi ve gerekenin yapılması bildirilir (A.} MKT. UM, No. 188, Gömlek No. 13).

1857 yılında manav ve sebzeçi esnafının arzuhalinde; her birimiz Osmanlı Devleti tebaası, genellikle taşra ahalisi, İslam ve Hristiyan milletinden olduğumuz halde eskiden beri Dersaadet'te manav ve sebzeçilikle ailelerimizin geçimini sağlar ve vergilerimizi öderiz. Ancak bu sıralar şehremaneti tarafından çeşitli zulüm ve cefa reva görülerek numune tutulmaksızın ve kullarının razı etmeksizin usta ve tezgahhtarlarımızdan her bir gün beş on kişi riştehaneye gönderilerek otuz kırk gün suçsuz yere hapsedilir. Bundan başka yirmiden fazla dükkân, tezgâh ve killlerimiz yağma ve talan edilerek aşırı zulüm görürüz. Daima hakaret ve kötü muamele gördüğümüzden artık böylesi davranışlara tahammülümüz kalmamıştır. Mesele Meclis-i Vâlâ'da görüşülse de yine şehremanetine havale edilir. *Durumumuzla ilgili bir şey yapılmadığından ne yapacağımızı şaşırmış durumdayız. Artık şehremanetine gönderilmeyip yaş yemiş ve sebze gibi çürüyen ürünlerimizin numunesi tutulup ona göre narh ve fiyat verilerek adalet ve hakkaniyetin sağlanması için meselenin Meclis-i Vâlâ'ya havalesi ve tüm bu zulüm ve perişanlıktan kurtulmamız için gereğinin yapılmasını talep ederiz* (MVL, No. 187, Gömlek No. 20) demektedirler.

Yukarıda bahsedilen narh uygulamasına neden olan hususlar hakkında değerlendirmeler yapılarak bu nedenlerin ortadan kaldırılması için çeşitli tedbirler düşünülür. Bu tedbirlerin ilki mal ve ürünlerin aracısız sevkياتının yapılmasıdır. Dersaadet mürettebatı için Cihanbeyli aşiretinden gelmekte olan ağnamin çoğu İzmit ve çevresinde muhtekir takımının eline geçince istedikleri fiyatla satarlar. Bu durum Dersaadet'te ikamet edenlere zarar verdiğiinden engel olunması gerekir. Keza bu husus et fiyatının artmasına ve bir nevi serbestliğe neden olduğundan bu tür şeyler eskiden beri yasaklanmıştır. Bursa, İzmit ve çevrelerine gelen ağnam, elden ele geçirilmeyerek asıl mal sahibi aracılığıyla doğruca Dersaadet'e götürölüp satılması için o çevrenin memurları taraflarından özen gösterilmesi ve denetim altına alınması Hüdavendigâr defterdarı ve İzmit kaymakamına ticaret nazırı tarafından bildirilir (1855) (A.} MKT. UM, No. 201, Gömlek No. 86). İkincisi ise muhtekirler ile anlaşma sağlanarak onların geçimlerini de engellemeden halka zarar vermeyecek usullerin geliştirilmesidir. Dersaadet'te zahire azlığı/kıtlığı pahalılığa neden olduğundan kararlaştırılmış olan usule uygun olarak Akdeniz İskelelerinden

tüccarın Dersaadet'e zahire götürmelerine geçici ruhsat verilmesine dair yazı gönderilir. Bu durum elviyeye bağlı kaymakamlara da bildirilir. Ancak Dersaadet ve çevresine gelmekte olan ve buralarda bulunan muhtekirlerle zahire, koyun, sığır, yağ ve emsali şeyler ile diğer erzakların satın alınmasında fiyatların belirlenmesi ve bir usule bağlanmasına dair Edirne valisi ve defterdarla ortaklaşa karar alınır. Bu kararları Meclis-i Vâlâ'da görüşülür (1856) (A.} MKT. NZD, No. 192, Gömlek No. 19).

Narh uygulaması ulaşımın gelişmediği, ticaret kontrolünün tam sağlanamadığı ve zorunlu ihtiyaçların temininde sorun yaşanan yerler için gerekli bir sistemdir. Ancak Tanzimat döneminde ekonomi ve ulaşımında yaşanan değişim narhın gerekliliğini ortadan kaldırmakla birlikte yeni yapıya zarar veren bir sistem halini de alır. 1865'te narh, ekmek ve et haricinde Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Mahsus-ı Vükela kararı ile padişah iradesiyle kaldırılır. Bunun neticesinde bazı yerlerde ihtiyaç maddelerinin ucuzlayıp bollaştığı da görülür (Ortaylı, 2008). Ayrıca narh kesin olarak kaldırılmadan önce de yani 1856 yılında et ve bazı maddelerde narh uygulanmadığı da bilinmektedir (Ortaylı, 2011).

Bu çalışma suç üzerine olmakla birlikte 1851-1858 yılları arasında belgelerde narh üzerinde satış yapanlara dair çok fazla cezai işlem uygulanmadığı görülür. Daha çok narhın üzerinde satışa neden olan hususların ele alındığı -vurgunculuk, taşımacılık- ve bu nedenler üzerinde durularak tedbirler alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum narh uygulamasının kaldırılması için yavaş yavaş adımlar atıldığının ve ekonominin daha serbest hale getirilmeye çalışıldığının göstergesi olabilir.

2.2.6.1 Noksan Dirhem Suçu

Ölçü ve tartı aletleri narh ihlalinde kullanılan önemli araçlardandır. Bundan dolayı da tartı ve ölçü aletlerin nizama uygun olmasına dikkat edilir (Demirtaş, 2010). Ayrıca ölçü ve tartılarda birlik sağlanmaya da çalışılır. 1851 yılında Adana'ya Dersaadet'te üretilen birer damgalı dirhem⁶¹, terazi, kantar ve keyl⁶² gönderilerek bunlarda da bu ölçülerin kullanılması oralardaki ölçü ve aletlerin de bunlara göre düzenlenmesi istenir (A.} AMD, No. 40, Gömlek No. 62).

Kayseri'de yaşayan ve hırdavatçı denilen attar esnafının Dersaadet'ten alıp burada satmakta olduğu kahve, biber, kırmızı ve çöpür şekerle buna benzer şeyleri

⁶¹ Dirhem: eski okkanın dört yüzde biri.

⁶² Keyl: kile, tahıl, hububat ölçüsü, ölçek.

Dersaadet'te kullanılan dirhem, kıyye ve vezn ile aldığından orada da Dersaadet kıyye ve dirhemiyle satmaktadırlar. Ancak Karaman batmanıya da satış yapıldığından bu durum yani Dersaadet veznesiyle satılmaması bazı taraflarca muhalefet edilir. Mesele şehremanetine havale edilir. Şehremaneti tarafından gereği kadar dirhem ve terazi gönderilmesiyle satış yapılması için emir beklenir. Esnafın bu talebi kabul edilir ve gerekli olan gereçler kendilerine gönderilir (1857) (A.) MKT. NZD, No. 218, Gömlek No. 54).

Narh uygulaması dikkate alındığında noksan ölçü fırsatçılığı da dikkat çeker. Fiyat belirlendiği gibi sabit tutulurken ölçü de hile yapılarak vurgunculuk gerçekleştirilir. 1856 yılında Ereğli, Kuyucuoğlu İbrahim kaptanlığındaki gemiyle gönderilen maden kömürünün sekiz yüz kantar noksan ve tozlu olduğu bildirilerek şikâyet edilir. Ancak kaptan durumu kötü hava koşullarına geminin durumuna bağlarken Ereğli kömür madeni müdürü ve kaza müdürü Halil Kadri Bey bundan sonra gönderilecek kömürlerin tozlu olmayacağını ve daha dikkatli olacaklarını (TS. MA. e, No. 1225, Gömlek No. 63) ifade eder.

Kömürdeki toprak ve toz ürünün hem kalitesini bozmakta hem de ölçüsünü değiştirmektedir. Bu tür usulsüzlükler nedeniyle memur görevlendirilerek gerekli tedbirler alınmaya çalışır. İstanbul halkının zaruri ihtiyacı olan kömürdeki hilenin ortadan kaldırılması, fiyatının belirlenmesi ve memur tayini hakkındaki mesele ticaret nezaretine gönderilir. Buradaki muhakemede verilen karara göre torlakçılar mahalleri iskelelerinde kömürün her bir yüz okkasını otuzar kuruşa tozsuz ve topraksız olarak kantarla tartılmak suretiyle vermelidir. Ayrıca topraklı olması durumunda elenerek ve mahalinden ayıklanmış/temizlenmiş olarak aldıkları kömür Dersaadet'te kırkar kuruş fiyatla ahaliye satılmalıdır. Şayet yolda toprak katılırsa memurlar kömürü iskelelerde elettirip sattırmak ve mahalinde torlakçılara Dersaadet'te cari olan fiyatla vermeyi taahhüt altına alırlar. Yine nakledilen kömürün kontrolü için Bigados, Silivri, Babaslı?, Ereğli ve Sultan Çiftliği iskelelerine iki aylığına aylık biner kuruş maaşla seçilmiş memurlara talimatname ve mühür verilerek mahallerine gönderilir. Torlakçıların getirdikleri kömürün topraksız olması, olmaması durumunda ise elettirilerek orada bulunan miri kantarla tartılıp gereken fiyat torlakçılara peşin olarak verilir. İskeleler mültezimi tarafından rüsumat muayeneden başka hiçbir adla bir şey aldırılmaması ve gelecek kömürlerde hile yapılmaması için kaymakamla Silivri müdürünün işi başında olması ve tayin edilen memurları kontrol etmesi gerekir. Ayrıca tüm bu işler için her türlü yardım

ve kolaylığın sağlanması, alınan kararlara aykırı hareket edilmemesi (1856) (A.} MKT. MHM, No. 95, Gömlek No. 75) gerekir.

1857 yılında Menteşe sancağına bağlı Mekri kazası iskelesinde kalmakta olan zahire, erzak ve eşya çeşitli keyl, kantar ve vezn⁶³ ile tartılamadığından vergi alınamaz. Bu nedenle kazada tam/eksiksiz ayarlı ağırlık tespit edilerek diğer kazalara gönderilmelidir. Keza bu eksiklik nedeniyle vergi alınamadığından maktuan -ölçüp tartmadan, toptan- ihale ve kontorato (kontrato-kontrat) başlanır (A.} MKT. MVL, No. 86, Gömlek No. 67).

Kumkapı fırınındaki francala⁶⁴ tartıldığında yirmi dört buçuk dirhem gelerek kıyyesi sekiz kuruşu geçeceği anlaşılır ancak bu çok fiyat yüksektir. Bahsi geçen fırıncı her zaman böyle yüksek ve dolgun fiyatla francala sattığından te'dib ve terbiye edilmesi suretiyle emsallerinin de yıldırılması istenir (1857). Mesele araştırılarak imal edilen francalanın daima böyle yapıldığı anlaşılınca ustalar riştehaneye gönderilir. Bundan sonra ekmekçi esnafının böyle eksik francala ve ekmek üretmemeleri ürettikleri takdirde “şediden te'dib” edileceklerinin fırıncı esnafına bildirilmesi için Meclis-i Vâlâ'ca şehremanetine (A.} MKT. NZD, No. 211, Gömlek No. 100) haber verilir.

2.2.7 Hırsızlık Suçu

Hırsızlık had cezası olmakla birlikte suç unsurlarının eksik olması onu had cezasından ta'zir cezasına dönüştürür. Örneğin, çalınan şey başkasının malı olmalıdır unsurunda eğer çalan ortağı olduğu bir malı çalarsa ya da devlet malını, vakıf malını, ganimet malını çalarsa bunlarda kendi hissesi de olduğundan bu suç sirkat suçu olmaz ve ta'zir cezası verilir (Ekinci, 2021a).

1851 Ceza Kanunnamesi'nde ta'zir cezası gerektiren hırsızlık suçu ele alınarak cezası belirlenmiştir.

“Bir kimse şerîata uymayan bir hırsızlık yapıp da bu fillinde hırsızlık nisabına girecek kadar cüz'î yani birkaç yüz kuruşluk bir şey çalarsa, bu kimsenin uzun süre ceza görmesi adalete uymaz. Ancak çalınan şeyin değerine göre hırsız üç aydan üç seneye kadar prangaya bağlı olarak süflî hizmetlerde çalıştırılır” (bölüm 3 madde 11) (Ahmed Lütfi, 1997, 143).

Deniz, göl ve nehirlerde dolaşmak, yük taşımak için kullanılan kayıklar deniz kenarındaki yalı ve hanelere ulaşımı kolaylaştırdığı gibi güvenlik güçlerinden

⁶³ Vezn: tartma, tartılma; tartı, ağırlık.

⁶⁴ Francala: “iyi nitelikli undan yapılan ince uzun ekmek”. <https://sozluk.gov.tr>

kaçış için de önemli bir araç olduğundan hırsızlar tarafından kullanımını artırmaktadır. Zira bu kayıklar hırsızlık olaylarıyla o kadar özdeşleşir ki “*hırsız kayıkları*” olarak adlandırılmaya dahi başlanır.

Mihaliç Boğazı taraflarında dolaşan hırsız kayıklarının yakalanması için Tersâne-i Âmire’den iki kayık gönderilmesi istenir. Ancak bu tür meselelerde irade gerekir ve talebin yapılması için karar beklenir (1851) (A.} AMD, No. 32, Gömlek No. 11; A.} MKT. NZD, No. 44, Gömlek No. 5). Bozburun ve İmralı adalarıyla Mihaliç Boğazı açıklarında dolaşmakta olan tirhandil⁶⁵ kayıklarından iki tanesi Ayolond? reislerinden Kozma, Kostanti ve Arstiri? isimli reislerin tombaz gemilerine tesadüfle üzerlerine hücum etmişlerse de bir vesileyle kurtarılırlar. Tirhandiller bu yerlerde bulunarak Mihaliç Boğazı’ndan çıkan kayıkları adalara, Dersaadet’ten gidenleri de Mihaliç Boğazına kadar kovaladıkları Mihaliç Liman reisi tarafından bildirilir. Bu tür uygunsuzlukların önüne geçmek gerektiğinden öncesinde Beşiktaş önündeki sefine-i hümayundan gemi istense de sonrasında daha uygun olacağı için Tersâne-i Âmire’den iki adet kayık istenir (1851) (İ. DH, No. 241, Gömlek No. 14651).

Şehab-ı bahri⁶⁶ (Örenç, 2007) fırkateyn-i hümayun süvarisi İsmail Bey tarafından gönderilen jurnalde Üsküdar ve Kadıköy taraflarında sıkça hanelerin soyulduğu ve hırsızların denizden geldikleri haber verilir. O civarlarda geceleri gözcü/nöbetçi ve araştırma memurlarından birisinin de bulunduğu bir düzen kurulur. Nöbetleri sırasında hırsızların sandallarından bazı şeyleri denize attıkları görülür ve bu sandalların içinde bazı bakırlar bulunarak zaptiyeye gönderilir. Ayrıca tencere ve sahan gibi birtakım bakırlarda bulunup gönderilir. Bu eşyalar hırsızlık yapılan yerlere gönderilerek araştırılınca bakırların Kadıköy’de soyulan hanelerin eşyasından olduğu anlaşılır. Hırsızlar yakalanır ve sorgulanır (1851) (A.} MKT. NZD, No. 40, Gömlek No. 78).

Hırsız kayıkları sadece İstanbul ve çevresinde değil deniz olan her yerde varlığını gösterir. İzmir kıyılarında ve Körfez adalarında bir süreden beri dolaşan ve etrafa zarar veren hırsız kayıklarının ele geçirilmesi için İzmir valisinin emrine bir küçük vapur verilmesi gerektiği ifade edilince mesele Meclis-i Vâlâ’ya havale edilir. Vali ile yapılan görüşmeler neticesinde İzmir ve çevresinin asayiş ve

⁶⁵ Tirhandil: “yelken ve kürekle yürütülen ve genellikle Bodrum’a özgü dayanıklı ve zarif tekne türü”.

⁶⁶ Kırım Savaşı’nda Osmanlı donanmasındaki geminin adı.

güvenliği için vapur desteğine ihtiyaç olduğu anlaşılır. Ancak Tersâne-i Âmire’de oraya göndermeye elverişli mevcut vapur olmadığından Girit Vapur-ı Hümayûn’un bir ay süreyle İzmir ve çevre sahilleri halkını hırsız kayıklardan korumak için gönderileceği valilere bildirilir (1853) (A.) MKT. UM, No. 144, Gömlek No. 30).

İzmir’de Sığacık Limanı’nı korumakla görevli olan vapur, Seferihisar sahilinde şiddetli fırtınaya yakalanarak karaya oturur. Bir başka vapura ihtiyaç olup olmadığı sorulduğunda bu çevre sularında daima hırsız kayıkları geceleri fırsat buldukları yerden Anadolu yakasına geçip kıyıdaki ağılları, haneleri basıp bulabildikleri hayvanat vesaireyi çalıp yine kayıklarıyla adalara firar ettikleri ya da dağlara çıkıp etrafa zarar verdikleri söylenir. Limanlarda daima bir vapur bulundurulmasının zorunlu ve önemli olduğu keza hırsız kayıklarının bir mahalde dolaşıp ya da bir yere yanaşıp hasar verdikleri haber alındığında onların yelken sefinesiyle takip edilip yakalanması mümkün değildir. Hırsız kayıklarının zarar ziyanlarının engellenmesi için Girit Vapur-ı Hümayûnu’nun çalıştırılmasına izin verilmişse de vapurun pusulası bozulduğu için gerektiğinde gece adalar arasında gezdirilemeyeceği, olur olmaz havada ve gündüz dahi sevk edilemeyeceği kaptan tarafından bildirilir. Bu nedenlerden dolayı mümkünse hırsız kayıklarla mücadele için İzmir Limanına başka vapurun gönderilmesi istenir (1854) (A.) MKT. UM, No. 153, Gömlek No. 78).

1853 yılında Çeşme kazası açıklarında hırsız kayıkları ortaya çıkar (İ. DH, No. 286, Gömlek No. 17997). Hırsız kayıkların yakalanması için limanda bulunan Girit vapuruyla Berîk-i Hümayûn’un ve Sığacık Limanı’nda bulunan kotra bu sulara çıkarılır. Ayrıca Sakız ve Midilli adalarında bulunan iki geminin de gönderilmesi istenir. Gemiler gidince bu kayıklar oralarda görülmez. Bundan sonra bu vapurların nöbetleşe olarak açıklarda dolaşması ve hırsız kayıklardan deniz ve sahilleri korumasına karşı irade çıkar. Bu karara uyarak vapur Cezâyir-i Bahr-i Sefîd valisinin isteği üzerine o tarafa gönderilir. Sisam Adasından dokuz haydudun Söke, Balat ve Caklı? kazaları taraflarına geçmiş olduğu bilgisi üzerine vapur ve uygun miktar zaptiye ile dört takım kır serdarı çıkarılıp buralara gönderilir. Bu haberden beş gün sonra yine yetmiş kişi kadar daha eşkıyanın buralara geçtiği kaymakam tarafından bildirilir. Eşkıya Söke ve çevresinde evleri basıp akçe ve eşyalar alıp kaçar. Bir bölükbaşı emrinde yirmi beş asker ve bir çavuş refakatinde on beş zaptiye daha gönderilir. Gece gündüz buralarda dolaşarak emniyetin sağlanmasına özen gösterilecektir. Ayrıca halkın da bu hususta gayret etmesi ve

görevlilere yardım etmesi için gereken yerlere -kaza müdürleri gibi- haber verilir (1854) (İ. DH, No. 287, Gömlek No. 18054).

Boğaziçi tarihi ve tabii güzellikleriyle seyyahların dikkatini çekerken (Tchihatchef, 2020) zengin hanelerin bulunması, deniz ulaşımın kolaylık sağlaması gibi hususlarla da hırsızların ilgisini çeker.⁶⁷

Boğaziçi'nde geceleri yalı ve hanelere giren kişilerden ele geçirilip zaptiyede hapis olan kişilerin sorguları ile bu kişilerin isimlerini açıklayan defter Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir (1852). Sorgular ve araştırmalar neticesinde tahliye edilmesine karar verilmiş olan on yedi kişiden başka te'dibi gerekli olan bunların içinde hırsızlık yaptığı bilinenlerden bir kişi tutuklanırken aranan arkadaşı da ele geçilir. Onlarla beraber soruşturmasının yapılmak üzere yol kesicilerden olan ve suçları sabit olan on dört kişinin hapisleri tarihinden itibaren on beşer ve kötülük yapabileceği düşünülen yedi kişinin de yine hapisleri tarihinden itibaren üçer sene müddetle küreğe konulması gerekir. Fırar eden Debreli İbrahim ve Hırvat Nişko bulunmalı ve ayrıca bunlar bilinen suçları nedeniyle tutuklanan bir kişiyle beraber sorgulanmalıdır. Bir de elinde emir çavuşlarına özel tüfek olduğundan gönderilen iki kişinin durumlarının araştırılmasına özen gösterilmesine ve kararında hariciye nezareti ile görüşülerek verilmesine (A.) MKT. MVL, No. 58, Gömlek No. 55; A.) MKT. NZD, No. 68, Gömlek No. 51; İ. MVL, No. 263, Gömlek No. 9958) hükmolunur. Bu gibi vakalarda hırsızlıkla birlikte kişilerin birçok suça yeltendiği ve birçok suçla alakalı kişilerin de bir arada oldukları görülür.

Osmanlı Devleti'ndeki güvenlik sorunlarından bahseden seyyahlar -Karl Baedeker- İstanbul ve çevresinde asayişin olmadığını dile getirir. Ancak yetkilerin yabancıları koruma hususunda özen gösterdiklerini de eklerler (Kaya, 2021). Asayiş ve güvenlik zafiyeti hırsızlık, gasp, soygun benzeri suçların yaşanmasına neden olmakla birlikte devlet tarafından çeşitli tedbirler alındığı da bilinmektedir.

Hane ve yalılara girmekte olan hırsızların yakalanması ve vakaların önlenmesi için karakolda bulunan, şehirde dolaşan askerlere ve zaptiye zabıtlarına verilmek üzere kaleme alınan talimat Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Buna göre hırsızlık ve benzeri uygunsuz hareketlerle halkın emniyetini ve huzurunu⁶⁸(Çağ,

⁶⁷ Bu durum suçlu ve suçlu olmayan kişilerin bakış açısını da gösterebilmektedir. Keza kimi kişiler durum ve şartları manen değerlendirip zevk alırken kimileri de suçlu bakış açısı ile madden değerlendirir ve hırsızlık gibi suçlara yönelir.

⁶⁸ Halkın emniyet ve huzurunun sağlanması *asayiş* tabiriyle ifade edilir. Farsçada “asude hal” denilir ki Osmanlı belgelerinde de bu ifade ile karşılaşılmaktadır. Asayiş ile toplumsal olaylar, terör, kişilere

2020) bozan kişilerin korkutup yıldırılması için şer‘-i şerîfin izniyle yalı ve hanelere giren kötü niyetli kimseler için silah kullanılabilir. Ancak bu iznin suistimal edilmemesi içinde bazı şartlar vardır. Silah kullanmaya ve taşımaya uygun olmayan -sabıkalı ve kötü işler yapmaya meyilli olabilecek- kişiler silah taşımaya izinli değildir. Bu surette verilen iznin derecesi yalnız hırsız ve kötü niyetli kişilerin hanesi içinde, hol ve bahçesinde gördüğü ve kötülüğe cesaret ettiğini anladığında silahla karşılık verebilir ancak kendi hane, hol ve bağ bahçesi dışında her kim olursa olsun vurulması uygun değildir. Hanelerde de yalnız kendisini koruyabilecek kadar silahı olup gece-gündüz ve şurada burada gereksiz yere silah taşınıp ateşlenmesi yasaktır. Bu hususların yetkililere bildirilmesi ve halka yayılması Meclis-i Vâlâ’da görüşülür ve karar için irade beklenir (1852) (A.) MKT. MVL, No. 55, Gömlek No. 78).

Bir süreden beri (1852) Boğaziçi’nin bazı mahallerinde hırsızlar ortaya çıkıp halkın emniyet ve güvenliğini bozduğundan serasker paşa ve zaptiye müşiri tedbirler hakkında görüşürler. Bir an önce gerekenin yapılması ve emniyetin sağlanması için özen gösterilecekse önceden yapıldığı gibi denizden Donanma-yı Hümayun’un filikaları çıkarılmalıdır. Zabıtayla beraber bu filikaların Rumili tarafında Tarabya ve Büyükdere’ye varıncaya kadar Anadolu tarafında da Beykoz’a kadar dolaşarak emniyeti sağlamaları ve kötülüğün/hırsızlığın ortadan kaldırılması gerektiğinden yeteri kadar filika hazırlanarak içlerinde bulunacak zabıtana gerekli uyarılar yapılmalıdır (A.) MKT. NZD, No. 50, Gömlek No. 10).

Şu sıralar (1854) hırsız ve edepsizler İstanbul, Bilad-ı Selase ve Boğaziçi’nde çoğalarak gündüz bile bazı hanelere girerek mahallelerin emniyet ve huzurunu bozarlar. Ayrıca reayadan birtakım kişilerin de silahla şurada burada ve mahalle aralarında gezmekte oldukları söylenir. Bu gibi durumlar padişahın taahhüt ettiği can, mal güvenliğini tehdit ettiğinden buralarda ikamet edenler için bu uygunsuzlukların önünün kesilmesi gerekir. Asker ve zaptiye haricinde kimselerin -gerek İslam gerekse reaya- silah taşınması ve kullanması nizama aykırı olduğundan gündüzleri bazı sapa yerlerde zaptiye ve geceleri her tarafta gereği kadar süvari ve piyade askerleri gezerek güvenliğin sağlanması ve bu tür suçlara cesaret edenlerin

veya mal varlığına karşı işlenen suçların olmadığı durumlar kastedilir. Devlet, halkının günlük hayatını kolaylıkla ve devlete, hükümdara itimat ederek sürdürmesini ister. İşte bu nedenledir ki devlet asayişin bozulmaması için gerekli tüm tedbirleri alır. Bu tedbirler ise sadece ceza verme yöntemi değildir. Bahsi geçen vakada halkın kendini koruması için belirli şartlarla silahlanmasına izin verilmesi gibi tedbirler dahi söz konusudur.

de araştırılıp ele geçirilmesi için gerekenin layıkıyla yapılması Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek gerekenler zaptiye kaymakamına bildirilir (MVL, No. 272, Gümlek No. 29).

Dersaadet'te Boğaziçi'nde bazı hırsızlık ve kundakçılık gibi vakalar meydana gelir. 1852 yılında Büyükdere'de gece sarraf Maksut'un hanesine giren kişiler tutuklanır. Sonrasında bu gibi olaylara cesaret eden kişilerin cezalandırılması ve olayların önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması hususunda kaptan paşa, serasker paşa, reis paşa, nazır ve müsteşar bir araya gelerek görüşür. Bu tür olayların ortadan kaldırılması için acil tedbir alınması gerektiği keza bu tür olaylardan elçilerin dahi etkilendiği bildirilir. Bu nedenle Dersaadet'ten zaptiyedeki eksikliklerin tamamlanması için zaptiye müşirine gerekli izinlerin verilmesi; zorunlu masrafların ödenmesi için biraz akçe tedarik edilmesi; her yerde asayiş ve emniyet için gerekli akçenin temin edilmesi; bin beş yüz kadar olan zaptiyeye bir beş yüz daha ilave edilmesi gibi talepte bulunurlar (A.) AMD, No. 39, Gümlek No. 34).

Üsküdar'da Toygar Hamza mahallesi sakinlerinden Basmacı Salih, komşusu Ahmet'in bin elli, Zenci Mesret ve Servinaz'ın da dokuz yüz on kuruşlarını aldığıını itiraf edince suçu sabit olur (1852). Bu meblağın iki yüz yirmi sekiz kuruşu geri alınarak Ahmet'e teslim edilirken geri kalan kısmının ileride tahsil edileceği söylenir. Salih'in ise hapse konulmasından itibaren bir sene müddetle prangaya konularak müddetinin sonunda kefile tahliye edilmesine (A.) MKT.NZD, No. 64, Gümlek No. 72) karar verilir.

1853 yılında Anadolu Hisarı'nda çarşı içindeki bir bahçeye yedi kadar hırsız girip bahçıvanın boğazını sıkarak ve orada bulunan kasaba da bıçak çekince feryatları üzerine civardaki kişiler yardıma gelir. Ancak hırsızlar bu sırada dağa doğru kaçar. Hırsızların ortaya çıkmasıyla civar halkının emniyet ve güvenliği bozulduğundan hırsızların bir an evvel ele geçirilip “şediden te'dib” ve terbiyeleriyle halkın güvenliğinin yeniden sağlanması için özen gösterilmesi ve buralarda gerektiği kadar zaptiye bulundurulması bildirilir. Ayrıca gerekli araştırmaların yapılarak hırsızların ele geçirilmesi içinde (A.) MKT. NZD, No. 82, Gümlek No. 90) gerekli yerlere emir verilir.

Taşra ahalisinden vesairenden olup Dersaadet ve Bilad-ı Selase’de⁶⁹ (Karpas, 2010) bazı hırsızlık ve kabahatlere cüret edilmesinden dolayı yakalanıp te’dib edildikten sonra veya te’dib edilmeksizin memleketlerine gönderilmiş kişiler bir bahaneyle tekrar İstanbul’a döner. Bu kişiler aynı suçları yine işleyerek halkın canını yakmaya devam eder. Bu gibi durumların önüne geçmek için sabıkalı kişilere sebepsiz yere mürur tezkeresi verilmemesi hususunda kanun ve irade olduğundan bu kişilerin İstanbul’a girmemeleri için özen gösterilmelidir. Bunun içinde kaymakamlar, kaza müdürleri, tezkere memurları ve gerekli olan tüm birimler uyarılır (1852) (A.) MKT. UM, No. 100, Gömlek No. 16). Alınan tedbirlerin İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde yoğunlaşması buralarda hırsızlık ve benzeri suçların oranından ziyade nüfusu daha fazla olan şehirlerde asayişin ve güvenliğin sağlanmasının daha zor oluşundan kaynaklanmış olabilir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yabancı devletlerle yapılan ticaret anlaşmaları İstanbul’u başlıca ithalat limanı haline getirir. Galata ve Pera gibi yerlerin İstanbul’un modern bölgesi olması Müslüman-gayrimüslim her milletten kişilerin buraya gelmesine neden olur (Karpas, 2010). Bu gelişmeler, olanaklar sadece ticaret ve meslek sahiplerinin değil hırsızlık gibi suçlara meyilli kimselerinde dikkatini cezbeder.

İstanbul gibi büyük şehirler haricinde taşrada da hırsızlık vakaları görülmektedir. 1854 yılında Sivas eyaleti, Gürün kazasında Tercanoğlu Üseyin’in eşinin çalınan eşyasının ortaya çıkarılan ve çıkarılmayan eşyasının miktarı ve cinsini gösteren pusula;

Tablo 2.3: Çalınan Eşya Örnekleri

Aynen teslim edilen eşyanın miktarı				
İslambol altını kuruş 18,5 7 toplam 25,5	Macar altını kuruş 1	Mısır altını kuruş 5 1 toplam 6	Atik gazi altını kuruş 1	Tavirin? altını kuruş 1
İslambol taksiyesi kuruş 2	Altın yüzük kuruş 5	Altın gerdan tanesi kıymet 1 --	Altın cibinlik kıymet 33	İnci -- kuruş 2 -- kıymet 0,5
Sim zarf kuruş 4	Sim kutu kuruş 1 2 toplam 2	Sim karah kuruş 1	Sim kuşak -- 1	Sim zincir ve parça kıymet 50

⁶⁹ “Dersaadet ve Bilad-i Selase” olarak kullanılan terim ana kent Sur İçi’ni ve üç ilçeyi -Eyüp, Galata ve Üsküdar- kapsamaktadır.

Tablo 2.3 (devam): Çalınan Eşya Örnekleri

Üzeri yaldızlı sim perpere tanesi kuruş 26 3 toplam 29	Beyaz akçe kuruş 216	Sim tepelik kuruş 1	Def'a altın cibinlik vitri kuruş 2 tanesi kuruş 41	Zincirli sim göğüsük kuruş 1
Sim toplu kuruş 1	Sim kuşak gediği kuruş 1	Tas lenger kuruş 1		
Tercanoğlu'nun iddia ettiği hırsızların inkâr ettiği ortaya çıkarılamayan eşyalar ve miktarı				
Sim cebelik kuruş 3 kıymet 15 beha kuruş 37--	Sim zincir kıymet 95 beha 250	Altınlı sim zincir nefasatı? pare kuruş 1 beha 370	Altın kuruş 4 findık ruba'iyesi adliye 1 toplam 5	Altın kuruş 1 gazi kuruş 2 adli toplam 3
İki takım incili arpacık dökme inci -- kuruş 10 toplam 75 beha 750	Arpacık dökme kuruş 60 beha 100 toplam 850	Def'a altın kuruş 2 yaldız kuruş 2 Macar	Kuruş 3 findık	Kuruş 2 İslambol tasifesi?
Kuruş 2 Mahmudiye	Kuruş 2 adli	Kuruş 26 bütün İslambol	Kuruş 11 rub'ie	Beyaz akçe kuruş 1844
Sim kaplı akik beş tane ufak altın ile beha kuruş 37,5	Tepelik zincir kıymet 6 kuruş 15			

Hırsızlardan Ömer ve Hacı Bekir'in arkadaşları ve firar eden diğer Ömer de yakalanır. Eşyalar ortaya çıkarılıp sahibine teslim edilirken hırsızların birer sene müddetle prangaya konulması emredilir. Eşyaların bir kısmının bulunmaması hırsızlarında bunları inkâr etmesi ve iddia sahibinin bu durumu delillerle kanıtlayamaması nedeniyle yapılması gereken (MVL, No. 214, Gömlek No. 19) hakkında emir beklenir. Eşkîyalık olaylarında eşkıyaların soydukları kişilerden çizme, entari, halı vb. gibi bulabildikleri ne varsa aldığı görülmüştür. Hanelere giren hırsızların ise yükte hafif paha da ağır olan şeyleri çaldığı görülür. Bunun nedeni şehir içinde dikkat çekmeden ve hızlı kaçabilmeyi kolaylaştırma ve ayrıca maddi olarak büyük kazanç elde etme isteğidir. Yalı ve konakların bulunduğu zengin muhitleri olarak bilinen yerlerin hırsızlık için tercih edilmesi de bunun göstergesidir.

Trabzon eyaletinde Ligara? karyesinde güven ve rahat içinde yaşarken gece vakti evine hırsız girer ve on bin kuruşluk eşyasını çalar (1851). Zaptiyeye haber verilince karyede sabıkası olan dört kişi hapse konur. Ancak onlar da olayı inkâr eder. Mağdura göre mesele muhtar tarafından araştırılrsa suçluların hemen

yakalanacağı açıkça ortadadır ancak ona göre olay görmezlikten gelinmektedir. Bunun üzerine çalınan eşyaların ortaya çıkarılması hususu için Trabzon valisine emir yazılır (A.} MKT. DV, No. 44, Gömlek No. 3)

Bursa Meclis-i Kebîr'den Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen mazbatada Gemlik kazasında iki tane at çalıp diğer yerlere de zarar vermek için gezerlerken bulunan Kastamonulu Ali ile arkadaşı diğer Ali ele geçirilerek atlar geri alınır (1852). Daha önce birkaç kez bu suça cesaret ettikleri ve prangaya konuldukları halde ıslah olmadıkları anlaşılnca cezalandırılmaları için Dersaadet'e gönderilmesi bildirilir. Kötü işler yaptıklarından ve bunları tekrarladıklarından bu kişilerin te'dib edilmesi ve emsallerinin de yıldırılması/korkutulması için onların üç sene müddetle zaptiye tarafında prangaya konularak müddetleri bitiminde tahliye edilmeleri ve memleketleri tarafında sürülmeleri için buyruldu hazırlanır (A.} MKT. MVL, No. 53, Gömlek No. 8).

Karahisâr-ı Şarkî sancağının Müşaz karyesinden Salih dilekçesinde Köselioğlu Hasan'ın yedi kişiyle beraber kendisini öldürmek için hanesini bastığını ancak beş bin beş yüz kuruş ile sekiz yüz elli kuruşluk bir adet saatini çaldığını söyler ve hakkın yerine getirilmesi ister (1852). Bu iddia doğrultusunda bahsedilen kişilerin yakalanarak şer'î şerîf ve meclis aracılığıyla muhakemesinin yapılması, suça cesaret ettikleri ortaya çıkarsa çalınan malların geri alınması ve suçlularında da İstanbul'a gönderilmesi Trabzon valisine (A.} MKT. DV, No. 53, Gömlek No. 46) bildirilir.

Diğer suçlarda da görüldüğü üzere devlet memurlarının yapmış olduğu suçlar devlet kurumlarına zarar verdiğinden her zaman üst dereceden cezalandırılmakta ve ayrıca memuriyetlerine de son verilmektedir. Zaptiyeden Halil'in simitçi Ahmet'in beş yüz kuruşunu çaldığı ihbar edilince yakalanarak sorgulanır. Halil bu meblağın doksan kuruşunu çaldığını kabul ederken daha fazlasını inkâr eder. Ahmet ise iddiasını ispat edemez. Lakin zaptiye askerinin hırsızlık yapması uygunsuz olduğundan te'dib edilmesi için zaptiye meclisince mazbata düzenlenir ve Mecl-i Vâlâ'ya gönderilir. Mazbatada Halil'in zaptiyeden kovulması, hapis tarihinden itibaren üç sene zaptiyede demire vurulup müddeti sonunda kefile salınması ve bundan sonra devlet hizmetinde çalıştırılmamak üzere vilayetine gönderilmesi talep edilir. Meclis-i Vâlâ'da bu karar uygun bulunur (1853) (A.} MKT. MVL, No. 60, Gömlek No. 87).

Hırsızlık olaylarında kimi zaman kadınların da ismi geçer. Kadınlar, komşuluk ilişkisi, kız görme usulü ve cinsiyetleri nedeniyle etraftaki kişilerin onları olağan şüpheli olarak görmemesi gibi durumları kullanarak hırsızlık yapabilmektedirler. Hırsızlık yaptığı için hapisteye olan kadın, Hacı Emine Hanım'ın evine cariyelere görücülük bahanesiyle gelir ve odadaki çekmecedeki elmas iğne, iki adet pat iğne, bir çift elmas küpe, bir saat, bir elmas yüzük ve on müşkal miktarı inci ve bir zümrüt askıyı çalarak gider. Sonrasında bu kadın zaptiyeye gelir ve itirafıyla mesele sabit olur (1853). Bu eşyaları Üsküdar zaptiyesi baş kâtibi Emin Efendi'nin hanımına rehin olarak bırakıp karşılığında akçe aldığını açıklar. Eşyaların rehin olarak verildiği kişi hatırlı kimselerden olduğundan ihkak-ı hak olunmaması cariyeler ise fakir olduğundan eşyaların geri alınarak cariyelerin zararının giderilmesi (A.} MKT. NZD, No. 75, Gömlek No. 42) emredilir. Ayrıca eşyalar zaptiyeye teslim edilmekle birlikte kâtibin hırsız kadının eşyaları “benim malımdır” diyerek satmış olduğunu ispat etmesi gerekmektedir (A.} MKT. NZD, No. 75, Gömlek No. 56). Kadınların karıştığı diğer bir hırsızlık vakasında zaptiye meclisinin Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen mazbatasında Aksaraylı Zeliha Hatun'un hanesinden çalınan eşyanın hırsız denilen Emine'nin suçsuz olduğu eşyaları çalanın gerçekte Aksaraylı Habibe olduğu Hedaye ve Cemile hatunlarında ona yardım eden arkadaşları olduğu açıklanır (1853). Araştırma neticesinde Emine'nin tahliye edilmesine karar verilir. Çalınan eşyanın da iki bin beş yüz kuruş kıymet üzerinde bedel karşılığında geri alınarak sahibine teslim edilmesiyle hırsızların ceza almaması talep edilir. Soruşturmanın bir aya yakın sürmesi ve hırsızların bu süre içinde tutuklu kalmaları ayrıca kadın olmaları ve çalınan eşyanın karşılığının ödenmesi nedeniyle tahliye edilmeleri gerekliliği (MVL, No. 210, Gömlek No. 2) hakkında görüş bildirilir.

Anadolu'nun dört bir yanında hırsızlık vakalarının yaşandığına dair örneklerle karşılaşmak mümkündür. Örneğin, 1852 yılında Ahmet ve Mehmet, Karahisâr-ı Şarkî'ye bağlı Kızılcaviran karyesinden Borucuoğlu Mehmet'in gece hanelerini basıp yedi bin kuruş nakdini alıp gasp⁷⁰ ettiğini bildirerek gereğinin yapılmasını talep eder. Şer'-i şerîf ve meclis aracılığıyla olayın araştırılması ve gasp

⁷⁰ Çalınan bir şeyin hırsızlık olabilmesi için belirli unsurlar söz konusudur. Örneğin çalınan eşyanın gizli alınması gerektiği gibi. Ancak bazı olaylarda eve giren hırsızlar ev sahibi ile karşılaşınca eşya ya da paralar aleni aldığından vaka hırsızlıktan yani had suçundan ta'zir suçuna dönüşür. Belgelerde bu tür vakalar kimi zaman gasp olarak nitelendirilmekle birlikte bu bölümde eve giren hırsızlar anlatıldığından gasp olarak nitelendirilmiş suçlar da hırsızlık suçu başlığı altında örneklendirilmiştir.

edilmiş meblağın geri alınarak gerçeğin ortaya çıkarılması için çalışmaya başlanması için Karahisâr-ı Şarkî kaymakamına emir verilir (A.} MKT. DV, No. 65, Gömlek No. 82). 1853 yılında Manisalı Mehmet ve arkadaşı Çakıroğlu Mehmet hırsızlığa cesaret ettiklerinden dolayı bir sene önce hapse konulmuşsa da henüz cezaları kesinleşmemiş olduğundan hapis tarihinden itibaren Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu uygulanarak ikişer sene prangabend olunmaları isteği Meclis-i Vâlâ'ya gönderilir (A.} MKT. UM, No. 136, Gömlek No. 62). Yine Ermenek kasabesindeki hanesinden gece vakti otuz bir bin sekiz yüz kuruşluk altın ve ak akçesi hırsızlar tarafından çalınınca Osman Kâmil Ağa meseleyi yetkililere bildirir. Çalınan eşyalar ortaya çıkarılırken hırsızlar da hapse konulur (1855) (A.} DVN, No. 104, Gömlek No. 71). Harputlu Adile Hatun'un oğlu hırsızlık suçu nedeniyle prangaya konulur (1853). Ancak annesi kendisine bakacak kimsesi olmadığından kimsesiz ve çaresiz kaldığını söyleyerek oğlunun tahliye edilmesini Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen dilekçeyle talep eder. İki sene müddetle prangaya konulmuş olup müddetinin dolmasına henüz beş altı ay olmasına rağmen annenin mağduriyeti ve suçlunun da ıslah olduğu düşünüldüğünden merhameten tahliye edilmesi kararı verilip padişah hükmü beklenir (A.} MKT. MVL, No. 64, Gömlek No. 85).

Osmanlı'nın Anadolu topraklarında yaşayan farklı milletlerin suça maruz kaldıklarında öncelikle cemaat başlarına gittikleri görülür. 1854 yılında Balat'taki köprü başında yaşayan tabakçı Merkado Yahudi'nin eşi gündüz vakti komşularına gidip evine geri döndüğünde içeride Yahudi Behor'u görür. Burada ne geziyorsun diye sorduğunda *“borcumdan dolayı beni kavas tutacak olmasıyla bir vesileyle firar ettim”* diyerek çıkıp gider. Kadın sonradan sandığından elmas taşlı iki ve zümrüt taşlı bir yüzük, yetmiş beş dizi inci, bir sim tabak ile bir müste'mal kürek kabı, bir sim ve yaldızlı kuşağın çaldığını anlayınca hemen olayı cemaat başları Avram'a söyler. Merkado akşamüzeri tesadüfen Behor ile karşılaşır. Eşyaları sorunca inci, yüzükler ve kuşağı Avram'a teslim ettiğini sim tabağı iki yüz on kuruşa çarşıda bir satıcı memura ve kürek kabını da iki kuruşa pazarda bir kişiye sattığını itiraf eder. Üzeri arandığında da yüz yetmiş kuruş çıkar. Behor, Haham Han'da tutuklanarak ertesi gün bahsedilen para ve eşyayla zaptiyeye götürülür ve üzerinde olan meblağ ile beş kalem eşya emanet aracılığıyla sahibine teslim edilir. Ancak Merkado, sim tabak fiyatının küsurundan vazgeçer. Behor'un zaptiye kaydında sabıkası olmaması, olayı itiraf etmesi ve eşyaları sahibine geri vermesi gibi hususlar göz önüne alınarak ceza kanununca hapis tarihinden itibaren altı ay

prangaya konulmasına ve müddeti sonunda kefile bağlanarak tahliye edilmesine karar verilir. Ayrıca satın alma memuruna satılan sim tabak hakkında satıcının kefil almadan eşyaları alması satın alma memurlarının usullere uymayıp hemen her kimde gümüş bulurlarsa satın aldıklarını gösterir. Bu durum çalınan eşyaların kolaylıkla satılabilmesine neden olduğundan bundan böyle satın alma memurları hakkında nizamın tamamen uygulanması için gereken kişilere açık ve kesin tembihlerin yapılması hazine nezaretine bildirilmesi (A.) MKT. MVL, No. 67, Gömlek No. 37) istenir. Hırsızlık olaylarıyla birlikte eşya alım satımının belirli bir kurala bağlı olduğu nereden geldiği belli olmayan eşyaların satılmak üzere alınamayacağı anlaşılır. Çünkü çalıntı malı/ürünü satmaya çalışan satıcı da kurallara uymamaktan dolayı suçludur.

Suçla karşı alınmış tedbirlerin herkes tarafından tam ve kesin olarak uygulanmasının ne kadar önemli olduğunu açıktır. Çünkü kurallara uymayan kişiler de bir gün bu kuralsızlıkların mağduru olabilir. Hatta Erzurum sakinlerinden eski satın alma memuru Karabet gece vakti hanesine yedi sekiz kişi girerek ona ve ailesine kötü, rencide edici davranışlarda bulundukları hatta işkence ettikleri ayrıca altmış yedi bin kuruş kıymetinde mal ve eşyasını gasp ettiklerini bildirir (1855). Yapılan araştırma neticesinde bu kişiler ele geçirilerek sorgulandıklarında suçlamaları kabul ederler. Gasp edilen eşya aynen ve satılmış olanlar bedel karşılığında geri alınır. Suçluların hapis tarihinden itibaren ikişer sene müddetle prangaya konularak müddetleri sonunda bundan sonra bu tür uygunsuzlukta bulunmayacaklarına dair kefilleri alınarak tahliye edilmeleri irade ile kabul edilir (MVL, No. 216, Gömlek No. 2). Bu gibi olaylarda çalınan eşyaların aynen iadesi ya da eşyanın değerinin verilmiş olması davada anlaşma sağlar. Ancak bu suçlunun affedilip ceza almayacağı anlamına gelmez.

Anadolu topraklarında Müslüman-gayrimüslim ve birçok milletten halk bir arada yaşadığından hırsızlık vakalarında her kesimden kişi suçlu ya da mağdur olabilirdi. 1855 yılında İzmir sancağı Avacık karyesinden Ermeni milleti kocabaşlarından Hacı Safatıl'ın hanesine gece vakti on yedi tane hırsız girer. Hırsızlar silahla ev sahibine saldırarak onu korkuttuktan sonra paralar ve var olan eşyalarının hepsini gasp ve yağma eder. Safatıl ve ailesi ise canlarını zor kurtarır. Topal zeybeğin başları olduğu bu hırsız/eşkıya grubu bu olay sonrası dağa çıkar. Adam soymak ve etraf karyeler ahalisine haberler irsaliyle akçe tutmak gibi haydutluk eden bu kişiler ayrıca karye ahalisinin hazîne-i hâssa için kömür

taşıdıkları hayvanlarını da zapt ederler. Hırsızlara/eşkıyalara zapt ettikleri hayvanlar karşılığında birtakım akçeler vererek bin emek ve zahmetle hayvanlarını kurtarmış iseler de bu haksızlıklarından dolayı kömürü taşıyamadıklarından hazine işleri de kesintiye uğrar. Reaya bu çevrede barınamayıp emniyet ve huzurları kalmaz ve başka yerlere dağılır. Bu olaylar ve neticeleri sebebiyle hırsızların ele geçirilerek te'dibleri ve çalınan eşyalarında sahiplerine iadesi ile güvenliğin sağlanmasını talep edilir. Reayanın bu istekleri üzerine gereğinin yapılması için liva muhassılına emir verilir (A.} DVN, No. 105, Gömlek No. 10).

Ermenilerin yaşadığı bir başka hırsızlık olayında ise hırsızlar Harput eyaleti Palu kazasında Ermeni milletinin Surphac (Surpharaç) Manastırı'nın duvarını gece vakti delip içeri girer ve manastırdan üç bin kuruşluk kap kakak çalarak kaçarlar. Ardından Havar ve Horhor manastırlarının demir pencerelerini kırıp oradan da bir takım eşya çalarlar. Hırsızlar ara sırada Ermeni milletinin hanelerine girer. Bu olaylar Ermeni milletinin asayiş ve emniyetini bozduğundan bu hırsızların yakalanıp cezalandırılmaları ve çalınan eşyalarının da sahiplerine geri verilmesi istenir. Bunun üzerine emniyet ve huzurun sağlanması için gereğinin yapılması için eyalet valisine emir verilir (1855) (HR. MKT, No. 109, Gömlek No. 80). Bu gibi vakalarda amaç kutsal yerlere dini ya da siyasi amaçlı saldırı değildir. Diğer vakalarda olduğu gibi doğrudan çalmak hedeflenir. Zaman zaman kilise, cami gibi kutsal yerlerde de hırsızlıklar görülür.

Farklı milletlerden kişilerin bir araya gelip suç işlemeleri de söz konusudur. İzmir'in Urla kazasında Hacı Nikete'nin hanesinden sekiz ay önce üç yüz Macar altını olarak otuz bin kuruş miktarı akçesiyle biraz gümüş çalınmıştır. Bu kişiler araştırılırken hırsızların İngilizlere Dimitri, Osmanlı Devleti tebaasından Yorgi ve Çankıra Etnaş'ın olduğu haber alınır. Dimitri ile Yorgi ele geçirilirken Etnaş firar eder. Yakalananlar sorgularında olayı itiraf eder (1857). Çalınan altın ve eşyaların geri verilmesi (MVL, No. 224, Gömlek No. 79) için gerekenin yapılması istenir.

Hırsızlık, eşkıyalık, casusluk gibi kimi suçlar suçluların unvanı haline gelebilmektedir. Bu kişiler bir araya gelince ise ortaya birbiri ile bağlantılı vakalar çıkar. İzmir'de hapis olan Haydo, Kosta, hırsız Panayot'un ve katırcı Yani'ye refakat etmiş olan Şubutoğlu ile eşkıyaya casusluk eden Nikola'nın İstanbul'a gönderilmesi bildirilir. Yine Panayot'a verilen bazı eşya ile hayvanat ve vurulmuş postadan eline geçmiş olan gümüşler nerede, Halep postasından yağmalanmış ve Aydın kaymakamına teslim edilmiş olan seksen beş bin kuruş kimlerde kalmışsa

haber verilmelidir. Panayot'a eşkıya tarafından verilen eşya Panayot'un inkârından dolayı ortaya çıkarılamadığı gibi Nikola da suçunu inkâr eder. Ancak bunların çok kez Yani'ye yataklık ve casusluk ettikleri bazı kişilerin şahitliğiyle sabittir. Panayot, Kosta ve katırcı Yani'nin arkadaşları Karabela ve Andon'un Dersaadet'e gönderildiği ve Şubutoğlu'nun İzmir'e gönderilmesinin Sisam kaymakamına bildirildiği haber verilirken seksen beş bin kuruş hakkında da Aydın'dan kesin bilgi istenir. Bu sırada Yunanlı Panayot'un vefat etmesi üzerine diğerleri zaptiyede sorgulanır. Katırcı Yani ile diğerleri yüzleştirildiğinde Karabela Yemandi, Anton ve Kosta'nın haydut ve yol kesicilerden olduklarını kabul ederler. Nikola'nın da bu kişilere yataklık ettiği ifadelerden anlaşılır. Sonuç olarak ceza kanunu gereğince Kosta, Karabela Yemandi, Anton ve Nikola hapis tarihlerinden itibaren on ikişer sene müddetle küreğe konularak müddetleri sonunda tahliye edilmeleri ve Şubutoğlu'nun da bir an önce yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi meclisçe bildirilir (1855) (A.} MKT. MVL, No. 74, Gömlek No. 75). Bu vakada hırsızlık suçundan daha çok gasp, eşkıyalık gibi suçların varlığı söz konusu olmakla birlikte kimi suçların birbiri ile bağlantılı olduğu ve suçluların kimi zaman başka suçlara yöneldiğine örnek oluşturur

Hane hırsızlığı haricinde dükkânlarda hırsızları cezbeden mekanlardır. Kumkapı'da yaşayan kahveci Tudori'nin İngiltere Devleti tebaasından tüccar Panu'nun mağazasında hırsızlık yapmasından dolayı el konulan ve Tersâne-i Âmire'de saklanan kayığının teslim edilmesine dair sefareti tarafından evraklar gönderilir (1854). Ayrıca yine sefareti tarafından sorgusunun hemen yapılması ve karara bağlanması istenir (HR. MKT, No. 93, Gömlek No. 74)

Kumkapı'da İşkembeci Ando'nun dükkânından bir takım eşya çalmış olan kasap çırağı İstefan tahliyesi için başvuruda bulunur (1853). Hapis kaydına göre iki sene müddetle prangaya konulduğu anlaşılarak müddeti sonuna hayli vakit varsa da İstefan'ın iyi biri olduğuna şahitlik eden ve bundan sonra bir daha böylesi bir suç işlemeyeceğine dair kefil olması nedeniyle hapiste kaldığı sürenin yeterli olduğu düşünülerek merhameten tahliye edilmesi Meclis-i Vâlâ'ca kararlaştırılır. Ancak kesin karar iradeye göre verilecektir (A.} MKT. MVL, No. 65, Gömlek No. 46)

Tekfurdağı'nda yaşayan Hırsto ve Hırstaki'nin tacir Yorgi'nin mağazasından yirmi iki kıyye civid⁷¹ çaldıkları itiraflarıyla ortaya çıkar (1856).

⁷¹ Çivit: "Çin, Yemen ve Hindistan'da yetişen bir bitkiden elde edilen veya sun'î olarak yapılan mavi renkli toz boya".

Çalınan eşyanın bedeli sahibine geri verilir. Bu kişiler sabıkalı olmamakla birlikte küreğe konulmak üzere İstanbul'a gönderilir ve burada hazırlanan mazbatayla mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Meclisi-i Vâlâ'da ceza kanununca hapisleri tarihinden itibaren üçer sene müddetle pranga olunması ve müddetleri sonunda kefile bağlanarak tahliye edilmeleri (A.) MKT. MVL, No. 78, Gömlek No. 26) karara bağlanır.

Hırsızların dikkatini çeken diğer bir mekân ise ahırdır yani hayvan hırsızlığı. 1853 yılında Çandarlı kazasına bağlı Demirtaş ve İsmailler karyesi ahalisiyle Hacı İbrahim'in hayvan hırsızlığından dolayı aralarında mahkeme yapılır. Hacı İbrahim, İzmir'de Serendav isimli kasaptan kara küçük hayvanatı üç bin beş yüz kuruşa aldığını söylerken ahalinin de iddialarını delille ispat etmesini ister. Karye halkına iddialarını delillendirmeleri için ek süre verilir. Bu sırada mahkemeye gelmemek için adresini değiştiren -Bergama'ya- İbrahim'in celbi için zaptiyeden bir kişi görevlendirilmiştir. Mahkemede Hacı İbrahim İzmir'de kasap Serendav'dan on yedi baş kara küçük hayvanatı iki bin altı yüz kuruşa nakden bin altı yüz kuruşunu peşin bin kuruşunu vadeli senetle aldım, der. Demirtaş ahalisi on iki İsmailler ahalisi de bir tane hayvanın kendilerinin olduğunu iddia eder. Hacı İbrahim on bir tanesi benimdir derken karye ahalisinin çalınan hayvanlarını araştırması üzerine beş tane hayvan benimdir, der. İbrahim'in almış olduğu on yedi hayvanın ücreti olan iki bin altı yüz kuruşun tahsili için ise İbrahim hapiste olduğundan ödeyemeyeceğini açıklar. Ancak hırsızlık suçunun ortaya çıkması dolayısıyla bahsedilen meblağın tahsiliyle sahiplerine verilmesi ve ceza kanunu gereğince cezanın uygulanması (MVL, No. 208, Gömlek No. 8) hükmü verilir.

Hırsızların devlet memuru, ağa, tacir, sefaretten kimselerin hanelerine girmiş olması önceden keşif yaparak bu evleri seçtiklerinin göstergesi olabilir. Çünkü bu kesimden kimselerin evlerine hırsız girdiğine dair birçok şikâyet ve ihbar vardır. 1854 yılında Tahsin Ağa, Cihangir'deki hanesine girip eşyasını çalan hırsızların bulunarak eşyasının iadesini talep eder. Ağa'nın mahallesindeki biri şüphe üzerine hapsedilir. Bu kişinin bu tür suçları işleyebileceği mahalleli tarafından da ifade edilmiş olmakla birlikte asıl hırsızın bulunması hususunda İstanbul'dan tezkere gönderilir. Bazı suçlarda zan üzerine bir kişinin hapsedilmesinin uygun olacağı açıklanırken suçlanan kişi de gerçek suçlunun ortaya çıkarılması, çalınan eşyaların bulunup sahibine verilmesini talep eder. Ayrıca şüpheli bu civarda bir Arap görüldüğünü neden sadece kendisinin

tutulduğunu da sorgulamaktadır (HR. MKT, No. 70, Gömlek No. 39). Bu gibi olaylarda suç işlemeye meyilli kişilerin göz önüne alındığı ancak ne olursa olsun araştırmalara devam edildiği ve kesin hükmün kanıtlara göre verildiği görülür. Bu olayda kişi suçlu olarak değil şüpheli olarak tutuklanır.

Ticarette uğraştıkları için varlıklı oldukları bilinen tüccarlarda hırsızlık olaylarından şikayetçidirler. Örneğin, Niksar kasabasında yaşayan İranlı tacir Yezidli Hacı Ramazan'ın Şaban ayında gece vakti hanesine birkaç hırsız girer. Hırsızlar taciri öldürmek niyetindeyken Ramazan kendisini pencereden atar ve ayağı kırılır. Hırsızlar on dokuz bin kadar nakit akçe ve eşyayı çalar. Hırsızların ele geçirilmesi ve çalınan eşyaların iadesi İran maslahatgüzarı tarafından talep edilir. Gönderilen yazıya göre Kalenderoğlu Muti, Karakuzu Mustafa, Koca Salih, perçemli Ali, Muti'nin kardeşi Mustafa ve Celeboğlu Salih, Topal Ömer ve beş Canikli pehlivan hırsızlığa cesaret etmiştir. Mesele şer'î şerîf ve meclisçe araştırılıp şer'î ilam ve mazbatası yazılarak İstanbul'a bildirilir. Bu açıklama üzerine akçe ve eşyanın tahsili emredilir. Ayrıca suçluların yürürlükte olan ceza kanuna göre cezalandırılmaları ve bu mahallerde bir daha böylesi durumların yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınması Sivas valisine bildirilir (1854) (HR. MKT, No. 96, Gömlek No. 16; HR. MKT, No. 123, Gömlek No. 32).

Yine devlet görevinde bulunan kişilerde yukarıda bahsedilen hali vakti yerinde kişiler olarak hırsızları cezbeder. Ziraat Meclisi müftüsü Hüseyin Efendi, Devehan önündeki hanesine gece hırsız girdiğini ve dört bin beş yüz kuruşluk kaime-i nakdiye ile başka eşyasının çalındığını bildirir (1857) (A.} MKT. NZD, No. 228, Gömlek No. 78). Bab-ı seraskeri tercüme odası mümeyyizi⁷² Said Efendi'nin Mengen kazasında yaşayan babası Eyyüb Kadızade Hüseyin Ağa'nın hanesine dört hırsız girer ve yedi bin kuruş ile tüm eşyasını çalar. Hırsızlardan ikisi ele geçirilerek hapse konulur. Çalınan eşyaların iadesi istenilmekle birlikte bu tür olaylarda önce şer'î şerîf ve meclis aracılığıyla araştırma yapılması ve gerekenin mazbata ile bildirilmesi istenir (1856) (A.} MKT. UM, No. 230, Gömlek No. 89). İsveç ve Norveç devleti sefaret baş tercümanı George Timothy'nin Tophane'de Kumbaracı yokuşu civarında kiracı olduğu haneye gece vakti on beş kadar hırsız girerek hanesine zarar verir. Sefaret tarafından meselenin hemen araştırılması ve hırsızların yakalanarak zarar ziyanın giderilmesi istenir. Ayrıca bu kişiler hakkında

⁷² Mümeyyiz: "Bir dâirede yazıcıların yazdıkları yazıları düzelten kâtip".

ceza kanunun uygulanması için gerekenin yapılması ve bu tür uygunsuz olaylardan korunmaları için özen gösterilmesi (1857) (HR. MKT, No. 190, Gömlek No. 81) talep edilir.

2.2.8 Diğer Suçlar

Diğer suçlar başlığı altında ele alınan suçlar yukarıda bahsi geçen suçlar gibi ehemmiyetlidir. Ancak incelenilen yıllar aralığında çok sayıda örnek vaka ile karşılaşılmadığından bu suçlar ayrıntılı ele alınmamıştır. Bu suçlar sarkıntılıkla beraber sarhoşluk, nara atarak edepsizlik, kumarbazlık, izinsiz zahire kaldırma, uzuv kesme ile kölelere karşı işlenen ve kölelerin işledikleri suçlardır.

Kumar, menfaat karşılığı düzenlenen bir tarafın sebepsiz olarak kaybettiği diğer tarafında haksız olarak kazandığı oyundur.

Kumarın türü ve şekli toplum ve dönemlere göre değişmekle birlikte irade eksikliğine, haksız kazanca ve toplumsal çözümlere neden olduğunda dinler ve temel ahlak öğretileri tarafından yasaklanır (Bardakoğlu, 2002). Hatta bu irade noksanlığı kumarbazların sınır tanımayarak mezarlık aralarında dahi kumar oynamasına yol açar (1856). Bu gibi uygunsuzlukların önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması ve uygulanması için çaba sarf edilmesi gerektiği zaptiye müşirlerine (A.) MKT. NZD, No. 186, Gömlek No. 61) bildirilir. Bu gibi sınır tanımazlığın önüne geçmek ve kumarı yasal hale getirmemek için daha dikkatli davranılmaya çalışılır. Bunun için gazino gibi eğlence yerlerine kumar oynatmamak şartıyla izin/ruhsat verildiği görülür (1853) (HR. MKT, No. 54, Gömlek No. 64). Çünkü Tanzimat döneminde kahvehane, gazino, kafeşantılar (müzikli eğlence yeri) İstanbullular için yabancı kavram ve mekanlar değildir (Yeşilyurt, 2019). Bunun için bu gibi yerlerde yapılan balo, eğlence, kumar benzeri şeylerinde kontrol altına alınması gerekmektedir.

Bu yerler kontrol altına alınmaya çalışılırken bir taraftan da kumar oynatan kişiler yakalanarak kumarın önü kesilmeye çalışılır. Kumar oynatma suçlamasıyla mahkemeleri yapılmadan tutuklanan kişiler hakkında İngiltere elçisi devletten suçlamaların kesinliği hakkında deliller olup olmadığını neden mahkemelerinin yapılmadığı sorar (1852) (HR. TO, No. 572, Gömlek No. 18). Bu vaka hem Avrupa devletlerinin yapılan ıslahatları izleme, denetleme bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine ne denli müdahil olduğunun hem de Osmanlı Devleti'nin ceza kanunlarını yürürlüğe koymasındaki temel ilke Tanzimat'la birlikte ilan edilen

temel hakları koruma ve bu hakları ihlal edenleri kontrol altında alma düşüncesinin uygulamada sorunlarla karşılaştığının da göstergesidir.

Kumarın birçok türü vardır ve bunlardan biri de piyangodur. Batı kökenli olan “lotarya”⁷³ kavramı günümüzde ve Osmanlı Devleti’nde piyango için kullanılır (Yolal, 2021). Piyango benzeri çekilişler Avrupa’da XV. yüzyılın ortalarından itibaren görülmeye başlanırken Osmanlı Devleti’nde XIX. yüzyıl ortalarında giriş yapar. 1854 yılında Naum Efendi’nin tiyatrosu için piyango çekilişi talebi Meclis-i Vâlâ’da görüşülerek piyango çekilişine izin verilir. Bu izinle birlikte piyango resmiyet kazanır (Yolal, 2021).

Zamanla piyango çekilişlerinin önü kesilemez ve devlet müdahalesi gerekince Dersaadet ve Bilad-ı Selase’nin her bir tarafında piyango çekilişi pek çok fesat ve uygunsuzluğa neden olduğu açıklanarak piyango tamamen yasaklanır (1857). Artık hiçbir dükkân ve mahalde piyango çekilişi yapılmayacaktır. Ancak bu yasağa uyulmaması muhalefet edilmesi durumunda bu kişilerin “şedid-i te’dib” edilmesi esnaf kethüdalarıyla diğer gerekli kişilere bildirilir. Her tarafta bu yasağa uyulması için memurlar ve zaptiye zabitanı görevlendirilerek piyango çekilişi yapılmasının önüne geçilmeye çalışılır. Yine de ötede beride piyango çekilmekte olduğu ve hatta filan gün vapur piyangosu çekilecektir şeklinde ilanlar görülür. Yine Mahmut Paşa Çarşısı’nda açılan bir dükkânda piyango biletleri satılmakta olduğu haber verilir ve buradan alınan biletler delil olarak gösterilince dükkânın kapatılmasına karar verilir (A.} MKT. NZD, No. 230, Gömlek No. 92). Çünkü piyango bir çeşit kumar sayıldığından hem şer’an hem de kanunen kötü ve makbul olmayan bir şeydir (A.} MKT. NZD, No. 227, Gömlek No. 73).

1851 Ceza Kanunnamesi’nde kumar, sarhoşluk hali ile sarkıntılık, nara atma gibi toplumsal düzeni bozan şeylere yer verilerek suç kapsamına alınır. Böylece kamu düzenini sağlamak için bu tür suçlara önem verildiğine de dikkat çekilir. Ayrıca 1840 Ceza Kanunnamesi’nde kumar, sarkıntılık gibi meselelere yer verilmemesi hukuki açıdan yasal bir boşluk oluşturur. Artık bu boşluğun doldurulması ve yasaklarında yasal bir zeminle desteklenmesi gerekir.

“Bazı çarşı ve sair yerlerde, şuna buna sarkıntılık eden sarhoşların şer’î usule göre bu durumları sabit olunca hadd-i şer’î tatbik edilmelidir. Fakat, sokakta nara atan edepsizler ve suçüstü yakalanan kumarbazlar da suçlarına göre

⁷³ Lotarya: “Ad ve numara çekilerek oynanan çeşitli şans oyunlarının ortak adı, bir çeşit kumar”.

şeriatın verdiği izinle öldüresiye olmamak şartıyla üç değnekten en son yetmiş dokuz değneğe kadar değnekle dövülmelidir.

Bu edepsiz ve kumarbazlar tekrar bu şekilde suçüstü yakalanırlarsa haklarında tekrar aynı ceza uygulanır. Ondan sonra bu çirkin fiilleri alışkanlık haline getirirlerse bu ısrar demek olacağından gerçekten pişmanlık ve tövbe hasıl oluncaya kadar suç Dersaadet'te işlenmiş ise küreğe taşrada işlenirse prangaya konulmalıdırlar” (bölüm 2 madde 5) (Ahmed Lütfi, 1997, 137-138).

Ceza Kanunnamesi'nde anlaşıldığı üzere Tanzimat döneminde sarhoşluk, içki tüketimi cezalandırılan bir eylem değildir. Önemli olan husus sarhoş olmak değil sarhoşun toplumsal düzeni ve asayiş bozmasıdır (Erdinçli, 2021). Çünkü Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti Avrupa'nın kültürüyle de tanışmış ve özellikle İstanbul'un bazı semtlerinde bu kültür yaşanır hale gelmiştir. Böylece artık içki tüketimi değil bu tüketimin toplumu rahatsız etmesi sorun oluşturur.

Vergi vermeme bir suç olup hem 1840 hem de 1851 tarihli ceza kanunlarında bu suça dair yaptırımlar belirtilmiştir. Ancak 1851 Ceza Kanunu'nda vergi vermemek için gereksiz yere zahiresini kaldıranlar hakkında ayrıca bir ceza belirlenir.

“Öşür vermemek için zahirelerini şer'î hiçbir mazeret olmadan kaldıranlar hem beytül-malın malını telef etmiş hem de o zahireyi kendilerine haram eylemiş olacaklarından bunlar zabitanın haberi olmaksızın ve öşrü alınmaksızın zahireyi harman yerinden kaldırıp öşrü gizlerlerse gümrükten mal kaçırıcılardan iki kat gümrük alınması gibi bunlardan da kaldırdığı zahireden iki kat öşür tahsiliyle haklarında ceza tatbik edilmelidir” (bölüm 3 madde 14) (Ahmed Lütfi, 1997, 144).

1851 Ceza Kanunnamesi'nde azmettirme unsuruyla birlikte uzuv kesme hallerine yer verilerek öldürme harici birini noksan bırakmak için yapılan eylemlerinin cezası belirlenir.

“Cinayet ve uzuv kesme konularında iki tür âmir vardır: bunlardan birincisi, tehdidini yerine getirebilen kimsedir ki, bu kimse aynen katil hükmünde olacağından, vârislerin kısıstan affı halinde, kabahatin derecesine göre beş seneden on beş seneye kadar cezalandırılır. Bu nitelikteki bir âminin, emri uzuv kesme hususunda ise, yaralayan bir adama verilecek ceza dikkate alınmayarak, üç seneden altı seneye kadar tecziye edilmesi gerekir.

İkincisi, eğer emri veren âmir, tehdidini yerine getirebilecek güçte değilse verilecek ceza iki seneden beş seneye kadardır.

Âmirin adam öldürme ve uzuv kesme hususunda alet olarak kullandığı kimse de beş seneden on beş seneye kadar işlediği fiil uzuv kesmekten ibaret ise bir seneden üç seneye kadar ceza görür.

Katile yardım eden kimse de beş seneden yedi seneye kadar cezalandırılır.

Katil kadınsa, beş seneden on beş seneye emri veren tehdidini yerine getirebilen bir kadın ise o da, beş seneden on beş seneye kadar cezalandırılır. Emri veren kadın tehdidini ikaa muktedir değilse iki seneden beş seneye kadar ceza görür.

Kadın katile yardım eden kimse kadın ise beş seneden yedi seneye kadar kadın cezaevinde hapsedilir. Hapislik süresi esnasında kendisinin bakım ve giyimini temin edecek kimse bulunmadığı takdirde bu hazinece sağlanır” (bölüm 3, madde 19)

(Ahmed Lütfi, 1997, 146-147).

İzmir civarında esirci Mehmet’in kölesi olduğunu, onun kin ve nefretinden dolayı haksız yere iki bileği ve tenasül uzvunu kestiğini söyler (1853). Selim esircinin elinden kurtulunca İstanbul’a gelir. Mehmet’in ırzına ve malına hata yaptımsa Çavlu köyünde Selim’in böyle iş yapmayacağını araştırılması için Kürtoğlu Hacı Mehmet, Süleyman, Hacı Hüseyin Efendi ve Çavlu köyünün halkına sorulmasını ister ki zaten hepsi kendisine kefildirler. Selim kesilen uzuvları nedeniyle artık bir işe yaramadığını herhangi bir geliri olmadığından sokak ortasında kaldığını da söyler. Bu durumlardan dolayı esirci Mehmet Efendi’den hakkının alınmasını bu mümkün olmazsa ona aylık tahsis edilmesini talep eder (A.} MKT. DV, No. 71, Gömlek No. 20). Selim’in şikâyeti üzerine dava açılır ve Mehmet suçunu itiraf eder. Mehmet’in kanunen cezalandırılması gerektiğinden mesele Meclis-i Vâlâ’da görüşülür (MB. İ, No. 10, Gömlek No. 124).

Kölelik Avrupa’da 1789 Fransız Devrimi’nin etkisiyle kaldırılmaya başlanırken Osmanlı Devleti’nde köleliğin kaldırılmasına dair ilk adım 1846 yılında İstanbul’daki köle pazarlarının kapatılmasıyla atılır. Ancak bu durum köleliğin tamamen ortadan kaldırıldığı anlamına gelmez (Aydın, 2014; Erdem, 2012). Çünkü kölelere karşı işlenen suçlar ve kölelerin işledikleri suçlar hakkında 1851 Ceza Kanûnu’nda cezai yaptırımlara dair madde bulunur.

“Köle ve cariyeler hakkında da gerektiği zaman “hudud-u şer’i”nin ikamesi padişaha, ta’zir ve te’dibleri ise efendilerine aittir. Ancak efendilerinden bazıları ta’zir ve te’dib hususunda ifrata kaçıp, köle ve cariyelerine zulüm ve işkence ederken bazıları da tefritle ihmal ve müsamaha göstermektedirler. Bilahare bunları satarak kötülüğü başkalarına da sirayet ettirerek amme nizamını bozmuş olurlar.

Bundan böyle aleni olarak ve ta'ziri mucip suçlarının vukuu ve sübutunda hep aciz köle ve cariyeleri hem de amme nizamını korumak için sair kimseler hakkında cari olan kanuna uyularak köle ve cariyenin adam öldürmesi halinde maktulün vârisleri affedip kısas veya diyet sakıt olunca köle bir seneden beş seneye ve yaralama halinde üç aydan üç seneye kadar gerekli süreyle pranga ve kürek cezasına çarptırılır.

Cariyenin de keza sözü geçen müddet için kadın cezaevine konması gerekir.

Değnekle dövülmek suretiyle cezalandırılması gerekenlerde ne şekilde ve ne kadar dövüleceği şeriatla belirtilmiş olarak değnekle cezalandırılırlar” (bölüm 3, madde 19) (Ahmed Lütfi, 1997, 146).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1858 CEZA KANÛNNÂME-İ HÜMÂYÛNU

KAPSAMINDAKİ SUÇ TÛRLERİ

3.1 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu

Kırım Savaşı'nın sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin iç düzenlemesi olan Islahat Fermanı'nın bir antlaşma da yer alması siyasi nitelikli oluşumları da beraberinde getirir. Islahat Fermanı ile Müslüman olmayan grupların eşit haklara kavuşturulması hedeflenir ve hiçbir ayırım gözetmeksizin Osmanlı toplumu oluşturulmaya çalışılır. Bu eşitliğin bir antlaşma ile güvence altına alınmış olması Avrupa devletlerinin Osmanlı içerisindeki gayrimüslimlerin haklarında söz sahibi olmasına ve yapılan düzenlemelerin bir nevi yabancıların denetimine girmesine de olanak sağlar.

Eşitlik anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilen düzenlemeler Müslümanları rahatsız eder ve kimi zaman durumun onların aleyhine çevrilmesi dahi söz konusu olur. Ancak Müslüman harici grupların da memnun edilemediği bu dönemde yaşanan Sırbistan, Karadağ, Girit gibi yerlerde isyanların çıkmasından anlaşılabılır. Keza tüm bu isyanlar Osmanlı Devleti'nden kopma isteklerinin başlangıcı niteliğindedir.

Yine Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi'nin etkileri, Osmanlı Devleti'nin ticari alanda da Avrupa ile bütünlük oluşturmaya çalışması ile ilişkilerde hem ekonomik hem de hukuki alanda değişime neden olur. Ki bu değişim 1840 Ceza Kanûnu ya da 1851 Ceza Kanûnnâmesi gibi yerelin değiştirilmesi, düzenlenmesi şeklinden daha farklıdır.

1858-1876 yılları arası yapılan düzenlemeler modern ve yerelden ayrı hususları kapsayacak nitelikte oluşumun başladığı bir dönemdir. Bu dönemde yapılan hukuki düzenlemelerle siyasi, sosyal, iktisadi birçok alanda modernleşme ve köklü değişim kendini gösterir.

Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu 9 Ağustos 1858 tarihinde bahsi geçen hususlar çerçevesinde yürürlüğe girer. Bu sırada kanunun yerli mi yoksa resepsiyon mu? olduğuna dair farklı görüşler söz konusudur. Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında Meclis-i Âlî-i Tanzimat'ın sekiz üyesinden⁷⁴ oluşan komisyonun

⁷⁴ Üyeler “Ahmet Cevdet, Muhammet Rüştü, Ahmet Celal, Şevket, Seyyid Mustafa Hıfzı, Mahmut Paşa, İbrahim Ethem, Muhammet”.

sunmuş olduğu mazbatadan anlaşıldığı üzere kanun, 1855 Men‘-i İrtikab Kanunnamesi, eski ceza kanunları, 1840 ve 1851 Ceza Kanunnameleri iyileştirilerek ve şeyhülislamlığın eklediği maddeler ile diğer kaynaklardan faydalanılarak meydana getirilir (Akgündüz, 1987).

Komisyon tarafından faydalanılan kaynaklar açıklanmakla birlikte kanunun İslam hukukuna uygun olup olmadığı hususunda da görüş ayrılıkları vardır. Kimi hukukçular kanunun 1810 tarihli Fransız Ceza Kanuna dayanması nedeniyle İslam hukukuna aykırı hükümler içerdiğini savunurken kimileri de bu iddiayı kabul etmez. Çünkü şer‘î hükümlere de kanunda yer verilir. Bir başka grup ise kanunun tamamen alıntı olmadığı ve büyük değişiklikler yapılması nedeniyle İslam hukukuna aykırı olmadığını söyler (Şentop, 2005). Ki 1858 Ceza Kanûnu ile Fransız Ceza Kanunu arasındaki farklar bu düşüncenin dayanak noktasıdır. Örneğin Fransız Ceza Kanunu’nda en düşük ceza altı günden beş yıla kadarken 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu’nda bir günden üç yıla kadardır. Ya da Fransız Ceza Kanunu’nda çok eşliliğe dair bir kavram yer almazken Osmanlı’nın ceza kanunda çok eşlilikle ilgili kavramların yer alması örnek gösterilebilir. Bu farklılıklar iktibas yöntemiyle alınan hukuk sisteminin kültüre göre şekil aldığıının da göstergesidir denilebilir.

Ceza Kanûnnâmesi’nin İslam hukukuna aykırı olmayacağı düşüncesine neden olan bir başka husus kanunu hazırlayan komisyonun başkanlığını Ahmet Cevdet Paşa’nın yapmış olmasıdır. Bu noktada kanunlaştırma nedir? Kanunlar nasıl yapılır? sorularına değinilecek olursa; kanunlaştırma bir ülkede yazılı olmayan ve düzenli halde bulunmayan hukuk kurallarının bir araya getirilerek ülkenin tamamında geçerli bir hukuk sisteminin oluşturulmasıdır. Kanunlaştırma hareketi muhafazakâr ya da devrimci olabilir. Örneğin ülkede düzensiz bir şekilde var olan ve uygulanan kuralların sistemli hale getirilmesiyle oluşturulan kanunlar muhafazakâr nitelik taşır. Devrimci kanunlaştırma ise ülkenin ve toplumun ihtiyaçları çerçevesinde eski kanunlardan tamamen farklı yeni hukuk kurallarının meydana getirilmesidir (Bozkurt, 2010). Eğer ülke kendi iç dinamikleri içerisinde kanun yapabilecek durumda değilse başka bir ülkenin hukuk sisteminden tamamen ve kısmen faydalanabilir. Ki bu duruma resepsiyon denir.

Tanzimat döneminde kanunlaştırma hareketinin yoğunluk kazanması ve bunun kimi zaman yerli kanunlardan kimi zamanda yabancı kanunlardan

faaydalanarak gerçekleştirmesi görüş ayrılıklarına neden olur ve yeni kanunların rfi ve şer'i hususlara uygun olup olmadığı tartışmaları sregider.

1858 Ceza Kanûnu'nu Mehmet Ziyaeddin bir cezanın korkusu/tehdidi altında olarak bazı eylemlerin yapımı emreden ve bazı eylemlerin yapımını yasaklayan bir Kanûn-ı Hmyndur ki; iki yüz altmış dört maddeden ibarettir, diyerek tanımlar (Aykanat-lker, 2020).

Kanun bir giriş,  bölüm ve toplamda iki yüz altmış dört maddeden oluşur. Giriş kısmında genel hükümlere yer verilirken suçların sınıflandırılması ve cezaların türleri açıklanır. Birinci bölümde kamuya karşı işlenen suçlar ikinci bölümde şahıslara karşı işlenen suçlar ve nc bölümde de kabahatlerle ilgili hükümler yer alır. Her bir bölüm hangi suça dair hükümler içerdiğini ifade eden başlıklara ayrılırken her bir başlıkta kendi içinde sınıflandırılır. Genel çerçevede görülecek olursa;

Tablo 3.1: 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu Kapsamında Suç Türleri

1858 Ceza Kanûnnâmesi	
Mukaddime	
Birinci fasıl	Ale'l-umum cürüm ve cezaların meratib ve derecatıyla bazı usûl-i ummye beyanındandır
İkinci fasıl	Cinayete mahsus olan cezaların tafsilatı beyanındandır
nc fasıl	Cünha ve kabahata müteallik olan cezaların tafsilatı beyanındandır
Dördüncü fasıl	Medar-ı afv ve mesuliyet olup olmayan ve cezaya istihkakı mucib olan halat beyanındadır
Birinci bab: Zararı amm olan cinayet ve cünha ile mücazat mterettibelerinin beyanındadır	
Birinci fasıl	Devlet-i Aliyye'nin emniyet-i hariciyesinin ihlal eden cinayet ve cnhalar
İkinci fasıl	Devlet-i Aliyye'nin emniyet-i dahiliyesini ihlal eden cinayet ve cnhalar
nc fasıl	Rüşvet beyanındadır
Dördüncü fasıl	Sirkat-i emval-i miriye ve irtikabat saireler
Beşinci fasıl	Nüfuz-ı memuriyet ve mevkiini suistimal edenler ve vazife-i memuriyetini ifa etmeyenler
Altıncı fasıl	Memurin-i efrad tarafından efrad hakkında taaddiyat ve su-i muamelat vukuunda icra olunacak mücâzat
Yedinci fasıl	Memurin-i Devlet-i Aliyye'ye muhalefet ve adem-i itaat ve hareket edenlerin cezası
Sekizinci fasıl	Mahpus kaçırmaya ve erbab-ı cinayeti ihfya mütecasir olan eşhasa dairdir
Dokuzuncu fasıl	Mühür fekkine ve emanet eşya ve evrak-ı resmiyenin ahzına mütecasir olanların mczatı
Onuncu fasıl	Salahiyet ve mezuniyeti olmaksızın sıfat-ı resmiyede bulunanlar

Tablo 3.1 (devam): 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu Kapsamında Suç Türleri

On birinci fasıl	İmtiyazat-ı mezhebiyyeye taarruz edenler ile bazı asar-ı kadime ve mutebireyi tahrib ve rahnedar edenlere dairdir
On ikinci fasıl	Telgraf muhaberatını ihlal edenler
On üçüncü fasıl	Bila-ruhsat matbaa küşad edenlere ve emir ve ruhsatla açılmış olan matbaalarda evrak-ı muzırta tab ve neşr eyleyenlere ve mekteplerin usûl-i talimiyesine dair
On dördüncü fasıl	Kalbazanlık beyanındadır
On beşinci fasıl	Sahtekarlık beyanındadır
On altıncı fasıl	Kundakçı mücâzâtı
İkinci bab: Eşhası hakkında vukubulan cinayet ve cünhalarla mücâzat-ı mürettebeleri	
Birinci fasıl	Katl ve cerh ve ihafeye dair
İkinci fasıl	Iskat-ı cenin ve karışık meşrubat ve kefilsiz semmiyat fûruhat edenlerin mücâzat-ı mürettibesi
Üçüncü fasıl	Hetk-i ırz edenlerin mücâzâtı beyanındadır
Dördüncü fasıl	Hilaf-ı usûl ve tevkif-i eşhas ve sabi ve muharrik sirkati ve kız kaçırma fezahatı
Beşinci fasıl	Yalan şahitliği ve yalan yere yemin edenlerin cezaları
Altıncı fasıl	İftira ve şetm ve ifşay-ı sır beyanındadır
Yedinci fasıl	Sirkat hakkındadır
Sekizinci fasıl	İflas ve dolandırıcılık ile müttehem olanların cezası
Dokuzuncu fasıl	Emniyet-i su-i istimali
Onuncu fasıl	Müzayedeye ve umur-ı ticarete fesat karıştıranların mücâzâtı
On birinci fasıl	Kumar ve piyango mücâzâtı
On ikinci fasıl	İzaa-i mal ve ızrar-ı nâs
Üçüncü bab: Umur-ı tahaffuziye ve zabıtaya muhalif hareket eden ashab-ı kabayihin cezaları beyanındadır	

Bu özellikleri ile biçim yönünden 1840 ve 1851 ceza kanunlarından daha düzenli olduğu anlaşılır. Yine kanun iki yüz altmış dört madde içerdiğinden diğer ceza kanunlarından daha fazla suçu kapsamına aldığı görülür. Sadece suç değil cezalar konusunda da ayrıntılar söz konusudur. Öyle ki giriş bölümünde ceza konusunda açıklayıcı ifadeler ve hükümler bulunur. Örneğin giriş bölümünün birinci faslında kanunen cezalandırılacak olan suç üç çeşittir, denilir. Bunlar cinayet, cünha ve kabahattir denilir ve tanımları yapılır. Cinayet, *mücâzat-ı terhibiyye*yi gerektiren eylemlerdir. Mücâzat-ı terhibiye ise öldürme, müebbeden ya da geçici kürek, kalabend, sürgün ve medeni haklardan mahrumiyet gibi cezalardır. Cünha, *mücâzat-ı tedibiyye*yi gerekli kılan eylemlerdir. Mücâzat-ı tedibiye ise bir haftadan fazla hapis, geçici sürgün, memuriyetten uzaklaştırma ve nakdi cezalardır. Son olarak kabahat, *mu'amele-i tekdîriyye* gereken eylemlerdir. Mu'amele-i tekdîriyye ise yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ce yüz kuruşa kadar nakdi cezalardır. Açıklamalardan sonra hangi suçların hangi cezaları gerektirdiği de

belirtilir. Bu surette örnek vaka incelemelerinde suçlunun cezası belirlenirken sadece suça dair ilgili madde değil cezaya dair ilgili maddeye de yer verildiği görülür. Örneğin ırza tasallut suçunda ele alınan örnek vakada görüldüğü gibi Trabzon'un Varçete karyesinde ırza tasallut suçunu işleyen Mehmet'in ceza kanununun iki yüzüncü maddesi gereğince cezalandırılacağı açıklanırken cezanın açıklayıcı hükmü on dokuzuncu maddeye de atıf yapılarak karar ilan edilir (A.} MKT. MVL, No. 113, Gömlek No. 25). Böylece sadece suç değil cezada gerekçelendirilir.

1858 Ceza Kanûnu sadece suç bakımından değil suçların içeriği bakımından da daha kapsamlıdır. Örneğin 1840 Ceza Kanûnu'nda rüşvet suçuna dair beşinci bölüm birinci ve yedinci maddeleri arasında 1851 Ceza Kanûnu'nun üçüncü bölüm sekizinci ve onuncu maddeleri arasında hükümlere yer verilirken 1858 Ceza Kanûnu'nun altmış yedinci ve seksen birinci maddeleri arasında rüşvet suçuna yer verilir. Bu örnek suçlara dair daha açıklayıcı ve kapsamlı hükümler verildiğinin göstergesi olabilir.⁷⁵ (Ahmed Lütfi, 1997, 120-121; 142; Akgündüz, 2011, 631-632) Yine 1851 Ceza Kanûnu'nda katle yardım söz konusu iken 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde suça iştirak hükmü getirilerek suça yardım ve yataklık geniş çerçevede değerlendirilir.

Ceza kanunlarının merkezi otoriteyi sağlamak gibi bir görevi üstlenmiş olabileceği düşünülerek ceza kanunlarında memurlara dair yaptırımları da dikkat

⁷⁵ Kanunlar ceza açısından incelendiğinde 1840 ve 1851 ceza kanunlarının benzerlik gösterdiği anlaşılır. Ancak 1858 Ceza Kanûnu'nda cezalarda artış olduğu söylenebilir. Örneğin bu çalışmada 1840 Ceza Kanûnu kapsamında ele alınmış olan rüşvet suçunun diğer ceza kanunlarındaki değişimine bakılacak olursa 1840 Ceza Kanûnu'nda; "... cesaret eden olursa aldığı rüşvet beytû'l-mala teslim edilmek üzere kendisinden alınmalıdır. Rüşvet alan kimse, rütbe ve görev sahibi ise bundan böyle Devlet-i Aliyye menasib ve memuriyetlerinde kullanılmamak üzere bulunduğu görevden azil ve ihraç ve rütbesinden hatt ve tenzil ile üç sene müddetle küreğe konulmalıdır" (bölüm 5, madde 2). "bir kimse herhangi bir memuriyetin sahibi olmasa bile onun da hiçbir devlet işinde istihdam olunmamak üzere üç sene süre ile küreğe konulması gerekir" (bölüm 5, madde 3). 1851 Ceza Kanûnu'nda; "...cesaret eden olursa aldığı rüşvet beytû'l-mala teslim edilmek üzere kendisinden alınır ve o kimse şayet devlet memuru ise bir daha resmi görevde çalıştırılmamak üzere vazifesinden atılır, rütbesinden indirilir ve şahsi durumuna göre cezalandırılır. Rüşvet alan devlet memuru olmayan bir kimse ise bu takdirde ileride kendisine hiçbir şekilde resmi görev verilmemek üzere aynı şekilde cezalandırılır" (bölüm 3, madde 8). 1858 Ceza Kanûnu'nda; "mürteşi her kim olursa olsun ve hangi rütbe ve mansıb ve memuriyette bulunursa bulunsun, iptida almış olduğu rüşvet, raşinin cezay-ı nakdisi olmak üzere kendisinden istirdad ve bir misli dahi kendüye ceza olmak üzere ol mürteşiden alındıktan sonra bu cünhayı eğer ilk defa olarak işlemişse muvakkaten kal'a-bend kılınır ve altı sene müddetle tard cezasına müstahak olur" (bölüm 3, madde 68). Anlaşıldığı üzere 1858 Ceza Kanûnu'nda cezayı belirleyen sadece suçun mahiyeti değil tekrarı gibi unsurlarında varlığıdır. Keza diğer maddelerde bu suçun tekrarı verilecek ceza, rüşvet alanın kadın olması, kadının evli olması ve kocanın rüşvet suçunda dahili ve bilgisi olup olmaması gibi hususların cezaları arttırması ya da azaltması söz konusudur.

çeker. Keza memurlar devleti temsil eden kimseler olduklarından suç işlemeleri durumunda sadece ceza kanunnamesindeki cezai yaptırım uygulanmaz ayrıca memuriyetlerine de son verilir. Memurlara halkan daha farklı davranıldığı ayrımcılık yapıldığı düşünülebilir ancak 1858 Ceza Kanûnnâmesi'ne gelindiğinde mağdura yakınlığın da cezai yaptırımda farklılık yarattığı görülür.

1851 Ceza Kanûnu'nda katl vakalarında cinsiyet ayrımı yapılmazken katle yardım eden kişinin cinsiyeti göz önünde tutulur. 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde ise kadın ve erkeğin farkı olmadığı ancak bazı cezaların uygulanması hususunda onların özel hallerine uymak gerekir denilir.

Tüm bu hususlar 1840 Ceza Kanûnu'ndan itibaren her bir ceza kanununun bir önceki kanunun biçim ve içerik açısından eksik kalan yönlerini tamamladığını ve geliştirdiğini gösterir. Zira 1840 Ceza Kanûnu Tanzimat Fermanı'nda yer alan ifadeler doğrultusunda hazırlanırken 1858 Ceza Kanûnnâmesi Islahat Fermanı doğrultusunda düzenlenir.

Yukarıda bahsi geçen kanun yapma yöntemine karşı oluşabilecek tepkiler için tedbir niteliğinde ceza kanununun giriş kısmı birinci maddesinde kanunun şer'î hükümlere aykırı olmadığı⁷⁶ ifadesine yer verilir ki böylece tepkiler azaltılmak istenir. Baha Kantar bu durumun halkın *koyu bir taassub* içinde olduğu ve şeriata aykırı hareketlerden çekineceği düşüncesinden kaynaklandığını ifade eder (Kantar, 1939). Ya da daha yumuşak bir ifade ile klasik Osmanlı toplum yapısı laik karakterli düzenlemeler karşısında muhafazakâr bir tavır sergilediğinden hukuki düzenlemelerde bu tavır göz ardı edilmez (İmamoğlu, 2019) denilebilir.

1858 Ceza Kanunnamesi'nde önemli olan hususlardan biri de cezaların eşit uygulanacağı, kimsenin cezası belirtilmemiş bir eylemden cezalandırılmayacağı ve suçtan suçu işleyen kimsenin sorumlu olduğunun açıklanmasıdır (Berkes, 2002). Bu gibi hususların kanun maddelerinde yer alması Osmanlı hukuk anlayışının gelişmesinde temel olmuştur denilebilir. Öyle ki zamanla hukuk alanında daha modern daha laik ilkelerin benimsenmesine öncülük eder. Örneğin ağır cezalı sanık

⁷⁶ 1858 Ceza Kanûnu “doğrudan doğruya hükümet ‘aleyhine vuku’ bulan ceraimin icrayı mücâzati devlete ‘ai’ d olduğu gibi bir şahıs ‘aleyhinde vuku’ bulan ceraimin asayiş-i ‘umûmiyi ihlal eylemesi ciheti dahi kezalik devlete ‘ai’ d olduğundan ta’yin ve icrası şer’an emr-i ulü’l-emre ‘ai’ d olan ta’zirin ta’yin derecatını dahi işbu kanûnnâme-i mütekeffil ve mutazammın olub ancak her halde şer’an mu’in olan hukuk-i şahsiyeye halel gelmeyecektir” (mukaddime, madde 1).

savunma yapılmaksızın yargılanırsa yargılama geçerli olmaz gibi⁷⁷ (Düstur, 1290; Centel, 1984; Güner, 2002).

1858 Ceza Kanunnamesi ile savunma mesleği içinde önemli gelişmeler görülür. Hekim, cerrah, eczacı ve benzeri meslek gruplarının kişisel bilgi ve verileri gizli tutması belirtilerek buna uymayanlara yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis veya bir yirmilik mecdiyeden bir mecdiye altına kadar nakdi ceza verileceği açıklanır.⁷⁸ Kanunda *dava vekilliği* (avukat), *dava vekaleti* (avukatlık) mesleği yazılmamış dahi olsa gizlilik yükümlüğü taşıyan mesleklerin sayılması ve benzeri ifadesinin kullanılması bu hükmün vekilleri de kapsadığını düşündürür (Özkent, 1940; Durhan, 2004). Kaldı ki henüz dava vekillerinin görev ve yetkilerinin belirlendiği bir nizamname yoktur.⁷⁹ Bu gibi gelişmeler ceza kanunlarının hukuk alanında yaşanacak birçok yeniliğin öncüsü olduğunu gösterir nitelikte olduğunu düşündürebilir.

1840 ve 1851 tarihli Ceza Kanunlarında İslam hukukunda devlet başkanına tanınan sınırlı yasama yetkisi çerçevesinde sadece ta'zir cezaları düzenlenirken her iki kanunda İslam hukukuna aykırı hükümlere yer verilmez. 1858 Ceza Kanûnu 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu esas alınarak hazırlandığı için laik nitelikte hükümler içerdiği söylenebilir.

Ancak laik hukuk düzenine aykırı hükümlere de yer verilir ki bu hükümler yargı birliğine zarar verecek niteliklere sahiptir. Örneğin yüz yetmiş birinci maddede “*hükm-ü kanûn-ı hukuk-ı şahsiyyeyi ıskat edemeyeceğinden maktulün mirasçısı varsa onların iddiaları üzerine hukuk-ı şahsiye davası muhakeme-i şer'îyyeye havale edilir*” denilerek yargılamanın hem modern hem de şer'î mahkemelerde yapılabilmesine olanak sağlar. Böylece aynı vaka/dava için iki farklı sonuç çıkabilir yani modern mahkemenin beraat kararına karşılık şer'îyye mahkemeleri idam cezasını uygun bulabilir (Rumpf, 1999). Keza her iki

⁷⁷ 1879 Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye Kanûnu “*mütteheme müdafa'atında mu'avenet etmek üzere bir vekil intihabı teklif ve intihab etmediği halde mahkeme tarafından derhal bir vekil ta'yin olunacak ve ta'yin olunmadığı halde mu'amelat-ı müte'akibe keenlemyekun hükmünde tutulacaktır. Müttehem bir vekil ta'yin ettiği halde mahkemenin intihabı keenlemyekun hükmünde tutulacağı gibi âdem-i intihab esnasında vaki' olan mu'amelat dahi mu'teber tutulacaktır*” (madde 249).

⁷⁸ “*Eubba ve cerrah ve eczacı ve kable hatunlar ve bunların emsali kimseler san'atları iktizasınca kendilerine tevdi' kılınmış olan serair-i şahsiyyeyi kanûna ihbara mecbur oldukları ahvalden gayri de ifşa ederler ise yirmi dört sa'atten bir haftaya kadar habs ile bir yirmilik mecdiyeden bir mecdiye altına kadar cezayı nakdi alınır*” (madde 215).

⁷⁹ Dava vekillerinin mesleki düzenlemeleri “*Mahâkim-i Nizamiyye Dava Vekilleri Hakkında Nizamname*” ile 13 Ocak 1876 tarihinde yapılır. Fatmagül Demirel Adliye Nezareti Kuruluş ve Faaliyeti adlı eserinden faydalanılabilir.

mahkemeyi birbirine bağlayan bir unsur söz konusu değildir. Yüz yetmiş ikinci maddede “*kıyas ya da idam cezalarından affedilen katil müebbeden veya on beş seneden az olmamak üzere geçici olarak küreğe konulur*” denilmesi de benzer nitelikte farklılık yaratır. Bu durumda kısastan affedilen kişi cezadan kurtulamaz.

Bahsi geçen hükümlerin hukukta ikililik yarattığı kanısında olanların yanı sıra Dönmezer-Erman gibi hukukçular tarafından bu durumun olağan olduğunu savunanlar da vardır. Bu düşüncedeki hukukçulara göre Batı kaynaklı kanunlar alınmakla birlikte henüz bahsi geçen dönem için İslam hukuku uygulamalarından vazgeçmenin pek mümkün olmadığı ancak laik hukuk anlayışında ilerleme, dini hukuk anlayışında da bir gerileme olduğunun görülmesi gerekir (Dönmezer-Erman, 1997). Keza yüzyıllardır devam eden bir sistemin aniden ortadan kalkması mümkün değildir. Lakin 1858 Ceza Kanunnamesi gibi hukuki bir düzenlemenin yapılması ileride yapılacak *laik hukuk* için öncü niteliğindedir. Kanunname Rumca, Ermenice ve Bulgarca’ya tercüme edilerek Osmanlı tebaasından herkesin haberdar olması ve faydalanabilmesi sağlanır.

Kanunnameye zaman içerisinde zeyil eklenerek eksiklikler giderilirken 1911 ve 1914 yıllarında büyük değişiklikler yapılır ve 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu’ndan istifade edilir (Bozkurt, 2010).

3.2 Laik Hukuk Sürecine Geçiş

Osmanlı Devleti’nin hukuki temeli şer’î ve örfî hukuk kurallarına dayanır. Devlet, kuruluşuyla birlikte gelişimini ve oluşumu önceden tamamlamış olan İslam hukukunu uygular. İslam hukukunda düzenlenmemiş alanların Osmanlı yöneticileri tarafından oluşturulmasıyla örfî hukuk kuralları ortaya çıkar.

Örfî hukuk, padişah fermanı ve iradesiyle oluşturulduğundan “*örfi padişahi*”, “*örfi münîf-i sultânî*” de denilir (Aydın, 2020).

İslam hukukunu ilk benimseyen devlet Osmanlı olmamakla birlikte İslam hukukunun gelişmesine ve yaygınlaşmasına yardımcı olduğu söylenebilir (Schacht, 2018; Lewis, 2007). Osmanlı Devleti şer’î hukuk kaidelerine benimsemekle birlikte örfî hukuk kurallarını da uygular. Ve her iki hukuk kuralı arasında bağ kurarak hukuk düzenini sağlar (Şener, 2022). Keza İslam hukuku her bir vaka için açıklayıcı niteliğe sahip değildir. Böylesi durumlarda fetvaya başvurma ya da örfî hukuk doğrultusunda çözüm yolları aranmıştır. Şer’î ve örfî hukuk birbirine ters düşmeyecek şekilde uygulama alanı bulur. Ki neticesinde her iki hukuk kuralı devletin genel hukuki yapısını meydana getirir. İhtiyaç doğrultusunda ortaya çıkan

örfî hukukun bu tamamlayıcı özelliği Osmanlı hukukunun gelişmesinde de önemli katkı sağlar. Fatih (Mehmet), Beyazıt (Yıldırım), Selim (Yavuz), Süleyman (Kanuni) gibi padişahların çıkardıkları kanunlar şer'î hukuktan ayrı olmamakla birlikte toplumun örf ve adetini yansıtır. Örfî kanunlarla hem idari hem de hukuki boşluklar/eksiklikler giderilirken dünyevi/laik düzenlemeler içinde zemin oluşturulmuş olur.

Şer'î hukuk ise kişiler arasındaki ilişkileri düzenler. Örneğin evlenme, boşanma, miras, borç ve ticaret hukuku gibi. Ayrıca kamu düzenine yönelik kimi suçları ve öşür, zekât, haraç gibi mali düzenlemeleri ele alır. Bunların dışında kalan meseleler ise örfî hukukun alanına girer. Vergi hukuku, arazi hukuku, ceza hukuku gibi. Birbirinden ayrı konu ve içeriklere sahipmiş gibi görünse de Osmanlı Devleti şer'î ve örfî hukuku birbirinden bağımsız ele almaz. Her iki hukuk sistemini bir arada ve uyum içerisinde uygulamaya çalışır. Ancak zamanla ihtiyaçlar doğrultusunda hukukta yenileşme kendini gösterir. Bu değişim Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la birlikte yeni bir anlayış içerisine dahil olmaya çalışılmasıyla şekil alır. Bu anlayış ise modernleşmedir.

Modernleşme beraberinde laik hukuk kavramını getirir ve Osmanlı Devleti hukuk alanında yaptığı çalışmalarla laik hukuk düzenine dahil olmaya başlar denilebilir.

Laik hukuk nedir? Laik hukukun şartları nelerdir? Ceza kanunları laik midir? gibi sorular cevaplandırılarak Osmanlı Devleti'nin laik hukuk çerçevesinde nasıl ilerleme kaydettiği anlaşılabilir.

Öncelikle laik kavramı din ve dine ait olmayan düşünce ve yaşam biçimi olarak ifade edilebilir. Ancak sadece din ve dine ait olmama durumunun varlığı laik hukuk için yeterli değildir. Laik hukuk toplumu için her din ve cinsiyetten insanların eşit koşullarla bağlı olduğu yasaları/kanunları olan toplum düzeni gerekir. Yine din dışı kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmış kanunların varlığı da laik hukuk için yeterli değildir. Eğer her dini cemaat aynı kanunla yöneltmiyor, kadın ve erkek için dini inanca dayalı farklı düzenlemeler yapılıyorsa hatta belirli sınıflara ayrıcalık tanınıyorsa bu durumda da laik hukuktan bahsedilemez. Yönetici kesimin meşruiyetini tanrısal bir kaynağa dayandırması da laikliğe aykırıdır (Ortaylı, 1997). Osmanlı Devleti'nin hukuki gelişimi incelendiğinde laik hukuku oluşturan unsurların birçoğunda eksiklik olduğu görülebilir. Lakin köklü bir

değişimin gerçekleşmesi zor olduğundan aşama aşama ilerleme kaydedip laik hukuk kapsamında değişim göstermeye başladığı da söylenebilir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı hem idari hem de hukuki alanda modernleşmenin ve laik düzenin temelini oluşturur. Din ve mezhep farkı tebaanın ancak şahsına ait olduğu anlayışı Tanzimat'ta yer edinerek eşitlik politikası devletin tüm kurumlarında uygulanmaya çalışılır. Yine Tanzimat'la birlikte başlayan değişim hukukta laikleşmenin itici gücü olmuştur denilebilir (Eren, 2007). Örneğin 1840 Ceza Kanûnu Tanzimat Fermanı'nın 1858 Ceza Kanûnnâmesi de Islahat Fermanı'nın kapsamı dahilinde yürürlüğe konulur.

Laik hukuktan söz edebilmek için sadece hukuk alanında değil idari, eğitim, kültür gibi tüm alanları kapsayan bir modernleşmenin sağlanması gerekir. Çünkü hepsi birlikte bir bütünü oluşturur. Bu nedenle dünyevi ilerlemenin devamlılığını sağlayabilmek için her alanda gerekli düzenlemeler yapılır. Örneğin ulemanın gücü nispeten azaltılmaya çalışılır. Öyle ki kimi sınıflar zaman zaman yenileşmenin önünde set oluşturabilmektedir. Böylece yeni oluşumla laikleşmenin de temelleri atılır. Toplum ve yönetimde ani bir değişim, dönüşüm söz konusu olamayacağından Tanzimat bu süreci tetikleyen ve başlatan reform hareketi olmuştur.

Ejder Okumuş “*Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi Din-Devlet İlişkisi*” adlı doktora tezinde sosyolog Ginsberg’in “*quasi-gruppe*” yani şibih grup kavramından faydalanarak “*şibih-laiklik*” kavramını üretir (Okumuş, 1999). Bu kavram ile Tanzimat sürecinin Osmanlı Devleti’nde laik hukuk oluşumuna nasıl bir katkı sağladığı hakkında çıkarımlarda bulunulabilir.

Okumuş, öncelikle şibih grubun ne olduğunu açıklayarak kavramın anlamlandırılmasını kolaylaştırır. Şibih grup, grupmuş gibi görünen ancak sosyal roller sistemi kurulmamış olan ve grubu oluşturan fertlerde birlik hissi oluşmadığından gerçek bir grup olamayan sosyal bir ilişkidir. Örneğin okula gitme yaşı gelmiş çocuk gruplarının oluşturduğu yekûn şibih gruptur. Bu grubun ortak noktası okula gitme yaşında olmalarıdır. Ortak noktalarının olması ise onları gerçek bir grup yapmaz. Ancak bu ortak noktanın zaman içerisinde birlik ve bağlılık hissi oluşturarak gruptaki fertlerin örgütlenerek bir kuruluş oluşturmalarına ve gerçek bir grup olmalarına neden olabilir. Böylece gerçek olmayan grup sürecin sonunda gerçek gruba dönüşebilir (Okumuş-Cihan-Avcı, 2006).

Bu kavram için “sureta laiklik”; “görünüşte laiklik” ya da “laiklik benzeri” anlamlarına gelir. Bu durum görünüşte laiklik gibi olan ancak gerçekte laik

olmayan laik gibi görünen siyasi olay, olgu, sistem veya devleti içinde barındırır. Şibih laikliğin zaman içerisinde gerçek laikliğe yol açabilme gücüne sahip olduğu söylenebilir (Okumuş-Cihan-Avcı, 2006). Şu hâlde Tanzimat'la başlayan reformların, düzenlemelerin her biri laik hukuk ve siyasi bir sistem olan laikliğe zemin oluşturabilir.

Hukuk alanındaki değişim ve modernleşme süreci incelenerek laikleşme görülebilir. Tanzimat Fermanı'nda yer alan Osmanlı Devleti'nin idaresinde bazı yeni kanunların yapılması gerekli ve mühim görünür ifadesi hukukun seyrini değiştirir. Her ne kadar şer'î hukuk kaldırılmadan ilerleme devam etse de din-devlet ilişkisinde göreceli bir yumuşama başlar.

Diğer bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınan ceza kanunlarının laik hukuk çerçevesinde önemi hususuna kısaca değinilerek hukuk alanındaki diğer düzenlemeler ele alınabilir.

1840 Ceza Kanûnu ile kamu hukuku alanında İslam hukukundan ilk ayrılma gerçekleşir. 1851 ve 1858 tarihli Ceza Kanunları da sınıf ve din ayrımı yapılmaksızın tüm Osmanlılara uygulanmak üzere yürürlüğe konulur. Lakin 1858 Ceza Kanûnnâmesi herkesi kapsayan geniş kapsamlı bir ceza kanunu olmakla birlikte laik hukuk sisteminin önemli unsurlarından olan hukuk birliğinin uygulanamadığı görülür. Örneğin nizamiye mahkemesinde görülen bir dava talep üzerine cemaat mahkemesinde de görülebilir ve her bir mahkeme de farklı hükümler verilebilir. Laik hukukun varlığından söz edebilmek için hukuk birliğinin olması ve din-cemaat benzeri hiçbir ayırım yapılmaksızın aynı hukuk kurallarının uygulanması gerekirken bu durum tezatlık oluşturur.

Ceza kanunlarında Batı kaynaklı kanunlardan faydalanılması da şer'î hükümlerin yanı sıra laik hukuk kurallarına uygun hükümler içermesine olanak sağlar. Örneğin *kanunilik ilkesi* ile kanunsuz suç ve ceza olmaz anlayışı kabul edilir ve kimse aleni yargılanmadan cezalandırılmaz. Böylece siyaseten katl cezalarına da son verilmiş olur.

Ceza kanunlarındaki bir diğer önemli husus ise vârisler tarafından suçlu affedilse dahi devletin cezalandırma yetkisi devam eder ve böylece kamu davası hukuk sistemine dahil edilir. Henüz savcılık "*müdde-i umûmî*" kurumu oluşturulmadığı için devlet adına soruşturmayı kimin üstleneceği belli olmasa da teoride laik hukuk için gerekli kurumlara yer verilmesi önemlidir.

Had, kısas ve diyet cezaları İslam hukuku kaynaklı olup cezaları sabitken Tanzimat döneminde hazırlanan ceza kanunları ağırlıklı olarak ta'zir cezalarını düzenler. Ta'zir cezaları hakîmin takdir yetkisine imkan sağlayan alt ve üst sınırı olan cezalardır. Bu sınırlar olaylarda sadece suçun değil diğer etkenlerinde cezaya dahil edilmesini sağlar. Örneğin bir adam öldürme vakasında silahla öldüren birine cezanın en alt sınırı uygulanırken vahşice öldürme olayında davranış dikkate alınarak öldürme cezasının en üst sınırı uygulanabilir. Ya da namusu korumak için kendine saldıran kişiyi öldüren bir kadının cezası da yine alt sınırdan belirlenebilir.

Laik hukuk düzeni için bir bütünlük söz konusu olması gerekir. Yani sadece ceza kanunlarındaki dönüşüm tek başına yeterli değildir. Her bir düzenlemenin birbirini tamamlar nitelikte ilerleme kaydetmesi de gerekir. Birbirini tamamlayıcı nitelikte olan bu düzenlemeler tek tek ele alınırsa dili, hukuk tekniği, yöntemi, olumlu ve olumsuz birçok yönü ile değerlendirilebilir. Ancak bu çalışmanın konusu kapsamında laik hukuk düzeni içerisinde özellikleri ele alınarak düzenlemelere kısaca değinilecektir.

Özel hukuk alanında gerçekleştirilen ilk düzenlemeler 1850 Ticaret Kanûnu, 1868-1876 Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, 1861 Ticaret Muhakeme Usûlü Nizamnamesi, 1863 Deniz Ticaret Kanûnu, 1869 Tabiiyet-i Osmaniye Kanûnu ve sonrasında 1879 Hukuk Muhakemeleri Usûl Kanûnu ile 1917 Hukuk-ı Âile Kararnamesi olur.

a) *Ticaret Hukuku*: 1850 Kanûnnâme-i Ticaret ile Batı hukukunun benimsenmesi ve ticaret hukukunda sadece Osmanlı Devleti tebaasına değil uluslararası ilişkilere dönük adımlar atılır.

İslam hukukunda ticarete dair kuralların yeterli olmaması ve belirsizliklerin olması bu alanda Batı kaynaklı düzenlemelerden yararlanılmasına neden olur. Kanunda Fransa Ticaret Kanunu temel alınmakla birlikte Sardunya, Prusya ve Hollanda gibi devletlerin de kanunlarından faydalanılır.

1838 Balta Limanı Antlaşma gibi anlaşmaların varlığı ve yabancı devletler ile ticari ilişkilerin artması neticesinde ticaret hukukundaki eksiklikler ortaya çıkar. Öyle ki ticari davalarda yaşanan sorunların pratik bir şekilde çözüme kavuşturulamaması ve ticaretin yoğun olduğu yerlerin merkezden uygulanabilir bir metin talep etmesi bu alanda düzenleme yapılmasını zorunlu kılar. 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanûnu -Code de Commerce- Camiç Ohannes tarafından tercüme

edilerek Kanunname-i Ticaret hazırlanır ve 28 Temmuz 1850 tarihinde yürürlüğe girer. Böylece Tanzimat döneminde özel hukuk alanında çıkarılan ilk kanun olur.

1860 yılında kanuna yapılan *Ticaret Kanûnnâme-i Hümâyûna Zeyl* ilavesiyle laik hukuk süreci için önemli bir adım atılır ve *Ticaret Mahkemeleri* kurulur. Bu sayede laik hukukun uygulanabileceği mahkemelerin de temeli atılmış olur.

Ticaret Kanunnamesi Türkçe, Ermenice ve Rumca yazılarak herkesin bilgilendirilmesi sağlanır. Kanunun farklı dillerde yazılması herkesin haklarını öğrenmesi açısından eşit davranıldığına göstergesi olabilir (Kenanoğlu, 2005). Kanunnamenin herkesi kapsayan bir yapı da olduğunu gösteren diğer hususlar ise, İslam hukukunda yasak olan faizin kabul edilmesi ve yine adi ortaklık haricindeki ortaklıkların da geçerli sayılmasıdır. Artık ticaret davalarında din ve mezhep ayrımı söz konusu değildir denilebilir. Elbette bu kanunun da eksik ve eleştirilen yönleri söz konusudur. Ancak özel hukuk alanında gerçekleştirilen ilk resepsiyon hareketi olması ve şer'î hukuk dışında bir hukuki çalışma olması laik hukuk düzenine geçiş için önem arz eder.

b) *Usûl-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi*: 1861 yılında ticari ilişkilerdeki anlaşmazlıkları ayrı bir yargı birimine devredilmesi nedeniyle Ticaret Yargılama Usûlü Kanûnu çıkarılır ve bu kanunda Fransız Ticaret Kanunu temel alınarak hazırlanır. Bu usul kanunu hem ticaret hem de nizamiye mahkemelerinde uygulanır.

c) *Ticaret Bahriye Kanunnamesi*: Bu kanun Fransa başta olmak üzere Hollanda, Prusya ve Sardunya'nın deniz ticaret kanunlarından faydalanılarak hazırlanır.

ç) *Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi*: 1869 yılında yürürlüğe giren bu kanun da Fransız Vatandaşlık Kanunu'ndan yararlanılarak hazırlanırken Osmanlı tebaa anlayışından vatandaşlık anlayışına geçiş için önemli bir adım atılır (Cin - Akyılmaz, 2020).

d) *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*: Nizamiye mahkemelerinin kurulmasıyla yeni bir yargılama süreci başlar. Yeni sistem için hukuk bilgileri yeterli olmayan hâkimler medeni hukuk alanında eski fıkıh kitaplarını incelemek ya da müftülere danışmak zorunda kalınca sistemi tamamlayacak yeni bir medeni kanuna ihtiyaç duyulur. Ayrıyeten din ve aile gibi konularda kendi hukuk kurallarına bağlı olan gayrimüslimler ceza hukuku, borçlar ve ticaret hukuku gibi konularda İslam hukuk kurallarına bağlıdırlar. Bu farklılık laik hukuk anlayışındaki eşitlik ve kapsayıcılık

hususlarına aykırı olduğundan hiçbir alanda ayırım yapmayan bir medeni kanunun hazırlanmasını zorunlu kılar.

Elbette ki bu düşüncenin ardında azınlıkları destekleyen devletlerin - İngiltere, Fransa, Rusya gibi- baskıları⁸⁰ (Şimsirgil-Ekinci, 2008) da söz konusudur. Ancak herhangi bir baskı olmasaydı da değişen düzende hukuki istikrarın sağlanması için atılması gerekli olan önemli bir adım olduğu söylenebilir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Osmanlı Devleti'nin ilk medeni kanunu olarak 1868-1876 yılları arasında bölüm bölüm⁸¹ (Gür, 1975) yürürlüğe girer.

Diğer kanunlarda olduğu gibi Mecelle'de de yerli hukuk mu yoksa yabancı hukuk kuralları mı? benimsenecek tartışması yaşanır. Bu tartışmanın temelinde her iki durumda da yaşanabilecek sıkıntılar söz konusudur. Örneğin eğer İslam hukuku benimsenirse gayrimüslimlerin Müslüman ya da yabancı birinin gayrimüslim aleyhine şahitliğinin kabul edilmemesi yeni problemlere neden olabilecektir. Diğer taraftan Fransa Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi durumunda Osmanlı toplumunun geleneksel yapısına uymayan ve Müslüman halkın zor duruma düşebileceği durumlarla karşılaşılabilir gibi sorunlar vardır.

Medeni kanunda olması zorunlu olan aile, miras gibi konulara Mecelle'de yer verilmez. Bu eksikliğin nedeni ise medeni kanunun şer'îyye mahkemeleri için değil nizamiye mahkemeleri için hazırlanmış olmasıdır. Çünkü şer'îyye mahkemelerinde İslam hukukunu bilen kimseler görevliken nizamiye mahkemelerinde şer'î hükümlere hakim olmayan kimseler bulunur. Ki bu konulara

⁸⁰ Ahmet Cevdet Paşa'nın anlattığına göre; "...günden güne Avrupalıların memalik-i mahruseye tevarüdü ziyadeleşip ale'l-husus Kırım muharebesi münasebetiyle fevkalade çoğaldı ve bu cihetle daire-i ahz ü ita vüs'at buldu. Ruzmerre zuhûre gelen de'avi ticareti bir mahâkim-i ticaret idare etmez oldu. Ecnebiler mahâkim-i şer'îyye'ye gitmek istemez, Müslüman aleyhine gayrimüslimin ve zımmî aleyhine müsteminin şahadeti şer'an istima olunmamak meselesi ise Avrupalıların nazarına pek ziyade çarpar olduğundan Hristiyanların mahâkim-i şer'îyye'de muhakemelerine itiraz eder oldular. Bundan dolayı bazı zevat Fransa kanûnlarından Türkçe'ye tercüme olunup da mahâkim-i nizâmîyye'de onlar ile hükmolunmak fikrine sahip oldular. ...Frenkler dahi kanûnunuz ne ise meydana koyunuz biz de görelim ve tebaamıza bildirelim derlerdi..." Yabancı devletlerin baskısı söz konusudur.

⁸¹ Bir mukaddime on altı kitaptan oluşan Mecelle bin sekiz yüz elli bir maddedir ve kitaplar: "Kitabü'l-Büyû (alım-satım akdi ile ilgili hükümler); Kitabü'l-İcare (kira akdi ile ilgili hükümler); Kitabü'l-Kefale (kefalet ile ilgili hükümler); Kitabü'l-Havale (havale ile ilgili hükümler); Kitabü'l-Rehin (rehin ile ilgili hükümler); Kitabü'l-Emanet (emanet ile ilgili hükümler); Kitabü'l-Hibe (bağışlama ile ilgili hükümler); Kitabü'l-Gasb ve'l-İtlaf (gasp ve itlaf ile ilgili hükümler); Kitabü'l-Hacr ve'l-İkrah ve'l-Şufa (eda ehliyetinin kazai olarak sınırlandırılması, tehdit ve şufa ilgili hükümler); Kitabü'l-Şirket (ortaklıklarla ilgili hükümler); Kitabü'l-Vekale (vekaletle ilgili hükümler); Kitabü'l-Sulh ve'l-İbra (sulh ve ibra ile ilgili hükümler); Kitabü'l-İkrar (ikrarla ilgili hükümler); Kitabü'l-Dava (dava açma ve davanın görülme şartları ile ilgili hükümler); Kitabü'l-Beyyinât ve't-Tahlif (deliller ve yeminle alakalı hükümler); Kitabü'l-Kaza (yargılama ile ilgili diğer hükümler)"dır.

henüz tek bir hukuk sistemine geçilemediğinden şer'îyye mahkemeleri bakmakla yükümlüydü (Cin - Akyılmaz, 2020). Ayrıca borçlar, eşya ve usul hükümleri tüm Osmanlı tebaasına uygulanırken aile ve miras hukuku ile ilgili meseleler Müslüman ve gayrimüslimlere ayrı ayrı uygulanır (Demir, 2011). Mahkemelerin hala parçalı halde olması hukuk kurallarının da bu doğrultuda hazırlanmasına neden olduğundan laik hukuk düzeni için gerekli bütünlüğün oluşturulmasında engel teşkil ettiği düşünülebilir.

Laik hukuk düzeninde din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın birlik ve eşitlik sağlanması gerekirken Mecelle de sadece Müslüman gayrimüslim ayrımı değil mezhep ayrımı dahi söz konusudur. Mecelle sadece Hanefî mezhebinin ilkelerini dikkate alarak hazırlanınca bu durum diğer Sünnî mezheplere bağlı Osmanlı halkı içinde sorun olur (Karahasanoğlu, 2011; Tahiroğlu, 1985). Bahsi geçen eksiklikler laik hukukun oluşturulabilmesi için sorun oluşturur. Fakat bu eksikliklere rağmen İslam hukukunun dağınık halde bulunan fıkıh ve fetva kitaplarındaki borç, eşya, usul ve kısmen medeni kanunla ilgili kuralların Batı hukuk tekniğine uygun olarak bir araya getirilmesi İslam hukuku açısından önemlidir (Bozkurt, 2010).

e) 1858 *Arazi Kanûnnâmesi*: Kamu hukuku kapsamında yer alan Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında Arazi-i Seniyye Komisyonu'nun hazırladığı kanunname 6 Haziran 1858 tarihinde yürürlüğe girer. Kanunname örfî ve şer'î hukuk kapsamında hazırlanmakla birlikte modern kanun tekniğine uygun, coğrafi ve kavramsal nitelikte kapsamlı şekilde düzenlenen ilk arazi kanunudur (Aytekin, 2005). Özellikle Tanzimat dönemindeki kanunların dili ve tekniği bakımından dikkate değer bir öneme sahiptir. Kanun örfî ve şer'î hukuk kapsamında hazırlanmasına rağmen Osmanlı hukukun ne kadar güçlü bir yapıya sahip olduğu anlaşılabilir. Çünkü Osmanlı hukuku güçlü bir temelin üzerine kurulmuş ancak zamanın ihtiyaçları için kendini yenilemesi gereken bir hukuktur.

Arazi Kanûnnâmesi ile halkın toprak üzerinde mülkiyet sahibi olabilmesi ve tımar sahiplerinin köylü üzerindeki gücü azaltılarak derebeyleşme eğilimi gösteren tımar sahiplerinin önü kesilmeye çalışılır. Ayrıca tımar sahipleri üzerinde denetim artırılarak merkezi otoritenin gücü artırılmaya çalışılır (Otacı, 2004).

Gayrimüslimler, Islahat Fermanı'ndaki mülkiyet hakkına dair ifadelerle dayanarak toprak elde etmek için talepte bulunurlar. Ancak Arazi Kanûnnâmesi'nin yüz onuncu maddesi gereğince yabancı birine hem miras bırakılamayacak hem de yabancılara tapu hakkı tanınamayacaktır. Yabancılar mülkiyet edinme istediklerini

ancak 1867 yılında “*Tebaa-i Ecnebiyenin Emlak İstimlâkına Dair Nizamnâme*”si⁸² ile elde eder (Doğan, 1977). Arazi Kanûnnâmesi çeşitli değişikliklerle Cumhuriyet Dönemine kadar yürürlükte kalır.

Tanzimat sonrasında da hukuk alanında düzenlemeler devam eder ve 1879 Usûl-i Muhâkemât-ı Cezaiyye⁸³(Aydın, 2007) ile 1879 Usûl-i Muhâkemât-ı Hukukiyye kanunlarının ilanıyla ceza ve hukuk usulü ayrımı Osmanlı hukuk sistemine dahil edilir. 1917 Aile Hukuk Kararnamesi (Hukuk-ı Âile Kararnamesi, 1333) de yine bu düzenlemeler içerisinde varlığını gösterir.

Kanunları uygulayan mahkemeler de laik hukuk düzeni için önemli bir husustur. Laik hukuk sisteminde mahkemelerin din, mezhep, ırk benzeri ayrım yapılmaksızın işleyişinin sağlanması gerekir. Tanzimat döneminde kurulan mahkemeler ve bu mahkemelerin düzenine değinilerek laik hukuk sürecine etkisi görülebilir.

Mahkemeler: Şer‘î ve örfî iki temel kaynaktan faydalanılarak oluşturulan Osmanlı mahkemeleri kamu hukukunun her alanında görevli genel niteliklere sahip mahkemelerdir (İmamoğlu, 2019).

Modernleşmenin etkisiyle reform hareketleri kendini klasik yargı örgütünde de gösterir ve mahkemelerde dönüşüm başlar. Bu dönüşüm kimi zaman iyileştirme kimi zamanda yeniden yapılanma şeklindedir. İlk düzenleme ise *Şer‘iyye Mahkemeleri*’nde gerçekleştirilir. Çünkü tüm bu değişim ve dönüşüm Tanzimat’ın “*eşitlik*” vurgusuna uygun olmalıydı ki şer‘î mahkemeler İslam hukukuna göre oluşturulmuş ve Müslümanları merkeze alan bir yapıdır. Bu nedenle şer‘î hükümlere dayalı bu mahkemenin dönemin eşitlikçi anlayışına uygun olarak yenilenmesi gerekir. Bu yeniliğin gerçekleşmesine olanak sağlayan ise Tanzimat Fermanı’dır. Fermanda yer alan ifadeler şer‘î mahkemelerin hakimiyetinin zayıflamasına neden olurken ceza kanunları da şer‘î hükümler haricinde cezalandırmayı olanaklı kılar.

Şer‘iyye mahkemeleri her ne olursa olsun şer‘î esaslara dayalı bir devlet için vazgeçilmez bir yapı olduğundan bu mahkemelerin kaldırılması imkansızlaşır denilebilir. Bu nedenle şeyhülislam, kadıasker ve kadıların görev ve yetkileri

⁸² Taşınmazlarla ilgili davalarda Osmanlı tebaası gibi Osmanlı mahkemelerine bağlı olma şartı söz konusudur.

⁸³ Bu kanunla savcılık kurumunun görev ve yetkileri düzenlenir ki bu durum kamu davaları açısından önem taşır.

sınırlandırılarak (İmamoğlu, 2019) şer'îye mahkemelerinin gücü azaltılmaya çalışılır. Şer'î mahkemelerin ve kadıların kimi yetkilerinin mahalli meclislere devredilmesi nizamiye mahkemelerinin kurulmasına zemin hazırlar. Ayıyeten kadıların yetkisinin azaltılması yargı alanında ilmiyeden olmayan kişilerle yetki paylaşmasına da olanak sağlar. Bu değişimle meclislerde metropolit, kocabaş ve diğer temsilciler aracılığıyla gayrimüslimlerin şer'î yargılama alanında yer almasına imkan sağlandığı söylenebilir (Cihan, 2004).

Eşitlik anlayışına ters düşen bir diğer mahkeme ise *Cemaat Mahkemeleri*'dir. Bu mahkemeler gayrimüslimlerin ruhani liderleri başkanlığında toplanan ve gayrimüslimler arasındaki anlaşmazlıkları çözen mahkemelerdir. Bu mahkemelerde millet ve din ayrımı yapılmasından dolayı Tanzimat'ın düzenlemeye çalıştığı kurumlardan biri haline gelir. Gayrimüslimlere yönelik düzenlemeler ise hem Tanzimat hem de Islahat Fermanları⁸⁴ (Kenanoğlu, 2017) temel alınarak gerçekleştirilir. Böylece Müslüman olmayanlar devlet memuru olarak atanabilme, eyalet meclislerinde yer alabilme ve Meclis-i Vâlâ'da temsil edilebilme gibi haklara sahip olurlar (Tanör, 2010). Cemaat mahkemeleri bu ayrıcalıklar ile Şer'îye mahkemeleri konumuna yükseltilir. Kaldırılamayan bu mahkemeler birbirine denk hale getirilerek Müslüman ve gayrimüslimler arasında eşitlik sağlanmaya çalışılmıştır denilebilir.

Konsolosluk Mahkemeleri, Osmanlı yargı örgütünün haricinde, kapitülasyonlar gereği kurulan mahkemelerdir. Bu mahkemeler her iki tarafında - davalı ve davacı- yabancı olduğu davalara bakar (Özkorkut, 2014). Aynı yabancı devletin tebaasından olan kişilerin hukuk ve ceza davalarına konsolosluk mahkemeleri bakarken gayrimenkul davalarıyla Osmanlı mahkemeleri ilgilenir. Tarafları birbirinden farklı devlet tebaasından olan yabancıların hukuk ve ticaret davaları ise konsolosluklardan seçilmiş üç azadan oluşan karma adli komisyonda görülür. Verilen kararın istinafa gönderilmesi durumunda ise istinafa gönderen tarafın devlet mahkemesince karar verilir. Bu işleyiş ve kapitülasyonların varlığı konsolosluk mahkemelerinin siyasi mecburiyetten dolayı kurulmuş olduğunu gösterir (Ekinci, 2017).

⁸⁴ Tanzimat Fermanı'nda doğrudan gayrimüslimlerin haklarına yönelik düzenleme yapılmamakla birlikte can, ırz ve mal güvenliğinin teminatı gibi hususlar devletin tüm tebaası için vaat ettiği görülür. Ancak Islahat Fermanı'nda gayrimüslim tebaa için daha açık ve detaylı düzenlemeler söz konusudur.

Konsolosluk mahkemeleri kendi ülkesinin kanunlarını uygulama serbestliğine sahip olmakla birlikte genel olarak yerel örfî kuralları dikkate aldığı görülür. Bu mahkemeler devletlerarası hukuktaki gelişmelerin neticesinde doğan olaylardan etkilenir ve ona göre değişim ya da gelişim seyri gösterir. Tanzimat Fermanı'nın getirmeye çalıştığı eşitlik prensibi nedeniyle hukuki statü farklılıklarına son verilerek gayrimüslimlere uygulanan sosyal ve hukuki kısıtlamaların kaldırılması hedeflenir (İmamoğlu, 2019). Bu durumda hedef konsolosluk mahkemeleri gibi mahkemelerin kaldırılıp hiçbir ayırım gözetmeksizin tek bir hukukunun herkese eşit bir şekilde uygulanmasıdır.

Askeri Mahkemeler, Tanzimatla birlikte Fransız örneğine göre yeni askeri kanunlar çıkarılır. Bu surette askeri davalara bidayeten bakma yetkisi *dîvân-ı harblere* verilirken temyizen inceleme yetkisi *dîvân-ı temyîz'e* verilir. Ordu mensubu kişilerle halk arasındaki davalara ise adliye mahkemeleri bakar (Ekinci, 2021a). Bu durum halk ve ordu arasında farklı adli sistemin yürütüldüğünü gösterir.

Ticaret Mahkemeleri, XIX. yüzyılda kapitülasyonların genişlemesi ve Batılı devletlerle olan ticari ilişkilerin artması hatta ekonominin dünya ölçeğinde değişmesi sonucu Osmanlı Devleti'nin bu sistemde var olma çabası ticaret mahkemelerinin kurulmasında etkili olur. Ticari anlaşmalar sayesinde artan tüccar yoğunluğu karşısında Osmanlı hukuku yetersiz kalır. II. Mahmut döneminde kurulan ve Tanzimat'ın zeminini oluşturan meclisler zaman içerisinde yeterli gelmez. Örneğin Nafia Meclisi'nin artan ihtiyaçlara cevap vermemesi üzerine 1839 yılında Ticaret Nazırlığı kurulur. Sonrasında ise İstanbul başta olmak üzere üyeleri yerli ve yabancı tüccardan oluşan taşrada *Karma Ticaret Meclisleri* açılır. Bu sayede tüccarlara eşit temsil hakkı sağlanmış olur. 1840 yılında ise Ticaret Nezaretine bağlı olarak *Ticaret Mahkemeleri* kurulur. Önceleri yabancı tüccarlar arasında yaşanan problemleri çözen mahkeme sonrasında Osmanlı tüccarı ile yabancı tüccarlar arasındaki meselelerle de ilgilenir. Ancak bu mahkemelerde yabancı kanunlardan faydalandığı tahmin edilebilir keza Osmanlı Devleti'nde Ticaret Kanunu 1850 yılında yürürlüğe girmiştir (İmamoğlu, 2019).

Müslüman tüccarların kanunları ve yeni uygulamaları bilmemeleri davaların onların aleyhine yabancı tüccarların ise avukatları sayesinde lehine sonuçlanmasına neden olur. Öyle ki Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler dahi Avrupalı devletlerin himayesine girerek ticari işlerini ve davalarını halletmeye çalışırlar (Akyıldız, 2018b).

Karma Ticaret Mahkemeleri'nin kurulmasıyla birlikte bahsi geçen eşitlikçilik anlayışı çerçevesinde duruşmalarda yerli ve yabancı üye sayısının eşit olması ve eşitlik bozulduğu an alınan kararlar kabul edilmez hükmü hukuk sisteminde Müslümanların aleyhine yabancıları ise lehine değişimler olduğunun göstergesi olabilir. Ayrıca Hristiyanların şahitliğinin kabul edilmesi de yine İslam hukukuna aykırı olarak alınmış bir karardır (İmamoğlu, 2019). Avrupalı devletlerin baskısıyla yabancı ve gayrimüslim halka dair istekler zamanla artış gösterir ve kimi zaman eşitlik ilkesinin Müslümanların aleyhine sonuçlandığı görülebilir.

Nizamiye mahkemelerinin oluşumu ve tarihi hakkında birbirinden farklı görüşler bulunur. Her bir görüş bu mahkemelerin yapısını ve işleyişini göz önüne alarak farklı çıkarımlarda bulunur. 1869 yılında kurulan Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye'yi (Shaw-Shaw, 2010; Bingöl, 2004), 1860 yılında kurulan ticaret mahkemelerini (Fendoğlu, 2002) ve 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin (Bozkurt, 2010) nizamiye mahkemelerinin temeli olduğu görüşleri söz konusudur. Halil Cin ise 1871'de yayınlanan nizamname⁸⁵ (A.} DVN.MKL, No. 10, Gömlek No. 22) ile nizamiye mahkemelerinin kurulduğunu söyler (Cin, 1992). Bu doğrultuda bahsi geçen düzenlemeler kısaca ele alınabilir.

1840 Ceza Kanûnnâmesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra meclisler taşrada yargı düzeninin sağlanmasında önemli rol oynar. Örneğin söz ve fiille karışıklık çıkaranlar Dersaadet'te ise davaları "Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye"de görülürken vaka taşrada ise önce o yerin meclisinde davaya bakılır sonrasında meclis zaptıyla birlikte "Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye"ye gönderilerek dava tekrar incelenir.

1840 yılında kurulan Muhassılık Meclisleri 1842'de Memleket Meclisi olarak isim değiştirir. Sancakta kurulan meclislere Küçük Meclis; eyalette kurulan meclislere ise Büyük Meclis denir. 1849 yılından itibaren Büyük Meclisler Eyalet Meclisleri ve Küçük Meclisler ise Sancak Meclisleri adını alır. Bu Taşra Meclisleri, Meclis-i Vâlâ'nın taşradaki örneği niteliğinde olup 1864 yılına kadar yargılama görevini de üstlenir (Kenanoğlu, 2007; Çadircı, 2017).⁸⁶ Bu meclislerde dikkat edilen husus ise sadece Müslümanların değil gayrimüslimlerinde temsil

⁸⁵ 1871 yılında "*Dersaadet Hukuk-i Adliyye Cezaiyye ve Mahâkim-i Nizamiyesi'nin Teşkilat ve Vezâifine Dair Nizamnâme*"si ile İstanbul'daki nizamiye mahkemeleri düzenlenir.

⁸⁶ Tez çalışması içerisinde ele alınan vaka örneklerinde taşrada yaşanan vakaların bahsi geçen meclislerde görülüp hüküm verildiği sonrasında ise kesin karar hükmünün açıklanması için merkeze havale edildiği görülür. Ayrıca meclis kararlarının yanı sıra fetvahanenin de kararı sorulduğu ve hatta fetvahane kararı olmayan mazbataların eksik evrak gerekçesi ile kabul edilmediği de görülür.

edilmesidir. Muhasıllık Meclisleri'nde karar alma oy çokluğu ile gerçekleşir ve meclis üyeleri jüri heyeti gibi yargılama sırasında hâkimin yanında yer alır. Ancak karar sırasında hâkime müdahale edilemez (Ortaylı, 2011). Bu değişimle çoğulculuk anlayışının tercih edildiği söylenebilir ki bu durum Batı hukukunun etkisidir.

1854 yılında idare ve adliyenin ayrılmasıyla merkez ve taşrada “*Meclis-i Tahkik*” kurulur. Bu meclis sadece ceza davalarına bakmakla yükümlüdür. Temyiz mercii ise Meclis-i Vâlâ'dır. Meclis-i Tahkik'in ölüm cezasına dair hükmü sırasıyla vali, meclis-i kebîr ve Meclis-i Vâlâ incelemesinden geçer ancak idam hükmünde son karar her zaman padişahın onayına bağlıdır (Ekinci, 2021a).

Mithat Paşa'nın desteğiyle hazırlanan nizamname öncelikle 1864 yılında Tuna Vilayet Nizamnamesi olarak Tuna vilayetinde -Silistre, Vidin, Niş- 1871 yılına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin tamamında uygulanır. 1864 Vilayet Nizamnamesi hakkında kısaca bilgi verilecek olursa; mülkiye örgütünde değişim yapılarak meclisler ve mahkemelerin görev ve sorumlulukları bu örgütlenmeye göre düzenlenir ve mahkemelerin yetki alanları belirlenerek hangi davalara bakabilecekleri açıklanır.

1871 Nizamnâmesinde ise adli örgüt, mülki örgütten ayrıştırılarak nizamiye mahkemeleri bağımsız mahkeme haline getirilir (Cin - Akyılmaz, 2020). Bu düzenlemeler beraberinde bir dizi düzenlemeleri getirir ve Osmanlı adli yapısı da böylelikle yeni düzen içinde şekil almaya başlar. Şekil almaya başlar denilmesinin sebebi ise her ne kadar nizamiye mahkemelerinin laik hukuk mahkemesi olduğu dile getirilse de henüz hâkim yetiştirilemez⁸⁷ (Ekinci, 2017) ve bu mahkemelere de kadı başkanlık yapar. Böylece ilerlemenin zaman aldığı ve eğitim⁸⁸ gibi diğer alanlarla da adliye sisteminin desteklenmesi gerektiği anlaşılır. Ancak kadılar artık tek başına ve son sözü söyleyen kimseler değildir adli sisteme dahil edilen üyelerle yargılamanın tek kişiye bağlılığı sona ermiştir denilebilir (Tahiroğlu, 1985).

1871 Nizamnâmesi ile mülki idarenin kademeleri ve bu kademelerin görev ve yetkileri belirlenir. Örnek vakalarda çok sık karşılaşılan Meclis-i Vâlâ

⁸⁷ “1879 Teşkilat-ı Mehâkim Kanunu” ile ilk defa toplu hâkim sistemi getirilir.

⁸⁸ Hukuk eğitimi için öncelikli olarak 1870 yılında dershane sisteminde “Kavanin ve Nizamât Dershanesi” oluşturulur. 1875 yılında ise Galatasaray Sultanisi içinde Mekteb-i Hukuk-ı Sultani sınıfı kurulur. 1878 yılında Hukuk Mektebi'nin Nizamnamesi hazırlanmakla birlikte mektebin kuruluşu 1880 yılında gerçekleşir. Nuran Koyuncu “Hukuk Mektebinin Doğuşu” ve Ali Adem Yörük'ün Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900) çalışmaları incelenebilir.

mazbatasıyla gereği yapılmak üzere valiye haber verilmesine dair hüküm de valinin nizamname ile belirlenmiş görev ve sorumluluklarında kaynaklanır. Valinin hukuk alanında kurulu düzen ve kanunların yürütülmesini sağlamak, kanun ve düzen hususlarını veya merkezi devletin emir ve kararnamesi ile kararlaştırılmış olan hususları uygulamak, azledilen memurun azil nedeni cinayet ya da suç ise memurun yargılanması için emir vermek (Önen - Reyhan, 2011) gibi görevlerinden bahsedilebilir. İdari ve adli bu düzenlemelerle Osmanlı Devlet yapısı modern bir görünüme kavuşmaya başlar. Yapılan düzenlemelerle laik hukuk düzeni için gerekli zemin oluşturulur.

Bu dönemde yapılan düzenlemelerin birbirini tamamlar nitelikte peş peşe ve yoğun bir şekilde gerçekleştirildiği görülür.

1838’de Tanzimat düzenlemelerini inceleme ve kontrolü için daimî bir meclis Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye kurulur. Meclisin kuruluş amacı Tanzimat ve yapılacak mülki düzenlemeleri görüşmek, kanun ve tüzüklerin uzman kişilerce hazırlanmasını sağlamak olarak bahsedilebilir.

Meclis-i Vâlâ’nın görev ve yetkileri zamanın şartlarına göre genişleyip daralabilmektedir. Meclisin içtüzüğünde Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî’de görülen dahili, harici, mali, askeri ve benzeri işlerin mazbataları görüşülerek gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra sadarete sunmak yani meclis kararları padişaha sunulmadan önce son şeklini vermekte denilebilir (Akyıldız, 2018b). Kanunların çıkarılması ve uygulanabilmesi bu çalışmalara dair yazışmaların denetlenmesi gibi geniş yetkilere sahiptir. Zaman içerisinde artan iş yoğunluğu nedeniyle 1854’te *Meclis-i Âlî-i Tanzimat* kurularak Meclis-i Vâlâ’nın iş yükü azaltılır. Özellikle rüşvetle mücadele hususu Meclis-i Tanzimat’ın kuruluşunda etkili olduğu söylenebilir. Bu süreç içerisinde Meclis-i Tanzimat, Meclis-i Vâlâ’nın yasama görevini de üstlenerek diğer tüm meclislerin üstünde yer alır. 1861’e gelindiğinde ise Meclis-i Tanzimat kaldırılarak her iki meclis birleştirilir. Meclis-i Vâlâ bu yeni düzenlemeyle üç daireden oluşur. Kanun ve nizamnameleri hazırlayan “*Kanûn ve Nizâmât Dairesi*”, mülki işlerin kararlaştırıp uygulamaya koyan “*Umûr-ı İdâre-i Mülkiye Dairesi*” ve yüksek temyiz mahkemesi olarak çalışan “*Muhakemât Dairesi*”dir. Ek olarak Meclis-i Vâlâ’nın çalışmalarını hızlandırmak ve modernleştirmek için 1862’de “*Cem’iyyet-i Muvakkate-i Tefrîkiyye*” adıyla alt komisyon oluşturulur.

Meclis-i Vâlâ'nın göstermiş olduğu başarılarla rağmen artan dış baskılar, gayrimüslim tebaanın daha geniş hak talepleri ve değişen şartlar yeniden yapılanmayı gerekli kılar ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye son ve gelişmiş bir yapıya dönüştürülür (Seyitdanlıoğlu, 1999).

Bu çalışmanın konusu olan suç türleri ele alınırken incelenen vakalarda davaların meclis ve fetvahane kararları mazbatayla Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye gönderildiği ve buradaki incelemede kararın uygun bulunmaması durumunda yeniden araştırılma yapılmasına dair hüküm verildiği uygun bulunması durumunda ise padişaha arz edildiği görülür. Ayrıca bu çalışmada ele alınan yıllar arasında zaman zaman suç cetvelleri oluşturulduğu ve bu cetvellerinde yine Meclis-i Vâlâ'nın denetiminden geçtiği de anlaşılır. Netice itibari ile ceza kanunlarını hazırlayan ve uygulanmasını denetleyen de yine Meclis-i Vâlâ'dır. Süreç içerisinde değişim devam eder.

1868 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye yeniden düzenlenirken Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye kurulur ve nizamiye mahkemelerinin temyiz mercii niteliği verilir. Meclis-i Vâlâ bu süreç içerisinde ikiye ayrılır ve Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye, Mithat Paşa'nın başkanlığında ise Şûrâ-yı Devlet oluşturulur.

Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye temyiz ve istinaf mahkemelerinden oluşur. Temyiz mahkemesi, nizamiye mahkemeleri tarafından verilen ceza ve hukuk davaları kararlarını incelemekle görevlidir. İstinaf mahkemesi ise İstanbul'da kurulan en yüksek nizamiye mahkemesidir. Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye (Yargıtay) 1879 Mahâkim-i Nizamiye Teşkilat Kanunu ile Mahkeme-i Temyiz adını alarak değişimi devam eder (Aydın, 2019).

Şûrâ-yı Devlet'in kanun ve tüzük tasarısı hazırlama ve inceleme; mülki işler hakkında yetkisi dahilinde karar verme; mülki ve adli makamlar arasındaki ihtilaflarını çözmek için gerekli mercii tayin etme; yürürlükte olan kanun ve tüzükler hakkında devlet dairesinden gelen yazıları cevaplandırma; padişah ve nazırlar tarafından sorulan meseleler hakkında görüş bildirme gibi yetkileri bulunur (Kara, Büyük Osmanlı Tarihi). Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) bahsi geçen bu yetkilerine göre görevlerini yerine getirebilmek için beş daireye ayrılır. Sonrasında ise bu daireler üçe indirilerek Tanzimat, Muhâkemât ve Dahiliye daireleri olarak görevlerini sürdürür. Dönemin koşulları çerçevesinde zaman zaman yeni

düzenlemeler yapılmakla birlikte kanun yapma ve düzenleme, nizamnamelerin uygulanmasını denetleme yetkisine sahip olur (Kılıç, 2012).

3.3 1858-1876 Yılları Arasında Osmanlı Toplumunda Suç Türleri

Çalışmanın bu bölümünde 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu kapsamında ele alınan suçlar incelenecektir. Örnek vakalar ile Osmanlı Devleti'nin idari, sosyal, ekonomik ve benzeri yapıları da yine bahsi geçen yıllar arasında ele alınarak Osmanlı toplumdaki suç türleri anlatılacaktır.

3.3.1 Tecavüz Suçu

Irza geçme/tecavüz suçu bir erkeğin zorlama ve baskıyla bir başka insanla cinsel ilişkiye girmesi olarak ifade edilebilir. Irza geçme suçu mahkeme kayıtlarında “fi'l-i şeni”⁸⁹, “hetk-i ırz”⁹⁰, “izale-i bıkır”⁹¹ (Devellioğlu, 2006) gibi kavramlarla ifade edilir.

Tecavüz suçu had cezası olmakla birlikte ceza kanunu ile ta'zir cezası olarak ele alınır ve bu çerçevede hüküm verilir⁹² (Konan, 2011). 1851 Ceza Kanûnu'nda sarkıntılık gibi cinsel suçlara yönelik hükümlere yer verilirken ırza geçme suçuna dair ilk düzenleme 1858 Ceza Kanûnu'nun üçüncü faslı “hetk-i ırz edenlerin mücâzâtı beyanındadır” başlığı altında ele alınır.

Bu suçta dikkate alınan ilk unsur yaş haddidir. Her ne kadar ceza kanunda çocuğun tanımı yapılmasa da on bir yaşından küçük kişiler için farklı bir yaptırım söz konusu olmuştur. On bir yaş sınırlamasının dayanak noktası da yine net bir şekilde açıklanmamıştır.⁹³

“Her kim on bir yaşından aşağı bir çocuğa fi'l-i şeni' icrâ eyler ise, altı aydan aşağı olmamak üzere muvakkaten hapis cezasıyla mücâzat olunur” (madde 197). (Akgündüz, 2011, 646).

1858-1876 yılları arasındaki vakalar incelenildiğinde ırza geçme suçunun neden ve nasıl işlendiği görülebilir. 1860 yılında Trabzon'da Bayram mahallesi ahalisinden çiftçi Mustafa çavuşun oğlu Salih komşuları Mehmet Ağa'nın dokuz yaşındaki kızını kandırıp evine götürür, ona tecavüz ettiği ise araştırma sonucu ortaya çıkar. Salih hem ırza geçme hem de izale-i bıkır gerçekleştirdiğinden tazmin

⁸⁹ Fi'l-i şeni': “(kötü fiil) ırza geçme (mutlaka “ırza geçme” manasına gelmez)”.

⁹⁰ Hetk-i 'ırz: “ırza saldırma”.

⁹¹ İzâle-i bıkır: “Kızlığı bozma”.

⁹² Tecavüz suçu İslam hukukunda zina suçu kapsamında ele alındığı için ayrı bir değerlendirme yapılmaz ve had cezası kapsamında yer verilir.

⁹³ Hanefi mezhebinde evlenmede tam ehliyet ele alındığında kızlarda alt sınır dokuz, erkeklerde on iki üst sınırı ise kızlarda on yedi erkeklerde on sekizdir.

akçesi alınmakla beraber altı ay müddetle hapse konulur. Tazmin akçesi olarak kız bekarken evlendiğinde ne kadar mihr-i mu‘accel hakkı varsa o miktar alınıp kızın babasına verilmesine karar verilir. Olayın nasıl gerçekleştiğine dair anlatılanlar ise Mehmet Ağa’nın kızı ile kardeşi Şükrü evlerinin önünde oynarken Salih “gel sana şeker vereceğim” diyerek kızı kendi evine götürüp odasına çıkarır ve Şükrü’yü de meyve yemesi için bahçelerindeki erik ağacının yanına gönderir. Kıza tecavüz ettikten sonra ona on para ve Şükrü’ye de birkaç tane erik vererek kapıdan çıkıp gider. Kızın annesi şüphelenerek dışarı çıkar ve çocuklarla konuşunca durumu anlar. Şükrü, kız kardeşinin Salih tarafından yukarıdaki odaya alındığını ve kendisinin erik ağacı altına gönderildiğini sonrasında kız kardeşinin feryadını işittiğini anlatır. Salih’in ayakkabılarının üzerinde kan bulunduğunu sonradan Salih’in babası, annesi ile komşular da görür hatta “*bu işi niçin ettin*” diyerek babası Salih’i döver. Mustafa, kızın babasından nikah yapılması rica etse de Salih babasının bu teklifini kabul etmez ama olaydan birkaç gün sonra Salih’in babası Mustafa ile kızın babası Mehmet Ağa aralarında nikah yapılmasını kararlaştırırlar. Kararlaştırılan nikahın gereği için Hoduncud? mahallesinden Halil Efendi’nin evine giderek hoca Osman Ağa çağrılır. Kızın babası Mehmet Ağa, ev sahibi Halil Efendi, subaşızade Aziz Ağa ve Yusuf Kadioğlu Ahmet Ağa’da hazır olurlar. Mustafa, kızı dört bin kuruş bedel ile oğlu Salih’e nikâhlamak istediğini ancak hazır akçesi olmadığını söyler. O kıymette evi olduğunu göstererek gerekli meblağı bir seneye kadar ödeyeceğine dair senet vermek isteyince ev sahibi Halil Efendi ve Aziz Ağa “*böyle şeyler hükümetin bileceği iş olup gidek hükümet marifetiyle tesviye edek*” diye cevap vermeleri üzerine gerek nikâh gerekse tanzimat senedi birkaç gün sonraya ertelenir. Sonuç olarak Salih’in tecavüz ettiğine dair kuvvetli emareler olduğundan olay meclis-i kebîre havale edilir (A.} MKT. MVL, No. 118, Gömlek No. 26). Kız kaçırma, ırza saldırı, tecavüz benzeri suçlar namus kavramı ile ilişkili olduğundan yukarıda bahsi geçen vakada görüldüğü üzere suç açığa çıkartılmadan halledilmeye yani kız tecavüzcüsüyle evlendirilmeye çalışılır. Bu durumun her ne kadar namusu korumak için yapıldığı iddia edilse de istenilen mihr konusunda anlaşma sağlanamayınca meselenin devlet kurumlarına intikal ettirildiği görülür.

Evlilik tarafların bir başkasının izin ve onayına ihtiyaç duymadan kendi iradesiyle bu isteklerini beyan edebilecekleri yetiye sahip olmayı gerekli kılar. Yani kişiler temyiz ve buluş dönemine erişmiş olmalıdırlar (Cin - Akyılmaz, 2020).

Evlilik ehliyetine sahip olmayan çocukların istismarı hakkında arşiv belgelerinde birçok vaka bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı incelendiğinde sadece çocuk istismarına dair suç örneklerini değil devletin çocuğa bakış açısını da anlayabiliriz. Gelibolu’da Dursun karyesinde yaşayan Hüseyin’in karye sakinlerinden ve Kırım muhacirlerinden Mehmet’in altı yaşındaki kızı Fatma’nın zorla bickrini izale ettiği itirafıyla ortaya çıkar (1861). Mesele Meclis-i Vâlâ’ya havale edilir. Ceza Kanunu’nun yüz doksan sekizinci ve iki yüzüncü maddelerinde hükmünce yargılanan Hüseyin tazmin akçesi vererek hapis tarihinden itibaren mahalinde teşhir olunduktan sonra dört sene müddetle Tersâne-i Âmire’de küreğe konulur (A.} MKT. MVL, No. 132, Gömlek No. 52). Yine Bozok sancağı Kızılkoca kazasına bağlı Penbecek karyesi sakinlerinden İbrahim tahminen yedi yaşındaki Elife’yi bağa götürüp onun zorla ırzına geçer. Ayrıyeten Tomruk? sakinlerinden Murat kaptanın on bir yaşındaki üvey kızı Fatma’ya zorla tecavüz ettiği Meclis-i Tahkikat mazbatalarında bildirilmesi üzerine iki olayda Meclis-i Vâlâ’ya gönderilir. İbrahim’in inkârı nedeniyle bu kötülüğü her ne kadar şer’an sabit olamamışsa da Elife’nin bikri bozulmuş olduğu muayenede ortaya çıkar. Kanûn-ı Cedîd’in yüz doksan sekizinci bendinde *“bir adam bir kimseye cebren fi ‘l-i şenî’ icra eder ya ‘ni ‘ırzına geçer ise mütevaffa küreğe konulur”* denildiğinden İbrahim mahalinde teşhir edildikten sonra hapis tarihinden itibaren Tersâne-i Âmire’de üç sene müddetle küreğe konularak müddeti sonunda tahliye edilmesi ve vilayeti tarafına gönderilmesine karar verilir. Fatma’nın faili kaptan Murat da üvey kızına böylesi bir saldırıda bulunduğunu itiraf edince olay sabit olur. Vakayı gerçekleştiren kişi mağdurun velisi olduğundan kanunun yüz doksan dokuzuncu maddesi gereğince hapis tarihinden itibaren teşhir edildikten sonra beş sene müddetle Tersâne-i Âmire’de küreğe konulmasına karar verilir. Tanzim akçesinin ne kadar olması gerektiği hususunda ise Meclis-i Âlî-i Tanzîmât ile görüşülerek bu miktarın bekar kızın evlenmesi halinde ne kadar mihr-i mu’accel ve mü’accel gerekirse tazmin akçesinin de buna göre tahsil edilmesi gerekliliği açıklanır (1859) (A.} MKT. MVL, No. 111, Gömlek No. 79). Yozgat Meclis-i Kebîr’inden Meclis-i Vâlâ’ya havale edilen olayda Caferoğlu Hanefî, Kızılkoca kazası Saray karyesinde yaşayan Ebiloğlu İbrahim’in beş yaşındaki kızı Ayşe’nin bickrini izale ettiğini sorgusunda itiraf eder (1863). Ceza Kanunu’nun yüz doksan yedinci maddesi hükümleri uygulanarak hapis tarihinden itibaren bir sene müddetle mahalinde hapsedilmesi Ankara valiliğine bildirilir (MVL, No. 656, Gömlek No. 23). Örnek vakalarda

mağdur olan çocukların yaşı beş, altı ve yedidir. Bu yaş grubu henüz temyiz kudretine dahi ulaşmamıştır. Ancak cezai yaptırımlarda yaş gruplarında özel ayrımlar yapılmaz. Sadece yaş sınırı hangi kapsam dahilinde belirlendiği açıklanmamış olan on bir yaşından küçük olma şartına göre cezai yaptırım uygulandığı anlaşılr. Bu bakımdan iki yaşındaki bir bebek ile on bir yaşındaki bir çocuk aynıdır.

Arşiv belgelerinde, gazete haberlerinde on bir yaşından küçük çocuklara gerçekleştirilen cinsel istismarlar azımsanmayacak kadar fazladır. Çalışmanın ilk bölümünde ele alınan adam öldürme suçunda namus cinayetlerinde kültürün namus kavramına yüklediği anlamların kişinin suça yönelmesini tetikleyen bir unsur olduğu gözlenmiştir. Fakat toplumun namus kavramına yüklediği bu anlam düşünülünce çocuklara ya da bireye karşı işlenen bu suç büyük bir tezatlık içerir. Bu tezatlık ise suç üzerinde birçok faktörün etkili olduğunun göstergesi olabilir.⁹⁴

Irza saldırı suçunun önemli unsurlarında bir diğeri de olayın zorla gerçekleşmesidir.

“Bir adam bir kimseye cebren fi’l-i şenî‘ icrâ eder yani ırzına geçer ise muvakkaten küreğe konulur” (madde 198).

“Böyle cebren fi’l-i şenî‘ icrâsına tasaddî edip de yed-i ihtiyârında olmayan esbâb-ı mania haylûletiyile fiile çıkmamış olur ise üç aydan aşağı olmamak üzere hapis cezasıyla mücâzat olunur” (madde 198 Zeyl).

“Eğer böyle cebren fi’l-i şenî‘ henüz bir ere tezvic olunmamış bir kız hakkında vuku bulur ise, buna mütecasir olan kimse işbu kürek cezasından başka tazmin vermeye dahi müstahak olur” (madde 200). (Akgündüz, 2011, 646).

Zira tecavüz suçunu zinadan ayırt edebilmek için eylemin zorla gerçekleştiğinin kanıtlanması gerekir⁹⁵ (Kızılay, 2021). Örneğin 1859 yılında Kastamonu sancağına bağlı Görece karyeli Gürhacı? oğlu eşi Hacer ile Kuruoğlu eşi Şerife hatunlar Kızılcaoluk Yaylası’nda ot toplarken Kürtoğlu Ahmet ve Bektaşoğlu İsmail üzerlerine gidip kadınlara zorla tecavüz ettikleri itiraflarıyla sabit olur. Müezzinoğlu İsmail tesadüfle olayı görüp yayınca Şerife utancından kendini asar. Irza geçme olayında kadınlarda darp izi olup olmadığı saldırganlarda silah ve

⁹⁴ Jeremy Bentham’ın *Ahlak ve Yasama İlkeleri*’nde ele aldığı haz ilkesinde yer alan “suiniyet hazları” yani kötü niyet hazları cinsel saldırı olaylarında insan faktörünün etkisini açıklayabilir. Osmanlı toplumundaki bu tezatlığın varlığı da bu faktörle anlaşılabilir.

⁹⁵ Zina, tarafların karşılıklı isteğiyle gerçekleştiğinden kamu hakkını ihlali, irza geçme ise zorla bir kişinin vücut dokunulmazlığını ihlal ettiğinden şahıs hakkını ifade eder.

benzeri bir aletin bulunup bulunmadığının açıkça ifade edilmesi istenir. Hazırlanan mazbatada bu rezilliğe cüretlerinin zorla değil kadınların rızalarıyla olduğu kadınlarda darp izi ve yaralama olmadığı, erkeklerin üzerinde ise silah ve benzeri bir şey olmadığı açıklanır. Halbuki *ırza geçme kadınların rızasıyla olmuş olsa bu çirkinliği yapan kişiler pekte namuslarına bağlı olmayacağından Müezzinoğlu İsmail olayı anlattığında Şerife kendini öldürmezdi düşüncesiyle muhtar ve kaza ahalisinden bazı kişiler kadınlara şehadet etse de olayın zorla olduğu şüpheden kurtulamaz. Ceza Kanunu'nun yüz doksan sekizinci maddesi uygulanarak hapisleri tarihinden itibaren teşhir edildikten sonra üçer sene müddetle mahalinde prangaya konulmaları ve Şerife'nin kendini asmış olduğu Meclis-i Vâlâ'ya bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 112, Gömlek No. 28). Bu tür muğlakta kalan durumlar için Meclis-i Vâlâ'nın görüşü sorulmakla birlikte ceza kanununun ilgili maddesinin hafifletilerek uygulandığı görülür.*

Zor kullanmanın ırza geçme vakalarında ne denli önemli olduğunu gösteren örnek vaka; 1867 yılında Isparta kazasına bağlı Karaağaç mahallesi sakinlerinden Eyüp'ün eşinin zorla ırzına geçmiş olan dört kişinin dörder sene müddetle Konya'da küreğe konulmaları hakkındaki görüş Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye havale edilir. Bu kişilerin kur'a askerlerinden oldukları ve kadının pek iffetli biri olmadığı hatta aşüfte, fahişe takımından olduğu ki içlerinden Coşdakoğlu Mehmet ile altı aydan beri görüştüğü yapılan araştırmada anlaşılır. Ancak *namusa dokunma iffetli kişilere özel değildir iffetsiz denilen kişilerin de namusuna zorla dokunulamaz*. Kadın faillele dostluk dahi etse madem ki fiil zorla oldu o zaman cezası da buna uygun ceza hükmünün uygulanmasıdır. Henüz silah altına girmeyen kur'a askerlerinin beş seneden aşağı kürek cezasına mahkum edilmeleri müddetlerini tamamladıktan sonra ordularına teslim edilerek askeri hizmette istihdamı seraskeriyle görüşülerek (MVL, No. 745, Gömlek No. 13) karar verilir. Bu vakada verilen hükümden çok olaya dair yapılan açıklamalar önemlidir kadının dokunulmaz olmasında hiçbir bahanenin kabul görülmemesi gibi.

Yukarıda temyiz dönemine ulaşmamış çocuk istismarların on bir yaş sınırı çerçevesinde ele alındığı açıklanıp farklı bir ayırım gözetilmediği ifade edilmiştir. Halbuki cezai yaptırım hususunda bir farklılık söz konusu olmasa da belgelerde mağdurun buluşa ermiş ya da ermemiş olduğu açıkça belirtilmektedir. 1860 yılında Varçete karyesi sakinlerinden Salihoglu Abdullah'ın aynı karyeden Mehmet'in

buluğa ermemiş⁹⁶ bekar kızı Gül Ahcer'in zorla bkrini izale ettiği itirafıyla ortaya çıkar. Ceza Kanunu'nun iki yüzüncü maddesi gereğince tazmin akçesi olarak bin beş yüz kuruş alınmasına ve kendisinin beş sene müddetle prangaya konulmasına karar verildiği açıklanarak gereğinin yapılması için mazbatayla izin istenir. Çünkü zorla fi'l-i şeni' henüz evlenmemiş kıza yapılırsa buna cesaret eden kişinin geçici kürek cezasından başka tazmin akçesi vermesi gerekir. Cezanın da üç seneden beş seneye kadar olması ve kürek cezasına layık olanlar hakkında teşhirin uygulanması kanunun on dokuzuncu maddesinde⁹⁷ (Karakoç, 1331) yazılı olduğundan Abdullah'tan tazmin akçesi alınır ve hapis tarihinden itibaren teşhir edildikten sonra üç sene müddetle mahalinde prangaya konulması Meclis-i Vâlâ'ca açıklanarak karar Trabzon valisine bildirilir (A.} MKT. MVL, No. 113, Gömlek No. 25). Erzurum sancağı Hınıs kazasına bağlı Hınıs şehri kalesinde yaşayan Hıristiyan Sahak'ın buluğa ermemiş bekar kızını aynı kaza sakinlerinden Kivork ve ona yardım eden iki kişi kaçıır. İki gece taşrada kaldıktan sonra yakalanıp sorgulandıklarında Kivork kızı zorla kaçıırıp tecavüz ettiğini kabul eder. Kız babasına teslim edilirken O, kaza müdürü tarafından koruma altında Erzurum'a gönderilir. Kivork, Erzurum meclis-i kebîr'de sorgulandığında bkrini izale ettiğini kabul ederken zorla kaçırdığını inkâr eder. Kız ise Kiyork'un iki kişiyle gelip onu zorla kaçırdığını ve ona tecavüz ettiğini söyleyince ceza kanunu hükmünce Kiyork teşhir edilmek suretiyle üç sene müddetle Erzurum'da küreğe mahkûm edilir (1860) (MVL, No. 606, Gömlek No. 25).

⁹⁶ İnsan yaşamı ehliyet bakımından İslam hukukçuları tarafından beş dönemde ele alınır. Buna göre; cenin, çocukluk, temyiz, buluğ ve rüşd dönemleri vardır. Cenin dönemi, ana rahminde başlayıp doğumla sona erer. Ceninin eksik vücub (hak) ehliyeti varken eda ehliyeti yoktur. Çocukluk dönemi, doğumdan temyiz çağına kadar olan süreçtir. Bu dönemde hak ehliyeti tam, eda ehliyeti ise yoktur. Temyiz dönemi, buluğ çağına erişilmemiş olmakla birlikte çocuk iyi-kötü, kar-zarar ayrımını yapabilmektedir. Genel olarak yedi yaşın bitmesiyle birlikte başlayan dönemdir. Eksik eda ehliyetine sahiptir. Buluğ dönemi, kişinin biyolojik olgunluğa eriştiği veya belirlenmiş olan üst sınırı geçmesiyle başlar. Bu dönemdeki herkes tam eda ehliyetine sahip olmamakla birlikte cezai ehliyeti tamdır. Son dönem ise rüşd dönemidir. Bu dönem tam eda ehliyetinin üçüncü ve tamamlayıcısıdır. Buluğdan sonra kişi malların koruma ve idare konusunda akli olgunluğa ulaşmıştır. Ehliyet hususunda ayrıntılı bilgi edinmek için Halil Cin-Gül Akyılmaz "Türk Hukuk Tarihi" adlı eseri incelenebilir.

⁹⁷ "Kürek, ayaklarında demir olduğu halde hidemat-ı şâkkada kullanılmaktır. Kürek cezasına müstehak olan şahıs hakkında teşhir usulü dahi icrâ olunur. Şöyle ki: Cezâya hükmeden divân mazbatasının bir hülâsası gayet kalın hurîf ile yazılıp mücâzat olunacak şahıs, bulunduğu şehirde bir meydana veya memerr-i nâs olan bir mahalle götürülüp işbu hülâsa göğsüne konularak iki saat orada tevkîf ve halka irae olunduktan sonra ayaklarına demir konularak mahall-i mücâzatına gönderilir. On sekiz yaştan aşağı olan ve yetmiş yaşından ziyade bulunan ashâb-ı cinâyet işbu teşhir kâidesinden muaf tutulur" (madde 19).

Ceza kanununda ırza geçme suçuna dair yaptırım belirlenirken mağdurun evli-bekar olup olmadığı dikkate alınır. Her ne kadar her iki durumda da geçici kürek cezasına hükmolunsa da bekar kıza gerçekleşen eylem için ayrıca maddi ceza uygulanır. Örneğin Larende kazasında Maden şehri sakinlerinden İsmail'in buluşa ermiş bekar kızı Kezban, su getirmek için sekiz on yaşındaki kız kardeşiyle beraber yarım saat mesafelik bir yere giderken yolda aynı karyeden Mustafa'ya rastlarlar. Mustafa'nın Kezban'ı zorla dağa götürüp tecavüz ettiği ortaya çıkınca O, kanunun yüz doksan sekizinci ve iki yüzüncü maddelerine göre cezalandırılır (1860). Buna göre mahalinde teşhir edildikten sonra üç sene müddetle küreğe konulmak üzere Kıbrıs'a gönderilir. Ayıyeten Kezban, bekarken evlendiğinde ne kadar mihr-i mu'accel alacaksa o miktar da Mustafa'dan tazminat olarak alınır (A.} MKT. MVL, No. 117, Gömlek No. 100).

Aydın sancağına bağlı Ödemiş kasabası ahalisinden Sekbanoğlu Süleyman, gece Derviş kızı Emine Hatun'un evinin duvarından aşırp kadını zorla kasabaya yarım saat uzaklıktaki bahçe damına kaçırır (1860). Sorgusunda burada onun ırzına geçtiğini kabul eder. Ceza Kanunu'nun yüz doksan sekizinci maddesi hükmünce hapis tarihinden itibaren mahalinde teşhir edildikten sonra üç sene müddetle Rodos'ta küreğe konulmasına karar verilir ve mesele Cezayir Bahr-i Sefid mutasarrıfına Meclis-i Vâlâ (MVL, No. 602, Gömlek No. 48) hükmü bildirilir.

1860 yılında Yenipazar kazasına bağlı Çudar karyesinden Bilalioğlu İbrahim ve arkadaşı Mehmet, Çırakoğlu Mustafa bahsedilen karyede yaşayan Buldan Hanımı gündüz vakti evinden zorla kaçırıp birkaç gün dağlarda gezdirirler. Tecavüze cesaret ettikleri haber verilince olay ortaya çıkar. Bu kişiler kanunun yüz doksan sekizinci maddesi gereğince yargılanırlar (A.} MKT. MVL, No. 121, Gömlek No. 67).

Irza geçme olaylarında fail her daim erkek olurken mağdur sadece kadın ya da kız çocuğu değil kimi zamanda erkektir. Ceza kanununda yaş haddiyle ilgili ayırım yapılırken cinsiyet farklılığı hakkında ayırım söz konusu değildir. Örneğin 1860 yılında Bolu sancağına bağlı Alaplı kazası sakinlerinden Koca Ali'nin küçük oğlu Emin hakkında zorla ırza geçme vakası gerçekleşir. Zanlı Çotur Mehmet'in mahkemesi yapılacakken firar eder. Bolu kaymakamı Mehmet'in gemici takımdan olarak ticaret sebebiyle Tuna tarafına gittiği bildirilirken mahkemesi yakalandıktan sonra yapılacağından mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Limanlarla irtibat kurulduğu ve Çotur Mehmet'in Tuna'dan Dersaadet'e gelmesi halinde hemen ele

geçirileceği kaymakama bildirilir (MVL, No. 597, Gömlek No. 75). Yer, zaman fark etmeksizin benzer istismarların yaşandığı görülür. Sultanhisarı kazalı Osman ve arkadaşı Mercan berber Ali'nin on yaşındaki çırağı Ali'ye fi'l-i şeni' ederler. Ceza Kanunu'nun yüz doksan yedinci maddesince suçluların hapis tarihlerinden itibaren altışar ay müddetle hapse konulmaları Meclis-i Vâlâ'dan ifade olunurken mesele Cezayir Bahr-i Sefid mutasarrıfına da bildirilir (1860) (A.) MKT. MVL, No. 121, Gömlek No. 67). Bu vakada çocuğa birden fazla kişi saldırmış olduğu halde ceza kanunundaki en düşük yaptırım uygulanmıştır. Bu durumda cebri kuvvet uygulayan kişi sayısının dikkate alınmadığı ve bunun cezayı arttırıcı neden olarak görülmediği anlaşılr. Yine başka bir olayda kendini savunmasına imkân dahi olmayan yaş gruplarının istismar edildiği anlaşılr. Taşköprü kazasına bağlı Karan karyesi sakinlerinden Çinganoğlu Mehmet'in aynı karyeden Ortakoğlu Ali'nin üç yaşındaki oğlu Ahmet'i istismar ettiği çocuğun babasının şikâyeti ile ortaya çıkar. Şikâyet üzerine çağrılan Mehmet sorgusunda olayı kabul eder. Ailenin hizmetkarı olan Mehmet çocuğa nerede ve nasıl zarar verdiğini de anlatır. Kanûnnâme-i Hümayûn'un yüz doksan dokuzuncu maddesi hükmünce beş sene küreğe mahkûm edilir (1861) (MVL, No. 612, Gömlek No. 31). Her bir olayda on bir yaşın altında çocuk istismarı söz konusu olduğundan cezai yaptırımda bu hususa göre gerçekleşir. Ancak Taşköprü'de yaşanan istismar olayında suçlunun diğerlerinden farklı bir ceza aldığı görülür. Bu durumun temelinde ise yaş, cinsiyet ya da olayın şeklinde yaşanan bir farklılık söz konusu değildir. Cezayı farklı kılan husus failin mağdura olan yakınlığıdır. Keza bu durum Ceza Kanunu'nun iki yüz birinci maddesinde açıklanır.

Kırşehir kasabasına bağlı Kuşha? Deli mahallesi ahalisinden Kara Ali oğlu Ömer'in eşi gece damadından gelirken kazanın meclis azasından Şeyh Hasan Efendi'nin yeğeni Halil, hizmetkarı Abdullah ve redif yüzbaşı Ahmet Ağa birlik olup onu yakalar ve üç gün alıkoyup fi'l-i şeni' yaptıktan sonra Ömer'in hanesi yakınına bırakırlar. Şeyh Hasan Efendi'nin bu kişilere arka çıkması üzerine mahkemeleri yapılamadığından Ömer'in erkek kardeşi mülazım (teğmen) Mehmet Ağa'nın dilekçesiyle taraflar mahalle meclisine çağrılır. Bu kötülüğü yapanları kaza müdür vekili Cafer Ağa her ne kadar üç gün hapsedmişse de redif yüzbaşısı Ahmet Ağa beraat eder ve diğerleri de birkaç adet seccade (rüşvet) verdiğinden tahliye edilir. Bunlardan başka Niğde Meclisi'nin düzenlediği mazbatayı ertelemiş ve redif binbaşısına yazılan yazıya da redif kâtibi Ahmet Ağa'nın akrabası olduğundan

cevap yazdırılmamış olduğu açıklanarak zanlıların mahkemesi için Konya'ya çağırılması talep edilir. Hiç kimsenin ve özellikle askeriye'nin bilgilendirme yazısına müdahale edilmesine izin verilemez. O halde bahsedilen kişilerin buna cesaret etmesi uygunsuz olduğundan meselenin araştırılması ve mahkemesi için Konya'ya havale edilir. Zanlıların, davacıların ve Cafer Ağa'nın Konya'ya çağırılmasıyla bu vakadan sorumlu olanların at ve seccadelerden dolayı salıverildiği Meclis-i Kebîr'de araştırılarak mahkemelerinin yapılması kararının mazbatayla bildirilmesi ve Ahmet Ağa'nın asâkir-i redîf'ten olması nedeniyle mahkemenin yapıldığı sırada Konya'da bulunan askeri zabitanın gerekli kişilerin de mahkemede bulundurulması Meclis-i Vâlâ'da görüşülür. Ahmet Ağa'nın mahkeme sebebiyle Konya'ya gönderilmesi için mesele serasker paşaya da bildirilir (1860) (A.) MKT. UM, No. 414, Gömlek No. 9). Irza geçme suçu ile ilgili bir örnekte rüşvet, adam kayırma, devlet işlerine usulsüzce karışma gibi başka suçların varlığıyla da karşılaşılabilir. Bu vakada işlenen suçun yaptırımından kurtulmak istenirken yeni failler ve suçlar meydana geldiği anlaşılır.

“Cebren fî'l-i şenî' icrâsı buna duçar olanların üzerlerine hükümlerine cari olan mürebbileri, velileri veyahut aylıklı hizmetkarları taraflarından vuku bulur ise beş seneden aşağı olmamak üzere kürek cezasına hükmolunur” (madde 199). (Akgündüz, 2011, 646).

Kayseri kazasına bağlı es-Seyyid bin karyesi ahalisinden kişilerin dilekçesine göre Yozgat kazasında Dereköy sakinlerinden olup altı sene önce vatanını bırakıp bahsedilen karyeye gelen Türkmen Mehmet, Şerife Hatunla evlenir. Ancak Mehmet, Şerife Hatun'un eski eşinden olan kızına zorla tecavüz edince kız hamile kalır (1859). Olayı itiraf eden Mehmet hapse konulurken ceza kanunu gereğince vatanına gönderilmesi de talep edilir (A.) MKT. UM, No. 354, Gömlek No. 68; MVL, No. 575, Gömlek No. 60).

Amasya sancağı Köprü kazasına bağlı Gökse karyesi ahalisinden Karşlıoğlu Salih eşinin kız kardeşi Hatice'ye Amasya civarında Zikre mahalde henüz buluşa ermemiş nikahlısı olduğundan *“seni götürüp tatlik (boşama) ettireyim”* diyerek onu kandırıp evinden dışarı çıkartır. Yolda zorla kıza tecavüz eder (1860). Birkaç gün dağda gezdirdikten sonra evine götürünce mesele kaza müdürü tarafından haber alınarak her ikisi de meclise çağırılır. Salih bilerek ve isteyerek kızın ırzına geçtiğini kabul eder. Olay zorla olduğundan Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu'nun yüz doksan dokuzuncu maddesinde bu tür zorla fî'l-i şenî' gerçekleşirse beş

seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten kürek cezası verilebilir (MVL, No. 604, Gömlek No. 20) denir.

İçil sancağına bağlı İzvid Ulvi karyesi sakinlerinden İsmail'in yine aynı karyeden Hacı Hüseyin oğlu Mehmet'in on bir yaşındaki kızı Zahide'yi gece hile ile evinden çıkarıp orada bulunan Mehmet çavuşun hanesine götürdüğünü kabul eder. Kızın istismar edildiği ebenin muayenesiyle ortaya çıkar. İçil Meclisi'nin zabıt tutanağı Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Mehmet çavuşun suçlanmış olduğu vakadan dolayı bir ay müddetle hapse konulacağı mensup olduğu ordusu tarafına yazılır. İsmail ise Ceza Kanunu'nun yüz doksan sekizinci ve iki yüzüncü maddeleri hükmünce yargılanarak hem tanzim akçesi ödemeye hem de hapis tarihinden itibaren mahalinde teşhir edildikten sonra üç sene müddetle Kıbrıs'ta küreğe konulmaya mahkûm edilir. Hüküm hem Konya valisine hem de Kıbrıs mutasarrıfına bildirilir (1861) (A.) MKT. MVL, No. 130, Gömlek No. 87).

Karahisâr-ı Şarkî sancağına bağlı Esrail? karyesi ahalisinden Ahmet'in karye sakinlerinden Kılıçoğlu diğer Ahmet'in tahminen on bir, on iki yaşındaki buluğa eren bekar kızı İpek'i zorla kaçırıp bekaretini bozduğunu kabul eder (1861). Ceza Kanunu'nun yüz doksan sekizinci ve iki yüzüncü maddeleri gereğince yargılanır ve tazmin akçesi alınmak üzere hapis tarihinden itibaren mahalinde teşhir edildikten sonra üç sene müddetle Erzurum'da küreğe konulmasına hükmolunur ve durum Erzurum valisine bildirilir (MVL, No. 616, Gömlek No. 65).

Çankırı sancağına bağlı İskilip kazalı bir takım güçsüz kadınların (yaşlı-kimsesiz) ırzına geçmek gibi uygunsuz hallerde bulunan yol kesici takımından Kör Osmanoğlu Mehmet'in cezasının belirlenmesi için Kastamonu Meclisi'nin mazbatasıyla vaka Meclis-i Vâlâ'ya havale ile muhâkemat dâiresinde⁹⁸ araştırılır. Mehmet'in yol kesme ve fi'l-i şenî' olmak üzere iki tür suçu vardır. Bu suçların cezaları belli olmakla birlikte önce davacı ve mağdurlar bulunmalı ve sonrasında sorgulanmalıdırlar. Gerekirse şer'î mahkemede yargılanarak hükmün Meclis-i Vâlâ'ya bildirilmesi için Kastamonu mutasarrıflığına (1866) (MVL, No. 743, Gömlek No. 137) emir verilir.

Kimi zaman da birden fazla kişinin saldırısına maruz kalınabilir. Kayseri sancağı Karahisar kazasına bağlı Maverbiçan? karyesi muhtarı Ahmet, aynı karyeden kayınpederi Güşanoğlu ile Babaoğlu birlik olup Mustafa'nın eşini darp

⁹⁸ Muhâkemat Dâiresi: Şûrâ-yı Devlet'in görev alanına giren idari davaların yargılama mercii olarak 1868'de kurulan dâire.

ederek ona tecavüz ederler (1864). Bu kişiler hakkında şikayetçi olarak şer‘-i şerîf ve meclis aracılığıyla gereğinin yapılmasını talep eder (A.) MKT. UM, No. 792, Gömlek No. 38).

Kastamonu’ya bağlı Eflâni kazasında Baralış? divan ahalisinden Şakir, divan sakinlerinden Tangiroğlu İbrahim’in bir gece evine girip İbrahim’i darp ederken kızının ırzına saldırıp onu dağa götürür. Köylüler sayesinde kız kurtarılsa da bu seferde iki kişiyle birlikte gidip kızı kaçırrır. Bir süre dağda gezseler de arkadaşı yakalanıp te’rib edilirken Şakir firar eder. Firari olduğu esnada birkaç kişinin daha ırzına musallat olur. Yakalanınca sorgulanır ve tüm suçlamaları kabul eder (1865). Ceza Kanunu’nun yüz doksan sekizinci maddesi hükümce yargılanmakla birlikte birden fazla aynı suçu işlemesi nedeniyle on dokuzuncu madde⁹⁹ gereğince hapis tarihinden itibaren dört sene müddetle Sinop’ta küreğe konulmasına hükmolunur (MVL, No. 742, Gömlek No. 9). Bu vakada dikkat çeken ise suçun tekrarlanması durumunda esas suçu haricinde suçun tekerrürü yani suçun tekrarı kapsamında cezai işlem uygulanır.

Sivas sancağı Tonus (Tetus) kazasına bağlı Savcun karyesi sakinlerinden Bekir yine aynı karyeden Ahmet’in buluşa ermiş bekar kızı Şerife’nin zorla ırzına geçtiği ihbarla ortaya çıkar (1866). Bekir’in Ceza Kanunu’nun iki yüzüncü maddesi gereğince kürek cezasından gayri tazmin akçesi ödemesine ve on dokuzuncu madde hükmünün uygulanmasıyla hapis tarihinden itibaren mahalinde teşhir edildikten sonra üç sene müddetle küreğe konulmasına (MVL, No. 746, Gömlek No. 95) karar verilir.

“Her kim zükûr ve inâsdan genç kimseleri idlal ve iğfal ederek fuhşiyata tahrik ve iğra ve esbab-ı hulûlünü teshil etmeyi itiyat ederek adab-ı umûmiyeye münâfi harekete cesaret eder ise, bir aydan bir seneye kadar hapis mücâzat olur.

Ve eğer bu suretle idlal ve iğfal kaziyesi baba ya ana veya vasi olan kimselerden zuhur eder ise altı aydan bir buçuk seneye kadar hapis ile mücâzat kılınır” (madde

201).

⁹⁹ “Kürek, ayaklarında demir olduğu halde hidemat-ı şâkkada kullanılmaktadır. Kürek cezasına müstahak olan şahıs hakkında teşhir usulü dahi icra olunur. Şöyle ki: cezaya hükmeden divân mazbatasının bir hûlasası gayet kalın hurûf ile yazılıp mücazat olunacak şahıs, bulunduğu şehirde bir meydana veya memerr-i nâs olan bir mahalle götürülüp işbu hûlasa göğsüne konularak iki saat orada tevkif ve halka irae olunduktan sonra ayaklarına demir konularak mahall-i mücazatına gönderilir. Onsekiz yaltan aşağı olan ve yetmiş yaşından ziyade bulunan ashâb-ı cinâyet işbu teşhir kaidesinden muaf tutulu” (madde 19).

“Bir hatun aleyhinde ırz da ‘vâsı mutlaka zevcihe ve zevci olmadığı halde velisine ait olup bu suretle lede’ d-da ‘vâ irtikâb-ı fi’ l-i şenî’ -i zinâ eylediği tahakkuk eden hatun, üç aydan aşağı ve iki seneden ziyade olmamak üzere hapis ile mücâzat olunur. Şu kadar ki zevc tekrar zevcesini almaya razı olarak bu cezanın hükmünü ıskat edebilir...” (madde 201 Zeyl). (Akgündüz, 2011, 646).

Irza geçme suçu ve yaptırımları gazetelerde ilan edilerek halkın bu tür suçları gerçekleştirmesi engellenmek istenir. Ancak bu gazeteler Anadolu’nun her bir yanına ulaşamayabilir. Ki okur yazar oranının düşüklüğü de bu bilgilerin halka ulaşmasını sınırlandırır. Gazeteler her ne kadar Anadolu’nun dört bir yanına ulaşamadığı düşünülebilirse de ele alınan vakalar Anadolu’nun tamamını kapsar.

Kars sancağına bağlı Güllü karyesi ahalisinden Hüseyin karyede yaşayan Dursunoğlu Hüseyin’in eşi Fatma’yı rızasıyla beş gün kadar kırdı gezdirip ırzına geçtiğinden kanunun iki yüz birinci maddesi gereğince Hüseyin’in altı ay müddetle hapsine hükmolunur (Takvîm-i Vekayi, 16 Za 1277). Van sancağına bağlı Esbatan? karyesi sakinlerinden Mehmet aynı karyeden Zahir’in eşini rızasıyla kaçırarak ahlaki kurallara aykırı harekette bulunur. Bu nedenle Ceza Kanunu’nun iki yüz birinci maddesi gereğince Mehmet’in üç, kadının iki ay hapse konulması karara bağlanır (Takvîm-i Vekayi, 13 M 1282). Bozok sancağı Kızılıkoca kazasından Kaçak karyesinden Hasan’ın buluğa ermiş bekar kızı Zeynep’i gece zorla kaçırıp ırzına geçtiğinden Ceza Kanunu’nun iki yüz birinci maddesi gereğince tazmin akçesi ödedikten sonra üç sene müddetle Sinop’ta küreğe konulmasına (Takvîm-i Vekayi, 21 C 1281) hükmolunur. Bursa’ya bağlı Karahisar karyesi ahalisinden Bodur Ali, Koca Mehmet’in kayını Halil ve Ahmet zorla ırza geçmek gibi kötülük yaptıklarından Ceza Kanunu’nun yüz doksan sekizinci maddesi gereğince bu kişilerin mahalinde teşhir edildikten sonra üçer sene müddetle küreğe konulmalarına denilir.

Konya’da Bozkır kazasına bağlı İrviç? karyesi sakinlerinden Fazlı oğlu İbrahim arkadaşı Fettah oğlu Mehmet’in yardımıyla bir kızın ırzına geçtiğinden kanunun iki yüzüncü maddesi ve iki yüz altıncı maddenin zeyli gereğince tazmin akçesi alınıp teşhir edildikten sonra İbrahim’in üç sene müddetle Kıbrıs’ta küreğe konulmasına ve yardımcısının da üç ay için hapsedilmesine (Takvîm-i Vekayi, 11 M 1283) karar verilir. Divle kazasına bağlı Karamanlı karyesi ahalisinden olup zorla ırza geçme suçuna cüret eden Cemal’in kanunun iki yüzüncü maddesince teşhir edildikten sonra dört sene müddetle Kıbrıs’ta küreğe konularak kendisinden

tazminat alınmasına kız kaçırdıran ona yardım eden Abbas ve Hacı'nın iki yüz altıncı maddenin zeyli gereğince dörder ay müddetle mahalinde hapsedilmelerine (Takvîm-i Vekayi, 8 Z 1282). İzmir'de Seferihisar kasabası ahalisinden Kıbtî Süleyman on bir yaşında bir çocuğa zorla fi'l-i şenî' yapmasından dolayı kanunun yüz doksan sekizinci maddesi gereğince Süleyman'ın teşhir edildikten sonra üç sene müddetle Midilli'de küreğe konulmasına (Takvîm-i Vekayi, 11 M 1283) hüküm verilir.

Kıyas defterlerine yansıyan tecavüz vakasında Menteşe sancağında İlya, Mustafa'nın evine girip kızı Marya'ya tecavüz eder. Mustafa, damadı Vasil'le İlya'nın peşine düşer. Ancak bu sırada İlya Mustafa'yı öldürür. Adam öldürme suçu nedeniyle İlya'ya idam cezası verilir (Gümüş, 2018).

Bahsi geçen vakalardan anlaşıldığı üzere kadınlar ya da çocuklar doğrudan doğruya ırzlarına saldırılmak üzere kaçırılmaktadır. Kız kaçırma olaylarında ele alınan evlenebilmek için kaçırma olaylarından tamamen farklı nitelikte olan bu saldırılar cinsel saldırı odaklıdır. Buna rağmen cezai yaptırımdan kurtulmak için evliliğin kimi zaman çözüm olabildiği görülebilir. Çünkü ırza geçme vakalarında suçlunun mağdur ile evlenmesi cezai yaptırımı ortadan kaldırabilir. Bu durum 1858 Ceza Kanûnu'nda yer almamakla birlikte uygulamada varlığı görülür.¹⁰⁰ Alaiye sancağı, Ahmedli karyesi sakinlerinden Sarı Ağa'nın oğlu on sekiz yaşındaki Hasan, nişanlı olan Ayşe'ye Sefçek? Deresi'nde tesadüfen rast gelir. Burada Ayşe'nin zorla ırzına geçtiğini itiraf eder (1859). Tarafların rızasıyla nikah yapıldığından bu süre içinde hapsedilen Hasan'a evlenmeleri nedeniyle artık ne yapılması gerektiği Konya Meclisi tarafından sorularak mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Ayşe'nin zorla namusuna dokunduğu ancak sonrasında nikaha razı olmasından ve nikah kıyılmasından dolayı Hasan'ın hapsedildiği zamanın kendisine bir nevi ceza demek olduğundan salıverilmesine karar verilir ve gereğinin yapılması için Konya valisi (A.) MKT. UM, No. 380, Gömlek No. 46) bilgilendirilir.

Örnek vakalardan anlaşıldığı üzere ırza geçme davalarında suçluya sadece cezai değil hukuki sorumlulukta yüklenir. Buna göre mağdurun uğradığı fiziksel zarar yani bekaretin bozulması nedeniyle suçlu kişiden “mehir” ve “damân-ı bîkr” olarak ifade edilen tazminat alınır. Ki bu durum ceza nitelikli olmayıp manevi bir

¹⁰⁰ 1911 yılında yapılan yeni düzenleme ile mağdur ile evlenilmesi halinde cezanın ortadan kaldırılacağı açıklanır.

tazminattır. Yine cinsel organda meydana gelen yaralanmalarda da zararın ağırlığına göre diyet ödetilir (Kızılay, 2021).

3.3.2 Çocuk Düşürme Suçu

İskat-ı cenin suçu ilk kez 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde ele alınmakla birlikte İslam ceza hukuku doğrultusunda hükümler verilir. Ceza kanuna ilk kez 1858 yılında girmekle beraber ıskat-ı cenin her daim tartışılan ve engellenmeye çalışılan bir meseledir. Tanzimat Ferman'ın hemen öncesinde 1838'de yayımlanan fermana ülke nüfusunun artması, anne sağlığının korunması ve ülkenin bayındır hale gelebilmesi için ıskat-ı cenin yasaklanır.

Çocuk düşürme sadece bireysel değil toplumsal, ekonomik, psikolojik etkilere sahip olduğundan 1858 Ceza Kanûnu'nun ikinci faslında “*ıskat-ı cenîn ve karışık meşrubat ve kefilsiz semmiyat fûruhat edenlerin mücâzat-ı mürettibesi*” başlığı altında cezai yaptırım belirlenir.

“Bir kimse darp yahut sair güne bir fiil ile bir hâmile hatunun ıskât-ı cenîn eylemesine sebep olur ise, diyet-i şer’iyesi istifâ olunduktan sonra, eğer bu teaddisi an-kasdin olmuş ise muvakkaten küreğe konulur” (madde 192).

“Bir hâmile hatunun gerek rızası olsun ve gerek rızası olmasın, ıskat-ı cenîn ettirmek için ilaç içirip yahut esbab ve vesailini tarif edip de eseriyle çocuğu düşürülür ise, buna sebep olan kimse altı aydan iki seneye kadar haps olunur. Ve eğer buna sebep olan tabip ve cerrah ve eczacı ise muvakkaten küreğe konulur” (madde 193) (Akgündüz, 2011, 645).

Çocuk düşürme meselesinde fail kimi zaman anne, baba kimi zamanda üçüncü bir kişi olabilir. Mağdur ise anne ve cenindir.

Kavga ve şiddetli tartışmalar sonucu kadının dışarıdan aldığı darbe neticesinde cenin/çocuk ya düşebilir ya da doğduktan kısa bir süre sonra ölebilir. 1858 yılında Kayseri sancağına bağlı Develi kazası sakinlerinden Ömer Efendi oğlu Hacı Ömer, Enis Bey'i darp eder. Sonrasında ona yardım edenlerle Enis'in evine büyük taşlar atıp içeri girerler. Eşi Fatma'yı yakalayıp rencide ederek “*eşini --- telef edeceğiz*” deyip saldırırlar. Kadın olaydan on dört gün sonra bir erkek evlat doğurur ancak bebek birkaç saat sonra ölür. Enis Bey'de olayı anlatarak sorumlular hakkında gereğinin yapılmasını talep eder (A.} MKT. DV, No. 130, Gömlek No. 61). Yine Hatibzade Mustafa Zihni Efendi'nin dilekçesinde Hamsun'da Cami'-i Kebir mahallesinde yaşayan Çelebioğlu Ali'nin oğlu Mustafa ile kendi oğlu Osman mektepten gelirken kavga eder ve birbirlerini tokatlayıp darp ederler. Bu olay

üzerine Çelebioğlu Ali, Zihni'nin evine zorla girip altı aylık hamile eşini başına da vurmak suretiyle döver. Darbın etkisiyle eşi hem çocuğunu düşürür hem de gözlerine ak düşerek engelli kalır (1859). Olayın bulundukları yerde hakkaniyetle çözülemediğini düşündüğünden şayet haksız çıkarsa kanunen yapılmış tüm masrafları ödeyeceğini açıklayarak yargılama için Çelebioğlu Ali'nin baş eyaletleri Trabzon Meclis-i Kebîr'ine çağrılmasını talep eder (MVL, No. 586, Gömlek No. 45).

Ekonomik nedenlerden dolayı çıkan kavgalarda da yine mağdur hamile kadın olabilmektedir. Amasya sancağı Merzifon kazasına bağlı Rumcuk karyesi sakinlerinden Salih'in eşi Hatice tarlalarına tohum ekerken aynı karyede yaşayan kör Ömer ve deli Ali tarlaya tohum ektirmemek için öğendire ile Hatice'ye saldırırlar. Hatice hamile olduğundan saldırı sonucu düşük yapar yapılan muayenede ceninin üç aylık olduğu anlaşılır. Salih durumu anlatarak Amasya meclisi ve şer'î şerîf aracılığıyla mahkemeye başvurup gereğinin yapılmasını ister (1859) (A.} MKT. DV, No. 135, Gömlek No. 44).

Kadın, maruz kaldığı olaylar neticesinde de korkudan düşük yapabilmektedir. Örneğin Topçu İhtiyat Alayı çavuşlarından Süleyman Ağa'nın dilekçesine göre Kırşehir kazasında Boynuinceli aşiretinden Tarasoğlu Ali, kethüda amcası İsmail'i topuzla darp eder. Darbın etkisi ile İsmail vefat edince eşi Tabibe Hatun ile oğlu Akif, Süleyman'ı vekil yapar. Ali, Deli Ahmet oğlu Ali ile birlik olup hamile olan kız kardeşi Zahiran'a saldırır. Kadın ise korkudan çocuğunu düşürür (1859). Mahalinde görülen davada iki bin üç yüz kuruş bedelle barış sağlanır. Şer'î ilam alınmış dahi olsa bu meblağ ödenmez. Davanın hakkaniyetli olması için eyalette Meclis-i Kebîr'de yapılması için talepte bulunulur. Çünkü mesele sadece çocuk düşürme davası değil ayrıca adam öldürme vakasıdır. Katl davası büyük suçlardan olduğundan tüm araştırmalar yapılarak şer'î şerîf ve meclis aracılığıyla meselenin sonuçlandırılması için Konya valisine (A.} MKT. UM, No. 362, Gömlek No. 65) haber verilir.

Irza saldırı suçunda karşılaşılan vakalarda sadece bekar kızlara değil evli kadınlara da kötülük yapıldığı görülmüştü. Böyle bir saldırı sonucunda hamile kadın aldığı darbeler sonucu bebeğini düşürür. Çankırı sancağında Maruf karyesi sakinlerinden Kolçak Ali aynı karyeden Mehmet Sadık'ın eşi Meryem'i tarladan gelirken fi'l-i şenî kastıyla sürükleyerek dereye götürürken Memiş tesadüfle olayı görür ve kadını Ali'nin elinden kurtarır. Görgü tanığının şahitliğiyle suç şer'î olarak

sabit olur. Olay Çankırı Meclisi mazbatası ve şer‘î ilamla Meclis-i Vâlâ’ya havale edilir. Kadının hamile olması ve cenin düşmesine neden olmasından dolayı Ali’nin bedel olarak bir sene içinde beş yüz dirhem şer‘îye ödemesi gerektiği fetvahaneye tarafından açıklanır. Yine olay kasti olduğundan Ceza Kanunu’nun yüz doksan ikinci maddesinin hükmü de uygulanır. Ayrıyeten hapis tarihinden itibaren on dokuzuncu madde gereği mahalinde teşhir edildikten sonra üç sene müddetle küreğe konulmak üzere Sinop’a gönderilmesi ve Sinop kaymakamının da bilgilendirilmesi için Ankara mutasarrıfı Rıdvan Paşa’ya gereğinin yapılması emredilir (1861) (A.} MKT. MVL, No. 136, Gömlek No. 4).

Darp sonrası düşük yapılması ya da çocuğun doğumdan kısa süre sonra vefat etmesi gibi olaylar hakkında uzman görüş alınarak hüküm verildiği görülür. Nefise Hatun Gelenbe eski naibi Said Efendi tarafından darp ettirilir. Bildirildiğine göre kadın yüzü üzeri yatırılıp elleri ve ayakları tutularak arka ve kaba etleri taraflarına darp edildiği ve on iki gün sonra hasta olarak Balıkesir’e (Balıkesri) gelip darp olayından yirmi gün sonra ise çocuğunu düşürdüğü anlaşılar. Bu olayının ıskat-ı cenine sebep olup olmayacağına dair yetkililerden bilgi istenir. Cem‘iyet-i Tabîban-ı Mülkiye’ce verilen fezlekedeki darp ve buna benzer şeylerin etkisiyle yirmi otuz ve belki kırk gün sonra düşük yapılması mümkün olduğu açıklanmakla birlikte fezlekedeki yazılı ıskat-ı cenin meselesinin tıbben hüküm vermeye yeterli olmadığı da cemiyet tarafından raporla haber verilir (1870) (ŞD, No. 1534, Gömlek No. 20).

Diğer suçlarda olduğu gibi darp, kavga ve benzeri olaylarla ıskat-ı cenine neden olan üçüncü kişilerin cezaları gazete de ilan edilerek caydırıcı olunmaya çalışılır. Örneğin Maraş’ta Divanlı mahallesinde Tuzcunun oğlu Hacı Mehmet, kayınpederi Ahmet ve kayınvalidesi Zeynep’le tartışır. Kavga/darp esnasında kadın çardaktan düşüp düşük yapar. Olay nedeniyle Mehmet kanunun yüz seksen ikinci maddesi gereğince altı ay müddetle hapsine hükmolunur (Takvîm-i Vekayi, 27 Ş 1284). Kastamonu’da İztavay kazasına bağlı Şeyh Amire divanı ahalisinden Kezban Hatun’un düşük yapmasına sebep olan Meryem’in kanunun yüz doksan üçüncü maddesince altı ay müddetle hapsine karar verilir (Takvîm-i Vekayi, 1 Z 1284).

Ayniyat defterine geçen ıskat-ı cenin vakasında ise Aydın’a gönderilen yazıdan anlaşıldığı üzere Hacı Mehmet, Manisa kasabasından Tatarlı Mehmet’in hamile eşi Raziye Hatun’u darp etmesi sonucu çocuğun düşmesine neden olur. Mehmet’in kadının sol böğrüne vurduğu ve ayaklarının arasına alarak yumrukladığı

anlaşılnca teşhir edildikten sonra beş yüz dirhem diyet ödemesine ve Ceza Kanunu'nun yüz doksan ikinci maddesi gereğince üç sene müddetle küreğe konulmasına karar verilir (Yazıcı, 2015).

Çocuk düşürme vakalarında da kullanılan ilaç, zehir gibi satışların yapıldığı eczanelerinde kontrol altında tutulması gerekliliği bir kez daha¹⁰¹ anlaşılır. Ki bu durum karşısında yasal olmayan ecza dükkanlarının açılması ve bu tür eczacıların varlığının engellenmesi için cezai yaptırım söz konusu olur.

“İlaf-ı nefis etmeyip de ancak kasten bazı şeyler itasıyla bir adamın hastalığına yahut bir miktar kâr ve kisbiyle meşgul olmamasına sebep olan şahıs bir aydan bir seneye kadar hapis olunur ve üç mecrediye altınından yirmi beş mecrediye altınına kadar tazmin akçesi alınıp müteessir olan adama verilir” (madde 194).

“Yedinde şehâdetnamesi olmayarak eczacı dükkânı açan eczacıların ibtida dükkânı kapattırıldıktan sonra on mecrediye altınından elli mecrediye altınına kadar cezay-ı nakdî ahzıyla mücâzat olunur” (madde 195).

“Sihhat-i umûmiyeyi ihlal edecek eczay-ı muzır ve karışık meşrubat ve kefâletsiz sammiyat fîrûhat edenler bir haftadan iki seneye kadar hapis olunur ve bir mecrediye altınından yirmi beş mecrediye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır. Ve sattığı eşya her ne ise canib-i hükümetten zabtolunur” (madde 196) (Akgündüz, 2011, 645).

Ceza kanununda eczacılar hakkında cezai yaptırımdan bahsedilirken doktor, ebe gibi doğrudan doğruya ıskat-ı cenin hususunda yardım edebilecek uzmanlar hakkında özel bir hüküm yer almaz. Ancak bu meslek gruplarıyla ilgili ayrıca düzenlemeler yapılır.

Şubat 1861'de “Beledi İspençiyarlık Sanatının İcrasına Dair Nizamname” ile Umur-ı Tıbbiye Nezareti tarafından ilaç satışının kontrol altına alınması, reçetesiz ilaç satışının yasaklanması gibi meseleler düzenlenerek eczaneler denetim altına alınır. Aynı yılın Ekim ayında doktorların denetim altına alınması için “Memalik-i Mahruse-i Şahanede Tababet-i Belediyeye İcrasına Dair Nizamname” çıkarılır. Osmanlı ve yabancı devletlerin tebaasından olan doktorlar yasal koşullar çerçevesinde mesleklerini icra edebilecekleri belirtilirken bizzat kendilerinin hastaya ilaç veremeyecekleri ancak eczane olmayan yerlerde yetkili olabilecekleri ifade edilir. Ebe kadınların ise mengene ve ebelik aletlerinden herhangi birinin

¹⁰¹ Adam öldürme vakalarında da zehir gibi maddelerin eczanelerden temin edildiği bilindiğinden bir kez daha anlaşılmıştır denilebilir.

çocuk düşürme, kürtaj gibi vakalarda kullanımının yasaklanması gibi hususlar ele alınarak sağlık sektörü ve çalışanları devlet kontrolü altına alınmaya çalışılır (Somel, 2002). Çünkü bu alandaki kontrolsüzlük tıpkı adam öldürme vakaları - zehirlenme- gibi ıskat-ı cenin vakalarının da yaşanmasında zemin oluşturabilmektedir.

Ceza kanunlarında adam öldürme, rüşvet verme, ırza geçme gibi birçok suçta hafifletici unsurlara yer verilirken bilhassa çocuğun anne baba iradesi ile düşürülmesinde hiçbir gerekçe hafifletici unsur olarak görülmemiştir. Örneğin tecavüz sonucu meydana gelen gebeliği sonlandırılmasında bile cezai yaptırımın uygulanması devlet açısından ceninin, bir hayatın varlığına verilen önemi gösterir. Ancak bu durum kadının temel haklarının kısıtlandığının da göstergesi olabilir (Konan, 2008).

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane İç Hastalıkları muavini Aziz Bey'in Mecmua-i Fünun dergisinde 1283 yılında ıskat-ı cenin meselesine dair kaleme aldığı yazıda hem ıskat-ı cenin nedenleri hem de devletin meseleye bakış açısı görülebilir. Aziz Bey anne sağlığının tehlikede olması durumunda doktor, ebe gibi uzman kişilerin yardımıyla çocuğun alınmasının doğru olacağını ifade eder. Ancak Aziz Bey'de sağlık gibi zorunlu haller dışında çocuk aldırmanın yanlış olduğunu düşünenlerdendir. Ayrıca çocuk düşürmek anne içinde ayrıca tehlikeli ve zararlıdır. Çocuk düşürme esnasında kadın birçok hastalık ve hatta ölümle karşı karşıya kalır. Aziz Bey zengin ve fakir kesimi kıyaslayarak fakir kesimin birden fazla çocuk sahibi olmanın daha fazla maddi sıkıntıya neden olacağı düşüncesiyle zengin kesimin ise çocuk bakımını külfet görmesi, Batı özentisiyle çocuk bakmak istememeleri gibi nedenlerle bir iki çocuktan fazlasına karşı olup istenmeyen gebeliklerini sonlandırdıklarını açıklar. Ona göre bu hususta ılımlı olan kesim ise orta halli ailelerdir. Bireysellik haricinde bu meselenin toplumsal yönlerine temas ederek çocuk sahibi olmanın sadece anne babayı değil tüm milleti etkileyen yönlerinin olduğunu ortaya koymaya çalışır. Tahmini hesaplamalar yaparak ıskat-ı ceninin nüfus dengesini nasıl bozduğunu açıklamaya çalışır. İstanbul'da kadınların genel olarak on beş ile kırk beş yaşları arasında hamile kaldığını şehrin altı yüz bin kadar Müslüman nüfusundan yüz elli bin kadarının belirttiği yaş aralığında olduğu düşünülürse bir kez dahi olsa çocuk düşürmelerinin nüfusu ciddi anlamda azaltacağını belirtir. Ki kadınlar birden fazla aynı suça başvurabilmektedir. İslam

milletinden olan kişilerin varlığının korunması için ıskat-ı cenine dair hükümlerin uygulanarak gerekli tedbirlerin alınmasına dair öneride bulunur (Aziz Bey, 1283).

Aziz Bey tarafından değinilen nüfus oranındaki değişimle ilgili olarak XIX. yüzyıl başlarında kaybedilen savaşlar, toprak kayıplarının yaşanmasına ve Müslüman erkek nüfusunun azalmasına sebep olur. Bu durum ise gayrimüslim halk lehine nüfus oranında değişime imkân sağlayabileceğinden hem ıskat-ı cenin hem de evliliğe özendirme hususlarında devlet politika geliştirmek zorunda kalır. Örneğin askerlik hizmeti yapmış olan kişilere çok çocuk yapması karşılığında maaş bağlanması gibi önerileri (Mayak, 2021) değerlendirir.

Iskat-ı cenin meselesi XIX. yüzyıl başından itibaren daha kapsamlı bir şekilde ele alınıp değerlendirilirken neden 1840 ve 1851 Ceza Kanunlarında bu konu ele alınmamıştır sorusu akla gelir. Bu tarihlerin her biri Osmanlı Devleti'nin her ne kadar batıya dönük düzenlemeler gerçekleştirdiği dönem içerisinde de olsa bu dönemlerin 1858'den farklı siyasal ve kültürel yapıya sahip olduğu söylenebilir. Zaten bu dönemde yapılan reformlarında her daim batılılaşma amacı gütmeyen İslami dünya görüşünün de ağırlıklı olduğu düşünülebilir. Bu noktada özel hukuk kapsamında yer alan aile, kadın ve miras gibi konular şeriat alanına dahil edilir. Iskat-ı cenin meselesi özel hukuk alanında sayıldığından şer'î hükümlere göre çözümlenerek bu ceza kanunları içerisine dahil edilmemiş olabilir. 1858 Ceza Kanûnu'nda ise şer'î hükümler içermeyen birçok yasal düzenleme yapıldığından ıskat-ı cenin meselesi kanun kapsamına alınabilmiştir (Somel, 2002).

3.3.3 Kundaklama Suçu

Yangınlar yıldırım düşmesi, aşırı sıcaklar gibi benzeri doğal nedenler ve insan ihmalkarlığı¹⁰² (Vakit, 27 R 1292) gibi kasıtsız nedenlerle ortaya çıkabilir. Ancak yangınlar kasti olarak çıkarılırsa suç halini alır. 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde "kundaklama" vakalarıyla ilgili cezai yaptırımlar belirlenir.

“Şehir ve kasaba ve karye derununda meskûn ve gayr-i meskûn bir nevi ebniyeye ve hariçte insana mahsus ve kabil-i süknâ ve istimal olan binalara ve sefinelere,

¹⁰² Beyoğlu'nda bazı geceler hanelerin damlarına çıkıp geceleyin uçurtmaların kuyruğuna fener asarak uçurulmaktadır. Birkaç gece önce çok rüzgâr olduğundan uçurtmalar layıkıyla uçamamıştır. Buna rağmen Yazıcı sokağıyla Galata'daki ahşap hanelerin üzerinde böyle fenerli uçurtmalar görülür. Eğer ip kopup asılan fener hanelerden birine düşerse şimdiki mevsimde (ilkbahar-yaz) yaygın çıkması muhtemel olduğundan bu uygunsuzluğun son bulması için çaresine bakılması ve gerekli uyarının yapılması istenir.

kendi malı olsun olmasın ‘amden ateş verip ihrâk eden şahıs cezay-ı idam ile mücâzat olunur” (madde 163) (Akgündüz, 2011, 642).

Rum Lefter veled-i Panayot’un Sürmene kazasına bağlı Hamurkan karyesinde yakılan evi hakkında inceleme başlatılır. Yunan konsolosluğuna da araştırmalar hakkında bilgi verilerek inceleme devam eder (1860) (A.) MKT. UM, No. 412, Gömlek No. 89). Bu olayın neticesi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Diğer bir olayda Vezirköprü kazası sakinlerinden Hacı Esat Ağazade Ali Bey’in kasten yakmış oldukları ev ve eşya pahasından dolayı kaza ahalisinden Hafız Muhiddin, Hacı Bahri, Ahmet Rüştü, Abacıoğlu Emin ve haydutların reisi olan Mehmet Emin adlı kişilerden bahsedilen meblağın alınması için dilekçe yazılır (1860). Bu meblağın bir miktarı alınırken geri kalanı için Ali Bey vazgeçer. Hacı Bahri’de on beş bin, Ahmet Raşit’te beş bin altı yüz ve Abacıoğlu Emin’de on bin beş yüz kuruş küsur alacak kalarak borç senedi yapılarak mühlet verilir. Ancak Ali Bey’e bir kötülük yapılması muhtemel olduğundan bahsedilen kişilerin onu bir daha rencide etmeyerek kendi ırz ve edepleriyle meşgul olmaları için kefile bağlanarak kalan meblağın alınması talep edilir. Herkesin malının ve canının güvende olması gerektiğinden bu kişilerin hareketleri aykırı bulunup geri kalan akçenin alınması ve Ali Bey’in de bir daha kötü muameleye maruz kalmaması meclisçe teminat verilerek gereğinin yapılması Amasya mutasarrıfı Mustafa Paşa’ya (A.) MKT. UM, No. 416, Gömlek No. 100) emredilir.

Seyyid Yusuf Efendi’nin Bozkır kazası Aydoğan karyesinde sahip olduğu evi haricinde ayrı bir odası vardır ve bu odayı karyenin eski muhtarı Esat Ağa yakar (1861). Aralarında husumet olduğundan dolayı Esat Ağa gece saat dört sularında odayı tutuşturur. Oda içindeki eşyasıyla birlikte elli iki koyunu da yanar. Burayı Esat Ağa’nın yaktığını görenlerin şahitliğiyle meselenin Konya Meclis-i Kebîr’de görülmesi için Konya valisine emir verilir (A.) MKT. UM, No. 489, Gömlek No. 70). Bu vakada kundaklama olayıyla birlikte koyunların yanması da söz konusudur. 1858 Ceza Kanûnnâmesi’nde ağıllara zarar verme hususunda da cezai hüküm bulunur. Ancak bahsi geçen yerin oda olarak tabir edilmesi ve Esat Ağa’nın hayvanlar hakkında bilgisi olmaması da muhtemel olduğundan meselenin hangi boyutlarda ele alınacağı kesin değildir denilebilir.

Beşiktaş’ta Paşa mahallesi sakinlerinden bahçıvan Kıstı’nın damadı Forti sarhoşken eşiyle kavga eder. Forti bunların elinden kurtulmak için evi yakmak kastıyla gece eski yorgan parçasından ve bir miktar yağlı bezden bir kundak imal

ederek kayın pederinin evinin çatısına koyar ancak o sırada sızar. Bahsedilen kundağın parlamasının ardından civardaki komşu ve memurlar yetişerek ateşi söndürünce Forti amacına ulaşamaz. Her ne kadar amaç hasıl olmasa da evi yakmak istediği ve kundak dahi koyduğu kendi itirafıyla ortaya çıkar. Bu suçlar için Ceza Kanunu'nun yüz altmış üçüncü maddesinde *şehir ve kasaba ve karye derununda meskun her nev'i ebniyeye ve hariçte insana mahsus ve kabil-i süknâ ve isti'mal olan binalara ve sefinelere kendi malı olsun olmasın bilerek ve isteyerek ateşe verip yakan kişinin idam cezası* verilmesi yazılı ise de eyleme geçmeyenler için ceza açık değildir. İdam cezasını gerektiren bu eylem aslında kundakçının elinde olmayan nedenlerden ortaya çıkmadığından geçici kürek cezasıyla cezalandırılması ve Kanûnnâme-i Hümâyûnu'nun yüz sekseninci maddesi¹⁰³ gereğince teşhir edildikten sonra üç sene müddetle Tersâne-i Âmire'de küreğe konulması hususu zaptiye havale edilir (1861) (A.} MKT. MVL, No. 134, Gömlek No. 26).

İşlenen bir suçu örtbas etmek için de kundaklama vakaları görülebilir. Örneğin 1871 yılında Abdulkerim, deavi çavuşlarından Abdullah Ağa'nın tomruk odasındaki sandığından akçesini çalar. Suçu ortaya çıkmasın diye odayı ateşe verdiği de itirafıyla ortaya çıkar. Abdulkerim beş sene müddetle Tersâne-i Âmire'de küreğe konulmakla birlikte sonrasında hapisten kaçmak gibi bir başka suça daha karışır (DH. MKT, No. 1316, Gömlek No. 87).

Kasti çıkarılan yangınlar şehir içinde hem cana hem de mala karşı büyük kayıplara yol açarken şehir ve kasaba haricinde yaşanan vakalarda yine büyük maddi kayıplar oluşturduğundan Ceza Kanûnu'nda bu gibi olaylara karşı da gerekli yaptırımlar belirlenir.

“Hâric-i şehir ve kasaba ve kurada insana mahsus yahut kabil-i süknâ ve istimal olmayan binalar ve sefinelere ve koru ve orman ve henüz toprak üzerinde bulunan mahsulata, kendi malı olmadığı halde ‘amden ateş koyup ihrâk eden kimse müebbeden ve kendi malı olup da kezalet ‘amden ihrâk etmesinden harîkîn sirayetiyle âhara mazarratı dokunduğu halde muvakkaten kürek cezasına müstehak olur” (madde 164).

“Kesilmiş odun ve kereste ve biçilmiş mahsulata kendi malı olmadığı halde ‘amden ateş veren şahıs, muvakkaten küreğe konulur. Ve kendi malı olup da böyle

¹⁰³ “Eğer cerh ve darp fiili zaten katl kasdıyla olup da, carih ve darıbın yed-i ihtiyarında olmayan esbab-ı mania hayluletiyle madde-i katl fiile çıkmamış idiği tebeyyün eyler ise yara ve beresi gerek ağır olsun gerek hafif olsun mevadd-ı selase-i sabıkada beyan olunduğu veçhile cerh ve darıbın derecesine göre hükmolunacak diyet yahut miktar-ı malum meblağ ile masarîf-ı cerrahiyesi istîfâ olunduktan sonra carih ve darıb olan kimse her halde muvakkaten küreğe konulur” (madde 180).

bilâ-iẖtiyâr ihrakıyla âhara mazarratı dokunduğı halde muvakkaten kal‘a-bend kılınır” (madde 165).

“Her halde vaki olan hârik, hîn-i zuhurunda mevaki-i muhterekada bir veyahut daha ziyade şahsın telefini mucip olduğı halde, kundak vaz‘ edenlere ale‘l-ıtlâk idâm cezasıyla mücâzat olunur” (madde 166).

“Mugayir-i nizam bir bir mahalde bey‘ ve fûruht için barut bulunur ise zabt olunup barut sahibi bulunan ve saklayan üç sene müddetle kürek cezası görecektir. Eğer harik zuhur edip de nizamen memnu olan mahalde bulunacak barutun iştialinden hasaret zuhura gelir ise miktar-ı hasarete göre barut sahibi üç seneden beş seneye kadar ve eğer telef-i nefis dahi vuku bulur ise on seneden on beş seneye kadar küreğe konulacaktır” (zeyl 23 Rebiülevvel 1281).

“Her türlü ebniye ve emval ve emlâki ihrak için bir şahsa cebr ve ikrah eden kimesne kürek cezasıyla mücâzat olunur” (madde 167) (Akgündüz, 2011, 642-643).

Aydın’da 1869 yılında meydana gelen yangının büyük çaplı olması sabotaj ihtimalini düşündürür. Öyle ki bu yangın sonucunda depolarda bulunan zahireler, üç yüz on dükkân ve mağaza, beş cami, iki okul, üç han, iki hamam, üç yüz yirmi beş ev ve üç pazar yeri kül olur. Bölgenin önemli geçim kaynağı olan dokuma tezgahlarının yanması ise Doğu Akdeniz piyasasını etkileyerek tekstil sıkıntısına yol açar (Ahmed Lütfi Efendi, 1989). Yaşanan olayın kasti mi yoksa ihmal sonucu mu olduğu açıklığa kavuşmamış olabilir. Çünkü Lütfi Efendi tarafından suçlulara dair bilgi verilmediği görülür.

Kal‘a-i Sultanî’de çoğunlukla geceleri ve bazen de gündüzleri mahalleler ve dükkanlar arasında birbiri ardına kundak bırakılmakta ancak ateş almadan bulunmaktadır (1866). Bu kötülüğe kimlerin cesaret ettiği hükümet ve ordu tarafından araştırılmakta ise de herhangi bir ipucu bulunamamıştır. Bura ahalisinin huzur ve güvenliği bozulduğundan gerekli tedbirlerin alınması gerektiği seraskeriye bildirilir (MVL, No. 725, Gömlek No. 82).

Dönemin gazete ve dergileri de Osmanlı Devleti’nde meydana gelen vakalara yer vererek hem halkı bilgilendirir hem de kanuni yaptırımları halka ilan eder. Örneğin Koltukçu Ahmet Salma, Tomruk civarında karye mahallesinde olan eşinin evine içinde kimse olmadığı halde girip bakar ve bazı eşyaları topladıktan sonra eve kundak koyar. Parlamış ateşi gören saka Ali hemen müdahale ederek ateşi söndürür. Lakin Ahmet’in emsallerine de örnek olması için teşhir edildikten sonra üç sene müddetle Tersane’de küreğe konulmasına karar verilir (Takvîm-i Vekayi,

14 Za 1281). Osmanlı Devleti tebaasından Esitefu?, Eğrikapı civarında Üçibey mahallesi sakinlerinden francılacı Ankeli'nin evine kundak koyarken yakalandığından kanunun yüz altmış üçüncü ve yüz sekseninci maddesi gereğince teşhir edildikten sonra üç sene müddetle küreğe konulmasına hükmolunur (Takvîm-i Vekayi, 15 Za 1284). Bu gibi olaylarda suçüstü yakalanan kişilerin dahi cezalandırılması artık sadece eylemin sonucuna göre ceza verilmediği ve eylem gerçekleşmese bile buna cesaret eden kişinin cezalandırıldığı anlaşılır. Bu durumda suça teşebbüs dahi önem arz eder.

3.3.4 Eski Eser Tahribat Suçu

Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti topraklarında eski eserlerin araştırılmasına dair önemli adımlar atılırken Tophane müşiri Ahmet Fethi Paşa'da bu konu için girişimlerde bulunarak Osmanlı Devleti'nde ilk müzenin kurulmasına öncülük eder (Türkseven, 2010; Yaşayanlar, 2018). Müze kurma çalışmaları gerçekleştirilirken eski eserlerin korunmasına dair özel bir düzenleme yapılmaz ve eski eserlerin korunması için fıkıh hükümleri uygulanmaya devam eder. Yani eski eserler vakıflara, özel kişilere ve devlete aittir anlayışı devam ettirilir (Mumcu, 1970; Türkseven, 2010).

Anadolu coğrafyasından çıkarılan eserlerin saklanıp sergilenebilmesi için müze ne kadar önem arz ediyorsa eserlerin tahrip edilmesi, kaçırılması, satılması ve benzeri olumsuzluklardan korunması için kanunla güvence altına alınması da o kadar önemlidir. Bu doğrultuda 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde tarihi eser tahribatına dair cezai yaptırım belirlenir.

“Sunûf-ı teba'a-i şahânenin devletçe icrasına mezun oldukları resim ve âyinlerin, bir kimse tarafından taaruz vuku bulur veyahut bunların icrasına fiilen ve tehdiden mümanaat vukua gelir ise, ol kimse derece-i mu'âmelesine göre bir haftadan üç aya kadar hapis ile tedip olunur” (madde 132).

“Hayrât-ı şerîfe ve tezyinât-ı belediyeden olan ebniye ve âsâr-ı mevzûayı hedm ve tahrib veyahut bazı mahallerini kırıp rahnedâr eden ve cevami havlularında ve seyir yerlerinde ve esvak ve meydanlardaki ağaçları kat ve telef eyleyen olur ise, zararları tazmin ettirildikten sonra bir aydan bir seneye kadar hapis ile mücâzat olunur. Ve bir mecdiye altınından on mecdiye altınına kadar cezayı nakdî alınır” (madde 133) (Akgündüz, 2011, 639).

1858 Ceza Kanûnu'nda eski eserlerle ilgili cezai yaptırım belirlenirken 1869, 1874, 1884 ve 1906 tarihli Asâr-ı Atika Nizamnameleri yayınlanır. Bu

nizamnamelerde tarihi eserlerin nasıl toprak altından çıkarılacağı, kimlerin nasıl araştırma yapabileceği, izin alma süreci ve bu süreçte kurumların sorumlulukları gibi konular hakkında düzenlemeler yapılır.

Tarihi eserlerle ilgili düzenlemeler yapılırken tarihi eserin ne olduğuna dair kapsamlı bir tanımlama söz konusu değildir. Ta ki 1874 tarihli Asâr-ı Atika Nizamnamesi'nin ilk iki maddesinde tarihi esere dair bir sınırlandırma yapılır. Buna göre, birinci maddede eski dönemlerden kalan her çeşit eşyanın eski eser olduğu ifade edilir. İkinci maddede ise asar-ı atika iki türdür. İlki meskukat ikincisi ise taşınabilen ya da taşınamayan eşyalardır diye tanımlanır (Türkseven, 2010). Lakin yapılan düzenlemelere rağmen henüz tarihi eser koruma ve sahip çıkma bilincinin gelişmediği görülür. İngiltereli Mösyö Labardek, Van'da bulup çıkardığı eski eserleri hükümete teslim eder. Ancak tunçtan yapılmış bir boğa, bir büyük kartal ve iki adet yılanın madeninden faydalanmak için birazının eritilmiş olduğu söylentileri haber verilir (1861). Ele geçmiş olan eski eserlerin yerel yönetim tarafından korunması gerekirken tam tersi madeni kıymetinden dolayı eritilerek mahvedilmişse bu gerçekten üzücüdür denilir. Bundan sonra bu tür ele geçecek eski eserlerin hükümetçe güzel bir yerde korunması ve tutulması için yerel yönetimler uyarılırlar. Bu mesele ise araştırılıp Van kaymakamı Kenan Paşa tarafından İstanbul'a (HR. MKT, No. 362, Gömlek No. 50) bildirilecektir.

Tarihi eserlerin hem korunabilmesi hem de devlet kontrolünde olabilmesi için gerek Osmanlı tebaasından gerekse yabancı devletlerin tebaasından tarihi eser arama talebinde bulunanlara nezarete müracaat edilmeden ruhsat verilmez. Bu usule tamamıyla uyulması ve özen gösterilmesi gereken dairelere bildirilir. Örneğin Sur'da yabancı tebaadan bazı kişiler nezarete başvurmadan tarihi eser arama talebinde bulundukları haber alınır. Bu tür taleplere nezaret vasıtasıyla kurallar uygulanmadan ruhsat verilince kanun hükmünün uygulanmasında zorluklar ve engeller görüldüğü emsali vilayetle tecrübe edilmiş olduğundan gerekenlerin yapılmasına (1874) (A.) MKT. MHM, No. 473, Gömlek No. 97) karar verilir. Düzene uyulmadığı sürece birçok olumsuzlukla karşı karşıya kalındığı ve yaşanan bu olumsuzluklar göz önünde tutularak artık daha özenli davranılması gerektiği vurgulanır.

Osmanlı Devleti'nde tarihi eser arama ve çıkarma çalışmaları eski düzenlemeye göre yabancıların kendi devlet müzeleri adına da arama yapılabilmesini mümkün kılarken bu durum zamanla kötüye kullanılır.

Yabancılardan araştırma isteğinde bulunanlara nezaretlerince açıklanan şartlarla izin verildiği halde yeniden düzenleme yapılır. Kanun içinde ve uygulamaya konulan nizamnamede yabancılar tarafından araştırma yapılması için verilecek iltimaslar ve talepleri kabul etme ya da etmeme hakkında bir şey yazılmaz. Bu ifadeden yabancıların araştırma yapmasının yasaklandığı anlaşılır. Halbuki keşiflerin tarihe faydası aşîkardır. Halka faydalı kabul edilen bir değerden halkın mahrum edilmesi uygun olmaz. Yunan Devleti'nde arama yapılması talebinde bulunan yabancılar yazılı şartlara göre izin verildiği yabancı gazetelerinde görülür. Bahsedilen şartlar ise padişahın idaresinde bulunan yerde tarihi eser arayacak devlete, bu husustaki hukukunu koruma ve kamuyu dahi faydalandıracak derecede görülür. Bahsedilen şartların Asar-ı Atika Nizamnamesi'ne eklenmesiyle beraber durum yabancı devlet elçilerine bildirilmek üzere Babıali'ye arz edilir. Yabancı tebaaya nizamname kurallarına uymak şartıyla araştırmaları için ruhsat verilmesi gereği açıktır. Halbuki bunlar sahip oldukları izne ve Osmanlı Devleti'nin koruma hakkına uymayıp ne kadar şey çıkarabilirse hepsini alır. Mabnet, bina benzeri taşınmaz eserlerin ötesini berisini kökünden söküp ya da temelinden çıkarıp tahrip etmek suretiyle memleketlerine nakletmektedirler. Örneğin İngiltere tebaasında Bağdat vilayeti Musul'da Mösyö Esmirt? yine aynı tebaadan Aydın vilayetinde Ayasluğ hafriyatı için Mösyö Vaver, Cezayir Bahr-i Sefid vilayetinde Hisarlık'ta hafriyatı için Amerikalı Mösyö Şucan'a? arama izinleri verilir. Ancak aramalarda ele geçirdikleri kıymetli eserlerden Osmanlı Devleti'nin payını vermeksizin eserlerin hepsini yabancı yerlere gönderirler. Eserlerden faydalanma hususundaki teşebbüsler ve davalardan sonuç alınamayınca devlet kamunun faydasına engel olmamak için çalışmaları engellemez ancak artık bulunacak tarihi eserlerden müze ile sahib-i arzdan¹⁰⁴ başkasının hisse istifasına hak ve yetkisi olmamak şartıyla izin verilmesi uygun bulunur (1874) (MF. MKT, No. 21, Gömlek No. 143).

İzmit'te bazı kişilerin gizlice arama yaparak ele geçirdikleri tarihi eserleri kaçırmakta oldukları haber verilir (1874). Gerekli çalışmaların yapılmasıyla hiç kimseye bu yolda meydan verilmemesi ayrıyeten eserlerin geri getirilmesi ve korunması gerektiği söylenir. Buna cesaret edenlerin de araştırılarak meselenin hemen sonuca ulaştırılması İzmit mutasarrıflığına bildirilir (MF. MKT, No. 18, Gömlek No. 108).

¹⁰⁴ Sâhib-i arz: Tımar usulünün lağvından sonra devletin toprak üzerinde sahip olduğu hak; miri araziye devlet adına tasarruf eden kimse.

Aydın vilayetindeki Menteşe sancağında Kira, Eskihisar ile Hüdavendigâr vilayetindeki Bergama gibi şehirlerde mevcut kale duvarlarında, binalar ve diğer harabelerde üzerleri yazılı, kabartmalı mermerler birileri tarafından alınarak ve büyük boyutta olanlar kırılarak moloz taşı yerine kullanılır. Hatta Bergama'daki kale duvarlarından mermer taşlar sökülüp kireç ocaklarında kullanıldığı ve yerel memurlar taraflarından bu gibi şeylere dikkat ve özen gösterilmediği söylenir. Durum böyle devam edecek olursa bu gibi meşhur ve değerli eserlerin yalnız ismi kalacağı açıktır denilir. Ayrıca belgede antika türünden olan bu eserlerin değer ve kıymetleri padişah tarafından biliniyorsa da birçok tarihi eser kaymakamlık, müdürlük merkezleri, köyler ve kasabalarda bulunur ve buradakilerin bu gibi şeylerin önem ve kıymetlerine dair bilgileri yoktur ifadeleri kullanılır. Buralarda bulunan kale, mabet, saray, hane ve benzeri harabelerden ahali tarafından taş çıkarılması ve kırılması gibi hallerin meydana gelmemesi ve eserlerin korunması konusunda özen gösterilmesi ve memurların kayıtsız/umursamaz davranmaması aksi durumda olacıklardan mesul tutulacakları bildirilir. Yine padişah taraflarından alt idarelerinde bulunan sancaklar mutasarrıfları, kaymakamlar ve nahiyeler müdürlerinin uyarılması için tüm vilayet valilerine emir gönderilerek özel ruhsatları olmadıkça ülke dışına tarihi eser çıkarılmamasına dikkat ve özen gösterilmesi istenir. Bu hususlar gümrük memurlarına da yeniden hatırlatılır (1874) (MF. MKT, No. 18, Gömlek No. 148).

Tarihi eser araştırmalarında Tanzimat döneminde önemli atılımlar yapılmakla birlikte çalışmaların kimi zaman bireysel çabalarla gerçekleştirildiği de görülür. Çünkü Fethi Paşa'nın ölümüyle birlikte bu alanda yapılan çalışma ve düzenlemeler de yavaşlar. Ayrıca yapılan araştırma neticesinde tarihi eser tahribatı ve kaçakçılığına karşı yeterli önlemler alınmadığı ceza kanunlarının uygulamada zayıf kaldığı da görülür. İncelenen örneklerde yurt dışına çıkarılan eserlere dair hukuki mücadele verilemediği ya da sonuçsuz kaldığı ve bahsi geçen yıl aralığında tarihi eser kaçakçılarının da cezalandırılmasına dair yeterli belge ile karşılaşılmadığı söylenebilir.

3.3.5 Dolandırıcılık-İflas Suçu

Hile ve kandırmayla bir başkasının zararına kendinin ise yararına olacak eylemde bulunulması dolandırıcılıktır. Dolandırıcılık suçu 1858 Ceza Kanûnnâmesi kapsamına dahil edilerek suçun cezai yaptırımını belirlenir.

“Dolandırıcılık yolunda türlü hile ve desâis i ‘maliyle bir adamın akçe ya emlâk veya tahvîlat ve senedâtını ve sâir eşyasını bir takrib ile elinden alan şahıs, üç aydan üç seneye kadar haps olunur ve kendisinden bir mecdiye altınından elli mecdiye altınına kadar cezây-ı nakdî dahi alınır ve memurîn-i devletten ise bu cezalardan başka memuriyetten tard cezasına dahi müstahak olur” (madde 233) (Akgündüz, 2011, 650).

Dolandırıcılarda ilk dikkat çeken husus bu kişilerin genellikle akraba, yakın çevre, eş-dost diye tanımlanan kimseler olabilmesidir. Zaptiye meclisinin Meclis-i Vâlâ’ya havale ettiği vakanın mazbatasına göre Havyar Hanı’nda sarraflık yapan Yunan Matyo ile Osmanlı tebaasından kaynı Nikola’nın kimi sarrafların dört yüz doksan iki bin kuruşluk kaime lirasını dolandırdıkları itiraflarıyla ortaya çıkar. Bahsedilen kaimeler sakladıkları yerden çıkartılıp sahiplerine verildiğinden müddetleri sonunda kefile bağlanarak tahliye edilmek üzere ikişer ay müddetle prangaya konulurlar (MVL, No. 819, Gömlek No. 30). Mektubi-i Senâverî Odası katiplerinden, İzmir valisi Kâmil Paşa memleketlisi Nebil Bey’in birkaç seneden beri hizmetinde bulunan Hacı Mustafa, Bosna’da iki ay önce savaşılarak ötede beride olan alacaklarını toplamaktan başka bazı akrabalarını da dolandırmış olduğundan yargılanması hususunda zaptiye bilgilendirilir (1861) (A.} MKT. NZD, No. 339, Gömlek No. 42). Yine Tahkik Meclisi’nin Meclis-i Vâlâ Muhâkemât Dairesi’nde incelenen mazbatada Bedelci Ali’nin Salih’e bedel bulmak üzere bir miktar Osmanlı lirasını dolandırdığı araştırma sonucu anlaşılır. Ceza Kanunu’nun iki yüz otuz üçüncü maddesi uygulanarak Ali’nin iki sene müddetle hapsedilmesi ve üç mecdiye altın nakdi ceza alınması ve bahsedilen altınların da kendisinden alınarak sahibine verilmesi için mesele zaptiye müşirine havale edilir (1865) (MVL, No. 870, Gömlek No. 146).

Kendini nüfuzlu kimselerden gösterme, güven verme kaydıyla etraftan para toplamanın da dolandırıcılık suçunda önemli olduğu görülür. Karesi sancağı karyelerinde “vezirzadeyim” diyerek bazı mahallerden akçe dolandırmış olduğu suçlamasıyla tutulup Bursa’dan Karesi’ye gönderilir (1861). O zamandan beri zaptiyede tutuklu bulunan Osman Nuri Efendi’yle ilgili Babıali’de evrak bulunamadığından ona dair önceden gönderilmiş olan mazbata ve tahriratın ikinci nüshaları istenir (A.} MKT. UM, No. 446, Gömlek No. 5; A.} MKT. UM, No. 454, Gömlek No. 93).

Hile ile para alma haricinde eşya dolandırıcılığı vakalarına da rastlanır. Örneğin Tahkik Meclisi'nin mazbatası üzerine Tatbîk-i Kavânîn Cemiyeti'nden verilen yazıda Saatçi kızı Nefise'nin İranlı Abdulhalim, Dökmeci Mehmet ve Lamiyeci Mehmet Emin ağaların akçe ve eşyalarını dolandırmış olduğu itirafıyla ortaya çıkar (1861). Ceza Kanunu'nun iki yüz otuz üçüncü maddesinde yazılı olan hüküm uygulanarak Nefise'nin tutuklandığı tarihten (R.14 Şubat 1277/M. 26 Şubat 1862) itibaren bir sene müddetle kadınlara mahsus hapisaneye konulması ve nakdi ceza olarak kendisinden bir mecdiye altın alındıktan sonra salıverilmesi Meclis-i Vâlâ'da görüşülür (MVL, No. 844, Gömlek No. 31). Küçük çocuklar kullanılarak da menfaat sağlandığı görülür. Kasımpaşa sakinlerinden manav Mehmet'in komşularının altı yaşındaki bir çocuğu Tophâne-i Âmire'de İranlı Abdurrahman'ın dükkânına, bir başka çocuğu da ayakta şal satan Acem İbrahim'e bırakıp "akçesini şimdi götürdüm" diyerek şal dolandırdığı itirafıyla ortaya çıkar. Emsallerine örnek olması için müddeti sonunda kefile salıverilmek üzere Mehmet'in hapis tarihinden itibaren altı ay müddetle prangaya konulması ve gereğinin yapılması için mesele zaptiye havale edilir (1858) (MVL, No. 814, Gömlek No. 110). Dîvân-ı zaptiye'nin Meclis-i Vâlâ'ya havale ettiği ve Muhâkemât Dairesi'nde incelenerek açıklanan vakada Erzurumlu Mehmet, talebeden Ali Efendi ile Mehmet'i kandırarak bahsedilen dükkânlara götürüp orada bekletir ve dükkândan bazı eşyaları alıp kaçar. Sorgusunda ise olayı itiraf eder (1865). Saci tarafından vazgeçilen bir çift kunduradan başka diğer eşyalar geri alınarak sahiplerine verilir. Ceza Kanunu'nun iki yüz otuz üçüncü maddesi hükmünce ve Mehmet'in sabıkalı ve uygunsuz kişilerden olması nedeniyle bir sene müddetle hapsedilmesi ve kendisinden iki adet mecdiye altını nakdi ceza alınmasına (MVL, No. 868, Gömlek No. 32) karar verilir.

Dolandırıcılık başlığı altında ele alınan bir diğer suç ise hileli iflastır. Alacaklılarına zarar vermek için gerçeğe uygun olmayacak şekilde kendini iflas etmiş göstermeye hileli iflas denir.

"Ticâret Kânûnnâmesi'nde ahvâli muharrer olduğu gibi hileli müflis olanlar ve Kânûn-ı Ticâret hükmünce bunlara şerik-i töhmet oldukları tebeyyün edenler muvakkat kürek cezasıyla mücâzat olunurlar" (madde 231).

"Adi iflas ile müttehem olanlar yani teseyyüb ile iflasa çıkanlar, bir aydan iki seneye kadar hapis olunurlar" (madde 232) (Akgündüz, 2011, 650).

Mihaliç'te yaşayan Kazak Markaoğlu Sava'nın dilekçesine göre Bafra'da yaşayan ve Osmanlı tebaasından Kolcu Usta'nın zimmetinde ilamla alacağı olan kırk altı adet yüzlük mecîdi altınıyla¹⁰⁵ bin adet beyaz sim manatı ve bin dört yüz kuruş nakdiyi tahsil etmek ister. Bu esnada Besman'da da alacaklarının kaldığını ve onun alacağını ödemeye gücü olduğu halde hane, çiftlik ve sair varlığını eşiyile erkek kardeşi üzerine geçirerek yalandan iflas sureti gösterip hakkını vermediğini açıklar. Yine Bafralı Demirci Parsal Yorgi'nin zimmetinde senetle alacağı olan bin kuruş, Çekercioğlu Lefter'de tahville alacağı olan bin kuruşu ve Purasa Yani'de senetle alacağı olan otuz dokuz Mahmudi¹⁰⁶, yedi buçuk yüzlük mecidi, sekiz Fransız ve bir adet pul altınları ile dört adet İngiliz liralarmı talep ettiğinde de bunlarında ödeme yapmayarak vakit geçirdiklerini anlatır ve hukuki yollardan alacaklarının temin edilmesini talep eder. Keza Lefter ve Yani'nin oğulları vefat mallarını zapt ederek babalarından alacağı olan borçları da tanımamışlardır (1861) (A.} DVN, No. 167, Gömlek No. 73).

Gazetelere yansımış dolandırıcılık haberlerine göre; Kıpti Ali, Üsküdar'da Kostaki'nin belli bir miktar kaimesini dolandırmış olduğundan kanunun iki yüz otuz üçüncü maddesi uygulanarak Ali'nin üç ay müddetle hapsine hükmolunur (Takvîm-i Vekayi, 23 N 1277). Kasımpaşalı Yusuf birtakım kişilerin akçe ve eşyalarını dolandırdığından kanunun iki yüz otuz üçüncü maddesi gereğince iki sene müddetle hapsiyle üç mecidiye altını nakdi ceza verilir (Takvîm-i Vekayi, 10 Za 1284). Erzurumlu Mehmet birtakım kişilerin dükkânlarından eşyalarını dolandırdığından kanunun iki yüz otuz üçüncü maddesi hükmünce bir sene müddetle hapsiyle kendisinden iki adet mecidiye altını nakdi ceza alınmasına hükmolunur (Takvîm-i Vekayi, 16 Za 1284). Dolandırıcılık suçuna cesaret etmiş olan Kastamonu'da Bey Çelebi mahallesi sakinlerinden Kibaroglu Hafız Hüseyin ile yalancı şahitlik yapan Ahmet'in kanunun iki yüz otuz üçüncü ve iki yüz dokuzuncu maddeleri gereğince Hüseyin'in bir sene, Ahmet'in altı ay müddetle hapislerine ve Hüseyin'den bir adet mecidiye altını nakdi ceza alınmasına karar verilir (Takvîm-i Vekayi, 21 Za 1284).

3.3.6 Zabıtaya Muhalefet Suçu

Şehirler insanların meydana getirdiği evlerden, mahallelerden, çarşılarından oluşan; eğitim, sağlık ve kültür yapıları ile gerekli ulaşım ve alt yapı tesislerinin

¹⁰⁵ Mecîdiyye altını: Abdülmecit zamanında çıkarılmış altın lira.

¹⁰⁶ Mahmûdî: Onun zamanında çıkarılmış olan yirmi beş gümüş kuruş değerinde altın para.

bulunduğu yerleşim alanlarıdır (Çağ, 2022). Bu yerleşim alanlarının gerektiği gibi işleyebilmesi ve düzenin sağlanabilmesi için idari, hukuki, kültürel birçok alanda düzenlemelerin yapılması zorunludur. Ki şehirlerde bayındırlık ve iskân işlerini gerçekleştirebilecek en önemli yapı belediyedir.

Klasik dönemde kadı belediye hizmetlerinde önemli rol üstlenmekle birlikte XIX. yüzyıla gelindiğinde şehirlerdeki büyüme ve gelişimle bu görevlerinden bazıları yeni kurumlara devretmeye başlar. Öncelikle şehrin belediye işlerini 1826'da kurulan İhtisab Nazırlığı'na devreder. Kent yönetiminde önem arz eden vakıf işlerini ise 1836 yılında kurulan Evkaf Nazırlığına bırakır. 1854 yılında ise ilk belediye örgütü İstanbul'da Şehremaneti'nin kuruluşu ile sağlanır. Böylece temizlik, aydınlatma, kanalizasyon, esnaf denetimi gibi hizmetleri bu kurum üstlenir. Şehremaneti'ne yardımcı olmak için İntizam-ı Şehir Komisyonu oluşturularak 1857 yılında İstanbul ve çevresiyle birlikte on dört belediye bölgesine ayrılır. Beyoğlu ve Galata bölgeleri de Altıncı Belediye Dairesi olarak kurulur (Seyitdanlıoğlu, 1996b; Eryılmaz, 2010). Örnek teşkil edecek olan bu dairede sokak düzenlemeleri, caddelerin aydınlatılması, kanalizasyon yapımı gibi düzenlemeler için 1859 yılında Sokaklara Dair Nizamname çıkarılır (Seyitdanlıoğlu, 1996a). İstanbul haricinde belediye işlerine yönelik çalışmalara ancak 1870 yılından sonra başlanır ve vilayet yönetimini düzenleyen “İdare-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi” ile taşra belediyelerinin yasal zemini oluşturulur (Eryılmaz, 2010).

Şehrin yönetimindeki bu değişim hukuksal alanda da karşılık bularak 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde yeni düzene karşı muhalif hareket eden ve kurallara uymayanlara karşı cezai yaptırımlar belirlenir.

“Hancı ve lokantacıardan geceleri fener yakması kendisine canib-i zabtiyeden tenbih olunduğu halde ihmal eden ve sühulet-i mürur ve ubûr-ı nasa dokunacak şeyleri bilâ-zaruret yollara vaz’ ve terk eyleyen ve bu misillü şeyler hasbe’l-icab sokak ve meydanlara vaz’ olunduğu veyahut memerr-i nas olan mahallerde su yolu ve lağım kazılıp da geceleri açık kaldığı halde gelip geçenlere bir güne sakatlık olmamak için yığılmış eşya ve kazılmış mahal üzerine bir kandil ve fener vaz’ etmeyen kimseler ve tarîk nizamına ve müşrif-i harab olan ebniyeyi tamir ya hedm etmek üzere taraf-ı hükümetten sadır olan tenbihata mugayir hareket ve sokağa süprüntü ve sair ta’affınatı mucip şeyler ilka eyleyenler ve kayıtsızlık ile bir kimsenin üzerine süprüntü pislik dökenler ve sukutuyla yoldan geçenlere zarar verebilecek şeyleri sokağa atanlar ve gerek nizamata mülkiyeye ve gerek idare-i belediye tarafından neşrolunan nizamata tevfi-k-i hareket etmeyenler, bir

beyaz beşlikten beş beyaz beşliğe kadar cezay-ı nakdî ahzıyla mücâzat olunur”

(madde 254) (Akgündüz, 2011, 653).

Osmanlı Devleti’nde havagazı başkente gelene kadar geleneksel aydınlatma araçları -yağ lambası, kandil, mum gibi- kullanılır. Havagazı 1853 yılında Dolmabahçe Gazhanesi ile İstanbul’a gelmişse de havagazının yaygınlık kazanması zaman alır. Halk genellikle tenekeden yapılmış ve içinde mum olan el fenerleri kullanır. Aydınlatma genel olarak bir kimsenin gözünün önünü görebildiği yerle sınır olduğundan şehirler geceleri karanlık olur (Coşkun, 2013). Gece güvenliği sağlamak ve hırsız, gaspçı gibi geceleri gizlice hareket eden kişilerle iyi kişileri ayırt edebilmek için dışarıda dolaşan kişiler için bazı düzenlenmeler yapılır. Bu düzenlemelere uymayanlar için eğer suçlu kimselerden değilse nizamı aykırı davranmaktan cezai yaptırım uygulanır. Bu gibi vakaların özellikle dönemin gazetelerinde sıkça yer aldığı görülür. Örneğin Üsküdar’da Mirahor sakinlerinden Mustafa gece fenersiz sokakta gezer ve şüphe edilen kişilerden olmadığı araştırma sonucu anlaşılır. Mustafa’dan bir adet beyaz beşlik nakdi cezanın alınmasına karar verilir (Vakayi Zabtiye, 4 Ra 1286). Yine Üsküdar sakinlerinden ve lağımçı esnafından Hasan fenersiz sokakta gezer. Onun şüphe edilir kişilerden olmadığı anlaşılınca bir adet beyaz beşlik nakdi ceza alınır (Vakayi Zabtiye, 4 Ra 1286). Vapur kahvecisi Kosti karanlık sokaklarda fenersiz görüldüğünden tutularak götürülür. Bu esnada zaptiyei kandırmaya çalıştığı da araştırmada anlaşılmış olduğundan kendisinden dört beşlik nakdi ceza alınmasına hükmolunur (Vakayi Zabtiye, 15 Ca 1286). Tophanede balıkçı Eşref ile yorgancı Mehmet kanuna aykırı olarak karanlık sokaklarda fenersiz gezerken yakalanınca bu kişilerden birer beşlik nakdi ceza alınır (Vakayi Zabtiye, 15 Ca 1286). Nişantaşı’nda aşçıbaşı Durmuş ile arkadaşı işçi İsmail kanuna aykırı hareket ederek fenersiz, karanlık sokaklarda gezer. Bu kişiler bazı rezalete dahi cesaret ettiklerinden beşer beşlik nakdi ceza alınmasına hükmolunur (Vakayi Zabtiye, 18 Ca 1286). Yukarıda bahsi geçen gazetede bu tür birçok vaka bulunmaktadır ve bu olayların her birinde Ceza Kanunu’nun iki yüz elli dördüncü maddesi uygulanmıştır.

Güvenliği temini haricinde zabitanın esnafla ilgili düzenlemelerde de önemli yetkileri bulunur. Çarşı, pazar esnafının dükkanlarını açıp kapama saatleri de yine zabitanın denetimine tabii tutulmaktadır. Macar caddesinde mağazacı emirlere aykırı olarak mağazasını vaktinden fazla açık tuttuğundan Ceza

Kanunu'nun iki yüz elli dördüncü maddesine dört beşlik nakdi ceza alınmasına (Vakayi Zabtiye, 7 C 1286) karar verilir.

Halk sağlığı, çevre kirliliği ve olası yangınlara karşı baca temizliği zabitanın kontrol ettiği ve düzenlemelere uymayanlara ceza uygulandığı görülür. Kasımpaşa'da Karalık mahallesinde sakin kürkçü Ali Ağa'dan mutfak bacasını temizlettirmemesinden dolayı kanunun iki yüz elli dördüncü maddesince iki beşlik nakdi ceza alınır (Vakayi Zabtiye, 17 C 1286). Halk sağlığı açısından dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise hijyendir. Kasap Mehmet Kadıköy'de Kilisa sokağında et sergisi açarak gelip geçenleri rahatsız ettiğinden bu durum mülkiye düzenine uygun olmadığından Ceza Kanunu'nun iki yüz elli dördüncü maddesince Mehmet'ten iki adet beyaz beşlik nakdi ceza alınmasına hükmolunur (Vakayi Zabtiye, 10 Ca 1286).

Topkapı mahallesi imamı Süleyman Efendi ikinci Ordu-yı Hümayunu mülazımlarından Mustafa Ağa'ya elinde zabitanından ruhsat tezkeresi olmadığı halde emirlere aykırı nikah kıydığından Ceza Kanunu'nun iki yüz elli dördüncü maddesine göre beş adet beyaz beşlik nakdi cezanın alınmasına karar verilir (Vakayi Zabtiye, 25 Ca 1286).

“Ateş istimal eden esnaftan dükkân ve fırın ve fabrikalarının ocak ve bacalarını aralık aralık tathir ve tamir etmeyenler ve mahallat içinde mazarratı mucip olacak yerlerde fişek atanlar ve keza şehir ve kasaba ve karye içinde tabanca ve tüfek atanlar dahi bir beşlikten beş beşliğe kadar cezay-ı nakdî ahzıyla mücâzat olunduklarından başka makuleler yirmi dört saatten üç güne dek hapis dahi olunurlar” (madde 255).

“Hancılar ve lokantacılar ve sair kirahanecilerden mütevaridini kaydetmede ve usulü üzere tutmaları lazım gelen defteri memurine vaktiyle ibrazda ihmal ve kusur edenler ve mecma'-ı nas olan yerlerde at koşturanlar ve zir-i muhafazalarında bulunan delileri ve muzır ve yırtıcı hayvanları salı verenler ve devlet sikkesini fey'-i muayyeni üzere ahz ve kabulden imtina edenler ve büyük bir hadise ve kayık ve gemi kazası ve su tuğyanı ve harik ve afat-i saire ve haydutluk ve nehb ve garet ve aleni bir cinayet ve feryad-ı umumi ve şikayet vukuunda talep olunan hizmet ve muavenete muktedir olduğu halde istinkaf ve müsamaha eyleyenler altı beşlikten on beşliğe kadar cezay-ı nakdi ahzıyla mücâzat olunurlar” (madde 256) (Akgündüz, 2011, 654).

Tophane'de beygirci Mustafa sürücüsü olduğu beygirini caddede süratle koşturduğu anlaşıldığından altı beşlik nakdi ceza (Vakayi Zabtiye, 7 C 1286);

beygirci Abdullah nizama aykırı olarak binicisi olduğu hayvanatı Etkasım? caddesinde süratle koşturduğu anlaşıldığından kendisinden sekiz beşlik nakdi ceza alınmasına (Vakayi Zabtiye, 15 Ca 1286) denilerek Ceza Kanunu'nun iki yüz elli altıncı maddesi gereğince ceza uygulanır. Beygir sürücüsü Erzurumlu Ali emirlere aykırı olarak beygirlerini süratle koşturduğundan kanunun iki yüz elli dördüncü maddesi hükmünce beş beşlik nakdi ceza alınmasına hükmolunur (Vakayi Zabtiye, 15 Ca 1286).

“Tenavülü sıhhat-i vücuda muzır olan veyahut dükkanlarda kalıp çürüyerek taaffün eyleyen meyve ve saire bahr veya nehre veyahut haric-i şehre tarh ve ilka ettirildikten başka bunları satanlardan kezalik altı beşlikten on beşliğe kadar cezay-ı nakdi alınır” (madde 257) (Akgündüz, 2011, 654).

Hasköylü Hayım ile ortağı Nesim küflenmiş ve kokmuş makarna sattıkları ve bu makarna sağlığa zararlı olduğundan Ceza Kanunu'nun iki yüz elli yedinci maddesince bu kişilerden altışar beşlik nakdi ceza alınmasına ve makarnanın da imhasına (Vakayi Zabtiye, 25 Ca 1286) karar verilir.

“Bi'l-ihtiyar bir adamın üzerine yahut hanesine veya ebniye-i sairesine ve havlusuna ve bahçesine taş ve sair ecsam sulbe veya pislik atanlar ve hakk-ı dühûlü olmayan mahalle girenler ve hakk-ı mürûr-ı olmayan yerlerden mürur edenlerden kezalik altı beşlikten on beşliğe kadar cezay-ı nakdî ahz olunduktan başka yirmi dört saatten beş güne dek hapis dahi olunurlar” (madde 258).

“Diğerlerinin emval-i menkûlesine bi'l-ihtiyar iras-ı hasar edenler ve deli veya muzır ve yırtıcı hayvanatı salıvermekle veyahut hadden aşırı koşturmak ve yük yükletmek veyahut taş sair ecsam-ı sulbe atmak veya bir mahalli kazmakla bir kimsenin hayvan ve davarının helakine ya mecruhiyetine sebep olanlar ba'de't-tazmin on beşlikten on beş beşliğe kadar cezay-ı nakdî ahzıyla mücâzat olunurlar” (madde 259).

“Ahalinin sarahatını selbedecek surette bilâ-mucib gürültü ve şamata edenler ve emr-i hükümet ile yapıştırılmış olan ilanlar evrakını bi'l-iltizam koparanlar ve yırtanlar kezalik on beşlikten on beş beşliğe kadar cezay-ı nakdî ahz ve üç günden bir haftaya kadar hapis ile mücâzat olunurlar” (madde 260) (Akgündüz, 2011, 654).

Tophane'de kahveci Hasan Macarda? Duvarcı sokağında gelip geçenlerin rahatını bozacak derecede gürültü ve şamata yaptığı kesinleşince kanunun iki yüz altmışıncı maddesince üç gün hapsiyle kendisinden on beşlik nakdi ceza alınmasına hükmolunur (Vakayi Zabtiye, 15 Ca 1286). Üsküdarlı bir genç, yedi arkadaşıyla

birlikte Selami mahallesinde meyhanede ve sokakta sebepsiz gürültü ve şamata yaptıklarından kanunun iki yüz altmışıncı maddesince her birinin beşer gün hapsedilmesine ve beyaz beşlik nakdi ceza alınmasına karar verilir (Vakayi Zabtiye, 18 Ca 1286). Sarhoşlukken Kuzguncuk'ta gece vakti halkın huzur ve rahatını bozacak surette gürültü yaptığı ortaya çıkan kişinin kanunun iki yüz altmışıncı maddesine göre üç gün hapsiyle beraber kendisinden on adet beyaz beşlik nakdi ceza alınmasına hükmolunur (Vakayi Zabtiye, 25 Ca 1286). Şehreminli Salih, ahalinin rahatını bozacak surette sebepsiz gürültü ve şamata yaptığından Ceza Kanunu'nun iki yüz altmışıncı maddesince üç gün hapsine ve on adet beyaz beşlik nakdi ceza alınmasına (Vakayi Zabtiye, 3 C 1286) denilir.

“Bir kimsenin muhrez ve mezru‘ olan veyahut içinde mahsulat ve mezru‘at bulunan arazisine ve bağ ve bahçesine hayvan saliveren kimse kezalik on beşlikten on beş beşliğe kadar cezay-ı nakdî ahzıyla mücâzat olunur ve zarar ve ziyân tazmin ettirilir” (madde 261).

“Dükkân ve mağazasında ve çarşı ve pazarda ve panayırlarda eksik dirhem ve fasit kantar ve terazi ve nakıs ölçü ve kile saklayan ve nizamen mu‘ayyen ve müsta‘mel olan vezn ve ölçüden başka vezin ve ölçü kullanan eşhasdan o makule vezin ve ölçü ahz ve zabt olunduktan sonra on beşlikten on beş beşliğe kadar cezay-ı nakdî alınır” (madde 262).

“Nizamen tayin ve ilan olunan narhtan ziyade eşya satanlar kezalik on beşlikten on beş beşliğe kadar cezay-ı nakdî ahz ve yirmi dört saatten üç güne kadar hapis ile mücâzat olunur. Ve eğer bu veçhile narhtan ziyade sattığı eşya nân ve lahm ve odun ve kömür gibi nasın havayic-i zaruriyesinden ise üç günden bir haftaya kadar hapis olunur. Ve on beş beşlikten yirmi beşliğe kadar cezay-ı nakdî ahzıyla alınır (madde 263).

“Turuk-ı âmmeyi ve meydan ve seyir yerleri gibi menafi‘-i âmme için terk ve tahsis kılınmış olan yerleri bozan ve tül ve arzından yer çalan kimseden bozduğu yerin masârıf-ı tamiriyesi ahz ve istîfâ ve aldığı yer istirdâd olunduktan sonra üç günden bir haftaya kadar hapis ve on beş beşlikten yirmi beşliğe kadar cezay-ı nakdî ahzıyla mücâzat olunur” (madde 264).

“Nizamen memnu‘ olan mahalle meyyit defneden ve ettiren ve defne ruhsat verenler bir aydan bir seneye kadar hapis ve bir yüzlük Osmanlı altınından on adet yüzlük Osmanlı altınına kadar cezay-ı nakdî ile mücâzat olunur” (zeyl 7 Muharrem

1286/7 Nisan 1285) (Akgündüz, 2011, 654-655).

Belediye hizmetleri şehir ve taşrada devlet denetiminde gerçekleşmekle birlikte halkın özellikle temizlik işlerinde eski düzen alışkanlıklarına devam ettiği

görülür. Yani halk çoğu zaman çöp atma, çevre temizliği gibi hususlarda bireysel ve köy halkıyla işlerini yapmaya devam eder. Bu alışkanlığı sürdürmeyen kimseler ise bizzat ahali tarafından şikâyet maruz kalır. Örneğin Van kazasına bağlı on dört karyenin ekinlerini suladıkları Şahmıran Nehri'ni her sene ahali kendileri temizler. Böylece hem nehrin suyu ziyan olmaz hem de ekinleri rahatlıkla sulanabilir. Ancak içlerinden eski usullere uymayan dört karyenin ahalisi sınırlarını temizlemezler. Diğer karyeler ise hem kendi sınırlarını ve hem bahsi geçen karye sınırlarını temizlediklerinden bu durum zulüm halini alır. Yapılan şikâyet üzerine her bir karyenin kendi sınırı temizlemesine dair irade çıkarılır ve gereğinin yapılması için Van kaymakamına emir verilir (1861) (A.) MKT. UM, No. 498, Gömlek No. 60).

Ceza kanunu ve çevre düzenlemesine dair yapılan nizamnamelere uygun hareket edilmediği anlaşıncaya gerekli tedbirler alınarak düzen sağlanmaya çalışılır. Yenicami çevresinde ve Postahane-i Âmiri ile Şişhane arasında olan yerler her sene kahvecilere ihale ve kira olunur. Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nden gönderilen yazıda bu yerlerin ve gerek Köprübaşı, Beyazıt Meydanı'nda ve sair şurada burada bazı mahallerin az miktar bedelle kiracı, kahveci ve şerbetçi gibi esnafa kiraya verildiği haber alınır. Ancak bu durum belediyenin temizlik kurallarına tamamen aykırı olduğundan bunların durumları incelenerek yasaklanması istenir ve meselenin gereği için şehremanetine haber verilir (1873) (A.) MKT. MHM, No. 453, Gömlek No. 43).

3.3.7 İftira ve Sırrın İfşası Suçu

Bir kimseye gerçeğe uygun olmayan bir durum ya da suçun kasıtlı olarak yüklenmesine iftira denir. Osmanlı belgelerinde “*ifk, bühtan*” iftira, “*müfterî*” ise iftiracı olarak kullanılan kelimelerdir.

1840 Ceza Kanûnu'nun üçüncü bölüm beşinci maddesinde bütün memurlar görevlerini ilgilendiren her eylemden sorumludur. Eğer memura görevini ihmal ettiğine dair bir suç yüklenip memurda bu suçlamadan kendini kurtaramazsa görevinden istifaya zorlanır denilir. Bu yaptırım memura yapılan iftiraya karşılık gelirken 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde hem memurları hem de halkı kapsayan bir hüküm verilir.

“Bir adamın sahihan mürtekip olmuş olması lazım gelse mücâzat-ı kanuniyeyi davet edecek cürmü ve halkın nefretini mucib olacak şeyleri diğer bir şahıs kendisine bir cem'iyette lisanen veyahut el yazısı veya basma kağıt talik ve neşriyle isnad eder ve memurin-i devlet hakkında li-garazin müftereyata tasaddi

eder ve şahs-ı merkumun bu isnadatı iftira olduğu tebeyyün eyler ise ‘azv olunun maddenin faili hakkında kanunen terettüb edecek ceza aynıyla müfterî hakkında icra olunur. Fakat kanunen ve nizamen hükümete ihbar-ı vuku‘at etmek veyahut dava-yı hukuk eylemek bu kaideden müstesnadır” (madde 213) (Akgündüz, 2011, 648).

Suçlamalara maruz kalan kesimlerden biri devlet görevlileridir. Memurlara dair yapılan suçlamalar genel olarak rüşvet, halka zulmetme, görevi kötüye kullanma gibi hususlarda görülür. Yargılama sonucu bu suçları işlemediği kesinleştiğinden atfedilen suçlama iftira suçu kapsamında değerlendirilir. Bu surette iftira atmanın nedeni istenilmeyen memurun görevden alınmasını sağlama ya da o memurun yerine iftira atmak suretiyle kendi istediği birinin memuriyete getirilmesini sağlama olabilir. Karesi mutasarrıfına, naip hakkındaki suçlamalardan dolayı naibin mahkeme edilmesi gerektiği bildirilir. Naibin mağduriyetine dair ifade ve isteklerini içeren dilekçesi Karesi Meclisi’nin mazbatasıyla Meclis-i Vâlâ’ya havale edilir. Yapılan araştırmalar sonucu şikâyet dilekçelerinin sahte olduğu anlaşılır. Şu hâlde kendisine atfedilen suçlamalar da doğru değildir. Naibe iftira edip onun uygunsuzluğuna dair verilen dilekçelerde isim ve mühürleri bulunanların “*müfterî*” yani iftiracı olarak yargılanmaları ve ceza kanunu hükümleri gereğince cezalandırılmaları gerekir (1860). Ayrıca naibin başka bir kaza naipliğine tayinin yapılması gerekliliği açıklanır (A.} MKT. NZD, No. 302, Gömlek No. 14). Memurun iftiraya uğradığı yerde tekrar sorun yaşamaması için başka bir yere tayin edilmesi de iftira ile memurun yerinden edilebildiğinin göstergesi olabilir.

Bir başka örnekte de görevi kötü kullanıma dair şikâyet söz konusudur. Karahisâr-ı Şarkî sancağı Akşehirabad kazası müdürü Hacı Ali vefat eder. Vârisleri eşi Zeliha ile oğulları Mehmet ve Salih için “babalarının vefatında yanında bulunmadıklarından mevcut eşyası hazineye aittir” denilir ve liva kaymakamı tarafından çağrılarak eşyalar müzayede ile sattırılır. Elde edilen kazanç alıkonularak on beş bin kuruş almak üzere livaya tahsis edilir. Ancak kaymakamın birtakım bahaneler ileri sürerek kendisini kovduğundan gereğinin yapılması Ali’nin oğlu Salih tarafından dilekçe ile bildirilir. Olayın şer‘-i şerîf ve meclis aracılığıyla araştırılması istenir. Yine tereke her kimin zimmetinde kaldıysa ortaya çıkarılması için davacı olur. Salih’in bu iddiasına cevap olarak eşyaların meclis aracılığıyla müzayede yapılarak piyasa değerinde sattırıldığı söylenir. Elde edilen beş bin yedi

yüz kuruş bedelinin bir kısmı cenazenin yıkanıp kefenlenmesine ödendikten sonra emanet olarak alıkonulan üç bin bir buçuk kuruş Salih'e kassâm defteriyle¹⁰⁷ (Öztürk, 2001) verildiği açıklanır. Böylece Salih'in iftira attığı ortaya çıkar. Liva meclisi ve kaymakamı tarafından kassâm defteri incelenilmek üzere gönderilir (1861) (A.} MKT. UM, No. 449, Gömlek No. 49). Bu gibi durumlarda nedensiz yere suçlama da bulunmanın memurlara olan güven eksikliğinden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Belki de halkın çok sık rüşvet, zimmete para geçirme olaylarıyla karşılaşması resmi işlerde şüphe duyulmasına neden olmuş olabilir.

Osmanlı Devleti'nde farklı milletten kişilerin varlığı ve Tanzimat'ın eşitlik anlayışının getirdiği yenilikler çekişme nedenlerini oluştururken bunların neticesi iftira gibi suçlara zemin hazırlayabilir. Hüdavendigâr eyaleti Bilecik kazası müdürü Mehmet Bey aşar, vergiler ve benzerlerini üzerine alıp usule aykırı fazla şey talebiyle ahaliyi zorlar. Müdürden kurtulmak için Ermeni ve Katolik milleti vekillerinden Agob, Ohannes ve Karabet gibi kişilerin şikâyet dilekçesi üzerine araştırma yapılması istenir. Hüdavendigâr Meclisi'nin mazbatasında müdür ve iddiacılar mahkemede yüzleştirilir. Müdürün aşar ve vergileri üzerine almadığı ortaya çıkar ve bu işi araştırmak üzere gönderilen memurun evraklarında da müdürün kötü haline dair bir ipucu bulunmaz. Bu nedenle müdürün görevine devam etmesine karar verilirken müdür meydana gelen bu şikâyet nedeniyle orada görevine devam etmek istemez ve başka bir yerde görevlendirilmesini talep eder. Yine şikâyetle bulunan kişiler iddialarını ispat edemediklerinden haklarında iftiracı olduklarına dair ceza kanununun uygulanması gerekir. Müdürün sekiz seneden beri burada müdürlükte bulunduğu ve kendisinin saygın biri olduğu ahali tarafından da kabul edildiğinden haksız yere iftira atmaları onun ve ahalinin haklarına saldırı olacağından ayrıyeten müdürün istifasının da böyle kişileri cesaretlendireceğinden dolayı Mehmet Bey'in yine Bilecik müdürlüğünde kalmasına ve iftira edenlerin yakalanarak haklarında ceza kanununun uygulanmasına karar verilir (1860) (A.} MKT. UM, No. 395, Gömlek No. 45).

Halk içinde de hile ve çıkarıcılıkla iftira olayları yaşandığı görülür. Canbeyli aşiretinden Kürt Ahmet'in dilekçesinde geçen meselede yüzbaşılık hizmetiyle orduda görev yaptığını ve vilayeti tarafına giderken yolda Çoboğlu Mehmet'le

¹⁰⁷ Kassâm vefat eden kişilerin terekelerini taksim eden şer'î memurdur. Bu memurun huzurunda terekeyi oluşturan malların çeşitlerine göre yazıldığı deftere ise kassam defteri denir. Defter, bilirkışı ve mirasçıların huzurunda tutulup eşyaların değeri belirlenir ve nüshalardan biri de mirasçıya verilir.

karşılaştığı anlatır. Ondan tahville alacağı olan üç bin kuruşu talep eder. Mehmet birkaç gün sonra ödemek üzere yanında olan bir baş -- ile bir adet kılıcını rehin olarak verir. Lakin sonradan bir başkasına yedi koyun ile iki yüz kuruş vererek Mehmet hakkında birtakım iftiralar ile şikâyetçi olmasını sağlar. Şikâyet üzerine ele geçirilmesi için görevliler gönderilir. Çavuş ve mevcudundakiler ile Seydişehir kazası eski müdürü Halis Efendi'nin kontrolünde kendisi olmadığı halde çadırını basarlar ve tüfeklerin kurşunu memleketlisine isabet ederek ölümüne neden olur. Yine tüm eşyası da gasp edilip yağmalanır. Ertesi gün kendisi meseleyi anlayınca ifade vermek için hükümete gittiğinde hemen hapse konulur. Bu hususta dava ve iddiası olmadığından senet verirse tahliye edileceği binbaşı Hüsnü Ağa tarafından söylenir. Ancak o bunu kabul etmez ve üç seneden beri hapis olduğu halde hapis süresi yedi seneye uzatılır. Bu durum nedeniyle eşi ve çocuklarının perişan olduğunu ifade ederek gerekenin yapılmasını talep eder. Bu talep üzerine meselenin araştırılması için Konya valisine emir verilir (1860) (A.) MKT. UM, No. 398, Gömlek No. 59). Bu örnekte zanlı, borcunu ödememek için kendisine para karşılığında iftira atıldığını iddia eder. Mehmet'in söylediklerinin doğru olma ihtimalini düşündüren neden ise Mehmet'e karşı bir dava açılmamış olmasına rağmen iddiasından vazgeçmeyip hapis yatmayı kabul etmesidir.

Para karşılığında şu kişi cinayet işledi, hırsızlık yaptı şeklinde masum kişilere suç yüklenerek iftira atıldığı da görülür. Böylece iftira atan kişi maddi kazanç elde ederken iftirayı attıran kişi de kendi işlediği suçtan kurtulabilir.

1840 Ceza Kanûnu'nun üçüncü bölüm birinci maddesinde kişinin ırz ve namusu onun canı gibi ehemmiyetli olduğundan bir kişinin haysiyetine dokunacak söz söylemek, onu dövmek o kişinin namusuna hâlel getirmek olacağından bundan böyle askeri zabıt, nefer, kavas ve sair zaptiye kimseyi dövmemeli ve çirkin söz söylememeli denilir. Bahsedilen bu madde 1858 Ceza Kanûnu'nda herkes için geçerli olacak şekilde genişletilir.

“Bir madde-i mahsusa isnadı olmayıp fakat me‘ayıbdan bir şey tahsisıyla ya da diğer suretle bir kimse diğer bir kimse hakkında muhill-i namus söz söyler veyahut şetm eyler ise yirmi dört saatten bir aya kadar hapis olunur veyahut buna bedel yarım mecdiye altınından üç mecdiye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır”

(madde 214) (Akgündüz, 2011, 648).

Üsküdar İskeleyi'nde kayıkçı Mehmet Ali, kayıkçı Ahmet'e namusa dokunan söz söyleyince Ahmet'te Mehmet Ali'yi darp eder. Bu olay neticesinde

Ceza Kanunu'nun iki yüz on dördüncü maddesi gereğince Mehmet Ali'nin beş gün Ahmet'inde darp suçundan yüz yetmiş dokuzuncu madde gereği on gün hapsedilmesine karar verilir (Vakayi Zabtiye, 4 Ra 1286). Kasımpaşa'da Büyükyalı mahallesinde oturan Salih'in mahalle muhtarının namusa dokunur söz söylediği sabit olunca iki yüz on dördüncü madde hükmünce Salih üç gün hapsedilir (Vakayi Zabtiye, 7 C 1286). Kuzguncuk İskelesi kayıkçılarından Yanko ve Kasti aralarında çıkan kavgada Yanko'nun Kasti'ye küfür ettiği anlaşıldığından Ceza Kanunu'nun iki yüz on dördüncü maddesince üç gün hapsine (Vakayi Zabtiye, 28 C 1286) karar verilir.

Doktor, ebe ve benzeri meslek grupları meslekleri gereği açığa çıkarılmaması gereken birçok özel ve mahrem bilgiye sahiptirler. Kanuni bir zorunluluk olmadığı sürece bu bilgilerin açığa çıkarılması ve yayılması yasaktır. Bu yasağa uymayan kişiler sırrın ifşa edilmesi suçunu işler. 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde de bu suçun cezai yaptırımı belirlenir.

“Etibba ve cerrah ve eczacı ve kabile hatunlar ve bunların emsali kimseler sanatları iktizasında kendilerine tevdi' kılınmış olan serarir-i şahsiyeyi kanunen ihbara mecbur oldukları ahvalden gayri da ifşa ederlerse yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ile bir yirmilik mecdiyeden bir mecdiye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır” (madde 215) (Akgündüz, 2011, 648).

3.3.8 Yalancı Şahitlik Suçu

Şehadet kökünden türeyen şahit bilen, gözlemleyen ve gören anlamlarına sahiptir. Başka bir ifade ile şahit, olay ve duruma tanık olan kişidir (Apaydın, 2010). Madden ya da manen çıkar gözeterek olayı ya da durumu görmüş ve biliyormuş gibi ifade eden kişilere ise yalancı şahit denir.

Yalancı şahitlikle adalete zarar verilmeye çalışıldığından 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde suçun cezai yaptırımı belirlenir.

“Cinayata müteallik mevadd ile müttehem olan kimsenin gerek lehinde ve gerek aleyhinde yalan şahidliği eden şahıs ba'de't-teşhir muvakkaten küreğe konulur. Ve eğer azv-i cinayat ile müttehem olan kimse onun şehadet-i kazibesıyla muvakkat kürek cezasından eşedd bir ceza görmüş ise şahid-i zûr hakkında dahi aynıyla bu ceza icra olunur” (madde 207).

“Cünha ve kabâyihâ müteallik mevadd ile müttehem olanların gerek lehinde ve gerek aleyhinde kezalik yalan şahidliği eden şahıs bir aydan beş aya kadar hapis olunur” (madde 208) (Akgündüz, 2011, 647).

Yalancı şahitlikle suç isnadı gerçekleştirilirken asıl suçlu aklanıp gerçek suçluların ortaya çıkması engellenir. Yalancı şahitlikle hem suçsuz birinin cezalandırılmasına neden olunurken hem de hukuk yanıltılır. Cinayet, hırsızlık, kundakçılık benzeri birçok suçta yalancı şahitlik yapılır.

Cinayet suçunda, İzmir’de yaşayan Zeynep Hatun’un oğlu Cemal, yaralanarak vefat eden Mehmet’in katli denilerek hapse konulur. Mehmet’in yaralanıp öldüğü gece oğlu Cemal’in evinde olup dışarı çıkmadığına şahitlik eden Mehmet ile zenci Cevher’in yalancı şahit olmalarından dolayı tekrar inceleme yapılması istenerek mesele Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’ye havale edilir. Katl olayında Cemal’in etkisi olmadığı halde şahitlerin yalanları nedeniyle Cemal hapsedilir (1862). Gerçeğin ortaya çıkarılması için araştırma yapılması gerekli olduğu açıklanarak İzmir valisine (A.) MKT. UM, No. 556, Gömlek No. 90) haber verilir.

Kundaklama suçunda, Bolu sancağı Gerede kazası ahalisinden Kara İsmail oğlu Osman’ın “bundan üç sene önce hanesini yaktı ve bazı hayvanları dahi zehirledi” diyerek Bolu kaymakamı Hamdi Efendi’nin kışkırtma ve kandırmasıyla Osman ve kazanın muhtarı iddiaya kalkışır. Dursun ve Alişan’ın yalancı şahitliğiyle Osman hayli müddet hapsedilir. Bu sırada emlak ve eşyasından bazıları eski paha ile satılıp bedelleri olan sekiz bin beş yüz kuruştan beş yüz kuruşu Osman’a verilirken küsuru kaymakamda kalır. Daha sonra meselenin haksız yere olduğunu muhtar ve şahitlikler kaza meclisinde ifade ederler. Ancak orada dava kabul olamayacağından Osman, muhtar ve şahitlerin İzmit’e çağrılarak hakkaniyetle muhakemelerinin yapılması kaza ahalisinden Hacı Alioğlu Ali tarafından dilekçe ile talep edilir. Mesele Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’ye havale edilerek inceleme başlatılır (1862) (A.) MKT. UM, No. 572, Gömlek No. 98).

Hırsızlık suçunda, İnebolulu Hacı Mehmet Ağa’nın hizmetindeyken dolabını kırıp belirli miktar akçesini çalmış olan Yani hakkında şahitlik yapan kişilerin boyunlarına yaftalar asılarak dört gün teşhir edildikten sonra üçer ay müddetle hapsedilir. Yani ise eski mutasarrıf tarafından hapisten çıkarılır. Çünkü Hacı Mehmet Ağa’nın şahit olarak gösterdiği kişilerin yalancı şahit ve sabıkalı kişilerden oldukları soruşturma sonucu ortaya çıkar. Bu kişilerin Bolu İskelesi’nde teşhir edilmesi kanun hükümlerine aykırı olduğundan olay bir kez daha Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’nin Muhâkemât Dairesi’nde soruşturularak gerçeğin ortaya çıkarılması emredilmek suretiyle Kastamonu mutasarrıfı Rıza Bey’e (1865)

(MVL, No. 742, Gömlek No. 34; MVL, No. 743, Gömlek No. 49) haber verilir. Yine Kayseri sancağında Kes karyesi sakinlerinden Haşimoğlu Hacı Nuri'nin evine iki kişi girer. Bu kişilerin karye sakinlerinden İç Ağası İbrahim ve Hacıroğlu Kırkor olduklarına şahadet için Hacı Nuri Ağa yeğeni Mahmut'u korkutup Kayseri meclisinde ifade vermesini sağlar. Bu ifadenin asılsız olduğu meclisçe anlaşılır. Hacı Nuri tarafından yalancı şahit olarak İmamoğlu Mehmet ve Amiroğlu Hidayet şahit gösterilmesi üzerine Mahmut'un haksız yere hapse konulduğu açıklanarak gereğinin yapılması talep edilir. Böylece mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilerek Tatbîk-i Kavânîn Cemiyeti'nde araştırılır. Araştırma sonucunda Mahmut serbest bırakılırken Hacı Nuri, Mehmet ve Hidayetin cezalandırılması mazbatayla bildirilir (1861). Gereğinin yerine getirilmesi için Ankara mutasarrıfına (A.) MKT. UM, No. 448, Gömlek No. 86) talimat verilir.

“De‘avî-i âdiyede yalan şahidliğini irtikab eden şahıs altı aydan bir seneye kadar hapis olunur” (madde 209).

“Yalan şahidliğini irtikab eden şahıs bunun zımnında para almış ise teâtî olunan akçenin bir mili dahi istifa olunarak alan ve veren haklarında mürteşî ve raşî cezaları icra olunur” (madde 210).

“Şehadet-i sahîha ve müstakime ashabını ifa-yı şehadetten kerhen men‘ eden veyahut cebren yalan şehadeti ettiren kimse hakkında yalan şahidlerinin derece-i töhmetine göre terettüb eden cezay-ı kanuni icra edilir” (madde 211).

“Hukukça davalarda yemin düşüp de yalan yere yemin eden kimse ba‘de‘t-teşhir altı aydan aşağı olmamak üzere hapis cezasıyla mücâzat olunur” (madde 212)
(Akgündüz, 2011, 647-648).

Maddi kazanç elde etmek amacıyla yalancı şahitlik yapıldığı da görülür. Vasilko'nun dilekçesinde Erbaa, Berkos? kazasına bağlı İstıranca karyesi sakinlerinden Anastaş Tanas, yalancı şahitlerle kardeşi Dimitri'den on beş bin kuruş alacağı olduğunu iddia ederek dava açar. Dimitri'de meblağı ödenmesi için Çatalca'da hapse konulur (1861). Dimitri'nin tahliye edilmesi için kefil gösterilmişse de serbest bırakılmaz çünkü meselenin İstanbul'da da araştırması üzere gönderilmesi Silivri kaymakamı Hacı Ali Bey'e (A.) MKT. DV, No. 183, Gömlek No. 43) bildirilir. Yine Kastamonu'da Tay Tay kazalı Karakaş oğlu Mustafa, Berhan oğlu Mehmet'ten bin iki yüz kuruş alacağı olduğuna dair Emir İsmailoğlu Ömer ile Müstecioğlu Mehmet'e ellişer kuruş verip yalan yere şahitlik yaptırır. Mesele ortaya çıkınca kanunun iki yüz onuncu, altmış sekizinci ve

dokuzuncu maddeleri gereğince karşılıklı alınıp verilen meblağın bir misli nakdi ceza alındıktan sonra hepsinin üçer sene müddetle Sinop'ta kalebend olunmalarına karar verilir (Takvîm-i Vekayi, 16 Ş 1284).

Yalancı şahitlikle evli kişilerin boşandırıldığı vakalarda görülür. Örneğin Salih Tatar, Merzifon kazasına bağlı Rumcuk karyesi sakinlerinden İbrahim ve muhtar Darıoğlu İbrahim'in garaz/öfkelerinden dolayı eşi Ala Hatunu "*güya darp etmemesine şart edip sonradan darp eyledi*" diyerek iki kişinin şahitliğiyle eşi Ala'yı kendisinden ayırırlar. Ancak bu şahitler yalan şahitlik yaptıklarını itiraf ederler ki durumdan kadının dahi haberi olmadığı ortaya çıkınca yalancı şahitler Meclis-i Kebîr'e çağrılarak sorgulanırlar (1859). Mesele buraca meçhul bulunmuş olmakla şer'-i şerîf ve meclis aracılığıyla araştırma yapılmak suretiyle neticeye göre gerekli hükmün uygulanmasına (A.) MKT. DV, No. 135, Gömlek No. 78) karar verilir. Benzer bir vakada Hassa Ordu-yı Hümayun birinci alayının birinci bölüğü sekizinci çavuşu Emrullah bin İsmail'in memleketi olan İznik kazasına bağlı Alibeyli karyesinde yaşarken karye ahalisinden Balban Osman ile Kandırılı Şitan Ahmet'in garaz/öfkelerinden dolayı "*talak müceb-i sîlî¹⁰⁸ cür'et etti*" diyerek onu yalancı şahit ile eşinden ayırırlar. Haksızlık yaptıkları gerekçesiyle bu kişilerin Bursa Meclis-i Kebîr'inde yargılanarak ihkak-ı hak olunması Emrullah çavuş tarafından talep edilir. Mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir durum buraca meçhul bulunduğundan meclis aracılığıyla araştırma yapılarak böyle garaz/öfke üzerine yalancı şahitliğin neden kabul edildiği ve gerçek nedir? gibi hususlar ortaya çıkarılmaya çalışır (1859). Gerekenlerin yapılması için de Hüdavendigâr valisine haber verilir (A.) MKT. UM, No. 363, Gömlek No. 98). Örneklerde görüldüğü üzere vakalar kadın ya da erkeğin yalancı şahitler ile boşanmaya çalışması değil üçüncü kişilerin araya girip yalancı şahitliği ile boşandırılmaya çalıştırıldığı anlaşılır. Bu husus üçüncü kişilerin çıkarlarının söz konusu olduğunu düşündürebilir. Keza Amasralı Mehmet'te üçüncü kişilerin mağdurdur. Mehmet, Konya eyaleti Burdur sancağı sakinlerinden Tayyaroğlu Mehmet, Demirci aşiret, Katırcı Hüseyin ve Tiryakioğlu Emin "*bu adam zevcesini bizim yanlarımızda boşadı*" demeleri üzerine bu kişilerden şikayetçi olur. Çünkü bunlar hem kendine iftira atmış hem de yalancı şahitlik yapmışlardır (1860). Her ne kadar yalancı şahitlikleri ortaya çıkıp eşiyle nikahı düşmemişse de haksız şahitlikle namusa helal

¹⁰⁸ Sîlî: "şamar, tokat; belâ, musîbet, felâket".

getirmeleri nedeniyle Konya Meclis-i Kebîr’inde araştırma yapılarak yalancı şahitliğe cesaretlerinden dolayı gereken cezanın uygulanması için Konya valisi bilgilendirilir (A.) MKT. UM, No. 411, Gömlek No. 89).

Ayniyat defterine yansıyan yalancı şahitlik vakalarına göre, Menemen kasabasından Antaş’ı kavga sırasında öldüren Yorgi on beş sene müddetle küreğe konulmak üzere Kıbrıs’a gönderilir. Olayı ihbar eden ve sonrasında hırsızlık suçuyla yakalanan Kosti önceki ifadesinden farklı bir ifade verdiği için yalancı şahitlik suçu kapsamında soruşturma başlatılır sonuca göre gereğinin yapılmasına karar verilir. Aynı defterde geçen bir diğer cinayet vakasındaki yalancı şahitlik ise Menteşe sancağı Kızılca Köyü’nde oturan Rumelili Nikola’yı sarhoşken istemeden öldüren Mihalaki’ye, ceza kanunu gereğince teşhir edilmek suretiyle on beş sene müddetle Kıbrıs’ta kürek cezası verilir. Katilin lehinde yalancı şahitlik yapan İsmail’e ise kanunun iki yüz yedinci maddesi gereğince teşhir edilerek üç sene müddetle bulunduğu yerde küreğe konulması hükmolunur (1874) (Yazıcı, 2015).

Askere gitmemek için yalancı şahit tutan kimselerin olduğu da ayniyat defterinde görülür. Saruhan Sancağı Emlak ve Belen nahiyelerinde Üçüncü Ordu-yı Hümayun’un seksen beş senesi kur’ası için toplanan erlerin muayenesi sırasında, iki kişinin askerlik için uygun olmadıklarına dair yalancı şahitlik yapan Hafız Mehmet Ali, Mehmet Ali oğlu Mustafa ve Sultan Hatun adlı kişilerin Kur’a Kanûnnâmesi’ne eklenen madde gereğince üçer sene sürgüne gönderilmeleri gerekir. Ancak bu kişiler iki buçuk yıldan fazla hapiste kaldıklarından bu süre yeterli görülüp tahliye edilmelerine karar verilir (Yazıcı, 2015).

3.3.9 Hayvan-Ziraat Zarar Verme Suçu

Sanayi, ticaret, tarım gibi ekonomik yapıların dünyadaki değişimi Osmanlı Devleti’ni de etkiler. Bu etki eski usullerin geliştirilmesi ve değiştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarır. 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ile devlet, toprakta özel mülkiyet hakkı tanımakla birlikte toprağın alım satımını serbest bırakır. Çünkü tarımsal üretim geliştirilerek vergi gelirlerinde artış sağlanması amaçlanır. XVIII. yüzyılda ayanların gücü nedeniyle Anadolu’da büyük ölçekli tarımsal işletmeler sınırlı kaldığından Tanzimat döneminde hem merkeziyetçilik sağlanmayan çalışılır hem de ayan ve diğer yerel güçler sınırlandırılmaya çalışılır. Böylece tarımın gelişmesi için de bir adım atılmış olur.

Anadolu’da tarıma elverişli olup işlenmeyen ve devlet mülkiyeti olan topraklar 1857 yılında çıkarılan bir kararname ile kaybedilen savaşlar nedeniyle

Anadolu'ya göç eden nüfusa tarımı teşvik etmek için verilir. Ayrıca Anadolu'da tarımsal üretime katılanlar on iki yıl süreyle vergiden muaf tutulur (Pamuk, 2018). Devlet, ziraatı geliştirmek için hem siyasi hem ekonomik atılımlar gerçekleştirirken hukuk alanında da tarım alanları ve aletlerinin, hayvanlar ile ağaçların tahribatına karşı cezalar düzenlenir.

1858 Ceza Kanûnnâmesi'nin on ikinci faslında “*izaa-i mal ve ızrar-ı nâs*” başlığı içerisinde tarım, ziraat ve kamu mallarının tahrip edilmesi gibi durumlarda uygulanacak yaptırımlar belirlenerek hem bireysel ve kamusal alanlar kanun kapsamına alınır.¹⁰⁹

“Her kim birinin âlât ve edevât-ı zirâatını ve hayvanat ağıllarını ve bekçi kulübelerini kırar ve bozar ise, mutazarrır olan şahsın hakkı ifa ettirildikten sonra bir haftadan altı aya kadar hapis ile mücâzat olunur” (madde 244) (Akgündüz, 2011, 652).

Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî azasından Şakir Efendi'nin Sincan nahiyesine bağlı Karaoğlan karyesinde sahip oldukları zeytinliklerine Yozgat'ta göçebe Koçlıoğlu Ali, Aşık Hacı Mehmet'in oğlu Halil, Hacı Ahmetoğlu Mehmet, Hacı Memiş, Keseroğlu Hüseyin, Hacıoğlu Mustafa ve karyenin derbendi zaptiyeden Koca Osman hayvanlarını sevk ederek aşılarmış olan zeytinleri telef ettirir. Durumu gören zeytinliğin bekçisi orada bulunan çobanın yanına gidince çoban bekçiye bıçak çeker. Fakat bekçi çobanın elinden bıçağı alır. Ortaya çıkacak zarar ziyanın ödettirilmesi ve çoban hakkında dahi gerekli cezanın verilmesi için mesele araştırılır. Buna göre zararın on dokuz bin beş yüz kuruş olduğu belirlenir. Bu

¹⁰⁹ “Bir şahıs kendinin olmayan han ve hâne ve her türlü ebniyeyi ve ale'l-umum tarîk ve köprü ve çeşme ve su yolları ve saireyi her ne suretle olur ise olsun bi'l-ihtiyâr hedm ve harab eder ise, üç aydan iki seneye kadar hapis olunur. Ve mazarrat-ı vakıa tazmin ettirildikten sonra vereceği tazminin rubu' bedeline muadil cezay-ı nakdî dahi alınır. Ve telef nefs ve cerh vuku bulur ise, hakkında telef-i nefs ve cerh mücâzâtı başkaca icrâ olunur” (madde 249).

“Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den inşasına izin verilmiş olan ebniyenin vaz' ve ikamesine bilâ-sebep fiilen mümanaat eden şahıs bir aydan bir seneye kadar hapis olunur. Ve bu mümanaattan dolayı vaki olan zarar ve ziyan tazmin ettirilir. Ve bedel-i tazminin rubu' kadar cezay-ı nakdî alınır” (madde 250).

“Gerek hükümete ait olan defâtir ve senedât ve sicillât ve sair evrak-ı resmîyeyi ve gerek erbâb-ı ticâret ve sarrafâna müteallik poliçe ve tahvilât senedâtı velhasıl itlafından dolayı mazarratı müntic olacak her türlü evrakı bi'l-ihtiyâr yakan ve her ne suretle olur ise olsun telef eden bir seneden üç seneye kadar hapis olunur ve kendisinden bir mecdiye altınından on beş mecdiye altınına kadar cezay-ı nakdî dahi alınır” (madde 251).

“Birtakım eşhas ictimâ' ederek alenî zor ve cebr ile âharının emval ve eşyasını ve mahsulâtını nehb ü gâret ve harap eder ise, muvakkaten kürek cezasıyla müzâcat olunur ve zâyî'ât-ı vakı'aları ashâbına istirdâd ve tazmin olunduktan sonra, her birerlerinden birer mecdiye altınından elli beşer mecdiye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır. Bu misillü yağma ve garette bulunanlar kendilerinin bu fezahattan hissedar olmaları âhar tarafın tahrikât ve ibrâmâtıyla vuku bulmuş idüğünü ispat ederler ise bir seneden üç seneye kadar hapis cezasıyla mücâzat olunurlar” (madde 252).

meblağda üç bin altmış kuruş indirim yapılırken on altı bin dört yüz kırk kuruşu tahsil edilir. Bir daha böyle uygunsuz hareketlerde bulunmamak üzere bahsedilen kişiler kefile bağlanarak serbest bırakılır. Teşhir-i silah eden çobana kur'a çıkıp ordusuna gönderildiğinden cezaya gerek kalmadığı açıklanır (1860) (A.} DVN, No. 153, Gömlek No. 5).

“Her kim birinin binek veya araba atını ve sair hayvanatını ve keزالik yük ve binek hayvanatını ve her nevi davarını bilâ-zarûret kasden helak eder ise, derecât-ı âtiyeye göre tedip olunur: Şöyle ki, işbu cürüm eğer idam ve itlaf olunan hayvanatın sâhibi olan kimsenin mutasarrıf veya mültezim ve müstecir veyahut ortakçı olduğu emlakın ahır ve ağıl ve sair müstemilâtında ve arazisi üzerinde vuku bulmuş ise, müttehem olan şahıs bir aydan altı aya kadar hapse konulur...”
(madde 245) (Akgündüz, 2011, 652).

Hatipzade Hasan'ın Karahisâr-ı Şarkî, Akşehirabad nahiyesine bağlı İzbeder karyesinde sahip olduğu üç yüz adet keçi, oğlak ve kuzularıyla beraber karye civarındaki ağıl içindeyken eşkıyadan bazı kişiler ağılı kasten yakar. Ağıldaki üç yüz adet keçi, oğlak ve kuzusuyla beraber hepsi yanar. Ağılı yakan kişinin ortaya çıkarılmasıyla telef olan keçi, oğlak ve kuzuların zarar ziyanı bu kişiden alınması için şikâyetle bulunur (1861) (A.} MKT. UM, No. 497, Gömlek No. 57).

“Her kim birinin mutasarrıf olduğu emlak ve arâzisinin alâmet-i tahdidi olan hendekleri doldurur veyahut yaş ve kuru ağaç ile ve sair suretle yapılmış olan havluları bozar ise, bir haftadan üç aya kadar hapis ile mücâzat olunur. Ve zarar ve ziyan tazmin ettirildikten sonra bedel-i tazminin rub'u kadar cezay-ı nakdî alınır” (madde 246).

“Su değirmeni ve su ile idâre olunan sair tezgah ve havuz ve sinâî göl ashâbı yahut müste'ciri, suların mecrâsını usûl ve nizâmının tayin ettiği suretten başka türlü yaparak yolları yahut âharının tarlasını suya bastırır ise, vuku bulan zarar tazmin ettirildikten sonra miktar-ı tazminin rub'u kadar cezay-ı nakdî dahi alınır” (madde 247).

“Her kim fırın ve ocak ve sair ateş ile işletilen mahallerin tathir ve tamirinde kusur ederek yahut kırlarda hâne ve sair ebniye ve orman ve bağ ve bahçe ve saman ve ot yığınları ve sair kabil-i ihrak olan eşya civarında ateş yakarak veyahut mahalle arasında fişenk atarak veya buna mümasil bir şey yaparak yangın zuhuruna sebep olur ise, üç günden bir haftaya kadar hapis olunur ve bir mecrediye altınından yirmi beş mecrediye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır” (madde 248) (Akgündüz, 2011, 652-653).

Kuzguncuk'ta gazinocu Yasef gazinodaki dolapta baruttan yapılmış fişek saklar. Bu durum yangın çıkmasına sebep olacak bir hareket olduğundan Ceza Kanunu'nun iki yüz kırk sekizinci maddesine göre üç gün hapsiyle beraber kendisinden iki mecdiye yüzlük altın nakdi ceza alınmasına karar verilir (Vakayi Zabtiye, 10 Ca 1286).

Doğru Yol'da Şekerci Yani'nin kalfası Yunanlı Nikoli dükkânda yeni yaptırılmış fırını taşların altındaki tozu kurutmak üzere fazlasıyla yakar ve ayrıyeten fırının üzerine de kuruması için badem şekeri koyar. Şekerin ateş almasından yangın çıkar. Nikoli'nin fırını fazlasıyla yakması ve üzerine badem koyduğu halde beklemeyip uyuması yani dikkatsizliğinin yangının çıkmasına neden olduğu ki onun da bu durumu itiraf etmesinden dolayı kanunun iki yüz kırk sekizinci maddesince üç gün hapsiyle kendisinden iki yüzlük altın nakdi ceza alınmasına hükmolunur (Vakayi Zabtiye, 17 C 1286).

“Henüz biçilmemiş olan mahsulatı ve tabii bitmiş veya dikilmiş olan ağaç veyahut nebâtât-ı sâireyi kat' ve telef eden ve aşıl原因mış ağaçları bozan ve bir kimsenin bağ ve bahçesini tahrip eyleyen eşhas bir haftadan on beş güne kadar hapis cezasıyla mücâzat olunur ve ashâbının zarar ve ziyanlarını tazmin ettirilir”

(madde 253) (Akgündüz, 2011, 653).

Hafîye tarafından verilen jurnalden öğrenildiği üzere Beylerbeyi'nde Havuzbaşı mahalının bekçisi Emin Ağa oralardaki servileri kesip onları mahvetmektedir. Ancak böyle mesirelerde büyük ağaçların korunması istendiğinden eğer bahsedilen olay gerçekse bunun engellenmesi gerektiği hazineye bildirilir (1863) (A.) MKT. MHM, No. 255, Gömlek No. 32).

3.3.10 Ruhsatsız Matbaa Açma ve Basım Suçu

Tanzimat döneminde basın yayın faaliyetlerinin artmasıyla birlikte bu alanın belirli bir düzene bağlanması gerekliliği ortaya çıkar. Buna dair 1857'de Matbaa Nizamnamesi ile aynı yıl Telif ve Tercüme Nizamnamesi, 1858 Ceza Kanûnnâmesi, 1864 Matbuat Nizamnamesi ve 1867 Kararname-i Âli gibi düzenlemeler yapılarak basım yayın hareketleri düzen ve kontrol altına alınmaya çalışılır.

Mısır'da 1828 yılında “*Vakayi-i Mısriye*” gazetesinin yayın hayatına başlamasıyla II. Mahmut'ta şer' ve kanunlara uygun olduğu sürece gazetelerin herkes için faydalı olacağı gerekçesiyle gazete çıkarılmasına izin verir. Böylece ilk

Türkçe gazete “*Takvîm-i Vekayî*”¹¹⁰ (Yazıcı, 2010) 1831 yılında yayımlanmaya başlanır. İlk kurulan matbaa ve gazetenin resmi nitelikte olması yani özel basım yayının yaygın olmaması hukuki bir düzenlemeye ihtiyaç hissettirmez. Ancak sonrasında “*Ceride-i Havadis*”¹¹¹ (Ebüzziya, 1993) gibi yarı resmi ve “*Tercümân-ı Ahvâl*”¹¹² (Çakır, 2011) ile “*Tasvir-i Efkâr*”¹¹³ (Yazıcı, 2011) gibi özel gazetelerin yayın hayatına başlaması bu alanda düzenleme ve kontrol zorunluluğunu doğurur.

Osmanlı Devleti’nde izinsiz eser ve gazete basımı yapmak ve matbaalara düzen vermek için Meclis-i Âlî-i Tanzimat tarafından 1857 tarihli *Matbaa Nizamnamesi* (Düstur, 1289) yayınlanarak basım alanında ilk genel düzenleme gerçekleştirilir. Böylece matbaa açmak isteyenler Meclis-i Maarif ve zaptiyece incelenecek, kitap, risale ve devlete zararı olmadığı anlaşılan eserler için Sadaret iznini içeren bir belge ile basım yapabilecektir. Yabancı devlet tebaasından olan kişiler ise bu izni Hariciye Nezaretinden alacaktır. İzinsiz ve zararlı olduğu düşünülen yayınlara ise Zaptiye tarafından el konulabilecekken bu matbaalar merkezde Zaptiye Nezareti taşrada valiler tarafından kapatılabilecektir.

Aynı yıl *Telif ve Tercüme Nizamnamesi* (Düstur, 1289) hazırlanarak eserlerin telif hakları ile ilgili düzenlemeler yapılır. Buna göre müellife hayatta olduğu sürece basma imtiyazı verilecek, sözleşme ve ücret karşılığında bu imtiyaz başkasına devredilebilecektir. Devlet de telif ücreti ödeme karşılığında eser basabilecekti. Sözleşme şartlarına uygun sayıda basım yapılması ve şartlara uymayanların kanunen cezalandırılacakları belirtilir. Nizamnamenin eksiklikleri zaman içinde tamamlanmaya çalışılır. Örneğin 1872 yılında müelliflerin eserleri üzerinde kırk sene hakkı olduğu ve bu hakkın vârislere geçebileceği gibi ek maddeler konulur.

Matbaa Nizamnamesi ve Telif Nizamnamesi’nde cezai yaptırımın uygulanacağına dair bahsi geçen ifadeler 1858 Ceza Kanûnnâmesi’ni işaret eder nitelikte olduğu ve bu doğrultuda Ceza Kanûnnâmesi’nde basım yayıma dair hükümlere yer verildiği söylenebilir.

¹¹⁰ Takvîm-i Vekayî: “Osmanlı Devleti’nin ilk resmî gazetesi”.

¹¹¹ Ceride-i Havadis: “Osmanlı Devleti sınırları içinde çıkarılan ilk özel gazete”.

¹¹² Tercümân-ı Ahvâl: “Osmanlı Devleti’nde bir Türk tarafından çıkarılan ilk özel gazete.”

¹¹³ Tasvîr-i Efkâr: “Şinasi tarafından yayımlanan ilk Türkçe gazetelerden”.

“Her kim Devlet-i Aliyye’nin emîr ve ruhsatı olmayarak bir matbaa küşadiyla kitap ve evrak tab‘ eyler ise, matbaası kapatıldıktan sonra cezây-ı nakdî olarak elli mecdiye altını ahz olunur” (madde 137).

“Devlet-i Aliyye’nin emîr ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda, Saltanat-ı Seniyye ve erbâb-ı hükûmet ve teba‘a-i Saltanat-ı Seniyye’den olan bir millet aleyhinde gazete ve kitap ve evrak-ı muzırta tab‘ ve neşrine mütecâsir olan kimsenin ibtidâ bastırmış olduğu şeylerin zabtıyla derece-i cürmüne göre matbaası muvakkaten veyahut bütün bütün kapatıldıktan sonra on mecdiye altınından elli mecdiye altınına kadar cezây-ı nakdî ahz olunur” (madde 138).

“Âdâb-ı umûmiyeye muhâlif olarak nazmen ve nesren hezm ve hicve dair şeyleri veyahut edepsizce resim ve tasviri basan ve bastıran ve neşreden kimseden bir mecdiye altınından beş mecdiye altınına kadar mücâzat-ı nakdiye alınır ve yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis olunur” (madde 139) (Akgündüz, 2011, 640).

Ahmet Hilmi Efendi tarafından Kilis? Matbaa-i Âmire’de ve Mekteb-i Harbiye matbaasında basılan *Tarih-i Umumi* Maarif Kütüphanesine teslim edilir. Eserin basımı için yapılan dokuz bin dokuz yüz yirmi iki kuruş masraf Matbaa-i Âmire sandığından verilir. Harbiye matbaasında basılanların tamamının düzenlemesinde çeşitli noksanlıklar vardır. Böyle noksan kitap ne matbaaya ne de maarife yaramaz. Ayrıca özellikle bunların masraflarına karşılık olmak üzere maariften bir hayli kitap verildiği de bilinir. Maarif Kütüphanesindeki noksan/eksik yapılmış eserlerin telef olmaması ve bu yüzden hazinenin zarar görmemesi için noksanların giderilmesi, maariften ruhsat-ı resmiye alınmadıkça matbaalarda bir harf bile basılamaması matbaa nizamnamesi gereğidir denilir. Fakat Harbiye Matbaasında ruhsatsız birtakım kitaplar basılmakta olduğu ve hatta imtiyazı başka bir yere ait olan *Tarih-i Osman* kitabının da bu matbaada basıldığı haber alınır. Bu ise kanun ve nizama aykırı olduğundan artık maariften ruhsat alınmadan yahut maarifle görüşmeden bu gibi kitap ve risalenin matbaada basılmaması hususu gereken yerlere bildirilir (1872) (MF. MKT, No. 2, Gömlek No. 37).

Matbaa Nizamnamesi hükmü gereğince istisnasız her çeşit yazma ve risaleler Meclis-i Maarif’te görülüp ruhsatnamesi verilmedikçe basılmaması ve nizama aykırı harekette bulunanların derhal basım evlerinin kapatılıp suçlarının derecesine göre Kanûnnâme-i Hümayûn’a göre cezalandırılması gerekir. Kanun ve kurallara aykırı olarak *Mektûbât*¹¹⁴ (Algar, 2004) ve *Muharrerât-ı Nâdire* isimli iki

¹¹⁴ Mektûbât: “İmâm-ı Rabbânî’nin mektuplarından derlenen eser”.

kitabın ruhsatsız basım ve dağıtımının yapıldığı anlaşılır. Gerek bunların ve gerek bu gibi ruhsatsız basılmakta olan kitapların basım haneleri araştırılarak müdürleri hakkında kanun hükümlerinin uygulanması Zaptiye Nezareti'ne bildirilir (1872) (MF. MKT, No. 5, Gömlek No. 114; MF. MKT, No. 5, Gömlek No. 160).

Zabıta müfettişlerinden Hamdi Efendi'nin yazdığı Dersaadet zabıtasından ruhsatsız basılmış *Muharrerât-ı Nadire* ve *Tabsıra* benzeri yazma ve risalelerin basıldığı matbaalar araştırılır. Bu sırada İzzet ve Necip efendilerin Menemenli Mustafa Paşa Hanı'ndaki matbaalarında ruhsatsız basılan *En'am-ı Şerif* ve *Ahmediye* isimli kitapların taşlarıyla beraber kaldırılmasına başlandığında İzzet Efendi, müfettiş Hamdi Efendi'ye hakaret etmiş ve bu esnada matbaa sahibi namıyla İran tebaasından ve sahaf esnafından biri gelip olaya engel olmak ister. Lakin bu hareketin devamına izin verilmeyerek İzzet Efendi Fatih kaymakamlığına teslim edilir ve bahsedilen matbaa da mühürlenir. Bu matbaaların sahipleri Osmanlı Devleti tebaasından olduğu halde nizama aykırı işleri için araya birde İran'ı karıştırmaktadırlar. Bahsedilen kitapların diğerleri taraflarından maarifçe basımına ruhsat verildiğini göstererek kendilerinin ayrıca izin almadıklarını açıklarlar. Bu açıklama üzerine ne yapılması gerektiğinin açıklanması için mesele Meclis-i Maarif'e havale edilir. Matbaa Nizamnamesi gereğince litografya ve harfler ile kitap basmak isteyenlerden Osmanlı Devleti tebaasından olanlar Meclis-i Maarif ve zaptiye tarafından araştırıldıktan sonra sadrazamlık makamından mazbatayla izin istenerek müşirlikten ruhsat alır. Yabancı devlet tebaasından olanlar ise Hariciye Nezareti'nden ruhsatı ve senedi olmadıkça matbaa açamazlar. Matbaa açma izni olanlar dahi ruhsatsız bir harf bile basamaz. Tüm bu düzene aykırı harekete cesaret edenler suçlarının/kabahatlerini derecesine göre Kanûnnâme-i Hümayûn'un hükümlerine göre cezalandırılmaları gerekir. Bahsedilen kitaplar için diğerlerine verilen ruhsata dayanarak ayrıca izin istemediklerine dair ifadelerin bir önemi olmadığından haklarında kanunun gereği yapılır. İranlılar kimi zaman senet ve ruhsatı olmadığı halde Osmanlı Devleti tebaasından olup ruhsat alarak matbaa açmış kimselerle gizlice sözleşme yapar. Böylece bu kimseler basımı yasak olsun olmasın birtakım yazma eserleri ve risaleleri ruhsatsız gizlice basım ve dağıtımına alet ve vasıta olup kanun hükümlerini ihlale sebep olurlar. Bu durum uygun olmayacağından İran tebaasından kimsenin nizama aykırı harekette bulunmaması böyle kişiler hakkında sefaretle görüşülerek (1873) (MF. MKT, No. 8, Gömlek No. 46; MF. MKT, No. 8, Gömlek No. 55) karar verilmesi gerekliliği açıklanır.

Eyüp'te Karyağdı dergâhı Postnişini¹¹⁵ Necip Efendi'nin idaresindeki matbaada yasak olduğu halde *Takvim-i Sal* basıldığından bunların yayılmasının engellenmesine ve matbaasının kapatılmasına karar verilir (1874). Hakkında verilen ceza yeterli görüldüğünden sonrasında nizama aykırı hal ve harekette bulunmamak, meclis ve nezaretten ruhsat almadıkça bir harf bile basmamak şartlarıyla matbaasına açılmasına ruhsat verilmesi için zaptiyeye haber verilir (MF. MKT, No. 17, Gömlek No. 63).

Sal takviminin hazırlanması ve yayımlanmasının fermanla müneccim başlığa verilmiş olduğu halde Rıza Efendi'nin bu imtiyaz aleyhinde Sal takvimi düzenleyip ruhsatsız olarak bastığı anlaşılr. Bunun üzerine Rıza Efendi hakkında kanuni olarak gerekenin yapılması zaptiyeye bildirilir. Ayrıca zarar ziyanın da tespit edilmesi gerekir. Takvimin yazarın aleyhine olarak basılması ayrıyeten bu hususta ruhsatı olmadığından matbaa nizamnamesi gereğince ruhsatsız bir harf basmanın yasak olması ve buna aykırı hareket edenlerin matbaalarının kapatılması gereği açıklanır. Yine nizamnamenin dokuzuncu maddesi ve yazarın imtiyazı aleyhine kitap basan ve bastıran, bir şahsa yahut bir şirkete imtiyaz olarak verilmiş bir şeyi yapan ve yaptıran kimse bir çeşit sahtekarlık yapmış olacağından nakdi ceza uygulanır denilir. Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu'nun iki yüz kırk birinci maddesi gereğince takvimin bastırıldığı matbaanın kapatılması, basılmış olan takvimlerin de hemen toplanması gerekir. Henüz bu olayla ilgili bir işlem yapılmadığından zarar ziyan hakkında olan dava ve yargılamada ayrıntıların ileride yapılacak muhakemede bakılmak üzere matbaa ve takvimler hakkında gereken kanuni işlemin yapılması nezarete bildirilir (1874) (MF. MKT, No. 17, Gömlek No. 201). Yukarıdaki vakada görüldüğü üzere izin alınmadan basılan bir çalışma birden fazla unsurun ihlal edilmesine neden olabilir. Ki bu durumda ihlal edilen unsurların hepsi dahilinde cezai işlem uygulanacağı açıktır.

Manisalı Şeyh Mehmed Hakkı Efendi telif edip Beyazıt'ta Rıza Efendi matbaasında bastırıldığı *Azamü'l-Hicab* adlı risalesi Mekke ahalisine hediye olarak gönderilecektir. Ancak eserin izinsiz basıldığı anlaşılr. Risalenin ruhsatsız basıldığını Rıza Efendi inkâr eder ve İsmail Efendi'nin matbaasında basıldığını iddia eder. Bu iddia nedeniyle İsmail Efendi ile yine o civardaki Pasdırmacı Hanı'ndaki diğer matbaacı İsmail Efendi ifadeye çağrılırlar ancak risaleyi

¹¹⁵ Postnişin: "Bir tekkede şeyhlik postuna oturan, şeyh makamına geçen kimse".

matbaalarında basmadıklarını açıklarlar. Bu kişiler sorgularında yüzleştirilip risalenin hangisinin matbaasında basıldığı ortaya çıkarsa ruhsatsız basımdan dolayı hakkında gereken kanuni işlemin yapılması Meclis-i Maarif'ten açıklanarak gereği zaptiyeye bildirilir (1874) (MF. MKT, No. 19, Gömlek No. 28). Olayın nasıl sonuçlandığına dair bilgi edinilemedi.

Elçilere gönderilen defterde isimleri ve mevkileri gösterilmiş olan Osmanlı Devleti tebaasından bazı kişiler ruhsatsız matbaa açarak mesahif-i şerife, zararlı ve yasak risaleler basıp satmaktadırlar. Bu gibi kimselere gereğinin yapılması tezkere ile Maarif-i Umumiye'ye bildirilir. 5 Mayıs 1866 tarihinde elçilere gönderilen matbuat nizamnamesinin üçüncü, dördüncü ve beşinci maddelerinde Osmanlı Devleti'nde her türlü kitap basmak isteyenlerin öncelikle nezaretten ruhsatları olduğuna dair senedi olmadıkça matbaa açmaya yetkileri olamaz. Yine izin verilmedikçe herhangi bir kitap ve risale basılamayacaktır. Elçiliklerle kararlaştırılan geçici sözleşmenin ikinci maddesinde de Osmanlı Devleti'nde ikamet eden İranlıların Osmanlı Devleti tebaası gibi harf ve zanaat yapmak ve matbaacı esnafı olmak isterlerse devletin kanun ve nizamlarına uyacakları ve onlara tabii olacakları elçilere gönderilen defterde yazılır. İsimleri yazılı İranlıların bazılarının matbaaları ve bastıkları kitaplar için kanunlara uygun ruhsat almadıkları bunlardan ruhsatsız matbaa açanların ruhsat almak için nezarete müracaat etmeleri gerektiği bildirilir. Lakin *Kur'ân-ı Kerim* ve yasaklanmış risaleleri basanların engellenmesine dair gereğinin yapılması için elçiler görevlendirilir. Yine de nizama aykırı davranışlar devam edecek olursa Babıali'nin usul ve nizamlarına göre tedbirler alınmasına mecbur olunacağı açıklanır (1875) (HR. MKT, No. 872, Gömlek No. 57).

Ruhsatsız basılan kitap, risale ile benzerlerinin yayımlanması ve satışı yasaktır. 1875 yılında *Bahtname* adlı risalenin de bu yasaklardan sonra izinsiz olarak basıldığı açıklanır (MF. MKT, No. 28, Gömlek No. 50). Ruhsatsız basılan *Bahtname* risalesinden dolayı kapatılan matbaasının açılması için Kigork Zartaryan tarafından verilen dilekçe Meclis-i Maarif'e bildirilir (MF. MKT, No. 30, Gömlek No. 163). Ruhsatsız kitap basanlar hakkında kanunda müebbeden matbaalarının kapatılması gerektiğine dair bir ifade olmadığından Kigork'un matbaasının bu kadar zaman (2 Haziran 1875-17 Eylül 1875) kapalı olması yeterli olup matbaasının açılmasında bir sakınca olmadığı Meclis-i Maarif'ten ifade edilir ve gereği için zaptiyeye haber verilir (MF. MKT, No. 31, Gömlek No. 129).

Yusuf Efendi tarafından 1293/1876 senesi için düzenlenen takvimin içinde ne kadar şer'î vakitler yer almasa da yanlış ve hatası çok olduğundan yayımlanmasına izin verilmediği halde yine de neşretmişlerdir. Yasağa uyulmaması nedeniyle bu matbaa hakkında nizamnamenin uygulanması Meclis-i Maarif'ten bildirir (MF. MKT, No. 34, Gömlek No. 81). Sonrasında Yusuf Efendi'nin kardeşi Kapril gelip ruhsat talep eder. Bu tür ruhsatsız basılan kitap ve risalelerin sorumluluğu Matbaa Nizamnamesi hükmünce matbaacıyla ilgili olduğundan ve bahsedilen takvimin içinde dinler, politika ve adaba aykırı bir şey olmadığından takvimler Kapril'e teslim edilir. Ancak ruhsatsız basım yapan matbaacı hakkında araştırma devam etmekte ve nizamname gereğinin uygulanacağı Meclis-i Maarif'ten açıklanır (1876) (MF. MKT, No. 37, Gömlek No. 30).

Ülke içinde yayınlanan ve ülkeye sokulmak istenen yayınların baskısı ve dağıtımı yapılmadan önce kontrol edilip zararlı olduğu düşünülen yayınlar hakkında tedbirler¹¹⁶ (Palmer, 2014) alınır (1862) (HR. MKT, No. 394, Gömlek No. 73). Mesela uygun olmayan ve yanlış şeyler yazdığı gerekçesiyle *Tasvir-i Efkâr* için inceleme başlatılırken *Cerîde-i Havâdis* de düzeltilmek üzere toplatılır (Ceylan, 2006). Benzer bir soruşturma da *Tercüman-ı Ahval* için gerçekleşir. Çünkü gazete Kayseri'de günde beş yüz kişinin öldüğünü yazar ancak bu durum gerçek değildir. Böylesi haberler asayiş bozup zihinleri karıştıracığından esassız şeylerin yazılmamasına dikkat ve özen gösterilmesi için matbaaya uyarıda bulunulur (1860) (HR.TO, No. 435, Gömlek No. 17). Ülke içinde yayınlanan farklı dillerdeki gazetelerde kontrol altına alınır. Örneğin Ermenice yazılan *Manzume-i Efkâr*¹¹⁷ (Budak, 2010) gazetesi yazarı Panosyan Karabet'in gazetede piskopos Mıgırdıç'ın hem kişiliğine hem de mesleğine dair kötü sözler sarf etmesi nedeniyle gazeteye on beş adet yüzlük altın nakdi ceza verilir (1868). Çünkü yazar sözlerinin doğruluğunu ispat etmiş dahi olsa matbuat nizamnamesinin yirmi üçüncü maddesi¹¹⁸ gereğince

¹¹⁶ Bu kontroller zamanla basında sansüre neden olur. Öyle ki üslubunun “düşmanca” olduğu düşünülen yayınlara baskı yapılmaya başlanır.

¹¹⁷ *Manzume-i Efkâr* (1866-1896, 1901-1917) Ermeniler tarafından çıkarılmış süreli yayındır.

¹¹⁸ “*Me'murin-i Devlet-i Aliyye'den birinin ve her kim olur ise olsun sair kimesnenin mücerred zatına 'aid olmak üzere zem vuku'nda zem eden kimesne hakkında mu'ayyen olan ceza tamamen icra olunur. Fakat me'murin devletin ve bir me'muriyet sıfatıyla hareket etmiş olan zevatın umur-ı me'murelerine müte'allik zem eden olur ise muhakemesi lede'l-icra isnad ettiği maddeyi isbat edebildiği halde hakkında bir güne mücâzat lazım gelmeyecektir ve bu sırada evvel me'murun zati hakkında kadh vuku'bulmuş ise yalnız bunun cezası hükm olunur*” (madde 23).

cezası düşmez ve nakdi ceza da yirmi iki¹¹⁹ ve yirmi beşinci¹²⁰ madde gereğince uygulanır (A.} MKT. MHM, No. 403, Gömlek No. 51). Gazetelere dair başlatılan incelemelerin sadece siyasi olmadığı bireysel ve toplumsal hak ihlallerinin de göz önüne alındığı anlaşılr. Ayrıca haksızlığa uğrayan kişinin dini ya da kimliğinin ne olduğunun ehemmiyeti olmadığı hiçbir ayırım gözetilmeksizin kanunların uygulandığı görülür.

1858 Ceza Kanûnnâmesi ile basım yayım kurallarına uymayan yayıncılara dair uygulanacak cezalar belirlenirken bu alana dair eksik kalan meselelerde tamamlanmaya çalışılır. Her ne kadar kanunda basım yayına dair maddelere yer verilmişse de sadece bu alana ait özel bir düzenleme olmaması yeni sorunları beraberinde getirir. Böylece Hariciye Nezareti tarafından oluşturulan komisyonca yazılan ve Meclis-i Vâlâ'nın Kavânîn dairesince biçimlendirilen *1864 Matbuat Nizamnamesi* (Düstur, 1289) yürürlüğe konulur. 1852 tarihli Fransız kanunundan uyarlanan nizamname genel ve cezai hükümler içerir ve otuz beş maddeden oluşur. Nizamnamenin dikkat çeken maddesi ise ceza kanununda yer alan cinayet ve cünhalardan hüküm giymemiş ve şahsi haklara sahip olan kişilere matbuat kalemince ruhsat verilecek olmasıdır. Öyle ki özel sektörde dahi devlet kurumu gibi hükümlü olmama şartı getirilmiştir. Ceza bölümünde ise, ruhsatsız gazete çıkarma, imzasız gazete yayınlama, hükümetin yayınlanması istediğı yayınları yapmama, cevap hakkına yer vermeme, devletin güvenliğini tehdit eden suçları gazete aracılığıyla tahrik etme, genel adap ve ahlaka uygun olmayan yayınlar yapma, din ve mezheplere, hükümdar ve müttetik hükümdarlar ile halka dair küçük düşürücü ve benzeri yayınlar yapmak yasaklanarak yapanlar için çeşitli cezalar belirlenir. Ayrıca gazetenin kapatılması gibi yaptırımlar da söz konusudur. Ceza bölümünde dikkat çeken husus ise suçlar bakımından özel bir yargılama usulü ve mahkeme yapılmasıdır. Örneğın hükümdar, devlet görevlileri ve üst düzeydeki yabancılara dair işlenen suçlar hakkında Babıali'de kurulan bir komisyonun hazırladığı mazbata üzerine Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'ce karar verilir. Diğer maddelere dair yapılan suçlar ise zaptiye mahkemesinde görülerek cezai yaptırımı belirlenir.

¹¹⁹ “Efrad-ı ahali hakkında gazeteler vasıtasıyla zem vuku'bulduğı halde elli guruşdan on beş altuna kadar cezay-ı nakdi ahz veya beş günden beşe aya kadar hapis cezası icra olunur” (madde 22).

¹²⁰ “Efrad-ı nas hakkında kadh vuku'bulur ise mütecasiri iki günden iki aya kadar haps veyahut otuz guruşdan beş altuna kadar cezay-ı nakdi ahz olunur” (madde 25).

1864 Matbuat Nizamnamesi 1909 yılına kadar yürürlükte kalmakla birlikte 1867’de *Kararname-i Âli*’nin yürürlüğe girmesiyle geri planda kalır. Gazetelerde hükümeti eleştiren siyasi nitelikli yazılar nedeniyle Ali Paşa tarafından bir kararname yayınlanır. Ali Paşa tarafından İstanbul’da farklı dillerde yayınlanan gazetelerin artık memleketin faydası ve çıkarlarına aykırı bir hal aldığı, devlet aleyhinde haberlerle halk arasında fesat yayanlara karşı tedbir almanın ve bunun önüne geçmenin hükümetin görevi olduğunu dile getirerek Matbuat Nizamnamesi’ne ek olarak geçici bir kararname yayınlanması gerekliliği belirtilir. Geçici olduğu söylenmesine rağmen kararname on yıl yürürlükte kalır (Ceylan, 2006).

1858 Ceza Kanûnnâmesi’nin içeriği sadece basım yayınla sınırlı kalmaz ve izinsiz, uygun niteliklere sahip olmayan mekteplerde kanun kapsamına dahil edilir.

“Maârif-i umûmiye nizâmâtının hilâfına olarak bir kimse mektep açar ise, açtığı mektep kapattırıldıktan sonra beş mecdiye altınından otuz mecdiye altınına kadar cezây-ı nakdî alınır” (madde 140).

“Maârif-i umûmiye nizâmâtının hilâfına olarak bilâ-ruhsat muallimlik eden olur ise, muallimlikten men‘ ile iki mecdiye altınından on mecdiye altınına kadar cezây-ı nakdî alınır” (madde 141).

“Maârif-i umûmiye nizâmâtının hilâfına olarak bir mektepte bir kitap tedris olunur ise, ol kitabı okutturan mektep müdürü ve eğer mektebin müdürü yok ise ol kitabı okutan muallim bir haftadan bir seneye kadar hapis ile mücâzat olunur” (madde 142) (Akgündüz, 2011, 640).

3.3.11 Diğer Suçlar

Diğer suçlar başlığı altında ele alınan suçlar yukarıda bahsi geçen suçlar gibi ehemmiyetlidir. Ancak incelenilen yıllar aralığında çok sayıda örnek vaka ile karşılaşılmadığından ayrıntılı ele alınmamıştır. Bu suçlar müzayede ve ticarete fesat karıştırma, yetkisi ve izni yokken resmi görevde bulunma suçu, mühür bozma, telgraf haberleşmesini ihlal etme ve tutuklu kaçırma suçlarıdır.

1858 Ceza Kanûnnâmesi’nde ticarete usulsüz davranan kişiler için cezai yaptırım uygulanarak ticari aldatmacalarla mağduriyet oluşması engellenmeye çalışılır.¹²¹

¹²¹ “Beyne’n-nas bi’l-müzayede bey‘ ve şirâ veyahut icar ve isticar olunacak emval ve emlakin müzayedesine kadar kavlen ya fiilen halel veren eşhas on beş günden üç aya kadar hapis ve bir mecdiye altınından yüz mecdiye altınına kadar cezay-ı nakdî ahziyla mücâzat olunur” (madde 238). “Her kim kasten halk beynine sıhhata makrun olmayan veyahut iftira yolunda olan bazı maddeler neşri ve bayiin istediği fiyattan ziyade paha arzı veyahut emtia ve erzaktan bir şeyin başlıca sahipleri

“Her kim maltın ve gümüşün ayarı veya sahih cevher gibi satılmış bir yalancı taş veya sair her nev’i emtianın keyfiyeti üzerine müşteriyi aldatır veyahut eksik vezn ve zira istimal eyleyerek bey’ olunan eşyanın kemiyeti hakkında hile eyler ise üç aydan bir seneye kadar hapis olunur. Ve tazmin-i zarar ettirildikten başka bedel-i tazminin rubu’ miktarını tecavüz etmemek ve her halde üç mecdiyeden aşağı olmamak üzere cezay-ı nakdî alınır ve eksik vezn ve zira’ı dahi kesr ve imha kılınır” (madde 240) (Akgündüz, 2011, 651).

Gıda ürünlerinde yapılan hile hem halk sağlığını tehdit eder hem de haksız kazanç sağlar. Örneğin Tokatlı Kigork kahveye leblebi katarak satmış olduğundan kanunun iki yüz kırkuncı maddesi gereğince altı ay müddetle hapsine ve üç mecdiye altını nakdi ceza alınmasına karar verilir (Takvîm-i Vekayi, 24 Za 1284). Karamanlı Milad yasak olduğu halde karışık yağ yapıp satmış olduğundan kanunun iki yüz kırkuncı maddesi gereğince altı ay müddetle hapsine ve nakdi ceza olarak da beş mecdiye altını alınmasına hükmolunur (Takvîm-i Vekayi, 1 Z 1284).

1851 Ceza Kanûnu’nda evrakta sahtecilik suçuna dair hüküm belirlenirken 1858 Ceza Kanûnu’nda sahte evrak ile askeri ve idari alanda memur olunması durumunda yetkisiz ve izinsiz görevde bulunma suçu kapsamında ele alınarak cezai hüküm belirlenir.

“Her kim Devlet-i Aliyye’den salahiyet ve mezuniyeti olmaksızın hod be hod bir memuriyet-i askeriye ve mülkiye sıfatında görünür veyahut bu memuriyetlere müteferri mevaddı icra eyler ise üç aydan eksik olmamak üzere hapis cezasıyla mücâzat olunur. Ve bu harekete mütecasir olan sahte ferman-ı ‘ali ve emirname-i samî ve buyruldu misillü evrak-ı resmiye irae ve neşriyle sahtekarlığa cür’et eder ise hakkında on beşinci fasılda beyan olunacağı vechle sahtekar cezası dahi ayrıca hüküm ve icra kılınır” (madde 130).

ol şeyi satmamak veya bir pahadan ziyadeye bey’ ettirmemek üzere ittifak ile veyahut sair hileli turuk ve esbabı ittihaz ile emtia ve eşyanın veyahut devlet kavain ve eshamının serbesti-i bey’ ve şirânın tayin edeceği pahalarının tezyîd ve tenkisine tasaddî eyler ise bir aydan bir seneye kadar hapis ile mücâzat olunur. Ve beş mecdiye altınında yüz mecdiye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır. Ve eğer balada beyan olunan fiil ve hareket et ve ekmek ve odun ve kömür ve bunlar gibi ahalinin havayic-i asliyesiden olan erzak ve eşya hakkında vuku’ a gelir ise balada beyan kılınan mücâzat iki kat icra olunur” (madde 239).

“Müellifinin imtiyazatı aleyhine olarak kitap basan ve bastıran ve i’ mal ve icrası bir şahsa yahut bir şirkete imtiyaz olarak hasredilmiş şeyi yapan ve yaptıran kimse bir nev’i sahtekarlık etmiş olacağından tab’ ettirdiği kütüb ve saire veyahut yaptırdığı şeyler zabt ile sahib-i imtiyaza verilir ve beş mecdiye altınından yüz mecdiye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır. Ve bu suretle hariçte tab’ ve i’ mal olunmuş olanları Memalik-i Mahrûse’ye ithal edenlerden matbuat ve mamulatı bilerek satanlar bir mecdiye altınından yirmi beş mecdiye altınına kadar cezay-ı nakdî ahzıyla mücâzat kılınırlar” (madde 241).

“Taraf-ı Devlet-i Aliyye’den nail ve mezun olmadığı nişanı takan ve kendi rütbesinin mâ-fevkinde elbise-i resmiye giyen yahut hiçbir rütbe ve memuriyeti olmadığı halde üniforma teşebbüs eyleyen eşhas üç aydan iki seneye kadar hapis cezasıyla mücâzat kılınır” (madde 131) (Akgündüz, 2011, 639).

Kel Ali, sahte olarak tebdil heyetine girer ve Yedikale karakolundan yanına zaptiye alıp paçavracı Salih’i darp eder. Kanuna aykırı hareket etmesi ve sabıkalı olmasından dolayı kanunun yüz otuzuncu maddesince bir sene müddetle hapsine hükmolunur (Takvîm-i Vekayi, 23 N 1277).

Resmi evrakta bulunan mühürlerin bozulması, kırılması gibi hareketler suç teşkil edip 1858 Ceza Kanûnnâmesi’nde bu durum hakkında cezai yaptırım belirlenir.

“Devlet idaresini veyahut mehakiminin emriyle her ne maslahata dair olur ise olsun bir mahal veya eşya ve evrakın hıfzı için vaz’ olunan mühür bozulup açıldığı halde ol mührün muhafaza memuru var ise bu keyfiyet onun gaflet ve teseyyübü ile vuku’a gelmiş ise beş mecdiye altınından elli mecdiye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır. Ve bu mühür cinayata dair evrak ve eşya üzerinde bulunup de fekk olunmuş ise bu cezay-ı nakdîden başka ol evrak ve eşyanın müte’allik olduğu cinayetin derecesine göre muhafazasına memur olan adam üç aydan bir seneye kadar hapis ile mücâzat olunur” (madde 122).

“Yukarıda beyan olunduğu üzere cinayata dair olan evrak ve eşya üzerine vaz’ olunan mührü bozup açan kimse altı aydan bir seneye kadar hapis ile te’dib olunur” (madde 123).

“Sair her nev’i mesaliha dair olarak bir mahal ve eşya ve evrak üzerinde bulunan mührü bozup açan kimse bir haftadan altı aya kadar hapis ile mücâzat kılınır. Ve bunu bizzat muhafazasına memur olanlar yapmış ise altı aydan bir seneye kadar hapis olunur” (madde 124).

“Mühür fekkiyle vuku’ bulan sirkate mütecasir olanlar haklarında aynıyla mahfuz ve kapalı mahallin kapı kilitlerin kırarak sirkate mütecasir olanlar hakkında müretteb olan mücâzat icra kılınır” (madde 125).

“Devletçe evrak-ı mühimme ve senedât ve ceride ve defatir ve muhakemata dair olan kağıtlar muhafazalarına mahsus olan mahallerden veyahut muhafazasına memur olan adamların ellerinden ahz ve sirkat olunur veya mahv ve telef ettirilirse bu keyfiyet muhafazasına memur olanların adem-i takayyüd ve teseyyüblerinden neşet ettiği mütehakkık olduk da bir aylık maaşı miktarı cezay-ı nakdî alınır ve bir haftadan üç aya kadar hapsolunur” (madde 126).

“Yukarıdaki maddede beyan olunduğu üzere sirkate veya mahv ve telef maddelerine cesaret eden kimselere altı aydan iki seneye kadar hapis ve bu evrak-ı mühimme sirkati veyahut telefî hıfzına memur olanlar tarafından vuku’bulur ise cezay-ı nakdî olarak bir aylığı alındıktan sonra bir seneden üç seneye kadar hapis ile mücâzat olunur” (madde 127).

“İşbu mühür fekki ve sirkat ve mahv ve itlaf-ı evrak cinayetleri hıfz-ı evraka memur olanlar üzerine bazı eşhas tarafından cebr ve hücum ile vuku’bulduğu halde buna mütecasir olanlar muvakkat kürek cezasıyla mücâzat kılınır” (madde 128).

“Posta ve sair bu makule vasıtalarla tevdi olunan mekatibi küşad eden ve ettiren memurlar ve bi’l-hassa buna malumatı olan posta memurları bir mecidiye altınından beş mecidiye altınına kadar cezay-ı nakdî alındıktan sonra bir aydan üç seneye kadar hapsolunurlar” (madde 129) (Akgündüz, 2011, 638).

Kartal kazasına bağlı Pendik karyesi sakinlerinden iflas eden Nikolaki Hacı Fotin’in evi ticaret nezaretince mühürlenmiş olduğu halde Fotin’in eşi Ezmarağda ile tebaasından biri mühürü kırar. Bu davranışları nedeniyle ceza kanunu gereğince sorgulanmak üzere çağırılırlar. Fakat Rusya Devleti tebaasından olduklarını bahane ederek gelmekten kaçınırlar. Ki Fotin Osmanlı Devleti tebaası olduğundan sorguya getirilmesi için zor kullanılmak zorunda kalınacağı Üsküdar mutasarrıflığının hariciye katiplerine bildirilir. Kaldı ki bu hareket sadece inat etmekten ibaret bulunduğundan karşı çıkmasına bakılmaksızın gereğinin yapılması zaptiyeye bildirilir (1874) (HR. MKT, No. 855, Gömlek No. 38).

Tanzimat döneminde posta örgütünün yeni düzene kavuşturulmasının yanı sıra telgraf gibi haberleşme araçları da yaygınlık kazanmaya başlar. Telgrafın kullanımı 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı ve 1853 Kırım Savaşı gibi olaylarla genişler. Ki ilk telgraf hattı da Kırım Savaşı’nda İngiltere ve Fransa’nın teklifiyle savaş sırasında iletişimi kolaylaştırmak için kurulur. Sonrasında devlet telgraf hattını tüm şehirlerde yaygınlaştırmak için yabancı uzmanlarda destek alarak harekete geçer (Gürtürk, 2021).

1864’te Sivas-Erzincan-Trabzon, (A.} MKT. MHM, No. 302, Gömlek No. 22) 1866’da Karahisâr-ı Şarkî (A.} MKT. MHM, No. 357, Gömlek No. 3) 1867’de Kütahya, (A.} MKT. MHM, No. 372, Gömlek No. 21) ve 1868’de Hayrabolu telgraf hattı (A.} MKT. MHM, No. 412, Gömlek No. 54) tamamlanarak haberleşmeye başlanılan telgraf hatlarından birkaçıdır.

Taşrada merkezi otoritenin sağlanabilmesi için de telgraf önemli bir araçtır. Osmanlı Devleti bu aracı merkezi gücünü yaymak için kullanan ilk devlettir (Ortaylı, 2012; Çelebi, 2020) denilebilir.

Merkezi otoritenin taşrada hissedilebilmesi ve taşradaki olaylar hakkında merkezin daha hızlı haber alabilmesi için büyük öneme sahip olan telgraf hatlarına kasten zarar verilmesi nedeniyle 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde cezai yaptırımlar belirlenerek hukuk alanında da telgraf koruma altına alınır.

“Her kim olur ise olsun kayıtsızlıkla telgrafın hizmet ve hareketini yahut âlâtını muhabereye mani’ olacak suretle ihlal eder ise beş mecrediye altınından elli mecrediye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır. Ve eğer bunu kasten yapmış olduğu sabit olur ise bu cezay-ı nakdîden fazla üç aydan iki seneye kadar haps olunur”

(madde 134).

“Her kim olur ise olsun telgraf tellerini veyahut porselen ve direklerini kesr ve tahrip misillü halat ile tatil-i muhabereye sebep olur ise üç aydan iki seneye kadar hapis olunur ve beş mecrediye altınından elli mecrediye altınına kadar cezay-ı nakdî alınır” (madde 135).

“Her kim olur ise olsun Memalik-i Devlet-i Aliyye’de bir gûne ihtilal ve fesat vuku’u esnasında telgrafın bir veya daha ziyade hatlarını tahrip veyahut sair cihetle işlemlerini men veyahut cebren ve sair suretle zapt ederek beyne’l-memurin cereyan edecek muhaberat ve müraselat-ı tatil ve vasıta-i telgraf ile mektup gönderenleri teati-i müraselattan men’ ve zecr eyler ise veyahut telgraf hattının tamirine cebren muhalefet eder ise elli mecrediye altınından iki yüz mecrediye altınına kadar mücâzat-ı nakdiye alındıktan başka muvakkaten küreğe vaz’ olunur” (madde 136) (Akgündüz, 2011, 639).

Katle yardım, suça ortak olma, yardım ve yataklık gibi suçların yanı sıra 1858 Ceza Kanûnnâmesi'nde mahkûm kaçırma eylemi de suç kapsamı alınır ve kanunda cezai yaptırımı belirlenir. Mahkûmun kaçmasına yardım eden kişinin memur olup olmaması ise ceza uygulaması için önemlidir. Çünkü memur olan kişi sadece mahkûmun kaçmasına yardım etmiyor ayrıca görevini de suiistimal ediyordur.

“Her ne suretle olur ise olsun hükümet tarafından ahz ve tevkif olunan eşhasın firarı vukuunda, bunların nakl ve isaline memur zabitan ve neferat ve mübaşirler ve bunların mahbeslerde muhafazalarına memur olan karakol ve hapisci ve zindancı ve nöbetçi ve kapıcı ve bunlar gibi memurlar, hilâf-ı usul ve nizam kayıtsızlık ve teseyyüb ederek erbab-ı cinayetin firarı vuku bulur ise ol-suretle

hareketleri zuhura gelenler bir haftadan iki aya kadar hapsolunurlar. Ve bunda memurinin sun‘ ve garazı var ise buna mütecasir olan memur, firar eden şahsın badi-i mahsubiyeti olan cinayetin derecatına göre altı aydan üç seneye kadar haps ile te‘dib olunur” (madde 117).

“Hapis ve tevkif olunan eşhası muhafazasına memur olmayan kimselerden bir adam mahbusinin firarı esbabını tahsil ve teshil eder ise bir haftadan altı aya kadar hapis ile mücâzat kılınır” (madde 118).

“Gerek mahbusinin muhafazasına memur olan ve gerek sair kimselerden bir adam, mahbusinin zor ile firarları esbabını teshil için bunlara âlât ve edevat ve esliha ita eder ise muvakkaten kürek cezasıyla mücâzat olunur” (madde 119).

“Mahbusinin muhafazasına memur olanlardan bir kimse akçe alarak bir mahbus kaçırdığı surette eğer mahbusun cürmü katl ve müebbed kürek ya kal‘a-bendlik cezalarından birini mucib olan cinayattan ise aldığı akçenin iki katı cezay-ı nakdî alındıktan başka muvakkaten kürek cezasıyla mücâzat olunur. Ve eğer mahsubun cürmü bunların madununda bir cürüm ise mürteşî hakkında muayyen olan ceza ile mücâzat olunur” (madde 120) (Akgündüz, 2011, 637-638).

Ma‘den-i Hümayun’a iki saat mesafede Ali Hoca karyesi civarında zaptiye beş yük simli kurşun ele geçirir ve zanlıları da tutuklar. Tutuklama haberi üzerine Ma‘den-i Hümayun ustalarından Kasapoğlu Hacı Yorgi ve Nikola bir takım işçiyle beraber hapishaneyi basıp kapısını kırar ve mahkumların hepsini firar ettirir. Hatta sonradan meclis olarak düzenlenen haneyi de basar. Araştırma neticesinde kurşunun eritilerek saf üç yüz otuz dirhem sim elde edildiği anlaşılr. Yine işçilerin yardımıyla ara sıra simli kurşun çalınıp Kayseri taraflarında satıldığı iddia edilir. Kasapoğlu Yorgi’nin bozguncu ve uygunsuz biri olduğu ve eskiden beri Bulgardağı madeninde usta olmak emeliyle bir takım fesat yaydığı ve zarar ziyana neden olduğu söylenir. Bu kişilerin suç derecelerine göre gerekli cezanın uygulanabilmesi için mesele Meclis-i Vâlâ’ya havale edilir. Kasapoğlu Hacı Yorgi ile Nikola tutuklu kaçırma haricinde bahsi geçen hırsızlık olayı ve diğer ithamlarla ilgili de araştırma yapılmak suretiyle yargılanmak üzere Konya’ya çağrılır (1860) (A.) MKT. UM, No. 408, Gömlek No. 59). Bu olayda madende kendilerince kurmuş oldukları usulsüz düzeni korumak ve diğer suçlarının ortaya çıkmasına engel olmak için tutuklu kaçırıldığı görülür. Ayrıca bu olay usulsüzlüklerle devletin kaynaklarının nasıl yok edildiğinin de bir örneği olarak gösterilebilir.

Mardin sancağı Hacı Behram kazası beylerinden olup suçundan dolayı Edirne’de sürgün olan Mehmet Bey firar eder. Firar hususunda muhtar ve

yardımcılarının etkisi olduğundan şüphelenilince araştırma başlatılır. Çünkü mürur tezkeresinin bu kişiler sayesinde temin edildiği düşünülmektedir. Öyle ki Yusuf ifadesinde mahallenin önceki muhtarı ve şimdi subaşı olarak mahallede olan Abdulkadir'in eşi Reşide Hatun'a yüz kuruş vermesiyle bahsedilen kâğıdı mühürlediğini söyler. Kadın ise bir kese içinde biraz akçe ile beraber mührü eşinden harçlık geldi diyerek Yusuf'un kendisine verdiğini anlatır. Olayın ortaya çıkarılması zahmetli olacağından mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir (1859) (A.} MKT. UM, No. 371, Gömlek No. 87). Tezkerenin nasıl ve neden imzalandığına dair kesinlik olmamakla birlikte suçlu kişinin kimliği belirtilirken bey olduğunun dile getirilmesi firarının para ve nüfuzunu kullandığının işareti olabilir.

Abdülkerim, deavi çavuşlarından Abdullah Ağa'nın tomruk odasındaki sandığından akçesini çalar ve yaptığı ortaya çıkmasını diye odayı da ateşe verdiği itirafıyla ortaya çıkar. Beş sene müddetle Tersâne-i Âmire'de küreğe konulmuşken firar eder. Kasımpaşa civarında yakalanınca sorgusunda azar azar akçe verdiği gardiyan Ömer'in müsamahasıyla firar ettiğini anlatır. Ömer firar olayında etkisi olmadığını ve akçe dahi almadığını söyler. Akçe aldığı ortaya çıkarılamamış olsa da olay onun nöbetçi olduğu esnada gerçekleştiğinden ihmali kesindir düşüncesi oluşur. Bu nedenle Ömer on beş gün müddetle hapsedilir. Abdülkerim ise Ceza Kanunu'nun yedinci maddesine¹²² cezalandırılır (1871) (DH. MKT, No. 1316, Gömlek No. 87).

Suçluları bizzat hapisaneden kaçırmamakla birlikte firar etmiş olanları saklamakta yani firariye yardım etmekte suç sayılır.

“Mahbesden firar edeni veyahut bir cinayet ile müttehem olanı bir kimse bilerek hanesinde ketm ve ihfâ eder ise altı aydan iki seneye kadar haps olunur ve usûl ve fîrudan olan akraba ve ezvâc ve birader ve hemşiresi işbu mücâzattan bilâ-istisna muaf olurlar” (madde 121) (Akgündüz, 2011, 638).

¹²² “Nefy-i muvakkat ve hapis ve muvakkat kal'abendlik ve muvakkat kürek cezalarına müstehak olanlar mevki-i cezalarından firar ederler ise tutulduklarında müddet-i bakiyelerine asıl müddet-i cezalarının sülüsünden nısfına kadar müddet zammıyla cezaları tezyîd olunur. Ve eğer nefy-i ebed cezasına müstahak olan kimse menfasından firar eder ise müebbeden kal'abend kılınır. Ve müddet-i kal'abendlikten firar eden kimse müebbeden küreğe konur” (madde 7).

SONUÇ

Tanzimat dönemine ait suç vakalarının incelenmesi ile insanlıkla birlikte var olan suçun yaşanılan çağın şartları, milletlerin tutum ve davranışlarından az ya da çok etkilenecek bir seyir gösterdiği anlaşılmıştır. Günümüzde halen suçla mücadele edilmesi en ilkel toplumdan en gelişmiş topluma kadar suçun devamlılığı/sürekliliği olduğunu kanıtlar niteliktedir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde suçun ehemmiyetli kılan ise hemen her alanda devlet ve toplum için büyük bir değişimin/dönüşümün yaşanması ve bu değişimin suç üzerinde etkisinin olmasıdır. Bu çalışmanın sonunda bahsi geçen değişimin suç üzerinde nasıl bir etki yarattığını şu sonuçlarla izah etmek mümkün olabilir.

Adam öldürme suçunun mahiyetinin bir toplumun gelişmişliğinin ya da geri kalmışlığının göstergelerinden biri olduğu söylenebilir. Zira yapılan araştırma neticesinde katl vakalarının iktisadi ve kültürel yapıyla aralarında güçlü bir bağ olduğu görülmüştür. 1840-1851 yılları arasında Osmanlı toplumunda ele alınan vakalarda sıklıkla bu bağa işaret eder.

Sanayi İnkılabı ile iktisadi yapının ticaret ve sanayi alanına yönelmesi, kaybedilen savaşlar, göç gibi hususlar Osmanlı ekonomisine, tarım ve hayvancılığa da zarar vermiştir. Yine de köyde yaşayan kesim için hala tarım ve hayvancılık önemli bir geçim kaynağıdır. Geçim kaynağını koruma isteği ise kimi zaman adam öldürme vakalarına neden olmuştur. Komşunun tarım alanını ihlali, hayvanların tarım arazisine zarar vermesi ya da komşu tarafından inek, öküz gibi hayvanların öldürülmesi tartışma ve katl vakalarının sebeplerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Tanzimat döneminde bu gibi olayların yaşanması ekonomik kaygıların ne denli büyük olduğunun göstergesi olabilir. Keza komşusu tarafından öldürülen ineğin yerine yenisi almak güçtür. Bu çalışmada maddi olarak kendini güvende hissetmeyen toplumun gelirini korumak için adam öldürme suçuna dahi yeltenebileceği görülmüştür.

Suç bağlamında bakıldığında Sanayi İnkılabı'nın Osmanlı ekonomisine etkisi, Mısır sorunu ve neticesinde halka yüklenen vergiler, 1838 Balta Limanı Antlaşması'nın ekonomiye etkileri, kapitülasyonların genişletilmesi ile Osmanlı Devleti'nin açık pazar haline gelmesi Osmanlı esnafı üzerinde olumsuz etki bırakmıştır. Bahsi geçen yıllarda toplumun ekonomik refaha sahip olmadığı hatta halkın yükümlülükleri altında ezildiği anlaşılmaktadır. Bu gelişmeler her ne kadar

insan öldürmek için bir gerekçe olmasa da kimi zaman insanların psikolojisini etkilediği ve yaşanan kaygıların şiddetle -katl- son bulduğu görülmüştür.

Miras hususunda yaşanan çekişmelerin de yine ekonomik nedenlerden kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu çekişmelerin ölümle sonuçlandığını gösteren vakalar mevcuttur. Öyle ki mirasını ele geçirmek için çocukların dahi zehirlenerek öldürüldüklerine dair örnek vakalar ile karşılaşmıştır. Ekonomik açıdan refah seviyede yaşayan ya da geçim kaygısı yaşamayan bir toplumda böylesi nedenlerden adam öldürülme olayı yaşanır mıydı? sorusu suç ile ekonominin bağlantısını açıklamada önemli bir soru olarak karşımıza çıkmıştır. İncelenmiş olan belgeler göstermektedir ki iktisadi bunalımın insanlar üzerinde olumsuz etkileri vardır ve bu etkiler adam öldürme gibi vakalarla sonuçlanabilmektedir.

Örnek vakalar kültür ve inancın da katl olayları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Öncelikle zina her inançta yasaktır. Ancak zina yapan kişilerin öldürülmesi de emredilmez. Osmanlı toplumunda zina vakalarında “namus” kavramı dayanak noktası gösterilerek katl olaylarının gerçekleştiği görülmüştür. Yaşanan vakalarda “onurum, şerefim” için öldürdüm denilmesi eylemin inanca ya da kültüre bağlılığını göstermektedir. Osmanlı hukukunda zina sonucu yaşanan öldürme vakalarına diyet harici bir ceza verilmemesi de bu dayanak noktasını meşrulaştırmaktadır. Böylece adam öldürme/katl kabul edilebilen müsamaha gösterilebilen bir eylem halini almıştır.

Hukuki hükümlerin de toplum üzerinde etkiye sahip olduğu açıktır. Keza İslam hukukunda suçların ispatında gerekli olan unsurların zorlayıcılığı da insanları farklı eğilimlere yönlendirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim namus cinayetlerine neden olan hususlardan biri de zinanın ispatının zor olması ve zina yapanların cezasız kalacağı düşüncesidir. Bu durumda mağdur kendi hukukunu kendi yaratır ve suçlu/katil olur. Neticesinde hem ona göre suçlular cezasız kalmaz hem de kendisi ceza almaz. İnsanlar üzerinde bu etkiye, düşünceye neden olan ise Osmanlı hukukunun katile böylesi bir yolu açmış olmasıdır. Ancak Tanzimat döneminde bu hususta değişimin başlatılmak istenildiği görülmüştür. Henüz tam olarak uygulanamasa da belgelerde zinanın katl olaylarında dayanak noktası kabul edilmemesi için kararlar alınması yönünde adımlar atıldığı anlaşılmıştır. Kimi belgelerde emsallerine örnek olması için ceza kanunu kapsamında cezalandırılması hükmü verilir. Lakin fetvahanenin ceza gerekmez hükmünün de dikkate alındığı

görülmüştür. Elbette hemen büyük bir değişimin görüleceği düşünülemez ancak bu hususta atılan küçük bir adımın dahi önemli olduğu açıktır.

Burada belirtmek gerekirse zina sonucu katl olayları o kültürün insanların marjinal dindar olduğu anlamını taşımaz. Keza bu çalışmada 1851-1858 yılları arasında ele alınan tecavüz vakalarının Osmanlı toplumunda azımsanmayacak ölçüde görüldüğü söylenebilir. Ayrıca zina olayı her iki tarafın rızası ile gerçekleşirken tecavüz vakalarında kadının rızası söz konusu değildir. Buna rağmen tecavüz vakaları ele alınırken tecavüzcünün öldürülmesi olayı ile çok sık karşılaşılmamıştır. Hatta günümüzde çocuk istismarı olarak addedilen vakalarda bile “namus” için tecavüzcünün öldürülmesi çok sık görülmemiştir. O zaman zinayı gören eşin, babanın ya da kardeşin anlık duyguları ile hareket etmesi sonucu öldürme olayı Osmanlı hukukunda mazur görülürken kadına ya da çocuğa yapılan tecavüz sonucu öldürme kin ve intikam duyguları güttüğünden mazur görülmemektedir denilebilir.

Çok sık karşılaşılacakla birlikte kimi vakalar Osmanlı toplumunda farklı cinsel yönelimleri olan kişilerin var olduğunu ve kendilerini açığa çıkarmaları neticesinde öldürüldükleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte her zaman tepki verilmediği de görülür. Bu gibi kişilerin varlığı toplum yapısında çözümlerin yaşandığını düşündürmektedir. Nitekim Osmanlı toplumunun içe dönük yapısının Tanzimatla daha hareketli ve sosyal bir hal almaya başladığı ve neticesinde tasvip edilmeyen hususların da gün yüzüne çıkmaya başladığı anlaşılmıştır. Örneğin marjinal grupların kendini daha fazla göstermesi, fuhuşun alenileşmesi gibi.

Suç hem sosyal yapıdan etkilenen hem de sosyal yapıyı etkileyen bir eylemdir. Öyle ki zehirleme vakalarının sık görülmesi sebebiyle eczacılara yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Yani ortaya çıkan bir suç nedeniyle sosyal düzen/yapı içerisinde düzenleme yapılmıştır. Suç sadece sosyal yapıdan etkilenmemiş ayrıca onu etkilemiştir de. Suçun sosyal yapıyı etkilediği bir diğer düzenleme ise tarihi eser tahribatı nedeniyle eski eserlere dair çıkarılan nizamnamelerdir. Keza eski eserlerin gün yüzüne çıkarılması ile onların tahrip edilmesi, kaçırılması gibi suçlar ortaya çıkınca devlet yeni nizamnameler hazırlayarak bu suçlara karşı çalışmalar gerçekleştirmiştir. 1858 Ceza Kanûnu’nda tarihi eser tahribatına dair cezai yaptırım belirlenmesi de suçun sosyal düzene yansımasıdır.

Adam öldürme, hataen katl, teşhir-i silah gibi vakalarda tüfek, piştov gibi silahların sık kullanımı ve hemen hemen her kesimin bu silahlara rahatlıkla

ulaşabilmesi de bu tür suçların meydana gelmesinde önemli etkiye sahiptir. Osmanlı Devleti'nde askerliğin ücretli askerliğe dayanmaması ve eli silah tutan herkesin asker sayılması toplumda hemen her erkeğin silah kullanmayı bilmesine ve silah sahibi olmasına neden olmuştur. Böylece suçun maddi unsuru rahatlıkla temin edilen bir araç haline gelmiştir. Toplumdaki bu düzen küçük bir tartışmada dahi kişinin ya da kişilerin eline silah almasına olanak sağlamış. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere erkekler çoğunlukla bu tür silahları yer ve zaman fark etmeksizin yanlarında bulundurmaktadır. Keza gün ortasında mahalle arasında anlık çıkan bir tartışmada dahi piştov ya da bıçak ortaya çıkarıldığı anlaşılmıştır. Nedeni güvensiz bir ortamın varlığı ya da güç gösterisi olarak algılanabilir. Adam öldürme, teşhir-i silah gibi vakaların ele alındığı 1840-1851 yıllarında yaşanan vergi isyanları, yeni kurulan posta yolları, tatarların/postacıların taşıdıkları eşyanın niteliğindeki değişikliklerin eşkıyaların dikkatini çekmesi, güvenlik noktalarının yetersizliği ve bu noktalar arası mesafenin uzunluğu gibi hususların asayiş sorunlarına neden olduğu neticesine varılmıştır. Halkın büyük ya da küçük silahlanarak kendi kendine korumaya yöneldiği görülmüştür. Fakat tedbir amacı ile başlayan bir eylemin zaman içerisinde toplumda suç ve suçlu yarattığı da görülmüştür. Bahsi geçen vakaların devlet düzenini alt üst edecek bir yapıya sahip olmadığı da açıktır. Çünkü hukukun var olmadığı bir yerde herkes kendi adaletini kendi sağlamak isterse elbette büyük bir kaos yaşanır. Osmanlı Devleti ise yaşanan olumsuzluklar karşısında aldığı tedbirler ve yeni uygulamalarla toplum düzenini korumayı başarmıştır. Tanzimat döneminin bu noktada en önemli adımının merkezileşme kararı ve uygulamaları olduğu düşünülebilir.

Yönetimde/idarede merkezileşme isteğı her zaman olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Öyle ki vergiler ve vergilerin toplama usullerindeki değışim kimi grupların çıkarlarını zedeleyince Anadolu'da vergi isyanları olarak nitelendirilen isyanlara zemin hazırlamıştır. Ancak bu olayların meydana gelmesinde birkaç husus söz konusudur. Olaylara ait mahkeme kayıtları incelendiğinde halkın çıkarları zedelenen gruplarca kışkırtıldığı ve yanlış yönlendirildiğı, kimi memurların bu olayları tetikleyici davrandığı ve usulsüz vergi topladığı, devletin yeni düzenlemeler hakkında hem memurlarını hem de halkı yeteri kadar bilgilendiremediğı anlaşılmıştır. Tüm bu hususlar bir araya gelince isyan/ihtilal/fesat gibi suçlar ortaya çıkmıştır. O zaman devlet, alanında yetkin memurlar yetiştirmiş olsa ve toplum da eğitilmiş olsaydı bu tür olaylar yaşanır

myıdı? sorusu ile eğitimsizliğin suç oluşumunu ne derece etkilediği ve nasıl sonuçlar doğurduğu hakkında fikir yürütülebilir. Keza halk eğitilmiş/bilgili olmuş olsaydı tahrik ve kışkırtmalarla harekete geçmeyebilirdi. Bu olaylar sonucunda halktan kişilerin değil de isyanı çıkaran kişilerin ya da muhassılların/memurların cezalandırılması da bahsedilen argümanları destekler niteliktedir. Devlet eğitimsiz olup kandırılan halkı değil sorumlu olan kişileri ve memurları cezalandırmıştır. Ancak burada belirtmek gerekir ki suçun oluşmasına zemin hazırlayan birçok unsur vardır. Bu nedenle olayları eğitim gibi tek bir unsura bağlamakta doğru olmaz.

Yine isyan olayları coğrafi yapının da insan davranışları üzerine etki ettiğini göstermektedir. Örneğin bugün Doğu Anadolu olarak bilenen bölgenin dağlık, taşlık olması ve sarp kayalara sahip olması sebebi ile gizlenme/saklanma daha kolaydır. Ki buradaki isyancılar daha fazla direnç gösterebilmiştir. Yine bugün İç Anadolu olarak nitelendirilen bölgenin açık, düz ve sade yapısı gizlenmeyi zorlaştırır. Bu durum ise isyancıların daha çabuk ve kolay teslim olmasına neden olmuştur.

Belgelerden ayrıca bu şartların insanların mizaçlarına yansıdığı kanısı da ortaya çıkmaktadır. Çünkü isyanları bastırmak için görevlendirilen memurlar merkezi bilgilendirirken isyancıların inatçı ve sert mizaca sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Elbette ki bu memurların kişisel görüşleridir. Ancak yaşamını çetin koşullarda geçiren bir kişinin o koşullara uyum sağlamak için hem fiziksel hem de ruhsal olarak kendini coğrafyaya adapte etmesi neticesinde mizacının da ona göre şekilleneceği söylenebilir. Bu mesele (coğrafi yapı-mizaç) her ne kadar suçun ortaya çıkmasına etki etmemiş olsa da suçun şekillenmesinde ve sürecinde etkili olmuştur. Nitekim coğrafyanın, iklimin, mevsimin ve hatta ırkın suçun oluşumunda, suçun yapısında (adam öldürme, isyan, tecavüz gibi) ve suçun gelişim evresinde önemli etkiye sahip olduğuna dair görüşler söz konusudur.

Osmanlı Devleti bahsi geçen yıllarda Tanzimat'ın ilanı ile başlattığı düzenlemeleri uygulamaya çalışırken hem madden hem de manen büyük bir sorumluluk almıştır. Çünkü tüm bu yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanabilmesi zaman ve imkân meselesidir. Düzenlemeler merkezden başlayıp zamanla uzak bölgelere yayılırken devlet peş peşe sorunlarla karşılaşmıştır. Örneğin Mısır meselesinin neden olduğu sorunların varlığı, boğazlar meselesi gibi siyasi meselelerle karşı karşıya kalınmıştır. Lakin askeri güç içeride yaşanan olaylarda etkin bir şekilde kullanılmamış ya da yönetim anlayışı nedeniyle kullanması tercih

edilmemiştir. Böylece devletin/yönetimin kararlı davranış sergileyememesi de suç üzerinde etkili olmuştur. Keza çoğu zaman suçluların bu gibi durum ve fırsatlardan cesaret alarak hareket ettikleri görülmüştür. Suçlu, devlet kurumlarındaki ve hukuktaki boşluklardan faydalanarak suçun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ya da boşluklar fırsat yaratınca suçlu kimselerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bir toplumun kültürünü, inancını, alışık olduğu sosyal düzeni bir anda değiştirmek kolay değildir. Tanzimat döneminde yenileşme ve değişim sahip olunan değerlere yönelik olunca tabii olarak toplumsal tepki ortaya çıkmıştır. Karantina uygulamasının dini inançlara saldırı olarak addedilmesi gibi. İnsanların eğitimsizliği, hurafelere inanması kimi suçlara zemin hazırlamış ve neticesinde isyan, katl gibi suçlar doğurmuştur. Böylece bir kez daha suç ve eğitim arasındaki ilişki görülmüştür. Lakin bu durum Osmanlı toplumunda sadece eğitimle açıklanamaz. Çünkü Tanzimat dönemi geleneksel ile modern arasında bir köprü olmuştur. Bu süre içinde toplum ne eski geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalabilmiş ne de tam anlamıyla modern olabilmıştır. Yaşanan vakalar göstermiştir ki bu arada kalmalar da suç oluşturmaktadır.

Kıtlık, kuraklık, yangın, salgın hastalık gibi doğal afetler ve savaşlar insanların hem maddi hem de manevi sıkıntıya düşmesine neden olmaktadır. Vergi vermeme suç dahi olsa böylesi durumlarda suç olarak algılanmamıştır. Devlete ve uygulamalarına karşı çıkmak için mazeretsiz vergi vermeyi kabul etmeyen suç işlemiş olurken koşullar sebebi ile vergi ödeyemeyenler suçlu görülmemiştir. Hatta devlet böylesi durumlarda vergi indirimi, borçları silme, borçların taksitlendirilmesi gibi düzenlemeler yaparak halkın mağduriyetini gidermeye çalışmıştır. Lakin bu gibi durumları fırsat bilen kişilerin varlığı ise esas suç ve suçluyu ifade etmiştir. Böylesi durumlar kasıt, nefsi müdafaa gibi unsurların suç üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

1840-1851 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde 1838 Balta Limanı Antlaşması'nın geçerli olması, Amerika ve Avrupa devletleri ile yapılan antlaşmalarla kapitülasyonların genişletilmesi, yerli esnafın ağır gümrük vergileri ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Devletin askeri ve siyasi alanda yaşadığı başarısızlık halk üzerinde maddi yük olarak kendini gösterince vergi vermeme gibi suçlar doğmuştur. Devlet, halkının refah seviyesini koruyamayınca istenmeyen olayların gerçekleşebilmesine zemin oluşturmıştır. Örneğin bahsi geçen yıllarda Osmanlı Devleti'nde ticaret yapan bir İngiliz büyük kâr elde ederken

Osmanlı tebaasından bir tüccar iş yapamaz hale gelmiştir. Bu durum ise halkın devlete olan bağlılığını ve güvenini zedelemiştir. Keza devlet kendi tebaasını değil bir başka devletin tebaasını korur durumdadır. Osmanlı tebaasından tüccar ve esnaf kendini korumak için çeşitli çözüm yolu ararken kimi zaman bu yol suç oluşturmuştur. Piyasaya kalb akçe sürme, narhtan fazlasına satış yapma, noksan dirhem gibi.

Tanzimat döneminde memurların görev ve yetkilerinin yeniden belirlenmesi, idari birimlerin düzenlenmesi, askere alım usullerindeki değişim, vergilerin türleri ve toplanma usullerindeki değişim bu dönemde yaşanan rüşvet, yolsuzluk, zimmete para geçirme gibi suçlara zemin oluşturmuştur. Çünkü değişim sürecinde yaşanan belirsizlikler, anlaşılmayan ya da yeterince anlatılamayan konular kimileri için fırsat yaratmış fırsatlarda suçları ortaya çıkarmıştır.

Suç olgusu ele alınırken devlet, devletin yaşadığı çağ ve kültür gibi birçok etmen dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde suça dair yanlış bir bakış açısına sahip olunabilir. Osmanlı Devleti'nde bu düşüncüyü destekleyen önemli argümanlardan biri rüşvet suçudur. Zira 1838 yılına gelene kadar Osmanlı toplumda hediye kavramı söz konusudur. Çıkar gözetilmeden verilen hediyeler zaman içerisinde vazifeyi kötüye kullanmaya dönüşünce devlet çeşitli önlemler almıştır. Bu önemlerle birlikte hediye, rüşvet ile eş değer görülüp yasaklanmıştır. Tanzimat döneminde rüşvetle mücadele devlet için önemli bir hal alırken birkaç yıl öncesinde hediye kavramı ile karşılık bulabilen rüşvet Tanzimat döneminde olduğu gibi ehemmiyetli görülmemiştir. Bu nedenle kavramlara yüklenen anlamların da suç açısından önemli olduğu söylenebilir.

Tanzimat döneminde memuriyette maaş sistemine geçilince artık hediye alınmasına gerek kalmamış ve hediye rüşvetle eş değer tutulmuştur. Ayrıca memur sayısındaki artış, memurların iş yükümlülüklerinin artması, merkeziyetçiliğin sağlanmasında memurlara düşen görevler, memurun devleti temsil etmesi gibi birçok etken devletin memurları kontrol altında tutabilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Memurun çalışma saatleri, izinleri, görev ve yetkilerinin sınırlarının belirlenmesiyle bu hususların haricinde davranması da suç teşkil etmiştir. Devlet, Tanzimat döneminde kurumlarındaki işleyişi değiştirmiş ve bu işleyişin sınırlarını da açıkça ifade etmiştir. Bu sınırlamalar ile eskiden suç sayılmayan hediye artık suçtur.

Tanzimat döneminde rüşvetin devamlılığını sağlayan ise eski alışkanlıklar, devletin maaş hususundaki vaatlerini tam olarak yerine getirememesi -taşra da hala maaşsız memurlar söz konusudur-, memurların geçim sıkıntısı yaşaması ve menfaat ilişkileri olmuştur.

Osmanlı Devleti idari, askeri benzeri alandaki yeni düzenlemelerde suç oluşmaması için her bir maddeyi ayrıntılı bir şekilde ele alarak nizamnameler çıkarır. Ancak memurların ya da taşrada sözü geçer kişilerin işleri üzerindeki hakimiyeti, bilgisi, yetkinliği sayesinde menfaatlerini kolaylıkla gerçekleştirdiği görülmüştür. Eğitimsizlik/cahillik suç üzerinde ne kadar önemli ise bilgili/eğitilmiş olmak da suç üzerinde o denli etkili olmuştur. Zimmet suçu gibi. Bu gibi suçlarda kişilerin mesleki ahlaktan yoksun olmuş olmaları etkili olmuştur. Böylece ahlakında suç ve suçlu üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Yaşanan rüşvet olaylarına paralel olarak devlet malına zarar verme suçu da görülmeye başlanmıştır. Keza memurların atamasında yetkinlik ve liyakate bakılmaması devletin hem madden hem de manen zarar görmesine neden olmuştur. Rüşvetle memuriyete gelen kişi/ler bilgisizlikten hata yaparken hem rüşvet verme hem de devlet malına zarar verme suçu işlemişlerdir. Lakin bu kişileri göreve getiren yani rüşvet alan kişi de devletin malına zarar gelmesinde bir o kadar suçludur. Böylece işlenen bir suç başka suçların doğmasına olanak tanımıştır.

Tanzimat'ın hemen öncesinde memurlar dahili ve harici kadrolar olarak ikiye ayrılır. Memuriyette yeni kalemler ortaya çıkar ve bu düzenlemeler doğrultusunda memur yetiştirmek için eğitim kurumları açılır. Ancak henüz yeterli sayıda memurun yetiştirilememesinden liyakatsiz kişilerin devlet kurumunda görev almaya devam ettiği görülmüştür. Böylece sadece hukuktaki boşluklar değil sosyal düzendeki boşluklarda fırsatçılar tarafından kişisel faydalar için kullanılmıştır.

Tanzimat'la birlikte beşik ulemalığı ve tanıdık kimselerin göreve getirilmesinin alışkanlık haline geldiği bir düzenden eğitim kurumları ve sınav sistemi ile göreve geline bir düzene geçiş başlamıştır. Fakat alışkanlıkların değiştirilebilmesi için zamana ihtiyaç vardır. Tanzimat'la artan iş yüküne karşılıklı yetişmiş iş gücü temini zorlaşınca eski düzen devam etmiş -liyakatsiz, eğitimsiz kimselerin varlığı- ve devlet maddi manevi kayıp yaşamıştır. Bu hususlar devletin istemeden de olsa kendi eliyle suça zemin oluşturduğunu göstermektedir.

Siyaset, eğitim, iktisat ve sosyal düzendeki her şey birikimli olarak ilerler. Devlet yapısındaki bu gelişim yaşanan dönemden etkilenmekle birlikte yakın

geçmişten de etkilenir. Özellikle bu geçmiş derinden izler bırakacak nitelikteyse. Bu doğrultuda yeniçerilerin kaldırılması Tanzimat döneminde birçok etkiye sahip olmuştur. Mesela iç güvenliğin sağlanması için yeni bir düzen oluşturulmaya çalışılırken haydutların, eşkıyaların işleri de kolaylaşmıştır. Güvenlik güçlerinin yetersizliği sayesinde yol kesme, gasp, ırza saldırı gibi suçlar kendini göstermiştir. Tanzimat döneminde posta teşkilatı ve taşımacılığında yeni düzenlemeler yapılır. Ancak yol güvenliği bu gelişmelerle paralellik göstermeyince posta tatarları/taşıyıcıları eşkıyalar için cazip hale gelmiştir. Eşkıyaların suçlarını daha rahat icra etmeleri kimi zaman memurların daha fazla para kazanmak için yetkilerini suistimal etmelerinden kaynaklanmıştır. Böylece yine bir suç başka bir suça zemin oluşturmuştur. Tanzimat döneminde hazırlanan ceza kanunlarında memurlar suç işlemeleri halinde işlediği suç haricinde görevden alınma cezasına da tabii tutulurlar. Çünkü devletin itibarının korunması, devlete olan güvenin yitirilmemesi ve memurun suça zemin hazırlamaması gerekmektedir. Bunu temin edecek kişiler ise devlet adına memurlarıdır.

Tanzimat'la birlikte farklı din ve toplumların eşitliği kanunla güvence altına alınıp siyasi temsiliyetin önü açılmışken Islahat Fermanı'yla da gayrimüslimlere verilen haklar genişletilmiştir. Devletin hâkim unsuru olan Müslümanların aleyhine seyreden bu durum toplum içinde Müslüman-gayrimüslim çatışmalarına neden olmuştur. Neticesinde birbirine hakaret eden birbirini darp eden gruplar meydana gelmiş ve yabancı devletlerin müdahalesi ile yaşanan olaylar toplumsal çatışmalara yol açmıştır. Ancak farklı din ve ırklar uzun yıllar bir arada yaşadığından bahsi geçen yıllar arasında yaşanan değişimlerin Anadolu'da suç bağlamında büyük sorunlara yol açmadığı da anlaşılmıştır.

Kanun ve yasaklar toplum düzenini ve asayişini sağlamak için önemlidir. Keza kanun ve yasalara uyulmadığı takdirde kimi zaman istenmeyen olayların yaşanmasına neden olur. 1840-1851 yılları arasında incelenen adam öldürme vakalarında katl için kullanılan aletlere dikkat çekilerek günlük hayatta temini kolay bıçak, kama, basit tabancaların kullanımına ve üretime bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Keza silahların bilinçsizce ve olur olmadık zamanlarda kullanımı hataen ölüm vakalarına neden olmaktadır. Eğer suç ve ceza orantılı değilse suçta artış görülebilmektedir. Ki Osmanlı Devleti de bu hususların önemini fark ederek önemler almıştır. Bu önlemlerden biri de suçun niteliğinin değiştirilmesidir. O halde denilebilir ki suç/lar sabit değildir ve yaşanan olumsuzluklar karşısında

kanunla kimi zaman suçun cezası görece ağırlaştırıp hafifletilebilmektedir. Yaşanılan olaylar ve alınan tedbirler suçun yaşanılan dönemden/çağdan ne denli etkilendiğini göstermiştir.

Teknolojik gelişmeler kimi zaman bazı suçların önüne geçilmesinde önemlidir. Örneğin hırsızlar, gaspçılar ve benzeri suçlular karanlığı lehlerine kullanmıştır. Tanzimat dönemi genel olarak değerlendirildiğinde henüz mum, kandil, gaz lambası gibi araçlar kullanılarak ışık elde edilip sokaklarda ise genel bir aydınlatma bulunmamaktadır. Bu durum suçlulara fırsat sağlarken kimi zaman da istenilmeyen vakalara yol açmıştır. Karanlıkta fark edilemeyen birinin zararlı bir canlı zannedilip öldürülmesi gibi. Bu nedenle kimi suçların varlığının dönemin koşulları ile paralellik gösterdiği kanısına varılabilir. Öyle ki 1858 Ceza Kanûnu kapsamında suçlular/sabıkalılar ile diğer kişilerin ayırt edilebilmesi için gece fenersiz sokağa çıkmak yasaklanmış ve cezai yaptırımı belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde genel aydınlatma sağlanabilmiş olsaydı kanuna böyle bir maddenin konulmasına gerek olmayacağı düşünülebilir. Teknolojik yoksunluk hırsızlık, gasp gibi kimi suçlara zemin hazırlarken günümüzde ilerleyen teknolojinin siber suçlara olanak sağladığı da görülür. Öyle ise suça eğilimi olan kişilerin değişen koşullara uygun olarak hareket ettiği söylenebilir. Suç ortadan kaldırılamamış şekil değiştirmiştir.

Din ve inanca bağlı bir toplum için kimi suçların sıklıkla görülmesi beklenen bir durum değildir. Özellikle adam öldürme vakaları. Çünkü dinde adam öldürme yasaklanan bir eylemdir. Ancak insanlar kimi zaman anlık öfke, kin gütmeye, intikam duygusu gibi psikolojik etkenlere yenik düşmüşlerdir. Bu duyguların baskın olması ve insanın iradesine karşı koyamaması gibi nedenler katl olaylarında göz önünde tutulabilir. Fakat incelenen belgeler göstermektedir ki para da insanlar için önemli bir motivasyon kaynağıdır. Özellikle ekonomik sıkıntıların yaşandığı dönemlerde para karşılığı öldürme vakaları ile karşılaşmak daha olasıdır. Yine hırsızlık, dolandırıcılık, yağma gibi suçlarda da paranın önemli bir motivasyon kaynağı olduğu açıkça görülmektedir.

Tanzimat döneminde resmi evraklarda artış ve çeşitlilik olmuştur. Buna karşılık bürokrasideki engelleri aşabilmek için evrakta sahtecilik suçu ile istenilen hedeflere ulaşmaya çalışıldığı görülmüştür. Tanzimat döneminde mürur tezkeresi ile pasaport uygulamalarında önemli ihlaller yapılmıştır. Özellikle sabıkalı kişilerin yaşadığı şehirden çıkmaması gerekirken sahte belgeler ile bu kişiler iş imkanları

için merkeze -İstanbul'a- gitmeye çalışmıştır. Yine ticaret anlaşmaları gereği yabancı uyruklu kişilerden daha az gümrük vergisi alınması ve çeşitli vergilerden muaf tutulmaları gibi nedenlerle Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimler pasaport uygulaması ile kendini yabancı devletlerin uyruğunda göstermeye çalışmışlardır. Yabancı devletlerin Osmanlı topraklarında imtiyaz elde etmesi ve devletin kendi halkını vergiler hususunda koruyamaması bu suçlara zemin oluşturmuştur. Bu suçlarla taşrada işsizliğin boyutu da görülebilir. Tanzimat döneminde eğitim ve diploma sahibi olma önemli olmaya başlar. Keza Islahat Fermanı ile yetkinliğini kanıtlamış herkesin devlet kurumlarında çalışabileceği açıklanınca iş bulabilmek için sahte diploma ile yetkinliği varmış gibi göstermeye çalışan kişiler ortaya çıkmıştır. Böylece işsizlik çeşitli boyutlarda suç ile kendini göstermiştir.

II. Mahmut döneminde yaşanan siyasi gelişmeler -özellikle Mehmet Ali Paşa isyanı- Osmanlı maliyesinde açığa neden olmuş. Değeri düşük paraların ve yeni banknotların "*kaime-yi nakdiye-yi mutebere*" piyasaya sürümü başlamıştır. Tanzimat'ın hemen öncesinde oluşan birbirinden farklı ve ayarı bozuk paralar ise yeni sorunlar oluşturmuştur. Bu sorunların ortadan kaldırması için 1844 yılında "*Usûl-i Cedîde üzere Taksim-i Ayar*" kararnamesi çıkarılmıştır. Para, merkezi darphane de basılarak aynı değer ve ayarda paranın piyasaya sürülmesi sağlanmıştır. Keza piyasada birbirinden farklı değer ve ayardaki paraların varlığı kalbazanların işini kolaylaştırmaktadır. Günümüzde kalbazanlığın önüne geçilebilmesi için para basımında çeşitli tedbirler alınarak koruyuculuk arttırılmaya çalışılmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'nde paranın el yapımı olması, özel bilgi ve beceri gerektirmemesi kopya edilmesine olanak sağlamıştır. Bu basit/kolay yöntemler bireysel suça da olanak sağlamıştır. Tanzimat döneminde paranın darphanede basılı olarak çıkması ise kalbazanlık çetelerinin oluşmasına ve bazı araç-gereçlerin kullanımına neden olmuştur. Artık paranın basımı ve piyasaya sürümü için Anadolu'nun farklı yerlerinde birlikte çalışan çeteler ortaya çıkmıştır. Hatta yabancı ülkeden kişilerle dahi irtibat kurulmaya başlanmıştır. Böylece kalbazanlık suçu ve suçluları da nitelik bakımından değişime uğramıştır.

Tanzimat döneminde parayı önemli kılan hususlardan biri Avrupa ile artan ticari ilişkilerdir. Bu ilişkiler neticesinde paranın kullanımı artmış ve kalbazanlar için fırsat doğmuştur. Kalbazanlık suçlarına verilen cezaların caydırıcı olmaması ise bu fırsatın değerlendirilmesi için zemin hazırlamıştır. Cezai yaptırım taklidin ne

kadar benzer olduğuna göre değişince bu durum kalbazanlar üzerinde olumlu etki yaratmıştır.

Kalbazanlık suçunun devamlılığını sağlayan hususlardan biri Tanzimat döneminde halkın eğitim seviyesidir. Öyle ki halk sahte ve gerçek paranın farkını ayırt edemeyecek kadar bilgisizdir. Devlet, taşra ve merkezde farklı para kullanarak önlem almak istese de bu da kalbazanların işini kolaylaştırır. Paraların birbirinden farklı olmasının yanı sıra basılan paranın kalitesizliği de kalbazanlar için fırsattır. Tanzimat uygulamaları için maddi kaynak ihtiyacı, 1856 Kırım Savaşı ve dış borçlanmanın başlaması, Anadolu haricindeki milletlerin devletten kopmak için harekete geçmesi gibi nedenlerle ekonomide sıkıntılar yaşanmıştır. Ayrıyeten halk vergilerini ödeyemeyince devletin gelir kaynaklarında da sıkıntı yaşanmıştır. Neticesinde ise kalbazanlar devletten daha kaliteli sahte para basar hale gelmiştir. Sahte para yapımında bu işlerle uğraşmış ve elinde bu iş için aletleri bulunan kişilerle -belgelerde bu kişilerin çoğunlukla Ermeni olduğu görülmüştür- ortaklık kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu ortakların farklı din ve ırklardan olması kriminoloji biliminde biyolojik yaklaşımlar açısından önem arz etmekle birlikte Tanzimat'ta yaşanan kalbazanlık suçları sadece ırkla temellendirilemez.

Sahte paranın piyasaya sürümde ise esnaf önemli rol oynamıştır. Kimi esnaf bilmeden kimileri ise kazanç sağlamak için piyasaya sahte para sürümüne yardımcı olmuştur. Ayrıca sahte paranın miktarı ne kadar fazla ise piyasaya sürümünde çeteleşmenin arttığı görülmüştür. Netice itibari ile Osmanlı Devleti sahte para basımı ve suçlularıyla ekonomisinin kötü olması nedeniyle etkin bir mücadele yürütememiştir.

Ekonomik koşullar ve savaş şartlarından en çok etkilenen suçlardan biri de narhtan fazlasına eşya satışıdır. Kırım Savaşı sırasında oluşan ekonomik şartlardan muhtekir, stokçu, karaborsacı kimseler faydalanmıştır. Müttefik devletlerin askerlerinin varlığıyla ürün taleplerindeki artış bu işle ilgilenen kişiler için fırsat yaratmıştır. Suçlular piyasadan ürünleri toplayarak daha fazla fiyatla talepleri karşılamıştır. Yine bahsi geçen yıllar arasında yaşanan kuraklık ve çekirge istilaları piyasada istenilen ürünlerin azalmasına neden olurken ürün azlığı ise doğrudan fiyatların artmasına neden olmuştur. Bu gibi durumlar doğal nedenlerle gelişse de fırsatçıların ürün azlığını kullanması ve daha fazla kazanç elde etmek için bu ürünlerin bölge dışına çıkarılması yasağına uymadığı da anlaşılmıştır. Bununla birlikte narh kurallarını uygulamayanlar hakkında yeterli cezai işlem yapılmadığı

da görülmüştür. Keza bu dönemde narh suçuna ve suçlularına dair fazla belge ile karşılaşılmamıştır. Çünkü bu yıllarda serbest ekonomiye geçilmek istenilmesi, ticaret ve ulaşımda yaşanan gelişmeler narh uygulamasını zorunlu kılan nedenleri ortadan kaldırmaya başlamıştır.

Suç psikolojisinde hırsızlık ve gasp gibi suçlarda kişinin yaşı, bu suça yatkınlığı yani nabzını kontrol edip edememesi gibi unsurların suçlu için önemli olduğu düşünülür. Keza gasp suçu açık alanda gerçekleşir ve suçlunun kaçmak için efor sarfetmesi gerekir. Bu suretle gaspçı genç ve hareketli olmalıdır. Hırsızlık olaylarında ise suçlunun hareketlerini kısıtlaması yani sessiz olması, karanlıkta hareket edebilmesi ve nabzını kontrol edebilmesi, aşırı heyecanlanmaması gerekir. Hırsız, kaçmak için değil yakalanmamak için uğraşmalıdır. Bu nedenle hırsızların gaspçılara göre daha yaşlı ve tecrübeli olması gerektiği düşünülür. 1851-1858 yılları arasında incelenen hırsızlık vakalarında hırsızların yaşları genel olarak belirtilmemiştir. Bu nedenle bu ayrıma vakıf olunamamıştır. Ancak incelenen belgelerde aynı anda aynı eve giren hırsızların sayısı bu hususta dikkat çeker. Keza sessizlik ve dikkat çekmeme hırsızlık için önemliyken on, on beş hatta daha fazla kişinin aynı anda bir eve girdiği anlaşılmıştır. Bu durum hırsızlık yapan kişilerin eşkiyadan olması ve birlikte hareket etmeye alışık olmalarından kaynaklanmış olabilir. Ayrıca güvenliği sağlayacak görevlilerin yeterli sayıda olmaması, hırsızların ev sahibiyle karşılaşma olasılığı karşısında kaçmak için yeterli fırsat ve zamanın olması ve sokaklara karanlığın hâkim olması da bu durumda etkili olmuştur.

Yine kentlerin deniz kıyısında kurulması ve hırsızların deniz yoluyla kaçışının kolaylaşması vakalar ve suçlular üzerinde etki olmuştur. Böylece kentleşme, kolluk kuvvetlerinin etkinliği ve coğrafi konum etkisini hırsızlık vakaları üzerinde hissettirmiştir. Bahsi geçen yıllar arasında ticari ilişkiler sebebiyle İstanbul'a gelen zengin kesimin varlığı da işsiz ve sabıkalı kişilerin dikkatini çekmiştir. Maddi sıkıntı çeken kişiler ile refah seviyesi iyi olan kişilerin karşılaşması da kimi zaman suç için zemin oluşturmuştur. 1851-1858 yılları arasında incelenen belgeler yaşanan vakaların çoğunun bahsi geçen hususlar doğrultusunda olduğunu göstermiştir.

Nişan, evlilik, boşanma gibi hususlar inanç ve gelenekten en çok etkilenen konulardan biridir. Osmanlı toplumunda gelenek haline gelmiş başlık parası zamanla evlilikleri olumsuz etkiler. Başlık parası 1851 Ceza Kanûnu yürürlüğe

girmeden önce kaldırılmış dahi olsa toplumdan izlerinin silinmesi kolay olmamıştır. Yine kız çocuklarının evliliğinde söz sahibi olmaması, babaların ya da diğer büyüklerinin uygun gördüğü kişilerce evlendirilmesi, evliliklerin maddi çıkar doğrultusunda kurulmak istenmesi kızların kaçmasına ve kaçırılmasına neden olduğu anlaşılmıştır. Bir kadının kendi yaşamı ve evliliği hakkında söz sahibi olamaması kadınların toplumda birey olarak var olamadığını göstermiştir. Kadın bir erkeğin egemenliğinde yaşayan, erkeğin (baba-dede-eş) kararları doğrultusunda hareket edebilen bir obje niteliğindedir. Kadına yönelik bu baskının varlığı kanunda da kendi hissettirir. Keza kız kaçırma olaylarında kadının rızası ve ırza geçme gibi suiistimaller dikkate alınarak kız kaçırma vakalarında cezai işlem uygulanmıştır.

Tanzimat döneminde yaşanan kız kaçırma vakaları toplumsal yapının hem suçu etkilediğini hem de suçtan etkilendiğini gösterir. Yukarıda bahsi geçen hususlar toplumsal yapının suçu etkilediğini gösterirken kızların kaçırılan kişilerce evlendirilmeye mecbur bırakılması ve zaman içerisinde bu durumun normalleşmesi toplumun suçtan etkilendiğini gösterir.

Tanzimat dönemiyle birlikte kadının toplum statüsündeki yerinde değişim başlar. Bu değişim çok büyük olmamakla birlikte kadınların dört duvarın dışında da yaşam sürmesine olanak tanımıştır. Kadınların görünürlüğünün artması tecavüz gibi suçlarda artışına sebebiyet olduğunu düşündürebilir. Fakat 1858-1876 yılları arasında incelenen vakalarda kadınların çoğu zaman evlerinde saldırıya uğradığı anlaşılmıştır. Yani dışarıda gezerken ya da eğlenirken zorbalığa maruz kalmamışlardır. Özellikle ev baskınları ile kadınların ırzına saldırı köy ve kasabalarda gerçekleştiği görülmüştür. Bu duruma köy ve kasabalarda güvenlik kuvvetlerinin yeterli olmaması, saldırı maruz kalanların namus anlayışı nedeniyle sessiz kalması, baskı ve korkutmaların neden olduğu anlaşılmıştır. Yine vakaların çoğu aciz ve zayıf kişilerin hedeflendiğini göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nde toplumsal yapıyı şekillendiren hususlardan biri dindir. Kadın, çocuk ya da erkeklere karşı gerçekleştirilen cinsel zorlama dine aykırıdır. Bu nedenle toplumda bu tür vakaların görülmemesi ya da daha az görülmesi beklenir. Fakat yasaklar ve toplumsal baskılar insan üzerinde ters etki yaratmış ve baskılama hafiflediği zaman ya da fırsat bulunduğu cinsel şiddet kendini daha şiddetli hissettirmiştir. Keza 1858-1876 yılları arasında yaşanan vakalarda kadınlara yapılan istismarın şekli, kız ve erkek çocukları ile onların yaşları suçun şiddetini daha net göstermiştir.

Mağdurun tecavüz suçunu işleyen kişi ile evlendirilmesi ve zaman içerisinde bu durumun yasallaşması suçun toplum üzerindeki etkisini göstermiştir. Evlilikle kadının namusu korunduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Halbuki bu durum aile birliğini zedeleyip aile yapısını bozmaktadır. Ayrıca tecavüz eden erkeğin evlenerek cezadan kurtulması suçun caydırıcılık niteliğini de azaltmaktadır. Bu tür olaylar Tanzimat'la güvence altına alınan can, mal ve ırz güvenliği teminatının gerçekleştirilemediğini göstermektedir. Keza Osmanlı Devleti eksiksiz ve koşullara uygun kanun çıkaramamış ve tedbir almakta suçlulara karşı halkı korumakta da yetersiz kalmıştır.

Tanzimat dönemi ve hemen öncesinde yaşanan savaşlar, kıtlık, kuraklık gibi doğal afetlerin insan yaşamına verdiği zarar ve modernleşme ile birlikte bakılabilecek sayıda çocuk istenilmesi gibi konular beraberinde nüfus sorununun oluşmasına yol açmıştır. Bu nedenle çeşitli tedbirlerle nüfusun korunması hedeflenince ceza kanununda çocuk düşürme suçu ve kasten çocuğun düşmesine neden olmak suç sayılmıştır. Çocuk düşürmede başvurulacak yöntemlerin önüne geçilmesi için çeşitli nizamnameler çıkarılarak suç engellenmeye çalışılmıştır. Eczacılık ve ebellekle ilgili düzenlemelerin yapılması bu alanların suçu etkilediği ve suçtan etkilendiğini göstermiştir. O halde kurumsal düzenlemelerde suç kavramı da düşünülerek hareket edildiği anlaşılmaktadır.

Suçlular kimi zaman işledikleri suçun delillerini ortadan kaldırmak için yeni suçların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bunun için kullanılan yöntemlerden biri kundaklama yani suç mahalının yakılarak delillerin yok edilmesidir. Osmanlı Devleti'nde binaların ahşap ve yakın nizamda yapılmış olması kundaklama vakalarında düşünülenin aksine daha büyük sorunlara yol açmıştır. 1858-1876 yılları arasında kundaklama vakaları incelendiğinde yangınların daha çok bireysel çaba ile söndürüldüğü ya da yangın henüz küçük boyutta iken müdahale edildiği anlaşılır. Bu durum itfaiye, polis, jandarma gibi teşkilatların suç ile mücadelede ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Keza bu teşkilatların niteliği ve sayısının yeterli düzeyde olmaması suçun sonuçlarından çok sayıda kişinin madden ve manen etkilenmesine neden olmuştur. Bu gibi olaylarda sadece suç ya da suçlunun değil suçun sonuçlarının da dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ceza/lar bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte caydırıcılık ilkesi için önemi anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti, medeniyetlerin kurulduğu bir coğrafyada kurulmuş ancak bu medeniyetlerden kalan miras hakkında yeterli çalışma yapılmamıştır. Ta ki XIX. yüzyıla kadar. 1858-1876 yılları arasında tarihi eserlerin çıkarılması ve müzecilik faaliyetleriyle birlikte değerli eserler dikkat çekmeye başlamıştır. Tarihi eser hakkında bilgili olanlar tarihi eser kaçakçılığı yaparken bilgisi olmayanlar eserlerin madeni değerleri ile ilgilenmiş neticesinde tarihi eser tahribatı suçuna neden olmuşlardır. Bu ise eğitim ya da eğitimsizliğin kimi zaman suçu engellemediği sadece suçun türünü değiştirdiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde halk sınıflara ayrılmamakla beraber toplumsal statüye yani ağa, ayan, paşa, vezirzade gibi unvanlara önem verildiği görülmektedir. Unvanlar halk üzerinde gücü temsil edince suçlular/sahtekarlar bu unvanların gücünden yararlanarak halkı daha kolay kandırıp dolandırmışlardır. Belirli bir statü ve unvana sahip olan kişilerin halka zulmettiği anlaşılmış olmakla birlikte halkın cehaletle bu unvanlara bağlı olduğu ve suçun oluşumunda etkin rol oynadıkları da görülmüştür.

Tanzimat döneminde ticaretin gelişmesi, limanların öneminin artması, kentleşme ve kentlerdeki nüfus yoğunluğu beraberinde yol, köprü, kaldırım, aydınlatma, kanalizasyon ve esnaf denetimine duyulan ihtiyacı artırmıştır. Böylece modernleşmenin gereği olan kurumlar kurulmaya başlanır. Örneğin belediye teşkilatı kurulurken sokaklara dair nizamnameler çıkarılarak teşkilatlı bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Birçok hususta olduğu gibi bayındırlık ve zabıtaya yönelik yeni düzenlemelerde hemen benimsenmemiş ve beraberinde suç ve suçlular ortaya çıkmıştır. Bayındırlık ve hizmet alanında eksikliklerin çok olması kurallara daha sıkı riayet edilmesini gerekli kılar. Çünkü kurallara uyulmadığı zaman asayiş ve güvenliğin sağlanmasının güçleştiği, halk sağlığının ve canının tehlike atıldığı görülür. Zabıta düzenlemelerine yönelik dikkat çeken hususlardan biri de günümüzdeki trafik kurallarına benzer kuralların getirilmiş olmasıdır. Şehrin içinde beygir ile taşımacılığın yapılması hız, beygirin kontrolü ve kaldırım ihlali gibi meselelerin ve suçlarının/kabahatlerinin doğmasına neden olmuştur. Çünkü yaşam standartlarındaki değişim yeni düzenlemeleri gerekli kılar. Bu düzenlemelere muhalefet gösterilmesi ise çeşitli suç ve kabahatlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tanzimat döneminde idare, hukuk, eğitim, ekonomi ve sosyal alanda hızlı bir dönüşüm evresine girildiği düşünülürse halkın, esnafın, tüccarın, memurun ve

daha birçok kesimin bu değişimi benimsemesi ve uygulamasının güç olması da tabiidir. Ancak hukuk ve adalete yansıyacak olumsuz davranışlar devletin varlığı ve düzeni için kabul edilemez olduğundan cezai yaptırımları elzem kılmaktadır.

Ticaret, tarım, ziraat ve hayvancılık faaliyetleri savaşlardaki kayıplar, göç, nüfusun artması gibi nedenlerle Tanzimat ve sonrasında daha önemli bir hal almıştır. Bu faaliyetlerin devamlılığının sağlanabilmesi ve korunması için 1858 Ceza Kanunu'nda tarım arazilerine, ağaçlara, hayvanlara, zirai aletlere zarar verenlere karşı cezai yaptırımlar belirlenir. Keza eşkıyalık, kişisel husumet, miras gibi pek çok husustan dolayı kasten bu alanlara zarar verilerek hem birey hem halk hem de devlet büyük zarara uğratılmıştır. Bu gibi suçlarda bireylerin bilinçsiz davranmasının toplumun iktisadi üzerinde ne denli etkili olduğu görülmüştür. Böylece suç her ne kadar bireysel de olsa neticesinin toplumsal sonuçlar doğurduğu kanısına varılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde basım ve yayın faaliyetleri Tanzimat dönemi öncesine başlamış dahi olsa bu dönemde artış göstermiş, gazete ve dergilerle Anadolu halkının ülke ve dünya hakkında bilgi edinmesi sağlanmıştır. Bu dönemde çıkarılan resmî gazete ve diğer dergilerde Anadolu ile Osmanlı Devleti'ne bağlı devletlerde yaşanan suç vakalarına, suçlulara dair mahkeme kayıtlarına ve ceza kanunu maddelerine yer verilerek halk hem bilinçlendirilmeye hem de örnek vakalarla caydırıcılık niteliği kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak halkın okur yazarlığı düşünüldüğünde gazetelerin ne kadar etkili olduğu hususu hakkında kesin bir sonuca varmakta pek mümkün olamamıştır.

Basım yayın faaliyetleri devletin tekelindeyken sorun teşkil etmemiş ancak özel kurumların sisteme dahil olmasıyla suç olarak görülen hususlar ortaya çıkmıştır. Ruhsatsız matbaa açma ve basım, muhalefet gibi. Devlet, yayın organlarını denetimi altına almak için çeşitli nizamnameler çıkarmış böylece bir yenilik daha suçtan etkilenerek oluşum göstermiştir.

Bu çalışmanın her bir bölümünde diğer suçlar başlığı altında ceza kanunu maddelerine yer verilmiş ancak ele alındığı yıllar içerisinde bahsi geçen suçlara dair yeterli örnek vaka ile karşılaşılmadığından bu suçlara sadece değinmekle yetinilmiştir. Lakin bu durum bu suçların önemsiz olduğunu düşündürmemelidir. Keza diğer suçlar gibi hem toplumun ahlaki, sosyal, iktisadi yapısını etkilemiş hem de onlardan etkilenmiştir.

Tanzimat dönemindeki değişim ve gelişim Anadolu halkı üzerinde birçok etkiye sebep olmuştur. Bu etki Anadolu toplumu için yapıcı olmakla birlikte suç gibi yıkıcı etkilerin oluşmasına da neden olmuştur. Ancak değişim/dönüşüm her nerede olursa olsun devlet ve toplum için zor bir süreçtir. Osmanlı Devleti bir zorlu süreçten geçerken ayrıca suç teşkil eden hususlarla da mücadele etmiştir. Suç, insanlık tarihi kadar eski ise onu tamamen ortadan kaldırmak pek mümkün olmamakla birlikte suçun önlenmesi ve azaltılması mümkündür. Keza suçun insan psikolojisine, eğitime, inanca, zihinsel/düşünsel yapıya, iktisada bağlı olduğu anlaşılmıştır. Suçları birbirinden farklı kılan ise suçun ortaya çıktığı çağın, uygarlığın sahip olduğu ya da olamadığı yapı/lardır. Bu çalışma ile Tanzimat döneminde yaşanan gelişmelerin suç üzerindeki etkisi örnek vakalarla anlaşılmaya çalışılmıştır.

Son olarak Osmanlı Devleti Tanzimat döneminde suç ile mücadelesinde atmış olduğu adımlarla hukukunun laikleşme serüvenini de başlatmıştır. Lakin yapılan düzenlemelerde İslam'a aykırı hareket edilmediğinin belirtilmiş olması henüz dini unsurlardan ayrı kararlar alınamadığını da göstermiştir. Yine Müslüman gayrimüslim halk arasında net bir eşitliğin gerçekleştirilemediği hatta siyasi baskı ile gayrimüslimlere askerlik gibi kimi konularda ayrıcalık sağlandığı görülmüştür. Ancak hemen her alanda halkın bir arada olduğu bir sistemin kurulmaya çalışılması da söz konusu olmuştur. Bu çalışmada ele alınan yıllar arasında atılmış olan her bir adımın laik hukuk sistemine geçiş sürecinde Osmanlı Devleti'ne ve toplumuna yeni bir görünüm kazandırmaya başladığı da anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

(Bu tez çalışmasında İSNAD 2 - Metiniçi atıf sistemi kullanılmıştır)

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Âmedi Kalemî Evrakı [A. (AMD)]. No. 25, Gömlek No. 73; No. 5, Gömlek No. 17; No. 19, Gömlek No.43; No. 19, Gömlek No. 98; No. 19, Gömlek No. 11; No. 33, Gömlek No. 14; No. 82, Gömlek No. 61; No. 42, Gömlek No. 65; No. 44, Gömlek No. 60; No. 45, Gömlek No. 69; No. 40, Gömlek No. 62; No. 32, Gömlek No. 11; No. 39, Gömlek No. 34.

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Divân Kalemî Evrakı [A.] DVN]. No. 69, Gömlek No. 63; No. 4, Gömlek No. 75; No. 66, Gömlek No. 94; No. 10, Gömlek No. 18; No. 21, Gömlek No. 41; No. 25, Gömlek No. 88; No. 8, Gömlek No. 74; No. 11, Gömlek No. 37; No. 26, Gömlek No. 61; No. 26, Gömlek No. 91; No. 30, Gömlek No. 30; No. 45, Gömlek No. 68; No. 44, Gömlek No. 29; No. 24, Gömlek No. 63; No. 104, Gömlek No. 71; No. 105, Gömlek No. 10; No. 167, Gömlek No. 73; No. 153, Gömlek No. 5.

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Mühimme Evrakı [A.] DVN. MHM]. No. 8, Gömlek No. 51.

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Mukavelenameler [A.] DVN.MKL]. No. 10, Gömlek No. 22.

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Mütferrik Evrakı [A.] M...]. No.7, Gömlek No. 96.

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı [A.] MKT]. No. 56, Gömlek No. 90; No. 1, Gömlek No. 74; No. 17, Gömlek No. 75; No. 37, Gömlek No. 64; No. 28, Gömlek No. 95; No. 62, Gömlek No. 69; No. 79, Gömlek No. 76; No.12, Gömlek No. 54; No. 103, Gömlek No. 32; No. 24, Gömlek No.85; No. 10, Gömlek No. 97; No. 10, Gömlek No. 61; No. 21, Gömlek No. 8; No. 135, Gömlek No. 74; No. 101, Gömlek No. 90; No. 127, Gömlek No. 67; No. 205, Gömlek No. 25; No. 223, Gömlek No. 61; No. 119, Gömlek No. 65; No. 131, Gömlek No. 112; No. 129, Gömlek No.22; No.146, Gömlek No. 21; No. 133, Gömlek No. 71; No. 87, Gömlek No. 74; No. 170, Gömlek No. 94; No. 107, Gömlek No.79; No. 21, Gömlek No. 48; No. 139, Gömlek No. 58; No. 152, Gömlek No. 38; No. 122, Gömlek No.62; No. 156, Gömlek No. 34; No. 215, Gömlek No. 86; No. 126, Gömlek No.33; No. 128, Gömlek No. 7; No. 55, Gömlek No. 89; No. 126, Gömlek No. 80; No. 62, Gömlek No. 31; No. 123, Gömlek No. 31; No. 142, Gömlek No. 50; No. 147, Gömlek No. 35; No. 62, Gömlek No. 98; No. 101, Gömlek No. 53; No. 152, Gömlek No. 39; No. 35, Gömlek No. 8; No. 128, Gömlek No. 58; No. 100, Gömlek No. 70; No. 119, Gömlek No. 13; No. 44, Gömlek No. 6; No. 48, Gömlek No. 96; No. 133, Gömlek No. 61; No. 108, Gömlek No. 13; No. 116, Gömlek No. 51; No. 130, Gömlek No. 12; No. 89, Gömlek No. 96; No. 96, Gömlek No.41; No. 100, Gömlek No. 67; No. 131, Gömlek No. 116; No. 228, Gömlek No. 81.

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Deavi Evrakı [A.] MKT. DV]. No. 43, Gömlek No. 16; No. 16, Gömlek No.80; No. 3, Gömlek No. 17; No. 3, Gömlek No. 75; No. 3, Gömlek No. 65; No. 12, Gömlek No.18; No. 17, Gömlek No. 11; No. 35, Gömlek No. 11; No. 40, Gömlek No. 85; No. 124, Gömlek No. 94; No. 56, Gömlek No. 100; No. 44, Gömlek No. 3; No. 53, Gömlek No. 46; No. 65, Gömlek No. 82; No. 71, Gömlek No. 20; No. 130, Gömlek No. 61; No. 135, Gömlek No. 44; No. 183, Gömlek No. 43; No. 135, Gömlek No. 78.

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı [A.] MKT. MHM]. No. 24, Gömlek No. 60; No. 32, Gömlek No. 36; No. 122, Gömlek No. 48; No. 124, Gömlek No. 28; No. 59, Gömlek No. 90; No. 81, Gömlek No. 45; No. 80, Gömlek No. 51; No. 95, Gömlek No. 75; No. 302, Gömlek No. 22; No. 372, Gömlek No. 21; No. 357, Gömlek No. 3; No. 412, Gömlek No. 54; No. 473, Gömlek No. 97; No. 255, Gömlek No. 32; No. 403, Gömlek No. 51; No. 453, Gömlek No. 43.

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı [A.] MKT. MVL]. No. 8, Gömlek No. 35; No. 2, Gömlek No. 94; No. 1, Gömlek No.76; No. 1, Gömlek No. 24; No. 39, Gömlek No. 1; No. 8, Gömlek No. 30; No. 30, Gömlek No. 13; No. 4, Gömlek No. 91; No. 1, Gömlek No. 33; No. 2, Gömlek No. 74; No. 7, Gömlek No. 85; No. 46, Gömlek No. 11; No. 20, Gömlek No. 42; No. 16, Gömlek No. 5; No. 30, Gömlek No. 89; No. 29, Gömlek No. 58; No. 30, Gömlek No. 25; No. 35, Gömlek No. 20; No. 40, Gömlek No. 61; No. 36, Gömlek No.73; No. 3, Gömlek No. 75; No. 6, Gömlek No. 59; No. 2, Gömlek No. 100; No. 6, Gömlek No. 29; No. 8, Gömlek No. 36; No. 29,

Gömlek No. 95; No. 6, Gömlek No.18; No. 3, Gömlek No. 34; No. 4, Gömlek No. 58; No. 6, Gömlek No. 29; No. 26, Gömlek No. 98; No. 3, Gömlek No. 78; No. 07, Gömlek No. 07; No. 14, Gömlek No. 34; No. 33, Gömlek No. 27; No. 24, Gömlek No. 65; No. 39, Gömlek No. 46; No. 45, Gömlek No. 45; No. 45, Gömlek No. 70; No. 46, Gömlek No. 92; No. 45, Gömlek No. 13; No. 42, Gömlek No. 96; No. 64, Gömlek No. 23; No. 75, Gömlek No. 31; No. 53, Gömlek No. 7; No. 60, Gömlek No. 14; No. 60, Gömlek No.46; No. 61, Gömlek No. 39; No. 61, Gömlek No. 81; No. 61, Gömlek No. 62; No. 92, Gömlek No. 71; No. 62, Gömlek No. 15; No. 50, Gömlek No. 69; No. 74, Gömlek No. 87; No. 75, Gömlek No. 64; No. 79, Gömlek No. 94; No. 86, Gömlek No. 49; No. 83, Gömlek No. 75; No. 97, Gömlek No. 70; No. 83, Gömlek No. 62; No. 62, Gömlek No. 61; No. 61, Gömlek No. 92; No. 53, Gömlek No. 30; No. 83, Gömlek No. 72; No. 83, Gömlek No. 35; No. 49, Gömlek No. 31; No. 48, Gömlek No. 44; No. 43, Gömlek No. 53; No. 45, Gömlek No. 20; No. 48, Gömlek No. 84; No. 61, Gömlek No. 40; No. 59, Gömlek No. 62; No. 46, Gömlek No. 37; No. 56, Gömlek No. 18; No. 49, Gömlek No. 33; No. 48, Gömlek No. 74; No. 49, Gömlek No. 10; No. 66, Gömlek No. 83; No. 71, Gömlek No. 57; No. 79, Gömlek No. 34; No. 84, Gömlek No. 30; No. 54, Gömlek No. 24; No. 54, Gömlek No. 26; No. 43, Gömlek No. 78; No. 51, Gömlek No. 1; No. 69, Gömlek No. 43; No. 60, Gömlek No. 63; No. 97, Gömlek No. 36; No. 66, Gömlek No. 32; No. 68, Gömlek No. 20; No. 25, Gömlek No. 17; No. 82, Gömlek No. 24; No. 62, Gömlek No. 16; No. 85, Gömlek No. 52; No. 86, Gömlek No. 81; No. 89, Gömlek No. 32; No. 93, Gömlek No. 62; No. 25, Gömlek No. 61; No. 89, Gömlek No. 43; No. 64, Gömlek No. 38; No. 49, Gömlek No. 47; No. 57, Gömlek No. 47; No. 75, Gömlek No. 80; No. 46, Gömlek No. 57; No. 86, Gömlek No. 67; No. 58, Gömlek No. 55; No. 53, Gömlek No. 8; No. 60, Gömlek No. 87; No. 64, Gömlek No. 85; No. 65, Gömlek No. 46; No. 67, Gömlek No. 37; No. 74, Gömlek No. 75; No. 78, Gömlek No. 26; No. 55, Gömlek No. 78; No. 136, Gömlek No. 4; No. 118, Gömlek No. 26; No. 132, Gömlek No. 52; No. 111, Gömlek No. 79; No. 113, Gömlek No. 25; No. 117, Gömlek No. 100; No. 112, Gömlek No. 28; No. 121, Gömlek No. 67; No. 130, Gömlek No. 87; No. 134, Gömlek No. 26; No. 4, Gömlek No. 27.

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı [A.] MKT. NZD]. No. 12, Gömlek No. 17; No. 25, Gömlek No. 56; No. 18, Gömlek No. 95; No. 1, Gömlek No. 39; No. 2, Gömlek No. 79; No. 14, Gömlek No. 64; No. 5, Gömlek No. 21; No. 14, Gömlek No. 64; No.14, Gömlek No. 90; No.18, Gömlek No. 95; No. 7, Gömlek No. 42; No. 191, Gömlek No. 78; No. 199, Gömlek No. 92; No. 76, Gömlek No.20; No. 151, Gömlek No. 114; No. 213, Gömlek No. 40; No. 96, Gömlek No. 9; No. 35, Gömlek No. 5; No. 76, Gömlek No. 33; No. 77, Gömlek No. 19; No. 77, Gömlek No. 25; No. 83, Gömlek No. 25; No. 66, Gömlek No. 95; No. 67, Gömlek No. 71; No. 66, Gömlek No. 99; No. 89, Gömlek No. 46; No. 83, Gömlek No. 52; No. 71, Gömlek No. 94; No. 71, Gömlek No. 93; No. 75, Gömlek No. 29; No. 109, Gömlek No. 92; No. 194, Gömlek No. 59; No. 171, Gömlek No. 62; No. 182, Gömlek No. 53; No. 183, Gömlek No. 24; No. 40, Gömlek No. 88; No. 140, Gömlek No. 61; No. 165, Gömlek No. 17; No. 198, Gömlek No. 42; No. 192, Gömlek No. 19; No. 218, Gömlek No. 54; No. 211, Gömlek No. 100; No. 44, Gömlek No. 5; No. 68, Gömlek No. 51; No. 64, Gömlek No. 72; No. 82, Gömlek No. 90; No. 40, Gömlek No. 78; No. 75, Gömlek No. 42; No. 75, Gömlek No. 56; No. 228, Gömlek No. 78; No. 50, Gömlek No. 10; No. 186, Gömlek No. 61; No. 230, Gömlek No. 92; No. 227, Gömlek No. 73; No. 339, Gömlek No. 42; No. 302, Gömlek No. 14.

BOA, Osmanlı Arşivi. Sadaret Umum Vilayet Evrakı [A.] MKT. UM] No. 242, Gömlek No. 97; No. 129, Gömlek No. 63; No. 82, Gömlek No. 73; No. 19, Gömlek No. 65; No. 62, Gömlek No. 26; No. 13, Gömlek No. 47; No. 35, Gömlek No. 23; No. 35, Gömlek No. 19; No. 74, Gömlek No. 41; No. 11, Gömlek No. 29; No. 11, Gömlek No. 50; No. 11, Gömlek No.52; No. 11, Gömlek No. 57; No. 11, Gömlek No. 61; No. 11, Gömlek No. 88; No. 11, Gömlek No. 92; No. 12, Gömlek No. 8; No.16, Gömlek No. 44; No. 36, Gömlek No. 11; No. 35, Gömlek No. 8; No. 24, Gömlek No. 67; No. 11, Gömlek No. 33; No. 46, Gömlek No. 87; No. 57, Gömlek No. 31; No. 9, Gömlek No.63; No. 56, Gömlek No. 67; No.7, Gömlek No. 78; No. 41, Gömlek No. 49; No. 25, Gömlek No. 99; No. 27, Gömlek No. 35; No. 57, Gömlek No. 21; No. 59, Gömlek No. 58; No. 38, Gömlek No. 57; No. 76, Gömlek No. 23; No. 94, Gömlek No. 97; No. 151, Gömlek No. 10; No. 243, Gömlek No. 13; No. 243, Gömlek No. 27; No. 243, Gömlek No. 40; No. 253, Gömlek No. 25; No. 164, Gömlek No. 89; No. 238, Gömlek No. 8; No. 136, Gömlek No. 16; No. 12, Gömlek No. 72; No. 12, Gömlek No. 29; No. 13, Gömlek No. 21; No. 12, Gömlek No. 47; No. 226, Gömlek No. 11; No. 82, Gömlek No. 48; No. 72, Gömlek No. 61; No. 74, Gömlek No. 9; No. 127, Gömlek No. 40; No. 126, Gömlek No. 61; No. 186, Gömlek No. 85; No. 295, Gömlek No. 76; No. 211, Gömlek No. 56; No. 170, Gömlek No. 3; No. 188, Gömlek No. 13; No. 223, Gömlek No. 71; No. 234, Gömlek No. 42; No. 170, Gömlek No. 75; No. 201, Gömlek No. 86; No. 144, Gömlek No. 30; No. 153, Gömlek No. 78; No. 136, Gömlek No. 62; No. 230, Gömlek No. 89; No. 100, Gömlek No. 16; No. 362, Gömlek No. 65; No. 408, Gömlek No. 59; No. 371, Gömlek No. 87; No. 446, Gömlek No. 5; No. 454, Gömlek

No. 93; No. 497, Gömlek No. 57; No. 449, Gömlek No. 49; No. 395, Gömlek No. 45; No. 398, Gömlek No. 59; No. 414, Gömlek No. 9; No. 354, Gömlek No. 68; No. 792, Gömlek No. 38; No. 380, Gömlek No. 46; No. 572, Gömlek No. 98; No. 556, Gömlek No. 90; No. 448, Gömlek No. 86; No. 363, Gömlek No. 98; No. 411, Gömlek No. 89; No. 498, Gömlek No. 60; No. 412, Gömlek No. 89; No. 416, Gömlek No. 100; No. 489, Gömlek No. 70.

BOA, Osmanlı Arşivi. Bâb-ı Âli Evrak Odası BEOAYN. D... Defterleri [BEOAYN. d...] 370.

BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Adliye [C. ADL] No. 97, Gömlek No. 5829; No. 42, Gömlek No. 2565; No. 22, Gömlek No. 1326.

BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Askeriye [C. AS] No. 1, Gömlek No. 1; No.163, Gömlek No. 7164,

BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Dahiliye [C. DH] No. 299, Gömlek No. 14948; No. 157, Gömlek No. 7801; No. 125, Gömlek No. 6230; No. 222, Gömlek No. 11052.

BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Nafia [C. NF] No. 51, Gömlek No. 2541.

BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Timar [C. TZ] No. 38, Gömlek No. 1875.

BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Zabtiye [C. ZB] No. 71, Gömlek No. 3507; No. 80, Gömlek No. 3971; No.40, Gömlek No. 1989.

BOA, Osmanlı Arşivi. Dahiliye Mektubi Kalemi [DH. MKT] No. 1316, Gömlek No. 87.

BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi [HR. MKT] No. 5, Gömlek No. 79; No. 76, Gömlek No. 16; No. 41, Gömlek No. 15; No. 109, Gömlek No. 80; No. 93, Gömlek No. 74; No. 96, Gömlek No. 16; No. 123, Gömlek No. 32; No. 190, Gömlek No. 81; No. 70, Gömlek No. 39; No. 54, Gömlek No. 64; No. 855, Gömlek No. 38; No. 362, Gömlek No. 50; No. 872, Gömlek No. 57; No. 394, Gömlek No. 73.

BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti Londra Sefareti [HR. SFR.3] No.5, Gömlek No. 55; No. 5, Gömlek No.70; No. 7, Gömlek No. 51; No. 6, Gömlek No. 56.

BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti Siyasi [HR. SYS] No. 80, Gömlek No. 16; No. 1189, Gömlek No. 9.

BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti Tercüme Odası [HR. TO] No. 195, Gömlek No. 39; No. 572, Gömlek No. 18; No. 435, Gömlek No. 17.

BOA, Osmanlı Arşivi. İrade Dahiliye [İ. DH] No. 21, Gömlek No. 991; No. 21, Gömlek No. 1009; No. 34, Gömlek No. 1625; No. 45, Gömlek No. 2223; No. 130, Gömlek No. 6668; No. 31, Gömlek No. 1474; No. 38, Gömlek No. 1772; No. 32, Gömlek No. 1534; No. 173, Gömlek No. 9303; No. 211, Gömlek No. 12285; No. 234, Gömlek No. 14137; No. 36, Gömlek No. 1686; No. 242, Gömlek No. 14738; No. 391, Gömlek No. 25893; No. 349, Gömlek No. 23020; No. 241, Gömlek No. 14651; No. 286, Gömlek No. 17997; No. 287, Gömlek No. 18054.

BOA, Osmanlı Arşivi. İrade Meclis-i Mahsus [İ. MMS] No. 10, Gömlek No. 411.

BOA, Osmanlı Arşivi. İrade Mesail-i Mühimme [İ. MSM] No. 49, Gömlek No. 1231; No. 82, Gömlek No. 2336; No. 87, Gömlek No. 2468.

BOA, Osmanlı Arşivi. İrade Meclis-i Vâlâ [İ. MVL] No.16, Gömlek No. 20; No. 68, Gömlek No. 1304; No. 32, Gömlek No. 555; No. 20 Gömlek No. 317; No.20, Gömlek No. 315; No. 26, Gömlek No. 417; No. 27, Gömlek No. 448; No. 70, Gömlek No. 1318; No. 20, Gömlek No.312; No. 11, Gömlek No.170; No.7, Gömlek No. 114; No. 32, Gömlek No. 554; No.14, Gömlek No. 211; No. 14, Gömlek No. 211; No. 16, Gömlek No. 260; No. 20, Gömlek No.315; No. 34, Gömlek No. 592; No. 55, Gömlek No. 1061; No. 37, Gömlek No. 681; No. 30, Gömlek No. 519; No. 66, Gömlek No. 1255; No. 155, Gömlek No. 4430; No. 12, Gömlek No. 188; No. 23, Gömlek No. 362; No. 30, Gömlek No. 498; No.7, Gömlek No.107; No. 22, Gömlek No. 332; No. 23, Gömlek No. 368; No. 17, Gömlek No. 269; No. 43, Gömlek No. 809; No. 12, Gömlek No. 183; No. 15, Gömlek No. 231; No. 17, Gömlek No. 274; No. 16, Gömlek No. 253; No. 49, Gömlek No. 935; No. 16, Gömlek No.

258; No. 109, Gömlek No. 2505; No. 111, Gömlek No. 2603; No. 8, Gömlek No. 117; No. 68, Gömlek No. 1299; No. 18, Gömlek No. 279; No. 15, Gömlek No. 226; No. 82, Gömlek No. 1659; No. 265, Gömlek No. 10068; No. 260, Gömlek No. 9768; No. 294, Gömlek No. 11887; No. 317, Gömlek No. 13438; No. 275, Gömlek No. 10697; No. 263, Gömlek No. 9958.

BOA, Osmanlı Arşivi. Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri [MB. İ] No. 10, Gömlek No. 124.

BOA, Osmanlı Arşivi. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT] No. 21, Gömlek No. 143; No. 18, Gömlek No. 108; No. 18, Gömlek No. 148; No. 2, Gömlek No. 37; No. 5, Gömlek No. 114; No. 5, Gömlek No. 160; No. 8, Gömlek No. 46; No. 8, Gömlek No. 55; No. 17, Gömlek No. 63; No. 17, Gömlek No. 201; No. 19, Gömlek No. 28; No. 28, Gömlek No. 50; No. 30, Gömlek No. 163; No. 31, Gömlek No. 129; No. 34, Gömlek No. 81; No. 37, Gömlek No. 30.

BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vâlâ [MVL] No. 199, Gömlek No. 44; No. 33, Gömlek No. 18; No. 33, Gömlek No. 12; No. 33, Gömlek No. 20; No. 34, Gömlek No. 1; No. 34, Gömlek No. 2; No. 33, Gömlek No. 2; No. 33, Gömlek No. 1; No. 33, Gömlek No. 6; No. 33, Gömlek No. 14; No. 33, Gömlek No. 5; No. 33, Gömlek No. 8; No. 38, Gömlek No. 33; No. 2, Gömlek No. 11; No. 27, Gömlek No. 35; No. 81, Gömlek No. 8; No. 24, Gömlek No. 33; No. 27, Gömlek No. 42; No. 26, Gömlek No. 58; No. 201, Gömlek No. 56; No. 97, Gömlek No. 40; No. 83, Gömlek No. 24; No. 230, Gömlek No. 53; No. 15, Gömlek No. 8; No. 3, Gömlek No. 10; No. 6, Gömlek No. 14; No. 201, Gömlek No. 47; No. 6, Gömlek No. 22; No. 35, Gömlek No. 45; No. 21, Gömlek No. 54; No. 70, Gömlek No. 85; No. 40, Gömlek No. 53; No. 195, Gömlek No. 59; No. 198, Gömlek No. 70; No. 13, Gömlek No. 17; No. 231, Gömlek No. 63; No. 9, Gömlek No. 40; No. 35, Gömlek No. 21; No. 35, Gömlek No. 62; No. 38, Gömlek No. 71; No. 198, Gömlek No. 64; No. 14, Gömlek No. 23; No. 29, Gömlek No. 27; No. 210, Gömlek No. 36; No. 207, Gömlek No. 82; No. 207, Gömlek No. 84; No. 219, Gömlek No. 20; No. 212, Gömlek No. 24; No. 209, Gömlek No. 7; No. 570, Gömlek No. 33; No. 152, Gömlek No. 30; No. 569, Gömlek No. 121; No. 569, Gömlek No. 121; No. 214, Gömlek No. 30; No. 216, Gömlek No. 38; No. 311, Gömlek No. 20; No. 187, Gömlek No. 20; No. 214, Gömlek No. 19; No. 208, Gömlek No. 8; No. 210, Gömlek No. 2; No. 216, Gömlek No. 2; No. 224, Gömlek No. 79; No. 272, Gömlek No. 29; No. 586, Gömlek No. 45; No. 819, Gömlek No. 30; No. 870, Gömlek No. 146; No. 844, Gömlek No. 31; No. 814, Gömlek No. 110; No. 868, Gömlek No. 32; No. 575, Gömlek No. 60; No. 656, Gömlek No. 23; No. 745, Gömlek No. 13; No. 606, Gömlek No. 25; No. 602, Gömlek No. 48; No. 597, Gömlek No. 75; No. 612, Gömlek No. 31; No. 604, Gömlek No. 20; No. 616, Gömlek No. 65; No. 743, Gömlek No. 137; No. 742, Gömlek No. 9; No. 746, Gömlek No. 95; No. 725, Gömlek No. 82; No. 742, Gömlek No. 34; No. 743, Gömlek No. 49; No. 743, Gömlek No. 48.

BOA, Osmanlı Arşivi. Şûrâ-yı Devlet Şûrâ-yı Devlet [ŞD] No. 1534, Gömlek No. 20.

BOA, Osmanlı Arşivi. Topkapı Sarayı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı [TS. MA. e] No. 1139, Gömlek No. 56; No. 1225, Gömlek No. 63.

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız Esas Evrakı [Y.EE] No. 94, Gömlek No. 14.

Telif ve Süreli Yayınlar

Acar, Akıllı Tuğba. *3 Nolu Nefy ve İtlak Defteri'nin (S. 1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Ahmed Lütfi Efendi. *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. yay. haz. Münir Aktepe. XII Cilt. Ankara: TTK, 1989.

Ahmed Lutfi. Mirât-ı 'Adâlet yahud Tarihçe-i 'Adliyye-i Devlet-i 'Aliyye. 1304.

Ahmet Lutfi. *Osmanlı Adalet Düzeni*. çev. E. Beylem. İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarih*. İstanbul: YKY, 2020.

Akgündüz, Ahmet. *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku*. I Cilt. Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.

- Akgündüz, Ahmet. “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnâmesinin Hukukî Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men-i İrtikab Kanunnâmesi”. *Belleten* 51/199 (1987), 153-191.
- Aksin, Ahmet. “19. Yüzyılda Osmanlıda Bir Kadın Cinayetinin Anatomisi ve Kadın Cinayetleri”. ed. Osman Köse. *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın I* (2016), 561-568
- Akyıldız, Ali. *Para Pul Oldu Osmanlı’da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018(a).
- Akyıldız, Ali. *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018(b).
- Akyılmaz, Gül. “Osmanlı Hukukunda Çocuk Evlilikleri”. II. *Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu*, ed. S. Suzan Gökalp Alica, Necdet Basa. 1/149-174. Türkiye Barolar Birliği, 2019.
- Algar, Hamid. “Mektûbât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/11-12. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Altundağ, Şinasi. *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*. Ankara: TTK, 2021.
- Apaydın, H. Yunus. “Şahit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/278-283. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Ceza Hukuku (Genel Hükümler)*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2018(a).
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Ceza Hukuku (Özel Hükümler)*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2018(b).
- Aydın, M. Akif. *Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adalet*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Aydın, M. Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016.
- Aydın, M. Akif. *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye’nin Temeli*. Ankara: İsam Yayınları, 2020.
- Aykanat Mehmet -Ülker İbrahim (ed). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş Mahmud Esad Seydişehir’i’nin Ceza Hukuku Dersleri*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2020.
- Aykut, Ebru. “Osmanlı’da Zehir Satışının Denetimi ve Kocasını Zehirleyen Kadınlar”. *Toplumsal Tarih*. (Şubat 2010), 58-64.
- Aytekin, E. A. “Hukuk, Tarih ve Tarihyazımı: 1858 Osmanlı Arazi Kanunnamesi’ne Yönelik Yaklaşımlar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 723-744.
- Ayverdi, Samiha. *Türk-Rus Münâsebetleri ve Muhârebeleri*. İstanbul: Kubbealtı, 2022.
- Aziz Bey. “İskat-ı Cenin”. *Mecmua-i Fünûn* (1283), 189-192.
- Badem, Candan. *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*. çev. E. B. Özbilen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Bardakoğlu, Ali. “Kumar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/364-367. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Beccaria, Cesare. *Suçlar ve Cezalar Hakkında*. çev. Sami Selçuk. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2016.
- Bentham, Jeremy. *Ahlak ve Yasama İlkeleri*. çev. Ö. Saruhanlıoğlu - U. K. Boyacı. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. çev. A. Kuyaş. İstanbul: YKY, 2002.
- Bingöl, Sedat. *Tanzimat Devrinde Osmanlı’da Yargı Reformu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Bozkurt, Gülnihal. *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*. Ankara: TTK, 2010.

Budak, Ali. "XIX. Yüzyılda Osmanlı Ermeni Basını ve Devletin Rejimi Üzerine Çarpıcı Bir Polemik". *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2010), 41-50.

Centel, Başar N. *Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1984.

Ceylan, Ayhan. "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 1 (Bahar 2006), 139-155.

Cihan, Ahmet. *Reform Çağında Osmanlı İlmîyye Sınıfı*. İstanbul: Birey Yayınları, 2004.

Cin, Halil. Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri. *150. Yılında Tanzimat*. haz. H. D. Yıldız. Ankara: TTK, 1992, 11-32.

Cin, Halil - Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Sayram Yayınları, 2020.

Cin, Halil - Akgündüz, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017.

Coşkun, Yahya. *20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İstanbul'da Aydınlatma Aracı Olarak Elektrik*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Cömert, Okan. *19. Yüzyılda Ege Bölgesinde Bir İç Güvenlik Meselesi Olarak Eşkîyalık*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çabuk, Fehminaz. "19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Zina: Bazı Zina Vakalarında İşlenen Cinayetler Üzerine Bir Değerlendirme". *İnsan & İnsan* 7/23 (Kış, 2020), 1-19.

Çadırcı, Musa. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetim*. Ankara: İmge Yayınları, 2017.

Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: TTK, 2013.

Çadırcı, Musa. "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli "Tarîk-i İlmîyye'ye Dâir Ceza Kânûnnâme'si". *Tarih Araştırmaları Dergisi* XIV/25 (1981), 139-161.

Çağ, Galip. *16. Yüzyılda Osmanlı İdâresinde Bir Rumeli Şehri Kırçova (Kicevo) (İdari-İktisadi-Sosyal Durum)*. Antalya: Otorite Kitap, 2020.

Çağ, Galip. *Bir Osmanlı Şehri Manastır 16. ve 17. Yüzyılda Rumeli'de İdarî ve İktisadî Yapı*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2022.

Çakır, Hamza. "Tercümân-ı Ahvâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/495-497. Ankara: TDV Yayınları, 2011.

Çakır, Coşkun. "Tanzimat Dönemi Vergi Uygulamalarında Karşılaşılan Güçlükler ve Vergi İhtilalleri". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 51/1 (2001), 71-95.

Çakır, Coşkun. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Küre Yayınları, 2012.

Çelebi, Bahadır. *Osmanlı Devleti'nin Merkezileşmesinde Telgrafın Rolü: 1855-1909*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Çoker, F. "Tanzimat'ın Getirdiği Hukuk Kurumları ve İşlevleri". *Tarih ve Toplum* 12/70 (Kasım 1989), 272-276.

Darçın, Selen vd. (ed.). *Suç Sebeplendirme Yaklaşımları*. Ankara: Nobel, 2017.

Daşcıoğlu, Kemal. "Osmanlı Döneminde Rüşvet ve Sahtekârlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler". *Sayıştay Dergisi* 59 (2005), 119-124.

Davison, H. Roderic. *Osmanlı-Türk Tarihi 1774-1923 Batı Etkisi*. çev. Mehmet Morali. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.

Davison, H. Roderic. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*. çev. O. Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005.

Demirtaş, Mehmet. *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2010.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 23. Basım, 2006.

Demir, Abdullah. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2011.

Demirel, Fatmagül. *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.

Deniz, Melek. *2 Numaralı Nefy ve Kısas Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Deringil, Selim. *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Durhan, İbrahim. "Ülkemizde Avukatlık Kurumunun Tarihsel Gelişimi". *AÜEHFD* VIII/3-4 (2004), 23-46.

Düzbakar, Ömer, "İslâm-Osmanlı Ceza Hukukunda Rüşvet ve Bursa Şer'iyeye Sicillerine Yansıyan Örnekler". *New World Sciences Academy* 3/3 (2008), 532-550.

Düstur, Tertib I Cilt II, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1289, 220-226.

Düstur, Tertib I Cilt II, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1289, 227-228.

Düstur, Tertib I Cilt II, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1289, 231-237.

Düstur, Tertip I, Cilt IV, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1290, 131-224.

Doğan, Cem. "*Öteki*" *Modernleşme, İstanbul'da Gündelik Hayat, Toplumsal Cinsiyet ve Marjinalitenin Sınırları (1830-1930)*. İstanbul: Kitabevi, 2021.

Doğan, M. *Toplum Yapımızın Tarihi Oluşumu*. Tarih ve Toplum, İz Yayıncılık 1977.

Dönmezer, Sulhi - Erman, Sahir. *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*. I Cilt. İstanbul: Beta Yayın, 1997.

Ebüzzıya, Ziyad. "Ceride-i Havâdis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/406-407. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Ekinci, E. Buğra. *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2021(a).

Ekinci, E. Buğra. *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2017.

Erdem, Y. Hakan. "Tanzimat Döneminde Kölelik". *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu. 627-663. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Erdinçli, İhsan. *Keyif, Günah ve Suç Arasında Osmanlı'da Meyhaneler ve Müdavimleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2021.

Engelhardt, Philippe. *Türkiye ve Tanzimat*. çev. E. Kılınç. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Eren, C. Ahmet, *Tanzimat Fermanı ve Dönemi*. İstanbul: Derin Yayınları, 2007.

Erkek, Mehmet Salih. "Osmanlı Mardin'inde Cinayet Vakaları ve Cinayet Soruşturmaları Hakkında Bir Değerlendirme". *Belleten* 77/279 (Ağustos 2013), 637-652.

Eroğlu, Savaş. *1847-1848 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu, (80 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)*. Selçuk: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Eryılmaz, Bilal. *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2010.

Fahmy, Khaled. *Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına*. çev. A. Yılmaz. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020.

Fendoğlu, Tahsin. “Tanzimat Sonrası Hukuki Düzenlemeler ve Hukuk Düalizmi”. *Türkler*. ed. H. Güzel, K. Çiçek, S. Koca. 14/739-750. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Findley, V. Carter. *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.

Findley, V. Carter. *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*. çev. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.

Foucault, Michel. *XIX. Yüzyılda Bir Aile Cinayeti*. çev. E. Yıldırım – A. Özgüner. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021.

Fulin, Neslihan. “Osmanlıda Rüşvet ve Cezası”. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* 1/1(2019), 26-35.

Gayretli, Mehmet. *Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet’e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Giray, Filiz - Ercan, Özlem. “Osmanlı Devleti’nde 1840-1841 Yılları Arasında İç Anadolu Bölgesi’nde Çıkan Vergi İsyanları”. *International Journal of Public Finance* 6/1 (2021), 1-20.

Gözler, Kemal. *İngilizce Karşılıklarıyla Hukukun Temel Kavramları*. Bursa: Ekin Yayınları, 2016.

Gümüş, Hasret. *10 Numaralı Kısa Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Güner, Semih. *Avukatlık Hukuku*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2002.

Gür, Refik. *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1975.

Gürtürk, Okumuş, Ayşenur. *Osmanlı Posta ve Telgraf Teşkilatı (1838-1876)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Hassan, Ümit. *Osmanlı: Örgüt-İnanç-Davranış’tan Hukuk-İdeoloji’ye*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Heinzelmann, Tobias. *Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu’nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856*. çev. Türki Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

Hukuk-ı Âile Kararnamesi. İstanbul: Matbaa-yı ‘Amire, 1333.

İnalcık, Halil vd. (ed.). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

İnalcık, Halil. *Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adâlet*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.

İmber, Colin. *Şeriat ile Kanun Arasında Ebussuûd Efendi Osmanlı’da İslami Hukuk*. çev. Mürteza Bedir. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022.

İmamoğlu, H. Vehbi. *Osmanlı Adliye Teşkilatı’nın Modernleşmesi (1800-1850)*. Ankara: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.

Kantar, Baha. *Ceza Hukuku, Talebe Notu, 1939-1940 Ankara Hukuk Fakültesi*. Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi, 1939.

Kaplan, Çetin. *55 Numaralı Tokat Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Karahasanoğlu Osmanağaoğlu, Cihan. “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”. *OTAM* 29 (Bahar 2011), 93-124.

Karakoç, Serkez. *Ceza Kanûnu-Tahşiyeli*. Sanat Matbaası 1331.

Karal, E. Ziya. “Tanzimat Devri Vesikaları: Rüşvetin Kaldırılması İçin Yapılan Teşebbüsler”. *Tarih Vesikaları Dergisi* 1/1 (1941), 45-65.

Karal, E. Ziya. *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri*. VI. Cilt. Ankara: TTK, 1988.

Karataş, A. İhsan. *Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18-19. Asırlar)*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.

Karal, E. Ziya. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK.

Karpat, H. Kemal. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Kaya, Aysel. *Almanca Seyahatnamelerde Osmanlı Şehirleri 1850-1912*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

Keleş, Erdoğan. *Anadolu’da Tanzimat ve Teftiş (1850-1853)*. Ankara: Gece Akademi Yayınları, 2019.

Keleş, Erdoğan. “Tanzimat Dönemi’nde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1858). *Tarih Araştırmaları Dergisi* 24/38 (2005), 259-280.

Kenanoğlu, M. Macit. *Ticaret Kanunnâmesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku*. Antalya: Lotus Yayınları, 2005.

Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik, 2017.

Kenanoğlu, M. Macit. “Nizamiye Mahkemeleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/185-188. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Kılıç, Halim. *Osmanlı Devleti’nde Bir İdari Modernleşme Kurumu Olarak Şura-yı Devlet (1868-1876)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Kırlı, Cengiz. *Yolsuzluğun İcadı 1840 Ceza Kanunu, İktidar ve Bürokrasi*. İstanbul: Verita, 2015.

Kırlı, Cengiz. “Tanzimat: Düzen ve Kaos”. *Toplumsal Tarih* 311 (Kasım 2019), 80-85.

Kızılay, M. Emin. “Osmanlı Devleti’nde Cinsel Saldırı Suçları: 1869 Vakâyi-i Zabtiye Gazetesi Örneği”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (Eylül 2021), 987-1018.

Kili, Suna - Gözübüyük, Şeref. *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

Kocaöz, Tuğba. *Aksaray Kazasında Suç ve Ceza*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Koç, Mehmet. “Osmanlı’da Ölüm Cezası Verilen Zina, Hırsızlık, Öldürme ve Yaralama Suçları”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 33 (2019), 261-287.

Koç, Mehmet. *Osmanlı Hukukunda Ta’zir Suç ve Cezaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Konan, Belkıs. “Osmanlı Devleti’nde Çocuk Düşürme Suçu”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 57/4 (2008), 319-335.

Konan, Belkıs. “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”. *OTAM* 29 (Bahar 2011), 149-172.

Koyuncu, Nuran. “Hukuk Mektebinin Doğuşu”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XVI/3 (2012), 163-183.

- Köse, Saffet. “Rüşvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/303-306. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Kurt, Yılmaz – Ceyhan, Muhammed. *Osmanlı Paleografyası ve Osmanlı Diplomatikası*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Küçükcalay, A. Mesud. *Dünya İktisat Tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014.
- Kütükoğlu, S. Mübahat. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve San’at Vakfı. 1994.
- Kütükoğlu, S. Mübahat. *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*. Ankara: TTK, 2018.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Ankara: TTK, 2007.
- Lombroso, Cesare. *Suç İşleme’nin Sebepleri ve Önlemleri*. çev. Sadi Anadolu. İstanbul: Sebat Basımevi, 1935.
- Mayak, Faysal. “İskat-ı Cenin (Çocuk Düşürme) Meselesi Hakkında Osmanlıca Dergilerde Yazılan Yazılar Üzerine İnceleme (1867-1927)”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2021), 346-356.
- Miller, A. Ruth. *Fıkıhtan Faşizme Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Günah ve Suç*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2018.
- Mumcu, Ahmet. *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti’nde Rüşvet -Özellikle Yargıda Rüşvet-*. İstanbul: İnkılap, 2005.
- Mumcu, Ahmet. “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XXVIII/1-4 (1970), 45-79.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017.
- Okumuş, Ejder. *Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi Din-Devlet İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Okumuş, Ejder vd. *Osmanlı Devleti’nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*. İstanbul: Ark Kitapları, 2006.
- Ortaylı, İlber. “Osmanlı Devleti’nde Lâiklik ve Hukukun Romanizasyonu”. *Erdem. Aydın Sayılı Özel Sayısı-III* 9/27 (1997), 1201-1208.
- Ortaylı, İlber. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*. Ankara: TTK, 2011.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2012.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.
- Otacı, Cengiz. *Hukukun Laikleşme Serüveni*. İstanbul: Birey Yayın, 2004.
- Önen, Nizam - Reyhan, Cenk. *Mülkten Ülkeye*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Örenç, A. Fuat. “Kırım Harbi Deniz Savaşları”. *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856) 22-23 Mayıs 2006 Bildiriler*. 19-44. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 2007.
http://isamveri.org/pdfs/D168248/2007/2007_ORENCAF.pdf
- Özdemir, Elif. *1 Numaralı Nefy ve Kısas Defteri’nin (s.74-134) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Özkent, A. Haydar. *Avukatın Kitabı*. İstanbul: Arkadaş Basımevi, 1940.
- Özkorkut Ünal, Nevin. “Kapitülasyonların Osmanlı Devleti’nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar”. *AÜHF* 53/2 (2004), 83-94.
- Özlü, Zeynel. *Tanzimat Döneminde Anadolu’da Kır ve Kent Hayatı Bolu-Göynük Örneği*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2007.
- Öznel, Muharrem. “İstanbul Piyasasında Halkın Temel Tüketim Maddelerinde Ette Fiyat İstikrarı Sorunu (1850-1918)”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/6 (Bahar 2013), 567-589.
- Öztürk, Said. “Kassâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/579-582. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Palmer, Alan. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*. çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak. İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğunda Para’nın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Rousseau, Jean Jacques. *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Rude, George. *Fransız Devrimi*. çev. Ali İhsan Dalgıç. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Rumpf, C. “Osmanlı Türk Hukukunda Avrupalılaştırma Hareketleri”. *Osmanlı*. ed. G. Eren. Teşkilat, 6/481-490. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Saylan, Kemal. “Osmanlı Döneminde Kelkit ve Şiran Çevresinde Yaşanan Eşkıyalık Olayları”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 24 (2018), 63-84.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. “Yerel Yönetim Metinleri II: Zokaklara Dair Nizamname”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* 5/1 (1996(a)), 59-70.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. “Yerel Yönetim Metinleri IV: Şehremaneti’nin Kuruluşu ve Şehremaneti Nizamnamesi”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* 5/3 (1996(b)), 75-82.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*. Ankara: TTK, 1999.
- Schacht, Joseph. *İslam Hukukuna Giriş*. çev. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener. Ankara: Otto Yayınları, 2018.
- Shaw J. Stanford-Shaw Kural Ezel. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. çev. Mehmet Harmancı. 2 Cilt. İstanbul: E Yayınları, 2010.
- Sokullu, Akıncı Füsun. *Kriminoloji*. İstanbul: Beta, 2018.
- Somel, S. Akşin. “Osmanlı Son Döneminde İskat-ı Cenin Meselesi”. *Kebikeç* 13 (2002), 65-88.
- Sönmez, Ali. “Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 24/37 (2005), 259-275.
- Spiereburg, Pieter. *Cinayet Tarihi Ortaçağ’dan Günümüze Avrupa’da Bireysel Şiddet*. çev. Yiğit Yavuz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Şahin, Mustafa. *Konya’da Tanzimat Uygulaması (1840-1843 Tarihli 76 Numaralı Konya Şer’iye Siciline Göre)*. Selçuk: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Şemseddin Sami. Kâmûs-ı Türkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.

Şener, Abdüllatif. “Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliye Politikaları”. *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (25-27 Aralık 1989)*. ed. Işın Duruöz vd. 347-358. Ankara: Milli Kütüphane Yayınları, 1991.

Şener, Abdüllatif. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Hukuku*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.

Şener, Sami. Osmanlı Toplum ve Devlet Yapısında Değişme. Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2022.

Şentop, Mustafa. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*. İstanbul 2004.

Şentop, Mustafa. “Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 647-672.

Şimşirgil Ahmet - Ekinci E. B. *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*. İstanbul: KTB Yayınları, 2008.

Tahiroğlu, Bülent. “Tanzimat’tan Sonra Kanunlaştırma Hareketleri”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. 588-601. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Takvîm-i Vekayî, 20 Za 1256 (13 Ocak 1841); 5 M 1257 (27 Şubat 1841); 14 Ca 1257 (3 Ağustos 1841); 18 M 1257 (12 Mart 1841); 11 B 1259 (7 Ağustos 1843); 21 Ca 1281 (21 Kasım 1864); 14 Za 1281 (10 Nisan 1865); 13 M 1282 (8 Haziran 1865); 8 Z 1282 (24 Nisan 1866); 11 M 1283 (26 Mayıs 1866); 27 Ş 1284 (24 Aralık 1867); 1 Z 1284 (25 Mart 1868); 15 Za 1284 (9 Mart 1868); 10 Za 1284 (4 Mart 1868); 16 Za 1284 (10 Mart 1868); 21 Za 1284 (15 Mart 1868); 23 N 1277 (4 Nisan 1861); 16 Za 1277 (26 Mayıs 1861); 16 Ş 1284 (13 Aralık 1867); 24 Za 1284 (18 Mart 1868).

Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: YKY, 2010.

Vakayî Zabtiye, 4 Ra 1286 (14 Haziran 1869); 15 Ca 1286 (23 Ağustos 1869), 18 Ca 1286 (26 Ağustos 1869); 7 C 1286 (14 Eylül 1869); 10 Ca 1286 (18 Ağustos 1869); 25 Ca 1286 (2 Eylül 1869); 17 C 1286 (14 Eylül 1869); 3 C 1286 (10 Eylül 1869); 18 Ca 1286 (26 Ağustos 1869); 28 C 1286 (5 Ekim 1869).

Vakit, 27 R 1292 (2 Haziran 1875).

Tchihatchef, Pierre. *İstanbul ve Boğaziçi*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Temel, M. Selim. *Osmanlı Devleti’nde Kız Kaçırma (1839-1908): Devlet, Cemaatler ve Modernleşme*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Turhan, Mümtaz. *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2018.

Türkseven, Hüseyin. Osmanlı Devleti’nde Eski Eser Politikası ve Müze-i Hümayun’un Kuruluşu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Uzun, Ahmet. *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2002.

Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-2001)*. İstanbul: Der Yayınları, 2006.

Üçok, Coşkun vd. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2007.

Voltaire. *Devlet*. İstanbul: Kafekültür Yayıncılık, 2017.

Wishnitzer, Ayner. *Alaturka Saatleri Ayarlama Geç Osmanlı’da Zaman ve Toplum*. çev. Ercan Ertürk. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Yaşayanlar, İsmail. “Devlet, Arkeoloji ve Âsâr-ı Atîka: Bir Vilayet Müzeciliği Örneği Olarak Müze-i Hümayûn Bursa Şubesi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/35 (2018), 555-585.

Yazıcı, Nesimi. “Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı”. 1989, 333-377. <https://dspace.ankara.edu.tr>

Yazıcı, Nesimi. “Takvîm-i Vekayi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/490-492. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Yazıcı, Nesimi. “Tasvîr-i Efkar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/138-140. Ankara: TDV Yayınları, 2011.

Yazıcı, Ömür. *812 Numaralı Aydın Ayniyat Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Yeşilyurt, Ahmet. *Tanzimat'tan Erkan Cumhuriyet'e Kumar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Yılmaz, Özgür. “Tanzimat Döneminde İsyancı Bir Ayan Profili: Acaralı Kör Hüseyin Bey Hadisesi”. *Belleten*, LXXVII/282 (Ağustos 2014), 611-658.

Yılmazçelik, İbrahim - Tatar, Özcan. *Mirât-ı 'Adâlet Yâhud Târîhçe-i 'Adliyye-i Devlet-i 'Aliyye*. Ankara: Gece Akademi, 2018.

Yolal, Mesut. *Osmanlı'da Kumar ve Şans Oyunları (1800-1923)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2021.

Yörük, A. Adem. *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Yurdakul, İlhami. *İktidarın Ruhu Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kişizade İmtiyazları (Beşik Uleması, Siyaseten Katl, Müsadere)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.

EKLER

Ek 1: Sözlük

Adâlet: hakka riâyetkârlık, hak tanırılık, haklılık, doğruluk.

‘Adem-i itâat: itaatsizlik.

‘Adîmü’l-iktidar: İktidarsız, güçsüz, kuvvetsiz.

Afv: suçunu bağışlama.

Ahz ü girift: yakalama, ele geçirme.

Aksülümen: cıva ile klorun birleşmesinden meydana gelen çok zehirli beyaz toz, sülümen, süblime.

Âlât-ı câriha: yaralayıcı âletler.

‘Amden: isteyerek ve bilerek.

Bagy (isyan): ileri gitme, azgınlık, serkeşlik.

Berâet-i zimmet: suçsuz olduğu anlaşılarak temize çıkma.

Bi-gayr-i hakkın: haksızlıkla, haksız yere.

Bi’t-tevkîf: tevkif edilerek, tutuklanarak.

Bi’t-teşvîk: teşvik ederek, kışkırtarak (bi’t-tahrîk).

Bîmarhâne: hastahâne; tımarhâne, deliler yurdu.

Cebren: zorla, cebr ile.

Cebren ve kahren: zorla, ezerek.

Celb: yazı ile çağırma.

Cerh: yaralama; yaralanma.

Cerîme: cürüm, suç.

Cezâ-yı nakdî: para cezası.

Cinâyet: adam öldürme veya o derecede ağır sayılan suç, cânîlik.

Cünha: ufak cürüm, küçük kabahat, küçük suç.

Cünûn-ı mutbık: kesilmeksizin devam eden akıl hastalığı.

Cürm: suç.

Cürûh: yaralar.

Darb: dövme, vurma.

De‘âvî: mahkemeye başvurular, müdâfaa edilen fikirler, meseleler, davalar.

Der-‘uhde: üstüne alma, yüklenme.

Derdest: tutma, elde etme.

Desîse: hîle, oyun, el alından yapılan iş.

Diyet: kan bahası.

Ebnâ-yi sebîl: yolcular, yola gidenler.

Ehl-i ‘ırz: doğru, dürüst, saygıdeğer kimse.

Ehl-i tezvîr: yalan söyleyip ara bozanlar.

Ehl-i zimmet: bir İslâm devletinin himâye ve tâbiyetinde (uyruğunda) olan Müslüman olmayan kimseler.

Ekall: en az, en aşağı.

Emsâl: örnekler, eş, benzer.

Emvâl-i miriye: devlet malları.

Endâht: atma, atış; silâh atma, boşaltma.

Erâcîf: yalan sözler, uydurmalar, düzmeler.

Esîr-i firaş: “yatağa esir olan” ağır hasta.

Eşkiyâ: dağ hırsızları, haydutlar.

Evlâd ü ıyâl: çoluk çocuk.

Fezâhat: edepsizlik, alçaklık.

Fazîha: fenâ, çirkin.

Ferâğ: vazgeçme, bırakıp terk etme.

Fesâd: bozukluk.

Fi’l-i şenî‘ (kötü fiil): ırza geçme (mutlaka “ırza geçme” manasına gelmez).

Fi’l-i kabîh: ayıp iş.

Fitne: ayartma, azdırma; fesat, ara bozma, karışıklık, ihtilâl.

Gadr: zulüm, merhametsizlik; haksızlık.

Garât: yağmalar, çapullar.

Gasb: zorla alma, zaptetme; kapma.

Gasıb: gasbeden, sahibinin izni, haberi olmaksızın bir malı, bir şeyi hîle veya zor ile alan, zorba, yağmacı, çapulcu.

Gayr-i lâıyk: yakışmaz, uygun düşmez, uyuşmaz.

Geşt ü güzâr: gezme, gezip tozma.

Hadd: şerîatçe verilen ceza.

Hadd-i te’dîb: bir suç işleyeni, başkalarına örnek olacak şekilde cezalandırma [tâ‘zîr, darp ...gibi].

Hâlik: helak olan, miskinlik içinde ölen.

Hamr: şarap.

Haydûd: dağ hırsızı.

Hayme-nişîn: çadırdan oturan, göçebe.

Hetk-i perde ırz: nâmus perdesini yırtma, ırza saldırma.

Hidemât-ı süfliyye: çöplük, süprütücülük gibi şeyler.

Hidemat-ı şâkka: toprak kazmak, taş taşımak gibi mahkûmlara gördürülen ağır hizmetler [1274 tarihli Cezâ Kanununda mevcut ‘kürek’ ve 1286 tarihli Askerî Cezâ Kanunnâmesinde mevcut ‘prangabent’ cezâları bu nevîdendirler].

Hîn: an, zaman, vakit, sıra.

Hitâm-ı müddet: süresi sonunda, nihayetinde.

Hüccet: senet, vesîka, delil; (eskiden) şerîat mahkemesinden verilen bir hak veya sahiplik gösteren resmî vesika.

Hükm-i şer‘î: şerîata uygun hüküm.

Iskat-ı cenîn: çocuk düşürme.

Islah-ı nefis: nefisini iyileştirme, düzeltme.

İtlak: salıverme, koyuverme.

İbrâ: berâet etme, temize çıkarılma, aklanma.

İcbâr: cebretme, zorlama, zorlanma.

İcla: uzaklaştırma, sürme (nefy, teb‘îd).

İctisâr: cesaretlenme.

İ‘dâm: bir kimseyi kanun gereğince öldürme.

İ‘lam: bildirme, anlatma; her bir dâvânın, mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî vesika.

İfk: bir suçu birine yükleme (bühtân).

İfsâd: fesâda uğratma, uğratılma, bozma.

İftira: birine aslı olmayan bir suç yükleme.

İğrâ: teşvik etme, azdırma, kıskırtma.

İhticac: delil, vesika, şahit, tanık gösterme.

İhtilâl: bozukluk, bozulma, karışıklık, düzensizlik.

İhtilas: çalma (sirkat), para çalma, aşırma.

İhzâr: huzûra getirme; birinin mahkemeye dâvet olunması (celb).

İkrâr: saklamayıp söyleme (i‘tiraf); tasdîk, kabul.

İktisâm: bölüşme, paylaşma; hisselerine ayırma.

İrtidâd: İslam dinini bırakarak başka bir dini kabul etme.

İrtikâb: rüşvet yeme.

İrtişa: rüşvet alma, rüşvetçilik.

İsâet: kötülükte bulunma, kötü iş işleme.

İsnâd-ı töhmet: suçlama.

İsticvâb: sorgu.

İstintâk: sorguya çekme.

İstirâk: sirkat, çalma, hırsızlama, çalınma.

İşyan: itaatsizlik, emre boyun eğmeme, ayaklanma (tuğyân).

İştikâ: şikâyet etme.

İtâle-i lisân: dil uzatma, sövüp sayma.

İtlâf: telef etme, mahvetme, öldürme.

İzâle-i bîkr: kızlığı bozma.

Kabîh, kabîha: çirkin, yakışsız, fenâ, ayıp [şey].

Kabile: Ebe, ebe kadın.

Kal'a-bend: kaleye bağlanmış, bir kale içinde yaşamaya hüküm giymiş olan.

Kalb: sahte, taklit, resmi ve sahih olmayıp bir sahtekar tarafından takliden ve kıymetsiz ma'den yahut eksik olarak yapılmış.

Kalbazan: yalandan taklit akçe yapan, sahtekâr.

Kanûn: devletin teşrî' (yasama) kuvveti tarafından herkesçe uyulmak üzere konulan her türlü nizam, kaide, kural.

Kanûn-ı cezâ: cezâ kanunu.

Kasid: kasdeden, tasarlayan; kıyan.

Kat'-ı tarîk: yol kesicilik.

Katî'-ı tarîk: yol kesen [kuttâ-ı tarîk].

Katil: katleden, öldüren.

Katil-i gayr-i müteammid: kavga esnasında hiddetle bir kimseyi öldüren.

Katl: öldürme.

Katl-i amd: kasden, bilerek öldürme.

Katl-i nüfûs: adam öldürme.

Kavl-i fazîh: çirkin, fena söz.

Kâzib: yalan söyleyen, yalancı; yalan, uydurma.

Kem-'iyâr: ayâr-ı fenâ, karışık altın ve gümüş.

Kısâs: öldüreni öldürme, yaralayanı yaralama cezâsı.

Kumâr: para karşılığı oynanan oyun.

Kumarbâz: kumarcı, kumar oynamak adetinde olan.

Kumarhâne: kumar oynanılan yer.

Kürek cezası: gemilerde kürek çekme yoluyla uygulanan ceza.

Madrûb: darb olunmuş, dövülmüş, vurulmuş, çarpılmış.

Magsûb: gasb olunmuş, zorla alınmış.

Magsûb-ün- minh: izni olmaksızın malı gasbedilmiş, zorla alınmış kimse.

Mağdûr: gadre, haksızlığa uğramış.

Mahbes: hapsolunma yeri, hapishane, cezâevi, zindan.

Mahbûs: hapsolunmuş, bir yere kapatılmış.

Mahkeme-i şer'îyye: şer'î mahkeme, şer'ât hükümlerine göre dâvâlara bakan mahkeme.

Mahkûm: bir mahkemece hüküm giymiş.

Mahnûk: boğulmuş, boğazı sıkılmış.

Maktûl: katledilmiş, vurulmuş, öldürülmüş [kimse].

Maslûb/Maslûp: salbolunmuş, asılmış, asılarak öldürülmüş.

Mat'ûen: vebâya tutularak.

Mazanne-i sû' : kendisinden ancak fenâlık beklenen kimse.

Meclis-i şer': şeyhülislam kapısında veya kadıların yanında kanun hükmü alınmak üzere yapılan toplantı.

Mecruh: cerholunmuş, yaralanmış.

Medyun: borçlu, verecekli.

Me'lûf: alışılmış, alışmış; huy edilmiş.

Memhûr: mühürlü, mühürlenmiş.

Menfâ: nefyedilen, sürülen yer, sürgün yeri.

Menfi': nefyedilmiş, sürgün edilmiş, sürgün.

Menhub: yağmalanmış, yağma ve talan edilmiş.

Menkûha: nikâhlı kadın.

Mevâzîn: terâziler, ölçü âletleri, ölçekler.

Mezbûh: zebh olunmuş, boğazlanmış.

Mu'âvenet: yardım, yardım etme, yardımcılık.

Mu'avin-i katl: katle yardım eden.

Muhâkeme: dâvâ için iki tarafın mahkemeye başvurması; iki tarafı dinleyip hüküm verme.

Muhâlefet: muhaliflik, uygunsuzluk, aykırılık; düşmanlık.

Muhâlif: muhâlefet eden, aykırılık gösteren, uymayan, uygun olmayan, birinin düşüncesine zıt düşüncede bulunan.

Muhbir: haber veren, haberci.

Muhîlî: hîle, hilekârlık.

Muhill: ihlâl eden, dokunan, sakatlayan, bozan.

Muhill-i âsâyîş: âsâyîş, güvenliği bozan.

Muhill-i nâmûs: nâmus dokunan, nâmus zarar veren.

Muhrik: ihrâk eden, yakan, yakıcı

Muhtekir: ihtikâr yapan, yolsuz kazanç elde eden, vurguncu, istifçi

Mukassatan: taksitle, taksitli olarak.

Murâbaha: malı kâr ile satma; tefecilik, kanunen verdiği izin sınırından aşkın fâiz alma.

Murâfa‘a: mahkemeye verme; mahkemeye getirtme; duruşma, yüzleşerek mahkeme olunma.

Murâfakat: refâkat etme, yol arkadaşlığı, yoldaşlık; beraber bulunma.

Mû‘terif: itiraf eden, kendi kusur ve kabahatini gizlemeyerek söyleyen, anlatan.

Muvâcehe: yüzleşme, yüz yüze gelme.

Mücâseret: cesâret etme.

Mücâzât: bir suç karşı cezâ çektirme.

Mücâzât-ı te‘dîbiyye: bir haftadan ziyâde hapis, muvakkat sürgün, me‘mûriyetten çıkarma ve para cezâsı gibi cezâlar.

Mücâzât-ı tekdîriyye: yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ve yüz kuruşa kadar para cezâsı; kabahat nevinden olan suçların gerektirdiği hafif cezâ.

Mücâzât-ı terhîbiyye: îdam, kürek, kalebentlik, müebbet sürgün, rütbe ve me‘murluktan mahrumiyet, medenî hukuktan ıskat gibi cezâlar.

Mücrim: cürüm işlemiş, suçlu (sanık).

Mücrimîn: cürüm işlemiş olanlar, suçlular.

Müdde‘a: iddiâ olunmuş, iddiâ olunan şey; dâvâ olunan şey.

Müdde‘a aleyh: aleyhinde dâvâ açılan.

Müdde‘i: iddiâ eden, dâvâcı.

Müddeî-i umûmî: savcı, umûmî hakşar adına dâvâ açan hâkim.

Müebbeden: müebbed, sonsuz olarak; ömrü oldukça.

Müekkeden: te‘kîdedilerek, tekrarlanarak.

Müfsid: ifsâdeden, bozan.

Müfterî: iftirâ atan, kara çalıcı (muhteri’).

Mürtedd: irtidâd eden, İslam dininden dönen.

Mürtekib: irtikâbeden, kötü, yakışsız iş yapan; rüşvet alan, rüşvet yiyen (mürteşî).

Müzevir: arabozucu (müfsid).

Mürûr ü ubûr: gelip geçme.

Müsâlaha: barışma, uzlaşma.

Mütehakkık: doğruluğu meydana çıkan, tahakkuk eden.

Müttehem: suçlanan, suçlu olduğu iddia edilen, töhmet altında bulunan.

Mütessiren: müteessir olarak, üzülen, kederlenerek; etkilenecek.

Nara atmak: yüksek sesle uzun uzun haykırmak.

Narh: çarşıda, pazarda satılan şeyler için resmî makamlarca gösterilen fiyat [kelimenin aslı nirh'tir].

Nedâmet: pişmanlık.

Nefy: sürme, sürgün etme.

Nehb: yağma, çapul.

Nehb ü gâret (etmek): çapulculuk etmek, yağmalamak.

Nehîb: yağmacı, çapulcu (yağma-ger).

Nizâm: düzen, usul, tertip; zamanın icâblarına göre konulan esaslar.

Nizâm-nâne: tüzük, konulan nizam ve usulü içine alan ve ne yolda hareket edileceğini bildiren resmî hükümler.

Nukud: nakitler, paralar.

Pranga: ağır cezalılarının ayaklarına takılan zincir.

Pranga cezası: pranga ile cezalandırma.

Pranga mahkûmu: pranga cezası almış kimse.

Rabt: bağlama, bağlanma.

Râiş: rüşvet alanla rüşvet veren arasında aracılık eden [adam] [müen.: râişe].

Râşî: rüşvet veren.

Reh-zen: yol kesen (râh-zen).

Remy: tüfek atma.

Re'ye'l-'ayn: kendi gözüyle, bizzat görerek.

Rivâyet: söylenti, bir haber, söz veya hadisenin hikayesi.

Rücû': dönme, geri dönme, sözünden dönme.

Sâbika-i mükerrere: birden fazla suç işleme.

Sâbika-i mükerrere eshâbından: birkaç kere mahkûm ve suçlu olmuş kimse.

Sâhtekâr: sahteci; gerçeği bozan, değiştiren; kalbazan (hîle-kâr).

Sâhtekârî: sahtekârlık, hilekârlık.

Sâî-bî'l-fesâd: ortalığı birbirine katan fesatçı.

Sâkıt: hüküm ve itibardan düşmüş, hükümsüz.

Sakk: şer'î mahkemedan verilen îlâm, berat, kadı hücceti ve bu gibi yazılardaki tabirler.

Salb: asma, darağacına çekme.

Salben: asarak, asmak suretiyle[îdâm].

Sanî'a: düzme, uydurma iş, tuzak, hile.

Sârik: çalan, hırsızlık eden.

Sarkıntılık: genellikle kadınlara sataşma, laf atma, rahatsız etme, huzur bozma, tasallut.

Sebb ü şetm: sövüp sayma.

Semm: zehir.

Semm-i katl: öldürücü te'siri olan zehir.

Sekr: sarhoşluk.

Ser-kerde: bir gürûhun başı, bir takımın başı, baş [fena manada].

Ser-kerde-i eşkıyâ: çete reisi.

Ser-keş: dikbaşı, başkaldıran; inatçı, itaâtsiz.

Serika: çalınmış, çalınmış şey (mesrûk).

Serikat: çalınmış nesne.

Şetm: sövme, sövüp sayma.

Şetm-i galîz: edepsizce sövme; ağır sunturlu küfür.

Sirkat: hırsızlık, çalma, çalınma.

Siyasaten katl: Osmanlı Devleti'ne özgü bir sistem olmamakla birlikte adaletin yerine getirilmesi için uygulanan cezai işlemin yükümlülüğünü siyasi otoritenin üstlendiği hukuki bir kurumdur. Yine siyaseten katlin İslam ceza hukuku alanındaki eksikleri tamamlamak için ortaya çıktığı da söylenebilir.

Sû: kötülük, fenalık; kötü, fena.

Sû-i ef'âl: kötü hareketler, kötü davranışlar.

Sû-i hâl: hal kötülüğü, fena, kötü hal.

Sulh: barış, barışma.

Şâhid: şahit, tanık.

Şâhid-i zûr: yalancı şahit.

Şekavet: eşkıyalık, haydutluk.

Şer'an: şeriatça şeriat hükmünce, şerîata uygun olarak.

Şer'-i şerîf: İslâm şeriatı.

Şerbethâne: meyhâne.

Şerîk-i cürm: suç ortağı.

Şukka: küçük tezkere, yazı.

Şûrb-i hamr: şarap içme.

Ta'addî: saldırma (tecavüz); zulmetme, adaletsizlik; örf, âdet ve kanunların sınırını aşma.

Ta'şîr: onda birini alma, onda biri alınma.

Ta'zîr: tekdîr etme, azarlama; suçluyu suçuna göre sözle tekdîr etme.

Ta'zir-i şedid: değnek sayısını artırma, dayanın şiddetini artırma anlamında kullanılır. Genel olarak ifade edilecek olursa cezanın şiddetini artırma anlamına geldiği söylenebilir.

Ta'zîr-i te'dîb: [eskiden] âkil bâliğ olduğu halde henüz mükellefiyet çağında bulunmayan bir çocuğun yaptığı bir cürümden dolayı hakkında te'dip ve tekzip maksadıyla yapılan tâzir.

Tagrîb: memleketten çıkarma, uzaklaştırılma; kovma.

Tagrîr: müşteriye aldatma.

Tagyîr: başkalaştırma, değiştirme; bozma.

Tahkikat: araştırmalar, soruşturmalar.

Tahkir: hakaret etme, hor görme, küçük görme.

Tahlif: yemin ettirme, yemin verme, and içme.

Tahliye-i sebîl: bir suçluyu salıverme.

Tama': doymazlık; çok isteme; açgözlülük.

Tanzîm: düzeltme, düzenleme, düzen verme, yoluna koyma.

Tard: kovma, sürme, uzaklaştırma; vazifeden, mektepten uzaklaştırma.

Tasallut: musallat olma, sataşma, başına ekşime.

Tastîr: yazı yazma, yazılma.

Tav'an: isteyerek, kendi isteğiyle.

Tavassut: araya girme, aracılık, ara bulma, aracılık etme.

Ta'zîrât: tekdirlere, azarlamalar.

Tazmîn: sebep olunan zarar ve ziyânı ödeme; zarar ziyan ödeme.

Tazmînât: zarar ödemeler.

Tazrîr: zarara uğratma.

Te'dîb: edeplendirme, edeplendirilme; terbiye etme, terbiyesini verme; haddini bildirme.

Teb'îd: uzaklaştırma, uzaklaştırılma, uzağa sürme, kovma.

Tebriye-i zimmet: aklanıp temize çıkma.

Tecavüz: saldırma, sataşma, sarkıntılık.

Tedkik: dikkatle araştırma, araştırılma, inceden inceye yoklama, inceleme.

Tedkikat: tetkikler, inceden inceye araştırmalar, incelemeler.

Tefhîm: anlatma, anlatılma, bildirme, bildirilme.

Tekdir: azarlama, paylama.

Tekeffül: birine kefil olma, kefâlet etme veya verme.

Telef: yok etme, öldürme.

Temdîd: uzatma, uzatılma, sürdürme.

Temessük: borç senedi.

Temhîr: mühürleme.

Tensîb: münasib görme, uygun bulma.

Tenzîl: indirme, azaltma, aşağı düşürme.

Terâfu': duruşmaya girme **Bi't-terâfu', Lede't-terâfu':** mürâfaa ile, duruşarak.

Terbiye: eğitim, görgü, alıştırma.

Terfîk: arkadaş etme, birinin yanına katma, katılma.

Terfîkan: birinin yanına katarak, katılarak.

Tesmîm: zehirleme, zehirlenme.

Tesmîmen: zehirlenerek; zehirleyerek.

Tesviye-i umûr: işlerin görülüp neticelendirilmesi.

Teşhîr-i silâh: silâh çekme.

Tevkîf: durdurma, durdurulma, alıkoyma, mevkuf (tutuklu) hâlinde bekletme.

Tezvîc: evlendirme, birine eş olma, nikâhlanma, eş kılma.

Tezvîr: yalan dolan, ara bozmak ve bilhassa fenalık kastıyla yapılan kovuculuk.

Tezvîrat: yalan dolan şeyler.

Töhmet: birini isnâd olunan suç, işlenildiği sanılan fakat gerçekliği henüz meydana çıkmamış olan suç, kabahat.

Töhmet-i zâhire: ispatına lüzum görülmeyecek kadar âşikâr olan töhmet, suç.

Tüfeng: tüfek.

Tüfeng-endâz: tüfek kullanan.

Piştov: tabanca.

Vak'a: olay, hâdise, olup geçen şey.

Vâkı'a: vuku' bulan, olan.

Zâbıta: şehir güvenliği sağlamakla vazifeli bulunan idâre, polis.

Zabtiyye: zaptiye; Tanzîmat'tan sonra memleket içi güven ve emniyet işleriyle vazifeli dâireye verilen ad; polis; jandarma.

Zabt ü rabt: memleketin düzen ve güveni, düzen, disiplin (asayiş).

Zânî: zinâ eden [erkek].

Zâniye: zinâ eden [kadın].

Zebh: boğazlama, kesme, keserek öldürme.

Zimmet: sâhip çıkma, koruma zorunda kalma.

Zimmî: İslâm Devleti tebaasından olan ve haraç veren Hıristiyanlar, Yahudiler.

Zinâ: nikâhsız çiftleşme.

Zulm: zulüm, haksızlık, eziyet.